

100. YILINDA KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA

İstiklal Marşı ve Mehmet Akif

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

100. YILINDA KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA

İstiklal Marşı ve Mehmet Akif

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR

100. YILINDA KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA İSTİKLAL MARŞI VE MEHMET AKİF ERSOY

Editörler

Prof. Dr. Özcan Güngör

Prof. Dr. Selma Yel

Prof. Dr. Yakup Civelek

100. YILINDA KÜLTÜR COĞRAFYAMIZDA
İSTİKLAL MARŞI VE MEHMET AKİF ERSOY

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Editörler
Prof. Dr. Özcan Güngör
Prof. Dr. Selma Yel
Prof. Dr. Yakup Civelek

Yayına Hazırlayanlar
Arş. Gör. Mehmet Emin SARIKAYA
Arş. Gör. Leman KASAP
Arş. Gör. Mehmet CANDAN

Kapak Tasarımı
Nursel SEÇGİN
Gülcan ACARTÜRK

Sayfa Tasarımı
Gökhan KOÇMAN

ISBN: 978-605-2089-73-6

Ankara - 2022

İÇİNDEKİLER

TAKDİM • Prof. Dr. Mustafa Şentop	VII
SUNUŞ • Editörler.....	XIII
• Prof. Dr. Özcan Güngör	
• Prof. Dr. Selma Yel	
• Prof. Dr. Yakup Civelek	
İstiklal Marşı ve Evrensel Karakteri	1
• Prof. Dr. İbrahim Aslan	
Unutulanlar ve Hatırlananlar: Akif'in Şiirinde Müslüman	
Toplumsal Belleğin İzini Sürmek.....	17
• Prof. Dr. Özcan Güngör	
• Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya	
Theorizing İstiklal Marşı (Independence March) Of Mehmet Akif Ersoy: Self-Consciousness For Freedom And Dignity	37
• Prof. Dr. Arshi Khan	
"Zaferi Şairler Ölümsüzleştirir" Bir Örnek Olarak Mehmet Akif Ersoy.	61
• Doç. Dr. İbrahim Ethem Polat	
İstiklal Savaşı'nda İslam Kongresi Planı ve Mehmet Akif Ersoy	79
• Prof. Dr. Selma Yel	
Mehmet Akif Ersoy Fikriyatının Türkiye Dışındaki Kaynakları.....	115
• Prof. Dr. Şaban Sağlık	
Mehmet Akif Ersoy'un Türkiye Dışındaki Etki ve Yansımaları	143
• Prof. Dr. Nası Aslan	
Özgün Birer Modernleşme Münevverleri Olarak Akif ve İkbal'in Düşünce Sistemlerinin Kurucu Unsurları ve Sosyal Bağlımları.....	159
• Dr. Serkan Yorgancılar	
Arnavutlarda Mehmet Akif Algısı	187
• Besir Neziri	
Millî Şair Mehmet Akif'in Berlin Günleri.....	197
• Prof. Dr. Nazım Elmas	
Two Ottoman Documents on Iran's Awards of Merit and Virtue to Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan and Muhammed Hamdi Yazır.....	215
• Mortaza Firuzi	
Mehmet Akif Ersoy ve 1921'de Sovyet Azerbaycan'ı ile TBMM Arasındaki Siyasi, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler	229
• Doç. Dr. Mubariz Mammadli	

Mehmet Akif ve Azerbaycan: Dönemin Siyasi Dinamiği ve İlişkileri Üzerine	245
• Prof. Dr. Kərim Şükürov	
Türkiye and Ukraine: Political and Social Relations in the Early 1920's.....	253
• Dr. Nataliya Zub (Rudenko)	
İstiklal Marşı'nın Kabul Edildiği Dönemde İspanyol Basınında Türkiye	265
• Dr. Esin Tüylü Turan	
أثر المسافة الزمنية في تأويل النص التراثي الوطني نشيد الاستقلال – محمد عاكف إرسوي	291
• Prof. Nada Maraachli	
Manas Destanı ile Türk İstiklal Marşı Arasında Fikrî Benzerlikler	313
• Dr. Kaliya Kulaliyeva	
Özerk ve Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşlarında Türklük Tasavvuru	333
• Doç. Dr. Güven Arıklı	
• Dr. (Aday) Saffet Alp Yılmaz	
Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Macaristan-Türkiye İlişkileri ve İki Devletin Millî Marşlarının Karşılaştırılması	355
• Prof. Dr. Éva Csáki	
Türk Şairi Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinin Özbekçe Çevirisinde Millî Değerlerin Yansıması ve Önemi	363
• Doç. Dr. Şahine İbrahimova	
Kosova Arnavutça Bibliyografyasında Mehmet Akif Ersoy	381
• Dr. Agron Islami	
İstiklal Marşı ve Afrika Millî Marşlarına Genel Bir Bakış	389
• Prof. Dr. Zeki Taştan	
النشيد الوطني بين تركيا والمغرب – السياق-النص	415
• Assoc. Prof. Souad Meskine	
دراسة في محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي إلى العربية	429
• Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Helalşah	
التطبيقات التربوية المستخلصة من فكر محمد عاكف أرسوي	457
• Doç. Dr. Mahmud Kaddum	
سيمائية الانتماء والولاء في النشيد الوطني التركي وتأثيره الخارجي	479
• Prof. Dr. Riad Othman	

TAKDİM

İstiklal Marşı'mızın yazılışının ve TBMM'de kabulünün 100. yıl dönümü münasebetiyle pek çok akademik ve kültürel faaliyet düzenlendi ve biz de bu gayretlere her türlü desteği sağlamaya çalıştık. Bu bağlamda bu kitabın İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy'un şair ve mütefekkirlik yönüne evrensel boyutlarını merkeze alan bir katkı sağlayacağını ümit ediyorum.

Mehmet Akif, şair ve mütefekkir olarak milletimizin azmini, varoluş ve yaşama sevinci olan inancını, fikir ve düşüncesini, ahlakını ve millî değerlerini temsil eden mümtaz bir şahsiyettir.

Mehmet Akif, bütün hayatını inancı ve düşüncesi uğruna vakfeden, inandığı değerleri yaşamaya, tebliğ etmeye, o uğurda hayatını mücadeleye hasretmiş bir şahsiyettir. Millet olarak Mehmet Akif gibi düşüncesiyle, yaşantısıyla, sanatıyla örnek olan güzide bir şahsiyete sahip olduğumuz için ne kadar iftihar etsek azdır. Çünkü o inandığını tam olarak yaşayan, her şeyini dinî ve milleti için feda eden yüksek karakterli bir ahlak ve fazilet örneğidir.

Onun kaleme aldığı yedi kitaptan oluşan Safahat külliyyatı başlı başına nesillere istikamet verecek ve yönlendirecek bir muhtevaya sahiptir. Şayet Mehmet Akif, inancıyla, düşüncesiyle ve yaşantısıyla doğru bir şekilde anlaşılabilirse, bugün bulunduğumuz yerden çok farklı ve çok anlamlı bir konuma erişmiş oluruz. Çünkü o istikamet verici ve zemin inşa edici bir münevverdir.

O yüzden bu değerli şair ve mütefekkirı yeniden keşfetmek, yeniden anlamak ve her açıdan analiz etmek mecburiyetindeyiz. Safahat külliyyatı aziz

milletimizin asırlardan beri yaşadığı ve sahiplendiği değerler manzumesinin bir görüntüsüdür.

Bu büyük şair ve mütefekkirimiz, Osmanlı Devleti'nin çöküş ve çözülüş sürecinde Balkan Savaşları'nda, akabinde gelen I. Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele yıllarında gerek eylemleriyle, gerek cami kürsülerinde verdiği vaazlarla, gerek milletimize dinamizm katıp coşturan şiirleriyle ve gerekse yazdığı yazılarla destansı bir mücadele vermiştir.

Ülkesi ve milleti için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, bu uğurda makam ve mevkiden vazgeçip, büyük riskler altında mücadeleye katılarak ülkesinin kurtulması için TBMM'de mebus olarak görev almış ve yine TBMM'nin bünyesinde oluşturduğu İrşad Heyeti'nde yer alarak, Anadolu'yu adım adım dolaşarak her türlü fedakârlığı yapmış, cephelerde askerlerimizi yüreklendirici, mücadele azmini kuvvetlendirici konuşmalar irad etmiş, her türlü zorluğun üstesinden gelmiş, halkı Millî Mücadele'ye yönlendirmiş, yazdığı şiir ve yazılarla, yaptığı vaaz ve konuşmalarla Millî Mücadele aleyhine oluşturulan menfi propagandalara set çekmiş ve milletimizin istiklalinin marşını yazarak mücadelesini taçlandırmıştır.

İstiklal Marşı'mız bu ülkenin düşman işgalinden kurtarılması noktasında bir ölüm-kalım destanıdır. Ülkenin neredeyse pek çok bölgesi başta Yunanlılar olmak üzere Fransızlar, İngilizler ve İtalya tarafından işgal edilmişti. Halkın istiklalini ebediyen kaybedeceği korkusuna kapıldığı bu süreçte Mehmet Akif, bütün ülkeye ümit, azim ve inanç aşısı yapmış, dolayısıyla Millî Mücadele İstiklal Marşı'nın desteği ve yardımıyla kazanılmıştır. İstiklal Marşı, hâlâ da karanlık günlerde Türk milletine tarihini hatırlatmaya devam etmektedir.

Ülkenin en yeşil günlerinde, Yunanlıların Anadolu'nun içlerine kadar yürüdüğü, iç isyanların alabildiğince arttığı, felaket ve ızdırapların ayyuka çıkıp bütünüyle Anadolu coğrafyasını kapladığı bir süreçte İslam şairi Mehmet Akif ortaya çıkarak gür ve mert bir sesle 'korkma' diye başladığı marş, bu ülkenin yaralarına merhem olmuş, ülke insanının biten umutlarına, azmine, yok olmaya yüz tutan inancına verdiği destekle istiklal mücadelesini harlandırmış, alevlendirmiş, 'yok oldu, bitti' sanılan bir milletin esaretten kurtulup hürriyetine kavuşmasına zemin hazırlamıştır.

Allah'ın Müslümanlara vadettiği kurtuluş ve zaferin mutlaka gerçekleşeceğine inanan Mehmet Akif, bu inanç ve düşünceyle kelimeleri ilmek ilmek örerek İstiklal Marşı'nı yazmış, milletin acılarını, elemelerini, ümitlerini paylaşarak zaferin er geç tahakkuk edeceğine milletini inandırmıştır.

İstiklal Marşı yaygın yanlış anlayışın dillendirdiği gibi İstiklal Savaşı kazanıldıktan sonra değil, henüz ufukta zafer emareleri görülmediği bir aşamasında yazılmış, başta ordumuz olmak üzere bu marşın verdiği dinamizmle İstiklal Harbi kazanılmıştır. Yalnızca 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde Akif'in yazdığı İstiklal Marşı'nın üst üste 4 kez okunması bile milletin vekillerinin İstiklal Marşı'nda dile getirilen duygulara olan inanca ve özleme ne kadar ihtiyaç duyduklarının da bir göstergesidir. İstiklal Marşı'nın kabulü sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, İsmet Paşa, Hüseyin Avni Ulaş, Ali Şükrü Bey, Hasan Basri Çantay, Çolak Selahattin başta olmak üzere ilk meclisteki bütün mebusların;

Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın,

Kim bilir belki yarın belki yarından da yakın,

Mısralarının her birini ayrı ayrı, sıraların önünde, heyecan ve coşku içinde alkışlarla dinlemeleri, onlara büyük bir azim, cesaret ve ruhları yeşerten bir dinamizm kazandırmıştır. Çünkü Akif yazdığı marşta milletin inancını ve ruhunu terennüm etmiştir. O yüzden İstiklal Marşı, Mehmet Akif'in diğer şiirleri gibi milletin inancının ruhunu ve düşüncesini anlatan harika bir ses, bir söz ve bir mana mimarisidir.

İstiklal Marşı şair, mütefekkir ve büyük mücahit Mehmet Akif'in millete bir hediyesidir. Şöyle ki Mehmet Akif, on bir yıla varan uzun bir firaktan sonra memleketine dönmüştür. Gurbet illerinde sevgili yurdunun hicran ve hasreti onu yakıp kavurur, o pehlivan gibi yapılı vücudu bir deri bir kemik hâline gelmiştir. İstanbul'da gemiden inerken yakınları ve dostları onu tanımakta zorlanmışlardır. Aradan 4-5 ay geçer ve hastalığı ilerler, Üstat Akif, İstanbul Beyoğlu'nda Mısır Apartmanı'nın loş ve sakin bir odasında son günlerini yaşamaktadır. Sevdiği bazı arkadaşları zaman zaman kendisini ziyarete gelir, Millî Mücadele günlerinden bahisler açılırdı. Sohbet İstiklal Marşı'na

intikal eder, İstiklal Marşı denince hasta yatağında yatmakta olan Mehmet Akif'in gözleri büyür ve parlar, yardımcısının desteğiyle doğrulur, o günleri anlatmaya başlar, "İstiklal Marşı, o günler ne samimi ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. ıztıraplar içinde Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlarının beklendiği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz, onu kimse yazamaz, onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri görmek, o günleri yaşamak lazım, o şiir artık benim değildir. O milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur." der.

İstiklal Marşı, ezelden beri hür yaşayan, kükremiş sel gibi bendini çiğneyip aşan, dağları yırtan, enginlere sığmayıp taşan, yurdun her taşı altında kefensiz yatan, her zerre toprağından şüheda fışkıran bir milletin iman dolu göğsünün şiiridir.

Bu şiir, al sancaklarda dalgalanan fazilet ve şahamet şahikalarından, hangi cılgın bana zincir vuracak diye meydan okuyan, medeniyet denilen tek dışı kalmış canavarın hayasızca akınlarına karşı kükreyen bir yürekli sestir.

O ses elinden silahları alınan, hürriyet ve istiklal için dışıyla tırnağıyla boğuşan millete ümitler verecek, milleti yeisten uzaklaştırıp Allah'ın vadettiği büyük günlerin, büyük zafer düğünlerinin yakın, pek yakın olduğunu söyleyen bir sestir.

Bu kadar kutsi heyecan ve hisleri, bu kadar ilahi nağmeleri başka kim terennüm edebilirdi. Bütün bu heyecanları, bu nağmeleri ruhunda duyan ve yaşayan en yüksek ve samimi bir belagatle yazan Mehmet Akif'ten başka bu destansı şiiri kim yazabilirdi? Senelerden beri memleketin kederlerini, ıztıraplarını bütün mefahirini söyleyen millet şairi Mehmet Akif'ten daha güzel bu milletin hislerini kim ifade edebilirdi?

Burada yeri gelmişken bir gerçeğe dikkat çekmekte yarar var. Mehmet Akif'i yalnızca büyük bir şair, önemli bir mütefekkir, büyük bir ahlak örneği idealist bir münevver şeklinde değerlendirmek ona karşı haksızlık olur. O yüzden Akif'i anlamaya çalışırken, onun çok yönlü ve derinlikli bir fikir ve düşünce adamı ve sanatkâr olduğunu daima dikkate almak gerekmektedir.

Mehmet Akif'in şair kimliği yanında, fikir adamlığı, dava ve cemiyet adamlığı, idealistliği gibi çok yönlü bir münevver olmasının yanı sıra siyasi görüşleri açısından çok ayrıcalıklı, belirgin ve öncü bir yere sahip olduğuna da özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu noktada karşımızda duran asıl konu; bu çok yönlü düşünür ve sanatkârımızın yeterince anlaşılmasıdır.

Bugün Akif'imize olan ilgi maalesef bilgi seviyesine geçememekte, bilgiyi içermemektedir. Bilgiyi içermeyen ilginin en büyük açmazı muhatabını tam olarak anlamamaktır. İstiklal şairimizi anlama ve kavrama noktasında maalesef böyle bir açmazla karşı karşıyayız. Temennimiz, toplumumuz tarafından büyük ilgiye mazhar olan Mehmet Akif'le ilgili olarak gerek Türk halkının ve gerekse de kültür coğrafyamız kamuoyunun gerekli bilgiye de mazhar olmasıdır. Bunun yolu da bu düşünürümüzün hayatını iyice öğrenmek ve yazdıklarını ciddi biçimde okumak, anlamak ve de en önemlisi anlatmaktan geçmektedir.

Bugün sahillerinde dolaşıp yeterince anlayamadığımız Safahat külliyyatını inşallah bir gün, bütün olarak anlamış ve gençlerimize de anlatmış oluruz. Bunun için mütefekkir Akif'i anlamaya çalışırken, yaşadığı dönemin şartlarını dikkate alarak Meclis kayıtlarında geçen ifade ile İslam şairinin düşüncelerini ve yaklaşımlarını önceleyerek, onun eserlerini okumaya çalışmak hiç kuşkusuz onu anlama yolunda önemli bir merhale olacaktır.

O yüzden yeni nesilleri okuma konusunda yönlendirip ruhları şekillendirilmelidir. Okul ve müfredat programlarına Safahat için ayrı ders saatleri koyarak nesiller bu külliyyatta yer alan fikir ve düşüncelere uygun olarak yetiştirilmelidir. Unutulmasın ki üstat Akif'in dünya görüşünün yüksek ve fedakârlıklarla dolu tarihinin günümüze yansımış hâli anlaşılması olacaktır.

Akif, çok boyutlu bir şair ve mütefekkir olarak inancıyla, düşünceleri ile mücadele hayatıyla bugün çocuklarımıza, gençlerimize örnek gösterebileceğimiz bir rol model şahsiyettir.

Mehmet Akif'in kongremizin ana konusuyla alakalı olarak ayrıca medeniyet coğrafyamızın bütününü kuşatıcı yönlerine işaret etmek isterim.

Merhum Akif'in babası, bugün Kosova sınırları içinde bulunan İpek şehrinde dir. Annesi ise bugün Özbekistan sınırları içindeki Buhara'dandır. Akif'in şiiirlerinde gerçekleştirdiği büyük terkip muhtevası olan anne ve

babasının mûntesibi olduğu coğrafyada âdeta sembolleşmektedir. Buhara kùltürünün yaşandığı bir evde doğan Akif'in fikir ve ahlak dünyası Rumeli'nin sınırlarında İpek'le gelişmeye devam etmiştir. Bu heyecanın zirveleşmesi İstanbul ve Ankara'da Millî Mücadele'nin savaş zaman ve hatlarında şekillenmiştir.

Bu çalışmanın şair ve mütefekkir Mehmet Akif'in anlaşılmasına katkı yapmasını temenni ederim. Hayatında büyük ahlak, fazilet ve karakter numunesi olan İstiklal Marşı'mızın şairi Üstat Mehmet Akif'i rahmet ve minnetle yâd ediyorum.

Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

SUNUŞ

TBMM’de tüm partilerin ortak imzasıyla 2021, “Mehmet Akif ve İstiklal Marşı Yılı” olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla hâlihazırda var olan çalışmalardan farklı olarak TBMM Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şentop Bey’in himayelerinde 6. INCSOS -“100. Yılında Evrensel Boyutlarıyla İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy” kongresi düzenlenmiştir. Bu kongre ile Akif ve İstiklal Marşı’nın uluslararası etkileri akademik bir çalışmaya ilk defa bu denli geniş kapsamlı bir şekilde konu edilmiştir. Kongre, TBMM, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Tarihdaş Milletler ve Devletler Topluluğu Derneği iş birliğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü, TİKA ve Türk Tarih Kurumunun destekleriyle icra edilmiştir.

Elinizdeki bu eser, geniş katılımlı uluslararası niteliği ile dikkat çeken “100. Yılında Evrensel Boyutlarıyla İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy” kongresinde sunulan değerli sunumlar içerisinden, alan uzmanlarınca değerlendirilerek seçilmiş metinleri ihtiva etmektedir. Kitapta çalışmalar belirli bir usul takip edilerek yerleştirilmiştir, buna göre; önce İstiklal Marşı ve Mehmet Akif’e ilişkin felsefi ve arka plan konulu çalışmalar, bu felsefe ve kimliğin Türkiye dışındaki yansımaları, takiben dönemin siyasi ve kültürel atmosferi içinde İstiklal Marşı ve Mehmet Akif’i ilgilendiren konulu makaleler ve nihayet İstiklal Marşı ile diğer millî marşlar arasındaki ilişkiler yanında İstiklal Marşı’nın edebî yönü konulu çalışmalar şeklinde bir tertip yapılmıştır. Seçilen metinler yabancı dil editörleri, alan uzmanları ve editörler tarafından değerlendirilerek süreç tamamlanmış ve sizlerin bilgisine sunulmuştur.

Kültür coğrafyası ve gönül coğrafyamızdan gelen akademisyenler tarafından kaleme alınmış metinlerin, Akif’in özellikle evrensel boyuttaki mesajlarını,

21. yüzyılda ülkemizin de içinde bulunduğu bu coğrafyada emperyalizme karşı bir olmada “Korkma ve İstiklal” kavramlarını hatırlattığını özellikle vurgulamak gerekmektedir. Gönül coğrafyası ile dinî ve millî tarihî bağlarla ünsiyet teşkil ettiğimiz coğrafya kastedilmekte olup kültürel coğrafya ise yakın komşuluk ya da tarihî süreç içinde aynı devletin çatısı altında olmanın getirmiş olduğu yakınlık kastedilmektedir. Söz konusu coğrafyanın 21. yüzyılda artan stratejik önemi düşünüldüğünde bu tür çalışmaların niçin çok daha önemli hâle geldiği anlaşılabacaktır. Kongreye, Arnavutluk, Azerbaycan, Cezayir, Çad, Fas, Filistin, Fransa, Gürcistan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Kosova, Libya, Lübnan, Macaristan, Makedonya, Mısır, Özbekistan, Rusya, Sırbistan, Tataristan, Tunus, Türkiye, Ukrayna ve Ürdün’den 63 bilim insanı katılmıştır. Her bir katılımcı gerek ülkemiz hakkında ve gerekse de gelecekte olabilecek bilimsel çalışmalarla ilgili son derece olumlu düşüncelerle veda etmiş ve ülkelerine dönünce de konuya ilişkin pek çok farklı medya, üniversite vb. sahâlarda duygu ve düşüncelerini paylaşmışlar, hem ülkemizin tanıtımına hem de ortak kültür unsurlarına vurgu yapmışlardır.

Birinci TBMM’nin Burdur milletvekilliği görevini yürütmüş olan Mehmet Akif, şair ve mütefekkir olarak milletimizin varoluş ve yaşama sevinci olan inancını, fikir ve düşüncesini, ahlakını ve millî değerlerini temsil eden mümtaz bir şahsiyettir. Mehmet Akif aynı zamanda da bütün hayatını inancı ve düşüncesi uğruna vakfeden, inandığı değerleri yaşamaya, tebliğ etmeye, o uğurda hayatını mücadeleye hasretmiş bir millî şairdir. Milletimiz açısından Mehmet Akif gibi düşüncesiyle, yaşantısıyla, sanatıyla örnek olan güzide bir şahsiyete sahip olmak büyük bir iftihar vesilesidir. Onun kaleme aldığı yedi kitaptan oluşan Safahat külliyyatı başlı başına nesillere istikamet verecek ve yönlendirecek bir muhtevaya sahiptir. Eğer istikamet verici ve zemin inşa edici bir münevver olan Mehmet Akif, yeni yetişen nesillere inancıyla, düşüncesiyle ve yaşantısıyla doğru bir şekilde anlatılabilirse, işte o gün bulunduğumuz yerden çok farklı ve çok daha güçlü bir konuma erişme imkânımız oluşmaya başlayacaktır. Bu nedenle millî şairimizin duygu ve düşüncelerinin anlaşılmasına, kültür ve gönül coğrafyamıza tanıtılmasına vesile olması amacıyla gerçekleştirilmiş olan uluslararası bu kongre ve elinizdeki bu kitap oldukça önemli bir misyonu üstlenmiştir diye umut edilmektedir.

Mehmet Akif'in Türk milletine en büyük mirası ve hediyesi İstiklal Marşı'mızdır. İstiklal Marşı, 12 Mart 1921'de kabul edildiğinde sadece bağımsızlığın sembolü değil aynı zamanda Millî Mücadele etrafında birleşen ve esareti her halükârda kabul etmeyen Türk milleti için düşmana karşı mücadele etmede cesaret ve inanç kaynağı olmuştur. Mecliste başlayan bu heyecan tüm ülke sathına dalga dalga yayılmış ve aradan geçen bir asır, İstiklal Marşı'nı çok daha anlamlı hâle getirmiştir. Yani O, 20. yüzyıldan, 21. yüzyıla tüm ülkeyi ve milleti aynı ideal ekseninde kuşatan millî bir mutabakat metni olarak varlığını sürdürmeye muvaffak olmuştur. İnşallah tüm kültür coğrafyamızda yüzlerce yıldır devam etmekte olan üstü örtülü emperyalizme karşı da bir olmayı, korkmadan istiklale yürümeyi başarmada aynı görevi yerine getirmeye başlayacaktır.

Bu özelliklerine binaen "İstiklal Marşı Yılı'nın" tarihî önemine yakışır şekilde kapsamlı eserlerin vücuda getirilmesi ve milletimizin istifadesine sunulması gerek TBMM'nin ve gerekse de Millî Eğitim Bakanlığı ve Üniversitelerin, Sivil Toplum Kuruluşları ile özellikle de millî medyanın Türk halkına karşı bir vefası olarak görülmektedir. Çünkü bütün bu bahse konu merkezler, Türk İstiklal Savaşı'na maddi ve manevi bütün gücü ile destek olan milletin fedakârlıkları sayesinde bugünkü konumlarına ulaşabilmişlerdir.

Böylesi önemli ve kıymetli bir ürünün ortaya çıkmasında çok değerli katkıları olan Türkiye'nin kamu kurumlarının yanında; bu güzide çalışmanın meydana gelmesinin esas faili ve mimarı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanımız Sn. Prof. Dr. Mustafa ŞENTOP'tur. İşin başından sonuna kadar katkılarını bizlerden esirgemeyen Meclis Başkanımız, çok yoğun diplomatik ve siyasi gündemlerine rağmen kongre ve kitap çalışması teklifimize teveccüh buyurarak bu işi himayelerine alıp bu faaliyetlerin yapılabilmesine imkân sağlamışlardır. Onun rehberliğinde ve öncülüğünde önümüz açılmış ve bundan dolayıdır ki büyük bir kongre yapılabilmiş ve onun çıktısı olarak da bu kitabın ta'b'a bürünmesi fırsatı olmuştur. Sadece bu kongrede ve akademik faaliyetlerde değil, Türkiye'nin her konudaki meselelerine incelik ve hassasiyetle yaklaşan ve ele aldığı her işi titizlikle yapan Başkanımızın Türkiye siyasetinde olması gerçekten bizler için çok önemli bir fırsattır. İfade etmemiz lazım ki; kongrenin ve bu kitabın başarıyla sonuçlandırılmasını zatıalilerine borçluyuz.

Bunun yanında ilgili eserin iki kapak arasına alınmasına ve sizlere sunulmasına değin her aşamasında pek çok emek veren Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışanlarına, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesine, Tarihdaş Milletler ve Topluluklar Derneğine, kongreye destek veren ilgili kurum başkanları ve temsilcilerine, tebliğleriyle katkıda bulunan tüm bilim insanlarımıza, tebliğlerin yeniden tashih ve geliştirilmesinde katkısı olan hakemlerimize bir kez daha şükranlarımızı sunarken, Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı konusunda kaynak eser hüviyetine haiz olacağını düşündüğümüz bu eseri okuyucuların istifadesine sunmaktan büyük bir memnuniyet duyduğumuzu da ifade etmek isteriz. Umarız, bir nebze de olsa alana katkı sağlayabilecek bir eser ortaya koyabilmişizdir.

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR

Prof. Dr. Selma YEL

Prof. Dr. Yakup CİVELEK

Editörler

İstiklal Marşı ve Evrensel Karakteri

The Turkish National Anthem and its Universal Character

Prof. Dr. İbrahim Aslan
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Ankara/Türkiye
E-Posta: iaslan@ankara.edu.tr

Abstract

This Article examines the intellectual dimension of the Turkish National Anthem, whose will and emotional dimensions predominate, and the theological background that embodies and gives meaning to it. It determines that the background of the Turkish National Anthem is based on two main references, *the constructive value* and *the protective value*, and reveals that the horizon of the nation (al-Milla) becomes meaningful with the perspective of these two values.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, The Turkish National Anthem, Constructive Values, Protective Values.

Giriş

İstiklal Marşı, yazıldığı tarihsel koşullar gereği irade ve duygu boyutları ağır basan bir metindir. Bu durum, pratikte, bir milletin kendisine yönelen tüm meydan okumalara karşı varlığını, uygarlık değerlerini ve tarihe tutunma kapasitesini açığa çıkarma olanaklarını üst seviyeye çıkarmıştır. Bu bakımdan onu birey ve toplum muhayyilesinde sahip olduğu yüksek payeyi tek başına şiirin biçimsel araçlarıyla açıklamak elbette mümkün değildir. Zira ortada şiirin retoriğine eşlik eden yetkin bir mefkûre, etkin bir irade ve keskin bir duygu vardır. Bestesiz ve kendi sessizliği içerisinde okunduğunda İstiklal Marşı, irade ve duygu boyutlarına vücut veren özgün ve derin bir tefekkür ihtiva etmektedir. Bu yazıda farklı nedenlerle gölgede kalan tefekkür boyutu ve evrensel tezahürleri metnin kendi semantik örgüsü içerisinde kalarak irdelenecektir.

Millet ve uygarlık değerlerini etkin şekilde yansıtan İstiklal Marşı, bu karakteristiğini on kıtaya ve her bir dizesine nüfuz eden cihanşümul bir millet ufkundan almakta; istiklal, vatan, bayrak, hakikat, inanç ve din gibi evrensel değerleri ikame etme hedefine yöneldiği görülmektedir. Bu bakımdan İstiklal Marşı, medeniyet değerleri açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun sağladığı dinamiklerden beslendiği kadar İslam'ın metafizik değer anlayışından da yararlanmaktadır. Bu ilişki ağı, İstiklal Marşı'na hem bütünlüğünü hem de varlık zeminini sağlamaktadır.

İstiklal Marşı'nın tefekkür zemini, biri politik diğeri teolojik olmak üzere iki ana referansa sahiptir. İlki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuşatıcı ve çoğulcu millet karakterini; diğeri ise İslam'ın hakikat iddiasını ve metafizik değerlerini temsil etmektedir. İstiklal Marşı'nın bu iki referans etrafında şekillenen tefekkür boyutu, kurucu değer ve koruyucu değer olarak nitelendirilmiş olan iki eksende hareket etmekte ve evrensel tezahürlere kaynak olmaktadır. Bu iki eksenin detaylarına girmeden evvel İstiklal Marşı'na vücut veren politik ve teolojik referanslara özetle de olsa açıklık getirmenin faydalı olacağı kanısındayım.

Politik yanıyla bakıldığında İstiklal Marşı, Osmanlı Cihan İmparatorluğu'nun ufkü, feraseti ve vicdaniyla hareket eden bir arka plana dayanmaktadır. Edip Cansever'in (ö.1986) tabiriyle *düşüncenin duygu ve iradeyle den-*

gelandığı düşünsel bir bütünlüğü resmetmektedir. İstiklal Marşı'nın bu karakteristiği, merkezinde tefekkürün yer aldığı insanı ve hayatı eksiltmeden onda herhangi bir indirgeme ve tahsise neden olmadan tam anlamıyla bir var olma, inşa etme ve tarihe tutunma kapasitesi ortaya koymaktadır. Nitekim tarihsel bağlamına gidildiğinde İstiklal Marşı, Batı'nın, başka bir ifadeyle yedi düvelin Osmanlı cihan imparatorluğunu, doğuş yeri Anadolu sınırları içerisine çekilmiş olan varlığını ve misak-ı millî sınırları içerisinde yeniden teşekkül etmekte olan millî iradesini hedef alan sistematik kuşatmalara karşı mukavemetini beyan etmektedir. Bu meşum koşullar, 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf devletlerinin Osmanlı devletini tasfiye etme girişimleriyle başlamış ve nihayetinde öz yurdu parçalamak niyetiyle hareket eden amansız saldırılarla sürdürülmüştür.

İstiklal şairi Mehmet Akif, 1. Dünya harbinin etkileri ve sonuçları içerisinde son derece bitkin hâlde olan Türk milletinin bu süreçte ortaya koyduğu mukavemetin düşünen zihni, konuşan dili ve çarpan yüreği olmuştur. Bu meyanda o, Anadolu'da vücut bulmuş olan mukavemet ruhuna ve kurucu dinamiklerine paydaş olmak için Şubat 1916'da Balıkesir'e gitmiş, halka verdiği vaazlarla milletin istiklalini hedef alan tehditlere karşı herkesi seferber olmaya çağırmış; bu çabanın bir anlam kazanması ve değer ortaya koyması için de bağımsızlık yurdu Anadolu'ya iltihak etmek gerektiği yönünde büyük gayretler içerisinde olmuştur. Önce İnebolu'dan Ankara'ya sonra ise Konya isyanı olarak bilinen olayları yatıştırmak üzere Konya'ya ve Nasrullah camiinde Sevr muahedesi'nin iç yüzünü anlattığı vaazlarda bulunduğu Kastamonu'ya gitmiştir (Ersoy, 1966: XXIII).¹ Akif'in olağanüstü koşulların sarsıcı etkilerine karşı koyarken milletin istiklale olan inancını İstiklal şiirinin on kıtasını oluşturan kelimelere bir ruh olarak üflemiştir.

Teolojik boyutuyla baktığımızda ise İstiklal Marşı, Amerikalı şair John Antony Ciardi'nin (ö.1986) 'şiir fikirlerden söz açmaz, bilakis onları bir aktör gibi temsil eder' tespitini haklı kılan ve Edip Cansever'in (ö.1986) *düşüncenin şiiri* kavramsallaştırmasını en iyi örnekleyen metinlerden biridir.² Onun bu

1 Mehmet Akif'in Kastamonu'da Nasrullah camiinde irat ettiği hutbe, Elcezire kumandanı Nihat Paşa tarafından Diyarbakır Matbaasında bastırılmış ve memleketin her tarafına dağıtılmıştır.

2 <https://www.fikriyat.com/edebiyat/2017/5/29/edip-cansever-dusuncenin-siiri>

özelliği şiirin yaygın olan ve daha çok biçimsellikle öne çıkan yapısını aşan bir derinlik sergiler ki bu, duygu merkezli şiirin irade ve düşünceyle dengelenmesi tarzında bir ideale ve yetkinliğe karşılık gelmektedir. Şiirin bu çizgisinin divan edebiyatının duygu ve iradenin gölgesinde kalan konformizminden ayrılan Edebiyat-ı Cedîde ekolünde ve özellikle de Tevfik Fikret ve Namık Kemal gibi isimlerde belirgin hâle geldiği görülmektedir. Mehmet Akif, hiç şüphe yok ki, şiir ve edebiyatın bu çizgisinde dinî arka planı en güçlü isimlerin başında gelmektedir. İlk defa 1936'da Türkçe harfleriyle neşredilen Safahat adlı eseri bunun müstesna örneklerini sunmaktadır. Servet-i Fünûn dönemi şairlerinden Süleyman Nazif'in istiklal şairine 'Allah'ın şehitleri olduğu gibi şairleri de vardır' payesini vermesi bunun en veciz ifadesidir. Bakıldığında Meşrutiyet süreci (Mekteb Mecmuası, 1895:26)³, Mehmet Akif'in Türk halkıyla gazete sütunları ve mecmua sahifeleri üzerinden buluşmasını sağlayan en önemli dinamiklerden biri olmuş; milletin nabzını ve karakterini yansıtan etkileyici şiirleri tarihe tanıklık etmiştir. Dinî-İslami temalar üzerine yoğunlaşan yazılarıyla, özellikle de Kur'an'ın Tanrı Buyruğu adıyla neşredilen Türkçe çevirisiyle ve sair yayınlarıyla öne çıkan gazeteci ve mütercim Ömer Rıza Doğrul'un (ö.1952), Safahat'ın 1966 baskısının hal tercemesinde istiklal şairi ile ilgili önemli tespitlere yer vermiş ve şunları söylemiştir: "Mehmet Akif, Meşrutiyet'in ilanı sırasında bir Safahat şairiydi. Fakat bu, Osmanlı imparatorluğunu asırlık dertlerinden, rekabetlerin oklarından, dâhili inhitatların tesisinden, çöküntü amillerinden kurtaramadı. Memleket, bu yüzden adım başında güçlüklerle, buhranlarla karşılaşılıyordu ve kurtuluş çaresini arayıp bulmak, bu çareye dört elle sarılmak günün en büyük meselesini teşkil ediyordu. Bu mesele, onu Safahat şairi olmaktan ayırdı ve vatan şairi yaptı." (Ersoy, 1966: XVII-XVIII) Ömer Rıza Doğrul'un sırasıyla Safahat'a, Çanakkale ve istiklal şiirlerine varlık veren dinamikleri vatan mefhumuyla özdeş kılması fevkalade önemli ve isabetli bir tespittir. Bu tespit, birbiri içinde varlık ve anlam kazanan üç şeyi birbirine bağlamış; istiklal şiirinin Akif'ten Akif'in de Türk milletinin muhayyilesinden ayrılamaz bütünlüğüne dikkat çekmiştir.

3 İstiklal şairinin Meşrutiyet'in ilanına kadar yazdığı şiirleri neşretmemesi dönemin istibdat koşullarını teyit etmesi, dinî ve ahlaki muhtevası ağır basan şiirleri içerisinde ilk neşredilen şiirinin 'Kur'an'a Hitab' başlığını taşıması dikkate değerdir.

1 İstiklal Marşı ve Kurucu Değer Zemini

Değer kavramı, din, ahlak ve felsefe başta olmak üzere ekonomi, kültür ve pedagoji gibi pek çok düşünce alanını yakından ilgilendirmektedir. Tanımı ve mahiyeti konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte kavram, temelde, bir şeyin anlam ve önemini belirlemede birey ve toplum muhayyilesinde motive edici ve yönlendirici bir nitelik olarak tanımlanır (Foot, 1968: 2-16). Bu yaygın tanımın iki yönü olduğu görülmektedir: İlki, bir şeyin iyi, cazip ve tercih edilebilirliğine temel sağlayan objektif niteliği iken, diğeri ise kişi-nesne ilişkisinde amaçlı eyleme temel sağlayan gaye/hedektir. Bu iki bileşeniyle değer, kendisine, insan yaşamına eşlik eden temel anlam referansı olarak yer bulmaktadır.

Değer kavramının bu ana muhtevasıyla ilişkilendirildiğinde İstiklal Marşı, birazdan açacağımız üzere, kültürün, dinin ve reel-politiğin motive edici ve yönlendirici evrensel unsurlarıyla şekillenmiş; birbirini tamamlayan, birbirinden bağımsız düşünülemeyen ve birbirine indirgenemeyen iki farklı değer kategorisinden hareket etmiştir. Bunlardan ilki, birey ve toplumun varlığını ikame etmeyi mümkün kılan değerleri nitelerken; diğeri ise birey ve toplumun varlığını idame etmesini mümkün kılan değerleri ifade etmektedir. Varlığın ikamesi etrafında kullanılan unsurlar *kurucu değerler* olarak, varlığın idamesini mümkün kılan unsurları ise *koruyucu değerler* olarak tanımlayabilir ve birbirinden ayırabiliriz. Şu hâlde İstiklal Marşı, bir milletin ontolojisinin iki ucunu yani istiklal ve istikbalini birbirine bağlayan değerlerin maksimum düzeyde sağladığı bütünlükten yola çıkan ve evrensel tezahürler içeren bir perspektif üzerine kuruludur.

Kurucu değer kategorisi, İstiklal Marşı'nda bireyin/milletin *fiziksel gerçekliğini yani mevcudiyetini ilgilendiren* kültürel ve politik unsurları ifade etmekte, merkezinde millet kurucu değerinin yer aldığı, çevresinde ise vatan, bayrak, sancak, hilal, şafak ve medeniyet gibi kimlik değerlerinin söz konusu edildiği dairesel bir bütünlük sergilemektedir. Hilal ve yıldız arasındaki şematik ilişki bunun iyi bir temsili olarak görülebilir. Buna göre millet, felsefi terminolojiyle ifade edecek olursak bir cevher gibidir. Bireysel ve toplumsal dinamiklere dayanarak varlık ve anlam kazanan tüm nitelikler bu cevhere ve mevcudiyetine bağlanmıştır. Burada vurgulanması gereken en önemli husus, cevherin veya cevher oluşun millet olma koşuluna bağlanmasıdır.

Çünkü her birey ve toplum, kendi dinamikleri içerisinde beka ve fena gibi iki karşıt uç arasındadır. Beka yönü genelde kurucu değer perspektifinin dinamiklerine özelde millet olma karakterine ve şuuruna bağlıdır. Bu değer perspektifinde meydana gelebilecek herhangi bir kırılma beka sürecinin fena sürecine dönüşmesine neden olur. Bu temelde İstiklal Marşı, beka ve bunun sağladığı sürekliliği millet olma karakterinin birbirinden ayırtılamaz iki unsuruyla ilişkilendirmektedir. Bunlardan ilki vatan, diğeri ise istiklaldır. Şu hâlde millet olma karakteristiğinin bir yüzünde vatan diğeri yüzünde ise istiklal vardır. Bu işlevsel tarafla vatan ve istiklal, birbiriyle ilişkisi açısından millet olmanın hakikatini ve ufkunu belirlemekte ve kurucu değerlerin nihai ve esaslı zemini olmayı sağlamaktadır.

İstiklal şiirinin düşünce, irade ve duygunun maksimum değerlerde kesişim sağlaması ile çok yönlü bir arka plana sahip olması arasında güçlü bir bağ söz konusudur. Muhtevada ortaya çıkan kaynaşma ve çok yönlülük, kurucu ve koruyucu olarak tanımladığım iki değersel kategorinin iyi yönlü ve dinamik etkileşimiyle mümkün olabildiği anlaşılmaktadır.

İstiklal Marşı'nda atıf yapılan millet, vatan, sancak, bayrak, hilal, şafak, medeniyet, hürriyet ve istikbal gibi kurucu değerler karşıtlarıyla ilişkisi üzerinden ortaya konmuştur. Bu durum, kurucu değerlerin koruyucu değerler olmadan sürdürülemeyeceğini göstermektedir. Buna göre millet eliyle ikame edilen/kurulan her unsur/değer, kendisini koruyacak dinamiklerden yoksun olması durumunda, yıkıcı tehditlere boyun eğecek ve aksine dönüşmekten kurtulamayacaktır. Bu, var olmayı sağlayan koşullar ile varlığını idame etmeyi sağlayan dinamiklerin ayrı şeyler olduklarını gösterir. İstiklal Marşı'nda karşıtlarıyla birlikte ele alınan kurucu değer skalasında vatan kurucu değerinin karşıtı topraktır. Burada aynı şey değer yüklü olup olmamasına göre iki ayrı nitelemeye konu edilmiştir. Değer yüklü olduğunda vatan, değerden koptuğunda veya değer perspektifi ortadan kalktığında vatan mefhumu nötr bir var oluşa yani toprağa dönüşmektedir. Hayata ve ihtiva ettiği tüm değerlere vücut bulma olanağı sağlayan vatan ile bu alanı kendi fiziksel gerçekliği üzerinden bakmak ve onu toprak parçası olarak görmek birbirinin karşıtıdır. Böylelikle Akif, bu karşıtlığın pozitif yanını (vatan) tespit ederken bu değerın insan şuurunda aksine dönüşebileceğine dikkati çekmiş olmaktadır.

İstiklal Marşı'nda dikkat çeken diğer bir kurucu değer ise medeniyettir. Büyük şair ve mütefekkir Mehmet Akif'in perspektifinden bakıldığında medeniyet, millet ve vatan kurucu değerlerine eşlik eden üçüncü ve esaslı unsurlardan biri olarak kullanılmış görünmektedir. İkame açısından millet olmak, vatana sahip olmaya, vatana sahip olmak ise medeniyet inşa etmeye kaynaklık eder; ancak idame açısından bu kurucu değerlerden hiçbirini koruyucu değer olmadan istikbal vadetmez. Bu temelde medeniyet, ülkü olmadan ve onu hayatta ve ayakta tutacak metafizik değer olmadan sürdürülebilir kılınamaz. Zira metafiziği olmayan medeniyet, maddeye indirgenmiş olduğu için eksik ve ilkeldir. Bu nedenle de tarihe tutunamaz ve meydan okuma becerisi gösteremez.

Aynı durum daha ziyade sembolik değer çağrışımına sahip olan bayrak, hilal ve sancak gibi kurucu değerler için de söz konusudur. İnsan şuurunda bu kurucu değerleri anlamlı kılan metafizik değer zemini kaybolduğunda bayrak ve sancak basit bir bez parçasına, hilal ise iki dairenin iç içe geçerek dairelerin merkezlerinde çakışmaması durumunu ifade eden ve değer çağrışımı olmayan geometrik bir şekle dönüşür. Yanı sıra benzer karşıtlık ilişkisi cesaret ve korku, umut ve ümitsizlik (ye's) gibi birbiriyle telif edilemez iki ayrı halet-i ruhiye arasında da kurulmuştur. İstiklal Marşı'nın geneline nüfuz eden bu karşıtlıkların ilkinde değer varken, diğerinde ise değerden yoksunluk vardır. Millet, koruyucu değer perspektifi zayıf kaldığında tarihin reel-politiği içerisinde cesaret kırıcı koşullar altında kalabileceği gibi korku/kaygı türbülansına girerek tüm umutlarından mahrum kalabilir. Fakat böylesi bir durum, istiklal şairinin tefekkür dünyasında, koruyucu değer perspektifi aktif ve etkin olduğunda mümkün olamayacaktır. Çünkü zorluk düzeyi ne olursa olsun, kurucu ve koruyucu değer ufku karartılamaz. Anlaşılmaktadır ki kurucu değerlerin karşıtları üzerinden ele alınması ikame ve idamenin birbirinden bağımsız kılınamamasıyla ve milletin değer ufkuna-gücüne bağlı olmasıyla yakından ilgilidir.

Buna göre bir millet için var olmak kurucu değer ülküsüne sahip olma koşuluna bağlıdır. Her birey ve toplum, kendi dinamikleri içerisinde var olmak ve yok olmak gibi iki karşıt uç arasındadır. Var olmanın dinamiklerine göre hareket edildiği ölçüde kurucu değer perspektifi güç kazanırken; bu değer

perspektifinde meydana gelen herhangi bir aşınma, zayıflama ve kırılma kurucu değerlerin de aksine dönüşmesini beraberinde getirecektir. İstiklal Marşı'nda bu türden bir karşıtlığa yer verilmesi millet karakterinin düşünce, irade ve duygu temelinde açığa çıkmasını temin etmek; bu yolla kurucu değerler olarak nitelediğim vatan, bayrak, hilal ve cesaret gibi değerlerin karşıtlarını millet karakterinden ve ülküsünden tümüyle olumsuzlamaktır. Bu aslında bir yanıla kurucu değerlerin ispat beyanı, diğer yanıla ise karşıtlarının red beyanıdır.

İstiklal Marşı'nı bestesiz, kendi sessizliği ve derinliği içerisinde okuduğumuzda fark edilecek hususların başında kurucu değer olarak milletin birbirinden ayrıştırılamaz iki ögeye bağlandığıdır. Bunların ilki vatan diğeri ise istiklaldir. Milletin bir yüzünde vatan, diğer yüzünde ise istiklal vardır. Vatan ve istiklalden gelen tutunma gücü bütünüyle millete aktarılmaktadır. Vatan ve istiklal arasında kurulan bu döngüsel ilişki millet olmanın kurucu prensiplerini ve yeter koşullarını kendi içerisinde sağlayabilir, fakat bu kurucu prensiplerin idamesi yani sürekliliği ancak ve sadece kökleri metafizikte olan koruyucu değerlerle mümkün olabilir. Buradan İstiklal Marşı'nın, bu gereksinimin aşkın/ilahî/dinî/islami değer metafiziği olmadan sürdürülebilir olmadığı ana fikrinden hareketle kaleme alındığı sonucuna gidilebilir.

Milletin bekası ve istikbali aslında kurucu değerlerin tehdit altında olmasıyla ilgili bir durumdur. Bu temelde İstiklal Marşı, kurucu değerlerin koruyucu değerler üzerinden istikbale taşınabileceği ana fikrini ihtiva etmekte; dinî değerleri, vatan ve istiklal arasındaki bağın idamesini sağlayan en güçlü referans olarak belirlemektedir. Şu hâlde kurucu ve koruyucu değerler arasındaki bağ olmadan milletin istiklalinden söz edilemez.

Böylesi bir tanımlama, İstiklal Marşı'nda atıf yapılan ve yukarıda sözlerimin başında sıraladığım kurucu ve koruyucu (aşkın) değerler arasındaki bağ açmamızı gerektirmektedir. İstiklal Marşı'nın vatan, bayrak, hilal ve medeniyet gibi milletin somut gerçekliklerini Allah, iman, şahadet, ezan ve mabet gibi koruyucu (aşkın) değerlere açtığı alanla kaynaştırması tam anlamıyla bir tefekkür ve dolayısıyla da perspektif inşasıdır. Diğer bir deyişle politik olarak Türk milletinin karakter farkındalığını en üst seviyeye taşıyarak tarihin cebrinin, tahakküm ve sömürgeleştirme girişimlerinin önünü kes-

mek; teolojik olarak ise koruyucu değer referansını güçlendirerek tarihe tutunma kapasitesini artırmaktır. Bu, millet ufkunu tesis eden dinamikleri ihya çabası olarak da yorumlanabilir.

İstiklal Marşı'ndaki millet karakterinin-ufkunun hangi zemin üzerinde şekillendiğine biri politik diğeri teolojik olmak üzere iki sacayağı olduğu anlaşılmaktadır. Bunun Kur'an'da geçen millet kavramı ile uyumu dikkatlerden kaçmamaktadır. Kur'an'daki kullanımına baktığımızda millet, daima bir ideayı ve bu idea etrafında birlik olmayı ifade etmektedir (İbn Fâris, 1994:964). Bu anlamda koruyucu değerlere dayalı millet olgusunun ilk kez Hz. İbrahim'le başladığı ve sonraki peygamberlerin de bu eksen (gaye, değer) üzerinde kaldıkları söylenebilir. Dinin, işaret ettiği koruyucu değerlerle esaslı bir tutunma alanı olması bu hususu desteklemektedir. Zira Kur'an, söz konusu tutunmayı insan fitratına/vicdanına/aklına dayanarak sağlamaya çağırdığı gibi, bunu yer yer adalet, hürriyet, iyilik, merhamet, hikmet ve ehliyet gibi koruyucu değerlere çağırarak da teyit etmektedir. Bu minvalde İstiklal Marşı'nın da, millet olmanın koruyucu değerlere dayanmakla mümkün gören benzer bir perspektiften hareket ettiği söylenebilir. Zira İstiklal Marşı'nda koruyucu değerlere dayalı bir ideaya/ülküye sahip olmak ifadesini hakk, hakikat, şehitlik, vatan, ezan, vecd, secde, helal ve iman gibi dinî prensiplerle bulmuştur. Bakıldığında örneğin ilk iki dizede bağımsızlığın nişanesi olarak bayrak ve hilal, uğruna dökülen şehadet kanı gibi bir koruyucu değerle idame ettirilmiştir. Bu koruyucu değer sağladığı dinamik bayrak için ilelebet bir dalgalanma vesilesidir. Şu hâlde koruyucu değer, bayrağın metafiziği, anlam ve değeridir.

2 İstiklal Marşı ve Koruyucu Değer Zemini

Din, tarihin her döneminde birey ve toplum hayatının esaslı ve kuşatıcı referanslarından biri olagelmıştır. Bedene nispetle ruh mesabesinde bir işleve sahip olan din, sadece tarih sahnesine çıkmanın ve medeniyet iddiası taşımanın değil aynı zamanda tarihin cebrine karşı tutunmanın, ayakta ve hayatta olmanın da müstesna dinamiklerini temin etmiştir. Bunun en açık örneği, Kur'an'da bir peygamber olarak Hz. İbrahim'e gelen ilahî mesajların etki ala-

nını ve tutunma kapasitesini nitelemek üzere kullanılan millet-i İbrahîmdir. Şüphesiz bu durum, dinin kaynağı, anlamı ve ihtiva ettiği değer metafiziğiyle ilgilidir. Dine anlam ve değer katan bu payenin ardında iki saik olduğu görülmektedir. Bunlardan biri dinin ilahî bir kaynağa dayanması, diğeri ise dinin ihtiva ettiği değerlerin ve prensiplerin niteliğidir. Her iki faktör bir arada düşünüldüğünde din, birey, toplum, medeniyet ve hayat ufkunun şekillenmesinde ve korunmasında merkezî bir değer referansıdır. Bu, dinin kendisini aşkın bir değer kaynağı olarak konumlandırmasıyla ilgili olduğu kadar, kurucu değerleri tehdit eden zorlayıcı tarihsel koşullar karşısında güçlü bir tutunma aracı olması ile de ilişkilidir.

Dinin koruyucu değer olarak sağladığı tutunmayı daha belirginleştirmek için İstiklal Marşı'nın her bir dizesini sağladığı değer perspektifi üzerinden ortaya koymak gerekir. Kurucu ve koruyucu değerler arasındaki bu iki yönlü ilişkinin İstiklal Marşı'nda on adımdan müteşekkil olduğu görülmektedir.

İstiklal Marşı, *ilk dörtlükte*, Türk milletinin cesaret ve metanet karakterini reel-politik koşullardan kaynaklı korku/kaygı ve endişeye yer olmadığını keskin bir olumsuzlamayla açığa çıkarmakta, istiklalin nişanesi bayrağın dalgalanmasının milletin yed-i kudretinde olduğunu hatırlatmaktadır. Kurucu değer ufkuyula bakıldığında bayrak, milletin karakterini yani istiklale olan tutkusunu temsil eder. Vazgeçilemezdir ve de aksi düşünülemez temel bir değerdir. Bu kurucu değer vatan sahında son ocak sönünceye dek korunmalıdır. İstiklal şairi Akif, bu değerın tutunma kapasitesini artırmak için koruyucu değer ufkunu harekete geçirmiş ve bayrağın, bedeli ödendiği için dalgalanan ve tehdit altında olduğunda da son ocağa kadar uğruna can verilen bir anlam dünyasıyla beka niteliği kazanabileceğini düşünmüştür. Bayrak kurucu değeri, milletin istiklal ülküsüne sahip olmasıyla açıklanmış; ilelebet dalgalanması, dinin şehadet payesinin sağlayacağı koruyucu değer ufkuna dayandırılmıştır. Şu hâlde şehitlik, dinin sağladığı değer perspektifiyle bir milletin bağımsızlığını koruyabilecek en güçlü imkân olarak tanımlanmıştır.

İkinci dörtlükte istiklal kurucu değeri ele alınmış ve bunun milletin en temel hakkı olduğu ifade edilmiştir. Bu hak, mevcudiyetini ve meşruiyetini Türk milletinin hakikatle olan ilişkisinden almaktadır. Zira hürriyet insan

doğasının esaslı niteliklerinden birisi olup asla başkasına devredilemez ve askıya alınamaz. İnsanı hürriyetle milleti istiklal ile özdeş gören bu bakış açısına göre, gücünü, iradesini ve hayat ufkunu Hak'tan yani Allah'tan alan bir millet hakikat sahibi ise istiklal sahibi olmalıdır. Burada koruyucu değere yapılan atıf, hem sürdürülebilir bir değer referansı sağlamakta hem de istiklali karşıtı olmayan bir düzeye çıkarmaktadır.

Üçüncü dörtlükte istiklal kurucu değeri bireye bakan yanıyla hürriyet üzerinden vurgulanmış ve ontolojik bir hakikat olarak vaz edilmiştir. Bu çıkış noktasının koruyucu değeri, önceki dörtlükte de işaret edildiği gibi, Hak olarak nitelenen Allah'tır. Bunun anlamı şudur: Kurucu değer hürriyet ilahî bir yasadır ve aksine tebdil edilemez. Bu sebeple istiklal şairi Akif, veciz bir tabirle 'ben ezelden beri hür yaşadım hür yaşarım' diyerek hürriyeti karşıtı olmayan bir değer olarak tanımlamıştır. Millet, işgal, esaret ve sömürgeleştirme tehditleri karşısında Allah tarafından her insana doğuştan bahsettiği hürriyetin farkındalığıyla hareket etmesi gerekir.

Dördüncü dörtlükte ise istiklal ve medeniyetin koruyucu değer referansı olmadan sürdürülemeyeceği ifade edilmiştir. Mehmet Akif, din ile aynı kökten gelen medeniyet mefhumunun koruyucu değer olmadan sürdürülemeyeceğini düşünmüş ve geleceğini ise iman koruyucu değerine bağlamıştır. Nitekim iman, birey ve toplum bilincinde keskin irade sahibi olmanın ve esaret girişimlerini bertaraf etmenin en güçlü yolu olduğu gibi ufku açık bir medeniyet tasavvuruna sahip olmanın da yoludur. Buna göre koruyucu değeri iman olan hiçbir millet, kurucu değerinden istiklalinden ve bu temelde inşa ettiği medeniyet ufkundan mahrum edilemez.

Beşinci dörtlükte birey için hürriyet ne ise millet için istiklal de odur. Bu iki kurucu değere yönelecek her türlü tehdit, kaynağını imandan alan bir mukavemetle bertaraf edilebilir. Merhum Akif, milletçe bu temelde verilen istiklal mücadelesini ilahî vaat gibi koruyucu bir değerle ilişkilendirmiştir. Ancak ilahî vaat, kurucu değer zemini olmadan yani insan mücadelesi ve kararlılığı olmadan gerçekleşmez. Diğer bir deyişle mücadele ve kararlılık, ilahî vadin gerçekleşmesinin temel koşuludur. Bu bağlamda merhum Akif, birbirinden koparılması mümkün olmayan bir değer perspektifini ortaya koymuş olmaktadır.

Altıncı dördlükte kurucu ve koruyucu değer ilişkisi vatan mefhumu ile uğrunda canların feda edilmesi anlamında şehadet arasında kurulmuştur. Merhum Akif, vatan mefhumunu bireyi, toplumu, kültürü, bayrağı, istiklali, dini, namusu ve nesli ikame etmenin ana unsuru olarak tanımlamış; fakat bu kurucu değerın idamesinin şehitlik gibi koruyucu bir değerle devamlılık kazanabileceğini zımnen vurgulamıştır. Buna göre kurucu değer vatan için en güçlü koruyucu değer şehadettir. Bu payenin, anlam ve değer ufkunun en yüksek düzeyde tezahür edebilme koşulları din tarafından sağlanır. Bu yolla İstiklal şairi Mehmet Akif, dinin bu nihayetsiz dinamiği ile vatan ve istiklal ülküsünü ebedileştirme hedefini gerçekleştirmiş olmaktadır.

Yedinci dördlükte kurucu değer ve koruyucu değer arasındaki ilişki var olmak ve sahip olmak gibi iki temel hayat modunun vatan ülküsüne sahip olmakla gerçekleştirilebileceği etrafında kurulmuştur. Vatan ülküsünü yitirmenin her şeyi yitirmek anlamına geleceği vurgulanmıştır. Merhum Akif, bu kurucu değeri ‘cânı cânânı bütün varımı alsın da Hûda, etmesin tek vatanımdan beni dünyada cûda’ veciz dizesiyle özetlemiş ve dikkat çekici bir tutumla vatan ülküsü Allah’a niyaz edasıyla duaya konu edilmiştir.

Sekizinci dördlükte kurucu değer istiklal ile koruyucu değer mabet ve ezan arasında bağ kurulmuştur. Burada ilginç olan husus önceki adımlardaki ilişki biçimlerinden farklı olarak istiklal kurucu değer olarak değil koruyucu değer olarak mütalaa edilmiştir. Çünkü din ve mukaddesat, istiklal olmadan var olamaz, yaşayamaz.

Bu yönüyle *dokuzuncu dördlükte*, mabet ve ezan hem kurucu hem de koruyucu değer olarak vatanın temel karakteristikleri arasında sayılmış; Allah’tan vatan ve İslam arasındaki bağın koparılma girişimlerine karşı inayeti esirgememesi niyaz edilmiştir. Bu temelde merhum Akif, kurucu değer vatan istiklalinin gerçekleşmesinin emsalsiz bir şükran ve vefa duygusuyla karşılık bulacağını ifade etmiş ve Allah’a niyaz hâlinde ‘...o zaman yükselerek arşa değer belki başım’ ifadesiyle kurucu değer-koruyucu değer ilişkisini hülasa etmiştir. Bu bakış açısı, Allah’ın inayetine ve istiklalin dinî hayat üzerindeki olumlu ve etkin tezahürlerini iki yönlü olarak ortaya koymaktadır.

Onuncu ve son dörtlükte kurucu ve koruyucu değer perspektiflerinin özeti yapılmıştır. Burada merhum Akif, istiklalin nişanesi olan bayrağın göklerde dalgalanmasının her şeye bedel bir değer olduğunu ifade etmiş; hürriyetini ebediyetten alan bir milletin ilelebet payidar olacağını, istiklali gibi istikbalinin de açık olacağına olan inancını teyit etmiştir. Tüm bu adımlar, ilginç bir şekilde ilk adımdaki vurguyla yani hürriyeti temsil eden bayrak ve dalgalanmasıyla birleştirilmiş; istiklalin Hakk'a inanan Türk milletinin hakkı ve karakterinin gereği olduğu gerçeğiyle taçlandırılmıştır.

On adımda kendisini ifade eden ve her bir kıtasında tamamlanan kurucu değer- koruyucu değer ilişkisi, Türk milletinin bedeni ile ruhu arasında tıkanan kanalları açmakta, sahip olduğu medeniyet iddiasını kendi mecrası içerisinde yeniden tanımlamaktadır. İstiklal harbinin çok cepheli siyasi ve askerî mücadelelerle gerçekleşen koşullarında kaleme alınan İstiklal Marşı, koruyucu değerlerle kurucu değerlerin yeniden tahkim edilmesi çabasıdır. Millet bedenine ârız olan haricî tehditlerin koruyucu değerler üzerinden savuşturulması çağrısıdır. İstiklal şiiri, milleti ve ufkunu karartma girişimlerini bertaraf etmenin kendi karakterini fark etmekle ve inandığı aşkın dinî değerlerin dinamiklerine dayanmakla mümkün olabileceğini savunan kendine gelme çağrısıdır. Millet karakteriyle dinin karakterini uzlaştıran bu değer kaynaşması bir yandan vatan, bayrak, istiklal ve istikbal gibi kurucu değerlerin süreklilik kazanmasına, diğer yandan ise birey ve toplum hayatının ana dinamiklerinden biri olan dine eş değerde olanak sağlamaktadır.

Sonuç

İstiklal Marşı, düşünce boyutu ve referansları açısından cihanşümul bir perspektif ortaya koymaktadır. Bu perspektifin evrensel niteliği, bir yandan dayandığı kurucu ve koruyucu değer şemasından gelmekte, diğer yandan ise Osmanlı İmparatorluğu'nun cihana hakkaniyetle hükmeden kuşatıcı-çoğulcu dinamiklerine dayanmaktadır. Görünen o ki İstiklal Marşı'na nüfuz eden bu değer şeması, temelde evrensel ahlaki ilkelerden ve bundan pay alan dinden beslenmektedir.

İstiklal Marşı'nın dikkat çeken yönlerinden diğer bir yönü millet tasavvuru, vatan ülküsü ve istiklal savunusunun değer zemininde bir hak olarak tanımlanmış olmasıdır. Sunumumda birbirinden ayırdığım ve hangi zeminde ve nasıl ilişkili olduklarını açıklamaya çalıştığım kurucu ve koruyucu değerler metafiziği, doğalcı perspektif kullanılarak bir insan ve millet hakkı olarak görülmüştür. Bunun anlamı şudur: Millet olmak birey olmak gibidir. Bireyler nasıl hür doğar ve haklarına doğal olarak sahip olurlarsa, milletler de aynı şekilde hür doğar ve hür yaşarlar. İstiklal şairi aynı değerleri dinî perspektifte Hakk'a inanmanın ve hakikate sadakatle bağlı olmanın verili bir niteliği olarak kabul etmiştir. Buna göre esaret sadece insan tabiatına değil aynı zamanda dinin ve mukaddesatın tabiatına da aykırıdır. Milletin varlığı ve bekasına yönelik her tehdit dinin varlığı ve bekasına da yönelmiş olur. Bu bakış açısında ne zalim ne de mazluma yer vardır. Tam anlamıyla herkes için adalet ve hakkaniyet ülküsünden hareket edilmiştir.

İstiklal Marşı'nın düşünsel arka planının kuşatıcı ve evrensel olduğunu gösteren diğer bir hususiyet ise istiklal savunusunun varlık ve meşruiyetinin diğer milletlerle çatışma ve onları ötekileştirme üzerine kurulmamış olmasıdır. Bu nedenle hiçbir dizede herhangi bir etnik indirgeme yoktur, renk, ırk ve kültür rölativizmine prim verilmemiştir. Emperyalizmin şiddet ve ötekileştirme politikalarına yön veren, değer metafiziğinden yoksun tek boyutlu ilkel medeniyet anlayışına karşı hak, hakikat ve hakkaniyet temelli bir millet ufku önerilmiştir. Bu bütünlükte İstiklal Marşı'na nüfuz eden kurucu ve koruyucu değerler, milletin birbiriyle var olabilen, birbiriyle zayıflayan ve güçlenen dinamiklerini temsil etmekte ve Türk milleti için ideal hayatın birbirine indirgenmesi mümkün olmayan iki koşulunu sağlamaktadırlar. İstiklal kadar istikbal de bu değersel ve karakteristik birlikteliğe bağlanmıştır.

Kaynakça

- Banarlı, N. Sami, Süleyman Çelebi'den Mehmet Akif'e, İstanbul 1985.
- Cansever, Edip, Düşüncenin Şiiri: <https://www.fikriyat.com/edebiyat/2017/5/29/edip-cansever-dusuncenin-siiri>
- Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, ed. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1966.
- Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı –Meal-Tefsîr-, İşaret Yayınları, İstanbul Eylül 2002.
- Foot, Philippa, *Theories of Ethics*, Oxford University Press, London 1968.
- İbn Fâris, *el-Mekâyis fi'l-Luğa*, (tahk. Şihabuddîn Ebû 'Amr, Beyrut-Lubnan: Dâru'l-Fikr 1994.
- Işık, Emin, İstiklal Marşı Üzerine Düşünceler, Kubbealtı Akademi Mecmuası, yıl.16, s.3, İstanbul 1987.
- Kocakaplan, İsa, İstiklal Marşı'nın Tahlili, Türk Edebiyatı, sayı.113, Mart 1983.

Unutulanlar ve Hatırlananlar: Akif'in Şiirinde Müslüman Toplumsal Belleğin İzini Sürmek

Forgotten and Remembered: Tracing Muslim Social Memory in Akif's Poetry

Prof. Dr. Özcan Güngör

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Ankara/Türkiye

E-Posta: ogungor@ybu.edu.tr

Arş. Gör. Mehmet Emin Sarıkaya

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Ankara/Türkiye

E-Posta: mesarikaya@ybu.edu.tr

Abstract

Social memory studies are more common in many fields of social sciences, especially in the modern period, in the course of history. The concentration of the studies in the modern period is explained by its close relationship with the forgetting culture of the modern period rather than a coincidence. Uncovering whatever keeps the memory alive in the age of the forgotten is a necessity of a memory chain to be established in the past. The Arabic word memory (ḥāfıza), which means the preservation of the learned things in the mind, has been translated into Turkish with the word memory (bellek). When it is used as memory (ḥāfıza), the preservation of learning things includes the meanings of keeping certain things in mind, which is also stated when it is met with the word memory (bellek).

The acts of remembering and forgetting, which are the functions of memory, develop in coordination with the interests and tendencies of the social group. A common past refers to the point where social memory both separates and intersects in individual memory. People build their memories with the memories they associate with the common history of the society they live in. At the same time, whatever is remembered is perceived as personalized experiences. The most important tool in the transmission of social memory is language, which prevents memories from being trapped in individual memories. The verbal expression forms of the language include the stories transferred from the past to the future. The more permanent version of this highly effective method is the written cultural heritage. It is another issue that should be underlined that the concept of social in the expression of social memory, which stands out with these features, includes not only the nation-state structure as it is meant in the modern period, but also small and large associations from those living in a neighborhood for those who believe in a religion.

In this study, the contributions of the poet to the Muslim social memory were examined through a sample selected from the poems in Mehmet Akif Ersoy's book named Safahât. Qualitative research method and documentation technique were used while the study findings were obtained. The subject of the research is important in terms of understanding the place of our national poet in the construction of our original and social memory because of the references he made to the common feelings of different Muslim nations in the lands of the Ottoman Empire in Mehmet Akif Ersoy's poem. The possible findings of the research will be the determination of the elements presented to the Muslim social memory in the part of Safahat that is the subject of the study.

Keywords: *Sociology of Religion, Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Social Memory, Symbols.*

Giriş

Öğrenilen şeylerin zihinde korunması anlamına gelen Arapça kökenli hafıza sözcüğü, Türkçeleştirilmiş hâli ile bellek kelimesi ile karşılanmıştır. Hafıza olarak kullanıldığında öğrenilmiş şeylerin korunması yine bellek kelimesi ile karşılandığında belirtilmiş, belli olan şeylerin zihinde tutulması anlamlarını içermektedir (“bellek”, 28 Ağustos 2021; Hançerlioğlu, 2016, 148). Her iki sözcüğün de ortak olarak kişinin/kişilerin zihninde karşılığı olan şeyleri temsil etmek için kullanıldığı ifade edilmelidir. Belleğin oluşumunda ya da anımsama sürecinde; zihinde canlandırma, geçmişteki bir imgeyle eşleştirme, psikolojik yahut fiziki bir zaman kalıbı içerisinde anımsanan şeyin yerleştirilmesi aşamalarından bahsedilmektedir (Cevizci, 1999, 111).

Belleğin inşasında bireysel güdülerin yanı sıra toplumsal uyarıcıların varlığı söz konusudur. Bir müze veya ören yeri ziyaretini düşünelim. Eğer ki bir rehber eşliğinde bu mekân geziliyor ise belleğimize yerleşecek olan bilgilerin derinliği oldukça farklı olacaktır. Zihnimiz deneyimlerini hatırlamak istediğinde tanık olarak anıya dâhil olanları çağırır. Bu nedenle insan tek başına hareket ederken dâhi toplumsal uyaranlara açıktır. Tüm bu uyarıcılarla etrafımızda gerçekleşen olayların birer hatıraya dönüşmesi kişisel belleğimizin anlam vermesiyle mümkün hâle gelmektedir. Zaman, mekân ve ortaklık söz konusu olduğunda belleğe alınacaklar noktasında aidiyet hissedilen grupla paralel bir duygulanımın varlığı söz konusudur (Halbwachs, 1980, 22-35).

Belleğin işlevi olan hatırlama ve unutma eylemleri içinde bulunan toplumsal grubun ilgi ve eğilimlerine eş güdümlü gelişmektedir. Öyle ki belirli bir okuyucu kitlesine hitap eden bir gazetede yayımlanan yazıyı ele aldığımızda okuduklarımızın zihnimizdeki düşüncelerin dışı vurumu olarak kesişmesi bunun en çarpıcı örneğidir. Aslında tamamen kişisel duygularla zihnimizde beliren bir bilginin, karmaşık toplumsal süreçlerin sonucu olarak o an ve o hâliyle belleğimizde yer bulması söz konusudur (Halbwachs, 1980, 46-47). Kamusal alanda oluşan olay ve olgular bireysel bellek tarafından işlenirken deneyimlerimiz zaman, mekân ve kişi uzanımları ile ilişkilendirilerek belleğe

alınır. Bu bir nevi bireysel belleğin toplumsal olarak inşasıdır. Kişisel yaşam öyküsünün toplumsal anlatılarla birleşmesi sırasında toplumsal belleğin inşası tamamlanır (Yıldız, 2019, 92).

Toplumsal belleği açıklarken vurgulanması gereken bir diğer önemli noktada toplumsalın değişime ve çeşitliliğe olan bağlılığıdır. Psikolojik yönüyle değişen insandan bahsederken değişen grup yapısının da es geçilmemesi gerekir. Değişime açık olan her bireysel bellek toplumsal belleğe yönelmiş bir bakışı barındırır. Ancak bakışların farklılığı ve bundan doğacak sayısız kombinasyon toplumsal belleğin etkisini ve konumunu gerçek dışı algılamamıza mahal vermez. Bireysel belleğimizi bir kayıt cihazına benzetirsek kayıt esnasında meydana gelen neden-sonuç ilişkisinin, farklı toplumsal bellek ortamlarında kayıt altına alınanların bütününe bir yansıması olduğunu gözlemledik. Aslında bireysel bellek için doğru olan ne varsa toplumsal bellek için de aynıları geçerlidir. Çünkü birbirinden bağımsız hareket eden yapılar değildir (Halbwachs, 1980, 49; Fentress - Wickham, 1992, 40).

Ortak bir geçmiş toplumsal belleğin, bireysel bellekle hem ayrıldığı hem de kesiştiği noktayı ifade etmektedir. Kişiler içinde yaşadıkları toplumun ortak tarihi ile ilişkilendirdikleri anılarla belleklerini inşa etmektedirler. Aynı zamanda hatırlanmış ne varsa kişiselleştirilmiş tecrübeler olarak da algılanır. Kişi, içinde yaşadığı toplumdan ayrıldığında yani ortak aidiyetleri zayıfladığında veya geride bırakıldığında ortak belleğin de ortadan kaybolduğu veya en azından azaldığı görülür. Örneğin, göçmen olarak başka bir ülkeye yerleşmiş kişilerin nesiller ilerledikçe kaynak ülke halkı ile ortak toplumsal belleklerini yitirdiği bilinmektedir. Yeni ülkelerinde yeni bir bellek inşa etmiş ve bireysel bellekleri buna uygun şekillenmiştir (Zerubavel, 2012, 3-4).

Toplumsal belleğin aktarımında en önemli araç, hatıraların bireysel belleklerde hapsolmasını önleyen dildir. Dilin sözel ifade biçimleri geçmişten geleceğe aktarılan hikayeleri kapsar. Bu oldukça etkili yöntemin daha kalıcı hâlini ise yazılı kültürel miras oluşturur. Yazılı aktarımlar nesiller boyu insanlığın hikayesinin belleklere sunulmasıdır (Zerubavel, 2012, 6). Bu çerçevede kalemi güçlü şahsiyetlerin edebî belleğe olan katkıları ön plana çıkmaktadır. Edebiyat

bu yönüyle, toplumsal belleğin inşasında veya kaybında önemli bir yer tutmaktadır (Sanlı, 2011, 152). Örnek vermek gerekirse daha çok sözel ifadeler olarak nesiller boyu söylenmiş aynı zamanda yazıya da geçirilmiş türküler, Türk toplumsal belleğine nakşetmiş hatta bu bellekten türemiş edebî ürünlerdir (“türkü”, 28 Ağustos 2021).

Bu özellikleri ile öne çıkan toplumsal bellek ifadesinde toplumsal kavramının ise sadece modern dönemde kast edilen anlamıyla ulus devlet yapısını değil bir mahallede yaşayanlardan, bir dine inananlara değin küçükklü büyükklü birliktelikleri kapsadığı özellikle altı çizilmesi gereken bir başka konudur (Karaaslan, 2019, 22-23). Sosyolojik anlamıyla toplum sabit bir kitleden ziyade dinamik bir yapıdır. Bilinmektedir ki değişen bir toplum, kültür, siyaset, ekonomi, eğitim, din, boş zaman gibi alt alanları ile değişen toplumsal yapıyı beraberinde getirir. Oysa ki toplumsal belleğin devamı için mevcut şartların devamlılığını sağlayacak aynı hissiyata sahip bir grubun olması gerektiği belirtilmiştir (Halbwachs, 1980, 82). Bu yönüyle de toplumsal belleğe hitap eden edebî eserlerin grubun hatırlamak ihtiyacı hissedeceği sembol, olay ve olguların taşıyıcısı olması söz konusudur.

Toplumsal bellek kavramı ve Akif'in şiirlerini merkeze alan çalışmanın problemi Mehmet Akif Ersoy'un şiirinde yaşadığı döneme paralel olarak şekillenen ve Müslüman toplumsal belleği¹ oluşturan kavramların ve olguların neler olduğudur. Çalışma evrenini Akif'in *Safahat* isimli şiirlerinin toplandığı kitabı oluşturur. Amaçlı örneklem yöntemi ile içeriği itibarı ile araştırma konusuna yakınlığı tespit edilen *Safahat*'ın *Beşinci Kitap* “*Hatıralar*” isimli bölümü örneklem olarak alınmıştır.

1 Bu kullanımdan itibaren kavram MTB olarak kısaltılacaktır. Toplumsal bellek kavramının bu metinde Müslüman toplumsal belleği olarak kullanılmasından kasıt toplumsal belleğin sadece dinî eylem üzerinden şekilleneceğine dair bir ön kabul değildir. Akif'in eserinde Müslüman haklara olan hitabının belirleyici olması oluşturulmak yahut hatırlatma yapılmak istenen belleğe rengini veren üst kimliğin Müslümanlık oluşudur. Bu aynı zamanda araştırmacının bir kabulü olmayıp şairin yazın dilinde kullandığı kavramlardan ve araştırma sonucunda ulaşılan temalardan yola çıkılarak oluşturulmuş bir değerlendirmedir.

1. Akif'in Toplumsal Belleğe Hatırlattıkları

Toplumsal tarihin her evresinde farklı hatırlama ve unutma biçimleri ile belleklerini inşa etmişlerdir. Bu nedenle toplumsal bellek zamanın ruhundan bağımsız değildir. Zamanın ruhuna ayak uyduran hatta onun bir parçası olan toplumsal bellek, savaş, devrim, teknolojik yenilikler, keşifler gibi çağına damga vuran bir dizi olayın izlerini taşır (Karaaslan, 2019, 95). Bununla birlikte devrimler gibi önceki düzenin üzerine inşa edilen ve geçmişle hesaplaşma içerisinde olan toplumsal olayların belleği ortadan kaldıracağı düşünülse de toplumsal belleğin törensel uygulamalarla devam edeceği ifade edilmiştir (Connerton, 1999, 12).

Toplumsal bellek hatırlama ve unutma üzerinden şekillenmektedir. Hatırlama ve unutma aslında geçmişle hesaplaşmayı gerektirir. Bu hesaplaşma doğru yapılan şeylerin anımsanması yahut yanlışların örtbas edilmesi şeklinde gerçekleşebilir (Sancar, 2014, 35).

Toplumsal belleğe etki eden hatırlama ve unutma unsurları Akif'in şiirinde ve özelde Safahat Beşinci Kitap'ta çağdaşı Müslümanlara ve özelde milleti-ne hatırlattıkları üzerinden incelenebilir. Bu hatırlatmalar ortak bir hissiyata sahip grubun oluşmasında temel taşlardır. Bu bölümde hatırla(t)ma unsurları ideal olarak ecdat, kuvvetli birliktelik ümmet, kaybolan mekân, belleği yapılandıran zihniyet; belleğin yeniden inşası, gelecek tasavvuru, toplumsal hafızanın sembolik dili temaları altında toplanılabilir.

1.1. İdeal Olarak Ecdat

Akif'in bölüme ismini veren *Hâtırâlar* şiirinde, çağdaşı Müslümanlara ve özelde Türk milletine hatırlattığı ecdadın ruh ve fikir dünyasına ait vurgular söz konusudur.

Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...

Maksadları dininle beraber yaşamakmış.

...

Lâkin bu cehennem onu yıldır mı?

Aslâ! İ'lâya seğirtip duruyor nâmını hâlâ.

Atalara dair anlatıda şair dinî ve askerî olgular üzerinden geçmişte ki idealleri okuyucularına hatırlatma unsuru olarak aktarmaktadır. Yine *Hadis Meâli Celîli* isimli şiirinde ecdadın yaşayışına vurguyla benzer bir hatırlatmada bulunur.

*Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr,
Çok değil, ancak, necîb evlâda lââyık tek şîâr.*

Şairin atalara dair söyledikleri miras bilinci üzerinden o an ve gelecekteki toplumsal belleğe aktarılan bir hedefi göstermektedir. Aynı zamanda Akif'in şiirinde hatırlatılanlar bir nesep asabiyeti anlatısı olarak da okunabilir. Temas edilen noktalar millî duyguların inkişafına hizmet etmektedir. Millî bilinçten hareketle devam ettirilen bir MTB söz konusudur.

1.2. Kuvvetli Birliktelik Ümmet

Âyet Meâli (Âl-i İmrân, 173) şiirinde ise dinî bir sembol olan iman üzerinden ve ümmet kavramı çerçevesinde bir hatırlatma unsuru dikkatimizi çekmektedir. Ümmet aynı zamanda içerisinde pek çok milleti barındıran bir birliktelik hâlidir. Akif'in ümmet anlayışı ise tek bir İslam devleti olma değil farklı İslam milletlerinin oluşturacağı bir bütünlüktür. Bu görüşünde Said Halim Paşadan etkilendiği ifade edilmektedir (Aksoy, 1989, 44).

*O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!*

...

*O devrin yâd-ı nûrânûru bî-pâyan şehâmettir;
Mefâhir onların târîhidir; ümmet o ümmettir.
Ki bir yandan celâdetler saçıp dünyâyı titretmiş;
Öbür yandan da insanlık nedir dünyâya öğretmiş.*

Berlin Hatıraları şiirinde de benzer dinî anlatı üzerinden hatırlatmalar söz konusudur. Bu dizelerde yapılan hatırlatma, dışarıdan bir göz olarak bir yabancıнын ağzından aktarılır. Aynı zamanda İttihad-ı İslam düşüncesi şairin yaşadığı dönemin siyasi havasıyla uyumlu olarak yer bulmuştur.

*O tohm-i lâ'neti baştan saçıp da orta yere,
Arap'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kere,
Ne çarpınır kolu artık ne çırpınır kanadı;
Halîfe'nin de kalır sâde bir sevimli adı!*

...

*Hakikat ortada, ma'nâsı var mı evhâmın?
Bilirsiniz ki: Mısır, kâinât-ı İslâm'ın
O sıska gövdesi üstünde âdetâ kafası;
Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;*

...

*Değil mi cenge koşan Çerkes'in, Lâz'ın, Türk'ün,
Arap'la, Kürt ile bâkîdir ittihâdı bugün;*

Görülen o ki Akif Arap, Kürt, Hindu, Çerkes, Laz milletlerini ortak duygularda buluşturarak bir MTB'yi tertip etmektedir.

Yine *Necid Çöllerinden Medine'ye* isimli şiirinde zihniyet kodları üzerinden bir hatırlatma söz konusudur. Aynı zamanda bu dizelerde Akif'in uluslararası bir camiaya seslendiği ve toplumsalın sınırlarının gönül coğrafyası olarak ifade edilebilecek bir genişlikte yankı bulduğu söylenebilir. Burada Akif'in kendi toplumuna aktardığı hatırlatma unsurlarının Anadolu'yu aşan boyutu önemli bir noktayı oluşturur.

*Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı,
Transvalli, Buhârâlı, Çinli, Sûdanlı,
Habeşli, Hıyveli, Kaşgarlı, yerli, Hersekli,
Serendip'in, Cava'nın, Mağrip'in bütün şekli;
Hülâsa, attığı kollar, muhît-i garbiden,
Cihan cihan dolaşıp, müntehâ-yı şarka giden,
O dûdmân-ı kerîmin sayılmaz evlâdı,
Huzûr içinde bırakmış bu mahşer-âbâdı!*

...

*Birer niyâz idi Mevlâ'ya...
Hem de aynı niyâz!
Evet, şu önde duran ihtiyar Serendipli,
Ya arka saflara düşmüş zavallı Mağripli*

Farklılığın aynı ahenkte bir araya gelerek oluşturduğu muazzam birliklik koskoca bir alem ancak tek bir vücut gibi anlatılmaktadır. Bu büyük anlatı toplumsal belleğin ufkunu genişleten söylemi teşkil etmektedir.

1.3. Kaybolan Mekân

Mekân iki farklı şekilde toplumsal belleğe konu olmaktadır. Bunların ilki anıt mekânlardır. Özellikle unutmanın yoğun olduğu modern zamanlarda görülen anıt mekân oluşturma pratikleri bu duruma en çarpıcı örnektir. İkinci şekli ise mahal diye adlandırılabilir küçük, büyük anıların biriktirildiği mekânları kapsar. Bu bir nevi büyük şehirlerde otantik mekânlar olan mahallelere bakarak anlaşılabilir. Anıt mekânlar geçmişi kısmi, kesitsel olarak hatırlatırken geride kalan kısımlar örtülü kalarak unutturulur. Bu hâliyle ironik bir durumu ifade eder. Ancak mahaller mekânın kodlanmış şekilleri olarak toplumsal hayatın her anına şahitlik eder. Bu nedenle hatırlama pratiğinde mahallin gücü daha açıktır (Connerton, 2012, 44-45).

El-Uksur'da şiirinde mekân üzerinden negatif bir hatırlatma unsuru göze çarpmaktadır. Mevcut hâlin hoşnutsuzluğu bağlamında toplumsal belleğe geçmiş anımsatılmaktadır.

*Oturmuş ağlıyorum, ağlasam da ma'zûrum:
Vatan-cüdâ gibiyim ceddimin diyârında!*

Berlin Hatıraları şiirinde Alman kadının oğluna tuttuğu yas, Akif tarafından mekân bağlamında vurgulanır. Bu hatırlatmalar mahal olarak ifade edilebilecek mekânın maddi yahut manevi kodları ile zihinlerde karşılık bulacağı şekilde işlenmektedir. Cezayir, Asya, Rumeli MTB'nin iskanlarıdır.

*Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
Tunus'ta, sonra Cezâyir'de, sonra Kafkas'ta?
Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;
Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini!
Ne ibtilâ! Ne musîbet! Cihan cihân olalı,
Bu ızdırâbı, emînîm ki çekmiş olmamalı.*

...

*Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte bir günü mâtemsiz olmayan Asya!*

...

*Çatırdamakta bütün hânümânının temeli;
Alev, saçaklara sarmış... Yerinde yok Rumeli!*

1.4. Belleği Yapılandıran Zihniyet

Meali Celili (Al-i İmran 3) şiirinde ataların önem verdiği duygular ön plana çıkarılarak toplumsal belleğe aktarılır. Şeref, temizlik MTB'ye anımsatılan ve geçmişle pratik bağı kurulan zihniyet unsurlarıdır.

*Şeref hürsyle istihkar-ı mevt etmişken ecdâdı,
Bırakmaz öyle bir pâkîze neslin şimdi ahfâdı,
Hayât uğrunda istihfâfa şâyan görmedik hüsrân!
Gebersin tekmeler altında râzı... Çıkmasın, tek, can!*

Zihniyet analizi üzerinden yapılan bir başka hatırlatma yine *Berlin Hatıraları* şiirinde yer almaktadır. Dizelerde Şark ve Garp diyalektiği üzerinden Şark'ın yaşadıkları ve hayata dair duruşu ön plana çıkarılmaktadır.

*Bilir misin ki senin Şark'a meyleden nazarın,
Birinci def'a doğan fecridir zavallıların?
Hudâ'yı bir tanımak töhmetiyle suçlu olan,
Şu hânümânı yıkık üç yüz elli milyon can,
Nedense, mevte olurken biner biner mahkûm,
Çıkıp da etmedi bir ses bu hükme karşı hüçûm!
Nedense, duymadı Garb'ın o hisli vicdânı,
Hurûşu sîne-i a'sârı inleyen bu kanı!*

İlerleyen satırlarda şair tarihten örneklerle toplumsal belleği uyarır. Geçmişin olumlanması ile mevcut zihniyete dair eleştiriler getirilmektedir.

*Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden «ana» tel,
Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,*

*Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:
Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlı.
Bu tel ki «Yıldırım»ın dâsitân-ı satvetini
Başında besteleyip, ceddimin sabâvetini
Zafer havâsına doymaksızın uyutmazdı;
Bugün uyuşturuyor «ninni»lerle ahfâdı!*

...

*Bilirsiniz ki, hemen, yüz yüzelli yıldır, biz,
Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!
Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,
Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.*

Necid Çöllerinden Medine'ye şiirinde ise milletin kendi coğrafyasında yaşadığı mahrumiyet hâli yeniden inşaada görev alacak zihinlere uyarı konumundadır.

*O, çünkü, âleme hâkim yegâne kudret iken,
Bir inkılâb ile mahrûm olunca azminden,
Esâretin ne kadar şekli varsa katlandı...
Vatanlarında garîb oldu kendi evlâdı!*

Mehmet Akif Ersoy'un şiirini kaleme aldığı zaman dilimi bir geçiş dönemine tekabül etmektedir. Bu bağlamda hatırla(t)ma ögeleri olarak sunulan imgeler bir başlangıç oluşturma çabasını içerir. Bu türlü bir çabada toplumsal anılara başvurularak belleğin canlı tutulması kaçınılmazdır (Connerton, 1999, 25).

2. Belleğin Yeniden İnşası: Gelecek Tasavvuru

Toplumsal bellek gelenekle, geleceğe bağ kuran bir hafıza zincirini ifade etmektedir. Bu zincirin kurulmasındaki esas faktör din olarak belirtilmiştir. Gelenekte kopukluk toplumsal belleğin kaybını beraberinde getirir. Hadis rivayet ağı bu bağı Müslüman toplumlar açısından sağlayan en önemli unsurdur. Nebevi sünnet Müslüman toplumlarda ortak bir belleği mümkün kılmış-

tır (Şentürk, 2003, 519-520). Mehmet Akif'in *Hatıralar* bölümünde iki Hadis-i Şerif üzerine şiir kaleme aldığı görülmektedir. Bu şekilde gelenek ve gelecek arasında MTB inşa edilmektedir.

2.1. Geçmişe Kıyasla Gelecek

El-Uksur'da şiiri Akif'in Mısır ile olan ilişkisinin izlerini taşımaktadır. Akif, daha sonra sürgün hayatı yaşayacağı Mısır'da diğer eserlerinin aksine *El-Uksur'da* şiirini seyahat için bulunduğu sırada kaleme almıştır (Kalyon, 2021, 13-14). Şiirin kağıtla buluştuğu anlarda şairin zihni kendi buhranından ziyade Müslüman toplumun buhranlarıyla alakadardır. Aynı zamanda bu şiirde geçen temalar MTB'ye sunulan bir gelecek tasavvurunun ifadeleridir. Bir babanın evladına bıraktığı mirası hatırlatır.

*Yabancı sesleri geldikçe reh-güzârımdan,
Hep inkisâr-ı emel taşıtı rûh-i zârımdan!
Vatan-cüdâ olayım sînesinde İslâm'ın?
Bu âkıbet, ne elim intikamı eyyâmın!
Benim ki yaşlıyım artık düşük kolum, kanadım;
Bu intikamı çalışsın da alsın evlâdım.*

Uyan şiiri benzer şekilde şairin gelecek ile ilgili toplumsal kaygılarını barındırmaktadır.

*Gözleri mâziye bakan milletin,
Ömrü temâdisi olur nekbetin.
Karşına müstakbeli dikmiş Hudâ,
Görmeye, lâkin daha yok niyyetin!*

Akif'in şiirinde geleceğe dair MTB'ye anımsattığı en önemli temalar yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere olumlu sonuçlara gebe sahip olunan irade, olumsuz bir yöne evirebilecek ders alınacak bir geçmiş, anlaşılması ve gelecekte bu fırsatların değerlendirilmesi veya hataların tekrar edilmemesidir. Uyan teması günün şartlarının ihmal edilmesi, bağnazlık, amaçsızlık gibi duyguların ağır bastığı uyku hâline reddiyedir (Çopur, 2020, 124).

2.2. Kötümser Gelecek

Uyan şiirinde Akif, Şark-Garb dikotomisi bağlamında MTB'yi geçmiş ve gelecek bağlantısına yönlendirmektedir. Yapılması gerekenler ihmal edildiğinde ortaya çıkacak kötü bir tabloyu işaret eder. Bu ifadeler MTB için geleceğe dair uyarılardır.

*Ey koca Şark, ey ebedî meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.
Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,
Kalmayacak çekmediğin mel'anet.*

Meali Celili (Tirmizi, Züh'd 52) şiirinde ahlaki bir dayanak üzerinden geleceğin inşası tavsiye edilerek kötümser bir tablonun nasıl bertaraf edileceğinin reçetesi sunulmaktadır.

*Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:
Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli,
Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız...
Çünkü hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız.*

Berlin Hatıraları'nda Akif'in yaşadığı Batı tecrübesi yoluyla kıyas imkânı bulduğu farklı hayat biçimlerinin yansımaları üzerinden MTB'yi geçmişteki tevhid ve din üzerine sabit kılma çabası göze çarpmaktadır.

*Hudâ rızâsı için ey mücâhidîn-i kirâm!
Sebâtı kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde ümîd;
Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhîd,
Harîm-i hak yıkılır savletiyle evhâmın.
O elde tuttuğunuz yer hayât-ı İslâm'ın
Yegâne ukdesidir. Yâd ayak basarsa eğer,
Olur meâlîmi dînin bir anda zîr ü zeber!*

Adı geçen şiirlerinde Akif'in, tecrübe ettiği Batı medeniyetini emperyalizm ile birlikte okuyarak kaleme aldığı bariz şekilde görülür. Karar kıldığı bu düşünce üzerinden MTB'ye geçmiş güzel tecrübeleri hatırlatarak kötümser gelecek imajlarına karşı bilinçlendirmektedir.

3. Toplumsal Hafızanın Sembolik Dili

Sembol kelimesi sözlükte bir şeyin yerini tutan somut nesnelere yahut sözcükler, mimikler, geleneksel yolla üzerinde uzlaşmış işaret, ima gibi soyut ifadeler karşılık olarak kullanılır (Cevizci, 1999, 765). Semboller bu çerçevede belleğin yönünü tayin eden işaret levhâları olarak belirginleşir. Bununla birlikte edebiyatta da sembol kullanımı oldukça yaygındır. Bu çerçevede Mehmet Akif Ersoy'un kullanmış olduğu sembollere, MTB'nin oluşumuna etkileri açısından değinmemiz gerekir.

3.1. Dinî Semboller

Sosyolojide sembolik etkileşimciliğin varsayımı anlamın bize semboller kullanılarak ve kültürel yoldan aktarıldığı ile ilgilidir. Bu ekole göre semboller karşılıklı ilişkiler üzerinden oluşur ve aktarılır. Kültürün taşıyıcısı anlam üreten insandır. Dinî semboller ise insanların onlara yükledikleri anlama göre farklı şekillerde deneyimlenmektedir (Güngör, 2013, 62, 69). Bu noktada Akif'in kullandığı sembollerinde MTB'de farklı deneyimler ile çeşitli zamanlarda değişik açılardan deneyimlenebileceği ifade edilebilir. Öncelikle şairin ilgili bölümde kullandığı en temel sembolik anlatım ayet ve hadislerin ilham kaynağı olarak şiirlerin giriş kısmına konulmasıdır. Bu sayede MTB okunacak metne dair bir hazır bulunuşluğu elde edecektir.

Meali Celili (Al-i İmran 3) şiirinde Akif dinî sembollerini sosyal olaylarla eşleştirmektedir. Allah korkusu ahlaki davranışlarla, millî ahlaki bilincin yokluğu ölüm ile eşleştirilmektedir. Bu metinleri okuyanların sembolik dil üzerinden konuyu belleklerine daha net kazınması olasıdır.

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;

Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

...

Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî rûh-i millîdir;

Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir

Necid Çöllerinden Medine'ye şiirinde Akif MTB'nin bütün değerlerine değinir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ve Hulefa-i Raşidi'nin hatırası, kıyamet, şehadet gibi dinî soyut semboller ve minareler gibi her Müslüman topluluğun temsili somut öğelere yer verilmiştir. İsimler dil vasıtası ile ortak geçmişe referansı bulunan sembolik araçlar olarak belleğin devamlılığında önemli bir yere sahiptir (Çelik, 2006, 39-40).

*Yeniden cûşa gelirken bir alev tûfânı,
Karşıdan «Kubbe-i Hadrâ» edivermez mi zuhûr?*

...

*Deminki mahşeri inetti, Sûr'u andırdı!
Birinci «Eşhedü en-lâ-ilâhe illâ'llâh»
Nidâlarıyla dönerken semâyâ doğru cibâh,*

...

*Minâreler yeniden «Lâ-ilâhe illâ'llâh»
Terânesiyle coşarken, ayaklanıp nâgâh,*

3.2. Siyasi Semboller

Mehmet Akif şiirinde uluslararası boyutu ile siyasi sembolere de yer vermiştir. Bu sembollerin bir kısmı teo-politik açıdan MTB'yi derinden etkileyecek unsurlardır.

Berlin Hatıraları şiirinde şair Osmanlı Devleti'nin uzun zaman borçlarından dolayı ülkesinde bulundurmamak zorunda kaldığı 'Genel Borçlar' ismi ile sadeleştirilebilecek dış borçlar ödeme kurumu hakkında eleştirel bir üslup kullanır. Toplumsal bellekte bu kurum yenilgi, ağır vergiler gibi pek çok kötü hatıranın izlerini taşır. Aynı zamanda Avrupa'ya karşı düşülen acziyetin sembolüdür. Şair Halife sembolü üzerinden teo-politik bir gönderme ile ayrışan İslam Ümmetini eleştirmektedir. Bununla birlikte MTB'de halifelik kurumuna dair duyguları harekete geçirecek bir semboldür. Son olarak ecdat hatırası olan topraklarda, değerlerde geri çekilmenin yarattığı trajedi MTB'ye yansıtılmaktadır. Verilen semboller Hz. Ömer, Yavuz güçlü Müslüman siyaset adamları olarak anılırken Kur'an'ı Kerim ve Beytullah (Kâbe), yalnız kalmışlığın ve çare üretememenin sembolü olarak dile getirilmiştir.

*Bu, kahve... Öyle mi? Yâhu! Nedir bu?
Vay canına! Bizim «Düyûn-i Umûmiyye»den de heybetli!*

...

*Arap'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kere,
Ne çarpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı;
Halîfe'nin de kalır sâde bir sevimli adı!*

...

*Göçer hazîre-i târîhe Beyt'i Mevlâ'nın;
Çürür gider ayak altında göğsü Kur'ân'ın!
Bilirsiniz ki, hemen, yüz yüzelli yıldır, biz,
Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!
Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,
Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.*

El-Uksur'da dile gelen ifadelerinde şair dönemin düvel-i muazzama olarak anılan devletlerini temsilen üç seyyahı ele alıyor. Borçlandırdıkları Osmanlı Devleti'nden alınan paralarla dolan keseleri, Müslüman topraklarında zenginliği yaşamalarının nedenini oluşturur. Akif sembolik bir dille bu devletler karşısında siyaseten düşülen durumu sembolize etmektedir.

*Fransız, İngiliz, Alman, on üç kadar seyyâh,
Üçer beşer küme olmuşlar: İnliyor akdâh!
Birinciler gülüyor. Çünkü ceyb-i meşhûnu,
Yerinden oynatıyor kâinât-ı medyûnu.*

Sonuç

Bellek dendiğinde aklımıza ilk olarak bireysel hafıza gelse de yapılan çalışmalar belleğin toplumsal boyutunu ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar geçmişleri ile ilişkilerini hatırlama ve unutma zihinsel işlevleri ile gerçekleştirmektedir. Bu işlevler gerçekleşirken kullanılan veri kaynağı ise ortak toplumsal belleğin yansımalarından müteşekkildir. Örneğin çocukluğumuzla ilgili hatırladığımız ne varsa içinde yaşadığımız toplumun bize sundukları ile doğru orantılıdır. Her ne kadar hatırlanacak ve unutulacak olanları kendimiz tercih ediyor görünsek de içinde bulunduğumuz toplumsal konjonktürün üzerimizdeki etkisi yadsınamaz. Bu ilişki sosyolojideki birey-toplum yahut fail-yapı dikotomisini andırır. Sonuç olarak üçüncü bir yoldan bahsedilecekse verili bir toplumda bireysel inşalarımızdan bahsedilebilir.

Toplumsal belleğin oluşumunda ise pek çok etkiden söz edilebilir. Bunlardan biri olan edebî eserlerin hem içinden doğduğu toplumsal belleği temsil etmesi hem de belleğin inşa ve devamlılığı açısından önemi bilinmektedir. Yazarının zihin dünyasını yansıtan bu eserler aynı zamanda yazarın içinde yaşadığı toplumun izlerini taşımaktadırlar. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Müslüman toplumsal belleğinin incelenmesi noktasında dönemin önemli edebî simalarından olan Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinde toplumsal belleğe dair temaları yoğun olarak işlediği görülmüştür.

Mehmet Akif yaşadığı dönemde halktan biri olarak yaşamış aynı zamanda milletvekilliğine değin uzanan ülke siyasetine dair birçok girişimde bulunmuştur. Bu sayede Osmanlı toprağında ve Avrupa'da çok farklı millet ve kültürleri tanıma fırsatı bulmuştur. Bu renkli biyografi eserlerinde sadece ulusal temaların değil uluslararası topluma dair unsurların bulunmasında etkindir. Bu bağlamda Akif'in MTB'ye söyledikleri ve hatırlattıkları çalışma kapsamında ortaya çıkarılmıştır.

MTB ortak duygu, düşünce, hatıralar ve unutululardan mürekkeptir. Akif'in çalışmaya konu olan şiirlerinde üç ana tema ve alt temalar çerçevesinde MTB'ye hatırlatılanlar, gelecek tasavvuru ve sembolizm incelenmiştir. İlk başlıkta Akif'in toplumsal belleğe hatırlattıkları ideal olarak ecdat, kuvvetli birliktelik, ümmet ve kaybolan mekân temalarında tartışılmaktadır. Bu baş-

lıkta şairin ecdadı ulaşılması gereken bir hedef olarak belleğe hatırlattığı görülmüştür. Geçmişte yaşanmış ve hâlen yaşanması mümkün olan ve ancak bu hâliyle bir birlikteliğin sağlanacağına inancını ümmet kavramı yoluyla aktarmıştır. Son olarak MTB'nin köşe taşları olan mekân anlatısı ile uzam, zaman ve mekân sacayağını tamamlamıştır. Bu hatırlatmalar sadece yaşanan çağa değil metinlerin okunmaya devam ettiği tüm nesillere yönelik aktarımdır.

Toplumsal bellek değişen ve dönüşen dinamik bir yapıya sahiptir. Akif bu durumun farkında olarak mevcut hâlin değişimine dönük MTB'ye unuttuklarını hatırlatma girişiminde bulunmuştur. Öyle ki geleceğin geçmişle kıyaslandığı satırlarda aynı zamanda mevcut hâlin devamında yaşanabilecek kötü olaylara dikkat çekilmiştir. Böylece Müslüman milletlerin potansiyel gücü belikte canlı tutulmuştur.

Edebî eserler aynı zamanda sembolik anlatımlar, anlatım sanatları barındırır. Akif'in şiirlerinde de sembol ve sembolik anlatımlara rastlanmıştır. Bu semboller, şairin MTB'nin dinamizmini harekete geçirme arzusunun itici güçleri olmuştur. Semboller daha çok dinî olmak üzere teo-politik içeriğe de sahiptir. MTB'yi hedeflemiş bir yazın dilinde dinî sembollerin daha fazla yer alması çerçeveyi tamamlayan bir unsurdur.

Son olarak denilebilir ki MTB Müslüman toplumları diğer din ve inançlardan farklılaştırmaktadır. Belleğin İslam düşünce geleneği ve millî değerler çerçevesinde hatırlatma unsurları ile uyarılması şiirinde toplum için sanat anlayışını benimseyen millî şairimizin edebiyat çizgisine de uygun düşmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Mustafa. Safahattaki Bazı Kavramların Sosyolojik Tahlili. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Connerton, Paul. Modernite Nasıl Unutturur. Çev. Kübra Kelebekoğlu - M. Onur Doğan. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1. Bsk.
- Connerton, Paul. Toplumlar Nasıl Anımsar? Çev. Alâeddin Şenel. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Bs.
- Çelik, Celalettin. “Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/2 (2006), 39-61.
- Çopur, Gürhan. “Safahat’ta Toplumsal Göndergeleriyle Uykü Metaforu ve Mehmet Akif Ersoy’un Uyan Şiirinin Tahlili”. Turkish Studies-Language 15/1 (2020), 121-130.
- Güngör, Özcan. “Sosyolojik Bir Teori Olarak Sembolik Etkileşimciliğin Ontolojik Temeli ve Din Olgusu”. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1 (2013), 57-91.
- Halbwachs, Maurice. The Collective Memory. New York: Harper & Row, 1st Edition., 1980.
- Hançerlioğlu, Orhan. Felsefe Sözlüğü. İstanbul, 2016.
- Kalyon, Filiz. “Mehmet Akif’in Mısır’da Yazdığı Şiirler Mehmet Akif’in Bazı Şiirlerinde Mısır Yansımaları”. New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches 7/1 (2021), 11-19.
- Karaaslan, Faruk. Toplumsal Hafıza Hatırlamanın ve Unutmanın Sosyolojisi. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Sancar, Mithat. Geçmişle Hesaplaşma. İstanbul: İletişim, 4. Basım.
- Sanlı, Yadigar Türkeli “Edebiyat; Toplumsal Hafızanın, Gelenegin Kaybında, İnşasında Ne Kadar Etkilidir?” Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2/2 (01 Aralık 2011), 151-164.
- Şentürk, Recep. “Hadis Rivayet Sisteminin Sosyolojik Boyutları: Bir Hafıza Zinciri Olarak Din”. 517-537. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yıldız, Aysel. “Toplumsal Bellekten Bireysel Belleğe: İki Örnek Olay Bağlamında Altan Öymen’in Anılarında ‘Öfkeli Yıllar’”. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7/1 (01 Haziran 2019), 89-109.
- Zerubavel, Eviatar. Time Maps: Collective Memory And The Social Shape Of The Past. The University Of Chicago Press, 2012.
- Nişanyan Sözlük. “Bellek”. Erişim 28 Ağustos 2021. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bellek>
- Nişanyan Sözlük. “Türkü”. Erişim 28 Ağustos 2021. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/bellek>

Theorizing İstiklal Marşı (Independence March) Of Mehmet Akif Ersoy: Self-Consciousness For Freedom And Dignity

Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nın Teorileştirilmesi: Özgürlük ve İtibar

Prof. Dr. Arshi Khan

Aligarh Muslim University, Department of Political Science,

Aligarh/India

e-mail: arshikhan@gmail.com

Özet

Dünyanın herhangi bir yerinde insanlık onuruyla evrensel bir kendini koruma çağrısı olan İstiklal Marşı'nın özgürlük yakarışını, doğasını, anlamını, kökenini ve amacını anlamaya ve açıklamaya çalışılırken Mehmet Akif Ersoy'un şiiri ve Türkiye'deki İstiklal Marşı'nın bir yönü daha az araştırılmaktadır. Bu makalenin amacı İstiklal Marşı'nın kuramsal temellerini ele almak, kavramsal yapısını, epistemolojik paradigmasını, kökenini, doğasını, işlevini ve amacını irdelemek ve böylece bilimsel ve anlaşılır bir söylem oluşturmaktır. Makalenin, İstiklal Marşı'nın ulusal (Türkiye), bölgesel ve uluslararası kavşaklardaki etkili dinamiklerini ortaya çıkarmak için varoluşsal ve ontolojik yönlerine bakmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda İstiklal Marşı'nın yazıldığı bağlamı ve İstiklal Marşı'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı dönemlerinde ne kadar güncelliğini koruduğu da tartışılacaktır. Çalışmada, Türk demokrasisine ve halkına yönelik çağdaş meydan okumaları incelenecek ve bu şekilde literatüre bir katkı olarak İstiklal Marşı teorileştirilmeye çalışılacaktır. Bu çalışmada araştırma yöntemle-

rinden betimsel analiz ve nitel analiz birlikte kullanılmıştır. Mehmet Akif'in İstiklal Marşı özgün ve ölümsüz bir eserdir. Türk marşı, bir yönüyle dünyanın diğer bölgelerini etkileyen güçlü bir ideali yansıtsa da ruhen Osmanlı'dır. İstiklal Marşı Türkiye'deki nesiller için bir rehber olarak ortaya çıkmış ve onları geçmişle, bugünle ve gelecekle bağlayacak bir köprü görevi görmüştür.

Anahtar kelimeler: İstiklal Marşı, Çağdaş Meydan Okumalar, Demokrasi, Halk

Introduction

Mehmet Akif Ersoy is an Ottoman luminary and a great thinker who conceptualized moral-political premise and an alternative epistemological paradigm which influenced masses and elite sections across the Mediterranean region preferring a hard struggle for dignified survival vis-à-vis the predicament caused by the colonial onslaught. The painful year of political transition when his poem was selected out of hundreds of poems to become Turkish national anthem in 1921 reflects his concerns and the purpose of the commonwealth. Each stanza inculcated the legitimate need for fearless resistance to then occupying forces. He intersected the legitimacy of freedom struggle with spiritual, moral, political, territorial, societal and historical aspects of people. His approach to the potentiality of *Osmanlı Halkı*, his own expectation and its actualization was neither polemical nor positivist but more Eleatic/Parmenidic in essence. References to potentials mentioned in the national anthem are also quite different from the perceptions of the German and British Idealists whose thoughts were entrenched into the Western paradigm of Enlightenment. His thoughts entrenched into the national anthem cultivated tireless struggle, courage, determination, hope and undefeatable 'will' to take back occupied territories from the occupying forces.

İstiklal Marşı written by the Ottoman/Turkish literary personality and famous poet Mehmet Akif Ersoy is not only the national anthem of the Turkish Republic but primarily it is a 'poetic treatise' with a deep sense of patriotism and pervasive message to the people of the *Osmanlı Devleti* (before the abolition of *Sultanat* and *Khilafat* order) and the modern republican State to preserve national rights, freedom and dignity. This national anthem which was drafted firstly as a poem to give encouraging call to recall high-spirited social, moral and political obligations to all *Osmanlı Halkı* facing the invading forces in their sovereign territories and at various war fronts. *İstiklal Marşı* is full of ethical and political messages, guidance to the masses and instructions to the foot soldiers which appealed to the war-fronts soon after the First World War when European armies (Britain, France, Italy and Greece) had illegally entered into Ottoman/Turkish territories.

Ottomans had lost a lot in economic, territory, human resources and other spheres in two catastrophic Balkan Wars and World War I. Such tragic losses caused by intentional sabotage planned and carried out by the European imperial powers were paid in bloods, deaths, loss of territories on different parts of the *Devlet*. In the midst of deep darkness, dismal and despair conditions, Mehmet Akif Ersoy's poem provided eternal, normative and empirical desire, hope, will and determination to the people to protect their freedom, dignity and homeland. Mehmet Akif provided timely dialectical advancement to the innate and eternal force within the *Osmanlı* people/Anatolian people to remain determined, upright and active in their fight against imperialism and occupation. His poem symbolized anti-imperial and anti-colonial struggle. Moreover, the Turkish national anthem, in a broader perspective, reflects his *justujuu* (in Urdu)—his efforts for getting back the lost heritage.

Understanding Ersoy's Concern Manifesting Conceptual Potentiality

İstiklal Marşı is the unit of analysis which provides synoptic paradigm to understand the core of perceptions, visions and actions vis-à-vis the unavoidable challenges faced by the *Halk*. There is an ample and reasonable possibility of potential explanations of social and political phenomena stored in historical records. Explanations require the “visualization of concepts or characteristics associated with objects, events, or people”. Potentiality of Mehmet Akif Ersoy's *İstiklal Marşı* can be found in the existence of deep-rooted self-consciousness (moral and political consciousness) which seems to get actualized into the attainment of a free, sovereign and dignified *Devlet*. Continuous influence of economic, political, cultural and military developments of the West had affected the educated Ottoman youths to shift from Pan-Islamism to Pan-Turanism. He wanted to disseminate the project of “Islamic Union” at the global level with reference to the Muslims community. Yüksel Kanar responded to the question/ reason why Ersoy adopted the idea of Islamic Union, that “this ideal was the only remedy that would save Turkey and the whole Islamic world (Yigit, 2012).

Will, Freedom and Dignity: Moral and Political Considerations

Since 1908, the Ottoman leadership, however, could not isolate itself from the old pattern and principles of the *Devlet*. Waves of conflicts, wars, external interferences, conspiracies and finally the military occupation of different parts of Turkey had posed an unavoidable challenge to the *Devlet*—freedom and dignity. The challenge of existence was to be met by the reawakening of self-consciousness urging freedom and dignity. Self-consciousness of the Ottomans/people was deeply rooted in Islamic world view and core values. At this crucial juncture where the only option was resistance against armed gangs occupying the mainland and Istanbul risking right to life and security. Mehmet Akif Ersoy is well known for playing historic role in mobilizing resistance. Ersoy's poem was a patriotic response to the occupation of the *Osmanli Devlet* by the West European forces. He was a devout Muslim and endorsed unity of Muslims. He wrote Independence Anthem which received unanimous consent to become the National Anthem of Turkey on 12 March 1921 (Gulcur and Gulcur, 1992).

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) was a poet, writer and thinker who had observed several painful moments in the *Osmanli Devlet* and the modern Turkey. Istanbul is the place of his birth and burial. Mehmet Tahir (Albanian origin) and Emine Serife (Bukharan origin) were his father and mother. He was born in Istanbul in 1873 and is his birth place. Mehmet Akif Ersoy was well versed in Islamic and Western fields of knowledge. He knew Arabic, Persian and French. After 1908, he joined the *İttihad ve Teraqqi* party (Committee of Union and Progress) and also joined the National Assembly during the freedom struggle. He was among the opposition group in the Assembly. He remained committed to Islam, Halk and Turkish language. His worldview was influenced by Islamic and Osmanli values and echoed the unity of Muslims of the world. There was a deep impact of the Balkan Wars, World War I and the Independence War on him.

The call for the unity of Christians came during the Balkan Wars, European invasion of Turkish territories and later in the secularized form of the establishment of 'European organizations for economic integration.' The Muslim world lacked political patronage of powerful states as most of Mus-

lims were under occupation of the Western imperial powers. Mehmet Akif Ersoy wanted to see a powerful *Osmanli* Turkish State (*Devlet*) as a prelude to the unity of Muslims in the world. This is clearly reflected in the *İstiklal Marşı*. He had unbreakable bond with his Faith and treated *Osmanli Medeniyet*, love for the homeland (patriotism), fellow citizens and dignified existence on earth like ‘moral freedom’ defined by European Idealist thinkers (Dimova-Cookson, 2001; Henery, 1990).

Mehmet Akif has clearly mentioned the ‘desire’ and the ‘willed object’ in the *İstiklal Marşı* identifying freedom and dignity. His message in his widely acclaimed poem is more about the innate and fundamental desire and ‘willing’ to do everything in terms of sacrifices and losses to embrace the love for freedom, homeland, identity and dignity. Mehmet Akif addressed to the entire *Osmanli Halk* by recalling their religious, moral, social, historical and political obligations to liberate the lands from the invading forces with the full hope of victory and dignified existence. Freedom and the victory against the invading forces constituted the ‘willed object’ as they were part of the self-consciousness of the people. His writing of the *İstiklal Marşı* also possessed self-satisfaction in relation to the ‘willed object’. Desires and wishes are passionate urges which are innate to the individual and constitute an indispensable part of his being.

In the views of T. H. Green, “the nature of the object is in part created by the individual’s will to possess it. Such objects are objects which only the intercourse of self-conscious agents can bring into existence” (Green, 1883: 126). For this reason, “my relationship to (and hence the nature of) the object is transformed by my choice of it; it is transformed by my act of willing, because obtaining the willed object is then the source of my self-satisfaction” (ibid: 154). English Idealist School represented by Thomas Hill Green believes in the moral conception of freedom. To him, “freedom is the natural term by which the man describes... to himself the state in which he shall have realized his ideal of himself, shall be at one with the law he recognizes as that which he thought to obey, shall have become all that he has it in him to be, and so fulfil the law of his being or ‘live according to nature” (cited,

Spector, 2010: 793). Thus, morally justified willing results in self-determination and self-righteousness which is the object of the righteous will.

Mehmet Akif Ersoy characterized the war for independence as truly free will determining the 'object', i.e., freedom towards which his poem is directed. Green says that "the distinguishing characteristic of the truly free will is found in the object towards which it is directed" (Green, 1883: 155). He says that "the object which is best will be the end in which the effort of a moral agent can really find rest" (ibid: 171). To him, "it is in attaining this object (strictly, state) that the individual gains the greatest self-satisfaction. In this sense the attainment of this object is what the individual truly wills" (ibid: 172). The object was to win Turkish Independence War (1919-1923) which was imposed upon the Ottomans by the Allied forces including Greece occupying different parts of the mainland and the European part. The invading forces were also committing war crimes against the besieged people and the only option was to do or die. It is in this context Mehmet Akif Ersoy comes up with his poem *İstiklal Marşı* which appeared like a medicine and psychological force to keep all people engaged in the Independence War.

Circumstantial Factors, Issues and Challenges: Reflections on Few Evidences

The facade of Europe changed dramatically after the First World War, Four empires the Czarist Russian Empire, the German Empire, Austro-Hungarian Empire and the *Devlet-e-Aliye Osmaniye* collapsed during 1917-1922 (Tousignant, 2014). In general, Ottomans are accused of bringing Turkey into the First World War in alliance with Germany against the Allies. British primer Herbert Henry Asquith, proclaimed in early November 1914: "The Turkish Empire has committed suicide, and dug with its own hands its grave. It is the Ottoman Government that has drawn the sword, and which, I venture to predict, will perish by the sword. It is they and not we who have rung the death-knell of Ottoman dominion, not only in Europe, but in Asia" (Jack, 2018).

Since 1870s, “imperialist western powers” had taken over a large portion of the Ottoman territories directly and indirectly. The Czarist Russian Empire took control of the “Caucasian provinces of Kars, Ardahan and Batum” in 1878. The French added Tunisia to its North African colonial possessions in 1881. The British took over Cyprus in 1878 and finally in 1925 and had occupied Egypt in 1882. British, French and Russian empires were expanding and consolidating their powers while all three of them wanted the Ottoman to become weak, dependent and disintegrated. Three of them were consistently pressurizing the *Devlet* for the grant of autonomy to the latter’s minority subject but on the contrary, the three were suppressing minorities as well as majority subjects under their colonial spheres.

The presence of the British in India in the form of the East India Company rule (since 1757) and the Crown rule (since 1858) is full of ‘tragic incidents of mass killings, brutal suppressions, massive economic exploitations, repressive laws and social/communal divide’. British failed to grant freedom to India after the end of the War despite India’s military and monetary support (146 million British Pound) to Britain in the First World War for the cause self-determination, democracy, rights, freedom projected by the Allied powers. British suppressed mostly the Muslims in India mainly because of their defiance and tough resistance for decades. Roots of social, economic and educational backwardness of the area (Muslim majority) in (West Bengal) India bordering with Bangladesh even today can be identified with the British colonial exploitation. During the colonial era, Bengal economy (united Bengal) was directly affecting the European banks. Before the colonial rule (Mughal rule), India was having 25 percent in global trade and Britain was having about 2 percent only.

There are series of Ottoman predicament caused by its European competitors and rivals. Italy invaded Libya in 1911 and the western help to the Balkan nationalists caused the loss of this region in 1912 and 1913. Western powers had anticipated Turkey’s imminent demise with the beginning of the First World War (Rogan, 2016). The Ottoman army suffered great damages in the course of Italian attacks on in 1911 and in the First and Second Balkan Wars of 1912–13. Moreover, the military setback to the Ottomans in the

Caucasus encouraged the British forces and their followers to execute their aggressive agenda against Turkey. They made collective aggression in the area of the Dardanelles to take control of the water belt and to seize the Ottoman capital. This is known *Çanakkale Savaşı* 1915-1916 (Gallipoli war) in which the aggressive forces lost the war. The Allies fought for “nine months without breaking through Turkish lines at Gallipoli. Nearly 500,000 men were deployed against determined Ottoman defenders, with both sides suffering terrible casualties” (ibid: 12).

It would be futile to blame Young Turks more than the knavery of the British government, for siding with Germans before and during the First World War which began in July 1914. Since 1880s, Ottomans tried several times to build strategic partnership with Britain. Before 1880s, British wanted Ottomans to endorse the *Tanzimat* (Reorganization) since 1839 and reforms advantageous to Western diplomacy, politics, values, and economic interests later they started talking about rights of Christians and nationalism in the Balkans and moved to interfere into Ottoman internal security affairs in relations to Armenian Christian subjects. The British and the French started focusing on Ottoman administration vis-à-vis Armenians within the Ottoman territories and their autonomy since 1880s. Continuous provocations, missionaries’ support for anti-government activities and planning, media and diplomatic support ‘over the horizon’ and arming of Armenian groups of youths finally converted them from *Millat-e-Sadiqa* to a kind of anti-Ottoman/anti-Muslim force by 1990s. Musa Şaşmaz is a well-known scholar who worked on British Archives related to the British policies towards Armenians (Şaşmaz, 2000).

1907 onward, the new friendship between the two colonial regimes of Britain and Czarist Russia competitors and adversaries of Turkey, was aimed at making the Ottoman State less important as a buffer state. They were already actively involved in changing the mindset of the Armenian community to develop hatred and violence against Turks and Kurds in particular. Ottomans were also aware about the hostile policies of the British in India and of the Czar in the Caucasus region. After 1908, the new leadership was not effective in regaining the lost territories and succumb to European pressures and intrigues. On the other hand, minorities were demanding more autonomy aimed at an inde-

pendent homeland with external support. Political developments in Europe caused no substantial change in British approach to the Young Turks in the context of the stability and security of the *Devlet*. Feroz Ahmad says that “the Young Turk Revolution of 1908 was a turning point in Great Britain’s relations with the Ottoman Empire. The revolution destroyed the anti-British regime of Abdulhamid and the Palace, and replaced it with a constitutional regime which sought encouragement and inspiration from Britain. German influence at Constantinople, totally dependent on the good-will and patronage of Abdulhamid, also declined” (Ahmad: 302).

British Enmity, Young Turks and Armenians

Anglo-Russian fellowship in 1907 and their plan to impose reforms upon the Ottomans had implications. Feroz Ahmad says that “a successful constitutional movement was bound to have an effect on ‘Young Egyptians’ and the freedom movement in India” (ibid: 303). British Foreign Secretary, Sir Edward Grey wrote on July 31, 1908:

“If Turkey really establishes a Constitution and keeps it on its feet, and becomes strong herself, the consequences will reach further than any of us can yet foresee. The effect in Egypt will be tremendous, and will make itself felt in India. Hitherto whenever we have had Mahometan subjects, we have been able to tell them that the subjects in the countries ruled by the head of their religion were under a despotism which was not a benevolent one; while our Mahometan subjects were under a despotism which was benevolent ... but if Turkey now establishes a Parliament and improves her government, the demand for a constitution in Egypt will gain great force, and our power of resisting the demand will be very much diminished. If, when there is a Turkish Constitution in good working order and things are going well in Turkey, we are engaged in suppressing by force and shooting a rising in Egypt of people who demand a Constitution too, the position will be very awkward. It would never do for us to get into conflict on the subject of Egypt, not with the Turkish Government, but the feelings of the Turkish people” (cited, ibid: 303).

Contradictory British policy objectives vis-à-vis the Ottoman Empire before 1914 indicates the real motives. “British premier Lord Salisbury had written privately of his “dream” of dismembering the *Osmanli Devlet* in 1895” (Steel, 1999: 20), and “had even broached the subject with Czar Nicholas II at Balmoral in 1896” (Roberts, 1999; cited, Rayburn, 2002: 20). Within a few weeks of his ‘wrong horse’ speech, “Salisbury acted on his dream: he instructed Sir Nicholas Roderick O’Conor, the British ambassador in St. Petersburg, to sound out the Russians on the idea of ending the ‘Great Game’—the 21 Anglo- Russian rivalry in Asia—and finally partitioning the Ottoman Empire” (Kennedy, 1953; cited, Rayburn, 2002: 21). Britain unhappy with Sultan Abdul Hamid, continued to be hostile to the Ottoman State even in the post-Hamidian era. ‘Young Turks’ who took hold of the *Osmanli Devlet* in 1908 faced counter-coup in 1909 which did not bring fundamental change to Western policies towards the *Devlet*. Halide Edib who witnessed these events, wrote, “we learn that Dervis Vahdeti, one of the chief architects of the revolt ‘was thought to be a paid emissary of the British Embassy, a tool of Mr. Fitzmaurice, the first secretary of the embassy, whose name was involved in the counter-revolution of 1909. I did not study the evidence against Vahdeti, for I was absent during the trial, and so I cannot say whether or not there proved to be any truth in this” (Edib, 1926: 278).

Gerald Fitzmaurice was the chief Dragoman (translator) at the British Embassy in Istanbul during 1906–1914. He was initially chosen for Christian missionary work in Africa as he was trained as linguist and a priest at the French (which became Blackrock) College on Dublin Bay. In 1878, the Britain created the Levant Consular Service to watch and report on Christian subjects and to promote Christian missionaries after the Berlin Congress, 1878. He joined this service in 1888 as Levan Consul. He was “doing the dirty work, gathering intelligence, buying influence and encouraging the opposition” (Bertridge, 2007: 235). He was also “dragoman’ (once more) to Sir Mark Sykes who became instrumental in the Balfour Declaration of November 1917. Aubrey Herbert, George Lloyd, and Mark Sykes were his known admirers. Fitzmaurice had endorsed the Zionist project of Sykes.

The revolution of 1908 was inspired by the idea of saving the Ottoman Empire. The Young Turks, and earlier the Young Ottomans expected to achieve this “by reforming the Empire and turning it into a modern constitutional state” (Ahmad, 1966: 305). The Young Turks were “determined to redeem their Empire from European control” (ibid: 306). The Young Turks were trying “to curb the powers that foreign embassies” (ibid: 9) enjoyed in the internal affairs of the Empire. Muhammad Marmaduke Pickthall demonstrated increasing unhappiness with the British policy towards the *Devlet* and his approach coincided with most of the Muslims of South Asia. Humayun Ansari says that “as the conflicts intensified during the Tripolitania and Balkan campaigns, anti-Muslim sentiment reached a new peak in Britain. Islam along with the Ottoman caliph were subjected to unrestrained popular and official ridicule and insults, issued from pulpits and platforms no less than in the print media. Under popular pressure, British foreign policy moved away from its nineteenth-century support for the Ottomans as a bulwark against Russian expansion” (Ansari, 2017: 26).

Austria took over Bosnia-Herzegovina in 1908 and Bulgaria announced its independence in the same year while Greece had taken control of Crete in 1898 with the full military support of the Ottoman adversaries (Shaw, 1976). Italians launched attacks on Libya in October 1911 and also occupied the “Dodecanese Islands” in the Aegean Sea existing between Greece and Turkey. The First Balkan War (1912–1913), which forced the *Devlet* to accept Italian occupation of both Libya and the Dodecanese islands. The Balkan League consisting of Serbia, Montenegro, Greece and Bulgaria, declared war on the *Devlet* in October 1912 with the aim to oust Ottomans from European territories. The Balkan League succeeded in its agenda and in less than a month, expelled the Turks from Macedonia, Thrace, and Eastern Rumelia, and took tens of thousands of prisoners. Few months later, Ottomans took back part of Thrace from Bulgaria in the second Balkan War (1913) but they lost several key islands to Greece in the Aegean and Bulgaria extended its front close to Istanbul (Pasha, 1921; cited, Rayburn, 2002: 79). With the outbreak of the Balkan Wars, “the British government had sympathized with Greece, and

at war's end Grey supported the Greeks' claim to almost all of the Ottoman islands in the Aegean" (Vivian, 1913; cited, Rayburn, 2002: 79).

World War I was the most turbulent phase of the early 20th century for the *Osmanlı Devlet* when its enemies surfaced on several fronts. The Allied forces led by British forces invaded *Çanakkale* peninsula in 1915. Russians and Armenians were threatening the eastern part of Turkey including the Caucasus. The western front was swarmed by the Allied forces that had deployed about 800,000 soldiers in Arabia from British India. Soon after the outbreak of the First World War, British forces reached the Shatt al Arab waterway near the Persian Gulf. Turkish coastal fort guarding the area was destroyed which opened the passage to southern Iraq—Basra. In 1916 the British took over and captured Jerusalem in late 1917. British made secret shipments of weapons and money from Egypt to Arabia during 1915, allowing its agent Hussein Sharif of Mecca (Sharif Hussein Ibn Ali, 1854-1931, the *Devlet* had appointed him as Sharif and Emir of Mecca in 1908) to engineer rebellion against the Ottoman administration. The so-called Arab Revolt began on 5 June 1916. The British government deployed about 800,000 Indian soldiers (with a good number of Muslims) to fight against the Ottoman forces in the Arabian Peninsula. Similarly, British government seemingly pledged to support the *Devlet* in the domain of political reforms and institutions, but insisted upon the continued control of the Ottoman economy by Europeans and creating defections within the society through the 'politics of subterfuge and deceptions.' British statesmen claimed to respect Ottoman Empire's territorial integrity when Indians continuously protested against the British policies but made no effort to prevent European armies from conquering the Turks' European provinces in the Balkan Wars.

In light of these contradictions, "Turks began to view Britain not as a benefactor, but as a threat" (Rayburn, 2002: 3). Indians mostly Muslims both Religious and Loyalists had made several protests and representations within India and London during 1914-1920 to seek assurances from Britain which it gave not to dismember the *Devlet*. British government, politicians and Ottoman Armenians worked together vis-à-vis the *Devlet*. During the war, the British government promoted aiding the Armenians as a worthy cause to give

a moral dimension to the war. They claimed to fight in defense of fellow Christians against the *Devlet* (Laycock, 2008; cited, Rettig, 2017: 18). This is to note that “nearly all information on troop deployment and movement, as well as on forms of German assistance was provided by British consulates” (Sheffy, 1998:39). Mugerditchian and other Armenians served in the Cairo based intelligence department of Britain and later he became intelligence officer in the Australian and New Zealand Mounted Division. He also conspired against the *Devlet* during *Çanakkale* aggression, British occupation of Palestine and on the Caucasian Front. He “provided intelligence reports for both Lloyd and Sykes during their tours of the Ottoman Empire, including a detailed report on Diarbekir’s rich mines” (cited, Rettig, 2017:37).

The original duties of British consuls were to report on the commerce and trade in the regions they were stationed. Platt notes that the British consuls in the Ottoman Empire were more political than consuls stationed elsewhere throughout the world because they were safeguarding British interests against Russian and German competition (Platt, 1971; cited, Rettig, 2017). Role of Armenians as dragomans, vice-consuls, and intelligence officers with the British government needs to be explored to understand the predicament of the *Osmanlı Devleti* vis-à-vis the Western politics of reforms and minority rights. Even before 1914, “these consular reports were important in influencing the British government to pressure Sultan Abdul Hamid II to implement reforms in the late 19th century” (Berridge, 2007:5). They played the role of middlemen between British foreign offices and the *Devlet* before the outbreak of World War I but later they “remained important to the British Empire as intelligence officers and translators” (Rettig, 2017: 1).

Among many Armenian “who served as dragomans, three were solely entrusted to protect British interests in their provinces as Acting Vice-Consuls: Thomas Mugerditchian, Thomas Boyajian and Arshak Safrastian” (ibid: 10). During the war, Mugerditchian, British Pro-Consul of Diarbekir fled because the “Turkish authorities had sent orders to the governor of Diarbekir to take action against Mugerditchian for allegedly spying on behalf of the Entente Powers” (Ungor, 2011:58). He worked for 26 years with the British intelligence and foreign services. Lord Bryce, a British Member of Parliament had “formed

the Anglo-Armenian Association in 1893” (Kirakossian, 2003: 281). British established the Friends of Armenia was formed in 1897 which “published periodicals stressing Britain’s ‘special responsibility’ to the Armenians under the Treaty of Berlin” (Tusan, 2007: 19). American missionaries and British consuls stationed in Turkey were “dispensing funds to Armenians” and “European and American missionaries provided crucial aid to Armenian victims during the massacres of the 1890s” (Rettig, 2017: 14).

Conceptualizing İstiklal Marşı in the Midst of Darkness

Mehmet Akif Ersoy was deeply concerned with the series of wars, conspiracies, and invasions resulting in tremendous losses of Ottoman lives, properties and territories. In the fall of 1918, the World War I in the context of the *Devlet* seemingly ended due to the signing of the Mudros treaty on 30 October 1918. This treaty is attributed to the collapse of the *Devlet* with the notorious provisions for its dismemberment and Allied military and political interventions. Istanbul was occupied. Antalya and Izmir were occupied by Italy and Greece. Elie Kedourie says that, “in fact, the Allies, that is Great Britain, France, Russia and Italy, had by various treaties concluded in 1915, 1916 and 1917 in anticipation divided Ottoman territories among themselves, and at the end of the war, it seemed nothing could prevent such schemes being implemented” (Kedouries, 1968: 19). Under the Treaty of Mudros, “the Ottoman Empire finally died (ibid). This was signed on board a British warship Agamemnon docked in the port of Mudros on the island of Lemnos, between Britain’s Admiral Arthur Calthorpe and an Ottoman delegation headed by Navy Minister Rauf Orbay, effectively ended the Ottoman Empire (Karcic, 2018).

Australia even today “commemorates the Armistice of Mudros” on the pretext of “the end of the First World War in the Middle East” (Shrine, 2021). Australians believe that “Lemnos played an important role during the First World War. Only 50 kilometers from the Dardanelles, it operated as an advance base during the so-called Gallipoli campaign (*Çanakkale* aggression). Wounded soldiers were also evacuated there for medical treatment. Over 200 Australian and New Zealand troops are buried in a cemetery in the town of Mudros.” (ibid). Hamza says that “it also sparked the Turkish national resis-

tance to Allied occupation and the War of Independence which led to the establishment of the Republic of Turkey. Unlike most European powers at the time, for the Ottoman Empire the war neither began in 1914 nor ended in 1918. It was the Balkan Wars of 1912 and 1913 that marked the Ottoman Empire's serious territorial losses and a huge influx of refugees.” (Karcic, 2018). He says that “The armistice at Mudros achieved an immediate Ottoman surrender while laying the ground for partition. Allied control over the Bosphorus and the Dardanelles, control over railways and telegraph lines and demobilization of the Ottoman troops were among the provisions of the armistice” (ibid). Article 7 of the Armistice allowed the Allied powers to occupy any part of the *Devlet* in former's interests under threat and Article 24 opened the doors for Allied intervention, on the pretext of security, in six eastern provinces. Greek troops entered Izmir in mid-1919 which sparked Turkish resistance. The Mudros treaty included the terms like “the Dardanelle and Bosphorus straits to Allied warships and its forts to military occupation, the demobilisation of the Ottoman army, the release of all prisoners of war, and the evacuation of its Arab provinces” (Euronews, 2014).

Mehmet Akif, a high-spirited idealist by nature and a strongly religious man, did not accept defeat and failure despite highly adverse circumstantial factors. But now everything seemed to be lost. No spark of hope was seen anywhere. But towards the end of May, 1919, the news of the first armed resistance against the invading Greek army in Ayvalık in the Aegean galvanized him. He immediately left for Balıkesir where he preached in mosques and contacted many people and urged the population to rise and resist. He repeatedly stated in his sermons that it was against İslam to capitulate (Iz, 1988). Mehmet Akif Ersoy joined the Independence War led by Mustafa Kemal Pasha who had organized armed resistance against the occupying powers. He joined the Grand National Assembly as a Deputy from Burdur and continued to call people for resistance. The liberated Turkey was in need of a national anthem. The Turkish Ministry of Education opened an opportunity for poem competition in November 1920 and it received about 724 poems. None of the poems were approved for the national anthem. Education Minister, Hamdullah Subhi, urged him to participate in it by composing a poem. He

wrote the famous poem which became *İstiklal Marşı*, which “was read in the GNA by the Minister himself on 1 March, 1921 and unanimously accepted as the Turkish National Anthem on 12 March, 1921” (ibid: 314).

Developing Nazariya/Qeyas (Theory)

To Mehmet Akif Ersoy, Faith was the source of success, progress, knowledge, civilization, initiatives, dignity and humankind as one race one people. Since 1908, he wrote stories focused on the problem of people. He was deeply concerned with the invasion, aggression and occupation of his homeland. He knew the constitutional, historical and political aspects of the *Osmanlı Devleti*. He looked at the Faith as the Anchor of diverse people. He was concerned with the unity of people believing in *Vahdaniyet*. He preferred inclusive patriotism than exclusive nationalism. *He did not find Islam as the cause of our ignorance, our laziness, lack of understanding. To him, true religion was not a show. He linked the fear of God in the hearts with conscience and knowledge. He saw courage and high spirit in the Faith which was opposed to despair/hopelessness. Akif is a poet having strong belief in Islam and in his corpus, speaking with Bellah's words “religious symbols are seen as expressions of the irreducible reality, the expression of the particular reality”, and religion is seen as “the whole of symbolic forms and acts which bind man to the basic conditions of his existence” (Pajaziti, 2013: 94).*

He looked at freedom ‘in spiritual and religious perspective’ taking inspirations from the Prime Mover—The Almighty Allah. He recognized faith as innate strength and this strength cannot be taken over or killed. His view of the nation was different from ‘Homer, Prometheus, Nero, Machiavelli and Hobbes because his nation worships the Almighty *Rabbaalameen*. In *İstiklal Marşı*, Ersoy says that we have been ‘free right from the beginning and will be free in future too’. No one can chain us. He identified people’s courage with *heavy flood water overflowing dam*. He described *the power of water to tear up the mountains and flowing even after meeting with seas*.

Like Rousseau’s distaste of the modern civilization, he expressed grief over civilization (modern). He called invaders ‘wicked and depraved’ men. In

the fourth stanza of his poem which contributed to the national anthem, Mehmet Akif Ersoy lamented on the Westerners who boasted of their steel-clad units and he spoke of Turkish soldiers in high esteem because of their faith in ‘God and Islam.’ He calls upon the people in the *İstiklal Marşı*—“Independence March”, the gracious poem mentions—*the lands of the West may be surrounded with walls of steel, But I have borders guarded by the mighty chest of a believer. Recognize your innate strength.* He referred to Turkish borders *guarded by the mighty chest of a believer.* He wanted the Independence warriors to recognize their innate strength identified with *Iman* and Faith which cannot be killed. He lamented on the Western materialistic and utilitarian worldview—civilization as ‘single-fanged monster’. The metaphor of “single-fanged monster” pertains to imperial powers attacking “weak and small states like a real monster” (Yigitm 2012: 127). He looked at victory as Divine promise and foresaw victory very near. Referring to the territory, he asked people *to view land not only to walk on it but to recognize its real worth. He referred to land eternal, as paradise of a homeland, heavenly piece of land. He asked God not to deprive people of their land. He called the dead freedom fighters as martyr as noble persons. Referring to generations, he said that sons of the martyrs have obligations to ancestors. To him, Freedom/Independence is the inalienable right of my ever-free flag.*

Theorization has been the part of human thinking process and understanding to explain the nature, origin, function and purpose of historical phenomenon. Such an academic exercise in the context of theorizing *İstiklal Marşı* seems to be an important sphere of knowledge for providing a rational as well as epistemological perspective to look into the merits, relevance in both particular (Ottoman/Turkish) and universal (international) realms. *İstiklal Marşı* is more than a poem and national anthem. It looks like Ottoman/Turkish thought about freedom, dignity, duty and security of the people and homeland. National anthem is a kind of verbal expression of the arch providing a deep insight into the history, politics and future of a country where people celebrate the ceremony of the Independence Day. National anthem is generally celebrated with joy and happiness with the memories of past, feeling of the present and expecting beneficial future.

An attempt is being to explain the concept, origin, nature, function, purpose and legitimacy of *İstiklal Marşı*. Theorization of a phenomenon is supposed to be a rational explanation of the thing. This rationality principle cannot be limited to the modernity principle of defining things in Homeric and Prometheus way. Rationality principle differs with epistemological paradigm followed by the pursuer. Socratic epistemology of defining justice cannot be experimented through Machiavelli, Locke and Bentham. Similarly, the *Millet* System can be understood through *Osmanli* paradigm. The principle of rationality differed in different ages of human history in Europe ancient Greek, Roman era, early and later Medieval periods and the modern age (Renaissance, Reformation and Enlightenment). The rationality factor of one age is not only different but disconnected with the later generations. Socratic principle of rationality contradicts Bentham's hedonism based on felicific calculus. However, in the case of Ottomans, rationality factor has maintained its connectivity among different ages and generations. Therefore, the rational analysis of *İstiklal Marşı* at this juncture certainly differs from the Western epistemological paradigm. It can be explained within the 'Islamic-Osmanli- Turkish epistemological paradigm' without ignoring important tenets of Western epistemology.

Mehmet Akif's *İstiklal Marşı* needs to be theorized on the basis of its content, meaningfulness, nature and purpose in both national and international perspectives. *İstiklal Marşı* is not like Social Contract theory which is based on fiction and speculation to describe the origin of the State. Social contract theories emerged during the period when people were in search for change and discoveries to find out a stable ruling institution. *İstiklal Marşı* emerged first in the form of a poem and then converted into Turkish national anthem. The origin of the *İstiklal Marşı* lies in the urge and demand of the leaders of freedom struggle who asked Mehmet Akif Ersoy to write a poem after many such poems were rejected. Therefore, conceptual/theoretical invention of the *İstiklal Marşı* is organic and natural in nature like the 'theory of nature' advocated by Aristotle explaining the origin of the State. Plato talked about the 'Republic' after he was disappointed with the performance of the city-state and the factor of 'ignorance'.

Mehmet Akif Ersoy's *İstiklal Marşı* appeared in a particular context of foreign invasion of Ottoman territories including Istanbul and Anatolia, in addition to the imposition of the Mudros treaty and the ominous design for the dismemberment of Turkish mainland. Plato had given the theory of Republic in the context of various ills existing in Greek city states. Aristotle also talked about the theory of *Stasis* (Revolution) in a particular context. *İstiklal Marşı* appeared in a particular context which existed hundred years before but the message therein is still relevant to the present context in Turkey and elsewhere. Several European powers including Czar, Armenians in the eastern part of Turkey, armed by Czar, Britain and France, Bolshevik occupation of Caucasus and Central Asia as well as the military take over the entire Middle East by the British, French and their sponsored Arab forces had created highly difficult situation for the Ottoman government and the people of the mainland to secure freedom, security, dignity and identity. *İstiklal Marşı* in its entirety reflects the painful tears and heart-felt concerns of Mehmet Akif Ersoy to provide moral and physical support and strength to the soldiers and the people who were engaged in protecting their homeland.

Message in the *İstiklal Marşı* has its own nature identifying the freedom struggle and resistance with socio-cultural and religious heritage of the community and the people as well as obligations to their ancestors. The frontlines of resistance created by the *İstiklal Marşı* were having their roots and relationships with religion, culture, values, morality, ethics with strong determination to sacrifice life and possessions for preserving their homeland. *İstiklal Marşı* was political, social, ethical and military appeal in nature driving the freedom fighters to love the homeland more than their lives and families. Another important nature of *İstiklal Marşı* was defensive, protective and obligatory to the people of the land. This was not for occupying the territories of other countries. Therefore, the nature of *İstiklal Marşı* was not Machiavellian or Clerical but moral, legal, political, obligatory and civilizational which have fundamental values to any organized community with its own institutions, laws and the State. Moreover, the nature of *İstiklal Marşı* transcendental and applicable to the larger part of the world where people have not lost their connections with their history and legacy.

The functional or role aspect of *İstiklal Marşı* can be realized in the context of providing life-blood to the wailing people to stand on their own resources and strength. *İstiklal Marşı* has motivational spirit which mobilized people mainly the soldiers to take back their occupied homeland from the invaders with determination and confidence of getting assured success in their struggle for freedom. Mehmet Akif Ersoy makes an appeal to his people through various sources religion, legacy, history, culture, values, ancestral (generational) obligations patriotism, freedom as fundamental rights and moral duty of every member to get back their rights, liberty, dignity and homeland. *İstiklal Marşı* in fact worked very well in the domain of war fields and this poem became valuable means in pursuit of Kantian 'Categorical Imperative'. Immanuel Kant theorized 'moral freedom' by explaining the efforts of the individual to do what is necessary and useful even it is painful and harmful to the doer. He called this human pursuit as 'categorical imperative'.

Few Words at the End

İstiklal Marşı can be identified with the basic purpose and objectives which included a reasonable emotional appeal to the freedom fighters to defeat the invading forces in the occupied homeland and to regain Independence, sovereignty, dignity, security and unity of the people and the territory. The purpose of *İstiklal Marşı* had medicinal effect in Turkey but its relevance remains intact in the contemporary age in which this country has been struggling for pursuing its independent course of actions within and outside its borders. The Republic of Turkey is confronted with diverse actors and partners who are not all supportive of the country on several crucial issues like Turkish approach to the Armenians' Relocation in 1915, *Kuzey Kıbrıs*, Turkish rights in the Eastern Mediterranean Sea, purchase of S-400 missile defense system, possession of F-35 bombers, dealing with PKK, PYD, YPG, YPJ (in Iraq and Syria) and others (Libya, Azerbaijan, Palestine, Fethullah Gulen). Threats to Turkish democracy and sovereignty remained constant since 1960 appearing into more than three *coup d' etat* and deadly attack on the whole State in July 2016.

Friendly enemies of Turkey have created fault-lines on eastern borders with the presence of militant Kurdish forces trained, sponsored and armed by the US and its allies. Turkey as a member of NATO tried its best to save the

lives of Americans in Afghanistan during 2001-2020 but the US continued to arms Kurdish militants against Turkey during the same time. Script-writers of terrorism worldwide in the name of Islam have established a chain of terrorist organizations on the eastern side of Turkish borders. They created sectarian violence in Iraq, Libya, Pakistan, Afghanistan, Yemen and destabilized Lebanon, Yemen and other states. On the western side of Turkey, islands (which previously belonged to Turkey) in the Aegean Sea and Greek Cypriots, have been purposely militarized by Greece without any objection from the EU or the United States.

The European Union has been unambiguously biased against Turkey on several issues mainly on EU membership, Turkish Cypriots, PKK, etc. Three major EU members UK, Germany and France see Turkey more as a rival than a friend despite continuous risks taken up by Turkey in the last seven decades in the context of Cold War security, NATO presence in Afghanistan, Syrian refugees, heavy loss of revenues due to the American invasion of Iraq in 1991 and 2003. On the other hand, some Western countries have hosted the perpetrators of July 2016 tragic incident, PKK and Armenian terrorist organizations like Armenian Justice Commandos, the Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia, Armenian Revolutionary Army which killed 77 people 58 of them Turkish nationals, including 31 diplomats during 1973-1986. Post-1991 world politics seems to have exposed real faces of friends of Turkey.

Turkey (headed by different kinds of political parties and leaderships) continues to have experienced external interferences in domestic and foreign affairs since 1923. Turkish advancement towards more democratization since 2002 attracted more criticisms and dislikes from the West. Thus, there appears a kind of a general tendency on the part of the West mainly the US, EU and NATO members, their followers and their client regimes vis-à-vis Turkey. This pattern of behavior manifests their motives and directions which seems to barricade Turkey in the 'West-defined playing ground' and prevent democratic global engagement of Turkey. This is certainly a matter of concern for Turkey. In this situation, the *İstiklal Marşı* seems to be valuable national and political doctrine in contemporary Turkey which provides a comprehensive and meaningful source of stimulus to pursue a 'meaningful life' by preserving self-consciousness, moral freedom and dignity.

References

- Ahmad, Feroz (1966). Great Britain's relations with the young Turks 1908-1914. *Middle Eastern Studies*, 2 (4), 302-329.
- Ansari, K. H. (2017). Pickthall, Muslims of South Asia, and the British Muslim Community of the Early 1900s. In Geoffrey P. Nash (Ed.), Muhammad Marmaduke Pickthall, *Islam and the Modern World*, Leiden: Boston: Brill.
- Berridge, G. R. (2007). *Gerald Fitzmaurice (1865-1939), Chief Dragoman of the British Embassy in Turkey*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Dimova-Cookson, M. (2001). *T. H. Green's Moral and Political Philosophy*. Houndsmill: Palgrave.
- Edib, Halide (1926). *Memoirs*, London: The Century Co.
- Euronews (2014, July 21). Retrieved from <https://www.euronews.com/2014/07/21/armistice-of-mudros>.
- Green, T. H. (1883). *Prolegomena to Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from, <https://plato.stanford.edu/entries/green/>.
- Gulcur, Fatma and Gulcur, Musa K. (2019). Made use of the work—A Comprehensive Mehmet Akif Kulliyat. In Hikmet Nesriyat (Ed.), *Religious Feelings and Thoughts in Mehmet Akif Ersoy's Poems*, Istanbul. Retrieved from <https://dinveilim.com/religious-feelings-and-thoughts-in-mehmet-akif-ersoy-s-poems/>.
- Henry, A. (1990). *Kant's Theory of Freedom*, New York: Cambridge University Press.
- Iz, Fahir (1988). Mehmet Akif Ersoy (1873-1936): A Bibliography. *ERDEM Journal of Humanities and Social Sciences*, 5 (11), 313-328.
- Jack, George M. (2018, November 10). The Sepoys in Istanbul, *The Indian Express*, New Delhi. Retrieved from <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/the-sepoys-in-istanbul-indian-army-turkish-empire-ottoman-world-war-i-5439839/>
- Karcic, Hamza (2018, October 30). The armistice that spelled the end of the Ottoman Empire, *Daily Sabah*, Turkey. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/feature/2018/10/30/the-armistice-that-spelled-the-end-of-the-ottoman-empire>.
- Kedourie, Elie (1968). The end of the Ottoman Empire. *Journal of Contemporary History*, 3 (4), 19-28.
- Kennedy, A. L. (1953). *Salisbury: Portrait of a Statesman*, London: John Murray Ltd.
- Kirakossian, Arman (2003). *British Diplomacy and the Armenian Question: From the 1830s to 1914*, Princeton, NJ: Gomidas Institute.
- Laycock, Joanne (2009). *Imagining Armenia: Orientalism, Ambiguity, and Intervention*, Manchester: Manchester University Press.
- Pajaziti, A. (2013). Society-construction in Mehmet Akif Ersoy's Literary Opus. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2 (1) 89-99.
- Pasha, Talaat (1921). *Posthumous Memoirs of Talaat Pasha*, *New York Times Current History* 15 (1921-22), New York: University of California Press.
- Platt, D. C. M. (1971). *The Cinderella Service: British Consuls since 1825*, London: Achron Books.
- Rayburn, Joel D. (2002). *The Greatest Disaster: The Failure of Great Britain's Ottoman Empire Policy, 1914*. Thesis submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University Department of History, Texas, New York.

- Rettig, Michael J. (2017). *Armenians in British Intelligence during World War I: A Case Study of Thomas Mugerditchian*. Master's Thesis submitted to College of Social Sciences, California State University, Fresno.
- Roberts, Andrew (1999). *Salisbury: Victorian Titan*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Rogan, Eugene (2016). Rival jihads: Islam and the great war in the Middle East, 1914–1918. *Journal of the British Academy*, 4, 1-20.
- Sasmaz, Musa (2000). *British Policy and the Application of Reforms for the Armenians in Eastern Anatolia 1877-1897*, Ankara: Turk Tarih Kurumu Yayınları.
- Shaw, Stanford J. (1976). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey (Vol. 2)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sheffy, Yigal (1998). *British Military Intelligence in the Palestinian Campaign, 1914-1918*, New York: Routledge.
- Shrine (2021, October 30). *Shrine of Remembrance Melbourne*, Retrieved from <https://www.shrine.org.au/remembering-armistice-mudros>.
- Spector, Horacio (2010). Four conceptions of freedom. *Political Theory*, 38 (6), 780-808.
- Steele, David (Ed.) (1999). *Lord Salisbury: A Political Biography*. London, UCL Press Ltd.
- Tousignant, M. (2014, July 31). Europe: 100 years of war and transformation, *The Washington Post*, Washington D.C. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/lifestyle/kidspost/europe-100-years-of-war-and-transformation/2014/07/31/c0116f2a-0b99-11e4-8c9a-923ecc0c7d23_story.html?tid=usw_passupdatepg
- Tusan, Michelle (2007). *The British Empire and the Armenian Genocide: Humanitarianism and Imperial Politics from Gladstone to Churchill*, London: I.B. Tauris.
- Ungor, U. U. (2011). *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-50*, Oxford: Oxford University Press.
- Vivian, Herbert (1913). Turkey's Asiatic Problems. *Fortnightly Review*, 99, 672.
- Yigit, A. (2012). The concept of patriotism and struggle against imperialism in the selected poems of Mehmet Akif Ersoy and W. B. Yeats. *The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, 18 (4), 121-130.

“Zaferi Şairler Ölümsüzleştirir” Bir Örnek Olarak Mehmet Akif Ersoy

النصر يخلده الشعراء «و الشاعر محمد عاكف أرسوي أنموذجا»

Doç. Dr. İbrahim Ethem Polat

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi,

Ankara/Türkiye

E-Posta: ethempolat@hotmail.com

«النصر يخلده الشعراء» و الشاعر محمد عاكف أرسوي أنموذجا.

الأستاذ الدكتور المشارك إبراهيم أدهم بولات

جامعة غازي كلية تربية غازي قسم اللغات الأجنبية قسم تعليم اللغة العربية

الملخص: دائما ما توجد فترات صعبة في تاريخ الأمم. وبالنظر إلى التاريخ التركي الإسلامي نجد أنه مليء بالحروب الصعبة والنضالات من أجل الاستقلال، وقد سُجل الكثير منها في الصفحات الذهبية للتاريخ بنجاح. هذه الانتصارات العظيمة وخاصة في الفترة التي عاش فيها الشعراء البارزون في ذلك الوقت، تعكس وتسجل مشاعرهم التي كتبوها نيابة عن شعوبهم، وتقوم بتخليدها ونقلها إلى الأجيال القادمة بأفضل تعبير. وبينما يتعامل المؤرخون مع هذه الحروب وفقاً لترتيبها الزمني وتسلسل وقوعها، يقوم الشعراء بطي الوقت وجمع أبطال الماضي مع أبطال الحاضر. وفي هذا المجال يعتبر محمد عاكف في مقدمة الشعراء الذين أظهروا أبطال وإنجازات حرب الاستقلال التركية بأفضل طريقة. حيث يقوم في قصائده «النشيد الوطني» و «جناق قلعة» بجمع الجيش البطل مع أبطال غزوة بدر مع صلاح الدين الأيوبي مع كيليتش أرسلان.

في هذا المقال وعلى وجه الخصوص سيتم مناقشة تسجيل محمد عاكف لانتصاراتنا في قصائده النشيد الوطني وشهداء جناق قلعة، وذلك من خلال إعطاء أمثلة من قصائد الشعراء العرب الذين خلدوا انتصارات التاريخ التركي الإسلامي، وعلى رأسهم الشاعر المصري أحمد شوقي الذي احتفى بانتصارات أتاتورك في حرب الاستقلال، مثل احتفاء شعراء الرسول بنصر بدر، واحتفاء مئات الشعراء بانتصارات صلاح الدين في معركة حطين والقدس.

كلمات مفتاحية: التاريخ التركي الإسلامي، محمد عاكف، النصر والشاعر، الشعر التركي العربي، قصائد حماسية.

Giriş

Milletler tarihleri içerisinde büyük saldırılara maruz kalırlar. Türk-İslam tarihi, zorlu mücadeleler, büyük savaşlar ve ülkelerini korumak için birlik içerisinde savaşan halkların parlak zaferleriyle doludur. Bu zorlu dönemlerde İslam coğrafyasının kahramanlarının yanı başında edipleri, şairleri, uleması yol gösteren birer yıldız gibi ortaya çıkarlar. Sözleri şaşkınlık içerisinde olanları doğruya götüren aydınlık yolda birer ışık olurlar. En önde yürüdükleri bu yol, onları zafere götürecektir yoldur. Sözleriyle cesarete ve direnişe teşvik ederken halklarının zaferlerini de zamanın ötesine taşıyarak tebrik ve tescil ederler. Zira edipler; geçmişin kahramanlarını gelecek nesillere aktarma ve tarihten ebediyete taşıma noktasında oldukça değerlidir. Mehmet Akif Ersoy da en zor anlarda bile ümitsizliğe kapılmadan ışık tutan rehberlerden biridir ve bu yapısını şu mısrayla bizzat ifade etmektedir;

Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak..

Alçak bir ölüm varsa, eminim, budur ancak

"Âlemde ziya kalmasa halk etmelisin halk!

Ey elleri böğründe yatan şaşkın adam kalk!"¹

Akif'in şiirlerinde beslendiği, şuur ve düşünce dünyasının arka planı Türk-İslam tarihinin muzaffer kahramanları ve edebî ürünleriyle onları tescil eden udeba ve ulema'dır. Bunun örneklerini bize pek çok mısraında sunmaktadır.

Mehmet Akif Ersoy: Hayatı ve Düşünce Dünyası

Mehmet Akif Ersoy, Türk edebiyat ve düşünce tarihinin önde gelen simalarından biri olup fikir ve edebiyat dünyamızda büyük izler bırakmıştır. Onun kişiliği Kuntay'ın ifadesiyle; "tam bir şahsiyet" olarak edebî ürünlerine

1 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, (Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir)*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 1991- s. 191-193.

yansıymış, millî ve dinî şuuru mısralarında açıkça yer almıştır. Hayat hikâyesi, eğitimi ve edebî ürünlerinden yola çıkarak Akif'in hangi kaynaklardan beslendiğini, eserlerine nasıl yansıdığını açıklıkla görmek mümkündür.²

Mehmet Akif Ersoy, Buhara'dan Anadolu'ya geçmiş bir ailenin kızı olan Emine Şerif Hanım ve Kosova doğumlu olup, Fatih Camiinde medrese hocalığına kadar yükselen Mehmet Tahir Efendi'nin ilk çocuğu olarak 1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimine Emir Buhari Mahalle Mektebinde başlamış burada iki senelik eğitiminin ardından Fatih İlkokuluna geçmiştir. Ortaokul eğitimine de burada devam ettikten sonra liseyi kendi seçtiği Mülkiye Mektebinde tamamlamıştır. Babasının erken vefatı üzerine Mülkiyeyi bırakıp kaydolduğu Baytar Mektebini 1893 yılında birincilikle bitirmiş 1898 yılına kadar bu meslekte İstanbul içinde ve dışında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Tahsil hayatı boyunca özellikle yabancı dil derslerine ilgi duymuş, ilkokuldan itibaren babasından aldığı Arapça derslerinin yanı sıra ileri düzeyde Fransızca ve Farsça da öğrenmiş Baytar Mektebinin özellikle son iki senesinde şiirle meşgul olmuş, divan edebiyatına nazireler ve pek çok manzume kaleme almıştır.³ Klasik edebiyatımızın yanında Arap-Fars edebiyatlarına da vukufuyetiyle şairliğinin derinliği ve ifade zenginliği Safahat başta olmak üzere eserlerinde görülmektedir.

İlerleyen hayatında Mehmet Akif Ersoy, veteriner, vaiz, milletvekili, Kur'an mütercimi, İstiklal Marşı'nın güftekarı, "Vatan Şairi" ve "Millî Şair", "İslam Şairi" unvanları ile kültürümüzün önemli bir düşünürü olarak karşımıza çıkmıştır.

Millî marşımızın da yazarı olan Mehmet Akif, "*İstiklal Marşı benim değil, milletimindir*", diyerek İstiklal Marşı dışındaki şiirlerini "Safahat" adlı tek şiir divanında toplamıştır. Milletine armağan ettiği için bu şiirini Safahat'ına almamıştır. Şair, İstiklal Marşı'nı nasıl yazdığını ise şöyle dile getirir: "*O günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılamaz... Onu kimse yazamaz.. Onu ben de yazamam.. Onu yazmak için o günleri yaşamak lazım*"⁴

2 Mithat Cemal Kuntay, **Mehmet Akif Ersoy, Hayatı-Seciyesi-Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 157.

3 Mehmet Akif Ersoy, **Safahat, (Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir)**, s. XIII-XVI.

4 İhsan Safi, "İstiklal Marşı'nın Yazılış Amacına Uygun Olarak Açıklaması", **TÜRKDEED**, Sayı, 2, s. 3, Rize 2021.

Mehmet Akif Ersoy, ülkenin içinde bulunduğu acı ve sıkıntı dolu günlerde üzülmüş, kederlenmiş, ancak ümidini ve mücadele azmini asla yitirmemiştir. Yeise, ümitsizliğe, çaresizliğe karşıdır ve her daim ümidi olan "Asım", İslam topraklarını geçmişten bugüne geçilmez kılan Müslüman Türk gençliğini temsil eden bir semboldür ve ona inancı tamdır. Şiirlerinde zaferleriyle ölümsüzleşen tüm kahramanlarıyla dünü, bugünü ve yarını temsil etmektedir.

*Asım'ın nesli... Diyordum ya... Nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek.*⁵

İslam tarihinde Akif'e ilham olan Asım, kelime olarak da "koruyan", "hi-maye eden" demektir. Asım b. Sabit, İslam tarihinde şehadetinden sonra mübarek bedenini bile "*hamiyyu'd-debr*" yani "*arıların koruduğu sahabe*" sıfatıyla tanınmış ve sembol olmuş bir sahabedir. Asım hayali bir nesil değil, İslam tarihinde her görev düştüğünde, her ihtiyaç duyulduğunda sancak ve bayrağını ele alıp yürüyen adaleti de kendisine şiar edinmiş bir gençliğin adıdır. Akif, onların başarılarını hatırlatarak zamanının ve gelecek nesillerin örnekleri olarak idealize etmiştir.

Akif'in şiirlerinde bunun en canlı örneği Çanakkale Savaşı'dır. Orada kahramanlar yedi düvele karşı tüm zaferleri kışkandıracak bir mücadele vermiş ve başarmıştır. "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde kahraman ordunun neferlerini Bedir Savaşı'nın sahabeleri, Anadolu'nun kurucu simgelerinden "Kılıç Arslan", "Hittin Zaferi" ve "Kudüs'ün Fethi"yle sadece Müslümanların değil Batı'nın da takdirini kazanmış "Selahaddin Eyyubi" ile kıyaslamaktadır.

Zaferi Şairler Ölümsüzleştirir

Doğu'ya ve Batı'ya ait en eski edebî eserlerden itibaren kahramanların zaferlerini şairlerin tebrik ve tescil ederek ölümsüzleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Zafer meydanını taçlandıranlar, şairlerin mısralarında yeniden hayat bularak daha uzun ömürlü olduklarını biliyorlardı. Tökel'in ifadesiyle; "*Bu nedenle kahramanlar, Homeros'ta, Firdevsî'de, Mahabharata'da, Manas'ta şiirle*

5 Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir), s. 412.

hayat bulmuşlardır. Şair dilin kahramanıydı, kahraman da meydanın kahramanı. O meydanın kahramanını, milletleri kurtaran yiğitleri, yüz binlerin varlık yokluk savaşlarını şairler dile getirmeseler, kralları, padişahları bize anlatmasalar bizim onlardan nasıl haberimiz olurdu?”⁶

Kahramanları gelecek nesillere aktaracak şairler yoksa kahramanların tüm mücadeleleri, yiğitlikleri meydanlarda ve hafızalarda bir süre kalır, sonra da silinip yok olup giderler. Şair kelimelerle kahramanlara ve zaferlerine her çağda hayat sunarlar. Bu durumu en güzel şekilde klasik edebiyatımızın önde gelen şairlerinden Nef’î şu dizeleriyle bize açıklamaktadır.⁷

*İltifat et sühan erbâbına kim anlardır
Medh-i şâhan-ı cihân-bâna veren ünvanı
Kim bilirdi şuarâ olmasa ger sâbıkda
Dehre devletle gelip yine giden sultanı
Haşre dek âb-ı hayat-ı sühân-ı Bâkî’dir
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Hanı”⁸*

Edebiyatta, harp meydanlarında zorlu savaşları ve kazanılan zaferleri kılıç temsil ederken muzafferlerin kılıçlarını destekleyerek ulaştıkları zaferlerini de tebrik edip dizelerinde yaşatacak olan edipler de kalem ehlini temsil etmektedir. Türk-İslam tarihinin parlak zaferlerinin övgü şiirlerine göz atıldığında kalem ehlinin sundukları bu desteklerin, keskin kılıçların en büyük yardımcısı olduğu görülmektedir. Bir yönüyle de kalem ehli, geçmiş zamanlarda dönemin medyasını temsil görevini üstlenmişti. Onların kaleme aldıkları gerek manzum gerekse nesir tarzı ortaya konulan edebî ürünler, halk tarafından meclislerde okunuyor, oralardan taşınarak en ücra köşelere kadar dilden dile geziyordu. Şairler, sultanların kazandıkları zaferleri şiirleriyle bir nevi tescil ediyorlardı. Minberlerden ve ilim halkalarına, dönemin önde gelen udebası, âlimleri, ha-

6 Dursun Ali Tökel, “Savaş ve Şiir: Tarih Tanığı Olarak Şairler”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 1, İstanbul 2018, 141-154.

7 Dursun Ali Tökel, *a.g.m.*, s. 142-143.

8 Nef’î, *Divan*, Hazırlayan: Metin Akkuş, Akçağ Yayınları. Ankara 1993, s. 52

tipleri, eserlerinde ve vaazlarında desteklerini sunuyorlardı. Haber akışını sağlayan edebî metinler, edebî hitaplar, kahramanları Müslüman halklara, ideal mücahitler ve İslam'ın keskin kılıçları olarak takdim ediyordu. Ediplerin bu gayreti ile oluşturulan bilinç ve coşku bin yılı aşkın İslam tarihî içerisinde savaş meydanlarının kahramanlarının yanında sivil cephenin de gönüllü olarak savaşlara katılmasını sağlamıştır.⁹

Mehmet Akif de şiirlerinde, Türk-İslam tarihinin müstesna zaferlerini ve muzafferlerini hem zamanının hem de gelecek nesillerin hafızalarına aktarmaktadır. İstiklal Marşımız ve Çanakkale Şehitleri şiirleri başta olmak üzere dile getirdiği "Bedir Savaşı", "Kılıç Arslan", "Selahaddin Eyyubî" ve geçmişten günümüze Müslüman Türk'ü temsil eden "Asım" hakkında özellikle Arap edebiyatında kaleme alınan bazı şiirlere yer vererek Akif'in hem millî ve İslami şuur dünyasına değinmek istiyorum. Hem de zaferî ölümsüzleştiren şairler halkasının en önemli temsilcilerinden biri olduğunu sunmak istiyorum.

Sadru'l-İslam döneminin başından itibaren Arap şairler İslam'ın zaferlerine şiirlerinde yer vermişlerdir. Şüphesiz ki İslam tarihinin en parlak ilk büyük zaferi Bedir Savaşı'dır. Örneğin Ka'ab. b. Malik Bedir Savaşı'nı şu mısralarla övmüştür:

زَعَمْتَ سَخِينَةً أَنْ سَتَغْلِبَ رَبِّهَا وَلَيُغْلِبَنَّ مُغَالِبُ الْغَالِبِ ١٠

Sahîne üstün geleceğini iddia etti rabbine

Mutlaka yenileceklerdir her şeye galip gelene

Ka'ab b. Malik'in bu beytini dinleyen Hz. Peygamber, ona; "Ey Ka'ab! Şüphesiz ki Allah senin bu sözüne karşılık sana teşekkür etti" buyurmuştur. Bir başka rivayette de; "Ey Ka'ab! Rabbin senin söylediğin o beyti unutacağını mı zannediyorsun?" buyurunca Ka'ab, "O beyit hangi beyittir, ey Allah'ın Rasûlü?" diye sormuş, Hz. Peygamber (as) de "Ey Ebû Bekir, o beyti oku" deyince, Ebû Bekir (ra) de yukarıda manasını verdiğimiz beyti okumuştur.¹¹

9 İbrahim Ethem Polat, **Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler**, Vadi Yayınevi, Ankara 2016, s. 13.

10 Abdulkadir el-Bağdâdî, **Hizânetü'l-Edeb**, Beyrut Tsz., C. II, s. 436.

11 el-Cürcânî, **Delâilu'l-İcâz**, Dârü'l-Fikr, Şam, 2007, s. 18.

Bir diğer peygamber şairi Abdullah b. Ravaha'da Bedir Savaşı'nı şu mısralarıyla müjdelemiştir:

*Ey Ensâr cemâati, size müjdelirim ki,
Sağ ve selâmettedir, Allah'ın Peygamberi
Müşrikler öldürüldü ve esir edildi
Var esirler içinde, pek çok şöhretli kişi
Rebîa ve Haccâc'ın oğullarının hepsi
Öldürüldü Bedir'de, Ebû Cehil b. Hişâmla taifesi.*

Kahramanlık şiirleri Arap edebiyatında “Hamase” olarak adlandırılır. Abbasi döneminin önde gelen şairlerinden Arap şairi Ebu Temmâm'ın (ö.231/846) eserlerinden ismini almaktadır. Ebu Temmâm, arka planı Arap Cahiliye dönemine kadar dayanan “Hamâsi” şiir derlemelerini, antoloji tarzında bir edebî ürün hâline getirmiştir. Onun eserlerinden sonra benzer üsluplarda pek çok eser ortaya konulmuştur. Bunların en önemlileri sayılan Buhtûrî (ö.284/897) ve İbn-i Şecerî (ö.542/1148) ve modern dönemde Mısırlı Mahmud Sâmî el-Bârûdî (öl. 1904) başta olmak üzere Arap şairleri devam ettirmişlerdir.

Ebû Temmâm'ın sonraki şairler tarafından pek çok defa iktibas ve telmih şeklinde alıntı yapılacak olan Hamaset şiiri, Abbasi Halifelerinden Mu'tasım Billâh (ö. 842) ile birlikte katıldığı Amuriye Savaşı'nı anlattığı, “Es-Seyfu Es-daku enbaen mine'l-kutubi” “Kılıç, kitaplardan daha gerçekçidir, ciddiyetle şaka arasındaki sınır onun keskinliğindedir” dizeleriyle başlamaktadır.

السَّيْفُ أَصْدَقُ إِنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ	فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْحِدِّ وَاللَّعِبِ
بَيْضُ الصَّفَائِحِ لَا سُدَّ الصَّحَائِفِ	فِي مُتُونِهِنَّ جَلَاءُ الشُّكِّ وَالرَّيْبِ
وَالْعِلْمُ فِي شُهْبِ الْأَرْمَاحِ لَامِعَةٌ	بَيْنَ الْخَمِيسَيْنِ لَا فِي السَّيْعَةِ الشُّهْبِ
فَتَحَ الْفُتُوحِ تَعَالَى أَنْ يُحِيطَ بِهِ	نَظْمٌ مِنَ الشُّعْرِ أَوْ نَفَرٌ مِنَ الْخُطْبِ
فَتَحَ تَفْتَحُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ لَهُ	وَتَبْرُزُ الْأَرْضُ فِي أَثْوَابِهَا الْقَشْبِ

مِنْكَ الْمَتَى حُقُلًا مَعْسُولَةً الْحَلَبِ يَا يَوْمَ وَقَعَةِ عُمُورِيَّةٍ أَنْصَرَفْتُ
وَالْمَشْرِكِينَ وَدَارَ الشُّرْكِ فِي صَبَبٍ^{۱۲} أَبْقَيْتَ جَدَّ بَنِي الْإِسْلَامِ فِي صَعْدٍ

*Kılıç haber vermede daha sadıktır kitaplardan
Ciddiyetle şaka ayrılır onun keskin ucundan
Kılıcın keskin ucu götürür tüm şüpheleri sayfalardan
Şek ve şüphe giderilir satırlardan
Asıl ilim öğrenilir parlak mızraklardan
İki ordu karşılaştığında fayda gelmez yedi yıldızdan
Fetihlerin fethidir bu Allah'tan onu anlatamaz
Ne bir şiir, ne bir nesir ne de hutbelerde anlatılan
Ey Amuriyye günü ki geçti gitti
Boşa çıkarmadı kurulan hayalleri
Yüceltip İslam'ın şerefini ebedileştirdin
Müşrikleri ve yurdunu zelil ettin*

Türklerin Orta Doğu coğrafyasında varlıkları ve koruyuculukları çok öncelere dayansa da Abbasi dönemine gelindiğinde İslam'ın kılıcı unvanını bölgede hâkimiyeti ellerinde bulunduran Türk Devletleri ve onların muzaffer ve emir ve sultanları yüklenmişlerdir. İslam dünyasına karşı girilen başta Haçlı Seferleri ve Moğol işgallerine karşı en önde savaşmışlar, Türk-İslam tarihinin en büyük zaferlerine imza atmışlardır. Türklerin barışta medeniyet kurma ve koruma, savaşta da yenilmez oldukları pek çok Arap udeba ve şuara tarafından dile getirilmiştir.

12 İbn Esîr, *et-Târîhü'l-Bâhir*, (Nşr: Abdülkadir Ali Tilîmât), Kahire 1382/1963, s. 99; a.mlf, *el-Kâmil fi't-Târîh*, IX, (Nşr: Abdülkadir Ali Tilîmât), Kahire 1382/1963, C. IX, s. 366; Ebû Şâme *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, (Tahk: Muhammed Hilmi, Muhammed Ahmed), Matbaatu Dâri'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1998, C. I/I, s. 152-153; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l-Meârif, Beyrut Tsz C. XII, s. 926.

Örneğin Filistin'in önemli yerleşim birimlerinden olan Gazze doğumlu İbrahim el-Gazzî (öl. 1129) 1100 yılında kaleme aldığı bir şiirinde Türklerin bu meziyetlerini şu mısralarla dile getirmiştir:

قَوْمٌ إِذَا قُبِلُوا كَانُوا مَلَانِكَةً حَسَنًا وَإِنْ قُوتِلُوا كَانُوا عَفَّارِيْنَا

*Öyle bir millettir ki onlar, karşılaşıp görüşüldüğünde melekler gibidirler.
Ama onlarla savaşa tutuşulursa ifrit kesiliverirler¹³*

Şam'ın önde gelen şairlerinden İbn Münîr¹⁴ 1144 yılında Büyük Selçuklu'ya tâbi Halep Sultanı İmadeddin Zengî'nin zaferi dolayısıyla kaleme aldığı şiirinde zafer kazanan ordunun keskin kılıçları karşısında düşmanı tehdit eder:

حذار منا وأنى ينفع الحذر وهي الصوارم لا تبقي ولا تذر
وأين يتجو ملوك الشرك من ملك من خيله النصر لا بل جنده القدر
والسيف مفتوح أبكار أنفسهم ومن هنالك قيل الصارم الذكر¹⁵

*Sakın bizden ama neye yarar sakınman?
Öyle kılıçlar vardır ki, ne emân dinler ne aman
Şirkin kralı, nasıl kurtulur atlarıyla zafer kazanan,
Ordusunun kaderi belirlediği bir kraldan
O kılıçlar düşmanların alır götürür bekâretlerini canlardan
Erkek adı verilir kılıca işte sırf bundan.*

1153 yılında Şam'ın Hâkimi Türk Sultanı Melik Nureddin Mahmud Zengî ile Haçlı Seferleri ile bölgeye gelen Frenkler arasında çetin bir savaş gerçekleşmiş ve Nureddin'in zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu zafer karşısında Şam'ın en

13 İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C.X, s. 238.

14 Abdü'l-Câbir Su'ud, *Şi'ru İbn Münîr*, Dârü'l-Kalem, Kuveyt, 1982, s. 7-20. İbn Tagrıberdî, *en-Nücumu'z-Zâhire*, Matba'atü Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, Kahire, C. V, s. 299.

15 Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, C. I/I, s. 88-89; Hamza, *Edebü'l-Hurûbi's-Salibiyye*, 36-37.

önde gelen şairlerinden ve savaşın da tanığı olan İbn Münîr ed-Dimaşkî, Nureddin Mahmud Zengî'ye şu beyitleriyle övgüde bulunmuştur:

*Peygamberin zamanını ve fetihlerini
Bu fetihlerinle kendi çağında yaşattın
Peygamberin muhacirleri sana tabi oldu
O'nun Ensar'ı da sana yoldaş.
Selmân-ı Farisî'nin İslam'ını yeniledin
Uzattın ömrünü sahabe Ammar'ın¹⁶*

Akif'in Mısır yıllarından iki ortak dost olan ve Mehmet Akif ile arasında pek çok ortak unsur bulunan Emîrû's-Şuarâ (Şairler Prensi) unvanı taşıyan Mısırlı şair Ahmet Şevkî'nin (ö. 1932) şiirlerinde de zaferlerin ölümsüzleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.¹⁷ Ahmet Şevkî, İstiklal savaşımızdaki zaferinden dolayı Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'e yazdığı tebrik şiirinde, kendisinden önceki şairlerin çizdiği koruyucu Türk imajını bir kez daha dile getirerek geçmişin ölümsüz kahramanlarıyla bir araya getirdiği Mustafa Kemal'i şu dizeleriyle tebrik edip övmüştür:

*Allahu Ekber, bu fetihte ne büyük hikmetler var!
Ey Türklerin Halid'i! Hatıralarda canlandırdın Arapların Halid'ini!
Zaferle biten bir savaş sonrası onurlu bir barış
Kılıç kınında ve hak sahiplerin de.
Savaşta isabetli olan ne güzel bir arzu!
Fikirde, kaybetmeyen ne iyi bir ideal!
Hak yolda, hepsi şerefti adımlarının.
En üstün sendin akan kanı durdurmada
Savaşın haksız ve edepsizce yapıldığı bir zamanda,
Selahaddinler 'in savaşını örnek aldın.¹⁸*

16 İbn Esîr, *et-Târihü'l-Bâhir*, s. 104.

17 Kazım Ürün, "Ahmet Şevki ve Mehmet Akif'te Ortak Unsurlar", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 7, Ankara 2002, s. 87; Muhammed Sabri, *ez-Zılâl min Safahat li's-Şa'iri't-Türki el-Kebîr Muhammed Âkif*, Kahire (tarihsiz), s. 8; Asuman Akay, *Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır*, Kahire 2007, s. 28.

18 Ahmet Kazım Ürün, *Ahmet Şevki*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002, s. 154.

Yukarıda sunduğumuz Türk-İslam tarihinin altın sayfalarına isimlerini altın harflerle yazdıran esarete asla boyun eğmemiş, zaferler kazanmış, zaferleri dönemlerinin en önde gelen şairleri tarafından ölümsüzleştirilmiş tüm bu kahramanlar, Akif'in idealize ettiği "Asımlar"dır. Akif, onların başarılarını idealize ederek zamanının ve gelecek nesillerin örnekleri olarak idealize etmiştir.

Yukarıda sunduğumuz tarihimizin parlak zaferleri ve onların sahiplerinin hepsi özellikle Akif'in iki şiirinde yeniden vücut bulmuştur. İstiklal Marşı'mızı "kahraman ordumuza hediye ediyorum" diyerek kahraman ordunun geçmişte taçlandığı zaferler şiirinin en büyük doğruluk gücünü oluşturmuştur. İstiklal mücadelelerinde askerlerimizin yanı sıra her biri ordunun neferi olan milletin tüm fertlerini muzaffer ordunun bir parçası sayarak millî marşımızı tüm halkına hatta ümmetine hediye etmiştir.

Çanakkale Şehitlerine şiirinde de milletin tarihinden aldığı ilham ve güvenle, insanlık tarihinin en büyük ve donanımlı ordularına karşı kazandığı zaferi şiirinde geçmişle geleceği birbirine bağlayarak dile getirmiştir.

*Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr'in Arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultanı Selâhaddin'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,
O demir çemberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, ruhunla beraber gezer ecrâmı adın;
Sen ki, a'sâra gömülse taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...*

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.*¹⁹

Akif'in bakış açıyla Çanakkale zaferinde kahraman askerlerimiz sadece vatani korumak için düşmanla mücadele etmiyor. Aynı zamanda onlar İslam'ı ve Müslümanları savunuyor. Düşmanın bu saldırısı geçmişte olduğu gibi "Haçlı Saldırıları" olarak "Haçlı Seferleri" olarak değerlendiriyor. Çanakkale Şehitlerine şiirinde, askerler bir güneşe benzetiliyor. Klasik Türk şiiri geleneğimizde olduğu gibi, güneş ay için yani hilal için feda ediliyor. Hilal bayrağı yani istiklali temsil ediyor. Ve bu aşk uğruna bu bayrak ve istiklal uğruna ne güneşler batıyor.

Akif düşünce dünyasında sadece vatani için değil tüm İslam ümmeti için endişe duyuyor. İslam tarihini ve Arapçayı ve Arap edebiyatını çok iyi bildiğinden şiirinde İslam tarihinin en mümeyyez kahramanlarını hatırlatıyor.

Bunu yaparken tarihî olayları bir kronoloji hâlinde bir düzlem üzerinde ele alan tarihçinin aksine zamanı katlayarak geçmişin zaferleri ve kahramanları ile zamanının zaferleri ve kahramanlarını aynı zaman diliminde yüz yüze getiriyor. Çanakkale Şehitlerine şiirinde Bedir zaferi ile Çanakkale zaferini, Bedir kahramanları ile Çanakkale kahramanlarını, Haçlı Seferleri dönemi zaferleri ve kahramanlarını aynı zamana taşıyor ve en önde gelen isimleri Kılıç Arslan ve Selahaddin Eyyûbî gibi aynı ruhla hareket ettiklerini ifade ediyor. Yani İslam ümmetinin müdafaasını.

Haçlı Seferleri dönemini Arap şairlerin kaleme aldığı cihat şiirleri gibi ele alıyor. Cihat ve Hamaset şiirleri Sadru'l-İslam döneminin başından beri Bedir'den Kâdisiye ve Nihavend Savaşlarına kadar insanlara hamiyet ve hamaset vermekte ve bu zaferler şairlerin kalemiyle ölümsüzleştirilmektedir.

Nitekim bir karşılaştırma yapacak olursak; Selahaddin Eyyûbî'nin zaferleri dolayısıyla Mısır'ın ünlü şairi İbn Senâ el-Mülk (ö. 1212) tebriklerini ifade eden kasidesini sunmuştur. İbn Senâ' el-Mülk, şiirinin ilk beyitlerinde Türk Devleti, Eyyûbîler Devleti ve Selâhaddîn sayesinde büyük zaferler elde edildiğini ve bu başarılar sayesinde Arap ulusunun da yüceltildiğini ifade etmiştir:

¹⁹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat, (Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir)*, Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 1991- s. 412-413.

وبابن أيوب دلت شيعة الصلب

بدولة الترك عزت دولة العرب

Türk Devleti sayesinde Arap milleti yüceldi.

*Eyyûb oğlu sayesinde Haçlılar perişan oldu.*²⁰

Akif de kahraman orduyu, Selahaddin Eyyûbî ile kıyaslamıştır. Selahaddin'in Hittin Zaferi ve ardından Kudüs fethi dolayısıyla yazılan yüzlerce şiirde zaferleriyle Allah'ın rızasını kazandığı ve Adn Cennetini elde ettiğini ifade ederler.

يَا مُبِيلَ الْإِسْلَامِ مَا قَدْ تَمَنَّى

وَهُوَ أَوْلَى لِأَنَّهُ كَانَ أَهْنًا

أَمْ نُهْنِيكَ إِذْ تَمَلَّكَتْ عَدْنًا

إِذْ فَتَحْتَ الشَّامَ حَصْنًا فَحَصْنًا²¹

لَسْتُ أَدْرِي بِأَيِّ فَتْحٍ تَهْنَأُ

كُلُّ فَتْحٍ يَقُولُ إِنِّي أَوْلَى

أَمْ نُهْنِيكَ إِذْ تَمَلَّكَتْ شَامًا

قَدْ مَلَّكَتِ الْجَنَانَ قَصْرًا فَقَصْرًا

Hangi fetihten dolayı kutlanıyorsun bilmem ki

Ey dilediğini İslam'a kazandıran kişi!

Her fetih ki der, benim öncelikli

Doğrusu öncelikli olan Kudüs'ün fethi

Seni Şam'ı ele geçirdiğin için mi kutlayalım?

Yoksa Adn Cennetini elde ettiğin için mi?

Şam'ı ele geçirdikçe kale, kale

Birbiri ardınca ele geçiriyordun sarayları Cennet'te

Ölmüş iken canlandırdın sonra köle iken azat ettin o din!

Yeryüzünde yaptığın için, Allah sana merhamet etti

Göklerin üzerinde yağmakta sana övgüler

Bulundukları yerden seni övmeye melekler.

20 İbn Senâ el-Mülk, **Divan**, (Tahik:: Muhammed İbrahim Nasr) Dârü'l Kâtibi'l-Arabî li't-Tibâati ve'n-Neşr, Kahire 1969, C. II, s. 1-4; Ebû Şâme, **Kitâbü'r-Ravzateyn**, C. II/I, s. 141; İbn Vâsıl, **Müferricu'l-Kurûb**, C. II, s. 145.

21 İbn Senâ el-Mülk, **Divan**, C. II, s. 340-343.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere, Adn Cennetinde Peygamberimiz bulunur. Akif kahraman ordumuzun şehitlerinin bir mezarı bile olmamasına üzülse de onların Adn Cennetine ulaştıklarını ve Peygamberimizin onları bağrına bastığını ifade eder. Edebiyat ve şiir bize hem dünü hem de bugünü bir arada yaşatmaktadır. Geçmişin acılarını, sevinçlerini, zaferlerini, kahramanlarını bugüne taşımaktadır. Zamanı katlayıp dünü bugüne taşıyarak gününe ve geleceğe karşı karşılaşacağı zorluklar karşısında dirençli olmaya ve örnek alabileceği şahsiyetlerin varlığına dikkat çekmektedir.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy, şiir ve yazılarında Türk-İslam tarihinin parlak zaferlerini ve temsilcilerini bizlere sıkça hatırlatmaktadır. Akif'in şiirlerine yansıyan şuur dünyasında bu iki ortak tarihin birbirinden ayrılmazlığı vardır. Türk demek her zaman ve zeminde istiklal ve İslam için en önde cihat edendir. Şiirlerinde en büyük gücü, geçmişte bu gücün kendisini hiç yanıltmamış olmasıdır. Kendisinden önceki şairlerin yolunu izleyerek milletin tarihinden aldığı ilhamla zaferlerini ölümsüzleştirmiştir. Özelde Akif'in iki şiiri üzerinden edebiyat tarihî akışı içerisinde açıklamaya çalıştığımız düşünce ve şiirde kullandığı idealize edilen remizler tüm çağlar boyunca Türk-İslam medeniyetine rehber olacaktır.

Kaynakça

Akay, Asuman, **Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Mısır**, Kahire 2007

Ebü Şâme, Şihâbüddîn el-Makdisî, **Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye**, (Tahkik: Muhammed Hilmî, Muhammed Ahmed), Matbaatü Dârü'l-Kütübî'l-Mısıriyye, Kahire 1998.

el-Bağdâdî, Abdulkadir, **Hizânetu'l-Edeb**, Beyrut Tsz.,

el-Cürcânî, **Delâilu'l-İcâz**, Dârü'l-Fikr, Şam, 2007.

Ersoy, Mehmet Akif, (**Safahat Eski ve Yeni Harflerle Tenkitli Neşir**), Hazırlayan: M. Ertuğrul, Düздаğ, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

Hamza, Abdullatif, **Edebü'l-Hurûbi's-Salibiyye**. Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1984.

İbn Esîr, Muhammed eş-Şeybânî, **el-Kâmil fi't-Târîh**, (Tahkik: Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut H. 1415/1995.

İbn Esîr, Muhammed eş-Şeybânî, **et-Târîhu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye**, (Neşir: Abdülkadir Ali Tilimât), Kahire 1382/1963.

İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Dârü'l-Meârif, Beyrut Tsz. (I-XIV)

İbn Senâ el-Mülk, **Divan**, (Tahkik: Muhammed İbrahim Nasr), Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî li't-Tibâati ve'n-Neşr, Kahire 1969.

İbn Tagrıberdî, **en-Nücûmu'z-Zâhire**, Matbaatu Vizareti's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-Kavmî, C.V, Kahire Tsz,

İbn Vâsıl, Cemalüddin Muhammed b. Salim, **Müferricu'l-Kurûb fî Ahbârî Benî Eyyûb**, C. I, C. II, C. III, (Tahk: Cemalüddin eş-Şeyyâl), Kahire 1951, 1957, 1960,

Kuntay, Mithat Cemal, **Mehmet Akif Ersoy, Hayatı-Seciyesi-Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986.

Nef'î, **Divan**, Hazırlayan: Metin Akkuş, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Polat, İbrahim Ethem, **Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler**, Vadi Yayınevi, Ankara 2016.

Sabri, Muhammed, **ez-Zılâl min Safahat li's-Şa'iri't-Türki el-Kebîr Muhammed Âkif**, Kahire Tsz.

Safi, İhsan, "İstiklal Marşı'nın Yazılış Amacına Uygun Olarak Açıklaması", **TÜRKDED**, Sayı, 2, s. 3, Rize 2021.

Suud, Abdülcâbir, **Şi'ru İbn Münîr**, Dârü'l-Kalem, Kuveyt, 1982.

Tökel, Dursun Ali, "Savaş ve Şiir: Tarihin Tanığı Olarak Şairler", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt: 58, Sayı: 1, İstanbul 2018.

Ürün, Ahmet Kazım, **Ahmet Şevki**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2002.

Ürün, Ahmet Kazım, "Ahmet Şevki ve Mehmet Akif'te Ortak Unsurlar", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 7, Ankara 2002.

İstiklal Savaşı'nda İslam Kongresi Planı ve Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy and The Islamic Congress Plan During The War of Independence

Prof. Dr. Selma Yel
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Ankara/Türkiye
E-Posta: selmayel@gazi.edu.tr

Abstract

During the War of Independence, 1921 has a special importance in terms of military and political developments. While there were serious political developments after the victory of İnönü I, which was won on January 6, 1921, the Grand National Assembly of Turkey sought a new strategy to provide support, especially from the Islamic world. Under the chairmanship of Sheikh Senûsî who came from Tripoli to Anatolia for support, the Islamic Council was convened in Sivas on February 1, 1921, under the name of İttihad-ı İslam. Subsequently, While İnönü II. was victorious, Mehmet Akif wrote the National Anthem on the same days, and it was unanimously accepted by the Turkish Grand National Assembly. In those days, his house in the Taceddin Lodge became a kind of meeting place for scholars and clergy from various parts of Anatolia and the Islamic world. Mustafa Kemal Pasha decided to further this situation in a positive direction and demanded a much more comprehensive Islamic Congress than Sivas to be held, entrusting this task to a team including Mehmet Akif. Such an endeavour was necessary, especially with the British, both in Anatolia and in the Islamic world, making propaganda against the Turkish Grand National Assembly as if it had left the path of religion. The agenda of the Islamic Congress was prepared in the modest house of Mehmet Akif, and Hâkimiyet-i Milliye (a newspaper, menaing sovereignty of the nation) extensively included these activities. Sheikh Senûsî who was in Ankara, Afghan Ambassador Ahmet Khan and other Muslim ambassadors supported

this activity as regular visitors to Mehmet Akif's house. With this congress, the Delegates of the Muslims of Europe, Asia and Africa will come together in the identity of the Islamic International and seek solutions to the problems of the Islamic world. This is the environment Akif was in while working on the National Anthem. These days were the happiest times in Mehmet Akif's life. He believed to have found the unity of thought and ideal he always desired in Ankara.

This study aims to reveal the historical background of the Islamic Congress studies, which were brought to the agenda at the most critical stage of the War of Independence, while including Mehmet Akif's feelings and thoughts on this subject.

As possible findings, it will be argued that, based on the resources available, Mustafa Kemal Pasha actually started a strategic attack with this attempt, planned to threaten the Allied Powers in his own colonies, and achieved his goal; despite Mehmet Akif's great determination to realize the project, this plan had been inconclusive with the defeat of Kütahya-Eskişehir. Besides, it will be noted that the said attempt caused a very serious uneasiness in the eyes of the British.

Keywords: *Islamic Congress, Mehmet Akif, Sheikh Senûsî, Mustafa Kemal Pasha, Taceddin Lodge.*

Giriş

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gece Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele, Mustafa Kemal'in IX. Ordu Müfettişliğine atanarak Anadolu'ya geçmesini müteakiben daha planlı, programlı bir sürece girmiştir. 1919 Yılı siyasi hazırlık aşaması olup, Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi kararları ile istiklal mücadelesinin hedefi ve yöntemi uluslararası hukuka uygun bir şekilde tespit edilmiş ve Millî Mücadele'ye bir tür halk hareketi özelliği kazandırılmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin 12 Ocak 1920'de açılmasını müteakiben 17 Şubat 1920'de Erzurum ve Sivas Kongresi kararları Misak-ı Millî adıyla kabul edilerek kamuoyuna ilan edilmiş ve böylece İstiklal mücadelesinin planı ve hedefi resmen ilan edilmiştir. Aynı tarihlerde Maraş'taki sivil direniş sonucunda Fransız işgali de başarısızlıkla sonuçlanınca, İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmî olarak işgal etmişlerdir. Bu işgal karşısında Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de yayınladığı bir bildiri ile olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclisin Ankara'da toplanmasını planlamıştır¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu mücadelenin başından itibaren takip etmekte olduğu stratejinin ana unsurlarından birisi çok yönlü siyasi ilişkiler kurmak suretiyle uluslararası güç temin etmektir. Bu amaçla da İslam dünyası ile özellikle de Hint alt kıtası Müslümanları ile yoğun görüşmeler başlatılmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaşın başlarındaki çalışmaları sonucunda Müslüman, Budist ve Brahmanlar Hindistan'ın bağımsızlığı için Hinduların lideri Mahatma Gandhi, Müslüman Hinduların liderleri Mevlana Mehmet Ali, Said Han, Mevlana Mahmut Hüseyin, Ali Şevket, Muhammed Ali Cinnah, şair İkbal ve Nehru etrafında din farkını dikkate almadan, birleşebilmeleri sağlanmış ve İngilizler, bütün çabalarına rağmen bu birleşmeyi engelleyememişlerdir². Bu da Millî Mücadele sürecinde gerekli desteğin temin edilmesinde çok etkili olmuştur.

1 Erdem, Ufuk, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci Ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)", Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1598735>, (E.T.22.01.2022), s.1057

2 Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Kutay, Cemal, Birinci Dünya Harbinde Teşkilatı Mahsusa Teşkilatı ve Hayber'de Türk Cengi, İst.1962

Bu çalışmada İstiklal mücadelesinin en kritik aşamasında gündeme getirilen İslam Kongresi çalışmalarının tarihi arka planı ortaya konulmaya çalışılırken, Mehmet Akif'in bu konudaki duygu ve düşüncelerine de yer verilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın temel amacı ise Millî Mücadele savaşı boyunca yürütülmeye çalışılan çok yönlü mücadelede Müslümanların duygu dünyalarının rasyonel bir tarzda yönlendirilmesiyle elde edilen sonuçlar ve bu bağlamda Mehmet Akif'in bu süreçte oynadığı kritik ve stratejik adımlar onun hayat hikayesi, dönemin siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkileriyle birlikte ele alınacaktır. Çalışma makro perspektiften tarihsel dokümantasyon tekniğine uygun şekilde inşa edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Hint Müslümanlarının Hilafet Komitesi ve Kurtuluş Savaşı

Hindistan Müslümanlarının resmî teşkilatlanmaları 1906 yılında kurulan All India Muslim League ile başlatılmıştır³. Ancak gerçek manada istiklal için mücadele etmeye başlamaları I. Dünya Savaşı ile belirginleşmeye başlamış olup binlerce Hintlinin İngiliz ordusunda görev yaparken, İngilizlerin gerçek yüzünü başta Çanakkale Muharebeleri olmak üzere görmeleri sonucunda bağımsızlık düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti Selanik Başkonsolosu olan Kâmil Bey'in, 20 Temmuz 1915'te Hariciye Nezareti'ne göndermiş olduğu rapora göre, zavallı Müslümanlar kiminle harbe girişeceklerinden habersizdirler; İngilizler Müslüman Hintlileri yalnızca "Almanlarla harp ediyoruz" diye kandırmaktadırlar⁴. Bu aldatmayı fark eden Hintli askerlerden bazıları gerek savaş esnasında firar ederek ve gerekse de bazıları esir düştükten sonra Osmanlı Devleti hizmetine girmişlerdir⁵. Benzeri olaylar Irak'ta Kut

3 Şahin, H.Hilal, Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihi Bağı Ve "Hindistan Hilafet Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sonbahar 2019, Sayı 24, s.740

4 Kişi, Sevinç Şule, "Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye'ye Yardımları (1911-1923)", *Cumhuriyet tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 16, Sayı 32, (Güz 2020) s..759

5 Şahin, H.Hilal, "Bir İngiliz-Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût'ül-Amâre'de Sosyal Bir Dram", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: XIII/Aralık, MMXVII /Kış, s.14

muharebeleri sırasında görüldüğü gibi, mütareke sonrasında Samsun'da da benzeri şekilde olaylar meydana gelmiştir⁶.

Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'un fiili işgalini müteakiben Hindistan Müslümanlarının tepkileri de artmaya başlamıştır. 17 Ekim 1919 Hilafet Günü ilan edilerek, Hindistan Ulusal Kongresi (Indian National Congress)'nin lideri olan Mahatma Gandhi'nin de desteğiyle Hindularla birlikte hareket edilmesine karar verilmiştir. "Hilafetin siyasi-dinî haklarına hanel gelmemeli." diyen Gandhi, Hindu-Müslüman birliğinin Hindistan'ın geleceği için en doğru yol olduğunu savunmaktadır. Hindistan Genel Valisine de hilafetin Müslümanlar için ne kadar önemli olduğu ve buna yönelik tehditlere asla göz yumulmayacağı ifade edilmiştir. Böylece Hindistan halkının büyük çoğunluğunun desteğini almış olan Hindistan Hilafet Komitesi, İngiltere ve müttefiklerine isteklerini kabul ettirebilmek için baskı uygulamaya başlamıştır⁷. Müteakiben de İstanbul'un 16 Mart 1920'de resmî işgali, Hindistan Müslümanları üzerinde son derecede olumsuz tepkilere sebep olmuş ve bundan sonraki süreçte siyasi ve ekonomik olarak Millî Mücadele'ye daha açık bir şekilde destek vermeye başlamışlardır.

Hint Hilafet Komitesi, hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılmasını, İstanbul'un mutlaka Türklerin elinde kalması, Türkiye'nin 1914'teki sınırlarının garanti altına alınması ayrıca Mekke ve Medine'nin de hilafet sebebiyle Türk egemenliğinde kalmasını talep etmekte olup, aynı zamanda da Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulmasının Müslümanları mağdur edeceğini savunmaktadır. Hintli Müslümanlar ayrıca Hilafet için Osmanlı Devleti'ni basın yoluyla da destekleyerek, Muhammed Ali kardeşler, The Comrade gazetesinde İngiltere

6 Geniş bilgi için bkz.Şahin, **agm.**, İngiliz ordusundaki Hintli askerlerle ilgili en önemli bilgilere, hatıratlar, ve dönemin arşiv belgelerinde görülmekte olup, Kütü'l-Âmâre mağlubiyeti sonrasında esir alınan İngiliz General Townshend ve birliği hakkındaki rakamlara bakıldığında bu durum biraz daha net bir şekilde görülebilecektir. Esir İngiliz ordusundaki asker sayıları yer yer farklı sayılarda anlatılmasına rağmen, genel olarak geçerli olan sayılar: Servet-i Fünûn Gazetesi'nde Kutü'l-Âmâre toplam esir sayısı 13.000 İngiliz olarak verilirken, Osmanlı arşiv kayıtlarında bu rakam 5 general, 277'si İngiliz, 274'ü Hintli olmak üzere 551 Subay ve 13.300 er olmak üzere 13.856 kişi olarak gösterilmektedir. Başka bir yerde bu rakam; Müslüman Hintliler 4229, beyaz İngilizler 2239 ve gayrimüslim Hintliler 4720 olmak üzere toplam 11.188 kişi olarak gösterilmektedir. Sonuç olarak İngiliz ordusunda ağırlıklı olarak Müslüman ve Budist vb Hindu askerlerin olduğu gerçeğidir.

7 Şahin, **agm.**, s.745

aleyhine yazılar yazmaya başlamışlardır⁸. Bu faaliyetler elbetteki Hindistan'da hâlihazırda zaten başlamış olan bağımsızlık talebinin de Anadolu istiklal mücadelesine paralel bir şekilde gelişmesine sebep olmaya başlamıştır⁹.

1920 yılında ara vermeden Anadolu istiklal mücadelesine destek verme çabalarına devam eden Hint Hilafet Komitesi, 28 Temmuz 1920'de Roma'da bir toplantı düzenlemiştir. Komite Başkanı Mehmet Ali'nin de dâhil olduğu bu toplantıyla ilgili olarak Galip Kemali Bey, Mustafa Kemal paşaya gönderdiği telgrafta, "Afganistan'ın İslam, Moskova'nın siyaset, Ankara'nın asker, Roma'nın da yayılma merkezi olarak kararlaştırıldığını, Hint Hilafet Komitesi'nin İzmir felaketine uğrayanlar için 2.000 İngiliz lirası tutarında çek verdiğini, Roma'da bulunan çeşitli ülkelere mensup kişilerin Ankara'ya birer vekil göndererek, orayı bir toplantı merkezi yapmak istediklerini bildirmiştir¹⁰. İngiliz İstihbarat Teşkilatı İstanbul Şubesinde Hazırlanan ve 22-29 Temmuz 1920 tarihlerini kapsayan İstihbarat haftalık raporunda geniş bir şekilde bu konulara yer verilmiştir¹¹. Çünkü İngiltere için Hindistan çok önemli bir sömürge olduğu için buradaki her tür faaliyet yakın ilgi alanı içine girmektedir. Aynı zamanda Hindu-Müslüman ittifakının ileride Hindistan'ın bağımsızlık isteklerine de uzanacağını da çok iyi farkındadırlar.

TBMM'nin de çabaları ile Hindistan'daki bu tepkiler giderek daha fazla artmaya başlamış ve 2 Haziran 1920 Hindistan'ın Allahabat şehrinde yapılan toplantıda, ön maddeleri basına sızmaya başlamış olan Sevr Anlaşması daha resmî olarak kabul edilmemiş olmasına rağmen İngiliz Hükûmeti'ne karşı direnme kararı alınarak, İngiltere Kral vekiline mektup yazılmıştır. Bu mektupta eğer barış şartları yeniden gözden geçirilip düzeltilmezse 1 Ağustos 1920'den

8 Keleşyılmaz, Vahdet, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Ank, 1999, s. 116'den naklen Şahin. *Agm*, s.747, Qureshi, M.Naeem, "Hindistan Hilafet Hareketi", *İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hindistan-hilafet-hareketi>, (E.T.06.02.2022)

9 Şahin, *agm*, s.742

10 Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938) Cilt V, Ekim 1922-Aralık 1925*, Ank, 2005, s..76

11 Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, Nisan –Aralık 1920, C.II*, Ank, 1975, s..264. Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Cilt III, (Açıklamalı Kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Ank, 1995, s.148

itibaren İngiltere ile her türlü işbirliğine son verileceği belirtilmiş ve net bir şekilde Anadolu politikalarının yeniden gözden geçirilmesi talep edilmiştir¹².

Mahatma Gandhi, bu mücadele gereğince 25 Temmuz 1920'de Hindistan'ın Haydarabat şehrinde yapılan "Yurttaşlar Birliği" toplantısında, yerli malı kullanılmasını isteyerek, İngiliz mallarının boykot edilmesini istemiştir. Böylece İngiliz fabrikatörlerini Türkiye lehine tavır almaya zorlamaya çalışmıştır¹³. Hindistan'daki TBMM'ye verilen destek daha da güçlenmeye devam ederken, İngiltere Kral vekiline yazılan mektuptaki Anadolu ile ilgili talepler yerine getirilmemiş olduğu için 1 Ağustos 1920'de Hindu ve Müslümanların iştiraki ile pasif direniş başlamıştır. Bu tepkiler içinde Gandhi'nin İngilizlerin vermiş olduğu iki madalyayı iade etmiş olması simgesel manada çok önemli bir gelişme olmuştur¹⁴.

Bu şekilde öncelikle kayıtsız şartsız Yunanistan'ı desteklemekte olan İngiltere'nin Anadolu politikasında değişiklik yapılmasını temin etme amaçlanmaktadır. 4 Eylül 1920'de Hindistan'ın çeşitli şehirlerinden gelen 5 bin delegayle Hindistan millî Kongresi Kalküta'da toplanmayı başarmıştır¹⁵. Hindistan valisinin de haklı uyarıları ile İngiltere elbette ki bu gelişmelerden rahatsız olmaya başlamıştır. Ancak yine de Anadolu politikasında bir değişiklik söz konusu olmayıp öncelikle Yunan askerî başarısının sonuçlarını beklemeyi tercih etmişlerdir.

Müslüman Devlet ve Topluluklarla Siyasi ve Stratejik İşbirliği Arayışları

TBMM açıldıktan sonraki süreçte Mustafa Kemal Paşa, Trablusgarp direnişçileri ve I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne isyan ederek bağımsız devletler kurmaya çalışan Suud ailesi ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile de görüşmeler başlatmıştır. Bu teşebbüs ile Mustafa Kemal Paşa öncelikle İtilaf Devletleri'ni kendi sömürgelerinde huzursuzluklar başlatarak savaş dışı yöntemlerle Misakı Milliye ikna etme niyetinde olup son derece isabetli bir strateji

12 Sinha, R.K., **Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi**, 1972, s.94'den naklen Sarıhan, C.III, s.67

13 Sinha, **age**, 99'dan naklen, Sarıhan, **Cilt III**, s.142

14 Sinha, **age**, s.100'den naklen Sarıhan, **Cilt III**, s.153

15 Sinha, **age**, 105'den naklen, Sarıhan, **Cilt III**, s.199

olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda Bolşevik Rusya, Azerbaycan ve Afganistan ile yakın temas sağlanması amacıyla heyetler gönderilmesine hız verilmiş olup resmî manada uluslararası destek temin edilmeye çalışılmaktadır. Özellikle de Müslüman dünyasında TBMM'nin haklı mücadelesinin anlatılması çok önemlidir. Zira İtilaf Devletleri Anadolu işgalini, sanki kendileri kurtarıcı olarak gelmişler gibi anlatmaktadır.

TBMM Şer'îye Encümeni tarafından hazırlanıp 9 Mayıs 1920'de Mecliste kabul edilerek, aynı gün Anadolu Ajansı aracılığı ile İslam dünyasına da yayınlanmış olan bildiride şu konular vurgulanmıştır: *“Her taraftan üstümüze saldırarak Osmanlı yurdunu büsbütün boğmak isteyen ölüm kuvvetleri ortasında, tehlikelerle çevrili bir ada içinde kalmış gibiyiz. İslam'ın son halife yeri İstanbul'da düşman silahlarının gölgesi altına düştü. Hicaz ve Yemen, Filistin, Irak, Hindistan'a kadar Asya'da İngiliz saltanatının engin, sonsuz bir yolu oldu. Silahları alınmış, orduları dağıtılmış bir millet, yangıncı, yağmacı istilacılara karşı savunmadan başka ne yapabiliirdi? Her taraftan düşmanı karşılayarak geri iten bir halk mücadelesine başladık. İşitin!”*¹⁶ ; *“Bütün cihana hâkim olmak isteyen İngilizlerle mücadele etmemek Müslümanlıkla uyusmaz. İngilizler İslamları birbirine boğazlatmak istiyorlar. Satılmışlar, bilgisizlik ve cinayetlerinin derecesini, sonucun alınmasıyla anlayacaklardır. Yanlış sözlere inanmayınız. İşin aslını araştırınız. 200 milyon Müslüman'a sığınacak bir yer kalmış ise o da burasıdır”*.

Bu bildiri ile İtilaf Devletleri'nin gerçek emperyalist yüzleri gösterilmeye çalışılarak İslam Birliğinin merkezinin TBMM olduğu ve aynı zamanda İngilizler'in I. Dünya Savaşı başlarından itibaren başlayıp mütareke sonrasındaki süreçte de İstanbul ve muhtelif bölgeleri işgallerine sebep olarak gösterdikleri; *“aslında esaret altında olan Halifeyi ve Hilafet merkezini korumak amacıyla hareket ettikleri”* yalanının gerçek olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. TBMM, istiklal mücadelesi sürecinde bu yöndeki faaliyetlere ağırlık vermeye devam etmiştir¹⁷.

I. Dünya Savaşı sonrasındaki Arap coğrafyasında Suud ailesi ve Şerif Hüseyin arasında büyük bir iktidar mücadelesi başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın

16 Sarıhan, Cilt III, s.33, Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt IV, Ekim 1921-Eki 1922, Ank, 2000, s.53

17 Sarıhan, Cilt. III, s.33

hem bu rekabeti ve hem de İngiliz ve Fransızlara karşı hem Suud ailesini ve hem de Şerif Hüseyin'i sanki onların isteklerini dikkate alıyormuş görüntüsü altında akıllı bir strateji ile kullanmaya çalıştığı görülmektedir. 6 Ekim 1920'de Filistin'de Remle'den İngiliz Yüksek Komiser Vekili Mr. Scott'tan İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderilen yazıdan anlaşıldığı üzere Kral Hüseyin'in de Sevr Antlaşması'nı imzalamak istemediği ve Mustafa Kemal ile görüşmelere başladığı ifade edilmektedir. Hatta aralarında bir anlaşma olduğu şeklindeki söylentilerin de gerçek olabileceğinin sanıldığı belirtilmektedir¹⁸. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, yakın dönemin acı hatıralarını unutmuş gibi görünerek İngilizleri arkadan kuşatma harekâtında Şerif Hüseyin ile de yakın diplomasi bağını güçlendirmekten çekinmemektedir. Bu ilişkilerin tesisindeki amaç da hep aynı olup o da savaşmadan anlaşma yoluyla barışın tesis edilmesini mümkün hâle getirebilmektir¹⁹.

Genel olarak bakıldığında TBMM, Osmanlı'nın Anadolu ve Trakya'daki toprakları işgal edilirken, Irak'ın da işgal edilmiş olması Anadolu halkı gibi bu bölge halkının da tepkisine sebep olmasını çok iyi değerlendirmiş ve 1920 Temmuz ayında İngiliz mandası altına girmemek için bir isyan hareketi başlatılmıştır. Bu isyanın başlamasında Mustafa Kemal Paşa'nın maddi ve siyasi desteği olduğunu İngilizler çok iyi bilmektedir²⁰.

12 Kasım 1920'de Necef'te kurulmuş olan Geçici Arap hükûmeti ileri gelenlerinden 18 kişinin imzasıyla Eylül'de gönderilmiş olan mektup, Elcezi-re Cephe Kumandanı Nihat Paşa tarafından Ankara'ya gönderilmiş olup Irak aşiretlerinin İngilizlere karşı ayaklandığı bildirilmektedir. Bu çarpışmalarda Arapların üstün geldiği anlatılarak Ankara'dan kuvvet ve silah yardımı istenmiş olması da İngilizlerin bu ayaklanmaların arkasında Mustafa Kemal Paşa var şeklindeki iddialarını doğrulamaktadır. Bu talep aynı zamanda da TBMM'nin merkez olarak görülmeye başlanılmış olduğunu da göstermektedir²¹.

18 Şimşir, *Cilt II*, s.341

19 Bkz.Hülagü, Metin, Millî Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri", <https://www.hurriyet.com.tr/aslini-ogrenebilecek-miyiz-5812408>, (E.T., 13.02.2022)

20 Kasalak, Kadir, "Irak'ta Manda Yönetiminin Kurulması Ve Atatürk Dönemi Türkiye-Irak İlişkileri", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, Şubat 2007, Yıl 5., s.189

21 Sarıhan, *C.III*, s.280

Batılı Devletlerle Sürdürülen Diplomatik İlişki ve Stratejiler

İngiltere'nin yanı sıra Fransa ve İtalya'nın da o tarihlerde sömürgelerinin büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşmakta olup TBMM'nin bilinçli bir şekilde sürdürmeye çalıştığı bu politikaların zaman içinde kendi aleyhlerine gelişmelere sebep olacağından endişelenmeye başlamış olmaları elbetteki gecikmemiştir. İngilizlerin bu süreçte müttefikleri olan İtalyanların Fransızlarla problem yaşamaya başlamış olmaları TBMM tarafından dikkatle takip edilmektedir. 21 Haziran 1920 tarihli İngiltere Dışişleri Bakanlığından Lord Curzon'a gönderilen şifre telgrafta çok önemli bir başka ayrıntı göze çarpmakta olup buna göre, Emir Faysal, Mustafa Kemal'in temsilcileriyle görüşmek üzere İdalepe'ye gitmiş ve Fransızlara güvenemediği için TBMM temsilcileriyle birleşme tehlikesi bulunmaktadır²². Ancak bu görüşmelerin ilerlemesi üzerine TBMM adına Mustafa Kemal Paşa ile Emir Faysal arasında işgalci devletlere karşı birlikte mücadele edilmesini amaçlayan 9 maddeden oluşan gizli bir anlaşma imzalanmış olduğu iddia edilmiştir ki, şu ana kadar bunu teyit edecek bir belge tespit edilememiş olmasına rağmen o tarihlerde İngilizleri paniğe sevk etmek için yeterli olmuştur²³.

5 Ağustos 1920 tarihli İngiliz istihbarat raporuna göre, TBMM'nin takip etmekte olduğu Panislamizm propagandası sonucunda Emir Faysal, Mustafa Kemal'in görüşlerini benimsediğini gösteren bildiriye Türkçe ve Arapça bastırarak Irak bölgesinde dağıtılmasını sağlamıştır. Aynı rapora göre, Mısırlılarla Türkler arasında ilişkilerin güçlenmeye başlamasıyla birlikte Hindistan gibi burada da İngiliz aleyhtarlığı giderek artmaya başlamıştır²⁴. Mısır da en az Hindistan kadar İngiltere için stratejik öneme sahip olduğu için bu gelişmeler İngilizler'in TBMM'nin İslamcılığı benimseyen bir siyaset takip etmesi hâlinde, bundan ne tür zararlar görebileceği gerçeği ile yüzleşmeye başlamalarına sebep olmuştur.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa Amasya Genelgesinden itibaren resmî olarak başlatmış olduğu Millî Mücadele'nin fikri hazırlık sürecinde Hilafetin İslam dünyası üzerindeki bu etkisini olumlu bir şekilde kullanabilmek

22 Şimşir, *Cilt II*, s.149

23 Hülal, *agm.*, s.913

24 Şimşir, *Cilt. II*, s.271

için çaba göstermeye çalışmıştır. TBMM açıldıktan sonra da bu özeni korumaya çalışmış, 25 Eylül 1920'de Padişahlığın ve Halifeliğin durumunu görüşmek için Mecliste yapılan gizli oturumda Vahdettin için “hain” sıfatını kullanmış olmasına rağmen Erzurum ve Sivas Kongrelerinde gösterdiği özen kapsamında “şimdilik” kaydıyla Padişahlık ve Halifelik meselesinin gündeme getirilmesini istememiştir²⁵.

TBMM'nin SSCB ile başlatmış olduğu ilişkiler de en az Hindistan'dan gelen destek kadar çok önemlidir. TBMM'nin açılışının hemen akabinde 26 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in Sovyetler Birliği İcra Komiserleri Heyeti'ne diplomatik ilişkilerin kurulmasını temin amacıyla yazmış olduğu mektupta aynı zamanda bir heyet gönderme isteği de ifade edilmiştir²⁶. Bu teşebbüs kısa sürede sonucunu göstermeye başlamıştır. Çünkü Sovyet Rusya da İtilaf Devletlerini tehlike olarak görmekte olup TBMM'nin istiklal mücadelesinde başarısız olması hâlinde İtilaf Devletlerinin Rus hâkimiyet sahasına yöneleceğini bilmektedir. Bu nedenle de Lenin, 20 Mayıs 1920'de, İngiliz sömürsünden zaten rahatsız olan Hindistan Devrimci Birliği'ne bir mesaj göndermiş, “ezilenlerin zafer kazanabilmesi için işbirliği yapmaları gerektiğini belirterek, ...Hint, Çin, Kore, Japon, İran, Türk işçi ve köylüleri, ortak kurtuluş davaları için el ele verip, birlikte hareket edecek olurlarsa ancak o zaman sömürücülere karşı kesin zafer teminat altına alınacaktır. Yaşasın özgür Asya!” diyerek açık bir şekilde desteğini göstermiştir²⁷. 6 Kasım 1920'de Bakü'de bulunan SSCB liderlerinden Stalin'in yaptığı açıklamalar da TBMM'nin sürdürmekte olduğu istiklal mücadelesine destek vermekte olduğunu açık bir şekilde göstermiştir²⁸.

Elbette ki Stalin ve Lenin büyük ölçüde TBMM'yi kendi taraflarına çekerek Bolşevikleştirmeyi umut ettikleri için bu desteği vermektedirler. Ali Fuat Cebesoy da anılarında bunu doğrulayarak “Bolşevikler aynı zamanda memleketimizde Bolşevik teşkilatı vücuda getirmek için fevkalade faaliyete başla-

25 Borak, Sadi, *Atatürk'ün resmî Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, (Yayınlanmamış) Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Merkezi Yayınları, s. 129;

26 Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, 6. Baskı, C.II, İst., 1977, s.390, Akarslan, Mediha, “1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği İle Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Arasında Kurulan İletişim”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20712>, (E.T.03.09.2021), s.471

27 Sarıhan, C.III, s.49

28 Yeresimos, Stefanos, *Ekim Devriminden Millî Mücadeleye Türk Sovyet İlişkileri*, İst.1979, s.195

mışlardır. Batum'a gönderdikleri Mustafa Suphi ve arkadaşları vasıtasıyla Türkiye Komünist Merkezi Umumiliğini ihdas ettirdiler” demektedir²⁹. Mustafa Kemal Paşa da bu umudu gayet iyi bildiği için SSCB'nin tam desteğini temin edebilmek amacıyla Komünist Partinin kuruluşuna da izin verilmiştir³⁰.

İngilizler SSCB ile TBMM arasındaki bu yakınlaşmadan endişelenmekle birlikte Ermeni meselesi sebebiyle bu yakınlığın mutlaka sona ereceğini düşünmekte ve aynı zamanda da Yunan askerî zaferi ile TBMM'yi durdurma umudunu da korumaya çalışmaktadırlar³¹. Bu umut doğrultusunda da Sevr Anlaşması üzerinde hiçbir değişiklik yapmayı kabul etmemişler ve 10 Ağustos 1920'de İstanbul hükûmeti bu anlaşmayı resmî olarak kabul etmiştir. Bu gelişme TBMM'nin büyük tepkisine sebep olurken, uluslararası destek temin etmeye yönelik faaliyetlere daha fazla ağırlık verilmeye başlanılmıştır.

1920 yılı TBMM'nin hem askerî olarak hem de içeride ve dışarıda resmî olarak varlığının kabulünde yoğun temas ve mücadelelerle geçerken, Berlin'de bulunan Talat Paşa da uluslararası destek temin etmek için yoğun görüşmeler yapmaktadır. 29 Eylül 1920'de Cemal Paşa, Afganistan'ın Herat kentinden Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta, gelişinin Afganlılar tarafından önemli sayıldığını, İngilizlere bir darbe indirmek istediğini, Hindularla Müslümanların Türkiye için birlikte çalıştıklarını bildirmektedir³². Afganistan da İngilizler için stratejik değeri yüksek olan ülkelerden olup, bütün bu faaliyetleri İngiliz istihbaratınca dikkatle takip edilmeye çalışılmaktadır.

İslam Kongresi Fikrinin Temelleri

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa'da farklı saiklerle de olsa bir İslam Kongresi yapma fikrinin oluşmaya başlamış olduğu düşünülmektedir. Batıya karşı uluslararası basına demeç verirken bu yönde açıklamalar yapmaya başlamış olması da bu kanaati güçlendirmektedir. 2 Eylül 1920'de Le Journal'a demecinde: “Arkamda bütün İslam dünyası, yanımda bana elini uzatan daha büyük bir müttefik var” sözleri bu anlamda İtilaf Devletlerine açık bir tehdit özelliği gös-

29 Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, İst.,1953,s.473

30 Cebesoy, **Millî Mücadele**,s.509.

31 Ulubelen, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**,İst.1970,ss.255,283

32 Sarıhan, **Cilt III**.,s.228

termektedir. -Paris'te yayımlanan Radikal'deki; *“Türk milleti ve İslam dünyası, İngiltere'nin aleti olan Damat Ferit'i tanımıyor. Delhi'den gelen haberlere göre, anlaşma değiştirilmezse Ağustos'ta genel grev başlayacakmış”* ifadeleri de çok önemli olup, açıkça İngiltere uyarılmaktadır³³.

19 Kasım 1920'de aralarında Ağa Han ve Amir Han'ın da bulunduğu 23 kişi, İngiliz yurttaşı sıfatıyla Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'ne başvuru olarak Sevr Anlaşması'yla Türkiye'ye yapılan haksızlığı anlatıp, bu anlaşma üzerinde TBMM lehine düzeltilmeler yapılmasını istemişlerdir ki, bu destek, Sevr'e karşı başlatılmış olan mücadelede önemli bir yer tutmaktadır³⁴. Fakat elbette ki İngiltere yine beklemeyi tercih edecektir. Bu dönemde Hint Müslümanları aynı zamanda maddi destek vermeye de devam etmektedirler³⁵.

Londra Konferansı ve TBMM'nin Resmî Olarak Tanınması

1921 yılı Ocak ayından itibaren Milli Mücadele'nin hem siyasi ve hem de askerî mücadele safhasının giderek çok daha yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. TBMM'nin yanı sıra Hindistan Valisi ve Hilafet komitesinin bütün talep ve uyarılarına rağmen İngiltere'nin Anadolu politikasında belirgin bir farklılık hâlâ oluşmamıştır³⁶. Hâlbuki İtilaf Devletleri TBMM'nin İslam dünyası ile tesis etmeye çalıştığı bu ilişkilerden rahatsız oldukları gibi, Bolşevik Rusya ile başlamış olan görüşmeleri de Anadolu'nun Bolşevik rejimi benimseyeceği şeklinde değerlendirmeye başlamışlardır³⁷.

O tarihlerde Fransız ve İngilizlerin özellikle Güneydoğu Anadolu'daki aşiretleri TBMM'ye karşı isyana teşvik ettikleri dikkate alınacak olursa Mustafa Kemal Paşa'nın ittifak teminine niçin bu kadar önem vermekte olduğu çok daha iyi anlaşılacaktır. Çok yönlü siyaset takibinde TBMM için İtalya'nın kısmi kontrolünde olup bir taraftan da topraklarının bir kısmı Yunanistan

33 Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922*, Cilt I, Ank, 1970, s. 119

34 Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk İngiliz İlişkileri 1919-1926*, Ank, 1978, s. 139

35 Bu konuyla ilgili bkz. Khan, Ali Asghar, Çeviri. Özgiray. Ahmet, Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı(1919-1823) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58311>, (E.T.12.02.2022)

36 Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)* Cilt. III, Ocak Eylül 1921, Ank, 1979, s. 41

37 Sarıhan, C.III, s.190

tarafından işgal edilmiş olan Arnavutluk ile ilişkilerin geliştirilmesi de aynı sebepten dolayı çok büyük önem arz etmektedir. 9 Aralık 1920'de TBMM, Arnavutluk kabinesinin Savunma Bakanlığı teklif edilen ve Antalya'da ticaretle uğraşan Albay Selahattin Bey'i beraberinde güçlü bir askerî heyetle birlikte Arnavutluk'ta görevlendirmiştir³⁸. İngiliz ve Fransız sömürgelerinde olduğu gibi İtalya kontrolü altında olan Arnavutluk ve Trablusgarp ile de yakınlık tesis edilmeye çalışılması sonucunda, İtalya Anadolu işgalinden ilk vazgeçen İtilaf Devleti olacaktır. Bunu ilk fark eden de İngiltere olmuştur. 10 Aralık 1920'de İngiliz Savaş Bakanlığı'nın hükûmete sunduğu muhtıradan, Anadolu'daki askerî güç durumlarına yer verilirken Roma'da artık TBMM temsilcisi olarak görev yapmakta olan Galip Kemalî Bey'in, İtalyanlardan diplomatik destek alabilmek için İtalya'nın TBMM ile İstanbul hükûmeti arasında arabuluculuk yapmak istediğini ve Sevr'in imzalanmasını (onaylanmasını) beklemeden İstanbul'a bir büyükelçi atadığı bildirilmiştir³⁹. Arnavutluk gibi bir Balkan ülkesi olan ve üstelik de I. Dünya Savaşında aynı ittifak grubu içinde bulunan Bulgaristan da ihmal edilmemiştir elbette. İngilizlerin bu konudaki faaliyetleri de dikkatle takip etmekte oldukları yine istihbarat raporlarından anlaşılmaktadır⁴⁰.

1921 yılının ilk günlerinden itibaren TBMM hem askerî sahada hem de siyasi faaliyetler noktasında başarılı bir sürece girmiştir. Batı cephesinden illeri harekâta başlayan Yunan askerî ilerlemesini durdurmak amacıyla TBMM, düzenli ordu sürecine geçiş sürecini tamamlanmış ve 6 Ocak 1921'de I. İnönü zaferi kazanılmıştır. Beklenmeyen bu askerî zafer, askerî manada çok büyük bir muharebe olmasa da siyasi sahada çok olumlu sonuçlara neden olmuştur.

TBMM ordusunun bu zaferi aynı zamanda gerek TBMM'ne ve gerekse de düzenli orduya duyulan güveni artırmıştır. Bu zafer sonrasında İngiltere'nin düzenlemiş olduğu Londra konferansına TBMM'nin de davet edilmek zorunda kalınması uluslararası merkezlerde artık Ankara'nın da resmî kimliğinin onaylanması anlamına gelmeye başlamıştır. Bu da çok ciddi bir siyasi kazanımdır. Bu siyasi ve askerî ortamda İngilizlerin desteği ile kesin sonuç alma

38 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yel, Selma, Özcan Halil, "Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep Ve Sonuçları (1920-1923) ", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 2008, Cilt. XXIV-Sayı 70, ss.57.74

39 Şimşir, Cilt II, s. 462.464

40 Sarıhan,,C.III,s.320

amacına yönelik yapılması beklenen Yunan askerî taarruzunu durdurmak için hazırlıklar devam ederken, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve ekibi her türlü siyasi yolu kullanmaya da devam etmektedirler. Böyle bir ortamda özellikle İslam coğrafyasında İngiliz ve Fransızların halifelik merkezine yapmış oldukları muamelenin duyurulması için defaten elçiler gönderilirken, 23 Şubat 1921'de Londra'da düzenlenen konferansta TBMM resmî olarak bir barış anlaşması için ne düşünüldüğünü ifade edebilme imkânı bulmuştur. Ancak kısa süre içinde İtilaf Devletleri'nin Sevr üzerinde küçük değişiklikler düşünmekle birlikte Ermeni talepleri konusunda hiçbir değişiklik yapmak niyetinde olmadıkları ortaya çıkmıştır. 26 Şubat 1921 tarihli toplantıda Anadolu Ermenileri adına Bogos Nubar Paşa Kilikyâda Ermenilere özerklik verilmesini talep ederken, Ermeni devleti adına da M. Aharonian, Sevr Anlaşması'nın yürürlükte olduğunun ilan edilmesini istemiş ve ayrıca Kemalistlerin Ermenistan'a saldırmakla İtilaf Devletleri'ne saldırmış olduğunu iddia etmiştir⁴¹. İtilaf Devletleri'nin sözde kafalarındaki planlarından birisi de Kürdistan teşkili olup, her iki talebe de TBMM adına Bekir Sami Bey gerekli ret cevabını vermiştir⁴².

26 Şubat 1921'de de Mustafa Kemal Paşa, Philadelphia-Puplic Ledger muhabiri Clarence K. Streit'in 19 soruluk görüşmesinde: İslam Birliği (Panislamizm), Türklük birliği (Pantürkizm) ve Turan Birliği (Panturanizm) hakkında tutumunuz nedir? Sorusuna verdiği cevapta: *“Bütün Müslümanların Türk hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği sürece Panislamizm, üzerinde Türk ırkı yaşayan bütün ülkelerin Anadolu Türklerinin hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği müddetçe de Panturanizm; İngiltere emperyalistlerinin, bize karşı sürdürdükleri daimi haçlı seferine kendi milletlerinin desteğini temin etmek maksadı ile uydurmuş oldukları “korkuluk”lardır. Thames nehrinin kıyılarından bize gülünç ithamlar savuranların yapmış oldukları ve her gün biraz daha yaptıkları gibi dünyanın yarısını veya dörtte birini fethetmeye bizim herhangi bir şekilde ne niyetimiz ne de arzumuz vardır. (...) İngilizlerin beyan ettiklerinin aksine, biz milletlerin kendi kaderlerini bizzat tayin etmeleri ilkesinin Müslümanlar dâhil bütün milletlere samimi bir şekilde tatbik edilmesi hâlinde bu savaşın*

41 Şimşir, Cilt III. s.188

42 Şimşir, Cilt III, s.111

sonlanacağına inanıyoruz”⁴³, demiştir. Ancak bu görüşmenin hemen arkasından İslam Kongresi yapılmasının düşünülmeye başlanılmış olması şaşırtıcı gibi görünmekle birlikte, gerektiği takdirde bu silahın kullanılmasında asla tereddüt edilmeyeceğinin gösterilmeye çalışıldığı muhakkaktır.

Londra Konferansı ile net bir şekilde anlaşılan gerçek, İngilizlerin kafasında var olan anlaşma ile Misakı Millî arasında bir benzerlik bulunmuyor olmasıdır. Bu sebeple bütün İslam dünyasının TBMM’ye desteğinin daha etkin hâle dönüştürülmesi için bir İslam Kongresi yapılarak, mevcut problemlere tek vücut ve fikrî birlik çerçevesinde mücadele edilmesi düşüncesi o günler için oldukça etkili stratejik bir silah olarak öne geçmeye başlamıştır. 12 Ocak 1921’de İngiliz Genel Karargâhından Savaş Bakanlığı’na gönderilen raporda, Kemalistlerin Doğu halklarını Batılılara karşı birleştirme amacı güttükleri, Mustafa Kemal’in durumundan emin görünmek ve birkaç oyunu birden oynamak istediği ileri sürülmektedir ki, bu tespitlerin son derece isabetli olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁴

İslam Kongresi Planı ve Mehmet Akif

Mustafa Kemal’in İslam dünyasına yönelik İslam Kongresi yapma hazırlıklarında Mehmet Akif ve Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî etkin rol almışlardır.⁴⁵ Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî, I. Dünya Savaşı’nın son günlerinde Enver Paşa’nın daveti ile İstanbul’a gelmiştir. Mütareke sonrasında da ülkesine dönememiş ve Bursada ikamet etmektedir. Ahmet es-Sünusi bu süreçte Padişah Vahdettin için çalışmak yerine Mustafa Kemal Paşa’nın davetini büyük bir memnuniyetle kabul etmiş ve 15 Kasım 1920 tarihinde Ankara’ya gelmiştir. İngiliz istihbaratı bu durumu dikkatle takip etmekte olup, 16 Aralık 1920’de Sir Horace Rumbold tarafından yazılmış olan gizli istihbarat raporunda detaylı bir şekilde bu

43 Key,Elif,“Kaderimizi Biz Tayin Etmeliyiz”, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/685918-kaderimizi-biz-tayin-etmeliyiz-galeri>, (E.T.13.02.2022) ABD’de Philadelphia Public Ledger gazetesi için çalışan Clarence K. Streit’in Mustafa Kemal ile 26 Şubat 1921’de yaptığı röportajın tamamı daha sonra “Bilinmeyen Türkler”adlı kitabında basılmıştır. Röportajın bir bölümünü Streit’in gazetesinde de yayınlanmıştır.

44 Şimşir. C.III: s.32

45 Altay, Fahrettin ,On Yıl Savaş Üzerindeki Yazılarım,1912-1922,İst.,1934,s 270

konuya da yer verilmiştir⁴⁶. “Port Angora’dan Özel İstihbarat Raporları” başlığı ile Mustafa Kemal, Pan-İslâmizm Hareketi’nin lideri olarak şeyhin önemi hakkında uzun ve övgü dolu bir konuşma yaptı. Ancak konuşmanın en önemli kısmı kapanışta Mustafa Kemal’in İslam’daki tüm Rönesans hareketinin soylu ve erdemli liderlere ihtiyaç duyacağını belirttiği bazı pasajlardan oluşuyordu. Sünusi şeyhinin İslam’ın en önde gelen din âlimlerinden biri olduğunu ve yaptığı hizmetlerin yakın zaman ve ileride yapacağı hizmetler ile taçlandırılacağını söyledi. Onlarla, tüm Müslüman dünyasının dayanak noktası olan Türk imparatorluğunun sağlamaşmasına yardım etmiş olacaktır. Mustafa Kemal sözlerine şöyle devam ediyor: Sayın Seyyid Ahmed El Senusi’ye hem kendi adıma hem de Büyük Millet Meclisi adına, gelecekte yapacağı hizmetler için teşekkürlerimi sunarım” sözlerini müteakiben “Şeyh Senusi, Türkler tarafından yürütülen Cihadı veya Kutsal Savaşı överek ve bunu söyleyerek sona erdi, her zaman kendini tek bir davaya adamaya hazırды: Şunu belirtmekte fayda var ki, Senusi şeyhinden halife adayı olarak bahsedilmiştir. Milliyetçilerin mevcut sultana veya padişaha karşı çok dikkatli ama enerjik bir kampanya yürüttüklerini söylemek için de geçerli nedenler var. Ancak şu anda milliyetçilerin Pan-İslâmizm düzenlerinde şeyhin oynayacağı rolün tam mahiyetine izin verecek yeterli kanıt mevcut değildir”⁴⁷.

Bu raporda şeyhten özellikle halife adayı olarak bahsediliyor olması önemli bir ayrıntıdır. Her ne kadar henüz bu noktada böyle bir kanaate varmak için ellerinde yeterli kanıt olmadığını ifade ediyor olsalar da, bu durumun İngilizleri ve İtalyanları çok huzursuz etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Zira aynı tarihlerde Şerif Hüseyin’i bu vaat ile kontrol altında tutmaya çalışan İngilizlerin yanı sıra hâlihazırda Trablusgarp işgalinde bir türlü istedikleri başarıyı elde edememiş olan İtalyanlar için de elbette ki böyle bir gelişme tehlikeli sonuçlara sebep olabilecektir.

Şeyh Ahmed Şerif es-Senûsî Ankara’ya geldikten sonra Anadolu’da ve özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı yerlerde Millî Mücadele lehine konuşmalar yapmakla görevlendirilmiş ve İngilizlerin bir Kürt ayaklanması çıkartmasının

46 PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), 371/6497, “Summary of Intelligence Report Issued by S.I.S (Constantinople Branch) for Week Ending 16.12.1920”, Dosya No: E- 477, Tarih: 10 Ocak 1921, s. 56.

47 PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), 371/6497, “Summary of Intelligence Report Issued by S.I.S (Constantinople Branch) for Week Ending 16.12.1920”, Dosya No: E- 477, Tarih: 10 Ocak 1921, ss. 57.58.

önüne geçilmek istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Şeyh vasıtası ile İslam dünyasındaki emperyalist hareketleri kontrol edebilmek ve hem de Irak ve Suriye’de Hilâfet propagandası yaparak bölgedeki Müslüman Arapları İngiltere ve Fransa’ya karşı harekete geçirmeyi planlamaktadır. Aynı zamanda da İngiliz ve Fransızların yoğun propagandası ile isyan etme ihtimalleri olan Doğu ve Güneydoğu’da Kürt aşiretleri üzerinde etkili olarak Millî Mücadele’ye desteklerini temin etme niyetindedir⁴⁸.

Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî’nin konuşma ve vaazlarında vurguladığı İslam Birliği fikrinin oluşturabilmesi için 1 Şubat 1921’de Sivas’ta Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî başkanlığında bir İttihad-ı İslam Kongresi toplanarak, İngilizlerin bazı Arap şeyhlerini kullanma çabasına karşı, İslam ülkelerinin birliğini sağlamaya yönelik kararlar alınmaya çalışılmıştır. Burada alınan kararların İslam dünyasına duyurulması için çaba da gösterilmiştir⁴⁹. Bu kongre ile ilgili kaynaklarda fazlaca bir bilgi olmamasına rağmen, yine İngiliz kaynaklarından 16 Ağustos 1921 tarihli İngiliz özel servisinin raporlarına göre, bu hadiseyi dikkatle takip ettiklerini söylemek mümkündür⁵⁰.

Sivas İttihad-ı İslam Kongresinde Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî, uzun bir açılış konuşması yapmış olup, Sebülür Reşad ve Hâkimiyeti Milliye gazetesinde buna yer verilmiştir⁵¹. Oldukça etkili bir girişten sonra İslam adına yapılacak mücadelenin Allah katında çok değerli olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *“Ey Müslümanlar Allah yolunda din uğrunda cihad, Cenab-ı Hakkın sevdiği kuluna verdiği bir hazinedir. Mücahidlerin Allah indinde o kadar büyük mevki-leri vardır ki hiçbir şeyle kıyas olunmaz. Cenab-ı Hak mücahidin ordusunu zat-ı ulûhiyetine izafe ediyor. “Bizim ordumuz” diyor. Bu, ne büyük şereftir. Mücahidler için bundan büyük iltifat olamaz. Din uğrunda mücahede edenleri nusretle, zaferle tebşir ediyor: (Ve inne cündena lehümül gâlibun= Muhakkakdır ki galebe edecek olanlar ancak bizim ordularımızdır Saffat sûresi ayet 173) buyuruyor.”*⁵²

48 Tansu,Samiğ Nafiz ,Anlatan Ertürk ,Hüsamettin , İki Devrin Perde Arkası, Hatırat, İst.,1957, s.477-479,

49 Günaydın, Necip, Millî Mücadele’de Sivas 108 Gün, Sivas. 2019,ss,393.396, Eraslan, Cezmi, “Millî Mücadele Döneminde Anadolu’da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirme”, Tarih Dergisi, Sayı 46, 2007),İstanbul 2009,s.293.

50 Eraslan, agm,294

51 Sebil-ür Reşad, 21 Recep 1339, 31 Mart 1337.Cilt 19

52 Sebil-ür Reşad, 21 Recep 1339, 31 Mart 1337.Cilt 19

İngiliz istihbaratı, Şeyhin daha sonraki süreçte Musul, Mardin, Bitlis vb. bölgelerdeki bütün ziyaretlerini takip etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu konuyla ilgili Musul'dan Yüzbaşı S.S.O, imzasıyla 16 Ağustos 1921 tarihli gönderilmiş olan istihbarat raporunda, şeyhin adım adım Anadolu'yu gezdiği belirtilecek, etkisinin Irak, Suriye ve Hicaz'a kadar yayılmasından endişe duyulduğu bildirilmektedir. Yani İngilizler bu tarihlerde belki bir İslam Kongresi'nin yapılma ihtimalinin olmadığını bilmekle birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın hâlâ İngilizlerin adı geçen bölgelerde hâkim olma planlarını başarısız kılma ihtimalini hâlâ dikkate almaktadırlar⁵³. Bu konuda rahatsız olmalarını anlamak mümkündür. Zira TBMM İslam Kongresi'nin yanı sıra Şeyh Ahmed Şerif es-Senûsî'yi Irak bölgesinde İngiliz işgali altındaki Arap aşiretlerini İngiltere'ye ve Kral Faysal'a karşı birleştirme amacıyla nasihatçi olarak görevlendirilmiştir. 1921 yılı ilkbaharında Arap ve Kürt aşiret reisleriyle görüşmeler başlatmış olan Şeyh, işgalcilere karşı mücadele etmelerini amaçlamakta olup Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlere karşı mücadele edenleri unvanlarla ve maddi bağışlarla ödüllendireceği vaadinde de bulunmaktadır. Şeyhin bu faaliyetleri esnasında bir taraftan da İngiltere ve Emir Faysal'ı ağır bir şekilde suçlayan broşürler bastırılıp Musul ve Irak'ın farklı bölgelerde dağıtımı yapılmaktadır⁵⁴.

1920-1921 yılı ile birlikte gerek iç isyanların bastırılmasında ve gerekse de Şeyh Ahmed Şerif es-Senûsî gibi İslam dünyasını Milli Mücadele'ye destek için ikna etmede Mehmet Akif de önemli bir karakter olarak önce çıkmaya başlamıştır. Mütareke günlerinde Mehmet Akif, İstanbul'da kalmaya ve zor şartlarda da olsa Eşref Edip ile birlikte Sebilürreşad Dergisini çıkarmaya çalışmıştır. İngiliz işgalinin acımasız uygulamaları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayınca da bütün riskleri göze alarak, Hindistan İslam âlimleri öncülerinden olan Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay'ın, Osmanlı Devleti'nin haklarını müdafaa ederek, İngilizler dâhil olmak üzere bütün İtilaf Devletleri'ni eleştirmiş olduğu "İslam'a Çekilen Kılıç" adlı risalesini Türkçeye tercüme ettirmiş ve gizlice on binlerce nüsha bastırarak Anadolu'ya sevk ettirmiştir. İngilizler, bu eserin kim tarafından tercüme edildiğini, hangi matbaada basıldığını bütün çabalara rağmen

53 PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), AIR,23/258, No.0./280,16, August 1921,Special Service Office, s.97.98

54 Azamat, Nihat, "Senûsî, Ahmed Şerif". İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/senusi-ahmed-serif>, (E.T., 11.02.20220)

tespit edememişlerdir⁵⁵. Bulunmaları hâlinde Mehmet Akif ve Eşref Edip'in en iyi ihtimalle başta Süleyman Nazif ve Ziya Gökalp ve dönemin pek çok vatanseverinin başına geldiği üzere Malta Adasına sürgün edilecekleri kesindir. Sebilürreşad ekibinin başta Balıkesir'deki faaliyetleri ve orada Kuvayı Milliye lehine yapılmış olan konuşmaları elbetteki şüpheyi çekmiş ve dergi ekibi sıkı bir takibata maruz kalmıştır⁵⁶.

Bu tarihlerde İstanbul'dan güvenilir kişilerle irtibat kurularak haberleşmenin temini Temsil Heyeti için hayati derece önemli olup Sebilürreşad Dergisi idarehanesi vasıtasıyla zaman zaman bunun yapılmış olduğu bilinmektedir. TBMM'nin açılmasından sonraki süreçte de kısa bir süre için de olsa aynı faaliyete devam edilmiştir. "Ankara'dan gelen bir kurye, Mustafa Kemal Paşa'nın özel talimatlarını içeren önemli evrakları, Mehmet Akif ve Eşref Edip'e teslim etmektedir. Daha sonra da Millî Mücadele için çalışan bir subay gelerek bu evrakları içeren çantayı alıp, gereğini yapmaktadır⁵⁷.

Mehmet Akif, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmî işgalini müteakiben artık burada kalarak görev yapmanın zorluğunu ve tehlikelerini anlamış ve Eşref Edip ile birlikte Ankara'ya geçmeyi düşünmeye başlamıştır. Tam da bu günlerde Anadolu'da başlamış olan iç isyanlarda etkili hatiplere ihtiyaç duyan Heyeti Temsiliye başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile 8 Nisan 1920 günü İstanbul Heyet-i Merkeziye Teşkilatı'ndan Zafer kod isimli istihbarat elemanı Yenibahçeli Şükrü'ye yazılan şifreli bir telgrafta, "Burada ulemaya ihtiyaç vardır. Ali Beyle görüşülerek Hoca Fatin, Şair Mehmet Akif Efendilerin ve sair tensip edileceklerin sür'at-i sevkleri" talimatına yer verilmiş olup resmî bir davetle Mehmet Akif Ankara'ya davet edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa imzalı diğer gizli telgraf belgesinde ise Ankara'ya çağrılan Ersoy'un sağlık ve yolculuk durumu İstanbul Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Oğuz Bey kod isimli istihbarat elemanına sorulmaktadır⁵⁸.

55 Polat, agt. s, 79

56 Karan, Hayrettin, "Millî Mücadele'de Sebilürreşad –Mehmet Akif ve Eşref Edip"-, Yeni Sebilürreşad, C.10, S.237, s. 184'den naklen, Polat, agt. s.79

57 Polat, agt. s,80

58 "Mehmet Akif"i Ankara'ya Atatürk Çağırmiş, Sözcü,27 Aralık 2916

10 Nisan 1920 sabahında Mehmet Akif, oğlu Emin'le birlikte İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu geçiş esansında Akif ve beraberinde bulunan heyet, Çanakkale Muharebeleri esnasında İngiliz ordusundan firar ederek Türk tarafına geçmiş olan ve Mondros Mütarekesi sonrasında da büyük bir çaresizlik içinde gizlenerek yaşamaya çalışan Hintli Müslüman askerlerin de kendileri ile birlikte Anadolu'ya geçmelerine yardımcı olmuşlardır⁵⁹.

Mehmet Akif Ankara'ya gelişinin hemen akabinde Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile Burdur mebusu olarak seçilmiştir⁶⁰. Meclisin açılmasını takip eden günlerde Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde artış gösteren hem iç isyanlara karşı ve hem de halkın Millî Mücadele'ye desteğini artırmayı amaçlayan İrşat Encümeni'nde görevlendirilmiş olan Mehmet Akif, ilk ziyaretini Eskişehir'e yapmıştır. İstiklal Marşı'nın yazılması fikri de burada ortaya çıkmıştır⁶¹. 35-40 günlük bir süre içerisinde Eskişehir'i takiben Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya gibi yerleşim yerlerini dolaşmış, şehirlerin ileri gelenleriyle ve Kuvayı Milliyecilerle görüşmeler yaparak, vaaz ve konuşmalarla halka ulaşmaya çalışmıştır⁶². Bu faaliyetleri içinde Konya isyancıları ile yapmış olduğu görüşmeler de önemli yer tutmaktadır. Bir taraftan da yazı hayatı devam etmekte olup Yunan askerî birlikleri Milne Hattı'nı geçerek 6 tümenle Uşak ve Bursa yönünde ilerleyip, Temmuz 1920'de Bursa'yı işgal edince Mehmet Akif bu acı ile "Bülbül" kasidesini yazmıştır⁶³.

Mehmet Akif 5 Kasım 1920'de Kastamonu'nun Nasrullah Camii kürsüsünde, halka hitaben uzun ve heyecanlı bir konuşma yapmış ve iç isyanlar karşısında halkı birliğe ve mücadeleye davet etmiştir. Bu konuşma halk üzerinde o kadar etkili olmuştur ki, Elcezîre kumandanı Nihat Paşa, bu konuşmayı Diyârbekir Vilâyet Matbaasında bastırarak, Elâzığ, Diyârbekir, Bitlis, Van vilâyetleri ve civarı halkına ve bütün cephelere dağıtım yaptırmıştır. Sebülürreşad'ın 464. Sayısında bu meşhur va'az yayınlanmıştır⁶⁴. Oldukça uzun olmasına rağmen

59 Ersoy, Emin Akif, Babam Mehmet Akif İstiklal Harbi Hatıraları, İst.s.34

60 "Bacanlı, Hakan, Birinci TBMM'de Burdur Milletvekili Mehmet Akif (Ersoy) Ve Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi: 2018; 34 (1) : 97: 1-54, s.12.13

61 Ersoy, Emin, agh, s.35

62 Ersoy, Emin, agh, s.32

63 Ersoy, Emin, agh, s.40

64 Karan, agm, s. 31'de naklen, Polat, agt, s.90

halk tarafından büyük bir dikkatle dinlenilmiş olan bu konuşmayı içeren der-
ginin bu sayısını Mustafa Kemal Paşa, Meclis bütçesinden tekrar bastırarak,
cephelere gönderilmesi talimatını vermiştir⁶⁵. Aynı tarihlerde TBMM halk ve
ordunun moralini yükseltmek için 7 Kasım 1920’de İstiklal Marşı yazılması
için bir yarışma başlatmıştır. Ancak başlangıçta Mehmet Akif para ödülü ol-
duğu için bu yarışmaya katılmayı asla düşünmemiştir⁶⁶. Ancak büyük ısrarlar
sonucunda Mehmet Akif’in İstiklal Marşı yazılması hususunda ikna edilmesi
mümkün olabilmıştır⁶⁷. Mehmet Akif, bu konu üzerinde çalışmaya başlama-
sından sadece 2 gün sonra tamamlayarak İstiklal Marşı dizelerini Hasan Basri
Çantay’a getirip teslim etmiştir⁶⁸. 12 Mart 1921’de Mecliste, Hamdullah Suphi
Bey İstiklal Marşı’nı kürsüde okumuş ve ayakta alkışlanarak kabul edilmiştir⁶⁹.

Mehmet Akif marş üstünde çalışırken, bir taraftan da Taceddin Der-
gâhındaki evinde Sebilürreşad Dergisi’ndeki yazılarını yazmakta ve hem de
meclisteki oturumlara devam etmektedir. Ahşap iki katlı bu ev, Taceddin Şey-
hi tarafından Ankara’ya geldikten sonra Mehmet Akif’e tahsis edilmiş olup o
yıllarda dönemin siyasi ve fikir adamlarının, yabancı Müslüman ülke diplo-
matların uğrak yeri hâline dönüşmüştür⁷⁰. Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı
ile yapılması planlanan İslam Kongresi hazırlıkları bu sohbetlerdeki en önemli

65 Düzdag, Ertuğrul, Mehmet Akif Ersoy, İst.1997. s.102, “Elcezîre cephesinin muhterem kumandanı Nihad Paşa Hazretleri tarafından başmuharirimiz Âkif Beyefendi’ye çekilen telgrafnamedir:” Nasrullah câmi’-i şerifinde îrâd buyurduğunuz meu’izayı hâvi mecmuanızın ancak bir nüshası elde edilebilmiştir. Diyârbekir Câmî’-i Kebîr’inde cuma namazından sonra kıraat edilerek mü’minin-i hâzıra enuâr-ı ma’neuiyesinden hisseyüb-ı tenevvür ve tefeyyüz olmuşlardır. Fakat bu istifüde pek mahdud kalacağından cephe mmtıkasun teşkil eden El’aziz, Diyârbekir, Bitlis, Van vilâyetleriyle civar müstakil mutasarrıflıklar halkı da nasibedâr edilmiş ve şerefiyle hukuku doğrudan doğruya zât-ı âlînize âid olmak üzere Diyârbekir vilâyet matbaasında tab’ ve teksir ettirilerek bütün cepheye tevzi olunmuştur. Cenâb-ı Hak mesâ’i-yi dîn ü vatan-ı perverânenizi meşkûr eylemesi temennisiyle ihlirâmâtımı takdim eylerim. 10-2-1337 Elcezîre Kumandanı Nihad”, Mehmet Akif, “Kastamonu’da Nasrullah Kürsüsünde”, Diyâr-ı Bekir vilâyet Matbaası, 1337, 32 sayfa. Bastıran: Elcezîre Cephe Kumandanlığı’ndan naklen Düzdag, Mehmet Akif Ersoy... ss,101.102

66 Düzdag, age, s.106.107

67 Yayına Hazırlayan, Çantay, Mürşid, Balıkesirli Hasan Basri Çantay, Âkıfname (Mehmed Akif), İst,1966,s.62

68 Çantay,agh.,64

69 Çantay,agh.,s.73,

70 Ersoy, Emin, **agh**, s.37, Yel, Selma , “Mehmet Akif’e İstiklal Marşı’nı Yazdıran Siyasi- askerî -Psikolojik Ve Sosyolojik tarihi Arka Plan “,2021 Yılında DTCF’de İstiklal Marşı’nın 100 yılı anısında yapılmış olan konferans konuşmalarının kitap hâline dönüştürülmesi çalışması devam etmekte olup, ilgili alıntılar o çalışmadan nakildir.

konulardan birisi hâline gelmiştir. Mehmet Akif'e göre böyle bir kongre yapılmasına karar verilmiş olması isabetli olmuştur. Zira Mısır ve Hindistan'da olduğu gibi İslam'ın başını yine İslam'ın eliyle parçalayıp ezen İngilizler, güne-yin kızgın çöllerinden, kuzeyin buzlu iklimlerine kadar Doğu'dan Batı'ya yüz-yıllarca savaştan savaşa koşan Türkleri, sömürgelerindeki Müslüman halka, din yolundan ayrılmış ve Halifeye karşı isyan etmiş insanlar olarak anlatmakta ve propaganda yapmaktadırlar⁷¹. TBMM, bu şekildeki yalan, yanlış iftiralar içeren İtilaf Devletleri'nin propagandalarına karşı, Onların sömürgelerindeki Müslümanlara gerçeği anlatabilmek için 20/21 Nisan 1920'de Bursada hem ülke ve hem de tüm İslam dünyasında paylaşılan karşı fetvayı Arapça, Farsça ve Azerbaycan Türkçesinde bastırarak dağıtmaya başlamış olmasına rağmen yeterli olamamıştır⁷². Bu çalışmanın önceki satırlarında ifade edildiği üzere aynı zamanda heyetler teşkil edilmiş ve Hindistan başta olmak üzere TBMM'nin niçin mücadele etmekte olduğunu anlatmak üzere Müslüman devlet ve topluluklarına gönderilmiştir. Fakat böyle bir kongre ile çok daha kısa yoldan TBMM'nin amaçlarının anlatılabilmesi ve de İtilaf Devletleri'nin gerçek niyet ve planlarının anlatılması mümkün olabileceği gibi aynı zamanda da mevcut ortak problemlere karşı ortak çözüm yolları bulunabilecektir.

1921 yılı birçok açıdan önemli siyasi gelişmelerle geçmiştir. 18 Ağustos 1920'de aslen bir Hintli Müslüman olup Balkan Savaşı'ndan itibaren cephele- de desteğini esirgememiş olan Abdurrahman Peşaveri Bey, TBMM'nin Afganistan temsilciliğine atanmış ve ilk olarak Müslüman bir devletle siyasi ilişki süreci başlatılmıştır⁷³. İşte bu adımların bir sonucu olarak 1 Mart 1921'de Moskova-Ankara arasında anlaşma yapılması için görevlendirilmiş olan bulunan TBMM heyeti İktisat Vekili Yusuf Kemal, Maarif Vekili Dr. Rıza Nur ile Afganistan Sefiri Fevkalade Murahhas General Mehmet Veli Han tarafından Türkiye Afganistan Anlaşması imzalanmıştır. 10 maddeden oluşan bu anlaşma ile Afganistan, Ankara Hükûmeti'ni resmî olarak tanıyan ilk ülke olmuştur. Ya da bir başka ifade ile o tarihlerde çok az sayıdaki Müslüman ülkelerden birisi olan

71 Kutay, Cemal, Cumhuriyetin Manevi Mimarları,İst.,2013, s.316, 317

72 Kutay, Cumhuriyetimizin Manevi... s.318

73 Noor Mohammad İbrahim'i, Atatürk Dönemi Türk- Afgan İlişkileri ,Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2014,s.17

Afganistan resmî olarak TBMM'ye destek vermeyi kabul etmiştir⁷⁴. Müslüman doğu milletlerini bağımsızlık mücadelesine davet niteliği taşımakta olan bu anlaşma özellikle İngiltere'yi rahatsız etmiştir⁷⁵. Hemen arkasından da Afganistan'a Mekke fatihi Fahrettin Paşa bilinçli bir tercihle büyükelçi olarak atanmıştır. Müteakiben de Afganistan'ın Ankara Büyükelçiliği açılmış ve büyükelçi göreve başlamıştır⁷⁶. Mehmet Akif'in evini ziyarete gelenler arasında ve de İslam Kongresi hazırlıklarına destek olanlar arasında işte bu büyükelçi de vardır.

Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılı başlarından itibaren takip etmekte olduğu, görüşmeler yoluyla Anadolu ve Trakya'nın işgaline son verilmesini temel amaç olarak takip etmekte olduğu için bir taraftan da aracılar vasıtasıyla İngiltere ile gayri resmî yoldan görüşmelere devam edilmektedir. Önceki satırlarda ifade edildiği üzere Hindistan Hindu ve Müslümanlarının birlikte hareket ederek Anadolu işgali konusunda İngiltere'yi suçlamaları ve de Sevr üzerinde değişiklik yapılması talepleri zaman içinde İngiltere'yi artık ciddi olarak zora sokmaya başlamıştır. Ancak yine de İngiltere geri adım atmak niyetinde değil gibi görünmeye özen göstermektedir. 2 Mart 1921'de İstanbul'daki Genel Karargâhtan, İngiltere askerî İstihbarat Teşkilatı'na çekilen yıldırım telgrafta bu durum açık bir şekilde görülmekte olup Mustafa Kemal'in Londra Konferansı'na katılmış olan TBMM Dışişleri Vekili Bekir Sami Bey'e 1 Mart'ta göndermiş olduğu telgraftaki talimatlarla ilgili bilgi verilmiştir. Bilindiği üzere telgraf hatları Çanakkale üzerindeki İngiliz kontrol bölgesinden geçtiği için çok rahat bir şekilde TBMM ile ilgili bu tür haberleşmelerden haberdar olabilmektedirler. Bekir Sami Bey'in 26 Şubat'ta sormuş olduğu sorulara Mustafa Kemal'in verdiği cevapta, Konferans'ta Kürdistan taleplerinin ve Sevr Anlaşması'nın kabul edilmesinin asla söz konusu olmayacağı, Trakya ve İzmir'deki nüfus incelemesi yapılabilmesi için öncelikle bu bölgeye Mondros sonrasında yerleşmiş olan Yunanlılarının tahliyesinin şart olduğu, eğer buralar boşaltılmazsa eninde sonunda zaten TBMM tarafından askerî güçle alınacağına katılımcı ülkelere açık bir şekilde anlatılmasının istenmiş olduğu özetlenirken, bu Konferans'tan

74 Noor, agt, s.18, Özlü, Hüsnü, "Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması "Kapsamında Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 8,Eylül 2012, s.35,

75 Noor,agt,.s20.21.23

76 Noor, agt, s.32

kendi menfaatleri doğrultusunda faydalanma niyetinde olan İngiltere'nin kendi onurunu gözetmek gibi gerekçelerle aldatılmaması için çok dikkatli olunması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca TBMM temsilcisi olan Bekir Sami Bey'in yetkilerinin Misak-ı Millî ile sınırlı olduğu özellikle vurgulanmıştır⁷⁷.

Bu uyarı çok önemlidir. Zira Bekir Sami Bey, Misak-ı Millî sınırlarını aşan anlaşmalar yaptığı için daha sonraki süreçte yaptığı anlaşmalar TBMM tarafından kabul edilmeyeceği gibi Dışişleri vekilliğinden de azledilecektir. Bu günlerde Moskova-Ankara arasında dostluk ve ittifak temini yönündeki çalışmaların sonuna gelinmiş ve 16 Mart 1921'de TBMM ile SSCB arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır⁷⁸. Artık TBMM yalnızlıktan kurtulmaya başlamış olup batılı büyük bir devletin de desteğini alma imkânına kavuşmuştur. Bu anlaşmanın zamanına bakıldığında İslam Kongresi yapılmasının düşünüldüğü tarihe denk düşmekte olduğu görülmektedir.

Eşref Edib Bey, 1921 yılı Mart ayında, Ankara'da toplanması kararlaştırılan İslam Kongresi'nin ruznâmesini hazırlayacak heyetin redaktörü olarak görevlendirilmiştir. TBMM'nin resmî gazetesi niteliğinde olan Hâkimiyet-i Milliye'nin 17 Mart 1921 tarihli başyazısında böyle bir kongreden beklenenleri şöyle ifade etmektedir: *“Her hangi bir teşebbüste muvaffakiyeti temin eden esbabın en mühimi, onu tatbik edecek zamanı bulmak ve arızalarından masun şekilde neticelendirmektir. Alemde vukua gelmiş inkılaplara bakınız: Bunların muvaffakiyetini temin etmiş olan dâhilerin temel sırrı budur. Büyük adamlar, milletlerin umumî vicdanını okurlar, zaman zaman o vicdanlarda tecelli eden istidatları görürler, ruhlarda hasıl olan müşterek ihtiyaçları sezerler, tam zamanında derhal ortaya atılarak büyük kitleleri harekete getirirler, azîm teşebbüsleri mevkii fiile koyarak cihanın istikametini değiştirirler ve aslında mevcut muhtesem kuvvetleri harekete getirerek gayelerine vasil olurlar. Bu itibarla denilebilir ki, teşebbüste büyük bir dehâ ve büyük bir isabet-i nazar vardır. Çünkü bu suretle İslam diyarlarından yükselen sesler bir noktada birleşiyor: İslam dünyasının fikirde, ruhta, gayede birleşmesi, bir vahdet husulü zaruridir. İslam'a karşı vuku bulan taarruzlar yüzünden İslam'ın maddî manevî varlığı tehlikeye düştü.*

77 Şimşir, Cilt, III, s. 201

78 Aslan, Yavuz, “Moskova Antlaşması'ndan Sonra Türk-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar ve Mustafa Kemal Paşa-M.Frunze Görüşmeleri”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26053>, (E.T.13.02.2022),S.22

Bu tehlikeyi bugün bütün Müslümanlar hissetmektedirler. İslam dünyasının her tarafından aynı figanlar, aynı feryatlar yükseliyor. Biz ki bu büyük âlemin düşünen, gören, hatta tatbik eden dimağıyız. Bütün bu sesleri bir noktada toplamak, ona istikamet vermek, en salim isabetli yolu bulmak ve içinde bulunduğumuz şeriat ne olursa olsun, zamanı gelmiş olan bu temel vecibemizi cesaret ve şuurla ifa etmek vazifesi karşısındayız”⁷⁹.

Mustafa Kemal Paşa tarafından Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin sorumluluğu tevdi edilerek, aynı zamanda başyazarlık da yapmakta olan Hüseyin Ragıp Bey, Eşref Edip Bey’in “Anadolu’da İslam Kongresi” haberini paylaşmasını müteakiben 18 Mart 1921’de yani hemen bir gün sonra İslam Kongresi’nin toplanması için hazırlıkların başlatılmasını istemiştir. Ankara’da İslam Kongresi yapılması için görevlendirilmiş olan Hazırlık Komitesi 19 Mart 1921’de İstasyon Binası’nda toplanmıştır. Bu zamanlama tesadüf olmayıp, Londra Barış Konferansında hâlâ bir Ermenistan ve Kürdistan teşkilinde ısrarlı olan İtilaf Devletleri’ne cevap niteliği taşımakta olduğunu söylemek mümkündür. Hazırlık Komitesi’nde Mehmet Akif Bey, Eşref Edip Bey, Şer’iye Vekili Mustafa Fehmi Efendi ve Recep Bey görevlendirilmişlerdir. Yapılan ilk toplantıda Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Karacabey şubesini kurarak ilk günden itibaren İstiklal Savaşı’na katılarak, 23 Nisan 1920’de Bursa mebusu olarak seçilmiş olduğu TBMM’nin ilk açılış duasını yapan ve I.TBMM İcra Vekilleri Heyeti’nde Şer’iyye ve Evkaf Vekili olan Mustafa Fehmi Bey başkanlığa seçilmiştir⁸⁰.

Bu ilk toplantıda İslam ülkelerine bir çağrı yazısı gönderme kararı alınarak, metni yazma görevi Mehmet Akif Bey ile Eşref Edip’e verilmiştir. Hüseyin Ragıp Bey bu yazı bittikten sonra da Mustafa Kemal Paşa’ya sunacaktır. Eşref Edip gazete haberinden sonra her gün Mehmet Akif’in evinde heyecanla toplantılar yaptıklarını belirterek, “...Geceleri geç vakitlere kadar hep aynı bahis üzerinde idik. Kimler çağrılacaktı? Ne vasıta ile davet edilecekti? Yollar ve imkânsızlıklar malûmdu amma, çok İslam ülkelerinin tanınmış şahsiyetlerinin o günün maddeten yoksul ve mahrum, fakat manen iman kalesi hâlindeki Ankara’sına bir mukaddes cihada koşarcasına geleceklerinden aslâ şüphe etmiyor-

79 Kutay. Cumhuriyetin Manevi... s.323,

80 Mustafa Fehmi Bey hakkında geniş bilgi için bkz.Ertan, Veli, ”Gerçekler, Mustafa Fehmi (1868-1950)Son Devir Türk Din ve Devlet Adamı”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gerceker-mustafa-fehmi>, (ET.11.02.2022)

duk. Hüseyin Ragıp Beyle de daima temas hâlinde idik. Rahmetli bize, Mustafa Kemal Paşanın da mevzuu benimsediğini ve karar üzerinde neşriyat yapmamızı istediğini bildirdi. Demek ki, artık fikir, devletin ruznâmesine girmişti”⁸¹, demektedir. İslam kongresi hazırlık heyetinin düşüncesi ortak olup bunu, İslam coğrafyasından yükselen “...bütün bu sesleri bir noktada toplamak, ona istikamet vermek, en salim isabetli yolu bulmak ve içinde bulunulan şartlar her ne olursa olsun, zamanı gelmiş olan bu temel vecibeyi cesaret ve şuurla ifa etmek vazifesi karşısındayız” diye ifade etmektedir Eşref Edip ⁸².

Hâkimiyet-i Milliye’de duyurulmuş olan İslam Kongresi haberinin sadece Hüseyin Ragıp Bey’in kararı olduğunu düşünmek mümkün değildir. Zira Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, dönemin hükûmetinin resmî yayın organı gibi olup başyazarı ve gazetenin sorumlusu olan dönemin Matbuat Müdürü Hüseyin Ragıp Bey’in, Mustafa Kemal Paşa’nın şahsen onayladığı ve hatta yazılması ve paylaşılması gerekenleri bizzat emir verdiği düşüldüğünde, bu haberin de bilinçli bir şekilde yaptırılmış olduğuna karar vermek gerekmektedir. Hüseyin Ragıp Bey bu konuyla ilgili yazısında: “Hükümeti böyle bir karara sevk eden sebep, yalnız kendi niyet ve arzusu değil, böyle bir içtima delâleti için Anadolu’dan uzak birçok İslam heyetlerinin devam eden ve artan samimi hisleridir”⁸³, demektedir. Yani bu kararın alınmasında özellikle Hindistan’dan gelen taleplerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bütün bu gelişmelere İngilizlerin yine de çok ihtiyatlı yaklaştıkları sanılmaktadır. Zira 25 Eylül 1920 tarihli İngiliz İstihbarat Teşkilatı tarafından hazırlanmış olan Siyasi Rapora göre, “ Mustafa Kemal Paşa’nın İslamcı olabileceğine çok da ihtimal vermemektedirler. M. Kemal’in ise Panislamist olmadığı, Türk milliyetçiliği programını Anadolu’da gerçekleştirmek amacını gerçekleştirmeye çalıştığını düşünmektedirler”⁸⁴. Bu tespit de son derece isabet kaydetmiş olduklarını daha sonraki süreçteki tarihî gelişmeler doğrulayacak olup O, sadece barışa giden zorlu yolda elindeki imkanları sonuna kadar kullanmaya çalışmaktadır.

81 Kutay, Cumhuriyetin Manevi s.323

82 Kutay, Cumhuriyetin Manevi, ss.324.325.326

83 Kutay, Cumhuriyetin Manevi...,s.320

84 Şimşir, Cilt.II ,s.323

İslam Kongresi ve Millî Mücadele'nin Genel Siyasi ve Diplomatik Arka Plan Tartışması

Dönemin şartları dikkate alındığında Millî Mücadele'nin en buhranlı günlerinde Ankara'da İslam dünyasının büyük bir kısmını kapsayacak şekilde bir İslam Kongresi yapılmasının TBMM'nin ihtiyaç duyduğu bir siyasi strateji olduğu anlaşılmakla birlikte, o dönemin maddi ve siyasi imkânsızlıkları sebebiyle bunun başarılmasının çok da mümkün olamayacağını görmek gerekmektedir. Millî Mücadele üzerine yazılmış yerli ve yabancı bazı araştırmalarda daha çok 1 Şubat 1921'de Sivas'ta Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî başkanlığında çok sayıda Arap delegenin katılımı ile bir İslam kongresi yapıldığı bilgisine yer verilmektedir. Aynı zamanda da burada alınan kararların bir beyanname ile İslam âlemine duyurulduğu ve bunun TBMM'nin İslam âlemi ile ilişkilerini geliştirilmesine yardımcı olduğu belirtilmektedir. 1921 yılı başlarında Mustafa Kemal Paşa ve TBMM hükûmetinin gerek içte ve gerekse de uluslararası Müslüman çevrelerden destek sağlamak istediği bir sırada böyle bir kongrenin ikincisinin daha geniş kapsamlı bir katılım ile Ankara'da yapılmasının planlanması bile İtilaf Devletleri'ni huzursuzluğa sevk edeceği tahmin edilmektedir. İngiliz istihbarat birimleri tarafından Foreign Office'e gönderilen raporlarda Sivas İslam Kongresi ile ilgili bilgilere yer verildiği gibi Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî'nin Güneydoğu Anadolu ve Irak bölgesindeki görüşmelerine de çok fazla yer verilmiş olduğu görülmekte olup bu konuya ne denli önem verdiklerini anlamak mümkündür⁸⁵. İngilizler, tehdit olarak algıladıkları bu teşebbüse karşı hemen harekete geçerek TBMM aleyhinde karşı propagandaya başlamışlardır⁸⁶. Aynı yazışmalardan İngilizlerin Ankara'da böyle bir kongre yapılma-

85 Eraslan, Cezmi, "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirmeler", Tarih Dergisi, Sayı 46 (2007), İstanbul 2009, s.293-317 s.294

86 Eraslan, *agm*, s.295.296. 12 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul'daki gizli servisten gönderilen bir raporda ise Bakı'daki Şark 'Milletleri Kongresine atıfta bulunularak bundan sonra dünyanın çeşitli yerlerinden katılımlarla bir hilafet kongresi düzenleneceği ifade edilmekteydi. İttihatçılar kontrolü ellerine alırlar ise burada mevcut halifenin yetersiz kaldığı ve yabancıların elinde oyuncak olduğu iddia edilerek yeni halife seçimi yapılacağı ve muhtemelen Şeyh Süni'si'nin Halife seçileceği bildiriliyordu. Ancak Ankara'daki milliyetçiler hâkimiyetlerini devam ettirirlerse adaylarının muhtemelen Anadolu ile iyi ilişkiler içinde olan veliaht Abdülmecid olacağı belirtilmektedir. İngiliz haber alma kaynakları bu aşamada gerek saray gerekse veliahdın çevresinde milliyetçilerin lehine çok kuvvetli bir eğilim olduğuna en küçük bir şüphe bile duymamaktadır.

sını çok da mümkün görmedikleri bilgisine de ulaşılmakta olmasına rağmen yine de tedbir mahiyetinde engel olmak için de gerekli tedbirleri almaya çalışmış oldukları görülmektedir. Horoce Rumbold tarafından Lord Curzon'a 10 Temmuz 1921 tarihiyle gönderilmiş olan detaylı raporda bu bilgiye yer verilmekte ve ağırlıklı bir şekilde Şeyh Ahmed Şerif es-Senûsî'nin Güneydoğu Anadolu'daki faaliyetleri üzerinde durulmaktadır⁸⁷.

İslam Kongresi yapma görevini üstlenen heyet içinde yer almakta olan Mehmet Akif'in bu dönemdeki ruh hâlini anlamak için şu ifadeleri okumak yeterli olacaktır. *"O, Ankara'da İslamlığın ilk devrindeki eşitliği de bulduğunu sandı: İki muhallebiciden birine yahut iki lokantadan birine gittiniz mi, mebusları da, vekilleri de orada bulurdunuz: O zaman başka bir muhallebici veya lokantaya benzer başka bir yer yoktu ki... Kendi oturduğu oda o sıralarda bulunabilecek yerlerin en iyilerindendi. "Bu hâl ona "Ömer'in adaletini kuruyoruz" zannını verdi. Bu kadar da değildi. O sanıyordu ki, diğer Müslüman milletlere de biz örnek oluyoruz: İstiklalin ancak böyle elde edilebileceğini göstererek... Ona göre, bunun delilleri de vardı. İlk defa Ankara'ya kim elçi göndermişti? Afganistan, yani bir İslam Devleti. Anadolu savunmasından en çok sevinen kimdi? Hint Müslümanları, yani kölelikten kurtulmak isteyen dindaşları"*⁸⁸. Mehmet Akif, İstiklal Marşı'nı yazdığı süreçteki duygu ve düşünceleri, İslam Kongresi hazırlıkları ile meşgulken de aynı güçle hissetmekte olup bu ruh ve şevk ile çalışmaya devam etmiş olmalıdır.

M. Emin Erişirgil'e göre, bu günler, Akif'in hayatındaki en mutlu zamanlardır. Mehmet Akif, Ankara'da istediği düşünce birliğini, ideal birliğini bulmuş gibidir. Herkes: "Ya öleceğiz, ya müstakil yaşayacağız" demektedir ki, Mehmet Akif için de "ya istiklal olmalı ya da ölüm" olmalıdır⁸⁹. TBMM açıldıktan sonra "İstiklal" hedefi dışında Mehmet Akif'e göre; yapılacak bu İslam kongresi ile "Avrupa, Asya ve Afrika Müslümanlarının Murahhasları İslam Enternasyonal hüviyeti içinde" toplanarak en büyük hayali olan tefrikaya son verip

87 Foreign Office FO 371 slaş 6497

88 Düzdag, age.,s113.114

89 Kutay, Cumhuriyetin Manevi... s.320, Geniş bilgi için bkz: Erişirgil, Mehmet Emin, Mehmet Akif/İslamcı Bir Şairin Romanı, Ank.,2017

bir olabileceklerdir. Ancak bu çalışmanın başından itibaren dikkat çekilmeye çalışıldığı üzere, son derece gerçekçi düşünce yapısına sahip olan Mustafa Kemal Paşa, bu teşebbüs ile aslında askerî zaferleri siyasi zaferle taçlandırmak istemekte ve bu amaçla İslam Kongresi'ni daha çok İtilaf Devletleri'ni, Misak-ı Milli dairesinde bir barış anlatmasına ikna etmek için stratejik bir silah olarak kullanmaya çalışmaktadır.

Mehmet Akif bu siyasi mülahazaların dışında Milli Mücadele sürecinde o tarihlerde son bağımsız İslam devletlerinden birisinin siyasi merkezi olan Ankara'da, zaman içinde insanların ekseriyetine kabul ettirmiş olduğu güvenilir şahsiyeti ve fikri kıymeti ile Taceddin Dergâhındaki evinde çok geç saatlere kadar devam eden sohbetlere ev sahipliği yapmaktadır. Eve dönemin bir çok önemli din ve siyaset erbabı konuk olmakta ve kendisi onları ruhen ve fikren beslemeye devam ederken, kendisi de ruh ve fikir dünyasında onlardan beslenmeye devam etmektedir. *“Taceddin dergâhındaki mütevazı köşemiz, içlerinde Ankara'daki İslam devletlerinin sefir ve mümessilleri de olan kalabalıkla dolar, boşalırdı. Mevzularımız asla ümit kesmediğimiz istikbalin aydınlık günlerinde, İslam Dünyasının birliği, müşterek hareketi ve o güne kadar çekilenlerden alınacak intiba duygusu ile boşuna harcanmış zamanın doldurulması, manada ve maddede zamanı temsil eden ileri, refahlı, medeniyet vasıtalarına sahip, devrin maarifine ve tekniğine en geniş şekilde yer veren ve aralarında sıkı bağlar olan müstakil İslam Devletleri'nin teşekkülü idi.”*⁹⁰. Bu günler, Anadolu'ya beraberinde getirip yanından hiç ayırmadığı oğlu Edip'in anılarından hoş bir seda olarak bizlere kadar ulaşacaktır.

1921 yılı Kütahya-Eskişehir mağlubiyeti öncesinde mart ayı yoğun siyasi ve askerî gelişmelerle geçmiştir. 29 Mart 1921'de SSCB tarafından Ankara'ya büyükelçi olarak Sergey Petrayiç Natsarenus atanmıştır⁹¹.

İslam kongresi hazırlıkları devam ederken, İngilizler, bütün çabalarına rağmen engellemeye muvaffak olamadıkları Millî Mücadele'yi durdurmak için

90 Kutay, Cumhuriyetin Manevi..., s.322

91 Sürmeli, Serpil, “Sergey Petroviç Natsarenus'un Ankara Büyükelçiliği Sırasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti İle İlişkiler”, Atatürk Dergisi, Yıl 2006,Cilt 5,Sayı 2, s.14

her zaman yaptıkları gibi lideri ortadan kaldırmaya teşebbüs etmişlerdir. Mustafa Sağır olayının zamanlaması çok dikkat çekici olup Ankara'da İslam Kongresi'nin planlanmakta olduğu zamana denk düşmekte olduğu görülmektedir. Mustafa Sağır, Mehmet Akif ile samimiyet kurmuş, Taceddin Mahallesi'ndeki evin müdavimleri arasına girmiştir. Akif'in evini posta adresi olarak da kullanmaktadır. Oğluna göre, Sağır'ın istihbaratçı kimliğini Mehmet Akif ortaya çıkarmıştır. Eşref Edip de kendi anılarında Sağır'ın kimliğini kendisinin açığa çıkarmış olduğunu söylemektedir⁹². Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın da ilk görüşmeden itibaren Mustafa Sağır'den şüphelenerek, bu konuda dikkatli olunmasını istediği bilinmektedir⁹³. Bu tarihlerde birçok İngiliz MI6 ajanı Anadolu'da özellikle Sovyet Rusya ile olan ilişkileri takip etmeye çalışmaktadır. Bu da İngiltere'nin İslam Kongresi'nin yapılmasında duyduğu endişe gibi TBMM'nin Bolşevikliği benimsemesinden de rahatsız olduğunu göstermektedir⁹⁴.

92 Bkz:Karan, Hayreddin, "Millî Mücadele'de Sebilürreşad –Mehmet Akif ve Eşref Edip", Yeni Sebilürreşad, C.11, S.258, s. 123-124;

93 Meydan, Sinan, " MI6 Ajanlarından Casus Mustafa Sağır'e "İngilizlerin Hedefi Atatürk",Sözcü,7 Aralık 2020

94 Sağır olayı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Feridun Kandemir, "İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar", Yakın Tarihimiz Yayınları, İst, 1964, Meydan, aqm, Atalay, Aydın, "Dünyadaki 16 Üst Düzey İstihbarat Teşkilatı", Stratejik Ortak, 30 Mart 2020, "Genellikle MI6 olarak bilinen İngiliz Gizli İstihbarat Servisi (SIS), dünyanın en eski istihbarat teşkilatıdır. MI6 adı, I. ve II. Dünya Savaşları sırasında askeri istihbaratın bir birimi olarak örgütlenmiştir. Bugün resmî durumu ve hiyerarşik yapısı değişmesine rağmen hâlihazırda bu isimle anılmaktadır. İngiltere Savunma Bakanlığı bünyesindeki Savunma Konseyi'ne bağlı hizmet vermeye devam etmekte olup İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarıyla da sürekli irtibat hâlinindedir. Faaliyetleri hakkındaki halka açık yayınları sansür yetkisine sahiptir ve terörle mücadele ve casusluktan sorumludur. 1 Kasım 2014'ten beri Alex Younger, Gizli İstihbarat Servisi'nin başkanlığını yapmakta iken Türkiye'nin artan önemine işaret eden yeni bir atama yapılmış ve 2014-2017 arasında İngiltere'nin eski Ankara Büyükelçisi olan Richard Moore, İngiliz dış istihbarat servisi MI6'nın yeni başkanı olarak atanmıştır.

Sonuç

İstiklal mücadelesinin bu en kritik noktasında Türk milletinin felaketine sebep olabilecek Mustafa Sağır suikastı engellenmiş ve Ankara İstiklal Mahkemesi heyeti tarafından casusluktan suçlu bulunarak idama mahkûm edilmiştir. 24 Mayıs 1921 tarihinde Ankara'da Karaoğlan Meydanı'nda (bugünkü Ulus Meydanı) idam cezası uygulanmıştır⁹⁵.

Haziran ayında da ciddi bir siyasi mücadelenin yapılmakta olduğu yine kaynaklardan görülebilmektedir. Londra'da yayınlanmakta olan "Islamic News" (İslam Haberleri) Dergisinin 16 Haziran 1921 tarihli, 33. Sayısı geniş bir şekilde Hindistan'a yer vermiş olup, bu haberlere göre: "Hindularla Müslümanlar artık birlikte hareket etmektedirler. 319 milyon Hindistanlı artık köleliği kabul etmemekte ve İngiltere Yunan eşkıyalığını desteklemeye devam ettiği takdirde Hindistan'daki İngiltere hâkimiyetinin aynen İrlanda'dakine dönüşeceği ifade edilerek, İngiltere Kral Naibine açık bir çağrıda bulunulmuştur. Bu duyuruya göre, "İngiltere Türkiye'ye karşı Yunanistan'la birlikte hareket etmeye devam edecek olursa, Hindistan'la anlaşma çabaları boşa gidecektir". "Bugün Hindistan'da en güncel üç konu vardır ve Türkiye hepsinin başında gelmektedir" ifadesi de çok önemli olup, kendi istiklal isteklerinin önüne bunu konuyu koymuşlardır. Bu rapordaki ifadelere bakıldığında, en azından siyasi manada bir İslam iş birliği sürecinin o tarihlerde temelini atılmış olduğunu düşünmek mümkündür⁹⁶.

Bu gelişmeler İngiltere'de bazı siyasilerin ve devlet adamlarının daha makul düşünmeye başlamalarında etkili olmaya başlamıştır. 3 Temmuz 1921 tarihli İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiser Vekilinden, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderilen 641 nolu yazıda İngiltere politikasındaki değişimlerin yanı sıra: Ankara'nın da yavaş yavaş anlaşma noktasına doğru değişim içinde olduğu anlatılmakta olup bir İslam Kongresi vb. faaliyetten bahsedilmektedir. Bu yazıya göre Ankara ileride İngiltere ile sağlam bir ittifak kurma amacıyla olup Irak'ı yeniden zapt etmek niyetinde değildir. Boğazlarda yabancı kontrolünü kabul etmemekle birlikte İngiltere'ye karşı Hindistan'da Pa-

95 Kandemir, agm

96 Şimşir, C.III, S.395

nislamizm'i kullanmayı da düşünmemektedir. Aynı zamanda TBMM, Malta'da esir bulunan Türklerle, TBMM'nin elinde bulunan İngiliz esirlerin uzunca bir süredir devam eden mübadelelerini artık mümkün görmektedir. Yetkili bir İngiliz temsilcisi gönderilirse, Mustafa Kemal Paşa onunla Kastamonu'da veya İnebolu'da görüşebilecektir. Ayrıca TBMM askerî birlikleri İngiliz ve Fransızların kontrolündeki tarafsız bölgeye yani Çanakkale'ye girmeyeceklerdir⁹⁷. Bu belgeden açıkça anlaşıldığı üzere TBMM, İslam Kongresi yapmayı şimdilik gündemden kaldırmış ve Yunan ordusunun I. İnönü hezimetini sonrasında devreye giren delege ve elçiler vasıtası ile Fransa ve İtalya gibi İngiltere'nin de eski politikalarından vazgeçmeye başlayacağı umut edilmekte olduğu için daha yumuşak bir politika takibine başlanılmıştır. Ancak kısa süre sonra bu olumlu sürecin tekrar baştaki eski olumsuz hâline döndüğü görülecektir.¹⁰ Temmuz 1921 ile 24 Temmuz 1921 tarihleri arasında Kütahya-Eskişehir muharebeleri yaşanmış ve TBMM askerî birlikleri henüz, böyle bir taarruzu durduracak kuvvet ve vasıtalarla sahip olmadığı için geri çekilme kararı verilmiştir. Hemen arkasından da İngiltere'nin TBMM'ye yönelik tavrında oldukça sert bir şekilde yeniden Yunanistan lehine dönüşüm yaşanmaya başlamıştır⁹⁸. Eşref Edip bu mağlubiyet sonrasında "şimdilik" kaydıyla İslam Kongresi yapılması çalışmalarının sona erdiğini anlatmaktadır⁹⁹. Bu duruma rağmen 31 Temmuz 1921'de "Afgan Elçisi Sultan Ahmet Han'ın: Doğulular, gaflet perdesini yırttı. İngilizler Türkiye'ye karşı savaşa girerse Afganistan da İngilizlere karşı savaş ilan edecektir. İslam dünyası ve bütün doğu sizinle beraberdir." şeklindeki sözlerinin Anadolu Ajansı tarafından dünyaya ilan edilmiş olması çok manidar olup, İtilaf Devletleri'ne karşı bir tür İslam birliği ve dayanışması tehdidinin devam ettirilmeye çalışıldığı görülmektedir¹⁰⁰.

97 Şimşir, C.III, s.453

98 Şimşir, C.III, s.531,536

99 Çantay, **agh.**, s.328: Cumhuriyetin ilk yıllarında bu ideal ekseninde düşünmeye devam edip, belki de bir İslam Kongre merkezi oluşturabileceklerini düşünmüşlerdir.." böyle müsait günlere kavuşmamış mıydık? Çok şükür ki o günler de geldi, fakat düşünceler değişti. Biz, mevzuu unutmamıştık. Bu değişen devirler ve şartlar içinde yine ele aldık. Hatta rahmetli Nuri Demirağ, Boğaziçi'ndeki konusunu kurulacak bir İslam Akademisine hediye etmek kararında idi. Bunun için devrin ileri gelenlerini davet etti, ziyafetler verdi, düşüncesini izah etti. Eğer mevcut imkânlar Millî Mücadele düşünce ve havası içinde kullanılmış olsa idi, kaniim ki bugün İslam dünyası, hatta siyasi vahdeti temin edecek fikriyatı yapan büyük bir İslamî müesseseye sahip olurdu" demektedir Çantay.

100 Sarıhan, Cilt III, s.633

Aynı tarihlerde Hindistan'daki tepkilerde çok daha güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlanılmış olup, ayrıca İtilaf Devletleri arasındaki güven probleminin de keskinleşmeye başladığı yine İngiliz istihbarat belgelerinden anlaşılmaktadır¹⁰¹.

Ağustos ayı ile birlikte TBMM hummalı bir hazırlık sürecine girmiş olup, Yunan ordusunun kesin sonuç almaya yönelik büyük bir taarruz harekâtına girişeceği tahmin edilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkilerinin verilmesinin hemen akabinde ilk emri Tekâlîfi Milliye emirlerinin uygulanması olmuştur. 12 Ağustos 1921 Ankara'da seferberlik emri uygulanmaya başlanılmış, moralleri yükseltmek için camilerden çıkarılan sancaklar eşliğinde tekbirler ve davul zurna eşliğinde gençler sanki düğüne uğurlanırçasına sokakları dolaşarak askerlik şubelerine gitmeye başlamışlardır¹⁰². Bütün İslam dünyasında heyecanlı ve gergin bir bekleyiş başlamıştır.

23 Ağustos 1921'deki Sakarya Savaşı ile "Türk'ün ateşle imtihanı" büyük bir zaferle sonuçlanırken, tam bir yıl sonra Malazgirt Zaferi ile aynı tarihe denk düşürülen 26 Ağustos 1922 Büyük Taarruzla başlayıp, 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi ile devam eden zafer sonrasındaki takip harekâtı ile Anadolu'daki Yunan işgaline kesin olarak son verilmiştir. 24 Temmuz 1923 Lozan Anlaşması ile de uzun yıllar sürmüş olan Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi tamamlanmış ve küllerinden Türkiye Devleti doğmuştur. Bu noktaya gelişte fedakârlıkları olan isimsiz yüzlerce kahraman insan vardır. Hepsi tarihte yerini almıştır. Mehmet Akif de bunlardan birisi olup ebedi olarak bu topraklarda okunmaya devam edecek olan İstiklal Marşı ile ölümsüz isimler arasında yer almaya devam edecektir.

101 Sonyel, Selahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I (1918-1920), Ank, 1973, s. 74

102 Sarıhan, Cilt III, s.650

Kaynakça

- Akarşan, Mediha, “1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği İle Türkiye Büyük Millet Meclisi (T.B.M.M.) Arasında Kurulan İletişim”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20712>
- Altay, Fahrettin, “On Yıl Savaş Üzerindeki Yazılarım, 1912-1922”, İst., 1934,
- Aslan, Yavuz, “Moskova Antlaşması’ndan Sonra Türk-Sovyet İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar ve Mustafa Kemal Paşa-M.Frunze Görüşmeleri”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26053>
- Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam, 6. Baskı, C.II, İst., 1977
- Azamat, Nihat, “Senûsî, Ahmed Şerîf”. İslam Ansiklopedisi,
- Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, İst., 1953
- Çantay, Mürşid, Balıkesirli Hasan Basri Çantay, Âkıfname (Mehmed Âkif), İst, 1966
- Düzdağ, Ertuğrul, Mehmet Akif Ersoy, İst. 1997.
- Eraslan, Cezmi, “Millî Mücadele Döneminde Anadolu’da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirme”, Tarih Dergisi, Sayı 46, 2007), İstanbul 2009
- Erdem, Ufuk, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci Ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,
- Erişirgil, Mehmet Emin, Mehmet Akif/İslamcı Bir Şairin Romanı, Ank., 2017
- Ersoy, Emin Akif, Babam Mehmet Akif İstiklal Harbi Hatıraları, İst.s.34
- Ertan, Veli, “Gerçekler, Mustafa Fehmi (1868-1950) Son Devir Türk Din ve Devlet Adamı”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gerceker-mustafa-fehmi>
- PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), 371/6497,** “Summary of Intelligence Report Issued by S.I.S (Constantinople Branch) for Week Ending 16.12.1920”, Dosya No: E- 477, Tarih: 10 Ocak 1921, s. 56.
- PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), 371/6497,** “Summary of Intelligence Report Issued by S.I.S (Constantinople Branch) for Week Ending 16.12.1920”, Dosya No: E- 477, Tarih: 10 Ocak 1921, ss. 57.58.
- PRO(Public Record Office), FO (Foreign Office), 371/6497,** “Summary of Intelligence Report Issued by S.I.S (Constantinople Branch) for Week Ending 16.12.1920”, Dosya No: E- 477, Tarih: 10 Ocak 1921, ss. 57.58.
- Günaydın, Necip, Millî Mücadele’de Sivas 108 Gün, Sivas. 2019
- Karan, Hayreddin “Millî Mücadele’de Sebilürreşad –Mehmet Akif ve Eşref Edip”, Yeni Sebilürreşad, C.11, S.258,
- Hülagü, Metin, Millî Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri”, <https://www.hurriyet.com.tr/aslini-ogrenebilecek-miyiz-5812408>
- Hüsnü, “Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Kapsamında Türkiye-Afganistan İlişkilerine Bakış”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 8, Eylül 2012,
- Jaeschke, Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar 30 Ekim 1918-11 Ekim 1922, Cilt I, Ank, 1970
- Kandemir, Feridun, “İstiklal Savaş'ında Bozguncular ve Casuslar”, Yakın Tarihimiz Yayınları, İst, 1964
- Kasalak, Kadir, “İrak’ta Manda Yönetiminin Kurulması Ve Atatürk Dönemi Türkiye-İrak İlişkileri”, Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı 9 Şubat 2007 Yıl 5

- Keleşylmaz, Vahdet, Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918), Ank,1999
- Key, Elif, “Kaderimizi Biz Tayin Etmeliyiz”, <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/685918>, kaderimizi-biz-tayin-etmeliyiz-galeri
- Kutay, Cemal, Cumhuriyetin Manevi Mimarları,İst.,2013,
- Kürkçüoğlu, Ömer, Türk İngiliz İlişkileri 1919-1926,Ank,1978
- Kişi, Sevinç Şule, “Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Türkiye’ye Yardımları (1911-1923), Cumhuriyet tarihî Araştırmaları Dergisi, Yıl 16, Sayı 32, (Güz 2020)
- Khan,Ali Asghar,Çeviri.Özgiray.Ahmet, Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1823) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58311>
- Kutay, Cemal, Birinci Dünya Harbinde Teşkilatı Mahsusa Teşkilatı ve Hayber’de Türk Cengi, İst.1962
- Meydan, Sinan, “MI6 Ajanlarından Casus Mustafa Sagir’e “İngilizlerin Hedefi Atatürk”,Sözcü,7 Aralık 2020
- Noor Mohammad İbrahim’i, Atatürk Dönemi Türk- Afgan İlişkileri, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık 2014
- Qureshi, M.Naeem, “Hindistan Hilafet Hareketi”, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hindistan-hilafet-hareketi>
- Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü cilt 3, (Açıklamalı Kronoloji) TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921), Ank,1995,
- Sebil-ür Reşad, 21 Recep 1339, 31 Mart 1337.Cilt 19
- Sinha, R.K, Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, 1972
- Sözcü, “Mehmet Akif’i Ankara’ya Atatürk Çağırması”, 27 Aralık 2916
- Sürmeli, Serpil, “Sergey Petroviç Natsarenus’un Ankara Büyükelçiliği Sırasında Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti İle İlişkiler”, Atatürk Dergisi, Yıl 2006,Cilt 5,Sayı 2,
- Şahin, H.Hilal, Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı Ve “Hindistan Hilafet Hareketi”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sonbahar 2019, Sayı 24
- Şahin,H. Hilal, “Bir İngiliz-Türk Savaşında Hintli Askerler: Kût’ül-Amâre’de Sosyal Bir Dram”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: IV, Sayı: XIII/Aralık, MMXVII /Kış
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Nisan –Aralık 1920,C.II, Ank,1975
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) Cilt. III, Ocak Eylül 1921, Ank, 1979
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk, (1919-1938) Cilt V, Ekim 1922-Aralık 1925, Ank,2005
- Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938),Cilt IV, Ekim 1921-Eki 1922, Ank,2000,
- Tansu, Samih Nafiz, Anlatan Ertürk, Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, Hatırat, İst.,1957,
- Ulubelen, Erol, İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, İst.1970
- Yel, Selma, Özcan Halil, “Mustafa Kemal’in Selahattin Saip Bey’i Arnavutluk’ta Görevlendirmesinin Sebep Ve Sonuçları (1920-1923)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 2008, Cilt. XXIV-Sayı 70
- Yerasimos, Stefanos,Ekim Devriminden Millî Mücadeleye Türk Sovyet İlişkileri, İst.1979

Mehmet Akif Ersoy Fikriyatının Türkiye Dışındaki Kaynakları

Mehmet Akif Ersoy's Opinion Resources in Outside Türkiye

Prof. Dr. Şaban Sağlık

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
İstanbul/Türkiye

E-Posta: sabansaglik@hotmail.com

Allah'a dayan sa'ye sarıl hikmete râm ol

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol.

Mehmet Akif

Abstract

Mehmet Akif Ersoy is known by many names or adjectives in Turkey. One of these frequently used adjectives is the concept of "Islamic Poet". Accordingly, Akif is also referred to as the "Poet of the Qur'an". Such adjectives stem from the fact that Mehmet Akif has a Muslim identity. In other words, almost every attitude and preference of the National Anthem Poet leads us either to the Qur'an or to the Prophet. He takes him to Mohammed. Hz. Muhammad's "Go and get knowledge even if it is in China" and "Wisdom is a believer's lost; He will take it wherever he finds it" indicates that Muslims should not limit their learning and knowledge. Especially these two hadiths (Hz. Muhammad's words) are very suitable for Mehmet Akif's attitude. Mehmet Akif Ersoy is a person who is conscious of the meaning emphasized in these hadiths and he has pursued science and wisdom throughout his life. Akif, who does not look at the source of the information he is confronted with or has learned, and is

sensitive about whether the information in question is beneficial or harmful to Islam and people, with this attitude, he has consulted many sources of information such as both domestic and foreign books, sources and personalities. His father is Akif's first teacher. Even his father's friends also taught Akif. The schools he attended, his close friends and, most importantly, the trips he made became a teacher for Akif. Apart from these, Akif loved to read French novelists (especially Emile Zola) and learned realist-naturalist information from them. Again, famous thinkers in the Islamic world such as Cemalettin Efgani, Muhammet Abduh, Abdurreşit İbrahim and Muhammet İkbāl are also influential figures on Akif. It is seen that Mehmet Akif has not only been fed from domestic sources in Turkey, but also benefited from foreign sources, most of which are non-Islamic. In our opinion, the fact that he has such versatile sources of ideas has made Akif a great intellectual. Mehmet Akif Ersoy mentions these sources of ideas both in his writings and in his poems. In this article, we will discuss Akif's sources of ideas outside of Turkey and we will try to reveal how and in what way these sources take place in Safahat.

Keywords: *Mehmet Akif, Safahat, Muhammet Abduh, Cemalettin Efgani.*

Giriş

Bilgi ve Hikmet Yolcusu

Mehmet Akif Ersoy Türkiye’de pek çok isim ya da sıfatla anılır. Çokça kullanılan bu sıfatlardan biri de “İslam Şairi” kavramıdır. Buna bağlı olarak Akif “Kur’an Şairi” sıfatıyla da anılır. Bu gibi sıfatlar, Mehmet Akif’in Müslüman kimliğine sahip oluşundan kaynaklanır. Yani İstiklal Marşı Şairi’nin hemen her tavrı ve tercihi bizi ya Kur’an-ı Kerim’e ya da Hz. Muhammed’e götürmektedir. Hz. Muhammed’in “*İlim Çinde de olsa gidip alınız*” ve “*Hikmet müminin yitiğidir; onu nerede bulursa alır*” mealindeki hadisleri, Müslümanların öğrenme ve bilgilenme konusunda sınır tanımamaları gerektiğine işaret eder. Özellikle bu iki hadis Mehmet Akif’in tavrına çokça uygundur.

Mehmet Akif Ersoy bu hadislerde vurgulanan anlamın şuuruna vakıf biridir ve o hayatı boyunca ilmin ve hikmetin peşinde koşmuştur. Yüzleştiği ya da öğrendiği bilginin kaynağına bakmayan, söz konusu bilginin İslama ve insana faydalı mı zararlı mı olduğu konusunda hassas olan Akif, bu tavrıyla hem yerli hem de yabancı pek çok kitap, kaynak, şahsiyet gibi bilgi kaynaklarına başvurmuştur. Babası Akif’in ilk hocasıdır. Hatta babasının dostları da Akif’e hocalık yapmışlardır. Okuduğu okullar, yakın arkadaşları, en önemlisi de yaptığı geziler Akif için adeta birer hoca olmuştur. Bunların dışında Akif, Fransız romancılarını (özellikle natüralist akımın mensubu Emile Zola’yı) severek okumuş ve onlardan bilgiler edinmiştir. Yine İslam dünyasındaki düşünürlerden Cemaleddin Efganî, Muhammed Abduh, Abdurresit İbrahim ve Muhammed İkbal gibi ünlü düşünürler de Akif üzerinde etkili olan şahsiyetlerdir. Akif özellikle Abduh’un inkılap hareketini benimser.¹

Görülüyor ki Mehmet Akif sadece Türkiye içindeki yerli kaynaklardan beslenmemiş, pek çoğu İslam dışı olan yabancı kaynaklardan da faydalanmıştır. Bizce böylesine çok yönlü fikir kaynaklarına sahip oluşu Akif’i büyük bir fikir insanı hâline getirmiştir. Mehmet Akif Ersoy söz konusu fikir kaynaklarını hem yazılarında hem de şiirlerinde bir şekilde anmaktadır. Akif, önemseddiği yabancı fikir ve sanat adamlarının eserlerini tercüme etme

1 Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1973, s. 12-46.

konusunda da oldukça ısrarkârdır. Mesela Mehmet Akif, 1909 yılında Muhammed Abduh'tan, iki eser ve onlarca makale tercüme etmiştir.

Sanatın ve ilmin dinler ve milliyetler üstü olduğuna inanan Akif, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu değerleri nerede bulursa alır ve benimser. Mesela Akif, yakın dostu musikişinas Şerif Muhiddin'le sohbet eder. O sohbette Şerif Muhiddin, Akif'e Batı'nın musiki devlerini tanıtır. Akif de büyük bir iştiaqla dinler. Akif'e göre bu büyük insanlar bayrakların ve dinlerin dışındaydı. Şerif Muhiddin'in adını andığı Hayfes, Rus Yahudisi, Korto ise Fransız Katolığıdır.² Bu durumu Akif ayrıca şu mısralarında da ifade etmektedir:

*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın ve ilmin...*

Bu özelliği ile Akif tam bir “bilgi ve hikmet” yolcusudur. Sezai Karakoç bu yolculuğun Akif'i getirdiği son noktayı şu şekilde resmeder: “*Akif, Meşrutiyet'te bir teşrih masası gözüdür, şiddetli bir gözdür. Cihan Savaşı'nda bir destan kalbi, bir destan yüreği, bir destan dilidir. Cumhuriyet döneminde bir zihin ve bir beyindir. Ölümünün yaklaştığı yıllarda da, bir yandan üstümüze düşen tarihî gölgeden üşiyen, öte yandan ölümün kartalsı gölgesinin gecesi-ne gömülen garip, sürgün, mahzun bir ruhtur. Ama gözken de, kalpken de, dilken de, zihin ve akılken de, ruhken de, varlığı hep ilerdeki umutlardan neşvünema nefesi alan bir gelecek zaman adamıdır.*”³

Karakoç'un resmettiği ve yerli kaynakların yanında yabancı kaynaklarla da beslenen bu Akif aynı zamanda burada söz konusu edilen özelliklerini bir karakter hâline getirmiştir. Bu karakterin oluşumundaki en önemli etkenlerden biri de şüphesiz yabancı kaynaklardır. Burada “yabancı kaynak” kavramını kendi içinde “yabancı kişiler” ve “yabancı eserler” şeklinde de tasnif edebiliriz.

2 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ank. 1990, s. 192.

3 Sezai Karakoç, *SÜTUN / Günlük Yazılar II*, Diriliş Yay. İst. 2020, s. 60.

Akif'in Karakteri ve Yabancı Kaynaklar

Sürekli bilgi ve hikmet peşinde koşan Akif, yeni bir şey öğrenince çok mutlu olur; kendisine o şeyi öğreten kişiye de büyük bir vefa beslerdi. Mesela aynı zamanda dostu da olan meşhur musikişinas Şerif Muhiddin, Batılı bir düşünürden şu sözü anar: “*Sanatın yüzde doksan dokuzu terdir, yüzde biri ilham.*” Bu sözü Akif Şerif Muhiddin’den duyduğu zaman çok mutlu oldu. Çünkü bu söz Akif’in karakterine de uyuyordu.⁴ O, bu karakterini hem sanat hem de ilim cephesinin temeline yerleştirmişti. Bu karakteri yüzündendir ki Akif, sahip olduğu bu tecessüsle neredeyse bütün ömrünü öğrenmekle geçirmiştir. Aynı zamanda ihlaslı bir Müslüman olan Akif, inandığı dinin ilk ilkesinin “*oku*” emri olduğunu da sık sık hatırlamakta ve hatırlatmaktadır. Başka bir ifadeyle söylersek Akif, sürekli öğrenen ve okuyan biridir. İlme olan bu meftuniyeti yüzünden olsa gerek Akif, edebiyat ve felsefe sahasında olduğu kadar, tarih ve coğrafyada da hatta müspet ilimlerde de bilgi sahibi olmuştur. Esas mesleği de veterinerlikti.⁵

Mehmet Akif, sürekli hâle getirdiği bu okuma ve öğrenme alışkanlığında çok iyi bir kitap birikimine de sahip olmuştur. Yani Akif’in kitap ve kaynak bilgisi oldukça geniştir. Ancak o, aradığı bilgileri bulmakta zorlanınca rotasını yabancı kaynaklara çevirmiştir. Yabancı kaynak denilince de akla tercüme gelmektedir. Tercüme için de yabancı dil gerekir. Orhan Okay, Akif’in yabancı dil ve edebiyat merakı konusunda şu açıklamayı yapar: “*Rüşdiye’de iken Muallakat, Hafız, Sa’di, Mevlana, Fuzuli gibi Doğu edebiyatlarından örnekler okuyan Akif, Halkalı Baytar Mektebinde Batı edebiyatına merak sarmıştı. Kendisi de bir şair olan Ispartalı Hakkı, onu Fransızca öğrenmeğe teşvik etmişti. Öğrenme konusunda hırslı bir öğrenci olan Akif, kısa zamanda Fransızca’yı hiç zahmet çekmeden, okurken zihnen tercüme edecek duruma gelmişti. Bu imkan ona Fransız edebiyatının kapılarını açtı. Hem fikir hem şiir hem de roman alanında başta romantikler olmak üzere bir yığın kitap okudu. Victor Hugo, Ernest Renan, Anatole France, Alfred de Musset, Lamartin, Rousseau, (Fransızcasından) Alphonse Daudet, Emile Zola, Dumas Fils severek*

4 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 189.

5 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İst. 1978, s. 52.

okuduklarındandır. Bu isimlerden daha sonra makalelerinde ve dostlarıyla yaptığı konuşmalarında zaman zaman bahsetmiştir. Lirik şiirlerinde Musset, Hugo ve Lamartin'in, manzum hikâyelerindeki tasvirlerinde de Daudet ve Zola'nın tesirinin izlerini görmek mümkündür.”⁶ Hilmi Yücebaş da Akif'in yabancı kaynakları takip etme konusundaki durumu için aşağı yukarı Orhan Okay'ın söylediklerini tekrar eder: “Fransızca'yı da kendi kendine ilerletiyor. Ekseriya cebinde Fransızca bir eser bulunur. Birçok Fransızca şiirler de ezberinde. Fransız şairlerinden Victor Hugo ve Lamartin ile, klasiklerle çok uğraşıyor. Daudet ile Zola'yı fazla okuyor. Bilhassa Lamartin'i çok seviyor, ona büyük bir hürmet besliyor, onun İlahi şiirleri onu mest ediyor. Sa'di gibi ufak mevzulardan büyük neticeler çıkaran Dumaftis'in kudretine hayran. İngilizlerin Shakespeare'ini, Milton'unu, Bayron'unu, daha başka büyük simalarını, Fransızların Anatole France'a kadar bütün sanat ulularını okuyor. Kendisine tavsiye olunan her eseri didikleyle didikleyle tedkik ediyor.”⁷

Akif yabancı dilleri nasıl öğrendiği konusunda kendisi de açıklama yapar: “Rüştiye tahsil devremde babamdan öğrendiğim Arapça ve hususi ders aldığım Esat Dedenin himmeti ile Farsçam kuvvetlendi. Mesnevi, Hafız Divanı, Gülistan gibi muhalledatı (şaheserleri) okuyordum. Fransızcamı da kendi kendime ilerletiyordum. Mektepte dört lisanda (Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca) birinci idim.”⁸

Sanata, sanatın kurallarından taviz vermeden belirli bir işlev yükleyen Akif, başta şiir olmak üzere, musiki ve diğer sanatları da adeta bilgi ve hikmet araçları olarak görmektedir. Yani Akif, sanatta gaye aramaz; gayede sanat peşindedir.⁹ Bu yüzden gayesini etkili bir şekilde sunmak ister. Bu isteği de onu yabancı kaynaklara yöneltmiştir. Kısaca Akif ömrünü adeta, bilgi ve hikmet peşinde harcamıştır.

Gerek tercümesi yapılan kitap ve dergilerden faydalanmak gerekse biz-zat kendisinin yaptığı tercümelerden takip etme yoluyla Akif, bilgi ve hik-

6 Orhan Okay, *Mehmet Akif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay. Ank. 1989, s. 38.

7 Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İst. 1958, s. 19-20.

8 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, s. 188.

9 Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, s. 31

met arayışını adeta kader hâline de getirmiştir. Burada onun bilhassa yabancı kaynaklara (şahıslara ve eserlere) yönelme sebepleri üzerinde daha ayrıntılı durmak faydalı olacaktır.

Akif'in Yabancı Kaynaklara Yönelme Sebepleri

Mehmet Akif, henüz öğrenci iken kendisine hocaları tarafından tavsiye edilen kitap ve kaynakları takip etme konusunda da oldukça mahirdir. Bu tavsiyeler arasında Türk şair ve yazarları dışında özellikle yabancı şair ve yazarlar da vardır. Akif, takip edeceği yazarları tercüme kitaplardan çok söz konusu eserin orijinal dilinden okumayı tercih eder. Bu yüzden de pek çok yabancı dil öğrenir. Okuyup yazacak derecede iyi bildiği yabancı diller arasında Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Almancayı sayabiliriz. Bu dillerin çoğunu Akif bizzat kendi çabası ile öğrenir. Mehmet Akif bu takip işini öğrenciliği bittikten sonra da devam ettirmiştir. Onda mevcut olan yabancı kaynakları takip etme alışkanlığı da bir anlamda böyle başlamıştır.

Peki, bütün bu çabalar niçindir?

Mehmet Akif, devrinin pek çok aydını gibi Osmanlı'yı yıkılıştan / hatta çöküşten kurtarmak ister. Şair bu amaçla hem şair hem de yazar olarak çaba sarf eder. Safahat neredeyse bu bağlamda yazılan şiirlerle doludur. Akif, bu manada daha sonra Sebilürreşat adını alan Sırat-ı Mustakim dergisinde de seri yazılar yazar. Derginin amacı şu şekilde tespit edilir: *“Garphıların ilerleme sebeplerini anlamak, Avrupa medeniyetinden neleri almak icap edeceğini tayin etmek, İslam ahlakı çerçevesinde fikren, sanaten, ticareten ilerlemek için gerekenleri araştırmak, Avrupa maarif ve terakkiyatından Müslümanları haberdar ederek uyanmalarını sağlamak, şevket-i İslamiyenin payidar olmasını temin edebilmek...”*¹⁰

Mehmet Akif, peşinde olduğu bilgi ve hikmete sahip olmanın yolu olarak sadece “okuma”yı da görmez. O, gezip görmekle de çok şey öğreneceğini düşünür. Bu konuda Akif'in yaptığı gezilerin de büyük önemi olduğunu belirtiriz. Mehmet Akif, memuriyeti sebebiyle pek çok yurt dışı seyahati

10 Abdurrahim Karadeniz, “Mehmet Akif'in Düşünsel Öncüleri ve Gelenek Algısı”, *Hece / Mehmet Akif Özel Sayısı*, Ocak 2008, Sayı: 133, s. 47.

yapmıştır. Seyahat ettiği ya da görev yaptığı yabancı ülkelerdeki sanat ve ilim insanlarını tanıma isteğinin bir sebebi de budur.

Mehmet Akif'in yurt dışı gezilerinden özellikle Mısır'a değinmek gerekiyor. Akif, 1914 yılı Ocak ayında hayırseverliği ve cömertliği ile ün yapmış Abbas Halim Paşa'nın daveti ve maddi desteğiyle Mısır ve Medine'ye iki ay süren İstanbul-Beyrut-Kahire-el-Uksur-Kahire-Medine- Şam ve İstanbul güzergâhlı bir seyahate çıkmıştır. Yine aynı yıl Mart ayının başında İstanbul'a dönmüştür. Mehmet Akif, 1915 yılının Mayıs ayında Mısır'a vazifeli olarak ikinci bir seyahatte bulunmuş, dönüşünde hem Şam hem de Beyrut'a uğrayarak buradan Ekim ayı başında İstanbul'a gelmiştir. Mehmet Akif, yakın dostu Abbas Halim Paşa'nın tekrar kendisini davet etmesi üzerine Ekim 1923'te tekrar Mısır'a gitmiştir. 1923'ten itibaren iki sene kış mevsimlerinde Mısır'a gitmiş, yazları da Türkiye'ye gelmiştir. Ancak pek çok nedenden dolayı 1925 senesi itibarıyla Mısır'a yerleşmiş, aynı yılın Mayıs ayında İskenderiyeden tekrar İstanbul'a gelmiştir.¹¹ Akif'in Mısır'da 11 (on bir) yıl kalması, ona çok şey öğretmiştir.

Akif'in çok istediği hâlde gerçekleştiremediği bir gezisi ise İspanya gezisidir. O, bu gezi vesilesiyle El-Hamra'yı ve Endülüs Müslümanlarını yazmak istiyordu. Mesela Akif, yaptığı Almanya gezisinde imkânları ölçüsünde bütün ülkeyi dolaşmak ister. Pek çok yeri de gezer. Bu gezilerden pek çok bilgi edinir. Gördüklerini de "Cermen azmı" ve "bir milletin aileleşmesi" gibi ifadelerle kavramsallaştırır. Akif, kavramsallaştırdığı ve "milletin ruhunu yazanlar" (anlatanlar, hikâye edenler, destanlaştıranlar...) dediği işte bu yabancı sanatçıları önemser.

Mehmet Akif'in en büyük emellerinden birisi de, Türk anavatanını yani Orta Asya'yı gezmek, ırkının öz kaynaklarını yaratmış, bir zamanlar medeniyet ve ilmin beşiği olmuş o feyizli beldelerin içinde bulunduğu şartları öğrenmek ve çöküşün asıl sebebinin orada aramaktı. Nitekim büyük Türk seyyah ve mürşidi Abdürreşit İbrahim'in kendisine anlattığı Türk anavatanının ce-

11 Hüseyin Yazıcı, "Gurbet Diyarında Mecalsiz Bir Şark İnsanı: Mehmet Akif Ersoy", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 34, 2019, s. 44. (Akif'in Mısır ziyaretleri konusunda bu makalede ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.)

halet ve geriliğe düşmüş manzarası, sanki o hayatı görmüş ve yaşamışçasına onu heyecana sürüklemiş, haykırmıştı.¹²

İşte Mehmet Akif gezip göremediği yerler ve şahsiyetler hakkında bilgi sahibi olmak için de yabancı kaynaklara yönelmiştir. Fikriyatının önemli bir kısmını oluşturan birikimi bu yabancı kaynaklarda aramak yanlış olmaz.

Akif ve Yabancı Kaynaklar

Mehmet Akif’in fikir dünyasında etkili olan yabancı kaynakları şu alt başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

- a. Yabancı şahsiyetler ve o şahsiyetlere ait eserler (sanatçılar, düşünürler, ilim insanları...) Akif bu şahsiyetler ve eserler hakkında görüş beyan etmiştir; kimi hakkında şiir yazmış, kimileri için de yazı yazmıştır.
- b. Bir şekilde adını andığı, detaylı bilgi vermediği şahıs ve eserler...

a. Yabancı Şahsiyetler ve O Şahsiyetlere Ait Eserler

Mehmet Akif Ersoy, fikriyatına kaynaklık eden bütün bu başlıklar hakkında Sırat-ı Mustakim ve Sebilürreşat dergilerinde yazılar kaleme almıştır. Bu başlıklarda anılan birçok kişi ya da eser hakkında şiirler de yazmıştır. Söz konusu şiirler Safahat’ta yer almaktadır. Akif’in adını anıp bir anlamda tesirinde kaldığı söz konusu şahsiyetler şunlardır:

Lamartin (1790-1869): Fransız şair ve yazardır. Lamartin dünya çapında romantik edebiyatın önemli bir mensubu olarak bilinir. Osmanlı topraklarına yaptığı gezi ile de tanınan Lamartin aynı zamanda bir Türk dostudur.

Abbas Halim Paşa (1866-1935): Akif’in “El-Uksur’da” şiirini ithaf ettiği, “Arıza”ları ve birkaç kıtayı adına yazdığı şahıstır. Kavalalı neslinden olup Mısırlı bir prenstir. Osmanlı devletinde vali ve bakan olarak görev yapmıştır. Said Halim Paşa’nın da kardeşidir. Mehmet Akif’i seven ve büyük yakınlık gösterip Mısır’da himaye eden de bu kişidir.

12 Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, s. 52-53.

Selahaddin Eyyubi (1138-1193): Eyyubiler Devleti'nin kurucusudur. Büyük bir kumandandır aynı zamanda. Selahaddin Eyyubi'nin adı en çok Kudüs'ü Haçlılardan alması dolayısıyla duyulmuştur.

Şeyh Sa'di (1193-1292): İranlı şair ve İslam alimidir. “Bostan” ve “Gülistan” adlı meşhur eserlerin yazarıdır. Mehmet Akif'in adını en çok andığı ve etkilendiği şahsiyetlerden biridir.

Cemaleddin Efganî (1838-1897): Afganistan doğumlu olan Efganî, İslam kavramının “modernizm” kavramıyla anılmasına sebep olanlardan da biridir. İlginç görüşleri, seyyahlığı ve aktivist biri olması hasebiyle 19. Yüzyılda adından çokça söz ettirmiştir. İslam ülkelerinin Batı dünyası karşısındaki zayıflığı ve geri kalmışlığı yönünde savunduğu fikirler bağlamında Mehmet Akif üzerinde etkili olmuş bir şahsiyettir.

Muhammed Abduh (1849-1905): Cemaleddin Afganî'nin yetiştirdiği Mısırlı bir İslam alimidir. Tıpkı hocası Cemaleddin Efganî gibi İslam modernizmi, yenilik ve İslam dünyasının sorunlarını çözme konusunda ilginç fikirleri olan biridir. Muhammed Abduh da bu yönüyle Mehmet Akif üzerinde etkili olmuştur.

Muhammet İkbal (1877-1938): Pakistan'ın yetiştirdiği önemli İslam alimlerinden biridir. İkbal de diğer şahsiyetler gibi İslam dünyasının sorunları üzerine çözüm önerisi mahiyetinde fikirler geliştirmiş bir düşünürdür. İkbal de bu yönüyle Akif'in üzerinde etkili olmuş bir şahsiyettir.

Abdurreşit İbrahim (1857-1944): Rusya'da doğan bu şahsiyet esasında Türk'tür. En büyük özelliği seyyah olmasıdır. Özellikle Japonya başta olmak üzere uzak doğuya yaptığı gezilerle anılır. Mehmet Akif'in İkinci Safahat'ta konuşturduğu ve “Vaiz Kürsüde” dediği kişidir.

Bu isimlere ilave edilecek daha başka kişiler de vardır. Daha çok düşünsel arka plan oluşturmak için düzyazı ve tercümeyle yönelen Akif, bu şahsiyetlerden tercümeler yayınlar. Bu kişilerin düşünceleriyle mücadelelerini tanıtır. Bazen de bu kişilerle ilgili yanlış kanaat ve söylentileri düzeltmeye çalışır.

b. Bir Şekilde Adını Andığı, Detaylı Bilgi Vermediği Şahıs ve Eserler...

Mehmet Akif, bazı tarihi şahsiyetleri de yüceltir; hatta onların örnek ah-lakından etkilenir. Bunlardan biri Yermük Savaşı'nda susuzluk çektiği hâl-de, kendisine verilen suyu öteki susuzluk çekenlere ikram eden As'ın oğlu Hişam'dır. Bu zat aynı zamanda bir Sahabedir ve Akif ondan "Vahdet" adlı şiirinde söz eder.

Muhammed Ferîd Vecdî (1878-1954): Mısırlı ilim ve fikir adamıdır. Akif bu şahıstan da söz eder.

Akif'in sevdiği Batılı yazarlardan biri de Cervantes'tir. Tabii olarak Akif, Don Kişot romanını da çok sever. Küfür ve argo dolu kaba hiciv ve mizaha hoş bakmayan Akif, ince mizah (hiciv) olarak da bilinen "ironi"yi (humor) önemser. Don Kişot da Akif'e göre çok başarılı bir ironi içerir.¹³

Rusya Müslümanlarının liderlerinden olan Ataullah Bahâeddin'in, Se-bilürreşâd'da yayınlanan (3 Ekim 1918 tarihli 372. Sayısı) ve Mehmed Âkif'e tesir eden yazısındaki şu cümleler çok meşhurdur: "*Odama girdim; kaptıyı kapadım; ağlamaya başladım: O gün akşama kadar İslam'ın garibliğine, Müslümanların inhitatına (çöküşüne) ağladım, ağladım...*"

Meşhur İslam alimi Seyyid Şerif Cürcânî (1340-1413), Süveyş kanalını açan Fransız Ferdinand de Lesseps (1805- 1894), meşhur sahabe Ebuzer Gifari, ilk önce hükümdar olan, daha sonra hükümdarlığı terk edip derviş olan İb-rahim Ethem ve Hz. Muhammed'in amcası olan meşhur savaşçı Hz. Hamza gibi isimler de Akif'in sitayişle adını andığı ve bir anlamda model aldığı ve de model gösterdiği şahsiyetlerdir.

Elbette bu şahsiyetlere daha başka isimler de eklenebilir. Burada Akif'in adını andığımız bu şahsiyetler hakkındaki görüşlerine değinmek gerekiyor. Akif'in bu şahsiyetler hakkındaki görüşleri, aynı zamanda onun söz konusu şahsiyetlerden hangi bağlamda etkilendiğini de işaret etmektedir.

¹³ Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 306.

Akif'in Yabancı Kaynaklar Hakkındaki Görüşleri

Mehmet Akif, yukarıda adını anıp kısaca tanıttığımız bazı şahsiyetler hakkında yazılar kaleme almıştır. Bu yazılarda özellikle sevip takdir ettiği şahsiyetin kendince önemli olan eserlerini değerlendirir.

Lamartin: Mehmet Akif Lamartin hakkında yazdığı yazıda özetle şunları söyler: Ben Sa'di, İbni Farıza ve Feyzii Hindiy'e nasıl hayransam, aynı ölçüde Lamartin'e de hayranım. O, benim için "garp bülbülü"dür.¹⁴ Lamartin'in meşhur romanı Graziella'yı Akif, Fuzuli'nin Leyla ile Mecnun mesnevisi ile birlikte okur. Yani Akif, Graziella romanını Leyla ile Mecnun'a benzeter. Akif, Lamartin'in şiirlerini topladığı kitabı olan "Meditation"u ise Sa'di Külliyyatı ile birlikte ele alır. Akif'e göre Sa'di nasıl Şark'ın derin düşüncesini temsil ederse, Meditation'daki şiirler de Garp'ın derin düşünce yapısını temsil eder. Akif, kendisi hakkında "*Ben Şarklı doğdum, Şarklı öleceğim*" diyen Lamartin'in bütün eserlerinin ehli tarafından Türkçeye çevrilmesini de ister. Mehmet Akif, Lamartin'den hareketle sonuçta şunu söyler: "*Şark'ta Garp'ta birçok bedayii var ki lisanımıza nakli üdebamız için adeta farzı kıfayedir. Sa'di'lerden Firdevsi'lerden, Senai'lerden, Mevlana'lardan, İbni Farız'lardan, Ebu Tammam'lardan, Mütenebbi'lerden, Ebulala'lardan, keزالik garbın duhatı edebinden bizim fakir edebiyatımız nasıl müstağni olabilir?*"¹⁵

Cemaleddin Efganî: Cemaleddin Efganî, Akif'in "yenilikçi" düşüncelere sahip olmasına vesile olmuştur. Mehmet Akif, Cemaleddin Efganî hakkında da iki yazı kaleme alır. Akif'e göre Efganî şarkın yetiştirdiği en yüksek fitratlı kişi olmasa da en yüksek fitratlı kişilerden biridir. Efganî'nin kendisi kadar önemli bir eseri de Mısırlı Muhammet Abduh'tur.¹⁶ Tanzimat şairi Şinasi nasıl Namık Kemal'i yetiştirmişse Efganî de Muhammet Abduh'u yetiştirmiştir. Türkiye'de devrin şeyhülislamı ile aralarında çıkan ihtilaf yüzünden Efganî Mısır'a gitmek zorunda kalır. Şeyhülislam ile Efganî arasındaki

14 *Kur'an'dan AYETLER*, Tercüme ve Tefsir Eden Safahat Şairi Mehmet Akif Ersoy, Toplayan, Ekler ve Notlar İlavesiyle Neşreden Ömer Rıza Doğrul, Yüksel Yayınevi, İst. 1944, s. 261.

15 A.g.e., s. 261-264.

16 Akif yazısında Muhammet Abdu değil "Mehmet Abdu" ismini tercih eder.

davada Akif adeta Efganî'yi haklı bulur.¹⁷ Akif'in kaleme aldığı ikinci yazıda Türkiye'de Efganî için yapılan "Vehhabî" suçlamasına cevap verilir. Hatta Akif, Efganî'nin Vehhabî olmadığını söyler. Akif yazısında İslam dünyasına yönelik bir de tespit yapar. Ona göre İslam dünyasında büyük düşünürler hep "dinsizlik"le itham edilmişlerdir: "*Arabistan'a gidin, en büyük adamlar vehhabi; Türkiye'ye gelin farmason; Acemistan'a uğrayın dinsiz...*"¹⁸ Akif yazısını şu sözlerle bitirir: "*Üç beş sene evvel bir frenk bana demişti ki: Erbabı fen ve sanatın kıymetini takdir edemiyorsunuz. Mazursunuz; lakin erbabı sa'y ve hizmeti takdir etmiyorsunuz. İşte bu kabahatiniz affolunmaz.*"¹⁹

Akif'in hürriyet ve milliyet gibi kavramlara bakışında rol oynayan isim de Cemaleddin Efganî'dir. Mehmet Akif, Abduh'un da hocası olan Efganî'nin İslam dünyasında yanlış anlaşıldığını ve kendisinin de onu önceleri tam manasıyla tanımadığını anlatmak maksadıyla Sırât-ı Müstakîm Dergisinde bir yazı yayımlar. Yazısının bir bölümünde Efganî ve öğrencisi Abduh'a dair şunları söyler: "*Şarkın yetiştirdiği fitratların en yükseği olmasa bile en yükseklerinden biri olduğu şüphe götürmeyen merhûm Cemaleddin Efganî'ye dair birkaç söz söylemek istiyorum. Cemaleddin'in matbu, gayr-ı matbu birçok risaleleri, makaleleri, hutbeleri varsa da merhûm-ı müşaru'n-ileyhin en büyük, en muhalled eseri bence Mısır Müftüsü merhûm Şeyh Muhammed Abduh'tur. Evet, Şinasi millete en muazzam hizmetini Namık Kemal'i yetiştirmek suretiyle eda ettiği gibi, Cemaleddin de âlem-i İslam'a en kıymetli yâdigar olarak Müftü merhûmu bırakmıştır.*"²⁰

17 İslâm Ansiklopedisi'ne "Cemaleddin Efganî" maddesini Hayrettin Karaman yazmıştır. Hayrettin Karaman söz konusu yazıda şeyhulislam ile Efganî arasındaki tartışmaya değinir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde konu hakkında şunlar söylenir: "*Efganî konferansında hayatı ve ihtiyaçları bakımından toplumu canlı bir bedene benzetmiş, bu ihtiyaçları karşılayan sanatları bedeninin organlarıyla, hikmet ve nübüvveti ise ruh ve canla karşılaştırmış, hikmetin mârifetle elde edildiğini, hakimin (filozofun) yanılabilceğini, bu sebeple dine aykırı sözlerine uymanın doğru olmadığını, peygamberliğin ise Allah vergisi olduğunu ve onlara uymanın gerekli bulunduğunu söylemişti. Muhâlifler, konferansta söylenenlerden yalnızca 'nübüvvet sanattır' kısmını almışlar, Hasan Fehmi Efendi bu yüzden Efganî'yi tekfir etmiş.*" ([https://islamansiklopedisi.org.tr/efgani-cemaleddin#:~:text=HAYREDD%C4%B0N%20KARAMAN%2C%20%22EFG%C4%80N%C3%8E%2C%20Cem%C3%A2leddin%22%2C%20TDV%20%C4%B0sl%C3%A2m%20Ansiklopedisi%2C%20https%3A//islamansiklopedisi.org.tr/efgani%2Dcemaleddin%20\(04.12.2021\).](https://islamansiklopedisi.org.tr/efgani-cemaleddin#:~:text=HAYREDD%C4%B0N%20KARAMAN%2C%20%22EFG%C4%80N%C3%8E%2C%20Cem%C3%A2leddin%22%2C%20TDV%20%C4%B0sl%C3%A2m%20Ansiklopedisi%2C%20https%3A//islamansiklopedisi.org.tr/efgani%2Dcemaleddin%20(04.12.2021).))

18 Kur'an'dan AYETLER, s. 272.

19 A.g.e., s. 273.

20 Mehmet Akif Ersoy, "Cemaleddin Efganî", *Sırât-ı Müstakîm*, 26 Mayıs 1910, s. 207.

Cemalettin Efganî, Akif'e dergicilik yönüyle de örnek olur. Bilhassa Arap-İslam dünyasında çok yaygın ve etkili olan "El- Urvetu'l-Vuska" dergisinin sahibi de Cemalettin Efganî'dir. Derginin başyazarı ise Muhammet Abduh'tur. Adını Bakara Suresi 256. Ayetten alan bu dergi özellikle Sebilürreşat dergisi için model olur.

Türk fikir hayatında Mason olduğu ve İslam dışı bazı fikirlere sahip olduğu gibi gerekçelerle Cemalettin Efganî ve hatta Muhammet Abduh hakkında olumsuz görüşler de vardır. Bu olumsuz görüşler bağlamında zaman zaman Mehmet Akif de eleştiriye tabi tutulur. Hatta denilir ki, "*Akif, nasıl olur da böyle bir Mason'un peşinden gider?*"²¹

Muhammet Abduh: Mehmet Akif'in fikriyatı Muhammet Abduh'a daha yakındır. Ancak Abduh ise Efganî'nin öğrencisidir. Efganî'nin en çok kullandığı isim, "Cemaleddin el-Hüseyni el- İstanbuli el-Efganî el-Kabili"dir. Namık Kemal gibi Efganî de Renan'a karşı bir müdafaa yazmıştır.

Abdürreşit İbrahim: Akif'in etkisinde kaldığı bir diğer düşünür ise Abdürreşid İbrahim Efendi olur. Akif "Süleymaniye Kürsüsü'nde" şiirinde onun vaazlarını konu edinir. Safahat'ın İkinci Kitabı olan "Süleymaniye Kürsüsü'nde", Akif'in önemli seleflerinden sayılan Abdürreşit İbrahim'le ilgilidir. Sırat-ı Mustakim'de yazılar yazan Abdürreşit İbrahim, Rusya'daki Türk aydınlarından da biridir. Bu zat 1853'te Sibiryada doğmuş, Mekke ve Medine'de tahsil görmüş, 1881'de ilk defa İstanbul'a gelerek Tanzimat aydınları ile tanışmış, Rusya'ya dönüşünde yeni usulde mektepler açmış, "Liva'ül-Hamd" adlı bir broşür neşrederek Rusyalı Türklerin Osmanlı ülkelerine göçmesini teşvik etmiştir. Meşrutiyet'ten sonra yine Türkiye'ye dönüp, konferans ve vaazlar vermiştir. 1944'te Japonya'da ölen Abdürreşit İbrahim, Osmanlı topraklarından Japonya'ya kadar uzanan Türk İslam dünyasını gezerek müşahedelerini "Alem-i İslam" ve "Japonya'da İntişar-ı İslamiyet" (1912-1914) adlı resimli iki büyük ciltte neşretmiştir. Akif'in Süleymaniye kürsüsüne çıkararak, İslam dünyasının durumu hakkında vaaz eden uyanık bir bilgin olarak gösterdiği hoca, işte bu Abdürreşit İbrahim Efendi'dir.²²

21 D. Mehmet Doğan, internette "TÜRKİYE YAZARLAR BİRLİĞİ" sitesinde 02.02. 2021 tarihinde yayınlanan "Kim Afganîci? Abdühamîd mi? Âkif mi?" adlı yazısında bu konuya açıklık getirir.

22 Orhan Okay, *Mehmet Akif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, s. 73-74.

Mehmet Akif, “Mühim Bir Eser” adlı yazısında da Abdurreşit İbrahim’den söz eder. “Biz Asyamız hakkında doğru malumatı doğrudan doğruya Abdürreşit İbrahim Efendi hazretlerinden alacağız. Müşarünileyhe Japonya’da, Çin’de, Hindistan’da iken Sıratıüstakim ile neşrolunan mektuplarıyla Osmanlı toprağına geldikten sonra yine Sıratıüstakim’de dercedilen hutbe-lerle sevgili kaarilerimize tanıttırmıştır. (...) Hazret Asya’nın her tarafını senelerce gezmiş, bu koca kıtada sakin insanların mazarını tahkik etmiş, hâlini tedkik etmiş, bunlarda saadet görmüşse esbabını aramış, sefalet görmüşse menbaini taharri etmiş, evladını, ayalını, memleketini sırf bir hissi cuşa cuşi hamiyetle bırakıp yola çıktığı hâlde gezdiği yerlerde hiçbir vakit hisse mahkum olmamış. Evet, alemlî İslâmın felahı için çırpınıp duran bu muazzam kalp başkalarının fezailine karşı lakayt kalmamış...”²³

Şeyh Sa’di: Mehmet Akif Sa’di hakkında da bir yazı kaleme almıştır. Akif, karşılaştırmalı edebiyat yaparcasına, her bir yazarı ve de eseri tek başına ele almaz. Mesela Sa’di ile Aleksandır Duma’yı (Kamelyalı Kadın’ın yazarı) birlikte ele alır. Hatta Kamelyalı Kadın romanını da Leyla ile Mecnun ve Hüsn ü Aşk’la birlikte ele alır. Akif, “küçük şeylerden büyük neticeler çıkarmak” olarak nitelediği anlayışı adını andığı yukarıdaki yazarlarda görür. Mesela Sa’di anlattığı çok önemsiz bir hikâyeden bile büyük sonuçlar (hisseler) çıkarır. Akif, Sa’di konusunda Ziya Paşa’nın şu beytini de alır: *Bir kimse okursa Bostan’ı / Anlar o zaman nedir cihanı.*” Akif yazısının sonunda şu yorumu yapar: “...Homer’den sonra en büyük sayılan Firdevsi’yi ne yapıyorum? Altmış bin beyitlik Şehname’si Bostan’ın yedi sekiz beyte varan iki hikâyesi kadar insaniyete hizmet edebilmiş midir?”²⁴

Muhammet İkbal: Pakistan’ın manevî lideri Muhammet İkbal de Akif’in etkilendiği önemli isimlerdendir. Öyle ki Akif, İkbal’i kendisine benzetir ve onu çok sevdiğini söyleyerek eserlerinden bazılarını tercüme eder. Hasan Basri Çantay’a göre Mehmet Akif, ömrünün son yıllarında Hindistan’ın filozof şairi Muhammet İkbal’in kıymetli eserlerine hayranlıklarını dile getirmiştir. Akif, İkbal’den bir dördlük çevirmiştir. Bu dördlük Yedinci Safahat’ta yer alır. Dördlük şöyledir:

23 Kur’an’dan AYETLER, s. 285.

24 A.g.e., s. 309-311.

*Heyecâna verdi gönülleri, Heyecanlı sesleri
gönlümün; Ben o nağmeden müteheyyicim:
Ki yok ihtimâli terennümün.*²⁵

Akif bir başka yazısında ise İkbâl hakkında şu açıklamayı yapar: “Evvelki hafta bana Hind’li şair- i İslâmî Muhammed İkbâl’in iki manzum eserini gönderdiler. Ben bu şairin ufak bir risalesini Ankara’da görmüş ve sahibini de kendime benzetmiştim. Şarkta yetişen urefa-yı sofîyenin bütün eş’arını okuduktan başka Almanya’ya giderek garp felsefesini adamakıllı hazmeden İkbâl hakikat yaman şair. (...) Nezdindeki iki eserin biri (Peyamı Meşrik) dir. Çok güzel kıtalarıyla gazelleri var. Gazellerin bir ikisi bana sarhoş gibi nara attırdı.”²⁶

Alphonse Daudet: Akif’in en çok sevdiği yazarlardan biri de Fransız romancı Daudet’dir. Ondan da en çok sevdiği eser “Çek”tir (Jack).²⁷ Jack, Alphonse Daudet’nin Türkçeye “Zavallı Çocuk Jack” olarak çevrilen romanıdır. Bu romanda babasını tanımayan, annesinin yetersiz ilgisiyle ayakta kalmaya çalışan; küçük yaşta çalışmaya zorlanan bir çocuğun hayatı anlatılır. Bu çocuğun hayatına benzer Akif’te de “Küfe” şiiri ve “Hasta” şiirleri vardır. Akif, Daudet’yi o kadar sever ki bir yerde de şunu söyler: “Seyfi Baba’daki fener tasviri benim değil ki, Daudet’dendir.”²⁸

Duma Fils: Mehmet Akif’in Altıncı Safahat’ı “Asım” adını taşır. Altıncı Safahat’ta Akif tiyatral diyaloglara yer verir. Bu diyaloglarda konuşan kişilerden biri de “Köse İmam”dır. Köse İmam aynı zamanda Asım’ın da babasıdır. Köse İmam ise esasında Akif’in yakın dostu Ali Şevki Hoca’dır. Mithat Cemal Kuntay, Akif’in şiirlerindeki Ali Şevki Hoca tipinin aslında Duma Fils’in eserlerindeki “raisonneur” olduğunu söyler. Raisonneur, felsefi konuşan ya da “hikmet dolu sözler sarf eden” demektir. Duma Fils’in romanlarındaki bu kişi “noter” iken Akif’te “imam”dır.²⁹

25 Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, s. 58.

26 Hasan Kaya, *Mehmet Akif Ersoy’un dinî ve Siyasî Fikirleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimler Anabilim Dalı İslam Mezhepleri tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ-2009, s. 102.

27 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 30.

28 Mithat Cemal, a.g.e., s. 48.

29 Mithat Cemal, a.g.e., s. 57.

Victor Hugo: Akif, Victor Hugo'nun "Sefiller" romanında en çok papazı sevdiğini söyler. Çünkü bu papazı görenler, onun insaniliğine sebep olan dini sevmekten kendilerini alamazlar.³⁰

Emile Zola: Mithat Cemal, Akif'in Emil Zola'yı sevmeye sebebi olarak, Zola'nın Fransızların rezaletlerini anlatması olduğunu söyler.³¹ Zola, bu tavrını sahip olduğu "natüralist roman" anlayışı yüzünden sürdürür. Sanat görüşü olarak natüralizme yakın duran Akif de Türk toplumunun rezaletlerini anlatır. Akif yazmış olduğu bir yazıda bu konuda şunu söyler: *"Elverişli bulduğumuz her mevzuu yazacağız, hele içtimai dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız milleti ele, düşmana maskara etmek değildir. Meramımız, kendimizi değil, maskaralıklarımızı maskara etmektir. Ta ki ülfet neticesi olarak, her gün yapmaktan hiç sakınmadığımız, hiç azap duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da, elbirliğiyle insanlığa doğru bir adım atalım."*³²

Pasteur: Akif, Halkalı Ziraat Mektebinde öğrenci iken Rıfat Hüsamettin adlı bir hocadan ders alır. Bu hoca Akif'e Pasteur'u öğretmiştir. Pasteur, bilindiği gibi kuduz aşısının mucidi olan dünya çapında tanınmış bir ilim insanıdır. Öyle ki Rıfat Hüsamettin, Pasteur'un öğrencisi de olmuştur. *"Akif bu muallimden Pasteur'un yalnız ilmini öğrenmedi; büyük feragatini de dinliyordu. Ve Pasteur o Hristiyanı ki Akif, onun adını söylerken, gözleri büyür, sesi değişirdi. Akif bir gün kendisine Pasteur'un resmini göstermelerini ister. Gördükten sonra der ki "Bu ne ilahi yüzdür!" Bu sözü söyledikten sonra resmi öperdi."*³³

Yabancı Kaynaklar Hakkında Safahat'tan Örnekler

Mehmet Akif Safahat adlı şiir kitabında yukarıda adını andığımız yabancı şahsiyetlere yer veren çok sayıda şiir yazmıştır. Bu şiirlerin bazıları adı geçen şahsiyet hakkında yazıldığı gibi, pek çoğu da yazılan herhangi bir

30 Mithat Cemal, a.g.e., s. 31.

31 Mithat Cemal, a.g.e., s. 114.

32 M. Ertuğrul Düzdag, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İst. 2004, s. 187.

33 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, s. 166.

şiiirin içinde değinilen bir kişi olarak yer alır. şimdi bu şiirlerden bazı alıntılar yapalım.³⁴

Cemaleddin Efganî:

Mısr 'ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abdu,

Konuşurken neye dâirse Cemâleddin 'le;

Der ki tilmîzine Afganlı:

“Muhammed, dinle!

İnkılâb istiyorum, başka değıl, hem çabucak.

Öne bizler düşüp İslâm 'ı da kaldırmazsak,

Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme... (...)

Gidelim bir yere, hattâ řu bizim Sûdân 'a;

Yeni bir medrese te'sîs edelim urbâna.

Daha üç beş de fazîletli mücâhid bulalım.

Nesli tehzîb ile, i'lâ ile meşğûl olalım.

Çıkarıp gönderelim, hâsılı, şeyh 'im, yer yer,

Oradan âlem-i İslâm 'a Cemâleddin 'ler.” (Asım, s. 441)

Muhammet İkbâl:

Figâna söyletebilmek bir ızdırâbı, hayâl!

Diyordu şâiri Hind 'in o feylesof İkbâl:

“Heyecâna verdi gönülleri,

Heyecanlı sesleri gönlümün;

Ben o nağmeden müteheyyicim:

Ki yok ihtimâli terennümün.” (Sanatkâr şiiri, s. 514)

34 Mehmet Akif Ersoy, *SAFAHAT*, Eseri Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst. 1983. (Metin içinde geçen sayfa numaraları bu baskıya aittir.)

Şeyh Sa'di:

Sa'dî diyor ki:

Bir gece biz kârvân ile Âheste-seyr iken yolumuz düştü bir çöle.

*Sür'atle tayyiçin o beyâbân-ı vahşeti, Hep yolcular fedâ ederek istirâhati,
Gitmekteydi. Bir aralık bende meşye tâb,*

Hiç kalmamış ki düşmüşüm artık zebûn-i hâb.

Âvâre bir piyâdeyi bekler mi kafile?

Nâcâr şedd-i rahledecek tâbe-merhale.

Durmuş, diyordu, bir de uyandım ki, sârban:

“Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârvan!

Uykum benim de yok değil amma bu deşt-zâr,

Ârâmgâh olur mu ki bin türlü korku var?

Ser-menzil-i merâma varır durmayıp giden;

Yoktur necât ümîdi bu çöller geçilmeden.

Heyhât, yolda böyle düşen uyku derdine,

Hep yolcular gider de kalır kendi kendi ne!”

Varmak istersen -diyor Sa'dî- eğer bir maksada?

Tuttuğun yollar tükenmekten muarrâ olsa da;

Şedd-i rahl et, durmayıp git, yolda kalmaktan sakın! (“Durmayalım” şiiri, s. 28-31)

Akif, “Geçinme Belası” adlı şiirine Sa'dî'nin şu beytini epigraf yapar:

“Ömr-i giran-mâ ye der in sarf şud

Tâ çihorem sayf, çipûşem şitâ?” (s. 34-36)³⁵

35 Bu Farsça beytin Türkçesi şöyledir: Kıymetli ömür, yazın ne yiyeyim, kışın ne giyeyim, derken, bitti.

Safahat'ta bunlar dışında Sa'di pek çok yerde anılır:

*Doksan senelik ömre, İlâhî, bu mu gâyet?
Bilmem ki ne âlem bu cedel-gâh-ı maîşet!
Korkunç oluyor böyle hakikatleri, gerçek,
Sa'dî gibi bir asr-ı faziletten işitmek.
Sa'dî o kadar felsefesiyle, hüneriyle,
Fikrindeki hürriyyet-i fevka'l-beşeriyle,
Esbâb-ı maîşet denilen kayda girerse,
Yâd etmesin âzâdeliğin nâmını kimse. ("Geçinme Belası" şiiri, s. 34)*

"Azim" adlı şiir de bütünüyle Sa'di ile ilgilidir:

*Sa'dî, o bizim Şark'ımızın rûh-i kemâli,
Bir ders-i hakikat veriyor, işte meâli: (s. 65)*

*O Sa'dî'ler, o Hâfız'lar, o Firdevsî, o Râzî'ler,
Gazâlî'ler, o Kutbüddîn, o Sa'düddîn, o Kâdî'ler Yetiştirmiş;
O Örfî'nin, o bir çok şems-i irfânın
Ziyâsından tenevvür eylemiş iklimi dünyânın,
Bugün makhûr-i nâdânîsidir bir fırka haydûdun! ("Acem Şahı" şiiri, s. 84)*

*Senin şu hâlini Sa'dî ne hoş hikâye eder...
İşittiğin olacaktır ya... Neyse, dinleyiver: (Safahat 4. Kitap, s. 273)*

*Sâde pek sövme ki, Peygamberimiz şî'ri sever.
— Vâkıâ "inne mine'-ş-şî'ri..." büyük bir ni'met;
Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lâkin, hikmet.³⁶
Ben ki Attâr ile Sa'dî'yi okur, hem severim;
Başka vâdileri tutmuşlara ancak söverim. (Safahat, Asım, s. 369)*

36 Öyle şiir vardır ki hikmettir; öyle beyan vardır ki sihirdir. (Hadîs-i Şerîf).

Akif, Safahat'ta Sadî'den tercüme ettiği şiirlere de yer verir.

Abbas Halim Paşa:

Mehmet Akif, “Tebrik” adlı şiirini Abbas Halim Paşa için yazmıştır. Şiirin başlığına konulan dipnotta Akif şunu söyler:

*TEBRİK*³⁷

*Gökten ay parçası hâlinde, o rahmet güneşi,
İndi âfâka bu akşam, bu mübârek akşam.
Ebedî kandili yandıkça, Hudâ'dan dilerim,
Parlasın dursun o îman senin alnında, Paşam! (Yedinci Safahat, s. 494)*

Selahaddin Eyyubi:

*Sen ki, son Ehl-i Salîb'in kırarak savletini,
Şark'ın en sevgili Sultânı Salâhaddîn'i,
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...*

*Ne hüsrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayâlimden geçerken şimdi, fikrim hercümerc oldu,
Salâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fâtih'lerin yurdu.*

*Ne zillettir ki: Nâkûs inlesin beynin de Osmân'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın! (“Bülbül” şiiri, s. 474)*

37 Velîni'metim Emîr Abbas Halîm Paşa Hazretlerine.

Abdürreşit İbrahim:

Akif, Abdürreşit İbrahim'i İkinci Safahat'ta şu mısralarla tanıtır:

Kimdi kürsîdeki? Bir bilmediğim pîr ammâ,

Hiç de bigâne değil kalbe o câzib sîmâ.

Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destârı,

O mehîb alnı, pek mûnis olan didârı,

Her taraftan kuşatıp, bedri saran hâle gibi,

Ne şehâmet, ne melâhat veriyor, yâ Rabbi!

Hele gözler iki mihrak-ı semâvidir ki:

Bir şuâîyle alevlendiriyor idrâki.

Ah o gözlerden inen huzme-i nûrânûrun,

Bağlı her târ-ı füsunkârına bin rûh-i zebûn! (Safahat, İkinci Kitap, s. 161)

Safahat'ta daha pek çok isim geçer. Mesela "Rahmetullah". Rahmetullah, "İzhârü'l-Hak" adlı eseriyle misyonerlere cevap veren Hindistanlı İslam âlimidir. Bu şahsın İkinci Safahat'ta adı geçer. Yine Akif, Yedinci Safahat'ta geçen "Umar mıydın" adlı şiirde de Ataullah Bahaeddin'i anar.

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy, *“Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı /Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm’ı”* beytiyle bir anlamda hayatını ve sanatını şekillendiren bütün ret ve kabullerin kökenini işaret etmiş olur. Bu yüzden olsa gerek Akif’in bir ismi de “Kur’an şairi”dir. Akif, bütün ret ve kabullerinde Kur’an’dan yola çıkar. Bu manada onun sanatını anlamada Kur’anî birer terim olan “ayne’l-yakin”, “hakka’l-yakin” ve “ilme’l-yakin” kavramlarına değinmek gerekir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde açıklandığına göre “ayne’l-yakin”, *“gözlem yoluyla elde edilen ve doğruluğu apaçık olan bilgi”* manasında bir terimdir. “Hakka’l-yakin”, *“kesinlik açısından en ileri derecede bulunan doğru bilgi”* anlamındadır. “İlme’l-yakin ise *“kesinlik açısından ilk basamakta bulunan doğru bilgiyi”* ifade eden bir tabirdir.

Mehmet Akif, bilgiye ulaşma konusundaki bu üç yolun hepsini kullanmıştır. Yani sadece bir noktada sabit kalmamış, hep daha ilerisini gözetmiştir. Bu, Akif’in Kur’an’la ilişkisinin göstergesidir. Akif’in bir de Hz. Muhammed’in hadisleriyle ilişkisi vardır. Yani Akif, Hz. Peygamber’in hadislerine de mümkün olduğunca riayet eder; hadislerde tavsiye edilen şeyleri yapmaya çalışır. Şairimizin yapmak istediği şeylerden biri de, *“İlim Çin’de de olsa gidip alınız”* ve *“Hikmet, müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır”* mealindeki hadislerin gereğini yerine getirmektir. Bu manada Akif ömrü boyunca ilim ve hikmet peşinde koşmuş, sürekli okumuş ve aramıştır. Bulduklarıyla yetinmemiş, söz konusu bulguları “ilme’l-yakin”, “ayne’l-yakin” ve en önemlisi “hakka’l-yakin” aşamalarından geçirircesine en ince ayrıntısına kadar araştırmıştır. Kısaca Akif ne söylemişse görüp de söylemiştir. Burada Akif’in şu mısralarını anmak gerekiyor:

*Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim,
İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.*

Mehmet Akif bu konuda herhangi bir din ayrımı yapmadan hemen her kaynaktan faydalanmıştır. Yani “*bu Müslüman değil, bu kafir, bu gavur vs.*” gibi bir gerekçe göstermeden ilmi ve hikmeti nerede, kimde gördüyse ona ulaşma çabası içinde olmuştur. Bu tavrı yüzünden Akif’in epistemolojisi oldukça güçlüdür. Yani Akif hem yerli-millî kaynaklardan hem de yabancı kaynaklardan ileri derecede faydalanmıştır.

Bu çalışmada biz Akif’in yöneldiği yabancı kaynakları araştırdık. Bu kaynaklar arasında hem Batılı hem de İslam dünyasından isimler olduğu görülmektedir. Özellikle Fransız edebiyatından Lamartin, Emile Zola ve Aleksandr Duma Fils gibi şahsiyetler Akif’in sevip okuduğu ve hatta etkilendiği isimlerdir. Bunların yanında Akif özellikle Fars şairi Şeyh Sa’dî’yi de çok sevip okuyordu. Ancak Akif’in en çok etkilenip takip ettikleri şahsiyetler ise bir anlamda kendi çağdaşları olmuştur. Kimdir bunlar? Cemalettin Efganî, Muhammet Abduh, Abdürreşit İbrahim, Muhammet İkbal vd...

Akif’in en çok etkisinde kaldığı şahsiyetlerin başında Cemalettin Efganî gelir. Efganî’nin “*Ey Müslimanlar, siz insan değil de sinek olsaydınız vızılırdınız İngilizlerin kulaklarını sağır ederdi.*” sözü meşhurdur. Efganî aynı zamanda İttihad-ı İslam düşüncesinin de mimarıdır. Dolayısıyla bu düşünceye sahip olan her şahsiyeti de tabii olarak etkilemiştir. Etkilenen isimler arasında Padişah İkinci Abdülhamid de vardır. Efganî sadece İttihad-ı İslam düşüncesinde olanları değil Türkçüleri de etkilemiştir.

Akif’in ilminden ve sanatından faydalandığı yabancı isimler konusu dostlarınca da bilinip takdir edilmektedir. Mesela yakın dostu Süleyman Nazif’e göre Akif’in sevdiği yabancı şahsiyetlerin bazıları şu şahsiyetlerdir: Araplardan İbni Fariz, Acemlerden Sa’di, Fransızlardan Lamartin, Alfons Dode ve Emile Zola. Akif’in etkisinde kaldığı bir diğer düşünür ise Abdürreşid İbrahim’dir. Akif, Süleymaniye Kürsüsünde, Asya ve Afrika’yı gezmiş olan seyyah ve ömrünü İslam âleminin intibahına adayan, gezdiği yerlerde vaaz ve konferanslar yoluyla bunu sağlama amacında olan Abdürreşit İbrahim’i konuşturur. Akif, diğer İslam ülkelerindeki problemleri de, Japonların örnek davranışlarını da İbrahim’e söyleterek bu eserinde bütün İslam âleminin sorunlarını ifade etmiş ve İslam birliğine özellikle vurgu yapmıştır.

Akif, Sa'di ile birlikte birçok yazarı inceler. Batı'da Victor Hugo, Emile Zola, Alexandre Dumas Fils gibi düşünürlerin eserlerini severek okuduğunu belirten Akif'in İslam dünyası içinde en fazla etkisinde kaldığı düşünür ise Mısır Müftüsü Muhammed Abduh olur. Akif özellikle Abduh'un inkılap hareketini benimser. Akif'in ayet ve hadis tefsirleri yazmasına yönelmesinin temelinde de Abduh vardır. Abduh'un formüle ettiği İslam Birliği ideolojisinin, gerçekleşmesi için yapılması gerekenlerden biri de dinin kaynağındaki orijinal şartlara dönmek yoluyla reform ve yenilik olduğu fikri Akif'çe de makul karşılanır.

Pakistan'ın manevi lideri Muhammet İkbal de Akif'in etkilendiği önemli isimlerdendir. Öyle ki Akif İkbal'i kendisine benzetir ve onu çok sevdiğini söyleyerek eserlerinden bazılarını tercüme eder. Özellikle İkbal'in "Peyam-ı Meşrik"ını sıklıkla okuyacak ve dostlarıyla müzakere edecektir. Akif, İkbal'i okumak ve takip etmekle kalmaz, onun idealizmini de örnek alır. Ne demektir bu? Muhammet İkbal, idealize ettiği gençliği kendi oğlu "Cavit"ın şahsında anlatır. "Cavitnâme" bu anlamda âdeti bir ütopya olarak da okunabilir. Buna karşılık Akif de hocasının oğlu "Asım"ın şahsında bir gençlik ideali çizer. Safahat'ın altıncı kitabı "Asım" adını taşır ve bu kitap da bir ütopya olarak okunabilir. Dolayısıyla Asım Cavit'in Türkiye'deki muadilidir.

Akif, karşılaştırmalı edebiyat yaparcasına, her bir yazarı ve de eseri tek başına ele almaz. Mesela Sa'di ile Aleksandır Duma'yı birlikte ele alır. Hatta Kamelyalı Kadın romanını da Leyla ile Mecnun ve Hüsn ü Aşk'la birlikte ele alır. Namık Kemal'i de çok seven Akif, Muhammed Abduh ile Namık Kemal arasında ilişki kurar.

Akif'in yabancı kaynaklar konusunda en çok yaptığı şey tercümelerdir. Mesela Sebilürreşat'ta Sait Halim Paşadan çok sayıda tercüme yapar. Bu tercümeler daha sonra "Buhranlarımız" adıyla kitaplaşır. Akif, fikriyatına tesir eden yabancı şahsiyetlerin bir kısmını yazılarında tanıtır. Bir kısmı hakkında ise Safahat'taki şiirlerin satır aralarında bilgi verir. Hatta Safahat'taki şiirlerin çoğunda bu şahsiyetler bir şekilde anılır.

Sonuç olarak şunu da söyleyelim ki Mehmet Akif, fikriyatını inşa ederken çok sayıda yabancı kişi ve kaynaktan faydalanmıştır. Acaba kimden

hangi açıdan etkilenmiştir? Bu soru bile çok geniş bir cevap alanı işgal eder. Ancak birkaç cevap verelim. Akif, hakikati bütün gerçekliği ile anlatma konusunda Emile Zola'dan, dolayısıyla natüralizmden etkilenmiştir. İslam dünyasına ilmi ve çağdaş imkânlar sunma konusunda Cemalettin Efganî ve Muhammet Abduh, ona model olmuştur. Kıssalardan ve küçük anekdotlardan “önemli sonuçlar” (kıssadan hisse çıkarmak) konusunda ise hocaları Şeyh Sa'di ve Aleksandır Duma'dır. Gençliğe değer verip, onların üzerinden ütopya inşa etme noktasında Akif'in örnek aldığı isim Muhammet İkbal'dir. Kısaca belirtmek gerekirse Akif, tanıdığı ve okuduğu her bir şahsiyetten bir şeyler almayı bilmiştir. Böylece o ömrü boyunca peşinde olduğu ilim ve hikmet yolculuğunu asla tek başına yapmamış olur. Her bir yolculukta kendine mutlaka bir yol arkadaşı bulmuştur.

Burada şunu da vurgulayalım ki Akif bu kaynakların hiçbirine körü körüne bağlanmaz. Gerekğinde eleştiri yapmaktan da çekinmez. Mesela Akif, Abdülhamid dönemini eleştirdiği noktadan İttihatçıları da en sert şekilde tenkit eder. “*Gelenin hatırı için geçmişe kalkıp sövemem*” ne demek? “*Hele haksızlığa ölsem tapamam*” denilince kimler kastediliyor? Şiir diliyle sorulan bu sorulara da cevap aramak gerekiyor.

Kaynakça

- Abdurrahim Karadeniz, “Mehmet Akif’in Düşünsel Öncüleri ve Gelenek Algısı”, *Hece / Mehmet Akif Özel Sayısı*, Ocak 2008, Sayı: 133.
- Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmet Akif*, İst. 1978.
- Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1973.
- Hasan Kaya, *Mehmet Akif Ersoy’un dinî ve Siyasî Fikirleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâmî Bilimler Anabilim Dalı İslam Mezhepleri tarihî Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ-2009.
- Hayrettin Karaman, “Cemaleddin Efgani”, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/efgani-cemaleddin#:~:text=HAYREDD%C4%B0N%20KARAMAN%2C%20%22EFG%C4%80N%C3%8E%2C%20Cem%-C3%A2leddin%22%2C%20TDV%20%C4%B0sl%C3%A2m%20Ansiklopedisi%2C%20https%3A//islamansiklopedisi.org.tr/efgani%2Dcemaleddin%20>) (Erişim Tarihi: 04.12.2021).
- Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif*, İst. 1958.
- Hüseyin Yazıcı, “Gurbet Diyarında Mecalsiz Bir Şark İnsanı: Mehmet Akif Ersoy”, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 34, 2019.
- Kur’an’dan AYETLER*, Tercüme ve Tefsir Eden Safahat Şairi Mehmet Akif Ersoy, Toplayan, Ekler ve Notlar İlavesiyle Neşreden Ömer Rıza Doğrul, Yüksel Yayınevi, İst. 1944.
- Mehmet Akif Ersoy, “Cemaleddin Efgani”, *Sırât-ı Müstakim*, 26 Mayıs 1910.
- Mehmet Akif Ersoy, *SAFAHAT*, Eseri Tertip Eden: Ömer Rıza Doğrul, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst. 1983.
- M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İst. 2004.
- M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İst. 2004. Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ank. 1990.
- Orhan Okay, *Mehmet Akif / Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay. Ank. 1989. Sezai Karakoç, *SÜTÜN / Günlük Yazılar II*, Diriliş Yay. İst. 2020.

Mehmet Akif Ersoy’un Türkiye Dışındaki Etki ve Yansımaları

Mehmet Akif Ersoy’s Effects and Implications Outside Turkey

Prof. Dr. Nasi Aslan

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Adana/Türkiye

E-Posta: nasiaslan@cu.edu.tr

Abstract

The reputation of intellectuals who dedicated themselves to their nation and state and were sincere and consistent in their causes was not limited just to the national level but attained a worldwide scale. History is full of the cases of such personalities. Mehmet Akif Ersoy is also one of these distinguished personalities.

Akif who was called the ‘Poet of Islam’ voiced his cause of Islamic unity and patriotism throughout his life. Did this ideal of Akif, who advocated the cause of unity and solidarity of the Islamic community with his faith in the Islamic ummah, have repercussions outside Turkey? The fact that Mehmet Akif Ersoy as a national poet is respected and loved by all segments of society in Turkey is an incontrovertible truth. It is also true that Akif’s respectability and influence were not limited solely to Turkey, rather, he had effects and implications outside Turkey just as he had on Turkish intellectual life and literature. In this research, the focus will be placed on Akif’s effects and traces particularly on the Arab world. The topic will be addressed in two stages. First, was any thinker or man of letters directly influenced by Akif? If there was such a person, who was this person? Second, did the traces left by Akif reach such a level as to be the topic of academic research? Being a topic of academic research is a significant factor for a person in terms of the sphere and dimensions of his influence as well as the degree and power of his influence.

In the first stage, it is necessary to mention especially Hafez Ibrahim, who was dubbed as the poet of the people of Egypt. Patriotism, unity & solidarity, resistance against the enemy, and problems about social life come at the top of the main themes addressed in Hafez Ibrahim's poems. When viewed from this perspective, it is discerned that there is a big similarity between Akif and him. In the research, this aspect will be explained through examples.

Regarding the second stage, it is identified that some of Akif's poems were translated into Arabic even when he was still alive. This interest in Akif was not only limited to his poems, it is discerned that numerous articles, book chapters, and books were written about Akif's life, worldview, and literary works. From such efforts, it is inferred that the Arabic authors who referred to Akif and translated his literary works found something about themselves in him and analyzed his world of ideas with care. This research addresses to what extent Akif achieved in becoming an interpreter of not only the feelings but also the world of ideas of the people of Arabic lands and left traces on them.

Keywords: Mehmet Akif, Poet of Islam, Effects Outside Turkey, Arab World, Hafez Ibrahim, Academic Research

Giriş

İslam coğrafyasında tıpkı Muhammed İkbal (ö. 1938) gibi “Şâirü'l-İslâm”, “İslam Şairi” sıfatıyla anılan Mehmet Akif, hayatı boyunca İslam birliği ülküsünü ve vatan sevgisini dile getirmiş olup bu duygu ve düşüncelerini eserlerine de tam manasıyla yansıtmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve 1. Dünya Savaşı sonrası tarihî ve siyasî olayların getirdiği sonuçlar itibarıyla kaybeden fakat bir fikir akımı olarak varlığını sürdüren İslamcılık hareketinin Türkiye'deki, İslam ülkelerinde yükselen milliyetçilik akımları karşısındaki en önemli mümessillerinden biridir. Onun İslamcılığı aynı zamanda vatanperverlik, dil bilinci gibi milliyetçi temalarla ve güçlü antiemperyalist düşüncelerle örülmüş olduğu için ulusal ve ulusal sınırları aşan hususiyetleri bir arada bulunduran entelektüel bir tutum olarak görülmektedir¹. Nitekim Akif'e göre memleket elden gittiğinde dinin de gideceği anlayışı, hayalini kurduğu İslam birliği mefkûresinin içerdiği milliyetçi temayı barındırır. “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı eserinde vatan ve dinin birlikte algıladığını ortaya koyan “Memleket mahvoluyor, din de beraber gidiyor”² mısraları onun zikredilen anlayışına işaret etmektedir. Daha yaşarken onun din, millet ve ideal anlayışını sarıh bir şekilde ortaya koyan isimlerden Cenap Şahabeddin (ö.1934), şairin fikir dünyasındaki din ve vatan kavramlarının bütünlüğünü şu şekilde anlatmaktadır: “Onun kalbi fâni hislerden çok uzak ve çok yüksek iki aşk ile yanar: Din aşkı, vatan aşkı... Akif'in iki gözünde birer yaş görseniz tereddütsüz hükmedebilirsiniz ki biri üzerinde güzel sancağımız sallanan güzel yerlere, öteki on dört asır evvel Arabistanda doğan hakikat güneşine aittir. Ne yazsa mülhimi (ilham vereni) ikisinden biri olur”³

Mehmet Akif Ersoy'un millî şair olarak Türkiye'de her kesim tarafından sayılması ve sevilmesi bir hakikattir. Şu da bir gerçek ki Akif'in saygınlığı ve etkisi Türkiye ile sınırlı kalmamış onun Türk fikir hayatı ve edebiyatında olduğu kadar Türkiye dışında da etki ve yansımaları olmuştur.

1 Hüseyin Mücîb el-Mısırî, *Târîhu 'l-Edebi 'l- Türkî* (Kahire: el-Fıkra Kitabevi, 1951), 519.

2 el-Mısırî, *Târîhu 'l-Edebi 'l- Türkî*, 520.

3 Cenap Şahabettin, “Memleket Mütefekkirlirinin İhtisasları”, *Mehmet Akif Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, haz. Eşref Edip Fergan (İstanbul: y.y., 1938), 340.

Bu araştırmada Akif'in özellikle Arap dünyasındaki tesirleri ve bıraktığı izler üzerinde durulacaktır. Konu iki noktada ele alınacak olup birincisi Arap dünyasında Akif'ten doğrudan etkilenen mütefekkir ya da edebiyatçılar olmuş mudur? Olmuşsa bunların kimler olduğu; ikincisi onun bıraktığı izler akademik araştırmalara konu olacak boyuta ulaşmış mıdır? Zira bir kimsenin akademik araştırmalara konu edilmesi onun etki alanı ve boyutları ayrıca tesirinin derecesi ve gücü açısından önemli bir faktördür. Araştırmada bu iki nokta ele alınmaktadır. Birinci noktanın vuzuha kavuşması bağlamında öncelikle onun seyahatlerinden bahsedilmesinde fayda mülahaza ediyoruz.

1. Ziyaret Ettiği Arap Ülkeleri

Mehmet Akif Ersoy çeşitli zamanlarda çeşitli sebeplerle Arap ülkelerine seyahatlerde bulunmuştur. Veterinerlik yaptığı dönemde vazife icabı Şam diyarına gitmiştir. 1914 yılında Şam haricinde Beyrut, Kahire ve Medine-i Münevvere'ye yolculuk yapmıştır. Kaynaklarda bu yolculuğunun iki ay sürdüğü geçmektedir.⁴

1915 yılının Mayıs ayında çıkmış olduğu beş aylık yolculuğu esnasında ise Necid, Dımaşk, Riyad ve Beyrut'a ziyaretlerde bulunmuştur.⁵ Bu yolculuğunun sebebi Osmanlı muhaberatı tarafından kendisine verilmiş olan görevdir. Bir takım siyasi sorunlar bu yolculuk vesilesiyle çözüme kavuşturulmuştur.⁶

1918 yılında Beyrut'a davet edilmiş ve burada bir ay kalmıştır. Kendisi Beyrut'tayken İstanbul'da kurulan Darü'l-Hikmet'e⁷ başyazar olarak tayin edilmiş ve bu nedenle İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.⁸

1923 yılının Ekim ayında Mısır'a gitmiştir. 1924 yılının kışından 1925 yılının baharına kadar tekrar Mısır'da bulunmuştur. Son olarak 1925 yılının Ekim

4 Abdullah İbrahim Elezab, *Şair'ül İslam Mehmet Akif Ersoy ve Muhtarat Min Divaneh "Safahat"* (Kahire: el-Buruç, 2017), 27.

5 Elezab, *Şair'ül İslam Mehmet Akif Ersoy ve Muhtarat Min Divaneh "Safahat"*, 27.

6 <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=717671&r=0> (Erişim tarihi 17. 07. 2021).

7 1918-1922 yılları arasında şeyhülislâmlığa bağlı olarak faaliyet gösteren, İslam akademisi hüviyetinde ilmî kuruluş.

8 Elezab, *Şair'ül İslam Mehmet Akif Ersoy ve Muhtarat Min Divaneh "Safahat"*, 27.

ayından 1936 yılına kadar Mısır'da yaşamış, ömrünün 11 senesini orada geçirmiştir.⁹

Kaynaklarda Kahire'nin kuzeyindeki el-Marc ilçesinde kaldığı¹⁰ veyahut yine Kahire'de bulunan Hilvan'da ev tuttuğu yönünde rivayetler bulunmaktadır.¹¹

Mehmet Akif Mısır'da pek çok edebiyatçı ve politikacıyla buluşmuştur. Emir olan Aziz Hasan ve ailesiyle iyi ilişkiler kurmuştur. 1923-1936 yılları arasında Fuat/Kahire Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı hocalığı yapmıştır.¹²

1936 yılında Lübnan'a gitmiş fakat hastalığı nedeniyle kısa süre sonra Mısır'a geri dönmüştür. 17 Haziran 1936'da tedavi için İstanbul'a gitmiş ve 27 Aralık 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹³

2. Arap Dünyasında Mehmet Akif'in Varlığı

Yukarıda da zikredildiği üzere Mehmet Akif Ersoy gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde Arap Dünyası ile yoğun bir iletişim hâlinde olmuştur. Hâliyle bu da Akif'in Arap coğrafyası üzerinde bir tesir bırakacağını akıllara getirmektedir. Ancak savaş yıllarında bu tesir ve yansımalarının sönük kaldığı müşahade edilmektedir. Zira Mehmet Akif Ersoy'un Türkiye dışında başta Mısır olmak üzere Arap- İslam dünyasında ne kadar tanındığına bakıldığında genelde bir belirsizliğin olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın özellikle Osmanlı topraklarında gerçekleşmiş olması, savaşın akabinde ortaya çıkan ayrılıkçı akımları ile oluşan ötekileştirme politikaları, yeni devlet oluşumlarının getirdiği içe kapanmalar yüzünden coğrafyadaki topluluk ve yönetimlerin birbirine yabancılaşması olgusu, Mehmet Akif'le ilgili yorumlarda da tesirini göstermiş görünmektedir. Bununla birlikte İslam dünyası Akif'e karşı tamamen ilgisiz kalmamıştır. Bu ilgi sadece şiiirlerinin tercümesi ile sınırlı olmamış, şairin hayatı, dünya görüşü ve eserleri hakkında çok sayıda makale, kitap bö-

9 Amira Ashraf Elsayed Husseiny, *Mehmet Akif Eroy'un Mısır Hayatı Üzerine Bir Araştırma* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019), 43.

10 <https://www.turk-now.com/> (Erişim tarihi 17. 07. 2021).

11 Ashraf Elsayed Husseiny, *Mehmet Akif Eroy'un Mısır Hayatı Üzerine Bir Araştırma*, 43.

12 el-Mısırî, *Târihu'l-Edebi't- Türkî*, 522.

13 <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=717671&r=0> (Erişim tarihi 17. 07. 2021).

lümü ve müstakil çalışmaların kaleme alındığı görülmüştür. Bu çalışmalardan ortaya çıkmaktadır ki Akif'ten bahseden ve ondan çeviriler yapan yazarlar, onda kendilerinden bir şeyler bulmuşlar ve onun fikir dünyasını dikkatle incelemişlerdir.

Arap edebiyatçıları Ersoy'a "İslam şairi" lakabını vermişlerdir. Aslında Mehmet Akif bu seyahatlerde bulunmadan önceki zamanlarda da Arap coğrafyasında bilinen bir şairdi. Onun şöhreti Azerbaycan, Pakistan, Hindistan, Mısır, Suriye, Irak, Kuzey Afrika, Kırım Yarımadası ve Balkanlara kadar ulaşmıştır. Şöhretinin yanı sıra şiirinde geçen hitaplar da bu coğrafyalara ulaşmış hatta bütün İslam âlemini kapsamıştır.¹⁴

Başta İslam beldeleri olmak üzere Rusya, Çin ve Japonya gibi ülkelerde adını duyuran ve meşhur olan *Sebilürreşâd* (eski adıyla *Sırât-ı Müstakim*) dergisi vasıtasıyla Mehmet Akif'in etkileri bu uzak coğrafyalarda bile görülmüştür. Akif, bu derginin her sayısında ya makale ya çeviri ya da Kur'an tefsiri ile ilgili bir yazısını sunmuştur.¹⁵ Nitekim fikirleri de bu şekilde yayılma ortamı bulmuştur.

3. Arap Dünyasındaki Aydınlarla İletişimi

Akif'in Mısır seyahati dönemin birçok aydını ile iletişime geçmesini sağlamış ve bu durum beraberinde karşılıklı bir etkileşim oluşturmuştur.

Onun Kahire'de Türk dil eğitimi vermesinin önünü açan ve Mısırlı aydın kesimle arasındaki bağı kurmasını sağlayan Mısırlı yazar Abdülvehhâb Azzâm (ö. 1959) ile ilişkisi, Akif'in bu ülke ile bağlarını güçlendirmiş ve böylece Akif, 1935 yılının sonlarına kadar Mısır'da kalmış daha sonra Mısır'dan ayrılarak önce Lübnan'a gitmiş, oradan da İstanbul'a dönmüştür.¹⁶

Arap ülkelerindeki ikameti sırasında Cemâleddin Afgânî'nin (ö.1897) güç kullanarak dâhi olsa sömürgecilerin oluşturduğu tahakkümden kurtulma ve özgürlük kazanma çağrısından etkilenen Akif, onun ve öğrencisi Muhammed

14 <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2019/12/30> (Erişim tarihi 17.07.2021).

15 Rumeysa Bozbek Kancı - Adham Hamawiya, "Nakdû'l-Vakî' el- İslâmî fî Şiir Mehmet Akif Ersoy 'fî Menber es-Süleymaniyye' Enemozzen", *Meceletü 'r-risâle* 4/4 (2020), 231.

16 M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmet Akif Ersoy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 28/432-439.

Abduh'un (ö. 1905) görüşlerini sık sık dile getirmiş ve bu görüşlerin birçoğunu Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca Muhammed Ferid Vecdi'nin (ö.1954) kaleme aldığı makalelerin tercümelerine de gazetesinde büyük bir yer ayırmış ve onun "*el-Mer'etü'l-Müslime*" (Müslüman Kadın) isimli eserini Türk diline tercüme etmiştir.

Akif, büyük şair Muhammed İkbal'den ve onun mücadeleci söylemlerinden de çokça etkilenmiştir. Ancak zikri geçen aydınlardan aldığı bu feyizle kendisi de birçok aydını etkilemiştir. Nitekim edebiyatçı dostu Dr. Abdulvehhab Azzam da Akif'ten etkilenmiştir. O bu durumdan şöyle söz etmektedir:

"Yolculuklarımızda ve sohbet meclislerimizde Arap, Fransız ve Türk edebiyatına dair pek çok şey hakkında konuşmuş ve nice okumalar yapmışızdır. Ben ona şiir okumayı severdim, o da beni dinlemekten hoşnut olurdu. Tüm konuşmalarımız ve okumalarımız bizim için düşünce, zevk, umut ve acı üzere bir araya geldiğimiz hoş vakitlerdi. Birlikte bulunduğumuz zamanların en güzelleri ise Muhammed İkbal'in şiirlerini okuduğumuz anlardır. İkbal'i bana tanıtan oydu. O, bir gün bana İkbal'in "*Peyâm-ı Meşrik*" isimli eserini vermiş ve ben bu sayede İkbal'i sevmiştim. Vakit buldukça İkbal'in şiir kitaplarından birini alıp okurdum; o da dikkatle ve kendinden geçerek beni dinlerdi. Arada bir bazı beyitleri tekrar okumamı istediği de olurdu. Beğendiği beyitler üzerinde durur, bunları takdir eder yahut bazı beyitleri içini çeke çeke dinlerdi. İkbal'in "*Esrâr-ı Hôdi*" eserini birlikte okumaya başlayıp birkaç oturumda bitirmiştik. Yine onun "*Rumûz-u Bî-Hûdi*" isimli eserini beraber okuyup bitirdik ki ikimiz de onu tekrar okumaya can atıyorduk."¹⁷

Dr. Abdülvehhâb Azzâm'ın bu anlattıklarından onun da Akif'ten ziyadesiyle etkilenmiş olduğu görülmektedir. Ancak burada Akif'in etkiledikleri arasında özellikle Mısır'ın halk şairi olan Hafız İbrahim'i zikretmek gerekir. Zira Hafız İbrahim'in şiirlerinde ele aldığı temel konuların başında vatan sevgisi, birlik beraberlik, düşmana karşı direniş ve sosyal hayata dair problemler yer alır. Bu açıdan bakıldığında Akif ile aralarında büyük bir benzerlik olduğu görülmektedir. Bu nedenle öncelikle onun kısaca hayatından bahsedilecektir.

17 "Muhammed Akif Ersoy", <https://ar.m.wikipedia.org/wiki/> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2021).

3.1. Hafız İbrahim Hayatı ve Edebî Kişiliği

Mısır asıllı bir anne ve Türk bir babanın evladı olan Muhammed Hafız b. İbrahim Fehmî, 1870 yılında dünyaya gelmiş ve büyürken Türk kültüründen etkilenmiştir. Babası, o 14 yaşındayken vefat edince annesiyle birlikte önce Kahire'ye daha sonra ise Tanta şehrine taşınan şair, bu şehirdeki Ahmedî Camiinde çeşitli dersler almıştır. Şiire ilgisi de burada başlamış ve aralarında Sâmî el-Bârûdî'nin şiirlerinin de bulunduğu eski ve yeni akım şiirleri ilk kez burada mütalaa etmiştir. Ancak babasının vefatının ardından vasiligini üstlenen dayısının onun edebiyata karşı gittikçe artan ilgisinden rahatsızlık duyması nedeniyle bu evden ayrılmış ve avukatlık mesleğine yönelerek bazı hukuk bürolarında çalışmıştır. Ardından Kahire'ye dönüp Harp Okulu'na girmiş ve 1891 yılında bu okuldan mezun olmuştur.¹⁸

Hassas ve duyarlı bir kimse olan Hafız İbrahim, içinde bulunduğu sıkıntıları hesaba katarak önce Ehrâm Gazetesi'nde çalışmak istemiş ancak o kapı kendisine kapandığından Şeyh Muhammed Abduh'a yönelmiştir.

İçinde büyüdüğü ve maddi sıkıntılar nedeniyle fakir halk tabakası arasında hayatını sürdürdüğü sıralarda Şeyh Muhammed Abduh ile teması, onu reform isteyen bir çevrede yaşamaya hazırlamıştır. Fakir halk arasında yetişmesi dolayısıyla da İmam'ül-Abd gibi maddi sıkıntılar içerisindeki edebiyatçılarla yolları kesişmiştir. Muhammed Abduh aracılığıyla dinî, içtimâî ve siyasi reform düşüncesi taşıyan ve Mısır'da bugün dâhi etkileri açıkça görülen seçkin bir Mısırlı sınıfla tanışma fırsatı elde etmiş ve bu durum edebî kişiliğinin gelişmesini sağlamıştır.¹⁹

Tüm bunların yanı sıra Hafız İbrahim'in şiirlerinde ele aldığı temel konuların başında sosyal hayat, vatan, hilafet, doğu toplumu ve insanlık gelmektedir.²⁰ Şair emekli olduktan dört ay sonra 12 Temmuz 1932 tarihinde Kahire'deki küçük bir evde hayata gözlerini kapamıştır.²¹ Fikirleri kadar yaşadığı mütevazı hayat tarzı açısından da Hafız İbrahim'in Akif'le benzeştiği görülmektedir.

18 Şevkî Abdusselâm Dayf, *el-Edebü'l-Arabiyyi'l-Mu'âsir fî Mısır* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 13. Basım, ts.), 101.

19 Rıfat Işık, "Hafız İbrahim ve Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Ortak Unsurlar", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4/4, 225-248.

20 Işık, "Hafız İbrahim ve Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Ortak Unsurlar", 225-248.

21 Mustafâ Sâdık b. Abdirezzâk b. Sa'îd b. Ahmed b. Abdilkâdir er-Râfî, *Vahyu'l-Kalem* (by.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2000), 255.

3.2. Mehmet Akif ile Hafız İbrahim'in Şiirlerinin Karşılaştırılması

Mehmet Akif ve Hafız İbrahim hem aynı yüzyılda yaşamışlardır hem de aynı siyasi ve sosyal sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Bu yüzden ikisinin de şiirlerinde din ve vatan konuları ağır basmaktadır. Bu konulara bağlı olarak birlik ve beraberlik, düşmanlara karşı mücadele ve vatan sevgisine değinmişlerdir. İkisi de vatan sevgisinden bahsetmişlerse de vatan benzetmeleri farklı olmuştur. Akif vatanını cennete benzetirken, Hafız ise vatan ile muhabbeti maşuk ile muhabbete benzetmiştir.

Bir başka açıdan ise ikisinin şiirlerinde de İslam maneviyatı ve şuuru öne çıkmaktadır. Ayrıca şiirlerinde Ömer b. Hattâb ve Selahaddin Eyyübî (ö. 1193) gibi isimleri görmek mümkündür. Sosyal konularda ise eğitim, terbiye ve ahlak gibi meselelerle daha fazla ilgilenmeye davet etmişlerdir. İki şair de bireyin ve toplumun geleceğine ümitli bir şekilde bakarken ümmetin hâlinin de iyileşeceği ve gelişeceği kanaatindedirler.²² Her iki şairde de Hz. Ömer'in şahsında "adalet" mefhumu, Selahaddin Eyyübî'nin ismi altında da İslam coğrafyasının kurtuluşunu simgeleyen "kahramanlık" temaları öne çıkmaktadır.

Mehmet Akif, şiirlerinde vatanının içinde bulunduğu problemleri, dertleri, savaş ve zaferleri kayıt altına almış bu nedenle de Türk halkının zihninde adı, vatan ve İstiklal Marşı şairi olarak yer almıştır.

Hafız İbrahim ise dizeleriyle Mısır halkının kalbine dokunan ve onun endişe ve acılarını dile getiren şairlerin başında gelmektedir. Şiirlerinde halkın siyasi ve içtimai problemlerini, özlemlerini ve umutlarını dile getirmesi, Mısırlıların kendisini halk şairi ve "Nil şairi" olarak anmalarına neden olmuştur. Hafız'ın Akif gibi bir millî marş kaleme almadığı doğrudur. Ancak "Mısır Tetehaddesu an Nefsiha" (Mısır Kendinden Bahsediyor) isimli kasidesi başta olmak üzere onun sözleri de Mısırlıların gönlünde ölümsüz bir yer edinmiştir.

22 Rıfat Işık - Fawzy Abdelaal, "Hafız İbrahim ve Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Ortak Unsurlar", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 22 (2021), 799.

Akif, İstiklal Marşı'nda vatan sevgisini şu sözlerle ifade etmektedir:

Bastığın yerleri "toprak" diyerek geçme, tanı,

Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.

Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır atanı,

Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Hafız İbrahim'e gelince ona ait pek çok şiirin de vatandan söz ettiği ve Mısır'ın millî marşı hâline gelmemiş olsalar da şiirlerinin halkın zihin dünyasında bu makama layık görüldüğü bilinmektedir. Hafız İbrahim bir şiirinde vatanın dilinden şöyle bahsetmiştir:

لا ترى الشرق يرفع الرأس بعدي
من قديم عناية الله جندي²³

أنا إن قدر الإله مماتي
ما رمانى رام وراح سليماً

Şâyet bana ölümü takdir ederse Tanrı;

Doğ'unun benden sonra kaldırdığını görmezsin başını,

Biri bana vursun da sağ sâlim gitsin, vâki' değildir;

Bu, Allah'ın orduma olan kadim inayetindendir.

Akif, Müslümanların bölünmüşlüklerini gördükçe derin bir hüznün duy-
makta ve bu nedenle ayrışma ve bölünmeyi terk etme çağrısında bulunmak-
taydı. Bu durum aşağıdaki şiirinde de açıkça görülmektedir:

Ey millet-i merhûme, güneş battı... Uyansan!

Hâlâ mı, hükûmetleri, dünyaları sarsan,

Seylâbelerin sesleri, âfâkın enini,

A'sâra süren uykun için gelmede ninni?

Efrâdı hemen milyar olur bir sürü akvâm,

Te'mîn-i bekâ nâmına eyler durur ikdâm.

Bambaşka iken her birinin ırkı, lisânı,

Ahlâkı, telâkkileri, iklimi, cihanı,

Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de,

23 Muhammed Hafız İbrahim, *el-Buesâ* (Kâhire: Matba'atu'l-Uburi'l-Hâdise, ts.), 404.

*Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!
Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;
Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet!²⁴*

Aynı özelliğe Hafız İbrahim'in şiirlerinde de rastlanmak mümkündür. Zira o da şiirlerinde birlik ve beraberlik çağrısında bulunmuş ve Müslüman ülkeler arasında hiçbir fark gözetmeksizin şöyle demiştir:

هَذَا الْعَلَا وَهُنَاكَ الْمَجْدُ وَالْحَسْبُ لِمِصْرَ أَمْ لِرُبُوعِ الشَّامِ تَنْتَسِبُ
قَلْبُ الْهَيْلَالِ عَلَيْهَا خَافِقٌ يَجِبُ²⁵ رُكْنَانِ لِلشَّرْقِ لَا زَالَتْ رُبُوعُهُمَا

*Mısır'a mı yoksa Şâm'ın topraklarından birine mi dayanır nesebin
Ne farkederek; yücelik buradaysa, oradadır ta kendisi izzet ve şeref
Doğunun iki direği, şu anda toprakları hâlen
Hilâlin kalbidir, üzerinde bir bayrak dalgalanması gereken.*

Şairlerin bu düşünce birliğinin dayandığı pek çok sebep bulunmakla birlikte, bu sebeplerin başında yetiştikleri çevrelerin büyük oranda birbirine benzemesi ve her ikisinin de toplumu daha iyiye doğru değiştirme arzusu içinde olmaları gelmektedir.

Bu isimlerin fiilen bir araya gelmiş ve birbirlerinden etkilenmiş olmaları da ihtimal dâhilindedir. Zira Ersoy'un Mısır'a geldiği dönemde Hafız İbrahim de dünyanın pek çok yerinden büyük şair ve âlimlerin katıldığı şiir toplantılarına iştirak etmiştir.

3.3. Mehmet Akif'in Şiirlerini el-Mütenebbî'nin Şiirleriyle Karşılaştırma

Arap dünyasında Akif'e olan ilgi onuncu yüzyılda yaşayan ve Arap edebiyatında önemli bir yere sahip olan el-Mütenebbî (ö. 354/965) ile karşılaştırmaya kadar gitmiştir. Bunu kendi Arap öğrencilerimden de müşahade ettim.

²⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat* (Ankara: Yarım Elma, 2008), 405.

²⁵ İbrahim, *el-Buesâ*, 268.

Nitekim bu mukayesede el-Mütenebbî ile Mehmet Akif Ersoy'un şiirlerinde ortak özellikler bulunduğu ifade edilmektedir. Buna göre her iki şairin de ilham kaynağı İslam dinî olmuştur. Her ikisi de özellikle çalışmayı ve çaba göstermeyi yüceltmıştır. Şiirlerinde her birinin yaşadığı dönemin kültürlerinin izleri görülebilmektedir. Mütenebbî şiirlerinde, yaşadığı bedevi toplumun kültürünü yansıtmıştır. Akif ise şiirlerinde ülkenin istiklal savaşına değinmiştir.²⁶ Şekil itibarıyla Mütenebbî'nin şiirleri gazel tarzına daha yakınken Akif'in şiirleri çoğunlukla mesnevi şeklindedir.²⁷

4. Mehmet Akif Ersoy Hakkında Arap Dünyasında Yapılan Araştırmalar

Mehmet Akif ile ilgili yapılan araştırmaların²⁸ üzerinde ayrı ayrı durulması tebliğ sınırlarını aşacağından burada sadece isimleri zikredilecektir.

4.1. Makaleler

4.1.1. Er-Resail-Şairü'l-İslam Mehmed Âkif: Er-Resail (İslam Şairi Mehmet Akif)

4.1.2. Arap Post-Evelü Tefsiri'l-Kur'ân Bi'l-Lügati Türkiye: Arap Post (İlk Türkçe Kur'an Tefsiri)

4.2. Kitap Bölümleri

4.2.1. Uzamâ Mensiyün Fi't-Tarihi'l-Hadis/Şairü Türkiye عظماء منسيون في التاريخ الحديث (الشاعر التركي محمد عاكف أرسوي) (Mehmed Akif Ersoy: Yakın Tarihte Unutulan Büyük Âlimler/ "Türk Şâiri Mehmed Akif Ersoy).

4.2.2. Târihü'l-Edebi't-Türkî تاريخ الأدب التركي (Türk Edebiyatı Tarihi)

26 M. Akif'in millî Mücadele katkıları ve Özbek Tekkesi ile ilişkileri için bk. Ömer Yılmaz, *Osmanlı Devletinde Padişah-Sufi İlişkileri*, (Akçağ Yayınları, Ankara 2019), 390.

27 Sarah Alzubaidi, *Almutanbî ile Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinin Dil ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 91.

28 Bk. Yılmaz Daşcıoğlu - Amira Hussein, "Mehmet Akif Ersoy Hakkındaki Arapça Bibliyografya Üzerine Bir Araştırma", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 5/9 (2019), 21-33.

4.3. Kitaplar

4.3.1. Ez-Zılâl الظلال (Gölgeler)

4.3.2. Şairü'l-İslam Mehmed Âkif شاعر الإسلام محمد عاكف (İslam Şairi Mehmet Akif)

4.3.3. Edebü'r-Rıhalât Fi-Safahati's Şairi't-Türkî Mehmed Âkif أدب الرحلات في صفحات الشاعر التركي محمد عاكف . (Türk Şairi Mehmet Akif'in Safahat'ında Yolculuk Edebi)

4.3.4. Şairü'l-İslam Mehmed Akif Ersoy شاعر الإسلام محمد عاكف (İslam Şairi Mehmed Akif Ersoy) أرسوي

4.3.5. Şairü'l-İslam Mehmed Akif Ersoy Ve Muhtârat Min Divanihi Safahat شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي ومختارات من ديوانه (İslam Şairi Mehmed Akif Ersoy Ve Safahat'ında Seçmeler) «الصفحات»

4.3.6. Şairü'l-İslam Mehmed Akif Ersoy Ve Safahat شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي والصفحات (İslam Şairi Mehmed Akif Ersoy Ve Safahat)

4.4. Tezler

4.4.1. El-Şâirü't-Türkî Muhammed Âkif Ve Asruhu الشاعر التركي محمد عاكف وعصره (Türk Şairi Mehmet Akif Ve Dönemi)

4.4.2. Muhammed Âkif Asruhû Ve Cuhûduhû Fi'd-Daveti'l İslâmiyye محمد عاكف عصره وجهوده في الدعوة الإسلامية (Mehmet Akif'in Yaşadığı Dönem Ve İslam Daveti İçin Çabaları)

Sonuç

Şair, siyaset ve düşünce adamı olan Mehmet Akif Ersoy'un düşünce dünyasında ağırlıklı olarak ahlaki yönü ağır basan bir toplum tahayyülünün; reform, millilik ve çağdaşlaşma ruhunun izleri görülmektedir. Cemaleddin Ef-gânî ve Muhammed Abduh'un düşüncelerinden etkilenen ve onları takip eden Ersoy, özellikle toplumda, düşüncede ve dinî anlayışta bir yenilenmeye ihtiyaç olduğu fikrindedir. O, yaşadığı dönemde bilimden uzaklaşan İslam dünyası-nın modern çağın gerisinde kaldığını, bundan dolayı da İslamiyet'le bilim ve felsefe arasındaki bağın yeniden kurulması gerektiğini savunmuştur.

Akif, Beyrut, Kahire ve Medine-i Münevvere, Necid, Dımaşk/Şam ve Ri-yad gibi Arap beldelerine birçok ziyaret gerçekleştirmiş ve ömrünün son on bir yılını Mısır'da geçirmiştir. Özellikle Akif'in Mısır seyahati dönemin birçok Arap aydını ile iletişime geçmesini sağlamış ve bu durum beraberinde kar-sılıklı bir etkileşim oluşturmuştur. Dr. Abdülvehhâb Azzâm'ın hatıralarında belirttiği gibi onun Akif'ten ziyadesiyle etkilenmiş olduğu görülmektedir. An-cak burada özellikle Mısır'ın halk şairi olan ve Nil şairi olarak da şöhret bulan Hafız İbrahim'i zikretmek gerekir. Zira Hafız İbrahim'in şiirlerinde ele aldığı temel konuların başında vatan sevgisi, birlik beraberlik, düşmana karşı direniş ve sosyal hayata dair problemler yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında Hafız İbrahim ile Akif'in aralarında büyük bir benzerliğin olduğu görülür.

Daha kendisi yaşarken şiirleri Arapçaya tercüme edilen ve yine ömrünün son bölümünü Arap coğrafyasında geçiren Akif, günümüz İslam dünyasında belli bir ölçüde tanınmaktadır. Akif hakkında yapılan araştırmalar kapsamın-da Mısır'da bulunan Kahire Üniversitesi Kütüphanesi ve Mısır'ın en büyük ve en eski millî kütüphanesi Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye Kütüphanesi arşivleri ta-ranmıştır. Bu tarama sonunda Mehmet Akif Ersoy'la ilgili on iki adet yayın tespit edilmiştir. Ancak bizim tespitlerimiz dışında ve diğer Arap ülkelerinde dergi ve gazete sayfalarında henüz ortaya çıkmamış ve araştırmacıların ilgisini bekleyen yazılar bulunması muhtemeldir.

Kaynakça

- Ahmet, Abdülrazik. *Şairü'l-İslam Mehmed Akif Ersoy ve Safahat*. Kahire: el-Buruj, 2017.
- Alzubaidi, Sarah. *Almutanbî ile Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinin Dil ve Muhteva Açısından Karşılaştırılması*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Azzam, Abdülvahab, “Şairü'l-İslam Mehmet Akif”, *el-Resail Dergisi* 186 (Şubat 1987).
- Daşcıoğlu, Yılmaz- Hussein, Amira. “Mehmet Akif Ersoy Hakkındaki Arapça Bibliyografya Üzerine Bir Araştırma”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 5/9 (2019), 21-33.
- Dayf, Şevki Abdusselâm. *el-Edebü'l-Arabîyyi'l-Mu'âsir fî Mısır*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 13. Basım, ts.
- Elezab, Abdullah İbrahim. *Şair ül İslâm. Mehmet Akif Ersoy ve Muhtarat Min Divaneh “Safahat”*. Kahire: el-Buruj, 2017.
- Elezab, Abdullah İbrahim. *Edebü'r-Rihâlât fî-Safahati's Şairi'l-Türkî Mehmed Âkif*. Kahire: el-Buruj, 2006.
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. Ankara: Yarım Elma, 2008.
- Fehmi, Abdüsselam Abdülaziz. *Şairü'l-İslam Mehmet Akif*. Mekke: el-Talib el-Camiî, 1986.
- <https://arabicpost.net/%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9/history/2018/12/07/Erişim> 17.07.2021.
- <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=717671&r=0>. Erişim 17. 07. 2021.
- <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=717671&r=0>. Erişim 17. 07. 2021.
- <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2019/12/30>. Erişim 17.07.2021.
- <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2021/3/29/>. Erişim 17.07.2021.
- <http://www.hafryat.com/ar/blog/%D8%AB%D9%82%D8%A7%D9%81%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D9%8A%D9%86%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A%D8%A9%D9%81%D9%8A%D8%AA%D8%B1%D9%83%D9%8A%D8%A7%D9%88%D9%85%D8%B5%D8%B1%D8%AA%D8%B1%D8%A%D8%AB%D9%88%D8%AE%D8%B5%D8%A7%D8%A6%D8%B5%D9%85%D8%B4%D8%AA%D8%B1%D9%83%D8%A9>. Erişim 17. 07. 2021.
- <https://www.turk-now.com/>. Erişim 17. 07. 2021.
- Hussein, Amira Ashraf Elsayed. *Mehmet Akif Eroy'un Mısır Hayatı Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2019.
- Işık, Rıfat - Fawzy Abdelaal. “Hafız İbrahim ve Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Ortak Unsurlar”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 22 (2021), 782-800.
- Işık, Rıfat, “Hafız İbrahim ve Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Ortak Unsurlar”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4/4, 225-248.
- İbrahim, Muhammed Hafız. *el-Buesâ*. Kâhire: Matba'atu'l-Uburi'l-Hâdis, ts.
- İfâfî, Seyyid. *Zehrü'l- Besâtîn men mevâfık el-ülemâ ve'r-rabbâniyyen*. Kahire: Dâru li-'ifâfî, ts.
- Kancı, Rumeysa Bozбек - Hamawiya, Adham. “Nakdû'l-Vakî' el- İslâmî fî Şiir Mehmet Akif Ersoy 'fî Menber es-Süleymaniyye' Enemozcen”, *Mecele'tü'r-risâle* 4/4 (2020), 231.
- Mahlûf, Mecide. *el-Şairü'l-Türkî Muhammed Âkif ve Âsruhu*. Kahire: Kahire Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1978.
- Mısıri, Hüseyin Mücîb, *Târîhu'l-Edebi'l- Türkî*. Kahire: el-Fıkra Kitabevi, 1951.
- “Muhammed Akif Ersoy”, <https://ar.m.wikipedia.org/wiki/>. Erişim 05.07.2021.

- Okay, M. Orhan - Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmet Akif Ersoy”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/ 432-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Râfî, Mustafâ Sâdık b. Abdırrezzâk b. Sa’îd b. Ahmed b. Abdilkâdir, *Vahyu’l-Kalem*. by.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2000.
- Sabri, İbrahim. *ez-Zılâ.l* Kahire: y.y., 1933.
- Şahabettin, Cenap. “Memleket Mütefekkirlerinin İhtisasları”, *Mehmet Akif Hayatı Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*. Haz. Eşref Edip Fergan. İstanbul: y.y., 1938.
- Şerif, Muhammed Musa. *Uzamâ Mensiyün fi’l-Tarihi’l-Hadis*. Cidde: el-Endülüs el-Kadra, 2012.
- Vahdeddin, Bahaddin. *Âlâmun mine’l-edep et-Türkî*, haz. Irak Bilim Kurulu. Bağdat: Dâruz-Zemân Matbaası, 1965.
- Yılmaz, Ömer. *Osmanlı Devletinde Padişah-Sufi İlişkileri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2019.
- Yüceer, İsa. *Muhammed Âkif Asruhu ve Cuhûduhu Fi’d-Da’veti’l-İslâmiyye*. Suudî Arabistan: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.

Özgün Birer Modernleşme Münevverleri Olarak Akif ve İqbal'in Düşünce Sistemlerinin Kurucu Unsurları ve Sosyal Bağlamları

The Founding Elements and Social Contexts of Akif and Iqbal's Thought Systems as Original Modernization Intellectuals

Dr. Serkan Yorgancılar

Ankara/Türkiye

E-Posta: serkanyorgancılar@gmail.com

Abstract

The paradigm change process of the 20th century is considered as a process that gained momentum after the Western European Enlightenment. The Western European enlightenment experience triggered significant changes in non-Western European societies as well as in continental Europe. In this context, it is an obvious fact that the Ottoman Empire, which was in the centre of the world system of its time, but started to lose this position seriously, altered the Ottoman Empire in its political, religious and cultural spheres of influence, together with its intellectuals. There are precious intellectuals in different geographies, sometimes unaware of each other, but with close ideas, who offer solutions to the crises challenged by Islamic societies. Akif and İqbal developed their own unique ideas in different geographies and in different social contexts in such a crisis period.

When we look at their intellectual foundation of their beliefs, it is clear that there are similarities in their founding features. Both names have centred a dynamic and active Islamic thought system as a founding element. Yet, while Iqbal emphasizes more

on philosophical texts and European Philosophers, Akif focuses more on the main texts of Islam. In common, they have set as a main goal to take an active role in the modern life by making self-evaluation and self-criticism of their own society. Both names took active part in the struggle for independence, were involved in politics and wrote the national anthems of their hometowns. In this context, both names are multi-faceted intellectuals. While evaluating them, it is necessary to make a good sociology of this resourcefulness.

The social context in which Akif's thought system was established was the capital of the young republic. The Ottoman Empire was once the strong and founding element of the world system and then lost its role, yet had to be taken seriously, as it was the capital of the young republic that won the war of independence and survived the occupation of European nations. Iqbal's socio-cultural environment, on the other hand, is a painful independence struggle environment where the British colonialism has not lost its power and influence yet, but has begun to erode seriously and the separation of Pakistan, which he cannot witness before dying. Therefore, both names are intellectuals of periods of crisis and modernization. These intellectuals have been tried to be portrayed as defenders and supporters of traditionalism under many different context until today and even in modern times today. However, both Akif and Iqbal did not stand by the tradition by raising their criticism against the mentality that perceives social economic underdevelopment as a requirement of religious discourse.

In this study, it is claimed that Akif and Iqbal are unique modernist intellectuals/ thinkers contrary to the general perception of their behaviour and studies. They always tried to avoid conceptual confusions such as modernity, modernization, westernization, Europeanization and secularization. Their main purpose was to make their own societies understand that they live 'today and here', which in a way is the description of modernity. This understanding shows us that technology changes and develops social life and order. Unfortunately, the texts of both continue to be understood and narrated in the context of 'reviving the old' rather than 'capturing the spirit of the time and building the future'.

Keywords: Mehmet Akif, Muhammed İqbal, modernization, Islamism, westernization

Giriş

Fikir hayatına derinden etki etmiş ve hâlâ da bu etkileri farklı bağlamlarda devam etmeyi sürdüren düşünürleri anlama ve yorumlama işi farklı zaman dilimlerinde farklı çerçevede incelendiğinde “düne” kadar fark edilemeyen ya da “o ana kadar” bu şekilde fark edilememiş düşünceler içerdiği görülür. Bu bağlamda modern İslam toplumlarını etkilemiş ve hâlâ da etkilemeye devam eden iki farklı münevver olarak Mehmet Akif ve Muhammed İktbal'e de farklı yaklaşıldığında farklı değerlendirmelerde bulunulabilecektir. Akif ve İktbal'in düşünceleri çoğu zaman durağanlaştırılmış bir anlamlar silsilesi kalıbı içerisinde sıkıştırılmış, bu kalıbın dışarısında kalan anlama biçimleri de entelektüel/bilimsel “resmî söylemin” dışında bırakılmıştır.

Mehmet Akif ve Muhammed İktbal'in özgün birer modernleşme münevveri olarak kabul edildiği çalışmada, öncelikle her ikisi içinde modernleşme münevveri ön-kabulüne yapılacak itirazların farkında olarak aslında onları daha farklı bir bağlamda da anlayabileceğimiz ve yorumlayabileceğimiz ortaya koymaya çalışılacaktır. Çalışmada öne sürülen “modernleşme münevveri” terkihi önceki çalışmalarda “ihya” kelimesiyle karşılanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türk düşünce dünyasında “ihya” nitelendirmesine hiçbir itiraz gelmediği gibi düşünürler arasında bu kavramın kullanılması konusunda örtük bir ittifakta bulunmaktadır. İktbal'in eserlerini tercüme edenler onunla ilgili yazmış oldukları ön söz ve girişlerde sürekli olarak onu “ihya” hareketleri içerisinde değerlendirebilmek için özel bir çaba harcamışlardır. Aslında bizim modernleşme kavramına yüklemiş olduğumuz anlamla onların “ihya” kavramına yükledikleri anlamlar arasında derin farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla Akif ve İktbal'i “ihya” kavramı kapsamında değerlendirmek onları yeterince iyi anlamamaktan ileri gelmektedir. Bu yüzden Akif ve İktbal'i “ihya”cı nitelendirmesinden çıkartıp “modern münevver” içerisine geçirmek için yeni sorunların farkına varılmasıyla birlikte bilgi düzeylerinin de genişlemesi gerekmektedir.

İslam düşüncesinde ihya hareketlerinin farklı zaman dilimlerinde başlatıp bitiren farklı yorumlar mevcuttur. Ancak bu yorumlar içerisinde Gazali'ye yapılan atıf farklı bir yerde konumlanmaktadır. Gazali yazdığı eserin ismini bile İhya-u Ulumi'd Din koymuş olması aslında kendini de bir ihyacı olarak

tanımlamış olmasının göstergesidir. Buna ilaveten yakın tarihimiz içerisinde de İslam düşüncesi üzerine eserler yazanlar İslam düşünürlerini gene ihyacılar nitelendirmesinin altında değerlendirmişlerdir. Bu nitelendirmenin İslam toplumlarına sıcak gelmesinin nedeni modernleşmeye karşı olan olumsuz duruşun sonucudur. Yakın dönem İslam düşüncesi tartışmaları içerisinde “modernleşme” üzerine üretilen müktesebatta herkes konumunu son derece açık bir biçimde belirlemiştir. Modernleşme karşıtı olmak, modernleşmenin sorunları üzerinden olumsuzlamalara gitmek, yaşanan toplumsal etik ve kültürel erezyonun sebebini modernleşmeye yüklemek basit bir indirgemecilikle birlikte moda olmuştur. Modernleşme tartışmalarında dinin ana metinlerinin değişmezliği, sünnet olgusunun Müslüman bireyler üzerindeki belirleyiciliği bu konunun dışında kalmak kaydıyla aslında yapılmak istenen dinî yorumlar ve dinî anlama biçimlerinde zaman içerisinde bir farklılaşmaya gidilebileceğidir. Bu bağlamda İkbâl’de modernleşme tartışmalarında, modern dünyada Müslümanların varoluşlarını sürdürebilmeleri için yalnızca “tevhid”e (Schimmel, 1990, s. 67) sarılmalıdır diyerek, başka herşey hakkında konuşulabileceğinin önünü açmıştır.

Akif ve İkbâl’i modernleşme münevveri olarak değerlendirmede en belirleyici unsur her ikisinin de içlerinde yaşadıkları toplumsal düzene karşı eleştirel yaklaşımlarıyla birlikte kurumsal din anlayışı/yorumlayışı karşısında net tutumlarıdır. Her iki isim için de öz eleştiri ötekinin eleştirisinden önce gelmektedir. Yani İslam toplumlarının geri kalmasında bir suçlu aranacaksa bu suçlu İslam toplumlarının öncelikle bizzat kendileridir. İlimde, fikirde, kültürde, sanatta, sanayileşmede kendilerinden beklenen atılımı gerçekleştiremeyen toplumlar sorunun bizzat kendisidir. Dış nedenler ve dış etmenler bundan çok sonra gelmektedir. Dolayısıyla kendi üzerine düşünmek/öz eleştiri bir anlamda Rönesans düşüncesini harekete geçiren unsurlardan birisidir. Bu bağlamda Akif ve İkbâl metinlerinde dolaylı/dolaysız biçimde Rönesans vurgusu yapmıştır. İslam düşüncesinde Rönesans yaparken Batı ile ilişki kurmanın gerekliliğini düşünen her iki isim de bu ilişkide dikkatli olunması gerektiğinin altını ayrıca çizmişlerdir (Alam, Akhtar, & Kamran, 2020, s. 93).

Bir diğer neden her iki isim de modern dönemlerde Kur’an’ı yeniden yorumlamada modern bilimlerin ve modern düşüncenin etkisini yok saymayan

Abduh ve Afgani çizgisini kabul etmişlerdir. Hem Akif hem de İkbâl, Abduh ve Afgani'nin fikirlerine yeni formlar kazandırarak onları kullandıkları yüksek edebî lisanında katkısıyla daha farklı formlarda sunmuşlardır. Her ne kadar Akif bu etkinin altında kalarak Kur'an tercümesi ve bazı ayetlerin tefsirlerini içeren şiirler kaleme almış olsa da İkbâl'in söylemleri daha farklı bağlamda gerçekleşmiştir.

Her iki isim de 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında yaşamışlardır. Dolayısıyla yaşadıkları zaman dilimi modernleşmenin en yoğun yaşandığı, modernleşmenin de kendini farklı kültürlerde inşa ettiği bir zaman dilimidir. Bu bağlamda da hem Akif hem de İkbâl modern zamanların ruhunu taşımaktadırlar. Geleneksel eğitim aldıkları kadar modern eğitim de almışlardır. İkbâl, Cambridge'de okumuş, Almanyada master yapmıştır. Eserlerini modern dillerde de neşretmiştir. Akif'te sağlığında Almanyaya ziyaretinde bulunmuş, burada gördüğü iş disiplini ve teknolojik kalkınmadan hayranlık duymuştur. Osmanlı'nın yıkılış Cumhuriyetin kuruluş aşamasında Almanyayı fikir ve vicdanın sahibi (Ersoy, 2007, s. 636) olarak Osmanlı/Türk İslam toplumuna örnek bir model olarak sunmuştur. Dolayısıyla her iki isim de kendi toplumlarının varoluşunu modernleşme karşıtlığına yaslamamıştır. Bilakis neden modern ve uygar toplumların çok gerisinde kaldıklarını sorun edinmişlerdir. Dolayısıyla Batı Avrupa tarzı bir modernleşmeyi ilkesel olarak hedef olarak belirlememiş olsalar da teknolojiye, bilimde, sanatta ve felsefede modern dünyanın uzağına düşmeyi reddetmişlerdir. Modern dünya ile rekabet edebilmenin, modern dünyanın ulaştığı refah seviyesinin gerisinden kurtulmanın yollarını eskiye yeniden sarılmakta değil, zamanın ruhunu yakalamakta görmüşlerdir. Bu bağlamda da onlar kendi zaviyelerinde modern bir münevverdiler. Onları Batı Avrupa modernleştiricilerinden ayıran farklılıklar elbette mevcuttur. Örneğin her ikisi de Descartes, Bacon ya da Kant'a dönmek yerine Mevlana'ya dönmeyi tercih etmişlerdir. Mesnevi'yi rehber bir kitap olarak kabul etmişlerdir.

Her iki isim de güçlü birer şair olmanın yanı sıra son derece sağlam direnişçilerdir de. Her iki isim de kurucu liderlerle yakın çalışmıştır. Akif, Birinci Mecliste Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkasından Burdur Mebusu olarak meclise girerken, İkbâl'de Muhammed Ali Cinnah'a mektuplar yazarak ona öncülük etmiş ve Pencap Eyalet Meclis üyesi olmuştur. Akif, otoriter

ve totaliter gördüğü isimlerle hesaplaşmaya çalışırken, İkbâl yabancı güçlerden kurtulmayı kendine ana düstur edinmiştir. Dolayısıyla her ikisi de yaşadıkları dönemin rasyonel örgütlenme biçimlerine uzak kalmamıştır. Modern siyasetin araçlarını benimsemişler, bu araçlarla işlerini yürütmüşlerdir. Ne Akif ne de İkbâl saltanatı yeniden diriltmek veya Osmanlı hanedanını iktidar etmek gibi bir amaç taşımamışlardır. İkbâl'in Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna, Atatürk'e, Türk demokrasi tecrübesine verdiği destek bilinen bir gerçekliktir.

İkbâl'in modernlik ve Avrupa hakkındaki düşünceleri Akif'inkilere göre daha derli topludur. Çünkü İkbâl Avrupa'da eğitim görmüştür ve Avrupa'lı felsefecilerle birlikte Avrupa felsefesi üzerine tez hazırlamıştır. Akif'in hocaları Osmanlı ilmiye geleneği içerisinde özellikle ve daha fazla dinî ilimlerde yoğunlaşmış kişilerden oluşmaktayken İkbâl'in hocaları Avrupalı felsefecilerden oluşmuştur. Akif, bağımsız ve güçlü bir dünya imparatorluğunun münevveridir, İkbâl ise Hindistan'dan ayrılma ve uluslaşma çabalarına henüz girmiş genç Pakistan toplumunun üyesidir. Akif'in öz güveni ve kendini konumlandığı yer dolayısıyla İkbâl'e göre daha farklıdır.

İkbâl'in Akif'e göre daha fazla Batı vurgusu yapmasının anlaşılabilir nedenleri olabilir. Birinin diğerinden daha fazla Batı vurgusu yapıyor olması onun değerini düşürmeyeceği gibi aynı zamanda değerini de arttırmamaktadır. Ancak niteliksel olarak söylemlerine baktığımızda İkbâl'in Avrupa modernleşmesi ve Batı Avrupa felsefesi hakkında çok daha güçlü bilgilere ve yorumlamalara sahip olduğu görülecektir. İkbâl bu bilgileri kendi evrenine alarak bunları özümsemeye çalışmıştır. Bu bilgilerden kendi özgün düşüncesinin de temellendirmesini yapmayı başarmıştır. Akif ise hiç böyle bir yönetime başvurmamıştır. Akif çok daha yoğun bir biçimde İslam düşünce sisteminin ana kaynaklarına yönelmeyi denemiştir. Bu bağlamda da kendi tefsirini ve Kur'an tercümesini yapmıştır.

Akif, İslam toplumlarının modernleşme sürecinde yaşadıkları en büyük buhranlardan birisini milliyetçilik (lanetli tohum) (Ersoy, 2007, s. 654) olarak göstermiştir. İkbâlde erken dönem modernleşme tartışmaları içerisinde çok büyük yer kaplayan milliyet/milliyetçilik ve ulus gibi kavramlara uzak kalmamıştır. Her ikisi de ait oldukları toprakların ulus ve milliyetlerine mensup olduklarını beyan etmişler ancak bu beyanı ideolojik bir amaç olmak yerine

varoluşsal bir durum olarak okumuşlardır. Bu bağlamda milliyet bağıını esas tutan bir birliktelik yerine din bağıını esas kabul eden bir evrensel birlik hedefi benimsemişlerdir. İkbâl, günümüz insanının üç şeye ihtiyacının olduğunu söylerken, öncelikle insanın âlemin manevi bir yorumunu yapması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından bireyin manevi olarak özgürleşmesi adımı gelecektir. Son olarak ise insan toplumlarının manevi temele dayanan evrensel geçerliliğe sahip temel ilkeleri kurulacaktır. Bu düşünceyi savunan İkbâl, modern Avrupa'nın da bu çizgiyi takip ettiğini düşünmektedir (İkbâl, 2014, s. 216).

Akif ve İkbâl ilişkisinde belki de en ilgi çekici nokta İkbâl'in Türk okuyucusu tarafından tanınmasında ve sevilmesinde ilk hareketi Akif'in atmasıdır. Albayrak (2003:235) yapmış olduğu çalışmalarda İkbâl'in ismini Türkiye'de ilk zikreden ismin Mehmet Akif olduğunu belirtmiştir. Akif, Safahat içerisinde yer alan Gölgeleğin Yedinci Kitabında "San'atkar" şiirinde İkbâl'den bahsetmiştir. Safahat'ın söz konusu bölümü 1933 yılında Mısır'da basılmıştır. Akif'in vefatından sonra ise Aziz dostu Eşref Edip tarafından 1938 yılında yayımlanan eserde Akif'e ulaşan İkbâl'in Peyâm-ı Meşrik, Esrâr-ı Hüdî ve Rumûzu Bî Hüdî eserlerinden beş şiir okuduklarından bahsetmiştir. İkbâl'in eserlerinin ilk kez Türkçe'ye kazandırılması da Akif'in damadı olan Ömer Rıza Doğrul tarafından yapılmıştır. Ömer Rıza Doğrul'un kendisine ait olan Selamet dergisinde 13 Haziran 1947'de yayınlanan sayısında bir konferansı yer almıştır. İkbâl'in ilk kitabı ise Ali Nihat Tarlan tarafından 1956 yılında tercüme edilmiştir (Albayrak, 2003, s. 235-236).

1. Kurucu Unsurlar

İnsanlık tarihî değişim ve dönüşümlerin tarihidir. İnsanlık tarihî boyunca değişimler olmuştur. Ancak modernleşme ile birlikte bu değişim ve dönüşümler aniden ve çok hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir. Değişimin aniliği ve hızıyla birlikte nüfuz ettiği ve yayılım gösterdiği alanlarda daha önceki dönüşümlerle kıyaslanamayacak kadar çok olmuştur. İnsanlık tarihî içerisinde belki yüzyıllar sürmesi beklenen değişimler modernleşme sayesinde on yıllara yayılan kısa zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir. Değişimin hızının bu kadar (Bauman, 2000, s. 11) hızlı olması sonucunda toplumlar bu hıza yetişmekte zorlanmış ve

krizler oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla her kriz ortamı aynı zamanda krizlerin çözümlerinin bulunması için de yeni zeminler yaratmıştır. Ancak bazı sosyal bilimcilere göre asıl sorun da burada başlamış, eski özel/kamusal alanlar ortadan kalkmış, bunların yerine ise yerlerini doldurabilecek zeminler henüz oluşturulamamıştır. Bu süreç anlam kaybı, yeni anlamların oluşturulamaması ve anlam erozyonu ile birlikte sürmüştür (Berger & Luckmann, 2015, s. 46).

Modernleşmenin yarattığı krizler üzerine yapılan çalışmalarda geçmiş toplumların yıkılarak yeni toplumların inşa edilme süreçlerinin farklı varyantlarına vurgular yapılmıştır. Bu çalışmalarda ortak nokta toplumların yıkılışının tek nedeninin kimlik krizi olamayacağı yönündedir (Lodziak, 2003, s. 73). Kimlik krizi sorunun bir parçası olsa da modern döneme geçişle birlikte gelen yaşamın yapısının kendine has belirleyici unsurları da bulunmaktadır. XX. yüzyılın kültür tarihî üzerine önemli incelemelere imza atan Benjamin modern yaşamın içerisinde özgürleştirici öğeler bulunduğunu öne sürmüştür. Ona göre bu özgürleştirici öğeleri bulmanın yolu şey'lerdeki ve yaşamdaki şeyleşmeyi incelemekten geçer. Bu incelemeyi yapabilmek için ise diyalektik yöntem kullanılmalıdır (Walter, 1995, s. 14). Bu incelemenin sonucunda modern dönemin belirgin özelliğinin “metaların kitlesel üretimi” ve “insan ilişkilerinin şeyleşmesi” olduğunu belirtmiştir. Teknolojik değişimin tetikleyerek ortaya çıkarttığı bu süreç sonucunda gelenek ve geleneğe dayalı yaşam tarzları yıkılmıştır. Yıkılan yaşam tarzları yerine yenileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla modernleşme bu yaşanan sürece ilerleme demiştir. Modernleşmenin ilerleme olarak nitelendirdiği bu durum farklı toplumlarda farklı biçimlerde yaşanmıştır. İçerisinde “ilerleme, sıçrama ve atlamaları” barındıran bu dönüşüme farklı toplumlardan itirazlarda gelmiştir.

Modernleşmenin yarattığı sorunlar yumağı İslam toplumlarında da farklı tepkilerle karşılanmıştır. Ancak hemen belirtmekte fayda var, bu tepkilerin çok büyük bir yekûnu modernleşmeyi yargılamak, yok saymak, ona karşı konumlanmak ve onun karşısına geleneği yeniden diriltmek şeklinde yoğunlaşmıştır (Strauss-Levi, 1995, s. 98). Düşünörlere göre belli eylem ve davranış biçimleri varsa bunların ardında da kendine has nedenler bulunmaktadır. Dolayısıyla İslam dünyası kendisini modernleşmenin karşısına konumlandırırken kendine has nedenlere dayanmıştır. Strauss süreci şu şekilde özetlemektedir:

“Batı yaşam biçiminin benimsenmesi kendiliğinden değildir. Bu karar ya da yönelme özgürce verilmiş bir karar olmayıp seçenek eksikliğinden meydana gelmektedir. Batı uygarlık olarak askerini, ticari sistemini, para birimini, kültürünü ve teknolojisini tüm dünyaya yaymıştır. Dolaylı ya da dolaysız bir biçimde tüm toplumlara müdahale etmiştir. Bu müdahale sonrasında geleneksel yaşam biçimleri geri döndürülemez biçimde değişmiştir. “Boyun eğdirilmiş ya da düzeni bozulmuş toplumların” kendilerine sunulandan başkasını kabul etme şansları olmadı” (Strauss-Levi, 1995, s. 45).

Aslında modernleşme süreçleri aynı zaman dilimi içerisinde bile birbirinden bağımsız ve birden çok olgu olarak ilerlemiştir. Sanayi devrimi Batı Avrupada çıkmamış olsaydı başka bir zaman diliminde ve başka bir toplumda ortaya çıkma ihtimali vardır. Dolayısıyla sadece Batı Avrupa devletleri ve toplumları değil dünyanın geri kalan tamamı da yeni gelişmekte olan sürecin imkânlarından faydalanmakta, ortaya çıkardığı yeni sorunlarla baş etmeye çalışmaktaydı. Osmanlı toplumu ve Hindistan toplumu da modernleşmenin yaratmış olduğu imkân ve sorunlarla yüzleşmekteydi. Bu bağlamda baktığımızda Mehmet Akif’in yaşadığı Osmanlı Devleti, Batı ile sorunlar yaşamakta, savaş ve işgallerden başını kaldıramamaktadır. Ayrıca buna ülke içerisindeki sorunları da eklediğimizde ortaya sağlam bir düşünürün yetişmesi için son derece büyük krizlerin yaşandığı rahatlıkla görülebilecektir. Akif, düşünce sistemini kurarken yaşadığı tarihsel bağlamın dışında kavramlarla düşünemeyeceği gibi fikirlerini de bu kavramlarla ve araç setleri ile yapacaktı. İkbâl içinde aşağı yukarı aynı şeyleri söylemek mümkündür. O da savaşlardan ve yıkımlardan muzdarip bir toplumun üyesi olarak kendi bağımsızlığı peşinde koşan bir münevverdir.

Akif ve İkbâl’in kurucu unsurları bu sosyo-politik bağlamın kendi iç bağlamında aranmalıdır. Kurucu unsurlar olarak nitelendirilebilecek kültürel yapı ve kültürel biçimlenme modernleşme ile birlikte gelişen teknoloji ve sanayi devriminden derinden etkilenerek, onun altyapı unsurlarından da faydalanmıştır (Ortaylı, 2008, s. 8). Dolayısıyla Akif ve İkbâl’in kurucu unsurları

toplum ve teknoloji/sanayi devrimi arasındaki ikili etkileşimden yani “birlikte-belirleyicilik”ten beslenmiştir (Walter, 1995, s. 104).

Sonuç olarak, Akif ve İkbâl’in düşünce sistemlerindeki kurucu unsurlar ve ana temalar tasavvuf, iman, tevekkül, İslam birliği, milliyetçilik, çalışmak, gelenek eleştirisi, taklitçiliğe karşılık, yeni zamanları ve modern dünyayı anlamak ve yeniden ayağa kalkmak için modern dünya ile doğru ilişkiler kurmak olarak özetlenebilir.

1.1.1. İslam Düşünce Sistemi ve İslam’ın Yeniden Anlaşılması Sorununa Yaklaşımları

20. yüzyıl İslam dünyası münevverlerinin üzerinde en çok yoğunlaştıkları sorun İslam’ın yeniden anlaşılması ve yorumlanması meselesidir. Bu yoğunlaşma, İslam dünyasında yaşanan bir düşünme ve düşünce krizinin varlığının kabul edilmesi ön kabulüne dayanmaktadır. Kendini sürekli yenilemesi beklenen ve her dönemin sorunları ile yüzleşerek, yaşadığı zaman diliminin gerçeklerini de hesaba katarak İslam düşünce sisteminin dinamik ve üretken olması beklenmiştir.

İslam toplumları için Batı Avrupa modernleşmesi ile başlayan süreç sonrasında İslam’ın yeniden anlaşılması bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla kimi düşünürler bu sorunla yüzleşmeyi, bu sorunu ortaya çıkaran sosyo-kültürel iklimi yeniden ele almayı, güncel bilimsel bilgi ve yöntemler ışığında dünyaya yeni şeyler söylemeyi kendileri ve yaşadıkları toplum için gerekli saymışlardır. Bu bağlamda farklı arayışlar içerisine girmişlerdir. İslam toplumlarının bu süreçte yaşadığı en büyük sorunlardan birisi kendi bulundukları bağlamı değerlendirebilmek için insanlık tarihini evrensel bir bütün almak yerine yalnızca kendi tarihlerini baz almışlardır. Tarih, yalnızca İslam tarihinden ibaret varsayılmıştır. Hatta kendi tarihleri içerisinde İslam öncesi toplumların tarihini bile değerlendirmeye gerek duymamışlardır (Lewis, 2014, s. 64).

Akif, İslam düşüncesinin yirminci asrın insanı tarafından yeniden anlaşılmasından yanadır. Osmanlı İslam toplumunun eğitim sisteminin önemli sacayağı olan medreselere karşı eleştirileri olmakla birlikte Osmanlı’nın son

dönemlerinde kurulan eğitim kurumlarına da eleştirilerde bulunur. Medreselerin toplumun bazı ihtiyaçlarını gidermede rollerini henüz tamamlamadığını ancak yeni açılan Mülkiye, Tıbbiye, Bahriye, Mühendishane gibi yerlerin henüz yeterince verimli olmadığını söyler. Denizle ilgili bir sorun yaşandığında İngiliz'e, köprülerle ilgili bir sorun yaşandığında ise Belçikalı kalfalara, maliyede bir sorun olduğunda ise Mösyö Loran'a başvurduğumuzu belirtir. Sonra da "hani tezgâhlarınız nerde? Sanayiniz nerde? Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Manchester'da" diyerek cevap verir (Ersoy, 2007, s. 751). Akif'in burada ikili bir eleştiri geliştirdiği görülmektedir. Hem modernleşmeyi doğru okuyamayanlara hem de gelenekte direnmeye devam edenlere karşı. "Nasılsa okulunuz, öyledir mabediniz" diyen Akif, İslam düşüncesinde durağanlaşmayı bir sazın teli benzetmesi ile anlatmıştır. Ona göre sazın tellerine uzun yıllar boyunca bakım yapılmadığı için teller ya paslanmış durumdadırlar ya da çıkarması gereken sesi çıkaramamaktadır. Bu yüzden toplumun ihtiyaçlarına doğru cevaplar üretemeyen geleneksel İslam düşüncesi torunları uyutan ninnilere benzemektedir (Ersoy, 2007, s. 645). Akif'in olaylara bu zaviyeden yaklaşabilme rahatlığı belki Kuntay'ın ifade ettiği gibi Kur'an'lı bir evde büyümüş olmasındandır (Kuntay, 2001, s. 197).

İkbâl, İslam düşünce sisteminin "insan benliğine" özgürlük düşüncesini yerleştirmiş olduğunu ancak zaman içerisinde İslam toplumlarında yaşanan sosyo-kültürel krizlerin de tetiklemesi sonrasında özgürlük düşüncesinin yerini "kaderciliğe" teslim ettiğini düşünür. Ona göre kadercilik İslam toplumlarının geri kalmasındaki en büyük nedendir. Çünkü kadercilik dinamik ve etken bir düşünce sistemi yerine edilgen ve durağan bir düşünce sistemi inşa etmiştir. Bu edilgen düşünce ise Kur'an'ın en temel öğretilerinin bile anlaşılmasının önüne geçmiştir. Akif'in öz eleştiri geleneğinde de kaderciliğe yapılan olumsuz vurguların sık sık yer alması bu bağlamda bir rastlantı değildir. Kader dedikleri unsurlarla pençelediğini ifade eden Akif, yaşananları kader diye nitelendirenlere kızmakta, bu sözü yanlış bulmakta "*Allah'a dayandım diye sen çıkma yataktan/Mana-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdân* (Ersoy, 2007, s. 469)" diyerek de var olan duruma tepki göstermektedir. Dolayısıyla Akif için canla başla çalışmaktan başka ilerleme ve içinde bulunulan durumdan çıkış yolu yoktur.

İslam düşüncesinin güncel şartlarla olan bağının sürdürülmesinde en önemli unsurunu içtihad olarak gören İkbâl, İslam dünyasının içtihad işini kalıcı bir şekilde kurumsallaştırmamış olmasını büyük bir sorun olarak görmüştür. İctihadın kurumsallaşmak yerine bireysel kalmasının nedenini Emevi ve Abbasi halifelerinin çıkarında gören İkbâl, eğer içtihadın kurumsallaşmış olsaydı halifelerin gücünün bu kadar sınırsız olmayacağını ifade etmiştir (İkbâl, 2014, s. 211).

İkbâl, yönetim sistemlerinin bireylerin ahlaki durumlarında da değişiklikler yapabilme gücünün olduğunu düşünmektedir. “Yönetim Şekilleri” adlı mısralarında bundan ne kast ettiğini açıklarken yönetim ne türden olursa olsun insanların karakterlerini belirler demiştir. Hindistan’da yaşanan yönetsel krizlerle de Hindistan Müslümanlarının ahlaki çöküşleri arasında benzerlikler kurmuştur. Hindistan’da siyasi çöküşün başlamasından orada yaşayan Müslümanların çok ciddi bir ahlaki çöküşe girdiğini ve bu ahlaki çöküş sonrasında ise Hindistan Müslümanlarının dünyadaki diğer tüm Müslüman milletlere göre karakter açısından en kötü durumda olduklarını ifade etmiştir (İkbâl, Yansımalar, 2001, s. 28).

Akif’e göre İslam düşüncesinin yorumlanması ve yöntemi konusunda çok daha sağlam felsefi temellendirmelerde bulunan İkbâl, dinî tasavvurun tekâmülünden bir milletin gelişim seyrinde üç farklı durak olduğunu ifade etmiştir. Birinci merhalede, toplumsal sorunlar karşısında yeterli açıklamalarda bulunamayan, günün şartlarına göre kendisini yenileyemeyen geleneksel dinî düşünceler hakkında şüpheli bir tavır baş gösterir. Ardından bu gelenekselci düşüncelere ve taklitçiliğe karşı bir isyan başlar. Bu isyanın ardından ikinci merhale başlar. Bu aşamada bireyler ve toplumlar din ile akıl arasında bir uzlaşma arayışı içerisine girerler. Üçüncü merhalede ise bir toplumun temel varlığı için tehdit oluşturabilecek fikir ayrılıkları başlar (İkbâl, Yansımalar, 2001, s. 49). İkbâl’e göre fikir ayrılıkları iyi niyetli ve kötü niyetli olmak üzere iki şekilde tezahür eder. Hindistan toplumu ona göre ikinci merhale ile üçüncü merhale arasında bulunmaktadır.

19. yüzyıl sonlarında modernleşmenin etkisi İslam toplumlarına Batı’nın sömürgeci ve işgalci askeri harekâtları olarak yansımıştır. Ancak özellikle Osmanlı Devleti’nin çok daha uzun süredir Avrupa toplumlarını ve burada mey-

dana gelen dönüşümleri anlamak ve bunları imparatorluk topraklarında uygulamak için çeşitli çabaları olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı aydınları içerisinde de modernleşme süreci ile belirginleşen sürece uygun İslam düşüncesi oluşturma çabaları da eş zamanlı olarak sürmüştür. Bu düşünürler içerisinde isminden çokça bahsedilen isimlerden birisi Cemaleddin Afgani'dir. Cemaleddin Afgani 1882 yılında Hindistan'a giderek düşüncelerini orada anlatmak istemiştir. Ancak o zaman Hindistan Müslümanları arasında söz ve güç sahibi olarak Seyyid Ahmed Han ve onunla birlikte hareket edenler Afgani'nin düşüncelerine katılmamışlar. Ancak Afgani'nin özellikle sömürgecilikten kurtulmak için öne sürdüğü "ittihad-ı İslam" söylemi Hindistan'da gençler arasında karşılık bulmuştur. İkbâl'de Afgani'nin düşünce tarzına uzak kalmamıştır. Ondan etkilenmiştir. Hatta hem Afgani'ye hem de Said Halim Paşa'ya ruhlarını ziyaret başlığında farklı bir şiir yazmıştır. Said Halim Paşadan "Türk önder", Afgani'den ise kendi ismiyle söz etmiştir (İkbâl, Cavidname, 2008, s. 74). Metinde Afgani ile sembolik bir diyaloga yer verilmiştir. Afgani, günün şartları içerisinde Türk, İran ve Arabistan'ın Batı'ya bağlandığını, bunların dışında kalanlarında Batı'nın olmasına takıldığını, Batı'nı emperyalizminin doğuyu yıktığını ve komünizmin de dinin parlaklığını çaldığını söyler.

Afgani'den etkilenen ve onunla ilgili olumlu düşünceleri olan bir diğer isim ise Mehmet Akif'tir. Akif kendi dergisi olan Sebilürreşad'ın iki sayısında özellikle Afgani ile ilgili Osmanlı uleması içerisinde çıkartılan yanlış fikirleri düzeltmeye çalışmıştır. İlk yazısında Afgani'nin İstanbul'a geldiğinde Ali Paşa tarafından bizzat karşılanarak hürmet gösterildiğini, Darul Fünun açılışında bir konuşma yaptırıldığını belirtmiştir. Ancak bu konuşmada dönemin Şeyhülislam'ının kendi şahsi çıkarlarına ters düştüğü için Afgani hakkında olumsuz dedikodular çıkarttığını belirtmiştir. İkinci yazısında da gene Afgani ile ilgili ortaya atılan "vehhabi" iddiasının asılsız olduğunu çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca Akif Muhammed Abduh'a verdiği desteği gösterebilmek adına Abduh'un "Taassup" adlı makalesini ana sayfadan kendisi tercüme etmiştir (Abduh, 1909). Gene aynı sayıda Cemaleddin Afgani'nin "Dinin Fevaid-i Medeniyyesi"nin de çevirisi yapılmıştır. Akif, Safahat'ta da Asım'ın Nesli bölümünde hem Afgani'den hem de Abduh'tan "üstad" diye bahsederek onların istediği inkılaptan kendisinin de istediğini belirtmiştir (Ersoy, 2007, s. 861).

İslam düşüncesinin yeniden yapılandırılması sürecinde tartışma konularından bir diğer husus ise ibadet dili konusunda gerçekleşmiştir. İktbal ve Akif ibadet dilinin Arapça veya insanların kendi dillerinde yapılıp yapılamayacağı hususunda bir birlikteliğe sahip değildirlir. İktbal, Ziya Gökalp'in Türkçe ezanla ilgili mısralarını yerinde ve anlamlı bulur. İnsanların ibadette ne söylediklerini anlamalarının dinin ruhu ve manasıyla çelişmediğini düşünmüştür (İktbal, 1999:25). Akif ise bu konuda kesinlikle İktbal ile aynı düşünceyi paylaşmamaktadır. Hazırlamakta olduğu Türkçe meali bile basılmaması için yakın arkadaşlarına emanet etmiştir. Dolayısıyla her ikisi de modern zamanlarda İslam düşünce sisteminin güncellenmesi veya İslam'ın yeniden yorumlanması/ anlaşılması hususunda bir ayrılık yaşamaları da konu başlıklarında ve içerikte ayrılmışlardır.

1.1.2. Batı Avrupa Felsefecilerinden Etkilenme Biçimleri ve Düzeyleri

Batı Avrupa'nın sanayileşme sürecini yaşadığı dönemde Osmanlı İslam toplumu hâlâ tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Avrupa kentleri yeniden inşa olurken savaş yorgunu imparatorluğun köyleri bile virane hâldedir. Eğitim sisteminden ekonomiye kadar akla gelebilecek her türlü kurumda son derece kötü bir durum vardır. Aslında Osmanlı toplumunun yaşadığı süreç derin krizleri doğurmaktayken insanlar yaşamları için öncelik sıralaması yapmaktadırlar. Mehmet Akif ve İktbal kendi toplumları için yaşanan sürecin farkında olan düşünürlerdir. Onlar, bu kriz durumunun gidişatının iki yönlü olabileceğini hesaplamışlardır. Ya toplumsal kalkınma ve refah için yeniden dirilişin temelleri atılacak ya da bulunulan konumdan daha da kötü bir yere gidilecekti. Birinci şıkkın gerçekleşmesi için Avrupa'nın teknolojik ve maddi kalkınmasının altında yatan ana temeller ortaya konulmalı, ardından da İslam toplumları bu yollara göre kendini konumlandırmalıydı. Her maddi kalkınmanın altında yatan felsefi ve bilimsel bir devrim bulunmaktadır. Avrupa başta rasyonalizm ve pozitivizm olmak üzere sanayileşme ile birlikte gelişen kapitalizmi beraber yaşayarak kalkınmıştır. Dolayısıyla öncelikle bu süreç tam olarak anlaşılmalıydı.

Akif, Teşkilat-ı Mahsûsa'nın görevlendirmesi ile Almanya'da tutulan esirleri görmek amacıyla Berlin'e gönderilmiştir. Bu seyahat Akif'in Avrupa düşüncesinde ve Avrupa'ya yaklaşımında farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Akif, Avrupa'yı görmeden önce Batılı demek Çanakkale'de, Orta Doğu'da ve Hindistan'da yerleşik toplumlara saldıran, onları sömüren güçler topluluğuydu. Osmanlı Aydınları Batı'nın askerî gücü ile kendi topraklarında karşılaştılar. Şimdi ise Akif bizzat Batı'yı kendi yerinde gözlemleyecek ve yorumlayacak fırsatı elde etmişti. Akif için geçmiş savaşlardan büyük yaralar alarak çıkan Almanya barış ve birlik sayesinde hızla ilerlemiştir. Almanya'nın nüfusu iki kat, ilmi ise on kat artmıştır. Yerde, denizde ve gökyüzünde teknolojik ilerlemeler kaydetmiştir. Bütün bu hızlı oluşumların altında eğitiminin yattığı kanısına ulaşan Akif, aydınların her konuda yazdıklarını bununla birlikte de sıradan insanların üretilen bu ilmi eserleri okuduklarını belirtmiştir (Ersoy, 2007, s. 640). Dolayısıyla Batı aydınlanmasının en temel noktası kendi felsefecilerini ve düşünürlerini üretmesidir. Bununla birlikte insanların felsefecilere ve düşünürlere değer vererek onları takip etmesidir. Akif bu bağlamda düşünceye ve felsefi temellere dayanmayan bir kalkınmanın olamayacağı sonucuna ulaşmıştır.

Mithat Cemal'in Akif'le ilgili anlattıklarına göre Akif iyi derecede Fransızca bilmektedir. Ayrıca Akif'in Fransızca'yı yedi yılda kendi kendine öğrendiğini ve Fransız klasiklerinin de tamamını okuduğunu belirtmiştir (Kuntay, 2001, s. 155). Ancak Akif'in Fransız aydınlanması ile ilgili fazlaca olumlu düşünceleri bulunmamaktadır. Ayrıca Akif'in Batı Avrupa filozofları içerisinde kendisine yüksek derecede önem verdiği bir isim de bulunmamaktadır. Ama Lamartine, Hugo, A. Dumas, A. Daudet ve Emile Zola gibi edebî şahsiyetleri okuduğu ve bazılarına özel önem verdiği bilinmektedir.

İkbâl ise Akif'e göre birçok felsefeciyi tanımakla/okumakla birlikte düşünce sistemine onlardan ekleme yapmakta bir sakınca görmemiştir. İkbâl, bilim ve dinin birbirlerine şüphe ile bakmak yerine bir arada ve uyumlu bir şekilde yapabileceklerini düşünmektedir. Bu uyumluluğu ve bir aradalığı da ulaşılması zor bir hayal ya da ütopya olarak görmez. Yakın bir gelecekte bunun gerçekleşeceği ön görüşünde bulunur. Elbette tam anlamıyla bu ön görünüm

gerçekleştiğini söylemek zor olsa da yapılan çalışmalar İkbâl'in söylemleri doğrultusunda artarak devam etmektedir.

İkbâl, felsefenin rasyonel metotlarını dine uygulamanın imkânı üzerine düşünmüştür. Bu bağlamda felsefenin ruhunu serbest ve sınırsız araştırmada (İkbâl. 2014:32) gören İkbâl felsefe hakkında olumlu düşüncelerde bulunmuştur. Felsefe ve iman arasında karşılaştırmalarda bulunarak ve her ikisinin de birbirinden farklılıklarını da belirtmiştir. İslam düşünce tarihinin Yunan felsefesi ile karşılaşma anını son derece olumlu bulan İkbâl, Müslüman düşünürlerin görüş açılarının bu sayede genişlediğini düşünmektedir. Ona göre Gazâlî'nin İslam düşünce tarihi içerisinde oynamış olduğu rolle Kant'ın Avrupa düşüncesinde oynadığı rol arasında benzerlikler bulunmaktadır. Skolastik felsefenin Tanrı'nın varlığını ispat etmek için ortaya attığı kozmolojik, teolojik ve ontolojik argümanların ileri sürülmesine pozitif yönden yaklaşan İkbâl, bu argümanları tartışmaya da açık bulmaktadır. Temel görüşlerini Kur'an'a ve klasik İslam düşüncesi kaynaklarına yaslamış olan İkbâl, çağdaş felsefe ve bilimin ışığında gelişen Benlik felsefesine inanmakla birlikte bunu günümüz Müslümanları için büyük bir merhale olarak görmektedir (Aydın, 1987, s. 84).

Cambridge'de lisans okuyup master derecesini Almanya'da alan İkbâl'in Batı Avrupa düşünürlerinin etkisinde olmaması zaten düşünülemez bir durumdur. İkbâl de çağdaşları olan diğer İslam düşünürleri gibi Batı Avrupa düşüncesine parçacı yaklaşmış ve sadece düşünce dünyasında işine yarayacağını düşündüğü felsefeciler üzerinde yoğunlaşmıştır. Mesela Whitehead gibi felsefecilerin tüm düşüncelerini almaktansa, onun İslam düşünce sistematiği ile birebir zıt düşmeyeceğine kanaat getirdiği teorilerini almıştır. Örneğin Whitehead'ın kâinatı durağan bir şey olarak değilde sürekli bir yaratış eylemi akışkanlığı içerisinde bir süreç olarak yorumlamasını alarak bunu Kur'an'dan bazı ayetlerle destekleyerek kendisi için işlevsel bir hâle getirmiştir. Bergson'un düşüncelerinden ise zamanın süresi fenomenini harika bir şekilde ortaya koyduğunu belirtmiştir. dinî tecrübeye dayanan hükümlerin entelektüel ölçütlere uyduğunu düşünen (İkbâl. 2014:95) İkbâl, modern felsefecilerden yararlanmakta hiçbir sakınca görmemiştir.

Dinî tecrübeye Peygamberin yerine özel bir önem atfeden İkbâl son derece cesur bir biçimde ve aynı zamanda yanlış anlaşılmalara ve ciddi eleştirile-

re de maruz kalabileceğinin de bilincinde olarak İslam peygamberini “kadim ve modern dünya arasında” duruyor gibi kabul etmiştir (İkbâl, 2014:163). Bu iddialı aynı zamanda da kitlelerin duygularını yerinden edici cümlesine açıklık getirmek amacıyla vahyin kaynağı bakımından Peygamberi kadim dünyaya, vahyin ruhu bakımından ise modern dünyaya ait olduğunu belirtmiştir. Kur'an'ın düşünmeyi sürekli gündemde tutmasını tümevarımcı aklın doğuşuyla ilişkilendiren İkbâl buradan din adamlığının ve mirasla geçen krallık sistemlerinin ilga edilmesinin modern dünyaya olan ilginin bir uzantısı olarak kabul eder. Düşünme eylemi ile insanın yaşamında yeni “bilgi koridorları” açılır. Bu bilgi koridorlarının açılmasında deruni tecrübe hayati rol oynadığı gibi tabiat ve tarihte önemli bir rol oynamaktadır. Münih Ludwig Maximilian Üniversitesinden Felsefe doktorasını alan İkbâl, Friedrich Hommel ile birlikte İran'da Metafizik'in Gelişimi üzerine çalışmıştır. Nietzsche, Bergson ve Goethe gibi Batılı filozoflardan derinden etkilenmiştir. Aristo'ya gönülden saygı duyan İkbâl, Eflatun için ise aynı şeyleri düşünmemektedir (İkbâl, 2001:35). Bir başka çalışmasında İkbâl, Hegel, Goethe, Galib, Bidil ve Wordsworth'a çok şey borçlu olduğunu itiraf etmiştir. Hegel ve Goethe ona Asya'nın deruni gerçekliklerini göstermede rehberlik ederken, Galib ve Bidil ise şiirin değerlerini içine sindirmesinde yardımcı olmuştur. Wordsworth ise onu gençlik yıllarında ateizmden kurtarmıştır. Leibnitz'i usta bir metafizikçi, Shakespeare'yi ender görülen bir zekâ türü sahibi, Yahudileri alışverişte dürüstlüğü ticarete sokanlar olarak tasvir etmiştir. İyi bir Oscar Wilde okuyucusu olan İkbâl, onu da İngiliz olmaktan çok, İranlı bir ruha sahip bir kişi olarak tanımlamıştır.

1.1.3. Edebî Bir Sanat Olmanın Ötesinde Toplum Kurucu Mesajlarla Yüklü Şiirler

Ne Akif ne de İkbâl sadece şair olarak tanımlanabilirler. Her ikisinin de şiirleri ön plana çıkmış olsa da hatta en değer verdikleri fikirlerini mısralarla anlatmış olsalar da her ikisine de sadece “büyük şair” demek onları dar bir alana hapsedmek anlamına gelmektedir. Bununla birlikte onlara övgü dolu cümleler kurulurken “büyük müfessir, büyük filozof” gibi farklı abartılara da girmemek gerekmektedir. Her ikisi de modern zamanlarda Müslüman toplumların yaşamakta olduğu sorunları hissetmiş, bu hislerini dizelerle dile getirmiş ve de

kendi bilgi düzeyleri yettiğinde yeni öneriler sunma çabası içerisinde bulunan münevverler olarak görülebilir.

Meriçe göre Akif'in şiiri son derece güçlü fikirler içermektedir. Bu şiirlerde düşüncenin bütün kıvrımlarının medd-ü cezirleri bulunmaktadır (Meriç, 1997, s. 238). Topçu'da Akif için "neslimizin ruhunun doktoru" demiştir (Topçu, 1997). Çünkü Akif, şiiri sadece güçlü kelime oyunları ile sadece sanat yapma amacı güderek kaleme almamıştır. Onun öncelikli sorunu toplumsal meseleler hakkında şiir dilini kullanarak yazmaktı. Nazmı nesre yaklaştırdı ve bunu da başarılı bir biçimde gerçekleştirdi.

Farsçanın ve Urduçanın yirminci asrın birinci yarısındaki önde gelen şairi kabul edilen İktbal, eserlerini daha sıklıkla manzum olarak kaleme almıştır. İktbal, daha ilk şiirlerini yazmaya başlar başlamaz Hindistan'da kendine bir yer edinmiştir. Şiirleri bütün Hindistan toplumu tarafından sevilmiştir. Kitabın adı "Yürüyen Çanın Çağrısı" [Bang-e-Dara]. Eski zamanlarda insanların bir sonraki varış yerlerine geçme zamanının geldiği yolcuları uyandırmak için çaldıkları bir zildir, bu kitap aynı amacı Hindistan Müslümanlarını uyandırmak ve onlara bağımsızlık zamanının geldiğini hatırlatmak içindir. Bu şiir Müslümanların uyanmalarına ve gerçekte kim olduklarını ve amaçlarının ne olduğunu bilmelerine yardımcı olmuştur.

"Saare Jahan se Achcha" İktbal tarafından 1904 yılında kaleme alınmış ve hâlâ Hindistan'da birçok farklı sanatçılar tarafından yorumlanan en vatansever şarkı olarak bilinmektedir. Hatta bu şarkı ile ilgili en ilginç olay 1984'te Hindistan uzaya ilk astronotlarını yolladığında yaşanmıştır. Başbakan İndra Gandhi, astronotlara uzaydan Hindistan'ın nasıl göründüğünü sorduğunda astronotlar kendisine "Saare Jahan se Achcha" demişlerdir. Daha sonra ise bu şiire benzer bir şiir olan "Tarana e-Milli"yi yazmıştır. Aslında İktbal'in ve Pakistan devletine doğru giden süreçte Hindistan Müslümanlarının da değişimi bu iki şiir arasındaki değişimde gizlidir. İktbal 1904 yılında "Bütün dünyadan daha iyi bizim Hindistanımız" dizeleri ile başlayan şiiri, "Biz Hintliyiz, vatanımız Hindistan'dır" diye devam etmektedir. 1910'da yazdığı diğer şiirinde ise "Orta Asya ve Arabistan bizim, Hindistan bizim/ Biz Müslümanız, bütün dünya bizim vatanımız"dır şeklinde evrilmiştir.

İkbâl şiirlerinde mesaj yüklü dizelere yer vermiştir. Hindistan özelinde kendi inancına sahip insanların sorunlarını gündeme getirmiştir. Aynı zamanda onlara bir çıkış yolu da önermiştir. Mesela “Varlık, yokluk girdabından beri ol./ Bu dünyanın bağından azade ol/ Benliğini mamur kıl bedeninde/ İbrahim gibi Kâbe’nin mimarı ol./ (İkbâl, 2013, s. 13) mısralarında da açıkça görülebileceği gibi insanların durağan değil hareket hâlinde olmasını öğütlemiştir. Gene bir başka şiirinde modern dönemlerin en çok tartışma yaratan konularından olan milliyetçilik hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir; “*Renk ve ırk bağından değilsin hâlâ azad/ Diyorsun ki Türk’üm, Afgan’ım ben/ Lakin önce renksiz, kokusuz insanım;/Ondan sonra Hindu’yum, Turan’ım ben,* (İkbâl, 2013, s. 45). Ona göre insanlık etnik ve millî kimlikten öncedir, üstündür. İnsanlar etnik ve millî kimlikleri ile övünmemelidirler.

İkbâl, Avrupa toplumlarının enerji ve hammadde kaynaklarını kontrol edebilmek amacıyla Osmanlı, Hint alt kıtası ve Arap coğrafyasında yaptığı sömürgeci faaliyetleri emperyalizm olarak nitelendirmiştir. Ona göre emperyalizm, baştan aşağıya hokkabazlıktır. Bu hokkabazlık ile emperyalist devletler Türkler ve Arap’lar üzerinde kirli oyunlar oynamakta, dolayısıyla hiçbir millet emperyalizmden emin olmamalıdır (İkbâl, 2014). İslam toplumları kendi vatanlarını emperyalizm karşısında savunmalıdır. Dolayısıyla özellikle gençler bu şuurla yetiştirilmelidir. Gençlerden bazılarında bu şuurun olmadığını gören İkbâl mücadele azmi için şu mısraları yazmıştır: “*Talep yolundaki bu mücadeleye, bu buhran sende yok/. Sendeki bu dert, bu yara, bu humma ve ıstırap yok/. Ben lâ-mekândan kaçtım, çünkü orada, gece yanlarını inleyen feryat ve figanlar yok.*” (İkbâl, Kulluk Kitabı, 2006, s. 30)

Ümitsizliği toplumlar için bir zehir (İkbâl, İslam Toplumunun Yapısı, 2011, s. 27) olarak gören İkbâl “*Senin cihanın çerçöp makulesinden birkaçının elinde. O cihanın insanları ise, insan denemeyecek kadar aşağılık birkaç kişinin esareti altında. Sanatkarlar, atölyelerinde kendilerini, birkaç leş yiyen akbabanın zevki ve hayatı uğruna feda ediyorlar.*” (İkbâl, 2006, s. 33) diyerek şiirin ve sanatın aslında neye hizmet etmesi gerektiğini belirtmiştir.

1911’de “Şikva”yı kaleme almıştır. Bu şiirinde ana tema olarak Müslümanların Allah’ın kendilerinden yardımını esirgemesinden şikâyetlerini anlatır. Bir sene sonra yazdığı “Cevab-ı Şikva”da ise Allah’ın tembel Müslümanların,

kendi felaketlerinden kendilerinin sorumlu olduğunu belirten cevabına mısralarında yer verir. İkbâl ve Akif düşüncesinin en benzeştiği yer sanırım burasıdır. Çünkü Akif’te tüm şiirlerinde ana tema olarak Müslümanların tembelliklerinden ve geçmişi boşu boşuna yüceltmelerinden şikâyet etmiştir. İkbâl, “Gönlünü renk ve kokuya esir etti. O gönülde zevk, şevk, arzu namına bir şey kalmadı.” (İkbâl, 2006, s. 38) diyerek yanlış işlerin peşinde koşanları Akif gibi eleştirmiştir.

2. Sosyal Bağlamlar

Yirminci yüzyıla insanlık savaşlarla girmiştir. Savaşlarla birlikte toplumsal düzen ve devletler yeniden şekillenmiştir. Osmanlı ve İslam toplumları da bu savaşlardan etkilenmişlerdir. Batı dışı toplumlar için Batılılaşmak önemli bir mesele olarak tartışılmaya başlanmıştır. Batı, hem savaşlarda galip gelmiş, hem de maddi ve teknolojik modernleşmede İslam toplumlarına büyük fark atmıştır.

Aslında Akif, Osmanlı’nın son döneminden beri toplumsal eleştirilerini açıkça dile getirmeye başlamıştır. Bu yüzdende Sultan II. Abdülhamit’le yıldızları bir türlü barışmamıştır. Akif, Osmanlı’nın son döneminde Batılılaşmayı ve modernleşmeyi ıskalamamızın nedenleri arasında II. Abdülhamit yönetiminin baskıcı politikalarını görmüştür. II. Abdülhamit’e “gölgesinden bile korkup bağırın bir ödle, 33 yıl bizi korkuttu Şeriat diyerek” demiştir. Burada iki farklı vurgu önemlidir. Birincisi kişisel olarak ona karşı bir öfke duymuştur ve bunu da doğrudan hakaret edici bir ifade olan “ödle” ifadesiyle ortaya koymuştur. Ancak ikinci önemli husus hem toplumsal hem de sosyo-politik ortamı anlama açısından dikkate değer bir ifadedir. 33 yıllık süren II. Abdülhamit devri boyunca adil bir kavmin sefilleşmesi, geleceğe dair olumlu ümitlerin öldürülmesi, insanların rezil olması olarak değerlendirmiştir. “*Kâbus-i huni*” olan II. Abdülhamit hem düşünceyi hem de hareketi uzun bir müddet kontrol altında tutmuştur. Buna rağmen Akif’in yetiştiği ortam Osmanlı aydınlarının bir yolunu bulup, modernleşme yazarlarını okuyarak tercüme faaliyetlerine başladığı yıllardır. Dolayısıyla Akif, II. Meşrutiyetle başlayan görece özgürlüklerden istifade de etmiştir.

İktbal'in içerisinde bulunduğu ortamda en az Akif'in kadar toplumsal çalkantılar içerisindeydi. İngiliz manda yöneticileri Hindistan'da istediğini yapabilmekte, Hindistan milliyetçiliği yükselişe geçmekte ve Pakistan ulusal kimliği doğmak üzeredir. İktbal de Hindistan'da aktif siyasetin içerisine girerek Müslüman Lig'inde kendi ulusal hakları için mücadele vermiştir. Onun şiddete kaçmayan mücadelesinin özünde aşk vardır: "Mümin aşktan, aşkta müminden meydana gelir." (İktbal, 2011, s. 47) demiştir. Hindistan'ın karmaşık yapısı içerisinde Hintli ve Çinlileri kadehinin çamuru olarak gören İktbal Rum ve Şam kimliklerini de reddederek aidiyetinin yalnızca İslam'la belirlenmesi yolunda çaba sarf etmeye başlamıştır (İktbal, 2011, s. 51).

2.1. Savaş Yorgunu ve Bağımsızlaşmakta Olan Bir Ulus

Osmanlı Devleti yüzyılın başında yıkılış dönemine girmiştir. Orta Asya'da ki Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı devletler Rus Devrimi sonrasında komünist Rusya'nın işgali ve denetimi altına girmeye başlamıştır. İran'da şahlık sallanmakta, Çin'de Müslüman nüfus Çin tarafından kontrol altına alınmıştır. Mısır, İngilizler tarafından yönetilirken, Fas Fransa'nın tehdit ve işgalleri altındadır. Hollanda ise Endonezya'da sömürgeci politikalarına devam etmektedir.

Yüzyılın başında dünyada bu gelişmeler yaşanırken, İngilizler tarafından atanan Hindistan Genel Valisi tarafından sömürü yönetimi şeklinde idare edilen Hindistan için İktbal üzülmüştür. Ona göre tarafsız bir yönetime geçilmesi gerekirken İngiliz valisi tarafında idare edilen bir ülkede tarafsızlık imkânsızdır. Bu yüzden uluslar kendi özgür yönetim şekillerine geçmelidirler. Aslında İktbal'in bu talebi artık Pakistanlıların Hindistan yönetimi altında yaşamaya devam etmemeleri gerektiğinin ilanıdır. İktbal, milletlerin kendi kaderlerini tayin hakları için mücadele edilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre, bazen bu özgürlük mücadelesinde bireyler ekmeklerini bile kaybedebilirler ancak bundan başka çıkar yol bulunmamaktadır (İktbal, Yansımalar, 2001, s. 37).

İktbal'in coğrafyası da Akif'in coğrafyası kadar karmaşanın hâkim olduğu bir zaman dilimi yaşamaktadır. Hindistan'da 1909'da Minto-Morley reformları olarak adlandırılan yeni anayasal haklar yürürlüğe girmiştir. Bu yeni reformlar Hindistan'ın İngiliz sömürgeciliğinden kurtulma aşamasında azınlıklar için

yeni hakların uygulamaya konduğu bir reform olarak kabul edilmiştir. Müslümanlara ayrı seçim hakları tanıyan bu reformlar Müslümanlara rahat bir nefes aldırırken Hint milliyetçileri tarafından da protesto edilmiştir. Reformlara adını verenlerden birisi olan John Morley, İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan yöneticisidir. Kendisini liberal olarak tanımlasada Hindistan'ın İngiliz Dış İşleri Bakanı sıfatını taşımaktadır. Minto'da İngilizler adına Hindistan genel valisi görevini yürütmektedir. Her iki isim tarafından hazırlanan yasa 1909'da İngiliz Parlamentosunda Hint Konseyleri Yasası olarak kabul edilmiştir. Aslında bu yasa sayesinde İkbal ve onunla birlikte siyaset yapanlar biraz nefes alabilmişlerdir. Çünkü yasaya göre sadece Müslümanların oy kullanabileceği ve seçilebileceği özerk bölgeler oluşturulmuştur.

Hindistan'da yaşayan Müslüman kitle İngiliz vali ile bu yasa çalışmaları esnasında görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde muhtemelen İkbal'in de bulunma ihtimali çok yüksektir. Bu görüşmelerde doğal olarak Müslüman delegasyonu İngiliz vali ile bazı pazarlıklarda bulunmuştur. Bu görüşmelerde en dikkat çeken nokta Müslümanların İngiliz İmparatorluğunu savunmadaki Müslümanların katkısını ödüllendireceğini belirtmesidir. Belki de İkbal'e verilen ve çok tartışmalara neden olan "sir" unvanı bu görüşmelerle yakından ilgilidir. İkbal'in 1930'larda Allahabad'da yaptığı ve Allahabad Konuşması olarak tarihe geçen konuşmada Hindistan içinde Müslüman bir Hindistan'ın yaratılmasını talep etmiştir. Bu konuşmayla Hindistan Müslümanları için bu talep ilk kez bu kadar açık ve net dile getirilmiştir. Konuşmada dikkat çeken bir diğer önemli nokta da İkbal'in Hindistan Müslümanları için devlet talebini Britanya İmparatorluğu içinde veya Britanya İmparatorluğu olmadan bu hedefi gerçekleştirmek istediğini belirtmesidir (<http://heritagetimes.in/allama-iqbal-muslim-league-two-nation-theory/>).

2.1.2. Modernleşmekte olan Bir Dünya

İkbal çeşitli konuşmalarında Avrupa tarihinin özellikle Fransız Devrimi sonrasında din-devlet ilişkilerinde geldiği noktaya dikkat çekmiştir. Ona göre Avrupa siyasi düşüncesinin Avrupa dışında özellikle de Hindistan ve Hindistan dışındaki Müslüman gençlerde özgürleştirici fikirleri tetiklediği bir ger-

çektir. Ancak, Hindistan veya diğer Müslüman gençlerin Avrupa fikir tarihini yeterince incelemeden orada olanların tahlilini yapmadan bu görüşleri savunduklarını belirtir. Avrupa’da Hristiyanlık zamanla kilise organizasyonuna dönüşerek saf bir manastır organizasyonu hâline gelmiştir. Bu yüzden Luther’in bu yapı karşısında yaptığı özgürleştirici çağrılar haklılık payı içermekteydi. Dolayısıyla Hristiyanlığın başına gelenler doğaldı. Avrupa’nın sonuç olarak vardığı sonuç, dinin bireyin özel bir meselesi olduğu ve insanın dünyevi hayatı olarak adlandırılan şeyle hiçbir ilgisi olmadığıdır. İslam dünyasında bir Luther’e ihtiyaç olmadığını vurgulayan İkbâl, *“Bana öyle geliyor ki İslam, Hristiyanlığın bir yüzyıldan uzun süredir içinden geçmekte olduğu bir krize giriyor. En büyük zorluk, birçok eskimiş düşünceden vazgeçilmesi gerektiğinde dinin temellerinin nasıl kurtarılacağıdır.”* demiştir.

İkbâl’in modernleşmekte olan bir dünya ile sorunu bulunmamaktadır. Ona göre İslam dünyası manevî olarak Batı’ya doğru yüksek bir hızla ilerlemektedir. Bunda şaşılacak bir durum görmeyen İkbâl, Avrupa kültürünün doğru anlaşılamaması durumunda, görünürdeki dış yüzeyinin içerisine girememenin bir tehlike olduğunu belirtmiştir (İkbâl.2014:38). Bu bağlamda İkbâl, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu desteklemiştir. Aynı zamanda daha da ileri giderek Cumhuriyet şeklinin yönetim biçimleri içerisinde en iyi yönetim biçimi olduğunu, bu yönetim biçiminin İslam’ın ruhuyla bağdaştığını ve İslam dünyasında bağımsızlığını kazanan tüm devletlerin bunu dikkate alması gerektiğini belirtmiştir (Asrar, 1995: 79). İslam Rönesansı’nı bir gerçeklik/vakıa olarak değerlendiren İkbâl, hilafet meselesinin çözümünde de Türkiye’nin doğru yaptığını düşünmektedir. Bu düşüncelerini gene en güçlü olduğu alan olan şiirle de anlatan İkbâl, 1922 yılında “Mustafa Kemal Paşaya Sesleniş” adlı bir şiirle de bu desteğini göstermiştir: *“Bir millet var... biz onun varlığı ile ulaştık/İlahi kanunların gizli gerçeklerine/Bir bakışla yön verdi bizler... dağlar aştık/Dünya güneşi olduk, bir kıvılcım yerine/*

İkbâl, Türkiye’deki dinî ve siyasi hayatı şu şekilde özetlemiştir: “Kısa bir zaman evvel Türkiye’de iki esas fikir hareketi mevcuttu; onlar Milliyet grubu ve dinî Reform zümresi tarafından temsil edilmiştir. Milliyet grubunun en yüksek alaka noktası her şeyin fevkinde devlettir, din değil. Bu mütefek-kirlere göre dinin, din olarak bağımsız bir fonksiyonu yoktur. Millî hayatta,

bütün amillerin hüviyet ve fonksiyonlarını tayin eden asli amil, devlettir. Onlar bu sebepten devlet ve din hakkındaki eski fikirleri reddediyorlar; kilise ve devletin ayrılması gibi... Millet nazariyesi, İslamiyet'te mevcut olmayan bir düalizmi telkin ettiği için yanlış yola saptırıyor" (İkbal, 2014, s. 197). "Öbür taraftan, Sait Halim Paşa'nın başında bulunduğu dinî Reform zümresi, İslamiyet'in idealizmle pozitivizmin bir ahengi olması üzerinde-yani esas nokta üzerinde durmaktadır ve İslam, hürriyet, müsavat ve solidarite (dayanışma) gibi ebedî hakikatlerin birliği olarak belirli bir 'vatan'a mensup değildir" (İkbal, 2014, s. 197).

Türkiye ile ilgili değerlendirmelerinde en ilgi çekici nokta ise Türkiye'nin İslam dünyası içerisinde "dogmalarını" aşabilen tek ülke olduğunu belirtmesidir. Ona göre Türkiye, entelektüel özgürlüklerin önünü açmıştır ve eskiyi tekrarlamak yerine yeni bilgiler peşinde koşmaktadır. Avrupa'da eskiyen bazı fikirler Türkiye için yeni hükmündedir. Ayrıca İkbal "Dua edelim kardeşlerim, o bayrak, o burçlardan kıyamete kadar düşmesin. İslam'ın güneşi kararmasın, Allah, Müslümanları Hristiyanlara karşı savunan Büyük Lider Mustafa Kemal'e yardım etsin. İslam'ın son askerlerini muzaffer kılsın". İkbal'in Türk modernleşmesi hakkındaki görüşleri çok açık biçimde göstermektedir ki İkbal'de kendi toplumu için Cumhuriyet modernleşmesi bağlamında yenilikler düşünmüştür (Qureshi, 1996, s. 383).

Sonuç

Türk düşünce dünyasında bu güne kadar modernleşme kavramı ile ilgili bitmek bilmeyen tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmaları yapanlar modern eğitim kurumlarında yetişmiş, modern teknolojik aletlerin tamamını kullanmış, modernleşmenin getirdiği tüm imkânlardan faydalanmışlardır. İkbâl örneğinde olduğu gibi Avrupa ülkelerinde okumuşlar ya da oralarda okumayı kendilerine bir hedef olarak belirlemişler, Batı dillerini öğrenmişler ya da Batı dillerini öğrenmenin gerekliliğine sonuna kadar inanmışlardır. Modernleşme ile kurdukları ilişki ve iletişim hakkında çok uzun bir giriş yazılabilir ancak bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Tam da modernleşmenin tüm imkânlarını kullanan ve hâlâ da kullanmaya devam eden böyle bir kitle modernleşme meselesi gündeme geldiğinde her zaman sorunu modernleşmeyi “kolayca karşı çıkılabilecek” bir alana çekmektedirler. Tartışma da “kolayca karşı olunabilen” dar bir alana çekildiğinde meselenin hakikatinden çok masalı üzerinde konuşulmaktadır. Karşıtlıklar ya da yanlılıklar da tam da bu alanda gerçekleşmektedir.

Akif ve İkbâl’in söylemleri, şiirleri, konuşmaları bütüncül olarak değerlendirildiğinde “ahlak ve din” alanı ile sınırlandırdıkları bir modernleşme karşıtlığı ile karşı karşıya kalınacaktır. Oysa kendi metinlerinde bile meselenin boyutlarının bu iki önemli sorunun çok daha ötesinde olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Örneğin Akif, Avrupa’nın hangi adımları takip ederek medenileştiği iyi anlaşılıp aynı izlerden giderek, hatta hiç farklı bir yöne sapmayarak, garbın efkarını şarka mal etmekten bahsetmektedir. Gene aynı şiirin birkaç mısra ötesinde de Garbın bilimsel gelişmelerde ki yolunun taklit edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Ersoy, 2007, s. 365). Aynı Akif, sanatın, ilerlemenin ve bilimin milliyetinin olmadığını da vurgulamıştır. Garbın efkârını ve asarını düşman tanımanın son derece kötü bir alışkanlık olduğunu söyleyen Akif, kör bir düşmanlıkla Avrupa’yı reddetmekle yenilik namına vahiy inse onu kabullenmemenin aynı şey olduğunu söylemiştir (Okay, 1989, s. 79). Bu karşıtlıkların temelinde cehaletin olduğunu, cehalet denen yüz karasından kurtulmadıkça ilerlemenin olamayacağı kanaatini taşımaktadır.

İkbâl de ilerleme, gelişme, modernleşme aşamasında eğitim ayrıca önem vermiştir. Onun Akif’ten farkı önceliğinin bir ulus ve devlet oluşturma

mak olmasıdır. Hindistan'dan bağımsız bir Pakistan İkbâl için en önemli meseledir. Sağlığında göremediği, vefatından çok kısa bir süre sonra modern ulus devlet hâline gelen Pakistan ideali de İkbâl'in modern aygıtlara verdiği önemi göstermektedir. Mesela Türk modernleşmesini her zaman savunmuş olan İkbâl, Türk modernleşmesine yaptığı eleştiride, modernleşme ile Türkiye'ye gelen yenilikleri Avrupa'nın eskileri olarak nitelendirmiştir: "*Onun yenisi, Avrupa'nın eskisi*" (İkbâl, 2008, s. 83). Dolayısıyla İkbâl, modernleşme adımlarına bir karşıtlık sergilememiş tam aksine modernleşme unsurlarının taşınmasındaki tercihleri eleştirmiştir.

Hem Akif hem de İkbâl modernleşme meselesinde seçici bir tutum sergilemişlerdir. Toplamlarının bilimde ve fende sınırsızca Avrupa milletleri ile iş birliği içerisine girmelerinde bir sakınca görmemişler. Ancak kültürel olarak sınırlı iletişime inanmışlardır. Onların geçmiş dünyasında belki sınırları belirlemek ve sınırlar arası geçişi engellemek çok kolaydı. Ancak günümüz toplumlarında yaşamış olsalardı ne Akif ne de İkbâl böylesine ikircikli bir tercih yaparlardı. Modernleşme konusunda İkbâl son derece hassas bir noktada bulunmaktadır. O, Doğu'nun kötü bir durumda olduğunu belirttikten sonra Batı'nın gücünün ilim ve fende olduğunun altını çizmiştir (İkbâl, 2008, s. 235). Dolayısıyla Avrupa toplumlarının geldiği noktaya ulaşmak için keskin bir zekâ ve idrak kuvvetine ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Türk modernleşmesi ve genç cumhuriyet hakkında her zaman olumlu konuşan, Türkiye Cumhuriyeti'nin yanında olan İkbâl, aslında Türk modernleşmesinin Hint kıtası ve Arap yarımadası için büyük örnekler teşkil ettiğini de belirtmiştir. Kalk (İkbâl, 2013) "*Başka bir yola ayak bas. Eski sevdanın coşkunluğunu terk et*" (İkbâl, 2005, s. 31) diyen İkbâl, aslında içerisinde bulunduğu topluma gerekli mesajları vermiştir.

"*Köhne kaldık, bizmişiz hakir olan!*" (İkbâl, 2013, s. 23) diyerek isyan eden Akif ve İkbâl kendilerinden sonra gelecek olan gençler için de ayrı birer metin kaleme almışlardır. Akif için gelecek nesil "Asımın Nesli"dir. İkbâl'e göre ise "Cavid"dir. Her iki gelecek tasarımı incelendiğinde geçmişi ve mevcut durumu yeren ciddi eleştiriler mevcuttur. Ancak kendi çıkış önerilerini de metinlerde satır aralarına yerleştirmişlerdir. İkbâl, sanki küreselleşen bir dünyayı görürcesine "*Müslüman, vatan sınırlarına bağlı kalmaz*" demiştir

(İktbal, 2011). Akif ve İktbal İslam toplumlarının modernleşmesi dilek ve temennilerini yaşadıkları dönemin şartları düşünüldüğünde “ancak bu kadar” söyleyebilirlerdi. Onlardan Müslümanların modern dünyada var olma, yaşama ve ilerleme sanatını daha net ve açık cümlelerle ifade etmelerini beklemek haksızlık olurdu. Sonuç olarak onlar da İslam toplumlarının modernleşme sorunu hakkında ancak bu kadar söz söyleyebilmişlerdir.

Kaynakça

- Abduh, M. (1909). Taassup. (M. A. Ersoy, Dü.) Sırat-ı Müstakim, 3, 1-4.
- Alam, K., Akhtar, R., & Kamran, M. (2020). Revolution Through Revelation: A Comparative Study Of Muhammad Iqbal's And Muhammad Akif's Poetics. *Iqbal Review*, 61(4), 85-96.
- Albayrak, A. (2003). Türkçe'de Muhammed İkbal. *Divan*, 1(14), 233-313.
- Aydın, S. M. (1987). İkbal'in Felsefesinde İnsan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Bauman, Z. (2000). Siyaset Arayışı. (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, L., & Luckmann, T. (2015). Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi. (M. D. Dereli, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2007). Safahat. İstanbul: Beyan Yayınları.
- İkbal, M. (2001). Yansımalar. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İkbal, M. (2005). Esrar ve Rumuz. (A. N. Tarlan, Dü.) İstanbul: Sufi Kitap.
- İkbal, M. (2006). Kulluk Kitabı. (A. N. Tarlan, Dü.) İstanbul: Sufi Yayınları.
- İkbal, M. (2008). Cavidname. (H. Toker, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- İkbal, M. (2011). İslam Toplumunun Yapısı. (A. Yüksel, Çev.) İstanbul: Beka Yayınları.
- İkbal, M. (2013). Benliğin Sırları. İstanbul: Araf Yayınları.
- İkbal, M. (2013). Lale-i Tur. İstanbul: Araf Yayınları.
- İkbal, M. (2014). İslam'da dinî Düşüncenin Yeniden İnşası (3. b.). (R. Acar, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuntay, M. C. (2001). Mehmet Akif. Hayatı-Seciyesi-Sanatı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, B. (2014). Ortadoğu Tarihçisinin Notları. (Ç. Sümer, Çev.) İstanbul: Arkadaş Yayıncılık.
- Lodziak, C. (2003). İhtiyaçların Manipülasyonu Kapitalizm ve Kültür. (B. Kurt, Çev.) İstanbul: Çitlenbik Yayınları.
- Meriç, C. (1997). Mağaradakiler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, O. (1989). Mehmet Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). Avrupa ve Biz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Qureshi, M. N. (1996). Muslims of British India and The Kemalist Reform in Turkey Iqbal, Jinnah and Atatürk, 1924-1938 ., 12 (35) , . Ret. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi , 12(35), 379-386. <https://dergipark.org.tr/pub/aamd/issue/61243/911765> adresinden alındı
- Schimmel, A. (1990). Peygamberane Bir Şair ve Filozof Olarak Muhammed İkbal. (S. Özkan, Çev.) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Strauss-Levi, C. (1995). İrk, Tarih ve Kültür. (R. E. H. Bayrı, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Topçu, N. (1997). Mehmet Akif. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Walter, B. (1995). Estetize Edilmiş Yaşam. (Ü. O. Hansgar Hillach, Çev.) İstanbul: Der Yayınları.
- <http://heritagetimes.in/allama-iqbal-muslim-league-two-nation-theory/>..Son Erişim Tarihi:03.09.2021

Arnavutlarda Mehmet Akif Algısı

Albanian's Perception of Mehmet Akif Ersoy

Besir Neziri

Kosova Cumhuriyeti, İslam Birliği Bakanlığı, İslam Araştırmaları Enstitüsü

Priştine/Kosova

E-posta: besiri_n@hotmail.com

Abstract

Turkey's national poet and writer of the Turkish national anthem Mehmet Akif Ersoy on the occasion of being of Albanian origin is an important personality for the Albanian culture too. Nevertheless, Albanians weren't informed about Mehmet Akif Ersoy's personality, art, idealism (his nationalism, reformism and religiousness). Mehmet Akif Ersoy's life and work were introduced to Albanians thanks to the work called 'Mehmet Aqif' published in the magazine called *Përpejka Shqipëtare* in Albania in the year 1938, also in the article called 'Kosovan Writers in the Oriental Languages' written by the researcher Hasan Kaleshi, published in an encyclopedia in Albanian and Serbian languages called *Kosova Yesterday and Today* in the year 1973 in Kosovo as well as his writings in the article *The Role of Albanians in the Oriental Literature* published in the year 1976. There were very few Albanian writings about Mehmet Akif Ersoy during the years 1973-1999. After the year 2000 we can see an increment of the writings about Mehmet Akif Ersoy's personality, art and idealism.

The aim of this work is to show the point that Mehmet Akif Ersoy was shown in Albanian writings about him and what kind of perception of Mehmet Akif was formed in their minds.

Keywords: *Mehmet Akif Ersoy, Albanian, Albanian writers*

Giriş

Arnavut halkı, Balkanlar ve özellikle de Arnavut topraklarının Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi ve İslamiyetler müşerref olmasıyla Osmanlı kültürü ve medeniyetine büyük katkı sağlamıştı. Aşağı yukarı beş yüzyıl Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Arnavutlardan Prizrenli Suzi, Priştineli Mesih, Taşlıcalı Yahya Bey, Dukakinzâde Ahmed Bey gibi büyük şairler çıkmıştır. Arnavut asıllı Osmanlı şairlerden biri de Mehmet Akif Ersoy'dur.

Mehmet Akif Ersoy, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. İstiklal Marşı ve Türk milletinin millî şairi olan Mehmet Akif, hem şahsiyetiyle ve edebî kişiliğiyle hem de fikirleriyle yalnız Türklerin değil, Türkiye'nin gönül coğrafyasındaki halklarının sevgisini kazanmış ve gönüllerinde taht kurmuştur.

Mehmet Akif, Millî Mücadele'de de gerek gazetelerde yayımladığı makaleleriyle gerek camilerde, vaaz kürsülerinde ve meydanlarda şiirleri ve vaazıyla halkı bilinçlendirmeye gönüllü olarak çalışmış ve halk tarafından Millî Mücadele'nin bir “manevî kahramanı” olarak görülmüştür.¹

Kosova'nın İpek şehrine bağlı Şuşitsa köyünden eğitim için İstanbul'a gelip, yüksek medrese eğitimi alarak dönemin âlimlerden olan Mehmet Tahir Efendi'nin oğlu olan Mehmet Akif, yazdığı eserler ve İstiklal Marşı ile Türk milletinin ve İslam ümmetinin tarihinde derin izler bırakmıştır. Mehmet Akif'in en önemli eseri, *Safahat*'tır. *Safahat*, Mehmet Akif'in şiirlerinin bir araya toplandığı yedi kitaplık külliyyatın adıdır. Safahat külliyyatı “Birinci Safahat”, “Süleymaniye Kürsüsünde”, “Hakkın Sesleri”, “Fatih Kürsüsünde”, “Hatıralar”, “Âsım” ve “Gölgeler” kitaplarından oluşmaktadır.² Bu eserde Mehmet Akif “millî ruh ve mücadele” ile gündeme dair olaylar ele almış, yani başka bir deyişle dönemler hâlinde Türk halkının ve İslam ümmetinin serüvenini anlatmıştır.³

1 Ayşe Türk, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Mehmet Akif'e Dair Yazılmış Eserlerdeki Değerlendirmeler*, (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 10.

2 M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 1997), 154.

3 Türk, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Mehmet Akif'e Dair Yazılmış Eserlerdeki Değerlendirmeler*, 12.

Mehmet Akif Ersoy, her ne kadar Arnavutça eserler yazmamışsa da Arnavut kültürü için çok önemli ve Arnavut edebiyatına dâhil edilmesi gereken bir şahsiyettir.

Arnavut Literatüründe Mehmet Akif Ersoy

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekildikten sonra toprakları parçalanmış ve her türlü sorunlarla karşı karşıya kalan Arnavutlar, Osmanlı kültüründen çok uzak kalmışlar. Bugün Arnavutluk, Kosova ve Makedonya devletlerinde yaşayan Arnavutların, son zamanlara kadar Mehmet Akif Ersoy'u pek tanımadıkları görülmektedir. Elde edebildiğimiz verilere göre, Arnavutçada Mehmet Akif hakkında söz eden ilk yazı, Mayıs 1938 tarihinde Tirana'da basılan *Përpykja Shqipëtare* adlı aylık kültürel dergisinde "Mehmet Akif" başlıklı yazıydı. Yazılarında kendi ismi yerine üç nokta işaretini kullanan Branko Merxhani tarafından kaleme alınan bu yazı, Mehmet Akif'in ölümünden bir sene sonra yayımlanmış ve Mehmet Akif'in ölüm haberini verdikten sonra onun hayatından, ırka dayalı bir milliyetçilik anlayışı olmadığından ve çok büyük bir şair olduğundan bahsetmektedir.⁴ Bu tarihten 1973 yılına kadar Mehmet Akif Ersoy hakkında yazılan herhangi bir yazıya rastlanmamakta. Ünlü bir şarkiyatçı olan Hasan Kaleşi, 1973 yılında Sırpça-Arnavutça *Kosova, Dün ve Bugün Ansiklopedisi*'nde "Oryantal dillerindeki Kosovalı Yazarları" maddesinde⁵ ve 1976 yılında yayımlanmış "Arnavutların Oryantal Edebiyatındaki Rolü" adlı çalışmasında⁶ Mehmet Akif'in hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler vermiştir. 1973-2003 yılları arasında da Arnavut aydınları tarafından Mehmet Akif ile ilgili parmakla sayılabilecek kadar yazı yazılmıştır. Bu dönemde Abdullah Hamiti,⁷ Skender Rizaj,⁸ Shyqri Nimani⁹ gibi çoğunlukla Kosovalı Arnavut aydınları Mehmet Akif hakkında yazmışlardır.

2003 yılından bu yana Mehmet Akif'in hayatını, şahsiyetini ve eserlerini konu alan onlarca yazı yazıldığı görülmektedir. Bu yazılar, Arnavutluk'ta *Përpykja Shqipëtare*, *Zëri Naltë*, *Ura*, *Univers*; Kosova'da *Edukata Islame*,

4 Branko Merxhani, "Mehmet Akif", *Përpykja Shqipëtare* 8 (Mayıs 1937), 116-117.

5 Hasan Kaleshi, "Autorët e Kosovës në Gjuhët Orientale", *Kosova, Dikur e Sot* (Beograd: 1973), 387.

6 Hasan Kaleshi, "Roli i Shqiptarëve në Letërsinë Orientale", *Seminari i Kulturës Shqipëtare për të Huaj* (Pristinë : Universiteti i Prishtinës Fakulteti Filozofik, 1976), 2/ 161-163.

7 Abdullah Hamiti, "Mehmet Akif Ersoj – poet i dashur nga të gjithë", *Rilindja* (Eylül 1966), 14-15.

8 Skender Rizaj, "Akif Memeti poeti më i madh i letërsisë turke", *Bashkimi Paqësor* (1992), 3.

9 Shyqri Nimani, "Akif Mehmet Pejani kryepoet e turqisë moderne", *Dituria Islame* 100 (1998), 46-48.

Rilindija, Bashkimi Paqësor, Dituria Islame ve Makedonya’da *Studime Albanologjike, Shenja* ve *Vepra* dergileri ve *Koha* ile *Fakti* gazetelerinde ve farklı kitaplarda yayımlanmıştır. Ayrıca sempozyumlar ve paneller düzenlenmiştir. Mart 2011 tarihinde Priştine’de “Medeniyetimizin Şairi Mehmet Akif Ersoy” adıyla bir sempozyum düzenlenmiştir. Bu sempozyuma Türkiye, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk’tan bilim adamları ve akademisyenler katılmıştı. Mehmet Akif Ersoy’un kişiliği ve eserleri farklı açıdan ele alınan bu sempozyuma Arnavutluk’tan Genciana Abazi, Kosova’dan Feti Mehdiu, Milazim Krasniqi, Hysen Matoshi, Abdullah Hamiti ve Isa Sulçevci ve Makedonya’dan Qani Nesimi ile Ali Pajaziti katılmıştır.¹⁰ Maalesef bu sempozyumun bildiri kitabı yayımlanmamıştır. 2016 yılında da Tirana’da “Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy” isimli bir sempozyum düzenlenmiştir. Türkiye’nin Eğitimciler Birliği Sendikası “Eğitim Bir Sen” ve Alsar Derneği tarafından düzenlenen bu sempozyuma Arnavut ve Türk dünyasından birçok akademisyen katılmıştır. Arnavut akademisyenlerden Mulazim Krasniqi, Hysen Matoshi, Metin İzeti, İsmail Bardhi, Mehdi Gurra, Zydi Dervishi, Zeqirija Ibrahimî ve Nuredin Ahmeti idi. Bu sempozyumun bildiri kitabı Türkçe ve Arnavutça olarak basılmıştır.¹¹

Arnavut topraklarında Mehmet Akif Ersoy’un hatırına yapılan en iyi çalışma, *Safahat* adlı eserinin Mithat Hoxha tarafından 2006 yılında *Fletët* adıyla Arnavutçaya tercüme edilmesidir.¹² Makedonya’da Logos A yayınevi tarafından basılan bu eser, Arnavutların Mehmet Akif’i her yönden ve daha ayrıntılı tanımlarını sağlamıştır.

Elde edebildiğimiz bilgilere göre, Priştine Üniversitesi Şarkiyat Bölümünün ders müfredatında Mehmet Akif’in hayatı ve eserleri yer almaktadır. Bu bölümde Mehmet Akif’i konu alan “Mehmet Akif’in Şiirlerinde dinî Motif”¹³ ve “Mehmet Akif’in Şiirlerinde Sosyal Motif”¹⁴ iki lisans bitirme tezi hazırlandığı görülmektedir.

10 Kosovahaber, “Priştine’de Mehmet Akif Ersoy’u Anma Sempozyumu Düzenlendi” (12 Mart 2011).

11 *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016).

12 Mehmet Akif Ersoy, *Fletët*, Çev. Mithat Hoxha, (Shkup, Prishtinë, Tiranë: Logos-A, 2006).

13 Agron Islami, *Motivi Fetar në Poezitë e Mehmet Akifit* (Priştine: Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Lisans Tezi, 2006).

14 Mead Osmani, *Motivi Social në Poezitë e Mehmet Akifit* (Priştine: Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Lisans Tezi, 2007).

Arnavutlarda Mehmet Akif Algısı

Arnavut yazarların Mehmet Akif'i kaleme aldıkları yazılardan hareketle Arnavutlarda Mehmet Akif hakkında nasıl bir algı oluşturulduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Mehmet Akif'in hayatı ve eserleri ile ilgili yazan hemen hemen tüm Arnavut yazarlar, çalışmalarının başında Mehmet Akif Ersoy'un Türk edebiyatının en büyük ve ünlü Arnavut kökenli Türk şairi ve "İstiklal Marşı'nın" yazarı olduğundan bahsetmektedirler. Bu, "Modern Türkiye'nin En Büyük Şairi, İpekli Mehmet Akif"¹⁵, "Kalbinde Arnavut Aşkı ile Türk millî Marşını Yazan İpekli Şair"¹⁶, "Türkiye'nin İstiklal Marşı'nı Yazan Arnavut"¹⁷, "Türk Marşını Yazan Arnavut"¹⁸, "İnsanlık Hizmetinde Bir Arnavut: Mehmet Akif Ersoy"¹⁹ gibi yazı başlıklarında da yansıtılmaktadır. Mehmet Akif'in Türk edebiyatının büyük şairlerinden biri olmasına rağmen baba diyarını unutmadığı, Arnavut asıllı olduğunu açık açık söylediği ve Arnavutlara duyduğu sevgiyi şiirlerinde sık sık dile getirdiğinden bahsederler.

Arnavut yazarların çoğu Akif'i, birçok konuda Arnavut toplumu için büyük bir değer ve ihtiyaç olarak görmektedirler. Akif'in şiirlerinde din, milliyetçilik, modernlik ve ahlaki değerler sayesinde Batı kültüründen Arnavut kültürüne buluşmuş olan birçok tehlikeden kurtulabileceğine inanmaktadırlar.²⁰ Bu yazarların çoğu Arnavut kültürünün yeniden canlandırılmasında Mehmet Akif Ersoy'u bir ihtiyaç olarak görmektedirler. Skender Riza, "Arnavutların birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Naim Frasheri, Gjergji Fishtra ve Mehmet Akif Ersoy gibi şairlere her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğu" belirtmiştir.²¹

Arnavut yazarların birçoğu, Mehmet Akif'in edebî kişiliğini de ele almışlardır. Metin İzeti çalışmasında, Akif'in, şiirlerinde "sanat sanat içindir" anlayışına karşı olduğu ve sanatın insan ve toplum için olduğu görüşünü, yani edebi-

15 Nimani, "Akif Mehmet Pejani kryepoet e turqisë moderne", 46-48.

16 Shyqri Nimani, "Poeti nga Peja me zemër plot Shqipni thuri himnin e Turqisë", *Konica* (19 Temmuz 2020).

17 Ledian Cikalleshi, "Shqiptari që shkroi himnin e flamurit turqisë", *Ura* 4/2 (2010), 75-85.

18 Agon Islami, "Shqiptari që Shkroi Himnin e Turqisë", *Paqja* 10 (2007).

19 Eduart Caka, "Një shqipëtarë në shërbim të njerëzimit: Mehmet Akif Ersoj", *Zëri Nalt* 4 (2013), 88-98.

20 Zyhdi Dervishi, "Mehmet Akif Ersoy'un Arnavutluk Toplumunun Gerçeklerine Yönelik Şiirsel, İdealist ve Özgecil Vizyonun Değerleri", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 276-286.

21 Nuredin Ahmeti, "Personaliteti i Mehmet Akif Ersoj-it në Kosovë", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 104.

yatın her zaman toplumun manevi yükselişini, ahlaki değerlerini ve erdemlerini tamamladığı görüşünü savunduğunu belirtmektedir.²² Milazim Krasniqi de çalışmasında, Mehmet Akif'in "sanat sanat içindir" görüşüne ve estetik kısırlığına karşı olduğu ve şiirini içinde bulunduğu insanların ve toplumunun ilerlemesi ve ahlaki değerlerinin iyileşmesi konusunda çok mühim bir araç olarak gördüğünü vurgulamaktadır.²³ Hysen Matoshi ise çalışmasında, Mehmet Akif'in, edebiyatın yalnız bir süs eşyası olarak nitelendirilmemesi ve görevlendirilmiş bir sanat olarak edebiyatın milletin ve vatanın sosyal ve kültürel bakımda hiçbir anlamını sağlayamadığı anlayışına sahip olduğunu dile getirmektedir.²⁴

Arnavut yazarlar, Arnavutların Akif ile tanışmalarında çok geç kaldıklarını sık sık dile getirmektedirler. Böyle büyük bir şairin Arnavut edebiyatında yer almaması ve Arnavut yazarlar tarafından gerektiği gibi araştırılmamasından şikâyet etmektedirler. Mehmet Akif'e Arnavut edebiyatında ve literatüründe yer verilmemesini farklı sebeplere bağlamaktadırlar. Elizabeta Kosumi, "Mehmet Akif Ersoy ve Kosova için Yazmış Olduğu 'Ben Arnavudum Şiiri'" yazısında Mehmet Akif'e bu güne kadar Arnavut edebiyatında hak ettiği değerin verilmemesi sebebini Osmanlı Türkçesiyle yazmasına ve İslamiyet'e bağlamaktadır.²⁵ Zeqirija Ibrahimî, "Mehmet Akif Ersoy'un Safahat'ı" adlı yazısında Osmanlıca yazan, Arnavutları konu alan ve Osmanlı veya Türkiye Cumhuriyetinde yaşamış birçok Arnavut asıllı yazarın Arnavut edebiyatına dâhil edilmediğini zikretmektedir. Ancak Marin Barleti'nin Latince "Bardha e Temalit" adlı eseri bir Arnavut tarafından ve Arnavutları konu aldığı için Arnavut edebiyatına dâhil edildiğini söylemektedir. Bu adaletsizliğin sebebini XIX. ve XX. yüzyıllarda Arnavutların yaşadığı devletlerdeki siyasetin Osmanlı Devletine karşı eylemleri ve daha sonra bu devletlerde komünizmin etkin olmasına bağlamaktadır.²⁶ Milazim Krasniqi de yazısında Mehmet Akif'i

22 Metin İzeti, "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirinde Estetik İşlevsellik", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 148-149.

23 Milazim Krasniqi, "Mehmet Akif Ersoy'un Bakış Açısının Sentezi Olarak 'Safahat' Eseri", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 162.

24 Hysen Matoshi, "Mehmet Akif Ersoy Şiirinin Özellikleri", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 289.

25 Elisabeta Kosumi, Mehmet Akif Ersoj dhe poema e tij kushtuar Kosovës "Ben Arnavudum" (Unë jam shqiptar) 1913, *Ura 10-11* (2013), 73-80.

26 Zeqirija Ibrahimî, "Fletët e Mehmet Akif Ersojt", *Studime Albanologjike* 7 (2013), 13-19.

hem Türklerin hem de Arnavutların ortak değeri olarak görmekte ve onun Arnavutça hiçbir eser yazmamış olmasının Arnavut edebiyatına yer verilmesine bir neden olarak kabul edilmemesi gerektiğini savunmaktadır.²⁷ Genel olarak baktığımızda Arnavut yazarlar, Arnavutların Mehmet Akif'i tanımakta geç kalınmışlığı ve onun Arnavut edebiyatında hak ettiği yerinin verilmemesi sebeplerini Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekildikten sonra Arnavutların Batı kültürünün etkisi altında kalmalarına, Arnavutluk'un yıllarca izole bir devlet olmasına ve Batı'nın Arnavutları İslam kültüründen uzaklaştırması ile Osmanlı Devleti'ne bağlayan her şeyin özellikle de Arnavut-Türk dostluğunun ve Arnavutlara İslamiyet ile ilgili olan her şeyin onların kafalarından silinmesi konusunda çalışmalarına bağlamaktadırlar.²⁸

Arnavut yazarların birçoğu, Mehmet Akif'in başka ülkeye değil de, Mısır'a gitmesi sebebi üzerinde durmuş ve farklı şekilde yorumlar yapmışlardır. Qemajl Morina "Kahire'nin Er-risale" dergisinde Mehmet Akif Ersoy" adlı yazısında, Akif'in Mısır'a gitmesinin altında özel bir neden yattığı ve Mısır'daki Arnavut hanedanlığından ve Arnavut halkından her türlü desteği gördüğünü savunmuştur. Morina'ya göre, Mehmet Akif Ersoy'un o yıllarda El-Ezher üniversitede okuyan Kosova'dan bir Arnavut olan Hasan Efendi Nahi't'e *Safahat*'ın bir nüshasını hediye etmesi, Akif'in Mısır'daki Arnavutlarla yakın ilişkisinin olduğunu göstermektedir.²⁹ Musa Kraya ise "Mehmet Akif Ersoy'un edebî Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler" adlı yazısında, Mehmet Akif'in Mısır'a gitmesinin bir tesadüf olmadığı, çünkü o dönemde Mısır'da önemli sayıda Arnavut asıllı vatandaşın yaşadığı, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a gitmesiyle sadece Kahire ve etrafına 50.000'e yakın Arnavut yerleştiği ve Mehmet Akif'in Arnavutçayı pekiyi bilmesi oradaki Arnavutların kendilerini iyi hissetmelerine vesile olduğunu vurgulamıştır.³⁰

27 Milazim Krasniqi, "Safahati si Sintez botëvështrimit të Mehmet Akifit", 159-160.

28 Shukrije Kjahja, *Millet ve Milliyetçilik Kavramları Etrafında Mehmet Akif'in Eseri ve Arnavut Aydınlarının Yorumları* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 113-114.

29 Qemajl Morina, "Mehmet Akif Ersji Në Faqet e Revistës "Err-risale" Të Kajros", *Edukata Islame* 89 (2009) 7-9.

30 Musa Kraya, "Mehmet Akif Ersoy'un edebî Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler", *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım, (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 322.

Sonuç

Arnavutların, Mehmet Akif Ersoy’u hak ettiği gibi tanımaya geç kaldıkları görülmektedir. Arnavut literatüründe gerektiği kadar olmasa da son yıllarda Akif’in Arnavut asıllı bir Türk şairi olduğu ve şiirlerinde Arnavutları sık sık dile getirdiği ile ilgili yazıların ve çalışmaların sayısı artmaya yavaş yavaş başlandığına şahit olmaktayız. Mehmet Akif’in hayatı ve eserleri ile ilgili övgü ve gururla yazan Arnavut yazarlar sayesinde 2018 yılında yayımlanan “Kosova Ansiklopedisi Sözlüğünde” Akif’e yer verilmesi sağlanmıştır. Ayrıca Arnavutların yaşadıkları devletlerde, özellikle Kosova’nın Mehmet Akif’in şiirlerinde adıyla zikrettiği Priştine, İpek, Gjilan ve Mitrovica gibi birçok şehrindeki sokakların Mehmet Akif Ersoy adıyla adlandırıldığı görülmektedir. Ancak üzücü olan ders kitapları ve Arnavut edebiyatında Mehmet Akif Ersoy’a hâlâ yer verilmemesidir.

Kaynakça

- Ahmeti, Nuredin. "Personaliteti i Mehmet Akif Ersoj-it në Kosovë". *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hidir Yıldırım. 104-112. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Akif Ersoj, Mehmet. *Fletët*. Çev. Mithat Hoxha, Shkup, Prishtinë, Tiranë: Logos-A, 2006.
- Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hidir Yıldırım, Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Caka, Eduart. "Një shqipëtarë në shërbim të njerëzimit: Mehmet Akif Ersoj", *Zëri Nalt* 4 (2013), 88-98. https://www.academia.edu/26357443/Nj%C3%AB_shqiptar_n%C3%AB_sh%C3%ABrbim_t%C3%ABnjer%C3%ABzimit_Mehmet_Akif_Ersoj_Zani_Nalt%C3%AB_nr_4_Year_2013_Tirana_Albania
- Cikalleshi, Ledian. "Shqiptari që shkroi himnin e flamurit turqisë". *Ura* 4/2 (2010), 75-85. <https://orientalizmi.wordpress.com/tag/mehmet-akif-ersoy/>
- Dervishi, Zyhd. "Mehmet Akif Ersoy'un Arnavutluk Toplumunun Gerçeklerine Yönelik Şiirsel, İdealist ve Özgeçel Vizyonun Değerleri". *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hidir Yıldırım. 276-286. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2. Basım, 1997.
- Hamiti, Abdullah. "Mehmet Akif Ersoj –poet i dashur nga të gjithë", *Rilindja* (Eylül 1966), 14-15.
- İslami, Agron. "Shqiptari që Shkroi Himnin e Turqisë", *Paqja* 10 (2007). <https://orientalizmi.wordpress.com/2013/03/07/shqiptari-qe-shkroi-himnin-e-turqise/>
- İslami, Agron. *Motivi Fetar në Poezitë e Mehmet Akifit*. Priştine: Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Lisans Tezi, 2006.
- Izeti, Metin. "Mehmet Akif Ersoy'un Şiirinde Estetik İşlevsellik". *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hidir Yıldırım. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İbrahimi, Zeqirija. "Fletët e Mehmet Akif Ersoj". *Studime Albanologjike* 7 (2013), 13-19. <https://www.itsh.edu.mk/download/studime-albanologjike-7-pdf/>
- Kaleshi, Hasan. "Autorët e Kosovës në Gjuhët Orientale". *Kosova, Dikur e Sot*. Beograd: 1973.
- Kaleshi, Hasan. "Roli i Shqiptarëve në Letërsinë Orientale". *Seminari i Kulturës Shqiptare për të Huaj*. Prishtinë : Universiteti i Prishtinës Fakulteti Filozofik, 1976.
- Kjahja, Shukrije. *Millet ve Milliyetçilik Kavramları Etrafında Mehmet Akif'in Eseri ve Arnavut Aydınlarının Yorumları*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/3104/Kjahja.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kosovahaber*. "Priştine'de Mehmet Akif Ersoy'u Anma Sempozyumu Düzenlendi" (12 Mart 2011), 1. <https://www.kosovahaber.net/?page=2,14,5682>
- Kosumi, Elisabeta. "Mehmet Akif Ersoj dhe poema e tij kushtuar Kosovës "Ben Arnavudum" (Unë jam shqiptar) 1913". *Ura* 10-11 (2013), 73-80.
- Kraja, Musa. "Mehmet Akif Ersoy'un edebî Çalışmalarında ve Faaliyetlerinde Pedagojik Fikirler". *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Haz. Hidir Yıldırım. 315-323. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Krasniqi, Milazim. "Safahati si Sintez botëvështrimi të Mehmet Akifit". *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hidir Yıldırım. 159-160. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.

- Merxhani, Branko. “Mehmet Akif”. *Përpyjekja Shqiptare* 8 (Mayıs 1937), 116-117. <https://fliphtml5.com/ukxsf/tyxk/basic>
- Matoshi, Hysen. “Mehmet Akif Ersoy Şiirinin Özellikleri”. *Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Haz. Hıdır Yıldırım. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Morina, Qemajl. “Mehmet Akif Ersoji Në Faqet e Revistës ‘Err-risale’ Të Kajros”. *Edukata Islame* 89 (2009), 6-14.
- Nimani, Shyqri. “Akif Mehmet Pejani kryepoet e turqisë moderne”, *Dituria Islame* 100 (1998), 46-48.
- Nimani, Shyqri. “Poeti nga Peja me zemër plot Shqipni thuri himnin e Turqisë”, *Konica* (19 Temmuz 2020). <https://konica.al/2020/07/poeti-nga-peja-qe-me-zemren-plot-shqipni-thuri-himnin-e-turqise/>
- Osmani, Mead. *Motivi Social në Poezitë e Mehmet Akifit*. Priştine: Priştine Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Şarkiyat Bölümü, Lisans Tezi, 2007.
- Rizaj, Skender. “Akif Memeti poeti më i madh i letërsisë turke”. *Bashkimi Paqësor* (1992), 3.
- Türk, Ayşe. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Mehmet Akif’e Dair Yazılmış Eserlerdeki Değerlendirmeler*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Millî Şair Mehmet Akif'in Berlin Günleri

Berlin Days of The Turkish National Poet Mehmet Akif

Prof. Dr. Nazım Elmas

Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Giresun/Türkiye

E-posta: nazim.elmas@giresun.edu.tr

Abstract

Mehmet Akif Ersoy, poet of the Turkish National Anthem, has done many services for the benefit of the community thanks to his qualities throughout his whole life. He is an artist and a person of thought who has taken on important tasks with his poems, newspaper articles, orations and activities outside Turkey. His activities abroad, in which he participates as a representative on behalf of his nation, are of particular importance in all these activities that he does with no thought of personal gain.

One of the travels abroad of the poet of the Turkish National Anthem is his journey to Germany, which takes place in Safahat under the name of Berlin memories. In this study, the artist's foreign travels and mainly his days in Germany will be mentioned. Some work has been done on Mehmet Akif's travels, but it has been concluded that the Berlin days need further research regarding the relations between Turkey and Germany. Germany impressions and services that reflect on Berlin memories will be discussed in more detail with this study.

In the study, images of the Wünsdorf prison camp near Berlin, where Mehmet Akif often went as a representative, have been obtained. Images that will provide a better understanding of Berlin memories mentioned in Safahat have been revealed for

the first time with this work. In addition to the fact that Mehmet Akif served in various working teams to represent our country, his sophisticated personality and services, his contributions during the years of the Turkish National Struggle are some of his significant qualifications.

Keywords: *Berlin memories, Mehmet Akif, National poet, Prison camp*

Giriş

Zengin bir kültürel mirasın içindeyiz. Yüzyıllar süren tarihî geçmişimizin hatıralarını yâd etmeye bu zamanlarda daha fazla ihtiyacımız var. Nesiller arası bağ büyük ölçüde tarihin hatırlatılması ile canlı tutulur. Milletleri ayakta tutan güçlerden en önemlisi geçmişini diri tutmak ve geleceğe bu miras üzerinden hazırlanmaktır. Tarihî köklerinden beslenerek dünyada var olmak isteyen ülkeler bu mirasa sahip çıkmak durumundadırlar. Bu alanda zengin bir mirasa sahip olduğumuzu gururla söyleyebiliriz.

Zor zamanlarda ülkesine sahip çıkan fedakâr evlatlar olmuştur. Bir kısmı asker, bir kısmı sanatçı, diğerleri farklı alanlarda olmak üzere kabiliyetlerine ve ilgi alanlarına göre insanların bir yerlerden katkı yaptığı görülmektedir. Mehmet Akif Ersoy devletin en sıkıntılı zamanlarında sorumluluk anlayışı ile zor durumda olan ülkesine gereken desteği vermiştir. Ülkesini layıkıyla temsil etmek şerefi de bu dönem içinde Mehmet Akif'e düşen bir görev olmuştur. Akif o günlerin aranan adamıdır. Geniş bir coğrafyada tanınmaktadır. Başlangıçta adı Sırat-ı Müstakim¹ olan, daha sonra Sebilürreşad adını alan ve başyazarlığını Mehmet Akif'in yaptığı gazete, kıtalar ötesinde Osmanlı Devleti'nin sesini Türk-İslam coğrafyasına duyurmaktaydı. Zengin yazar kadrosu ile bu gazete güven, ilgi ve merakla okunmaktadır. Her sayısında Akif'in şiiri, tercümeleri, köşe yazıları yayımlanmaktaydı. Türk dünyasında, İslam coğrafyasında yayımlanan bu gazetenin başmuharriri elbette güvenilir ve aranan bir şahıs olacaktı. Millî şair Ankara'ya bu sebeple davet edilmiş, Necid çöllerine giden heyete bu özelliği ile dâhil olmuş, Almanya heyeti söz konusu olunca da ilk olarak akla o gelmiştir.

1 Din, felsefe, edebiyat, hukuk, ilim, siyaset, içtimaiyat ve Müslümanların ahvalinden bahseden ve haftalık yayımlanan Sebilürreşad dergisinin ilk yedi cildi (182 sayı) Sırat-ı Müstakim adıyla çıkmıştır. Bundan sonra derginin, Sırat-ı Müstakim olan adı, 24 Şubat 1912'de 183. sayıdan itibaren Sebilürreşad olarak değiştirilmiş ve başlangıçtan beri derginin sorumlu müdürlük görevini yürüten Eşref Edib derginin sahipliğini de üstlenmiştir. Dergi, İslam dünyası ile haberleşmeyi sağlamada da başarılı olmuş, Mısır, Hindistan, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Müslüman Rusya'da çıkan yayın organlarını çok iyi takip etmiştir. Derginin buralara ulaştığı, gelen mektuplardan anlaşılmaktadır. Ayrıca İslam dünyasının çeşitli bölgelerine geçici ve daimi muhabir gönderme/bulundurma derginin başarılı olduğu yeniliklerden biridir.15.“Sırat-ı Müstakim” maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah yayınları,Cilt:VIII. s.8.

Millî şair Anadolu'daki Millî Mücadeleye katılmak üzere yola çıktığında Eşref Edip'e, gazetenin başlık klişelerini de getirmesini söyler.² O günlerin etkili silahlarından biri Şebilürreşat gazetesidir. O yıllarda söz konusu gazetenin bazı nüshâları farklı illerde yayımlanır.

Kastamonu'da yayımlanan Açıksöz gazetesi misafir gazetenin yayımlanacağını şöyle haber verir: "Sebilürreşad ceride-i İslamiyesi Kastamonu'muzun şerefine ilk nüshasını şehrimizde neşredecektir. Bütün İslam âleminde pek büyük bir te'sir-i dînisi olan muhterem risale başmuharriri Mehmet Akif ve müdürü Eşref Edip Beylerin şehrimizde kaldıkları müddetçe mücahedelerini memnuniyetle haber aldık. Büyük ve her Müslümanca muhterem olan risalenin temadî-i neşrini temenni ederiz."³

Akif'in geniş bir coğrafyada tanınmasına vesile olan bu gazetenin yurt içindeki itibarı da görüldüğü gibi çok fazladır. Sebilürreşat'sız bir mücadelenin eksik olduğu düşünülmektedir. Akif'in heyetlerde görev almasında güvenilir ve bilinir biri olmasında söz konusu gazetenin başyazarı olması önemli bir etkidir.

Mehmet Akif'in gündemine Almanya 1914 yıllarında girmiştir. Yukarıda saydığımız özellikleri nedeniyle ve ortamın aranan insanı olması hasebiyle Safahat'ında Almanya'yı görmek Berlin'e ait sözlere rastlamak mümkün olmuştur. Safahat'ın beşinci kitabı Hatıralar adını taşımaktadır. Kitapta on başlık altında yayımlanan şiirlerin ağırlıklı tarafı Akif'in dış seyahatleri ile ilgilidir. Mısır seyahati hatıraları *El -Uksur'da*, Necid seyahati hatıraları, *Necid Çölle-rinden Medine'ye* adlı şiirinde, Almanya seyahati hatıraları da *Berlin Hatıraları* adlı şiirinde ele alınmıştır.

Batı dünyası ve Almanya söz konusu olduğunda Akif'in Berlin Hatıraları gündeme gelmiştir. *Berlin Hatıraları* ile ilgili olarak bazı çalışmalar yapılmış-

2 Mehmet Akif Anadolu'ya geçerken Eşref Edip'e şöyle demiştir: "Artık burada duracak zaman değildir, gidip çalışmak lazım. Bizim tarafımızdan halkı tenvire ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar. Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla (Sebilürreşad) klişesini al, arkamdan gel. Meşihattekilerle de temas et, Harekât-ı Milliye aleyhinde bir halt etmesinler." (Eşref Edip, Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1938)

3 Bu haber Açıksöz gazetesinin 22 Teşrinisani 1336 (22 Kasım 1920) tarihli nüshasında yayımlanmıştır. İki gün sonra da Sebilürreşat'ın 464,465,466. Sayıları basılmaya başlar.

tır. Akif'in seyahatleri ile ilgili olarak şiirler üzerinden değerlendiren yayınlar bulunmaktadır. Seyahatlerin en önemlilerinden sayabileceğimiz Almanya seyahati ve bu yolculuk esnasında yaptıkları, ettikleri, kanaatleri ve sonuçları ile alakalı geniş malumat temin edilmesi yeni, çalışmalar yapılması zarureti vardır. Türkiye'nin Batı ile olan münasebetlerinde dış politika dengelerini hatırlatacak, iş birliklerini yenileyecek ve artıracak yollar açılması gerekmektedir. Bunlar ülkelerin hafıza kayıtları olarak nesilden nesile aktarılacaktır. Bu açıdan bakıldığında tüm seyahatlerde olduğu gibi Almanya seyahatinin de ayrıntılı olarak başka çalışmalarla zenginleştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada üç yıllık Almanya görevim esnasında Berlin yakınlarındaki bir müzede rastladığım bilgi ve resimlerden hareketle millî şairin Berlin günlerine yapılan çalışmalara yeni bilgiler ekleyeceğimiz kanaatine vardım. Müzedeki resimleri gördükten sonra Berlin Hatıraları şiiri başka bir anlam kazandı. Bizim yakınının mazlumları olarak tanımlanan insanların acılarını yaşadım. Esir kampının yanındaki mezarlığın toprağına sinmiş acılı coğrafyaların hüznünü hissettim. Millî şairin Berlin Hatıralarında anlatmak istedikleri daha bir anlam kazandı. Bu çalışma ile Berlin Hatıraları şiirinde anlatılmak istenenlere yeni bir boyut getirileceği ve o günlerin hikayesinin daha da netleşeceği düşünülmektedir.

Mehmet Akif'in Almanya'ya Daveti

Batı'nın sanayi hamleleri sonucu hammadde kaynaklarına olan ihtiyacı, Batılı emperyalist gücün yeni sömürgeler aramasını zorunlu kılmıştır. Aynı yıllarda Almanya'nın da hızla kalkınması hâkimiyet rekabetini artırmıştır. Devletler bir araya gelerek ortak menfaatler için ittifaklar kurmak durumunda kalmışlardır. Ortak menfaatler İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerini bir araya getirdi. Almanlar Avusturya Macaristan imparatorluğu ve sonradan da bir "oldu bitti" ile Osmanlı Devleti ile birlikte taraf oldular. Savaş ölüm demek, savaş esir demek ise de Batı için savaş, menfaatlerin korunması için gerekli görülmektedir. Savaşın daha ilk aylarında Almanlar çok sayıda esir almışlardır. Bu esirler Müslüman coğrafyadan kopartılıp harbin önüne yerleştirilmiş sonra da esir düşmüş Afrikalı, güney ve kuzey Asya ülkelerine mensup askerlerdir. İngiliz ve Fransız ordularında ölümüne çarpışan bu askerlerden bir kısmı Berlin yakınlarındaki Wünsdorf adlı kasabada Halb-

mond(Hilal) adı verilen kampta tutulmaktadırlar. Esirlere çok iyi davranıldığı intibai uyandırılmak istenmektedir. O günlerde Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ticari ve askerî ilişkileri hayli ilerlemiştir. Onlara nasıl davranıldığı gösterilmek istenmektedir. Esirler olayı Osmanlı Alman ittifakının pekiştirilmesini sağlayacak yeni bir imkân olarak görülür. Heyetlerin onları yerinde görmeleri ve kanaatlerini bölgelerine aktarmaları iyi bir tanıtım olacaktır. Akif bu günden içinde öne çıkar.

Heyette bulunacak kişiler titiz bir tarama ile seçilmektedir. İslam dünyasının öne çıkan güvenilir kişileri bu manada araştırılır. Osmanlı'dan Afrika'dan Asya'dan bu heyetlerde görev yapacak kişiler tespit edilmeye çalışılır. Bu konuda Almanya'nın İstanbul konsolosu heyetin teşkilinde aktif görev alır. Belirlenen kişiler, gruplar hâlinde Almanya'ya davet edilir. Davet sahibi Alman İmparatoru II.Wilhelm'dir. Zaman zaman giden davetliler içinde İslam dünyasının önemli şahsiyetleri yer almıştır. Abdürreşit İbrahim, Abdülaziz Çaviş, Şeyh Salih Et-Tunusi, Halim Sabit, Alimcan İdris ve Mehmet Akif Ersoy vardır. Mehmet Akif'in gittiği heyette Kuzey Afrika bölgesinden Şeyh Salih Et-Tunusi de bulunmaktadır. Heyetin gidişi teşkilat-ı mahsusa tarafından planlanmıştır.

Berlin'de Dört Ay

Berlin Osmanlı Devleti için önemli bir merkezdir. Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlıyı paylaşma birliğine katılmamış müstakil hareket etmiştir. Bu tutumu İslam coğrafyasında tasvip görmüştür. Davet işleri bu ilginin artırılmasına yönelik bir gayrettir. Rakip ordu içindeki askerleri isyana davet etmek, sömürgeci olarak uzun yıllar Asya'da ve Afrika'da bölgenin kaynaklarını sömürenlerin hâkimiyet alanlarında bağımsızlık mücadelesi başlatmak cepheyi de rahatlatacaktır. Çok yönlü stratejiler devam ederken Akif, kasım ayı sonlarında trenle Almanya'ya gider. Berlin'de kaldığı günlerde Akif, trenle, program gereği 43 km uzaklıktaki Müslüman esirlerin bulunduğu Wünsdorf esir kampına gitmektedir. Burada esirlere konuşmalar yapmakta onları savaşın tarafları hakkında bilgilendirmektedir. Arapça ve Fransızca yaptığı konuşmalar etkili oluyor, esirlerin gerçeği öğrenmeleri sağlanıyordu. Bu konuşmalarla bilgilendirilen esirler Suriye cephesine, bu sefer İngilizlere karşı savaşmak üzere gönderiliyordu.

Alman istihbarat teşkilatı (Nachrichtenstelle für den Orient/NfO) Osmanlı Devleti ile Almanların daha da yakınlaşması için çalışmalar yapıyordu. Esirlerle iyi davranıldığını göstermek ilişkilerin daha iyi olması için yeterli olacaktı.⁴

Berlin Hatıraları

Akif'in Almanya günleri ile ilgili olarak arkadaşlarına anlattıkları dışında pek fazla bilgi yoktur. Anlattıkları da orada neler yaptıkları değil şehirle ilgili intibalarıdır. Onun Berlin'deki hayatını biz en yakın olarak Berlin Hatıraları şiirinde bulabiliriz. Esir kampı ziyaretleri esnasında edindiği izlenimler şiirin iskeletini oluşturur.

Alman şarkiyatçılar Akif'le görüşürler. Osmanlı'ya ve İslam coğrafyasına tepeden bakan o kişilerin tavrı millî şaire pek samimi gelmez. Çok rahat bir ortamda kalmalarına rağmen Batı dünyasının soğuk ve donuk yüzü Akif'i sıkır. Almanların Osmanlı ile yakınlaşmalarının bir çıkar için olduğunu rahatlıkla tahmin edebilmektedir.

Berlin'de kaldığı günlerde Wünsdorf'ta toplantılar, ilgili kişilerle görüşmeler yapan Akif'in ikamet ettiği yer Brandenburg kapısı yanındaki tarihî oteldir. Burada Alman Devleti'nin konuğu olarak misafir edilmektedir. O sıralar devam eden Çanakkale savaşları sebebiyle kendisi Berlin'de aklı Çanakkale'dedir. Nitekim ilk fırsatta oralardan haber almaya çalışmaktadır. Çanakkale ile ilgili endişeleri ilk olarak savaşın devam ettiği bu yıllarda başlamıştır. Berlin Askerî Ataşemiz Ömer Lütfi Bey'e sık sık savaşın seyrini sormaktadır.

Bin dokuz yüzlü yılların başında Batı ile ilişkilerimizde Almanya da stratejik ortak olarak gündeme gelmiştir. Almanya seyahati ile Mehmet Akif uzaktaki ülkenin misafiri olmuş ülkeyi yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Berlin'de yönetim binalarının yakınında konaklama mekânı olan Adlon otelinde imparatorun konuğu olarak yerleşince, Batı'nın gelişmişliği oteldeki düzen, konfor ve işletmeden kendini gösterir. Berlin Hatıraları şiirine gelişmişliğe

4 Alman tarihçi Gerhard Höpp. I. Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman esirler üzerine yazdığı kitapta Âkif'e ilişkin olarak yalnızca "Şark İstihbarat Birimi" tarafından Müslüman esirlere yönelik propaganda için çıkartılan farklı dillerdeki *El Cihad* adlı gazetenin Türkçe redaksiyonundan sorumlu olmak üzere Âkif'in Berlin'e geldiği bilgisine yer vermiştir. *Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşında Mehmet Akif'in Almanya Seyahati*, s.5www.academia.edu. (Ek-1)

karşı tembelliğin sebebi olarak bilinen bizdeki kahvehane ortamı ile başlanır. Sonra kaldığı otelden başlayarak Doğu ile Batı'yı karşılaştırmaya başlar. Şehir mevcut hâliyle imrenilecek düzeydedir. Batı disiplini ve çalışkanlığı ile bu seviyeyi elde etmiştir.

Adlon oteli insanı hayran bırakacak derecede konforludur. Otelin düzeni, temizliği, ısıtma sistemi Akif'i, etkiler. Ankara'nın soğuk kışı ile Berlin'in kışın ortasında su kanallarını donduran soğuk havası karşılaştırılır. Sadece otelin konforu bile Batı ile ilgili kanaat oluşturmaya kafidir.

*Meğer oteller olurmuş saray kadar ma'mûr:
Adam girer de yaşarmış içinde, mest-i huzûr:
Beş altı yüz odanın her birinde pufla yatak...
Nasib olursa eğer, hiç düşünme yatmana bak!
Sokakta kar yağa dursun, odanda fasl-ı bahâr,
Dışarda leyle-i yeldâ, içerde nısf ı nehâr!
Hıyât-ı nûrunu temdid edip her âvîze,
Fezâda nescediyor bir sabâh-ı pâkîze,
Havâyı kızdırarak hissolummayan bir ocak;
Ilık ılık geziyor, her tarafta aynı sıcak.
Gürül gürül akıyor çeşmeler, temiz mi temiz;
Soğuk da isteseniz var, sıcak da isteseniz.
Gıcır gıcır ötüyor ortalık titizlikten,
Sanırsınız ki zemîninde olmamış gezinen.
Ne kehle var o mübârek döşekte hiç, ne pire;
Kaşınma hissi muattal bu i'tibâra göre!..
Unuttum ismini... Bir sırnaşık böcek vardı...
Çıkar duvarlara, yastık budur, der atlardı.
Ezince bir koku peydâ olurdu çokça, iti...
Bilirsiniz a canım... Neydi? Neydi? Tahtabiti!
O hemşerim, sanırım, çoktan inmemiş buraya,
Bucak bucak aradım, olsa rast gelirdim ya!⁵*

5 Safahat, Mehmet Akif Ersoy, *Berlin Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, MAKÜ Mehmet Akif Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2021, s.262

Wünsdorf'ta Bir Esir Kampı

Berlin yakınlarında Hilal (Halbmondlager) adı verilen bu kamp Berlin Hatıraları şiirinin yazılışına ilham kaynağı olur. Oradaki ortam ve İslam dünyasından alınıp önce savaşa sürülen, sonra da esir olan insanların hazin hayatları şairi etkiler. Berlin Hatıraları şiiri kamptaki Müslüman esirlerin göz önüne getirilmesi ile daha iyi anlaşılır. O cahil ve yoksul esirlere bir takım vaatler yapılmış İslam halifesinin kurtarılacağı söylenmiş onlar da bir büyük hedef için cepheye katılmışlardır. Bu mazlumları “*Almanlar İstanbul’u işgal etti. Halifenizi esir aldı. Biz halifenizi kurtarmak için savaşıyoruz. Bu Savaş halifenizi kurtarma savaşıdır*” diye kandırıp ölüme yollamışlardır. Bu tür propagandaların engellenmesi, esirlerin doğru bilgilendirilmesi gerekiyordu. Akif gibi güvenilir biri bunu anlatabilirdi ve insanlara doğruyu aktarabilirdi. Bu bilgilendirme Wünsdorf ziyaretleri esnasında kamptaki camide⁶ yapılıyor, havanın sıcak olduğu zamanlarda caminin önünde gerçekleşiyordu.

Berlin’de kahveleri de dolaşan Akif savaşın sarstığı insanları da gözlemler. Savaş herkesi etkilemiştir. Hele de kadınları. Çocuğunu askere gönderip bir daha da haber alamayan annenin acısını anlamamak mümkün mü? Çocuğu için ağlayan anneye hak verirken kamptaki mazlumları da dikkate almak gerektiği kanaatindedir. Bu duygularını şair şöyle anlatıyor:

*Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lakin zavallı Afrika’da
Yüz elli bin kadının tütüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş Fransız askerine.
Siperlik etmek için saff-ı harbin önlerine ⁷*

6 Wünsdorf’da Müslüman esirler için yaptırılan bu cami, 68 m. genişliğinde ve 12 m. yüksekliğinde kırmızı beyaz renkli ahşaptan inşa edilmiştir. 23 m. yüksekliğinde bir minaresi vardır. Cami, Berlin’de bütün ileri gelenlerin katıldığı bir törenle, 1915 te zamanın Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa tarafından açılmıştır.

7 Safahat, Mehmet Akif Ersoy, *Berlin Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, MAKÜ Mehmet Akif Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2021, s.268

Bizim yakanın mazlumlarının en belirgin özelliği cehaletleri ve hürriyet problemleridir. Esir doğup esir büyümüşlerdir. Uzun yıllar baskı altında tutulmuşlardır. O sıralar Berlin’de tel örgülerin ardında hayat mücadelesi vermektedirler. Yoksul bırakılmış, çalışmaya mahkûm edilmiş, cehaleti üzerinden çok kolay kullanılır hâle getirilmiştir. Akif’in cehaletle kavgası da bu sebeptendir. Safahat’ta sık sık cehaleti hedef göstermesi de bundandır.

Wünsdorf ziyaretleri bu bakımdan verimli geçmektedir. Orada yayımlanan gazeteler vasıtasıyla ve davetlilerin konuşmaları ile bilgilendirilen esirler, savaşın gerçekte hangi devletler arasında geçtiğini öğreniyorlar, dünya ahvali hakkında aydınlatılıyorlardı. Bilgilendirilen esirlerden bir kısmı bu sefer kendilerini aldatanlara karşı savaşmak üzere yeniden cephelere gidiyorlardı.

Emperyalizmin ulaştığı coğrafyalarda acı bitmez. Bu açıdan bakıldığında 19. asır insan hakları bakımından da değerlendirilmelidir. Hâkim unsurlar mazlum coğrafyayı paylaşmışlardır. Bu devletler, paylaşılan alanlarda sömürülerini sürdürüyorlar kendi aralarında gayet rahat anlaşıyorlardı. Mağdur olanlar Akif’in bizim yakanın mazlumları dediği insanlardı. Yıllar boyu acı devam etmiş Anadolu’da sürdürülen kıyâmın tüm bu ülkelerde de başlaması zamanı gelmiştir. Asya’nın güneyinde İngilizlerin; kuzeyinde ve ortasında Rusların; Afrika’da ise genel olarak Fransızların etkisi dikkati çekiyordu. Bu coğrafyanın insanları efendileri adına çarpışmak için cephenin önünde hayatlarını feda ediyorlardı. Akif’i üzen de bu acı manzaradır.

*Biraz da geçmeyi ister misin bizim yakaya?
Al işte bir günü mâtemsiz olmayan Asya!
Zamân-ı rüşdünü andıkça ağlasın dursun,
İkiz vesâyeti altında İngiliz’le Rus’un.
Sülûk benizli vasiler ne emdiler kanını,
Mecâli kalmadı artık çıkardılar canını!
Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir
Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!*

.....

*Damarlarındaki son damlanın gelir sırası...
Ki saklı durmayacak, ister istemez akacak
Gidip efendisinin düşmanıyla çarpışarak.⁸*

Hoşça Kal Berlin

Mehmet Akif Berlin'deyken Çanakkale savaşları devam etmektedir. Çanakkale önemli bir geçittir. Çanakkale geçilebilir miydi? Bu soru daima zihinleri meşgul ediyordu. Savaşın seyrini gün be gün takip eden Akif, askerî ataşeye merakını giderecek sorular soruyor, son durumu öğrenmek istiyordu. Çanakkale Şehitleri şiiri olarak bilinen şiirin ilk ilhamları çok uzaklardan yüreğine düşer ve Berlin'den İstanbul'a gönderdiği ümit dolu endişe yüklü şu mısralar gazetede yayınlanır.

*Silindi gitti Hilâl'in şu anda belki izi,
Zavallı Marmara'nın şerha şerha bağrından!
Bir İngiliz bezidir, belki, şimdi dalgalanan
Bizim Çanakkale âfâk-ı târumârında,
O dâr-ı Saltanat'ın bâb-ı şerm-sârında!
..
Uzakta olmama rağmen civâr-ı zârından,
Civârım inliyor âvaz-ı intizârından!⁹*

8 Safahat, Mehmet Akif Ersoy, *Berlin Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düздаğ, MAKÜ Mehmet Akif Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2021, s.269.

9 Safahat, Mehmet Akif Ersoy, *Berlin Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düздаğ, MAKÜ Mehmet Akif Üniversitesi yayınları, İstanbul, 2021, s.278.

Sonuç

Mehmet Akif ülkemizin zor zamanlarında bir sanatçı ve gazeteci olarak her türlü görevi yerine getirmeye çalışmıştır. O günlerin aranan insanı olarak değişik yerlerde başarıyla ülkemizi temsil etmiş beklenen sonuçların alınmasını sağlamıştır.

Berlin hatıraları şiirini anlamak için Berlin yakınlarındaki Wünsdorf esir kampının şartlarını ve orada esir tutulan insanların dramını da bilmek gerekmektedir. Sömürgeci devletlerin emperyalist faaliyetleri Mehmet Akif'in gözlemleriyle sanat eserlerine yansıması ve kalıcı hâle getirilmiştir.

Almanya'da yaşayan Türkler ve Müslümanlar için tarihe yolculuk yapmak ve olan biteni anlamak için büyük bir imkân vardır. Bu imkân Wünsdorf'taki Hilal adlı esir kampıdır. Burada millî şairimizin izlerini sürmek hatıralarını yâd etmek vatan özlemi çeken her Türk insanının gurbet diyarındaki bilinçlenme ve yenilenme mekânıdır. Türkiye'den akın akın Çanakkale'ye ziyaretler düzenlenerek ataların hatırasına vefa gösterildiği gibi Berlin'e ve Hilal kampına yapılacak ziyaretler de bu vefanın uzak diyarlardaki benzer eylemi olacaktır. Bu sebeple gurbet diyarının Çanakkale'si de Wünsdorf'tur.

Almanya'daki Türklerin ve diğer uluslara mensup Müslümanların tarihle bağını yeniden kurmak için Mehmet Akif'i ve Hilal kampını merkeze alan yeni etkinlikler yapılmalıdır. Bizim yakanın mazlumlarını anmak için çok önemli bir çıkış yolu olan bu hatıra canlı tutulmalıdır. Türkiye - Almanya ilişkilerine yeni bir değer katacak bu tarihî mirastan yararlanmak gerekmektedir.

Binlerce mazlumun mirası olarak anılacak olan esir kampı camiinin yeniden ihyası ile hatıraların yaşatılması ve o bölgedeki insanlara bir araya getirecek bir mekânın kazandırılması bu vesile ile gündeme gelecektir.

Kaynakça

Eşref Edip, Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1938

Kadir Kon, Birinci Dünya Savaşında Mehmet Akif'in Almanya Seyahati, www.academia.edu.

Safahat, Mehmet Akif Ersoy, Yayına Hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ, MAKÜ Mehmet Akif Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları, cilt VIII

EKLER

Ek-1

Wünsdorf'ta bulunan HİLAL (Halbmondlager) esir kampındaki Müslüman savaş esirlerini bilgilendirmek için çıkartılan CİHAT isimli gazete. Gazete Arapça, Almanca, Türkçe (Tatarca) dillerinde yayınlanmaktadır. Başlığın sağında ve solunda “Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayım, bilakis Rableri katında diridirler. (Bakara suresi,154) ayeti ve Hz. Muhammed'in “ Cennet, kılıçların gölgesi altındadır“ hadisi yer almaktadır.

Ek-2

Mehmet Akif'in Kaiser II. Wilhelm'in misafiri olarak kaldığı daha sonra çok lüks diye ayrıldığı Adlon Oteli

Ek-3

Adlon Otelinin Brandenburg kapısının üstünden çekilmiş bu günkü hâli

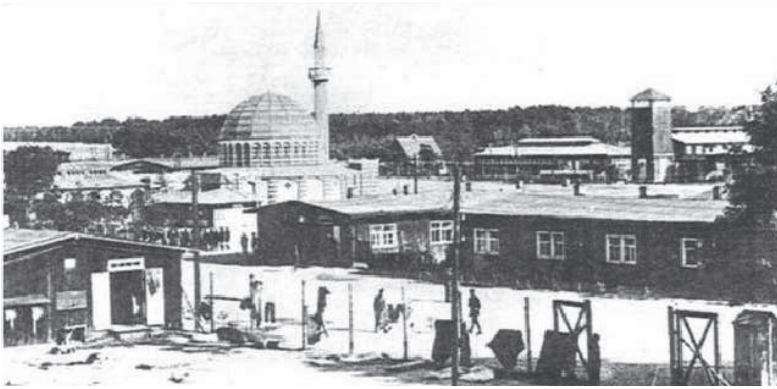

Ek-4

Wunsdorf'ta tel örgülerin arkasında hürriyetlerine kavuşacakları günü bekleyen Müslüman esirler

Ek-5

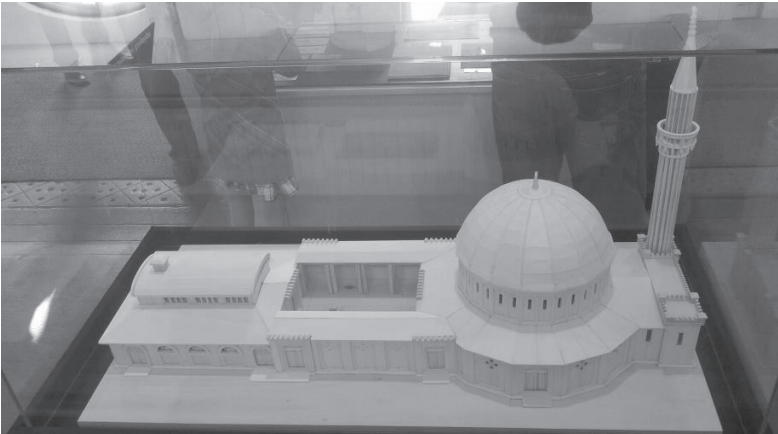
Wunsdorf'taki Halbmondlager (Hilal)adlı esir kampında yer alan cami ve kampın genel görünüşü

Ek-6

Berlin'e 45 km mesafedeki Wunsdorf'ta Halbmondlager (Hilal) adı verilen esir kampında Müslüman esirler için 1915 yılında yaptırılan ve 1926 yılında kapatılan cami ve önünde Müslüman esirler.

Ek-7

Wunsdorf'ta Hilal adlı esir kampında Müslüman esirler için 1915 yılında yaptırılan caminin, ziyaretçilerin yoğun isteği üzerine 2012 yılında aynı yerdeki müzede (Garnizon müseum) yapılan maketi.

Ek-8

Wünsdorf'taki müzede Hilal esir kampından insan manzaraları ve kampa ait değişik resimler

Two Ottoman Documents on Iran's Awards Of Merit and Virtue to Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan and Muhammed Hamdi Yazır

İran'ın Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan ve Muhammed Hamdi Yazır'a Verdiği Liyakat ve Fazilet Ödüllerine İlişkin İki Osmanlı Belgesi

Mortaza Firuzi

Hungary University of Szeged,

Szeged/Hungary

E-mail: firuzi.mortaza@hist.u-szeged.hu

Özet

Bu makale, İran'ın Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan ve Muhammed Hamdi Yazır'a verilen Liyakat ve Fazilet Ödüllerine ilişkin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) orijinal olarak Osmanlıca yazılmış iki belgenin ayrıntılı bir incelemesini sunmaktadır. Belgeleri daha iyi anlamak için makalede, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki inkılap ve düşünce tarihini gözden geçirilerek, Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan ve Muhammed Hamdi Yazır ile kısa bir giriş yapılacaktır. Son olarak, makalede, İran Anayasa Devrimi (1906-1911) sırasında İranlıları desteklemek ve İran halkını ümmetin bir parçası olarak görmek de dâhil olmak üzere, İran devletinin böyle bir eyleminin olası nedenlerini tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Osmanlı, İran, Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, Muhammed Hamdi Yazır.*

Introduction

The ages of Renaissance, Reformations, Industrial Revolution, Enlightenment as well as the French Revolution in Europe gradually made European superiority to Ottoman Empire in terms of the social, scientific, cultural, and technical factors. Additionally, since the French Revolution led to the emergence of nationalism and republicanism, it significantly influenced Ottomans subjects, especially non-Muslims. As a reaction to the Europe's development in respect of certain areas and the need to be reformed, the Ottomans made some reforms like *Tanzimat* (regulations, 1839-76), but it was not enough. In this regard, the four pioneering ideas had been developed in the Ottoman Empire in order to reach to the Europeans's progress level as follows: Ottomanism, Islamism, Turkism, and Westernism.¹

The first idea was Ottomasim which was meant to accept all different ethnicities and religious groups under the Ottoman Empire territories. The idea was introduced by the Young Ottomans, who believed that the *Tanzimat* Reforms were not enough, and intended to modernize the Empire in order to save it. The prominent leaders and ideologists of the Young Ottomans movement were İbrahim Şinasi (1826–1871), Namık Kemal (1840–1888) among others. Through the lost in Rumelia and national disaster during Balkans wars 1912-1913, the Ottomansim idea was ended.²

The second leading idea was Islamism. The focal point of this idea, developed in *Sebilürreşad* (The way of guidance), was Islam.³ The Islamists argued that the Ottoman needed to emphasize on Islam if they would want to revive its former power. Mehmet Akif Ersoy is considered as one of the leading scholars in the Islamism idea.

The third leading idea was Turkism. In this thought, being a Turk was emphasized. Despite of being Turk was equal to Muslims until the 19 century, Turks ethnicity was elevated in reaction to Pan-Slavism and the impact of the French revolution.⁴ It was replaced by the gradual decline of Ottomanism

1 Taş and Betül Göksüçukur, 2019, "Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din," *dini Araştırmalar* 463-488.

2 Hanioglu, 1992, *BATILILAŞMA*. Vol. V, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 182-186. İstanbul: DİA.

3 Kalın, 2015, *The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy*, Edited by Oliver Leaman, London: Bloomsbury Publishing.

4 Rıfat, 2012, *Model Citizens of the State: The Jews of Turkey During the Multi-party Period*, Teaneck:

and Islamism. Ziya Gökalp (1876 –1924) is considered a prominent leading person in the idea.⁵

The fourth idea was Westernism. It could be argued that the *Tanzimat* was the beginning of the Westernizing process.⁶ According to this idea, the Ottomans needed to follow the West to save and reach European civilization. Additionally, the Empire must have had a good relationship with the West. It was introduced in *Servet-i Fünun* (*Wealth of Knowledge*), in the leadership of 'Abdullah Cevdet (1869-1932) and Tefik Fikret (1870-1915).⁷

Mehmet Akif Ersoy, as aforementioned, was one of the leading scholars in the Islamism idea. It should be highlighted that the nation was the focal point of Mehmet Akif's work. It refers to *Ummah* (the Islamic community), distinctly Muslims of the Ottoman Empire rather than of other territories. However, interestingly, despite being of a Sunni Muslim, he showed consciousness toward other Muslims like Iranian Shias.⁸ As he supported them during the Iranian Constitutional Revolution (1906-1911) and published writings about Iran with his colleagues in *Sebilürreşâd*.

In this paper, after a short review of Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, and Muhammed Hamdi Yazır's thoughts and their essential works, the reasons for giving awards by the Iranian state has been investigated. Additionally, to the researcher's best knowledge, two books were published in Iran about Mehmet Akif Ersoy: one of them is a translation entitled *Mehmet Akif Ersoy: His life and works*⁹ about his life history and some important works; the other one is *O Congregation! Be Aware*¹⁰ in which selected works of Akif, was transcribed in Azerbaijani Turkic language. An MA thesis entitled *Comparison of Mehmet Akif Ersoy's Biography and Poetry with the life and poetry of*

Lexington Books.; Gökalp, 1968, *The principles of Turkism*, Brill Archive.

5 Özgürlük Meydanı, November15, 2018, *Ziya Gökalp ve Türkçülük*, accessed September 02, 2021, <https://www.aydinlik.com.tr/ziya-gokalp-ve-turkculuk-ozgurluk-meydani-kasim-2018>

6 Taş and Göksüçukur, "Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük," 463-488.

7 Stephane A Dudoignon et al., 2006, *Intellectuals in the modern Islamic world: transmission, transformation, communication*, Routledge.

8 Firuzi, 2020, "An overview of Mehmet Akif Ersoy's ideal generation in Âsım," *Études sur la Région Méditerranéenne* 30:35-43.

9 Tarlan, Translator: Rajavi Izad, 1969-1970/ 1348 HQ, *Mohammad Akif Ersoy: Biography and Selected Works* [Mohammad Akif Ersoy: Zendege-name va Bergozideye Asarash], Tehran: Regional Cultural Institute.

10 Sadrmohammadi, 2020-2021/ 1400 HQ, *O Congregation! Be Aware* [Ey Jamaat Oyanin], Tabriz: Aydin.

*Malekoshö'ara Mohammad Taghi Bahar*¹¹ was also published at the University of Tehran. Moreover, two articles, *Three Ottoman Poets and the Constitutional Revolution*¹² and *King of Ajam*¹³ explored Mehmet Akif Ersoy works.

1 Findings and Discussions

Since, according to these two Ottoman documents in which the Iranian state wanted to award Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip, and Muhammed Hamdi Yazır, who published their writings in *Sebilürreşâd*, it is necessary to review their life and thought along with some of their works. Hence, before going further into details of the documents here, Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip, and Muhammed Hamdi Yazır in terms of their life, thoughts, and principal works along with *Sebilürreşâd* are reviewed.

Mehmet Akif Ersoy was a conservative Islamist intellectual in the late Ottoman period and Modern Turkey.¹⁴ Although his Islamist ideology and relation with modern Turkey could be a matter of question after the formation of the new Turkey, he is considered an honest Islamist and a true Turkish patriot who, in general, did not show any problem with the modern Turkey system and Atatürk.¹⁵

Mehmet Akif's principal works, which is also one of the masterpieces of Turkish literature, is the seven-volume *Safâhat* (Phases, 1911–1933) written in verse form¹⁶ as follows: *Safâhat* (Phases, 1911), *Süleymaniye Kürsüsünde* (At the Süleymaniye's Pulpit, 1912), *Hakkın Sesleri* (Voices of the Truth, 1913), *Fatih Kürsüsünde* (At the Fatih's Pulpit, 1914), *Hatıralar* (Memoirs, 1917), *Âsım* (1924), *Gölgeler* (Shadows, 1933). In addition to his main work, he had

11 Azarak, 2012-2013/ 1391 HQ, *Biography and Poems of Mohammad Akif Ersoy and its Comparison with the Life and Poetry of Malekoshö'ara Bahar* [Zendegi-name va Ashar-e Mohammad Akef Ersoy va Moghayesye An Ba Ashar-e Malekoshö'ara], Tehran: University of Tehran.

12 Hassani, 2008-2009/ 1387 HQ, “Three Ottoman Poets and the Constitutional Revolution in Iran [Se Shaere Osmani va Mashrutiyyet-e Iran]”, Human Science: No.58, Summer 2008/ 1387 HQ: 72-53.

13 Amirardoush, 2008-2009/ 1387 HQ, “Shah of Ajam [Shah-e Ajam]”, *Montly Journal of Information Wisdom and Knowledge*, 57-58.

14 Pourebrahim, 2015-2016/ 1394 HQ, *Intellectual; Turkey* [Roshanfekri; Torkiye], Volume 20, Persian Encyclopaedia of the World of Islam, by the Islamic Encyclopedia Foundation, 623-632, Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation, p.51.

15 Firuzi, “An overview of Mehmet Akif Ersoy's ideal generation”, 35-43; Karakılıç, 2018, Sürkün, İntihal ve İntihar. Edebiyatımızın Siyasetle İmtihani, İstanbul, 47.

16 Turfan and Micallef. n.d. *Ersöy, Mehmed Âkif*, Accessed May 16, 2020, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0222>.

Qur'anic commentary, sermons and preaching, translations, articles, letters, and books. His poetry's principal theme expresses a goal of togetherness with the help of Islam.¹⁷ *Ummah* was the focal point for the Muslims of the Ottoman rather than of other territory ones; however, he did not have any utopia for bringing all Muslim states under one flag.¹⁸ Mehmet Akif's main book, *Âsım*, which explains his idea about the future generation of the Ottoman Empire, was supposed to save the Empire. This generation, who believed in Islam, was called as *Âsım'ın Nesli* (Âsım's Generation). In the book, Mehmet Akif Ersoy narrated a story of an Âsım's life, aiming to introduce a model for the people of the Ottoman Empire that can save and develop the Empire.¹⁹ He left the ideal generations and went to Egypt after the modern Turkey had been established and modernized on the basis of Western values.²⁰

Eşref Edip Fergan was a lawyer and a supporter of the Islamic Union. Besides, he was the owner of the *Sırât-ı müstakîm* (later, *Sebilürreşâd*).²¹ He was active in publishing Islamic works. In this regard, he attempted to publish the works of Egyptian and Indian Muslims and those of Westerns who were converted into Islam under the title of *Âsâr-ı İlmiyye Kütüphanesi* (library of religious secrets).²² After closing the *Sebilürreşâd*, as a reaction to the Leiden Encyclopedia of the Netherlands, he unveiled the Islam-Turkish Encyclopedia.²³ He had some works including *Mehmet Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları* (Mehmet Akif - His Life, Works and Writings of 70 Muharrir).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır was a leading scholar in Qur'anic exegesis knowledge.²⁴ During the Second Constitutional Revolution (1908) in the Ottoman Empire, Muhammed Hamdi joined the Young Turk Movement against Abdülhamid II (1876-1909).²⁵ He wrote the symbolic fatwa in

17 Turfan and Micallef, "Ersoy, Mehmed Âkif".

18 Firuzi, "An overview of Mehmet Akif Ersoy's ideal generation", 38; M. Orhan Okay, 2017, *Mehmet Akif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*, İstanbul: Dergah, 68.

19 Firuzi, "An overview of Mehmet Akif Ersoy's ideal generation", 35-43.

20 Selçuk Karakılıç, *Sürgün, İhtihâl ve İhtihar*, 49.

21 Albayrak, 1995, "EŞREF EDİP FERGAN," *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 473-474, İstanbul: DİA., 473.

22 Albayrak, "EŞREF EDİP FERGAN," 474.

23 Pourebrahim, *Intellectual*; Turkey, 798.

24 Şevki Yavuz, 1995, *ELMALILI MUHAMMED HAMDİ*, Vol. 11, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 57-62. İstanbul: DİA, 57.

25 Buzpınar, n.d, *Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır*; accessed July 25, 2021, <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e1023>.

order to put an end to the reign of Abdülhamid II and he then became a member of the Senate.²⁶ After Modern Turkey's creation, because of his former official position in the Ottoman state, he was given the death penalty; however, he was finally acquitted. After that, he became isolated.²⁷ Having accepted the Presidency of Religious Affairs, he completed the first translation of the Qur'an into modern Turkish with the name *Hak dinî Kur'an Dili* (The Truth [God]'s Religion Quran's language).²⁸

After the Second Constitution in July 1908, the magazine *Sebîlürreşâd* which took its name from *Surah Al-Mu'minun* (Believers) was started being published with the support of Mehmet Akif Ersoy and by the editor-in-chief of Eşref Edip and Ebül'ulâ Zeynelâbidin (1881- 1957).²⁹ After issuing the first volume, Ebül'ulâ Zeynelâbidin left the magazine, and after the 183rd issue, its name was changed into *Sebîlürreşâd*.³⁰ Except for two suspensions, done by the Committee of Union and Progress (CUP), it was published until 1965.³¹ Except for the period of War of Independence (May 19, 1919 - July 24 1923), which was followed by a nationalist approach, the magazine observed an Islamism approach. Moreover, It advocated the compatibility of Islam and democracy.³² Most of Akif's works including *İstiklal Marşı* (Independence March), Eşref Edip, and Muhammed Hamdi was published in this magazine.³³

1.1 Documents

From these two Ottoman documents which are about giving awards of Merit and Virtue to Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, and Muhammed Hamdi Yazır by the Iranian state, the first document is a request sent by the Iranian embassy to the Ministry of Foreign Affairs in Istanbul on 25 February 1923. The second document is a *müsvedde* (draft) of the same letter sent to

26 Buzpınar, Ş. Tufan. n.d. *Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır*.

27 Buzpınar, Ş. Tufan. n.d. *Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır*.

28 Bilgin, 1997 "HAK DİNİ KUR'AN DİLİ," *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 153-163, İstanbul: DİA.

29 Pourabrahim, 2017-2018/ 1396 HQ, *Sebîlürreşâd*, Volume 22, Persian Encyclopaedia of the World of Islam, by the Islamic Encyclopedia Foundation, Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation, p.797.

30 Efe, 2009, "SEBİLÜRREŞÂD," In *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 251-253, İstanbul: DİA, 252.

31 Pourebrahim, *Sebîlürreşâd*, 797.

32 Pourebrahim, *Sebîlürreşâd*, 799-797.

33 Okay and Düzdağ, 2003, "MEHMED ÂKİF ERSOY," *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 432-439, İstanbul: DİA, 432-439.; Okay, 2001, *İSTİKLÂL MARŞI*, Vol. 23, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 356-358, İstanbul: DİA, 355-356.

the higher administration on 27 February 1923. In the documents, the Iranian state announces its intention to award the Order of Merit and Virtue to Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip, and Muhammed Hamdi Yazır to the Ministry of Foreign Affairs [Ottoman Empire]. These documents are available in BOA³⁴, HR³⁵.İM,³⁶ 67 / 92-1 and 2/67/67. For the first time, these documents have been recently published by the General Directorate of State Archives of the Prime Minister of the Republic of Turkey.³⁷ In this paper, as a preliminary study, the documents are investigated and translated into English.

Document I

Translation

The Great Embassy of the Sublime Iran State Istanbul

Number 520¹⁴

To the Grand National Assembly of Turkey, the Representative of the Ministry of Foreign Affairs in Istanbul

It is informed to your Excellency that the Iranian state is going to give a badge with varying degrees to Mr. Akif who is a Member of the Grand National Assembly of Turkey, Mr. Eşref Edip who is editor in chief and owner of *Sebilürreşâd* magazine, and among the theologians Hamdi Efendi for their merit and virtue. We request you to kindly inform us about your high opinion regarding those/these people.

Full Ambassador's signature Ishak Khan Mofekhamodole

Document II

Translation

The Sublime Porte

Political Affairs, Directorate General

The Date on 27 *Şubat* Year 1339 [27 February 1923]

34 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Ottoman Archives of the Prime Minister's Office).

35 Hariciye. Nezâreti (Foreign Ministry).

36 İstanbul Murahhaslığı (Istanbul Office).

37 2021, *Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı*, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 104-107.

Total number: 860

Special number: 237

The Iranian state have informed that they want to give Order of Science with varying degrees to Mr. Akif who is a Member of the Grand National Assembly of Turkey, Mr. Eşref Edip who is Editor in chief and owner of *Sebilürreşâd* Magazine, and among the theologians Hamdi Efendi for their merit and virtue on the 25 *Şubat* 1339 [27 February 1923], number 520/14. To this end, The Iranian embassy has kindly asked our opinion about these persons. We request your highness to kindly inform us about your high opinion regarding these people.

1.2 The Analysis of the Documents

In the documents as they were translated, the Iranian state wanted to award Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, and Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. Nevertheless, in the documents, a reason for this act was not mentioned. For awarding Mehmet Akif Ersoy, it could have many reasons. However, before reviewing possible reasons, it is worth mentioning that Mehmet Akif was competent in Persian and Azerbaijani Turkic classic literature. He mentioned the names of the most prominent poets of classical Persian literature like Saadi Shirazi, Attar of Nishapur, Hafez, 'Orfi Shirazi, Ferdowsi among others in his works.

Furthermore, in classical Azerbaijani Turkic literature, he had studied Fuzuli.³⁸ Among the poets, Saadi Shirazi was the most acclaimed one for him, as in the *Âsım*, he states that he read and love Attar and Saadi poems.³⁹ Besides, he translated and mentioned the name and some of Saadi's works in his poems and called him *Şarkımızın Ruh-u Kemali* (the soul of integrity of our East).⁴⁰

The first possible reason of the Iranian state's act could be Mehmet Akif's support of the Iranian people during the Iranian Constitutional Revolution

38 Özdemir, 2021, *Rol Modeli İnsan Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Erdem, 79.

39 Mehmet Akif Ersoy, n.d., *Âsım*, accessed September 3, 2021, <https://safahat.diyabet.gov.tr>.

40 Özcan and Ünlü, 2003, *Yirminci yüzyıl Türk edebiyatı: 1900-1940*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 58.; Mehmet Akif Ersoy, n.d., *Gölgeler / Sa'di'den Tercüme*, accessed September 3, 2021, <https://safahat.diyabet.gov.tr>.

(1906-1911). In this period, Mehmet Akif Ersoy, along with Mithat Cemal Kuntay (1885 - 1956), published *Acem Şâhı* (King of Ajam, Mohammad Ali-Shah Qajar (1907-09)). In the poem, which is in two parts, Mehmet Akif Ersoy composed the second part of poem. In the poem, Mehmet Akif condemns Mohammad Ali-Shah Qajar (1907-09) for bombarding the *Majles* (National Consultative Assembly) by his forces called Cossack forces.⁴¹ The poem starts with a verse of Saadi Shirazi about justice and prudence. Akif criticizes Mohammad Ali-Shah Qajar in a way that he made the soul of Yazid ibn Mu'awiya (the third Imam of Shia Muslims was killed by the direct order of Yazid) be happy by doing so.⁴² Mehmet Akif's support of Iranian people was not only the *Acem Şâhı* but also in his other poem during the Iranian people struggle for justice with the name of *Ay cemaat uyanın* (O Congregation! Be Aware), he warns about dividing Muslims world including Iran and then invites Muslims to be awake and support Iran.⁴³

A reason of receiving the merit and virtue for Eşref Edip and Muhammed Hamdi Yazır, could be their publications of the *Sebîlürreşâd*. As for Eşref Edip, he was in charge of editor in chief and owner of *Sebîlürreşâd*, and during the publishing the *Sebîlürreşâd*, he covered Iran's news and events.⁴⁴ As for Elmanlı Hamdi Efendi, he was not against using the science of the West and

41 Amirardoush, Shah of Ajam, 57-58.

42 Mehmet Akif Ersoy. n.d. *Acem Şâhı*.

43 Hasani, Three Ottoman Poets and the Constitutional Revolution in Iran, 63-64.

44 List of news, reports among others which was written without the name of author (most probably belongs to Eşref Edip) in *Sebîlürreşâd*: İran'da Tamim-i Maarif, sayı: 90 ; İran ve Rusya, sayı: 101; Afganlılar, İran Hududunda, sayı: 27- 209; İran ve Almanya, sayı: 102; Şuun: İran, sayı: 102; Şuun: İran, sayı: 103; Şuun: İran, sayı: 104; Şuun: İran, sayı: 105; Şuun: İran, sayı: 110; Şuun: İran, sayı: 111; İngilizlerin Ültimatomu Münasebetiyle İran Hakkında, sayı: 112; [İngilizlerin Ültimatomu Münasebetiyle İran Hakkında: Bir Ermeninin Nutku], sayı: 112; [İngilizlerin Ültimatomu Münasebetiyle İran Hakkında], sayı: 112; İran Taksimine Dair, sayı: 113; Şuun: İran, sayı: 114; Devlet-i Osmaniyye: İran, sayı: 115; Şuun: İran, sayı: 117; İngiltere ve İran, sayı: 118; Şuun: İran, sayı: 118; Şuun: İran, sayı: 120; Şuun: İran, sayı: 122; Şuun: İran, sayı: 123; Şuun: İran, sayı: 134; Şuun: İran, sayı: 139; İki İslam hükûmeti Arasında [İran Şâhı Namına Gönderilen Mektup Sureti ve Cevab-ı Hümayun], sayı: 156; İran Devlet-i İslamiyyesi de Münkâriz Oluyor, sayı: 173; [Münkâriz Olmakta Bulunan İslam Memleketleri]: İran, sayı: 96; Osmanlı-Iran: Münasebat-ı Hazıra ve Atiyeleri, sayı: 368; İran Hâlâ mı Bitaraf Duracak?, sayı: 328; İran Alem-i İslam Arasında Bir Hail mi Kalacaktır?, sayı: 328; Osmanlı ve İran İttihadı Hakkında İran Dahiliye Nazırının Beyanâtı, sayı: 369; İran'da Bolşevik Siyaseti, sayı: 567-568; İran Ahvalı, sayı: 510; İran-Afganistan Muahedesi, sayı: 574; Afgan-İran Ahidnamesi Sureti, sayı: 575. (All of these writings are on the website of Türkiye Diyanet Foundation, Centre for Islamic Studies).

reading their philosophy; however, he was against adopting their values.⁴⁵ In this regard, he wrote some article about Islamic sciences, philosophy and religion, Islamic modernism, Qur'an commentary, reform-innovation among other in the the *Sebilürreşâd*, which was related to Constitutional Movement. Hence, it could be reason for the award.⁴⁶

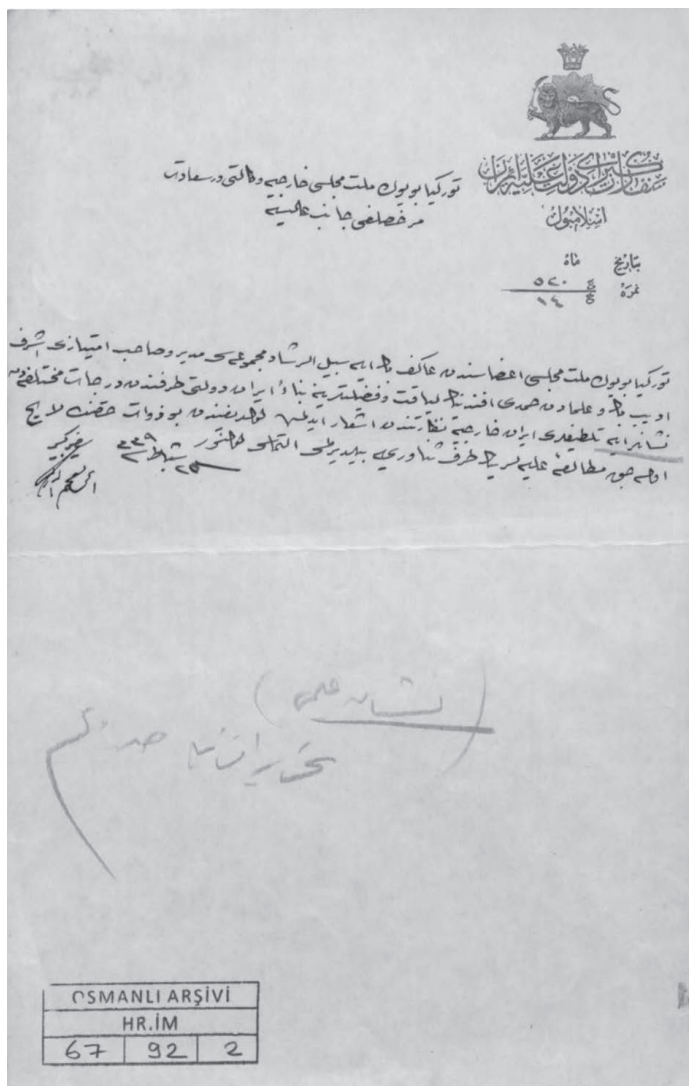
Conclusion

Since the establishment of the Ottoman state in Anatolia, relations with established states in the eastern of its territory, notably in modern Iran's geography, had been based on the Kings' will of both sides. Nevertheless, it rarely was influenced by the scholars of both sides. Meanwhile, during the Constitutional Movement, some Ottoman intellectuals started to support the Iranian movement. In this regard, Mehmet Akif Ersoy and his colleagues in *Sebilürreşâd*, published Iran's events, happened in that time, and honestly backed the subjects of the Qajar dynasty by writing. Indeed, they started a new era in the region states' relations, especially between Modern Iran and Turkey's intellectuals.

In this paper, the reasons of giving Iran's Awards of Merit and Virtue to Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan, and Muhammed Hamdi Yazır were investigated. Although in the original documents no reasons were mentioned, the possible reasons like supporting the Iranian people during constitutional movement by Mehmet Akif Ersoy, writings of Eşref Edip about Iran, and of Muhemmed Hamdi about Islam, philosophy, modernity among others, published in *Sebilürreşâd* as a pro-Islamic world magazine were discussed in the paper.

45 Ersöz, 2019, "Klasik İslam Modernizmi'nin Kur'an Yorumlarına Etkisi," *Amasya İlahiyat Dergisi*, 362.

46 List of Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır's articles in *Sebilürreşâd*: Ulum-ı İslamiyyenin Ruhu ve Mizac-ı Tasnifi, sayı: 364; Yeni Hurufun El Yazısına Ait Birkaç Söz, sayı: 289; Felsefe ve Din, sayı: 573; Felsefe ve Din, sayı: 571-572; Felsefe ve Din, sayı: 569-570; Felsefenin Aksamı, sayı: 576; Garb Cereyan-ı Felsefisi, sayı: 567-568; Hamd ve Minnet Sanadır Ya Rab!, sayı: 565-566; İsbat-ı Şehre Dair Nusus: Fazıl-ı Muhterem Fatin Efendi Hazretlerine –III, sayı: 565-566; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 547-548; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 549-550; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 546; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 551-552; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 544-545; Müslümanlık Mani-i Terakki Değil, Zamin-i Terakkidir, sayı: 553-554; Rü'yet-i Hilal Meselesi: Fazıl-ı Muhterem Fatin Efendi Hazretlerine –I, sayı: 561-562. (All of these writings are on the website of Türkiye Diyanet Foundation, Centre for Islamic Studies)

Document I

Document II

Acknowledgments

The authors would like to thank Dr. Nasser Pourebrahim for his assistance with the late Ottoman history and comment that significantly improved the manuscript.

Bibliography

- Adem, Efe. 2009. "Sebilürreşâd." *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 251-253. İstanbul: DİA.
- Albayrak, Sadık. 1995. "Eşref Edip Fergan." *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 473-474. İstanbul: DİA.
- Amiradoush, Mohammadhosein. 2008-2009/ 1387 HQ. "Shah of Ajam [Shah-e Ajam]". *Montly Journal of Information Wisdom and Knowledge*, 57-58.
- Azarak, Diyadin. 2012-2013/ 1391 HQ. *Biography and Poems of Mohammad Akif Ersoy and its Comparison with the Life and Poetry of Malekosh'o'ara Bahar* [Zendegi-name va Ashar-e Mohammad Akef Ersoy va Moghayesye An Ba Ashar-e Malekosh'o'ara]. Tehran: University of Tehran.
- Bilgin, Mustafa. 1997. "Hak dinî Kur'an Dili." *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 153-163. İstanbul: DİA.
- Buzpınar, Ş. Tufan. n.d. *Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır*. Accessed July 25, 2021. <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e1023>.
- Dudoignon, Stephane A, Komatsu Hisao, and Kosugi Yasushi, 2006. *Intellectuals in the modern Islamic world: transmission, transformation, communication*. Routledge.
- Ersöz, Resul. 2019. "Klasik İslam Modernizmi'nin Kur'an Yorumlarına Etkisi." *Amasya İlahiyat Dergisi* 259-295.
- Firuzi, Mortaza. 2020. "An overview of Mehmet Akif Ersoy's ideal generation in Âsım." *Études sur la Région Méditerranéenne* 30: 35-43.
- Hassani, Attaollah. 2008-2009/ 1387 HQ. "Three Ottoman Poets and the Constitutional Revolution in Iran [Se Shaere Osmani va Mashrutiyyet-e Iran]". *Human Science*: No.58, Summer 2008/ 1387 HQ: 72-53.
- Hanoğlu, M. Şükrü. 1992. Batılılaşma. Vol. V, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 182-186. İstanbul: DİA.
- Gökalp, Ziya. 1968. *The principles of Turkism*, Brill Archive.
- Kalın, İbrahim. 2015. *The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy*. Edited by Oliver Leaman. London: Bloomsbury Publishing.
- Karakılıç, Selçuk. 2018. *Sürgün, İntihal ve İntihar. Edebiyatımızın Siyasetle İmtihanı*. İstanbul.
- Mehmet Akif Ersoy. n.d. *Acem Şâhi*. Accessed September 3, 2021. <https://safahat.diyanet.gov.tr>.
- . n.d. *Gölgeler / Sa'di'den Tercüme*. Accessed September 3, 2021. <https://safahat.diyanet.gov.tr>.
- . 2021. *Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı*. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Okay, M. Orhan, and M. Ertuğrul Düzdağ. 2003. "Mehmed Akif Ersoy." In *TDV İslam Ansiklopedisi*, by DİA, 432-439. İstanbul: DİA.
- Okay, M. Orhan. 2001. İstiklal Marşı. Vol. 23, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİA, 356-358. İstanbul: DİA.
- Okay, M. Orhan. 2017. *Mehmet Akif Kalabalıklarda Bir Yalnız Adam*. İstanbul: Dergah.
- Özcan, Ömer, and Mahir Ünlü. 2003. *Yirminci yüzyıl Türk edebiyatı: 1900-1940*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Özdemir, Ali. 2021. *Rol Modeli İnsan Mehmet Akif Ersoy*. İstanbul: Erdem.
- Özgürlük Meydanı. November15, 2018. *Ziya Gökalp ve Türkçülük*. accessed September 02, 2021. <https://www.aydinlik.com.tr/ziya-gokalp-ve-turkculuk-ozgurluk-meydani-kasim-2018>.
- Pourebahim, Nasser. 2015-2016/ 1394 HQ. Intellectual; Turkey [Roshanfekri; Torkiye]. Volume 20, *Persian Encyclopaedia of the World of Islam, by the Islamic Encyclopedia Foundation*, 623-632. Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation.

- Pourabrahim, Nasser. 2017-2018/ 1396 HQ. *Sebülürreşâd. Volume 22, Persian Encyclopaedia of the World of Islam, by the Islamic Encyclopedia Foundation*, Tehran: Islamic Encyclopedia Foundation.
- Rıfat, N. Bali. 2012. *Model Citizens of the State: The Jews of Turkey During the Multi-party Period*. Teaneck: Lexington Books.
- Sadrmoammadi, Masoud. 2020-2021/ 1400 HQ. *O Congregation! Be Aware* [Ey Jamaat Oyanin]. Tabriz: Aydin.
- Şevki Yavuz, Yusuf . 1995. Elmalılı Muhammed Hamdi. Vol. 11, in *TDV İslam Ansiklopedisi*, by DİA, 57-62. İstanbul: DİA.
- Tarlan, Ali Nahad, Translator: Rajavi Izad, Kazem. 1969-1970/ 1348 HQ. *Mohammad Akif Ersoy: Biography and Selected Works* [Mohammad Akef Ersoy: Zendeği-name va Bergozideye Asarash]. Tehran: Regional Cultural Institute.
- Taş, Kemaleddin, and Betül Göksüçükur. 2019. "Osmanlı Dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük Fikir Akımları ve Din." *dini Araştırmalar* 463-488.
- Turfan, M. Naim, and Roberta Micallef. n.d. *Ersöy, Mehmed Âkif*. Accessed May 16, 2020. <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0222>.

نیدیا :زیربته .ی-دمحمدصد دوعسم طسوت نیودت .نینایوا،ت عامج یا .1400 .فکاءدمحم ،یوسرا .
نارهت .راهب ارعشا کلم رعش و یگدنز ادا تا مسیاقم و یوسرا فکاء دمحم راعشا و ممانی گدنز .۱۹۳۱ . نیداید ،کارازا :
نارهت ماگشناد .
دادره ،تفرعم و تمکد تاعلاطا ی شهوژپ ممانهام ”جء ماشد“ .1387 .نيسحدمحم ،شودرا ریم : 57-58 .
ی ملاما فراعملا قرناد داینب طسوت ،لامسا ناهج ممانشناد رد ،20 دلج .میکرت ؛یرگفتشور .1394 .رصاء ،مپهارباروچ ،623-
ی ملاما فراعملا قرناد داینب :نارهت .632 .
ی ملاما فراعملا قرناد داینب طسوت ،لامسا ناهج ممانشناد رد ،22 دلج .داشرلا لیبس .1396 .رصاء ،مپهارباروچ ،797-800 .
ی ملاما فراعملا قرناد داینب :نارهت .
مسموم :نارهت .شرائا مدیزگرب و ممانیگدنز :یوسرا فکاء دمحم .۸۴۳۱ .دزیا یوجر :مجرة مظاک و داپنیلء ،نلارات
ی نطقنم .ی گدهرف .
ی نلینا مولع ممانشهوژپ ”ناریاتیطورشموی نلمشعر عاشم“ .1387 .ملاطء ،یسد53-72 .

Mehmet Akif Ersoy ve 1921'de Sovyet Azerbaycan'ı ile TBMM Arasındaki Siyasi, Kültürel ve Ekonomik İlişkiler

Contribution of Mehmet Akif Ersoy to Azerbaijani Literary Culture and Political, Cultural and Economic Relations Between Soviet Azerbaijan and Turkish Grand National Assembly in 1921

Doç. Dr. Mubariz Mammadli

Azerbaycan Devlet İktisad Universitesi, UNEC İşletme Okulu,
Baku/Azerbaycan

E-posta: mubariz.mammadli@unec.edu.az

Abstract

Every nation has its own national and spiritual values. It is possible to include religion, language, morals, customs and traditions in this category. National and spiritual values shape the culture of the society and affect the development of justice, freedom, science and thought. Therefore, it is not possible to analyze the country's economic and social system independently of social culture. Today, one of the fields that best reflects the social culture is literature and the artists who keep it alive. When we examine the literature of Turkey and Azerbaijan, it is possible to see many writers and poets who are interested in the problems of the people and provide great services in their field for its development. These writers and poets show nakedly all the disorders in society and give solutions in their own ways to correct them. Mehmet Akif Ersoy is one of the most valuable poets and thinkers among these writers. According to one of the important writers of Azerbaijan, N. Narimanov, an artist of a Turkish people should be known and appreciated by all other Turkish peoples.

Therefore, examining the formation of social culture through the eyes of Mehmet Akif Ersoy, who has an important place in Turkish literature, and investigating the ways of strengthening the economic and social system in the country will be very beneficial not only for Azerbaijan, but also for all Turkish states that gained their independence after 1991. Since what happened in the Turkish world at the beginning of the XX century was always the focus of Azerbaijan politicians and public servants, the events that started were tried to be followed carefully. The First World War, in which the Ottoman Empire was involved, and the War of Independence that started after it, therefore, became the focus of attention of the Azerbaijan people. In the same period, the people of Azerbaijan were in a serious struggle for independence and provided the help and support they wanted from the Ottoman Empire. This support was sometimes realized in the form of fraternal aid from Azerbaijan to Turkey.

Nariman Narimanov, the leader of the Bolsheviks who seized power in Azerbaijan during the establishment of the Turkish Grand National Assembly in 1920, played an important role in establishing healthy relations between the Grand National Assembly of Turkey and the Soviet Union. This has been an extremely important support. After this friendly relationship with the Soviets, the Turkish Grand National Assembly had the opportunity to fight more effectively against the western states. Just as the defeat of Kütahya Eskişehir in 1921 hurt Akif's soul, it also caused the same sadness in Azerbaijan. Subsequently, the writing of the National Anthem in 1921 and the victory in Sakarya were carefully followed by N.Nerimanov, the president of the Soviet Azerbaijan. As a politician and public official, Narimanov was instrumental in providing serious assistance to the Turkish Grand National Assembly after the Sakarya victory. Because, according to his thoughts, if the whole Islamic world cooperates under the umbrella of socialist ummah, it will be possible to become stronger together. Although a similar idea is present in the works of Mehmet Akif Ersoy, there is a difference.

Akif defends the need for cooperation within the framework of the Islamist policy and sees the weakness of the Islamic society as being away from the roots of Islam and the Qur'an. For this reason, Mehmet Akif Ersoy is a poet who has a strong influence on scientists, artists and thinkers live in different geographies. Azerbaijani intellectuals were greatly inspired by his works and tried to reflect the economic and social problems of the society, his suggestions for its development and the promotion of spiritual values in their works. As the main purpose, in this paper, both 1921 Azerbaijan-Turkey and Soviet Russia Relations and Mehmet Akif's influence on Azerbaijani intellectuals will be discussed.

Keywords: *Economic and Social System, Mehmet Akif Ersoy, Nariman Narimanov, Spiritual Values, Islamic morality*

Mehmet Akif Ersoy'un Azerbaycan Edebiyatına Etkisi

Türkiye ve Azerbaycan edebiyatını incelediğimizde halkın sorunlarıyla ilgilenen ve onun kalkınması için kendi alanında eserleriyle büyük hizmetler sunan bir çok yazar ve şair görmek mümkündür. Bu yazar ve şairler toplumun içinde bulunduğu tüm bozuklukları çıplak şekilde göstermekte ve onları düzeltmek için kendine özgü yollarla çözüm yolu göstermektedir. Mehmet Akif Ersoy, bu yazarlar arasında seçilen en kıymetli edebiyatçılardan biridir.

Örneğin, Mehmet Akif Ersoy'a göre *“Milletin içtimai terbiyesini yükseltmek ve sağlam fikirleri güzel bir ifade ile onların kalbine yerleştirmek şairin vazifesidir. Bu vazifenin ihmali milletin yok olmasıdır.”* (Şengüler, 1990:85)

Azerbaycan'ın önemli sanatçılarından biri olan N.Nerimanov'un düşüncesine göre, bir Türk halkının sanatçısı diğer tüm Türk halkları tarafından bilinmeli ve takdir edilmelidir. O, Müslümanların bilgisizliğine üzülererek diyordu, *“Rus Müslümanları Sabir'imizi, Kafkas Müslümanları da Tukay'ımızı bilmelidir”* (Həsənov, 2005). Bu nedenle, Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinin incelenmesi ve verdiği tavsiyelerin öğrenilmesi Azerbaycan ilmi için de büyük önem taşımaktadır.

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936) Osmanlı devletinin son döneminde dünyaya gelmiştir. O, üç kıtada hakimiyet süren, gücü, ilmi ve adaleti ile dünya tarihinde iz bırakan Osmanlı, medeniyetin unsurları olan marifet, fazilet, mesuliyet, hayâ, fedakârlık, azim gibi meziyetlerin zamanla dönüştüğünü görmüş, ülkesinin yüzleştiği ekonomik ve sosyal krizden çıkması için bir yol aramıştır.

Bildiğimiz üzere günümüzde ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasında en önemli etkenler bilimin gelişimi ve teknolojik kalkınmadır. Mehmet Akif'in bilim ve teknoloji konusundaki görüşlerini incelediğimizde, onun bu konuda hassaslığı açıkça görülmektedir:

“Hadi öğrenimini tez elden bitirmeye bak sen! Çünkü oğlum, milletlere yüksek bir mevki kazandırmak, iki şeye bağlıdır: İlim ve teknoloji, bir de yüksek ahlak önce ilim ve teknoloji halkı mutlu edecek bütün araçları sağlar, sonra yüksek ahlak gelerek o bir araya getirilmiş olan araçları alır. Ve memleketin yükselmesi uğrunda kullanır.” (Şengüler, 1989, cilt III, s. 381)

“İlim ve teknoloji kuvveti olmazsa bir ümmette eğer, sadece ahlakla yükselmez zayıf düşer. İlkeliğe özgü olan o başıboş durgunluk çöker sinir sistemine.

Artık o da bundan hoşnut! İlim ve teknoloji diyelim ki var ama yüksek ahlak yok. İşte bu insan toplulukları için sonsuz bir yıkımdır”. (Şengüler, 1989, cilt III, s. 381)

Görüldüğü üzere Mehmet Akif Ersoy ülkenin kalkınmasında bilim ve teknolojinin en önemli etken olduğunu özellikle vurgulamaktadır. İlim ve teknolojiden sonra diğer önemli etkenin ise ahlak olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, Mehmet Akif Ersoy’a göre İslam dünyasının içinde bulunduğu en büyük sosyal sorunlardan biri ahlak bozukluğudur. Ahlak bozukluğu milletin tümden yok olması anlamına gelmektedir. Çünkü millî ahlak millî ruhu oluşturmaktadır. Millî ruhun ölmesi toplumun ölmesidir. Toplumun yaşaması onun sahip olduğu ahlakın sağlam ve yüksek olmasıyla ilişkilidir. Mehmet Akif Ersoy’a göre güzel ahlakın temel prensiplerine doğruluk, adalet ve merhamet, şefkat, cömertlik, namusluluk, cemiyetin menfaatini şahsi menfatinden üstün tutmak ve d. aittir. Aslında Mehmet Akif Ersoy’un gösterdiği ilkeler İslam ahlakında vurgulanan ahlaki ilkelerden kaynaklanmaktadır. Bildiğimiz gibi “hiç bir şeye zarar verme”, “herkes için yararlı ol ve iyilik etmek” gibi ilkeler İslam ahlakında çok önemlidir ve İslam iş etiğinin şekillenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Mehmet Akif Ersoy farklı coğrafyalarda yaşayan ister sanatçılar, isterse de bilim insanları üzerinde etki uyandıran biri sanatçıdır. Onun eserlerinden Azerbaycan sanatçıları da esinlenmiştir. Örneğin, Azerbaycanın dâhi şairi Bahtiyar Vahabzade Mehmet Akif’in “Safahat” eserini başucu kitabı olarak görmüştür (Gündoğdu, 2009: 1412). “Safahat” eserinde Mehmet Akif sosyal çarpıklıkları, yoksul halk tabakalarının, mazlumların yaşadığı trajediyi, aynı zamanda ahlaki, siyasi ve kültürel yozlaşmaları güçlü bir gözlemci olarak ve realist bir yaklaşımla aks ettirmektedir (Erol, 2008:102).

Mehmet Akif Ersoy zamanının eğitim, öğretim ve okullarla ilgili görüşünü ve öğretmenleri açıkça eleştirmiştir. “*Ne hamiyetsiz (milli onur ve haysiyetsiz) adamlar, ne sorumsuz babalar ki, mevcut mekteplerimizi işe yarar hâle getirmek yahut yeniden adamakıllı müesseseler yapmak tarafına hiç yanaşmıyoruz da istikbalimizi teşkil edecek evlatlarımızın, ciğerparelerimizin terbiyesini o istikbalin hayalinden bile ürken birtakım yabancılara bırakıyoruz! Zengin, orta halli, züğürt elhasıl hepimiz mektepsizlikten, hepimiz maarifsizlikten şikâyet ediyoruz, fakat hiçbirimiz bu derdin çaresini bulmak istemiyoruz*” (Arslan, 2014:127)

*Bir alay mekteb-i âli denen yerler var;
Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiye. Bu? Tıbbiye. Bu? Bahriye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Ziraat. Şu? Mühendishane.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok; yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız.
İşimiz düştümü tersaneye yahut denize,
Mutlaka âdetimizdir, koşarız İngilizè.*

*Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celb edilir.
Meselâ bütçe hesabâtını yoktur çıkaran...
Hadi maliyeye gelsin Mösyö Loran.
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanayi nerde?*

Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de! (Ersoy, 2006: 372).

Bu şiiirden görüldüğü gibi, o, eğitimin önemini özellikle vurgulamakta ve ülkenin kalkınması için her alanda kadroların yetiştirilmeli olduğunu ve kararların onlar tarafından verilmeli olduğunu belirtmektedir.

Aslında benzer sorunlar Azerbaycan yazarları tarafından da belirtilmiştir. Örneğin, aynı dönemde, ancak farklı bakış açısına sahip N.Nerimanov'a göre, insanların haklarını bilmemesi Doğu'nun sahip olduğu en kötü geleneklerden biridir. Şöyle ki, bir kişinin ihtiyaç duyduğu kararlar ya daha yaşlı, ya daha saygın, ya da daha zengin insanlar tarafından verilmektedir. Bu ise, yanlıştır. Çünkü böyle bir yaklaşım insanları kadere, hayata ve süreçlere karşı daha kayıtsız hâle getirmektedir. N.Nerimanov, insanların kendilerine güvensizliğinin ortadan kaldırılmalı ve kendi gücüne olan güvenin yükseltilmeli olduğunu vurguluyordu. Bunun önemini göstermek için, bazı insanların Türkistan nüfusunun okuma yazma bilmediğini, kamusal yaşama uygun olmadığını, dolayısıyla onları yönetime dâhil etmeye gerek olmadığını ve onlarsız da yönetimin uygulanacağı düşüncesinde olduğunu bildiriyordu. Böyle bir görüşün, her şeyden önce Müslüman Doğu'nun ekonomik, siyasi ve sos-

yal koşullarını, yaşam ve dinî şartlarını dikkate almamak anlamına geldiğini, bu örnekle türklerin kendilerini geliştirmelerinin, ilim sahibi olmalarının ve bir birey olarak kararları kendilerinin vermeli olduğunun ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu (Həsənov, 2005). Aslında Mehmet Akif Ersoy da Türk Milleti'nin kendi istiklal ve hâkimiyetine sahip olmasını diler ve bu doğrultuda çalışır. Eğer millet azimle çalışırsa ve gerekli mücadeleyi gösterirse, o zaman tüm karşılaştığı zorlukları aşabileceğini ve başarı sağlayacağını bildirir.

Mehmet Akif Ersoy, Neriman Nerimanov, Bahtiyar Vahabzade ve diğer önemli yazarlar aslında vatandaşların millî ruhta yetişmesine ve vatanın бүтүнлүгүнүн korunmasına, onların Millî Mücadele'de yorulmamasına yazdıkları eserlerle destek olmaktadır. Bunu N.Nerimanov'un kendi faaliyetlerinde ve Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinin güçlendirilmesinde bile açıkça görmek olur.

1921'de Sovyet Azerbaycan'ı ile TBMM Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler

Siyasi bir kimliğe sahip olan Nerimanov, 1920 yılında Azerbaycan Komünist Teşkilatlarının I. Kurultayı'nda başkan seçilmiş ve 28 Nisan 1920'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunda Dışişleri Halk komiseri görevine gelmişti. Bolşeviklerin Bakü'ye geldiği ve hâkimiyeti ele aldığı günlerde Ankara'dan da farklı destekler yapılmıştı. Bolşeviklerin Bakü'ye girdiği günlerde Doğu Anadolu'daki millî kuvvetlerin başında olan komutanlardan Kazım Karabekir önemli bir görüş açıklamıştı. O, Anadolu'nun kurtuluşu için Bolşevik ordularıyla birlikte hareket etmenin öneminin altını çizmiş ve bundan başka bir çarelerinin olmadığını belirtmişti (Karabekir, 2001). Diğer önemli destek M.Kemal Paşadan görülmektedir. M.Kemal Paşa 26 Nisan 1920 tarihinde Lenin'e mektup göndermiş ve mektubunda iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının önemi vurgulamış (COTABOV, 2011:117) ve '*Askeri güçlerini Bolşeviklerle birleştirme*' ve '*Azerbaycan ve Gürcistan'ın Sovyet cumhuriyetlerine katılması için zorlanmaları*' (ATABE) görüşlerini belirtmişti. Söylenen bu görüşler M.Kemal Paşa'nın da Nerimanov'un arkasında olduğunu aks ettirmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın mektubu, Sovyet Rusya ile birlikte savaşma konusundaki kararlılığını da ifade ediyordu.

Batı devletleriyle savaş hâlinde bulunan Rusya ile iş birliği yapmak Türkiye için en uygun yoldu. Bu sebeple, 26 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanı imzasıyla hazırlanan bir öneri, 11 Mayıs 1920 günü Anadolu hükûmeti tarafından görevlendirilen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki bir kurulun, Sovyet hükûmetiyle görüşmek ve sözleşme yapmak üzere Rusya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunda daha çok şu hususlar yer almakta idi: "Emperyalist hükûmetlere karşı, bunların tahakküm ve esareti altında zulüm görmüş insanları kurtarmak amacını güden Bolşevik Ruslarla harekât ve çalışmalarını birleştirmek, Gürcistan'ın Bolşevik ittifakına katılmasını, Türkiye'nin Ermeni hükûmeti üzerine askerî harekâta bulunması ve Azerbaycan hükûmetini Bolşevik devletler topluluğuna sokmayı üzerine alıyordu. Türkiye topraklarını, işgalleri altında bulunduran emperyalist kuvvetleri atmak ve sonunda emperyalizme karşı birleşik mücadelemiz için kuvvetlerimizi pekleştirmek amacıyla şimdilik ilk parti olarak beş milyon altının ve kararlaştırılacak sayıda silah, cephane ve harp gereçleri ile sıhhi gereçlerin ve yalnız doğuda harekât yapacak kuvvetlerimize gerekli erzakın Sovyet Rusya hükûmetince sağlanması" rica edilmişti. Çiçerin'in 3 Haziran 1920 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın mektubuna verdiği cevap genellikle olumlu idi. Sovyet Rusya ile görüşme ve antlaşma hükümleri böyle başlamış ve savaş sonuna kadar devam etmişti (Türk İstiklal Harbi, 1975: 112-113).

Sovyet Rusya hükûmeti Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin 3 Haziran 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na yazdığı mektuba olumlu cevabından sonra, Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki kurul, henüz daha Erzurum'dayken Bakanlar Kurulu'nun 11 Haziran 1920 tarihli kararıyla Lazistan milletvekili Osman Bey yardım malzemelerini sağlamış, anlaşma ve sözleşme yapmak yetkisiyle Sovyet Rusya hükûmeti yanına delege olarak gönderilmişti. Osman Bey'e gerek siyasi alanda ve gerekse askerî alanda alınacak kararlar ve sözleşmeleri imza etme yetkisi de verilmişti, Sovyet Rusya hükûmetinden silah, cephane ve paradan başka birçok şeyler istenmişti. Türkiye'ye ancak 20.000 tüfek, 200 makineli tüfek bin miktar top ve cephane verebileceklerdi (Türk İstiklal Harbi, 1975: 113-114).

Bildiğimiz gibi o dönemde M. Kemal Paşa'nın İtilaf Devletleri'ne karşı desteğe çok büyük ihtiyacı vardı. Sovyetler, Anadolu hükûmetini tanıyan ve askerî yardım sözü veren ilk ülke olmuştu. Bu amaçla Sovyet birliklerinin transferinin Türkiye'ye gerçekleştirilmesi planlanmıştı.

Genel olarak, N.Nerimanov ve onunla benzer düşünceni savunan Sovyet devrimcileri, Türkiye'deki yaşanan olayları emperyalizme karşı bir mücadele olarak görüyorlardı. Bu yüzden onlar Mustafa Kemal Atatürk'e büyük ilgi göstermişlerdi. N.Nerimanov Lenin'e gönderdiği mektupta Türkiye'ye tüm gerekli yardımların yapılması gerektiğini önermişti. N.Nerimanov, 9 Ağustos 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına yazmış olduğu bir mektupta "... emperyalizme karşı birlikte hareket etmekten başka yolumuz yoktur. Müslüman Türk komünistler, emperyalizme karşı yürüttüğünüz haklı mücadelenizde yanınızda olacaktır. Amacınıza ulaşabilmeniz için var güçleriyle size destek olacaklar ve ellerinden geleni asla esirgemeyeceklerdir. Aksi durumda, ne sizin ne de bütün mazlum Doğu milletleri için hiçbir kurtuluş yolu kalmayacaktır" (Doğan, 1974).

1920 yılının yaz aylarında görüşmeler için Moskova'ya gelmiş Türk heyeti ile görüş Sovyet Rusya'sı ile Türkiye arasındaki ilk resmî temaslar olarak kabul edilebilir. Bu müzakerelerle ilgili konular sürekli olarak üst düzey Sovyet liderliğinin görüş alanında olmuştu. 13 Ağustos 1920'de, bu müzakerelerin seyri, Lenin'in katılımıyla Merkez Komitesi Politbürosu toplantısında tartışılmıştı. Ertesi gün bizzat Türk heyeti Lenin tarafından kabul edilmiş ve iki ülke arasındaki dostluk anlaşması geliştirilmişti (COTABOB, 2011: 117).

Osman Bey, Fransız harp gemilerinin Rusya kıyılarını bombardıman ettiğini, bu nedenle, deniz ulaşımının güvensizliği yüzünden bu güne kadar birşey yollanamadığını bildirmekte, pek yakında bir kısım silah ve cephanenin yola çıkarılacağını 18 Ağustos 1920 günü Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti. Birinci parti olarak 21 Eylül 1920'den, 15 ekim 1920 gününe kadar, 2.815 adet İngiliz tüfeği ile 1.885 sandık İngiliz piyade cephanesi Trabzon'a yollanmıştı. 500 adet İngiliz piyade tüfeği ile 250 sandık İngiliz piyade cephanesi de Giresun Alayı için Osman Ağa'ya verilmişti. 2 Kasım 1920 tarihinde ikinci parti olarak Rostov'dan otuz iki vagon silah ve cephaneye sekiz adet 7,5'luk İngiliz sahra topu gelmişti. Trabzon' da bulunan tümen,

araç göndermediğinden zor durumda kaldığı da yazısında belirtilmekteydi. Rusya'dan gelecek silah ve cephane ile harp gereçlerinin Trabzon'da uygun yerlerde depo edilmesi ve saklanması için 3.ncü Kafkas Tümen Komutanı gerekli düzenleri almıştı (Türk İstiklal Harbi, 1975: 114).

Kasım 1920'de ise ilk Sovyet büyükelçiliği Türkiye'ye gelmişti (Сотавов, 2011: 117).

4 Ekim 1920'de Ankara'ya bir Rus diplomatik grubu gönderilmişti. Heyetin geldiği gün Mustafa Kemal Atatürk büyükelçiliği ziyaret etmişti. 7 Kasım 1920'de, o dönemde yeni kurulmuş Türkiye'deki tek yabancı diplomatik temsilcilik olan Sovyet büyükelçiliğinin açılış töreni gerçekleşmişti (Корицкий).

1920 yılında Rusya'dan alınan paraların toplamı: 8 Eylül 1920 günü Doğu cephesine altı sandık altın gelmişti; 1920 yılı eylül ayı içinde bir motorla Trabzon'a bir milyon ruble daha gelmiş ve Erzurum'a gönderilmişti. Bundan başka, 17 Aralık 1920 günü Tuapse'den Trabzon'a bir motorla bir buçuk milyon altın ruble getirilmişti. Bu altınların toplamı: 6 sandık altın (sayısı belli değil); 1 milyon altın ruble (birlik); 1,5 milyon altın ruble (birlik). Sandıklar hariç, gelen para toplamı 2.500.000 birlik altın ruble idi. Bunlar on'luk ruble olarak da 250.000 altın ruble tutmaktaydı. Gümrü'de bulunan Rusya Müttefik Cumhuriyetleri Şûraları vekili tarafından, Erzurum'daki askerî okullar ve sanayi tesisleri için 50.000 altın ruble ve Azerbaycan Şûralar Cumhuriyeti adına da 100.000 Osmanlı altını bağışlamışlardı. Kâzım Karabekir Paşa bu yardımlara teşekkür ederek durumu 1 Aralık 1920'de Millî Savunma Bakanlığına bildirmişti (Türk İstiklal Harbi, 1975: 167-168).

19 Şubat 1921'de Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığındaki bir heyet Moskova'yı ziyaret etmişti. Onunla birlikte, Ali Fuat Cebesoy başkanlığındaki ilk daimî Türk büyükelçiliği Sovyet Rusya'sına gelmişti. Genişlenen karşılıklı ilişkiler bağlamında 16 Mart 1921'de Moskova'da Sovyet Rusya'sı ile Türkiye arasında dostluk ve kardeşlik sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme ülkelerin ikili ilişkilerinde hem de uluslararası alanda çok taraflı ilişkilerde her iki tarafın devlet çıkarlarını korumak için temel pozisyonlarını belirleyen bir dostluk anlaşması niteliğini taşımıştır (Корицкий).

Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin 16 Mart 1921’de Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’e yazdığı mektupta: “Sovyet Rusya Cumhuriyetleri hükûmeti, Türkiye’nin ekonomik kalkınmasına bir dayanak olmak düşüncesiyle Türkiye hükûmeti temsilcilerinin isteklerine uygun, Türkiye’ye, 1921 yılında başlamak üzere birçok yıllar boyunca her yıl 10 milyon altın ruble verilmesine karar verildiğini bildirmişti. Bu para yardımı arzu edilen şekilde devam etmemiştir (Türk İstiklal Harbi, 1975: 113).

Bu anlaşma Türkiye ile diğer Sovyet cumhuriyetleri arasında da benzer anlaşmaların imzalanmasına temel oluşturmuştu. 13 Ekim 1921’de Türkiye Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile Kars Antlaşması’nı imzaladı. Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinde çok önemli bir nokta, 1921 yılı Kars Antlaşması’nın Nahcivan’a Azerbaycan içinde özerk bir statü vermesine rağmen, Türkiye ile Nahcivan arasında, dolayısıyla Türkiye ve Azerbaycan arasında kara sınırının olmamasıdır. 1930’larda Atatürk’ün özel girişimi sonucunda İran Şahı Rıza Pehlevi ile bir anlaşmaya varılmış ve Türkiye’nin Güney bölgelerinden İran’a devredilen toprak karşılığında Türkiye’nin Nahcivan’la 11 km’lik bir kara sınırı oluşturulmuştu (Yılmaz, 2014).

22 Ocak 1922’de Ankara’da Türkiye ile Sovyet Ukrayna’sı arasında dostluk ve kardeşlik anlaşması imzalandı (Сотавов, 2011: 118). Bu dönemde Sovyet Rusya’sı ile Türkiye ilişkileri sağlam bir temel ve dinamizm kazanmış ve Türk halkının İtilaf ülkelerine karşı mücadelesinde köklü bir dönüm noktasına katkıda bulunmuştur.

Türk halkının sonuna kadar savaşma kararlılığını pekiştiren bu politikanın sonuçları gecikmemişti. Mart, Ağustos ve Eylül 1921’de Türk birlikleri, İnönü köyü ve Sakarya Nehri yakınında yapılan savaşlarda Yunan müdahalecilerini yenilgiye uğratmıştı.

16 Mart 1921 antlaşmasının imzalanmasından önce bile, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda ortak mücadelede aktif olarak yer alan Sovyet hükûmeti tarafından Türkiye’ye önemli yardımlar sağlanmıştır. Örneğin sadece 1920-1921 döneminde Türkiye’ye yaklaşık 40 bin tüfek, 60 milyonun üzerinde fişek, 150 bin mermi, 54 tabanca, 3 binden fazla makineli tüfek ve diğer askerî teçhizat tedarik edilmişti. Altın olarak 10 milyon rubleyi aşan mali yardım da sağlanmıştı (Гусейнов, 1983). 1920-1922’li yıllarda Sovyet Rusyası Türkiye’ye 17.466.800 altın ruble, buna paralel olarak Azerbaycan Sovyet hükûmeti

Türkiye'ye 1920'nin kasım ayında 100 bin Osmanlı altını, 1921 Nisan ayının 1'de ise 1 milyon altın ruble mali yardım etmişti (Qafarov, 2020:377). Osman Kocaoğlu'nun Yakın Tarihimiz Dergisi'nde 3 Mayıs 1962 tarihinde yayınlanan röportajında aslında Sovyet hükûmetinin yaptığı mali yardımın Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Buhara SHC'nin ilk ve son Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu (1920-1924) ile Dışişleri Bakanı Feyzullah Hocayev'in liderliğinde Buhara meclisi, tek itiraz sesi yükseltmeden, tam bir oy birliği ile Türkiye'ye 100 milyon altın ruble yardım yapma kararı almış, Sovyetler'e teslim edilen altınların küçük bir kısmı Türkiye'ye gönderilmiştir (Kocaoğlu, 1962: 292-293). Yani Sovyet hükûmeti bu durumdan kendi çıkarı için yararlanmıştır.

1921'de iki küçük gemi ("Jivoy" ve "Jutkiy") ülkeye verilmişti. Sovyet hükûmeti Ankara'da iki barut fabrikasının kurulmasına yardım etmiş, aynı zamanda Türkiye'ye bir kartuş fabrikası için ekipman ve kartuş üretimi için hammadde sağlamıştı (Корицкий).

Mevcut belgelere göre, Rusya'dan alınan paraların miktarları: 1920 Yılında (6 sandık = 400 kg.) 516.800 adet altın ruble + 1.000.000 ruble + 1.500.000 ruble + 50.000 ruble + 100.000 adet

Osmanlı altını; 1921 Yılında 4.000.000 + 400.000 + 1.160.000+ 240.000 + 400.000 adet altın; 1922 Yılında 1.100.000 adet altın ruble + 3.500.000 adet altın ruble; Buhara Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye verilmek üzere Moskova'ya gönderdiği 100.000.000 altın ruble yaklaşık 59.000.000 TL yapıyor. Bu paradan Rusların çeşitli tarihlerde Türklere gönderdiği 11.028.012, gönderilmeyen 47.971.988 tl. (Türk İstiklal Harbi, 1975: 173-174).

Azerbaycan emperyalizme karşı mücadele kapsamında ilk dönemde Anadolu'ya 30 vagon petrol, 2 vagon benzin ve 8 vagon gazyağı göndermiştir. Daha sonra, 1921 yılında gerçekleştirilen Azerbaycan Sovyetleri I. Kurultay'ında "emperyalizme karşı mücadele eden Türk inkılapçılarına maddi yardım kapsamında petrol ürünlerinin gönderilmesine devam edilmesi" kararlaştırılmıştı. Bu karar alındıktan sonra 62 vagon petrolü yeniden Türkiye'ye gönderilmişti (Ağayev, 2008: 228).

Bu bağlamda, az bilinen bir gerçeği hatırlamak gerekir. O yıllarda Türkiye hükûmeti de Sovyetlerdeki zor durumla yakından ilgilenmişti. Mustafa Kemal, açlıktan ölmek üzere olan Sovyet halkına yardımlarla ilgili bizzat ilgilenmişti.

Atatürk, başta Karadeniz bölgelerine dağıtılan Türkiye'nin sahip olduğu tahılın %40'ının Sovyetlerde yaşayan halklara bağışlanması talimatını vermişti. Aynı zamanda, yardım sadece yiyecekle kalmamıştı. Aşırı yoksulluğa rağmen Anadolu sakinleri de Rusya'ya gönderilmek üzere maddi yardım toplamışlardı. Böylece iki ülkenin halkları, o zor yıllarda açlığın ve yoksulluğun dayanılmaz yükünü birlikte paylaşarak, birbirlerine yardım eli uzatmışlardı (Корицкий).

İki ülke arasındaki yakınlaşma, 1922-1923 Lozan Konferansı sırasında bu ülkelerin delegasyonlarının diplomatik çabalarıyla daha da desteklenmişti. Sovyetler Türkiye'yi desteklemiş ve Boğazlar üzerinde Türk egemenliği tezini savunmuştu (Корицкий).

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türkiye bağımsızlığını kazanmış, yabancı birlikler Türk topraklarından çekilmişti. Böylelikle, Türkiye'nin İtilaf Ülkeleri'nin (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, vb.) birliklerine karşı kazandığı zafer, 24 Temmuz 1923'te bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. Bu anlaşma kapsamında Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türkiye uluslararası statüye uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yasal halefi olarak kabul edilmişti (Сотавов, 2011: 118).

29 Ekim 1923'te Büyük Millet Meclisi Türkiye'yi cumhuriyet ilan etmiş ve Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçilmişti. Nisan 1924'te ülkenin Cumhuriyet sistemini güçlendiren yeni Türkiye Anayasası kabul edildi. Dış politikada dikkate değer bir adım, 1925'te Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumunu güçlendiren Sovyet-Türk dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının imzalanması olmuştu (Сотавов, 2011: 118).

Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde Sovyetler ile Türkiye arasında karşılıklı ve kapsamlı ekonomik ve sosyal ilişkiler olmuştur. Azerbaycan'da hâkimiyeti kuran Neriman Nerimanov, Ankara'da TBMM'nin kurulduğu dönemde iki ülke arasında ilişkilerin düzenlenmesinde ve iyileştirilmesinde büyük hizmetler sunmuştur. Örneğin, M.Kemal Paşa'nın Azerbaycan hükûmetinden istediği borç parayı hiç düşünmeden temin eden ve bir milyon ruble değerinde altın para (500 kilo altın) gönderen Nerimanov *'gardaş gardaşa borç vermez, el tutar'* diye bildirmiştir (İlhan, 2004; Hüseyin, 2004:117). Burada onu da belirtmek gerekir ki, Nerimanov'dan önce benzer yardım Azerbaycan Halk Cumhuriyeti tarafından da gerçekleşmişti. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükûmeti temsilcisi Sivas Kongresi sırasında

Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçerek hükûmet adına Azerbaycan'ın bu mücadelede kendisine nasıl yardım edebileceğini sormuştu. Atatürk, “Şimdilik askerî desteğe gerek yok, maddi yardım uygundur” yanıtını vermişti. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti düşmesinden birkaç ay önce, Anadolu'ya bir milyon frank tutarında yardım göndermiş ve bu para o zamanki Ankara hükûmetine teslim edilmişti (Əhməd, 2021).

Diğer önemli yardım Türkiye'de 1922 yılında yayınlanan İkdam gazetesinin sayısında yazılmıştır. Bu habere göre, Sovyet Azerbaycan'ı “savaşta öksüz kalmış Anadolu çocuklarının gereksinimlerini karşılamak için her sene 36 vagon petrolün Batum'a aktararak satılmasını ve toplanan gelirin Ankara'ya gönderilmesi” kararını almıştı (İkdam gazetesi, 1922). Ayrıca 5 Eylül 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından alınmış kararı göre Kafkasya Federasyonu'ndan 20 bin ton petrolün piyasa fiyatının altında alınması uygun görülmüştü. Bu petrolün Azerbaycan tarafından elde edildiği açıktır (Kommunist gazetesi, 1922).

Ayrıca, Nerimanov Anadolu hükûmeti ile Kafkasya arasında bağların kurulmasına katkı sağlamış, Kafkasyada sonu bitmeyen kanlı çatışmaların ardından bölgeye huzur ve istikrar getirmiştir. O faaliyeti zamanı türk kültürüne ve diline sahip çıkmıştır. Ayrıca onun hizmetleri arasında kendisinin kurucularından biri olduğu ve yalnız Kafkasyada değil, İslam coğrafyasında bir ilk olarak kabul edebileceğimiz Hümmet (Emek) örgütünü göstermek olur. Sonradan Hümmet Partisi'ne dönüşen bu örgüt 1912'de Prag'da düzenlenen parti konferansında müslümanlar arasında ilk sosyal-demokrat örgüt olarak resmen kabul edilmişti. Hümmet örgütünün üyeleri aynı zamanda 1920 yılında İran Komünist Partisi'nin kuruluşuna da yardım etmiştir (Akalın). Bu bağlamda o dönemde bu örgüt vasıtasıyla İran ile Türk halkı arasında bir bağın kurulduğunu söylemek olur.

Bildiğimiz üzere, 20. yüzyılın başında Ortadoğu'da Osmanlının yeniden dizayn edilmesi sürecinde Ermeni milliyetçi hareketi yükseltilmişti. Bu ve benzeri girişimler Anadolu'da ve Kafkasyada çok insanın hayatının son bulmasına neden olmuştu. Nerimanov devlet başkanı olarak bu sürecin düzenlenmesi ve barışın sağlanması için büyük çabalar göstermişti. O, 1922 yılında Azerbaycanlıları, Gürcüleri ve Ermenileri aynı bir çatı altında toplayan Transkafkasya Cumhuriyetine önderlik yapmıştır.

Sonuç ve Öneriler

XX. asrın başlarında Türk dünyasında yaşananlar genelde hep Azerbaycan siyasetçi ve devlet adamlarının odak noktasında olduğundan baş veren olaylar dikkatle izlenmeye çalışıldığından, Osmanlı Devleti'nin dâhil olduğu I. Dünya Savaşı ve müteakiben başlayan İstiklal Savaşı da, bu nedenle Azerbaycan ziyalılarının ilgi alanı içinde olmuştur. Aynı dönemde Azerbaycan halkı da ciddi bir İstiklal Mücadelesi içinde olup, Osmanlı Devleti'nden istediği yardım ve desteği temin etmiştir. Bu destek bazen de, Azerbaycan'dan Türkiye'ye kardaş kömeği şeklinde gerçekleşmiş olup, 1920'de TBMM'nin kurulduğu dönemde Azerbaycan'da hâkimiyeti ele geçiren Bolşeviklerin lideri olan Neriman Nerimanov, TBMM ile Sovyet hükûmeti arasında sağlıklı ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu son derece önemli bir destek olup, TBMM, Sovyetler ile kurduğu bu dostane ilişki sonrasında batılı devletlere karşı daha etkin mücadele etme imkânı bulmuştur. 1921 yılında Kütahya Eskişehir mağlubiyeti Akif'in ruhuna nasıl azap vermişse, Azerbaycan'da da aynı üzüntüye sebep olmuştur. Müteakiben 1921'de İstiklal Marşı'nın yazılması ve Sakarya Zaferi de Azerbaycan SSCB başkanı olan N.Nerimanov tarafından dikkatli şekilde takip edilmiştir. Nerimanov bir siyasetçi ve devlet adamı olarak, Sakarya Zaferi sonrasında TBMM'ne ciddi yardımlar yapılmasına vesile olmuştur. Çünkü onun düşüncelerine göre tüm İslam dünyası sosyalist ümmetçilik çatısı altında iş birliği yaparsa birlikte güçlenmek mümkün olabilecektir. Benzer bir düşünce Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinde de mevcut olmakla birlikte arada bir fark vardır. Akif, İslamcılık politikası çerçevesinde iş birliği yapılması gerektiğini savunmakta ve İslam toplumunun içinde bulunduğu zafiyetin sebebini, köklerden ve Kur'an İslamından uzaklaşma olarak görmektedir. Bu nedenle Mehmet Akif Ersoy farklı coğrafyalarda yaşayan ister sanatçı ve düşünür ve isterse de, bilim insanları üzerinde güçlü etki uyandırmaya devam eden bir şairdir. Onun eserlerinden Azerbaycan ziyalıları da büyük ölçüde esinlenmiş, toplumun ekonomik ve sosyal sorunlarını ele alarak, onun gelişimi için önerilerini ve manevi değerlerin yükseltilmesini kendi eserlerine yansıtmaya çalışmışlardır.

Mehmet Akif Ersoyla karşılaştırmalı mukayisesi yapılan Azerbaycan'ın aydınlarından biri olan ve aynı zamanda da siyasi gücü bulunan Neriman Ne-

rimanov, iktidarda olduğu süreçte Azerbaycan'ın gelişmesine, ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel açıdan kalkınmasına çaba göstermiş ve büyük katkıda bulunmuştur. O, aynı zamanda Ankara'da TBMM'nin kurulduğu dönemde iki ülke arasında ilişkilerin düzenlenmesinde ve iyileştirilmesinde büyük hizmetler sunmuştur, hem ekonomik hem de siyasal destek göstermiştir. Siyasi düşüncelerindeki bazı yanlışlıklara rağmen Neriman Nerimanov tüm alanlarda Azerbaycan'ın çıkarlarını korumağa gayret etmiş, İstanbul şehrini Azerbaycan mallarının dünya pazarlarına çıkarılması için en müsait yer olarak değerlendirmiş, Türkiye'ye gönderilen petrol ürünleri karşılığında Ankara'dan buğday ürünleri ve sığır getirilmesini sağlayarak iki ülke arasındaki ekonomik ilişlere çok dikkat edilmesinin önemini ortaya koymuştur. Onun başkanlığı zamanı Sovyet Azerbaycan'ı Anadolu Türklerine nakit para ve önemli miktarda petrol ürünleri ile yardımda bulunmuştur.

Sonuç olarak, her toplumda ekonomik ve sosyal sisteminin güçlendirilmesinde manevi değerlerin rolü büyüktür. Bu değerlerin oluşmasında, dönüşmesinde ve yeniden şekillenmesinde en etken kişilerden biri sanatçılardır. Bunu, Mehmet Akif Ersoy'un kendi ifadesiyle desek, "*Milletin, memleketin böyle sefil olmasının tek sebebi, aydınların olaylara seyirci kalışıdır...*" (Şengüler, 1989, cilt II, s. 71). O yüzden ülkenin aydınları toplumda yaşanan ekonomik ve sosyal olaylara seyirci kalmamalı, onun gelişimi için elinden geleni yapmalıdırlar. Biz ise yine aydınlar olarak, farklı bölgelerde, özellikle Türk coğrafyasında yaşayan aydınların, sanatçıların eserlerini incelemeliyiz. Onların düşüncelerinin araştırılması ve öğrenilmesi önceki dönemi anlamakla beraber, geleceğin daha doğru şekilde planlanmasına yardımcı olacaktır. Bunun için Türk dünyası aydınlarının ortak bir kurumunun oluşturulmasını öneririm.

Kaynakça

- Ağayev, M. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 2008.
- Akalın, C. Devrimci Nerimanov- Bölücü Galiyev, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesince Sovyet Devriminin 100. Yılı nedeniyle düzenlenen Uluslararası Sempozyuma sunulan bildirisi.
- Arslan, H., Mehmet Akif Ersoy'un Şahsiyeti ve Millî Mücadeledeki Rolü, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014/5(1) 117-150.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, ATABE, c. 6 (1919-1920), Kaynak yayınları.
- Doğan, A. Millî Kurtuluş Tarihi, c. II. Sevinç matbaa, İstanbul: 1974.
- Əhməd, D. "Mustafa Kamal paşaya adam göndərdik" – Bir milyonluq yardım, 25 Avqust 2021, <https://teleqraf.com/news/toplum/298881.html>
- Əliyeva, F., N.Nərimanov və millî məsələ, Nafta-Press, Bakı: 2015.
- Erol, A., "Tasvir ve Tahlil Şiirler ile İki Şair: Mehmet Akif Ersoy ve Mirza Elekber Sabir". I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Burdur, 2009, C. I, 101- 112.
- Ersoy, M.A., Safahat, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2010.
- Ersoy, M.A., Safahat, Yay. Hazır. M. Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yay., İstanbul: 2006. Fromm, E., Sevgi ve Şiddetin Kaynağı, çev. Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankar: 1995.
- Gündoğdu, B., "Bahtiyar Vahabzade'nin M. Akif Hakkındaki Değerlendirmeleri". Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/8 Fall, 2009, 1407-1413.
- Qafarov, V. Azərbaycan Türkiyə-Rusiya münasibətlərində (1918-1922), Mütərcim, Bakı: 2020. Həsənov H.Ə. Nəriman Nərimanovun millî dövlətçilik baxışları və fəaliyyəti. Elm, Bakı: 2005. Hüseyni, A. Atatürk, Nerimanov və Kurtuluş Savaşımız, İleri Yay, İstanbul: 2004.
- İkdam gazetesi, 27 Mart 1922, Sayı: 8990.
- İlhan, A. Cumhuriyet, 21.06.2004
- Karabekir, K. İstiklal Harbimiz, c.1, Emre yayınları 2001.
- Kocaoglu, O. "Rus Yardımının İçyüzü", Yakın Tarihimiz, Cilt.1, Sayı 10, 3 Mayıs 1962, s. 292-293. Salmanoğlu, E. Millî Mücadele Döneminde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Atatürk ve Nerimanov Şahsiyetleri, 29 Ekim 2019 <http://newtimes.az/tr/politics/6302/>
- Kommunist gazetesi, 21 Kasım 1922, No: 259.
- Şengüler, İ. Hakkı, M. Akif Külliyyatı, C. 9, Hikmet Neşriyat, İstanbul: 1990.
- Türk İstiklal Harbi, c. VII, İdari Faaliyetler, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1975.
- Yılmaz, H. 21-ci ilin Qars müqaviləsi: bu necə baş verdi?, 2014, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2014/10/141014_kars_agreement
- Гусейнов, А. "Турецкой республике – 50 лет". Азия и Африка сегодня. 1983. № 10. Корицкий С.А., Посольству Российской Федерации в Турецкой Республике, <https://turkey.mid.ru/upload/iblock/c66/c66228ba6dbde002f66876cbdf89e777.pdf>
- Сотавов Н.А., "Мустафа Кемаль Ататюрк: бессмертие подвига ради Родины и народа, Вестник Дагестанского государственного университета". 2011. Вып. 4, с .117

Mehmet Akif ve Azerbaycan: Dönemin Siyasi Dinamiği ve İlişkileri Üzerine

Mehmet Akif and Azerbaijan: On the Political Dynamics of the Period and Relations

Prof. Dr. Kərim Şükürov

Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü,

Bakü/Azerbaycan

E-posta: shukurovkk@gmail.com

Abstract

The work of Mehmet Akif (1873-1936) is one of the rare events not only in Turkey, but also in world literature. His work played an important role in the literary and socio-political thought of the Turkic peoples, including Azerbaijan. Research in this area, both in Turkey and in Azerbaijan, has so far only drawn parallels or comparisons between Mehmet Akif and local authors. To study the problem in more depth, it is necessary to determine its periods and characteristics. Here, as a universal approach, the political dynamics in those countries come to the fore. While the process of formation, development, transformation and survival of Mehmet Akif's work continues, several periods in the political life of Azerbaijan (the period of the Russian Empire, the Republic, the Soviet Union and the new independence) have changed. On the basis of the historical-comparative method, the attitude to the literary heritage of Mehmet Akif in Azerbaijan for these periods is determined. Despite the resistance of the Russian Empire, Azerbaijan got acquainted with the works of Mehmet Akif at that time. During the Republican period (1918-20), this relationship expanded in the context of AzerbaijaniTurkish relations. During the Soviet era, Mehmet Akif's works and ideas were virtually banned as a result of the struggle against Turkism and Islam. In the late 1980s, the struggle for national liberation in Azerbaijan expanded and ended with the

restoration of state independence. During this period, Mehmet Akif also became the poet of independence of Azerbaijan and gave impetus to the formation of a group of national independent poets.

Keywords: *Azerbaijan, Mehmet Akif, Political dynamics, Poets of independence, Independence*

Giriş

1 Rus İmparatorluğu Dönemi

19. yüzyılın ilk 30 yılında meydana gelen (1804-1813 ve 1826-1828) Rusya-İran savaşları sonucunda Azerbaycan, bu iki devlet arasında paylaşıldı ve Azerbaycan'ın kuzey kısmı Rus İmparatorluğu'nun bir parçasına çevrildi. Böylelikle tarihinde ilk kez müslüman Azerbaycan halkı bir Hristiyan devlete dâhil edilmiş oldu. Rus İmparatorluğu kasıtlı olarak Kuzey Azerbaycan'ı hem müslüman hem de Türk dünyasından izole etmeye, bu yönlerde oluşan tarihî gelenekleri engellemeye çalışmıştır. Tüm bunların aksine Kuzey Azerbaycan'da İslamcılık ve Türkçülük fikrileri ön plana çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Azerbaycanlı aydınları kendine çeken merkezlerden biri hâline gelmiştir. Türk Edebiyatı bu karşılıklı ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir rol oynamış ve Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden biri olan Mehmet Akif'in çalışmalarının geliştiği dönem bu devre tekabül etmiştir. Böyle bir durumda Hüseyin Cavid'in (1882-1941) "Son Baharda" adlı şiiri, 1909 yılında Sıratımustakim dergisinin 38. sayısında yayınlanmıştır.

*Evet, güzel meleğim! Her sefa elemle biter;
Bu bir letifeyi-küdret, bu bir hakikattır.
Fakat bahari-şebabında bir şükufeyi-ter
Açılmadan sararıb solsa, mutlaka acıdır.
Bu nükte, işte, budur ruhumu müezzeb eden,
Düşündüren beni ancak bu... yoksa inleyerek –
Sönen hayati-beşer sade bir tehevvülden,
Bir inkilabi-hezinden ibaret olsa gerek...*¹

Mehmet Akif, İstanbul Üniversitesi'nde öğrenim gören 27 yaşındaki öğrencisi Hüseyin Cavid'in şiirinin sonundaki bir alıntıya şöyle yorum yapmıştır

Bu bir neşide-i gıryan ki her enininden Simah-ı dehşete çarpar meal-ı zar-ı hayat; Yazık ki şiirimizin böyle en güzüninden Nasibimiz oluyor en acıklı hissiyat!²

1 Hüseyin Cavid. Əsərləri beş cildə. I c. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2005, s.110-111

2 Sıratımustakim Mecmuası. Cilt 2. Sayı 27-52. 25 şubat 1909-19 agustos 1909. İstanbul, 2012, s.167

Her ne kadar Hüseyin Cavid, Abdülhak Hamid (1852-1937) ve Tevfik Fikret'in (1867-

1915) yaratıcılık yakınlığı dikkat çekiyor olsa da³ kuşkusuz bu çok ender örnek Hüseyin Cavid'in eserlerini ve onun aracılığıyla Azerbaycan'daki edebî süreci ciddi şekilde etkilemiştir.

Ekim 1917 darbesi ile Rus İmparatorluğu devrilmiş ve bu imparatorluğun çöküşünde Azerbaycanlıların ulusal kurtuluş mücadelesi de dâhil olmakla birlikte, imparatorluğa ait tüm halklar önemli rol oynamıştır. Mayıs 1918'de Azerbaycan Cumhuriyeti kurulmuştur.

2 Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde (1918-1920) Azerbaycan Edebiyatında yeni bir yön olan bağımsızlık motifleri ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık liderlerinden biri, ünlü "Çırpınırdı Karadeniz..." (1914) şiirinin yazarı Ahmet Cevat (1893-1937) olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de yayılan Ulusal Kurtuluş Harekâtı da istiklal edebiyatının oluşturulmasına ivme kazandırdı. Mehmet Akif'in çalışmaları bunun önemli bir parçasıydı. Böylece, Cumhuriyet döneminde Azerbaycan ve Türkiye'de ortaya çıkan bağımsızlık mücadelesi onları daha da birbirine yaklaştırdı. Bu, Ahmet Cevat'ın çalışmalarında da kendini belirgin bir şekilde göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde Azerbaycan'ın devletçilik tarihinde yeni bir eğilim ortaya çıkmaya başladı. Azerbaycan'da millî marşın kabul edilmesi için önemli adımlar atıldı. Bu amaçla Cumhuriyetin Halk Eğitim Bakanlığı tarafından bir müsabaka olunacağı açıklandı ve marş projesi için 50 bin manat ödenek belirlendi. Marşın sözleri 1 Mayıs 1920 tarihine kadar kabul edilmeli ve Cumhuriyetin ikinci yıl dönümü olan 28 Mayıs'ta ilan olunmalıydı. Fakat 28 Nisan'da Sovyet Rusya'sının silahlı müdahalesinin yol açtığı darbede Cumhuriyet düştü ve millî marş kabul olunmadı. Böylece, daha sonralar göreceğimiz gibi, Türk dünyasında ilk millî marş, Mehmet Akif'in ka-

3 Rəsulzadə M.Ə. Əsrimizin Siyavuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı: Gənclik, 1991, s.35; Azər Turan. Türk ədəbiyyatının iki böyük fikir zəlzələsi-Tevfik Fikrət və Mehmet Akif//Ədəbiyyatqəzeti/12iyun2021-ciil

leme aldığı İstiklal Marşı olarak tarihe geçti. Azerbaycan ise daha sonralar bağımsızlığını restorasyon ettikten sonra millî marşın kabulü yönünde belli bir etki gösterebildi.

3 Sovyet Dönemi

Azerbaycan'da yeni kurulmuş Sovyet hükûmeti, Cumhuriyetin bağımsızlık ideallerine ağır bir darbe indirdi. Aralık 1922'de resmen var olan Sovyet bağımsızlığı kavramı kaldırıldı ve Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne dâhil edildi. Bu dönemde Türkiye'de büyük tarihî olaylar yaşanmaktaydı. 1921 yılında Mehmet Akif tarafından yazılan İstiklal Marşı, Türkiye'nin bağımsızlık tarihinde önemli bir olay olarak kabul edildi. Türk edebiyatının gelişmesi için yeni koşullar ortaya çıktı. Devlet düzeyinde Sovyetler Birliği, Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerini yavaş yavaş kesme politikası izlemeye başladı. 1930'lı yılların baskı koşullarında, devlet terörü, sadece Türkiye ile yakınlık değil, aynı zamanda şiirsel bir ifade de cezai önlemler için bir araç hâline geldi. Böylece Mehmet Akif'in yaratıcılığı da dâhil olmak üzere, Türk Edebiyatının Azerbaycan'daki edebî süreçlerle bağlantısı neredeyse tamamen ortadan kalktı. Bir zamanlar Azerbaycan'ın edebî, sanatsal ve bilimsel hayatında kilit rol oynayan Ahmed Cevad, Hüseyin Cavid ve diğer aydınlar Pan-Türkizm adı altında yok edildiler.⁴ Ahmed Cevad'a böyle bir suçlama yöneltildiğinde, onun "Göygöl" (1925) adlı şiirine atıfta bulunulmuş ve şiirdeki "ay", "yıldız", "uzak eller" kavramlarıyla, Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ne atıfta bulunduğu iddia edilmiştir.

*Senin güzelliğin gelmez saymaya,
Koynunda yer vardır, yıldıza, aya.
Oldun sen onlara sevimli daya,
Felek pusatını kuralı Göygöl!"*
Bir sözün var mıdır esen yellere?

4 Bünyadov Ziya. Qırımızı terror. Bakı: Azərneşr, 1993, s.88-95; 193-199 və s.

*Sipariş etmeye uzak ellere...
Yayılmış şöhretin bütün dillere,
Olursa, olsun koy nereli Göygöl!*⁵

Azerbaycan millî marşının kabulü Türkiye Cumhuriyeti millî marşının kabulü tecrübesinden izole edilmiş ve Sovyet ilkelerine uygun hâle getirilmiştir. 1922-1943'te Sovyetler Birliği'nde ayrı bir ulusal marşın olmaması, bunun yerine "Enternasyonal"ın (The International) kullanılması çok ilginçtir. İlk ulusal marş 1943 yılında kabul edilmiş Sovyet Azerbaycan'ının millî marşı ise 1944 yılına dayanmaktadır. Bu ulusal marş, 1978 yılında eski Sovyet lideri Stalin'in ölümünden sonra adının kaldırılması nedeniyle değiştirilmiş ve resmî olarak 1992 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu millî marş ülkede neredeyse hiç popülerlik kazanmamış SSCB'nin dağılmasının arifesinde Sovyet Azerbaycan'ının millî marşı da önemini yitirmiştir. Bunun yerine Üzeyir Hacıbeyli'nin "Köroğlu" operasının popüler uvertürü seslendirilmiştir.

1980'lerin sonundaki bağımsızlık mücadelesi sırasında, Mehmet Akif'in yaratıcılığı ve kaleme aldığı İstiklal Marşı, Azerbaycan'da çok popülerlik kazandı.

4 Modern Çağ

Ekim 1991'de Azerbaycan devleti bağımsızlığını yeniden kazandı. Mehmet Akif'in eserleri de dâhil olmak üzere Türk edebiyat tarihinin tüm tanınmış figürleri ülkede geniş çapta öğrenilmeye başlandı. Mehmet Akif'in İstiklal Marşı bağımsız Azerbaycan'ın millî marşının kabul edilmesinde etkisini gösterdi. Azerbaycan'da yeni bir millî marşın yaratılmasından ziyade Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık döneminin tarihine geri dönüldü. 1919 yılında sözleri Ahmet Cevat, müziği Üzeyir Hacıbeyli tarafından yazılan "Azerbaycan Marşı" ana millî marş olarak kabul edildi Mayıs 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin millî marşı hakkında yasa kabul edildi.

5 Öhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2005, s.29-30

Sonuç

Böylece İstiklal Şairi Mehmet Akif'in Azerbaycan'daki edebî süreç üzerindeki etkisinde mevcut siyasi sistemler önemli rol oynamıştır.

- 20. yüzyılın başlarında Mehmet Akif ile Azerbaycanlı yazarlar arasında ilk ilişkiler kurulmuştur.

- Cumhuriyet döneminde (1918-1920) Azerbaycan-Türkiye edebî ilişkileri daha da gelişmiştir. Mehmet Akif'in çalışmalarının da burada özel bir yeri vardı.

- Sovyet döneminde, Mehmet Akif'in eserlerinin yanı sıra genel olarak Türk edebiyatının Azerbaycanda yayılmasının önünde ciddi engeller vardı.

-Bağımsızlığın restorasyonu ve yeni bir devletin inşa sürecinde Mehmet Akif, Azerbaycan'ın da İstiklal Şairi olmuş ve eserleri millî bağımsız şairler topluluğunun oluşmasına ivme kazandırmıştır.

Kaynakça

- Babashova Zhâlâ. Mehmet Akif Ersoyun Hüseyn Cavidin Sanatındaki Etkileri// <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=418>
- Mehmet Akif Ersoy. Safahat. Neşre hazırlayan: M.Ertuğrul Düzdağ. İstanbul, 2014, 554 s. Sıratımüstakim Mecmuası. Cilt 2. Sayı 27-52. 25 şubat 1909-19 agustos 1909.
- İstanbul, 2012//<http://www.bagcilar.bel.tr/Files/eKitap/Siratimustakim/siratimustakim2/siratimustakim2/assets/basic-html/index.html#189>
- Azər Turan. Türk ədəbiyyatının iki böyük fikir zəlzələsi-Tevfik Fikrət və Mehmet Akif//Ədəbiyyat qəzeti/12 iyun 2021-ci il
- Bünyadov Ziya. Qırımızı terror. Bakı:Azər nəşr, 1993, 331 s.
- Əhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2005, 296 s. Hüseyn Cavid. Əsərləri beş cild-də. I c. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2005, 256 s.
- Qurbanov Rasim. Mehmet Akif Ersoy və Hüseyn Cavid sənəti-Türk-islam aləminin və dünya mədəniyyətinin iki böyük hadisəsi// Mədəniyyət. İncəsənət. Ədəbiyyat (Məqalələr). I kitab. Bakı, 2017, s.51-57
- Kərimova L. Sənəd Vurğun və Mehmet Akif Ersoy//Sənəd Vurğun və ədəbi türk dünyası. Bakı, 2017
- Rəsulzadə M.Ə. Əsrimizin Siyavuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi. Bakı: Gənclik, 1991, 112 s.

Türkiye and Ukraine: Political and Social Relations in the Early 1920's

Türkiye ve Ukrayna: 1920'lerin Başlarında Siyasi ve Sosyal İlişkiler

Dr. Nataliya Zub (Rudenko)

National Academy of Sciences of Ukraine,

A. Krymskyi Institute of Oriental Studies

Kyiv/Ukraine

E-mail: rudenkonatalie@yahoo.com

Özet

Ağırlıklı olarak arşiv kaynaklarına dayanan çalışma, geçmişin siyasi, diplomatik ve sosyal atmosferini çeşitli açılardan incelemektedir.

Siyasi rejimdeki değişiklik ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ortaya çıkışı, Mustafa Kemal'i komşusuna karşı dostane bir politikadan uzaklaştırmadı.

1921 baharında, TBMM'nin tam yetkili temsilcisi Ali Fuad, Ukrayna SSC'nin liderliğine müracaat etti. Ülkeler arasında uluslararası bir anlaşma imzalamayı teklif etti. İlkbahardan 1921'in sonuna kadar, Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkileri bugüne kadar tanımlayan bir belgenin – Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasına hazırlıklar sürdürüldü.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ukrayna, antlaşma, Mustafa Kemal Paşa, M. Frunze, barış, dostluk

Introduction

In December 1921 Mustafa Kemal Pasha addressed M. Frunze, the envoy of the Ukrainian SSR “On behalf of the Turkish people and the Grand National Assembly of Turkey, I would like to thank the Soviet Ukraine for the sympathy and interest it has shown to our sacred and fair struggle”¹.

These words reflect the significance and effectiveness of the joint actions of both countries and give hope that the agreements and achieved success will be sustainable in the future.

The period before 1921 was difficult for the peoples of Turkey and Ukraine. World War I brought destruction and hardship to the people of many countries. Not all political foundations of the empires of that time preserved their power. A new stage of the struggle, filled with military confrontations, began. It was a struggle for independence and a new future of the country. Every war or revolution has an impact on a soldier's or a civilian's blood and life. It leaves a trace in a person's fate, which is sometimes tragic and fatal.

The study of relations between Ukraine and Turkey has always been important for historians. The research interest of the Ukrainian scholars in these issues has been preserved even at the present stage. One of the most important comprehensive works on this topic is the work by I. Chernikov. His works on the history of relations between Turkey and Ukraine², the Atatürk phenomenon³ and a number of articles on the Ukrainian-Turkish treaty can already be referred to, as the classical ones. The relationship between the Ukrainian People's Republic and the Ottoman Empire, as well as the activities of the Ukrainian diplomatic mission in Turkey, became the object of research in the works of Ya. Dashkevych⁴. Among the contemporary works, it is necessary to

1 Кемаль, Ататюрк. *Избранные речи и выступления* / Перевод с турец. / Ред. и вступ. ст. А.Ф. Миллера, Москва: «Прогресс», 1966. С. 199.

2 Черніков, І.Ф., *Радянсько-турецькі відносини у 1923–1935 рр.*, Київ: Видавництво АН УРСР, 1962. 136 с.; Черніков, І.Ф., *Дружня підтримка і співробітництво. Українська РСР у відносинах Радянського Союзу з країнами Близького і Середнього Сходу (1922–1939)*, Київ: “Наукова думка”, 1973. 124 с.; Черников, И.Ф., *В интересах мира и добрососедства*, Киев: “Наукова думка”, 1977. 200 с.

3 Черніков, І.Ф., *Мустафа Кемаль Ататюрк – засновник і будівничий республіканської Туреччини*, Київ, 2015. 56 с.

4 Дашкевич, Ярослав, “Українсько-турецькі політичні відносини в першій половині XX ст.: національний аспект”, *Україна дипломатична*. Науковий щорічник / Упоряд. Л. Губерський,

mention the works by I. Matiashevsky⁵, who examines the history of building diplomatic relations between Ukraine and foreign states, including Turkey. Questions of political, diplomatic and trade interaction between the two countries are reflected in the articles by O. Kupchik⁶. Among Turkish historians, it is important to note the name of H. Kırymly⁷ and his work dedicated to Turkish-Ukrainian relations at the beginning of the twentieth century.

The study examines the first steps in building a system of international relations between the emerging Turkish Republic and Ukraine. Attention is paid to the characteristics of the main priorities and interests of the peoples of both countries, on which future relations were built. The goals and expectations to do with mutual cooperation as well as perception of events by people, who were far away from their homeland, their reaction, experiences and real actions are analyzed. The Archival sources also allow us to reveal the reaction of “foreign” Turkish citizens to the events that took place in their homeland.

The characteristics of sources

Important documents in the study of this period are materials of a diplomatic, foreign policy nature. Such archival sources are stored as part of a collection of documents in the Central State Archives of the Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. The most essential in terms of information and content of the issue under consideration are the materials and documents that make up the base of the fund No. P-4 сч. This fund was closed for researchers for a long time, since the archival materials in their composition, mainly, were classified as “Classified”. The fund is very large and varied. Some materials in the documents are placed randomly, since the numbering of some

П. Кривонос та ін., Випуск XI, Київ: Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв Київської міської Ради, 2010. С. 354-383.

5 Матяш, І.Б., *Українська консульська служба 1917–1923 рр. як державний інститут: становлення, функціонування, персоналії*, Київ: Інститут історії України, 2016. 482 с.

6 Купчик, О., “Встановлення дипломатичних відносин між УРСР і Турецькою республікою (1920 – 1922)”, *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2007, Вип. 91-93. С. 104-106.; Kupchik, O., “1920’lerin Başında Türkiye’deki Sovyet-Batı Mücadelesinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”, *Karadeniz Arasturmaları Merkezi*, 2011, Sayı 31. S. 85-92.

7 Kırimli, H., “Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Ukrainian Democratic Republic, 1918-21”, *Middle Eastern Studies*, London, 1998, Vol. 34, No 4. P. 201-309.

cases, as well as pages, has changed more than once. In addition, some documents have been affected badly by time and already have the so-called “fading text”.

Turkiye and Ukraine: Diplomacy after Brest

Turkey expressed friendship and recognition of the sovereignty of Ukraine back in 1918. The Brest Peace Treaty (March 3, 1918) was the beginning of diplomatic relations between Ottoman Turkey and the Ukrainian People's Republic. An exchange of embassies took place. Further events in Ukraine, namely, the Bolsheviks' coming to power, significantly changed both the internal and the external policy situation. In January 1919, the Ukrainian Socialist Soviet Republic (Ukrainian SSR) was created. 1919 was marked by fateful events in the history of the old Ottoman Turkey. The national liberation movement, which originated in Anatolia, led by Mustafa Kemal, eventually had an impact on the entire country and became truly nationwide.

After the change of state regime and rulers, most of the consulates of foreign states in Ukraine were closed. The key factor and the criticism towards the consuls was the accusation of supporting the previous regime. The diplomatic representatives were forced to leave the territory of Ukraine. Thus, the Turkish consulates in Kyiv and Odessa were also closed. Nationals of foreign states were left without the support of their diplomatic representative. However, later the consulates of Persia took partial obligations, due to their limited capabilities, to protect the rights of Turkish citizens. Along with all the inhabitants of the Ukrainian SSR, Turkish citizens learned what was nationalization and requisition of property, “the policy of war communism”, “surplus appropriation”, famine in the provinces of Ukraine and Russia in 1921. In Soviet times, the consulate in Odessa was opened only in the spring of 1925. The consul to Kyiv was no longer appointed.

Priorities in international relations

The change of the political regime and the emergence of the Ukrainian SSR did not alienate Mustafa Kemal from the course of policy towards a friendly

neighbor. Strengthening its position in the people's struggle within the country for the political and territorial independence, the new government, represented by Mustafa Kemal, needed support and recognition in foreign policy. Undoubtedly, the country of the Soviets also needed international recognition.

In addition, there was a moment in the struggle when he was forced to seek real support. It is generally accepted that the beginning of the rapprochement between Kemal Pasha and the Bolsheviks, represented by Soviet Russia, was the spring of 1920, when Mustafa Kemal Pasha wrote a letter to V.I. Lenin, where he offered to join forces in the struggle against the imperialist forces. For this, material support was also needed. The Russian side received this message positively. Aid was also provided in the form of weapons and gold to continue the national liberation movement of the Turkish people⁸.

The press of Ukraine regularly published materials about the events on the other side of the Black Sea. The revolutionary struggle of the Turkish people, the victories and actions of Kemal Pasha can be traced in sufficient detail through the publications in the newspaper "Bilshovyk", which was published daily since 1919 in Kyiv. In publications of 1919, there are articles that demonstrate the interest of the Bolsheviks in the neighboring country, where the revolutionary events began. Publications of the type "Turkey – Soviet Republic"⁹ indicate that Russia had certain hopes that the flame of the socialist revolution would grow. News about Turkey was placed on the front page. Over time, even special headings were formed (for example, "Greco-Turkish War"), but already on the second page, which enabled the reader to get to know the "front line" of military operations in Turkey. In September 1922, the column "Struggle for Constantinople and the Straits" appeared. The "ignition" of the struggle of the Turkish people against the imperialists and the further fate of the country itself were also of interest to Russia, as well as to its opponents in Europe.

In one of the diplomatic review reports, the prehistory of the political situation in Turkey was explained by the following reasons:

8 Резников, А.Б., "Советская Россия – Турция: от первых контактов до заключения Московского договора (16 марта 1921 г.)", *Теория и практика общественного развития*, 2014, № 3. С. 186.

9 "Турція – Радянська Республіка", *Більшовик*, Київ, 1919, № 7 (17 квітня, четвер). С. 2.

“The national liberation movement in Turkey began at the most favorable moment. The two main factors for the prosperity of this movement were: the extremely disastrous, in connection with the agrarian question, the state of the people and the ugly policy of the Allies. <...> The main impetus for the beginning of the movement was the desecration of national honor, the honor of weapons”¹⁰.

International politics and society

Events in their own country resonated in the hearts of ethnic Turks who had lived far from their homeland for many years. It was almost impossible without the support and official permission of the People's Commissariat for Foreign Affairs (NKID). Payment of the visa itself required a lot of money. Attempts and search for such opportunities are reflected in the documents of that time. These are appeals to the People's Commissar for Foreign Affairs in the Ukrainian SSR, Christian Rakovsky¹¹.

In early August of 1921, the Ukrainian government expressed its readiness to conclude a convention on the return of prisoners of war to their homeland. By that time, there had been a significant number of them in Ukrainian cities. One part of them were prisoners from the Western (Eastern Front – for Europe) front, who first came to Kyiv from Galicia in 1916. However, after 1917, former prisoners of war from the Caucasian front also gradually began to appear. During the First World War they were taken to the remote provinces of the Russian Empire. After the end of the war and the change in the political system in Russia, they made a number of migrations. At the same time, civil Turkish subjects lived in Ukrainian cities. They had been working in a new place for many years. Their typical occupation in a professional environment was baking and selling bread. Before the start of the general registration for re-evacuation, as well as repatriation, in order to leave, it was necessary to obtain a visa and an exit permit. Each request was considered on an individual

10 Fund P-4сч. Description 1. File 680. Sheet 66. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) / Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine).

11 Fund P-4сч. Description 1. File 759. Sheet 360-362. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

basis by the NKID. They longed for home. Odessa seemed to them the last destination on such a way.

However, according to archival documents, many Turks expressed a desire to leave to help their homeland. They wanted to help their people and their leader in the struggle for Anatolia.

It is not surprising that the NKID sometimes received non-standard telegrams, in particular from Odessa. This situation arose in October 1920:

“About two hundred prisoners of war from the Turks of the imperialist war were grouped in Odessa. During the civil war, the majority took part in our fronts, some worked in Sov[iet] institutions. Vostotdel of the Gubkom arranged their registration. Now, in view of the declarations of the prisoners’ desire to go to their homeland, the Asia Minor coast, we are initiating an application for their admission to their homeland in feluccas standing in the Od[eskiy]port. The first batch of 100 people”¹².

These documents demonstrate the desire of the Turks who were in Ukraine to express real support in the struggle for a new Turkey. Seeing such a situation, the authorized officials continued to send their requests to their managers. Here are the lines from a message dated November 27, 1920 (that is, the situation was not resolved in a month): “A significant number of Turkish prisoners of war and Turkish civilians are now in Ukraine, expressing a desire to return to their homeland. In view of the fact that a revolutionary mood prevails among them and they are fulfilled with the intention to go not to Old Turkey, but to Revolutionary Anatolia...”¹³. The answer contained an order of the People’s Commissar for Foreign Affairs of the Ukrainian SSR Kh. Rakovsky to provide all kinds of assistance to those wishing to go to Anatolia¹⁴. However, not everything in reality happened as clearly and smoothly as it can be written down on paper. It happened that such groups waited for months in the port and wrote to all authorities requests to be sent home.

12 Fund P-4сч. Description 1. File 18. Sheet 754-755. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

13 Ibid. Sheet 757.

14 Ibid. Sheet 758.

As of January 21, 1921, 85 people, indicated in the lists of Turks, were sent from Ukraine to their homeland through Ukrevak (Ukrainian Main Commission for the Evacuation of the Population)¹⁵.

For example, in August 1921 the NKID received an application from Odessa: "...and explain where to send the Turks who have gathered in Odessa?"¹⁶. It shows that the flow of those ones who wished, in spite of all the difficulties, to leave, did not diminish.

On September 17, 1921 (1337), a convention was signed on the repatriation of Turkish prisoners of war and civilian internees. From the Ukrainian side it was signed by Y. Kotsyubinsky, and from the Turkish side – by Ali Fuad Pasha¹⁷. To carry out this mission to re-evacuate military and civilian prisoners, Captain Riza Bey was appointed the Plenipotentiary of the Government of the Turkish Grand National Assembly. In early November 1921 he received mandates from the Turkish Embassy in Moscow and went to Kharkiv¹⁸. In December he visited Crimea and Odessa¹⁹. The authorized cornet Lutfi Fikri was on his way to Taganrog²⁰. The guard and courier of the mission was Tahsin Ali²¹. The work of the mission and the commission under it dragged on. The period of its activity was extended in December 1923, and it operated even in 1925. Central and regional newspapers for 1924–1925 printed relevant announcements about the possibility of free repatriation for former prisoners of war. Also during this period, publications began to appear about the unwillingness of the Turks, especially those who settled in the Crimea, to return to their homeland. The notes had clear ideological titles, for example, – "It's better to live on Soviet soil"²².

It should be noted that in order to conduct a centralized re-evacuation, the Turkish side initially rejected Odessa "for a number of political reasons"²³.

15 Fund P-4сч. Description 1. File 17. Sheet 42. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

16 Fund P-4сч. Description 1. File 750. Sheet 37 rev. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

17 Fund P-4сч. Description 1. File 680. Sheet 72, 74. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

18 Fund P-4сч. Description 1. File 130. Sheet 19-21. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

19 Fund P-4сч. Description 1. File 134. Sheet 754-755. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

20 Fund P-4сч. Description 1. File 130. Sheet 62-64. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

21 Fund P-4сч. Description 1. File 134. Sheet 137. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

22 "На советской земле жить лучше", *Коммунист*, Харьков, 1925, Суббота, № 103 (1591). С. 3.

23 Fund P-4сч. Description 1. File 680. Sheet 59. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

Turkey saw Novorossiysk and Tuapse as points of departure²⁴. In addition, it primarily facilitated the departure to their homeland of those who had the relevant documents or could provide witnesses.

Some documents demonstrate the expression of support for the Turkish people by other representatives of the Turkic ethnos, as well as Muslims in general. It was more like moral support, in the form of “congratulations”. For example, a similar message (encrypted telegram) was sent on September 8, 1922 from the Moscow office of the Bukhara embassy to the Russian embassy in Ankara “to transfer it to the Turkish government and people defending their national independence in battle <...>. The Bukhara people are watching with intense attention the struggle of the Turks against the robbers imperialists and heartily greet the Turkish government and people with a victory over the aforementioned robbers...”²⁵. Similar messages were transmitted in the same way and on September 11, the same year from Ufa from the deputy mufti, as well as from the deputy of the Petrograd mufti: “... to inform Angora about the warmest congratulations on the great victory...”²⁶.

The Treaty on Friendship and Brotherhood

In the spring of 1921, Ali Fuad, the plenipotentiary representative of the Grand National Assembly of Turkey, addressed the leadership of the Ukrainian SSR. He offered to sign an international agreement between the countries. From spring until the end of 1921, preparations were underway for the signing of a document that forever determined relations between Turkey and Ukraine – the Treaty of Friendship and Brotherhood.

On August 27, 1921, the Organizing Bureau of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine adopted a secret resolution on sending a representative of the People's Commissariat for Foreign Affairs to the emergency commission at the mission of M. Frunze. Andriy Zhdan-Pushkin was elected as such a representative²⁷. In his letter from Turkey dated December

²⁴ Ibid. Sheet 59-60.

²⁵ Fund P-4сч. Description 1. File 574. Sheet 48. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

²⁶ Ibid. Sheet 49.

²⁷ Fund P-4сч. Description 1. File 543. Sheet 33; File 690. Sheet 236. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

2, 1921, addressed to the People's Commissar for Foreign Affairs Rakovsky, he described the composition of the extraordinary commission, events along the way, the route of the trip, and, of course, what he saw. In his letter-report, he did not ignore some social moments from the life of the common people of that time. In particular, he noted: "The attitude of the population towards us is rather indifferent (with the exception of, of course, traders <...>). Social contrasts in the east have become, perhaps, even sharper after the long wars. A multitude of poor people, beggars, cripples, ruined, etc. The country has become terribly impoverished and terribly tired"²⁸.

Frunze sent an essentially similar, but more detailed "top secret" encrypted telegram to Moscow, where he reported his conclusions about the situation. In the first place, he put the following postulates: "1. The people are extremely tired, ruined, yearning for peace, but at the same time, owing to prolonged energetic propaganda, they quite clearly realize the whole necessity of struggle. 2. The army is in an extremely difficult situation, <...> but morally still strong. <...>"²⁹. In subsequent telegrams at the end of December 1921 M. Frunze mentioned this more than once: "The population and the soldiers are very tired of the war. The main topic for conversation of those and others is the piece"³⁰. Through a nationwide effort, the cherished desire for peace was fulfilled, but the path to it was difficult and long. It was also due M. Frunze, who, having assessed the political, material and moral situation in the country and the army during the Ukrainian-Turkish conference, convinced his leadership to pay Turkey the amount it demanded. Kemal's army needed funds to prepare for a military offensive in the spring of 1922. In addition to cash, during 1920–1922 a significant amount of weapons of various types was transferred to Turkey from the Soviet side³¹.

Turkish Foreign Affairs Commissioner Yusuf-Kemal during a conversation with M. Frunze said that: "The Turkish government saw a difference in

28 Fund P-4сч. Description 1. File 681. Sheet 24 rev. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

29 Fund P-4сч. Description 1. File 681. Sheet 28. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

30 Ibid. Sheet 32.

31 Купчик О. "Встановлення дипломатичних відносин між УРСР і Турецькою республікою (1920 – 1922)", *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 2007, Вип. 91-93. С. 106.

the attitude of Russia and other countries towards them, namely Western ones. <...> that now their orientation is finally determined towards Soviet Russia and Ukraine, in general towards the Soviet Federation. Turkey wants to be connected with Ukraine especially closely, maybe even to a certain extent closer than with Russia”³².

Conclusion

The work of the Ukrainian-Turkish conference, which began in December 1921 in Angora, was successfully completed. The result of its work is the “Treaty of Friendship and Brotherhood”, signed on January 2, 1922. It was sealed by signatures from the Ukrainian SSR – Mykhaylo Frunze, on behalf of the government of Ankara – Yusuf Kemal. Although this right-wing document basically repeated the articles of the treaty signed between Ankara and Moscow on March 16, 1921, it still had its own peculiarities concerning the interests of the Ukrainian SSR.

The ratification of the treaty took place in March 1922. The exchange of instruments of ratification took place in June 1922 in Kharkiv – the capital of the Ukrainian SSR at that time.

In subsequent years, the countries actively developed economic, cultural and scientific cooperation. M. Frunze insisted on such a cooperation when preparations were underway for the signing of an agreement between Turkey and Ukraine: “... in all conversations I insist on the need to establish the closest economic and cultural ties, promising any broad assistance in relation to education”³³. All delegations were usually received in a solemn atmosphere, and the orchestra performed the “Independence March”. The Soviet republics did not have their own anthem at that time, and its role was actually replaced by the “Internationale”.

International cooperation, good neighborly relations, and the expansion of economic and cultural contacts, have become a permanent basis and confirmation of the stated clauses of the agreement between Ukraine and Turkey.

32 Fund P-4сч. Description 1. File 681. Sheet 153. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

33 Fund P-4сч. Description 1. File 681. Sheet 30. ЦДАВО України / TsDAVO of Ukraine.

References

- Fund P-4сч. Description 1. File 17, 18, 130, 134, 543, 680, 681, 750, 759. *Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (TsDAVO of Ukraine)*. [in Ukrainian, in Russian]
- Dashkevych, Yaroslav, "Ukrayinsko-turetski politychni vidnosyny v pershii polovyni XX st.: natsionalny aspekt", *Ukraina dyplomatychna*. Naukovy schorichnyk / Uporiad. L. Guberskiy, P. Kryvonos ta in., Vypusk XI, Kyiv: Generalna dyreksiia z obslugovuvannia inozemnykh predstavnytstv Kyivskoi miskoi Rady, 2010. S. 354-383. [in Ukrainian]
- Kemal, Ataturk, *Izbrannye rechi i vystupleniya / Perevod s turetsk. / Red. i vstup. st. A.F. Millera*. Moskva: «Progress», 1966. 440 s. [in Russian]
- Kupchik, O., "Vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn mizh URSS i Turetskoiu respublikoiu (1920 – 1922)", *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Istoria, 2007, Vyp. 91-93. S. 104-106. [in Ukrainian]
- Matias, I.B., *Ukrainska konsulska sluzhba 1917–1923 rr. yak derzhavny institut: stanovlennia, funktsionuvania, personalii*, Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 2016. 482 s. (in Ukrainian)
- "Na sovetskoi zemle zhit luschshe", *Kommunist*, Kharkov, 1925, № 103 (1591). S. 3. [in Russian]
- Reznikov, A.B., "Sovetskaia Rossia – Turtsia: ot pervikh kontaktov do zaklyuchenia Moskovskogo dogovora (16 marta 1921 g.)", *Teoria i praktika obschestvennogo razvitiia*, 2014, № 3. S. 185-189. [in Russian]
- "Turtsiya – Radianska Respublika", *Bilshovyk*, Kyiv, 1919, № 7 (17 kvitnia, chetver). S. 2. [in Ukrainian]
- Chernikov, I.F., *Druzhnia pidtrymka i spivrobotnytstvo. Ukrainska RSR u vidnosynah Radianskogo Soyuzu z krainamy Blyzkogo i Serehnogo Skhodu (1922–1939)*, Kyiv: "Naukova dumka", 1973. 124 s. [in Ukrainian]
- Chernikov, I.F., *Mustafa Kemal Ataturk – zasnovnyk i budivnychiy respublikanskoi Turetskiny*, Kyiv, 2015. 56 s. [in Ukrainian]
- Chernikov, I.F., *Radiansko-turetski vidnosyny u 1923–1935 rr.*, Kyiv: Vydavnytstvo AN URSS, 1962. 136 s. [in Ukrainian]
- Chernikov, I.F., V interesakh mira i dobrososedstva. Kiev: "Naukova dumka", 1977. 200 s. [in Russian]
- Kirimli, H., "Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Ukrainian Democratic Republic, 1918–21", *Middle Eastern Studies*, London, 1998, Vol. 34, No 4. P. 201-309. [in English]
- Kupchik, O., "1920'lerin Başında Türkiye'deki Sovyet–Batı Mücadelesinde Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti", *Karadeniz Arastirmaları Merkezi*, 2011, Sayı 31. S. 85-92. [in Turkish]

İstiklal Marşı'nın Kabul Edildiği Dönemde İspanyol Basınında Türkiye

Turkey in the Spanish Press in the Era of the Acceptance of Turkish National Anthem

Dr. Esin Tüylü Turan

Sakarya/Türkiye

E-posta: etuyluturan@gmail.com

Abstract

After the Treaty of Peace, Amity and Trade signed in 1782, amicable relations has been started between Ottoman Empire and Spain and this friendship grown up in the 19th century. As Leopold von Ranke and Muzaffer Arıkan mentioned in their researches two countries has passed through similar historical processes and thus they mutually kept abreast of the events in the other party. In order to acknowledge well their new friend, Spaniards followed the developing events in Turkey so closely. Spanish press has carried on monitoring Turkey in the years of the National Struggle and transferred the developments to their readers. The aim of this work is to display what was being talked in Spain about Turkey and how the Spanish press commented on the developments in Turkey on March 1921 when the Turkish National Anthem was accepted. For this purpose, a research has been made in the press archives of Spanish National Library and Spanish Ministry of Culture and news on Turkey has been identified and evaluated. It has been determined that news on Turkey in March 1921 was majored on the London Conference which was held between February 21st and March 12th of 1921. In this work, happenings in this conference and also comments and evaluations of Spaniards about Turkey will be tried to convey from the eyes of Spanish Press.

Keywords: *Spain, Turkey, London Conference, Press, The National Struggle.*

Giriş¹

Osmanlı Devleti ile İspanya arasındaki ilişkiler iki devletin de eşzamanlı olarak dünya hâkimiyeti düşüncesine sahip olması nedeniyle mücadelelerle başlamıştır. Bu durum, özellikle 16. yüzyılda iki ülke arasında büyük ve kanlı savaşların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. İnebahtı Savaşı'nın ardından ise iki taraf da bir diğeriyle mücadele içerisinde olmayı gereksiz görmüş ve bu nedenle de iki ülke arasında önce ateşkes dönemi başlamış ve ardından da barış antlaşması müzakerelerine girilmiştir. Bu müzakereler çeşitli nedenlerle sonuçsuz kalmış ve iki ülke arasındaki ateşkes hâli 1782 yılında imzalanan Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması'na kadar yaklaşık iki yüzyıl devam etmiştir².

Barış antlaşmasının imzalanmasının ardından iki ülke de yeni dostunu tanımak için farklı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede içerisinde basın rolü önemlidir. Kamuoyunu bilgilendiren ve yönlendiren en önemli unsurlardan biri olan³ basın aracılığıyla iki ülke halkı diğer ülke hakkında bilgi edinebilmiştir. Özellikle 19. yüzyılda İspanyol basını, Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiş ve İspanyol halkını Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında bilgilendirmiştir. İspanya Millî Kütüphanesi ve İspanya Kültür Bakanlığı bünyelerindeki basın arşivlerinde yapılan taramalarda, Türk Millî Mücadelesi döneminde de İspanyol basınının Anadolu'daki gelişmeleri yoğun bir şekilde işlediği gözlemlenmiştir.

İstiklal Marşı'nın TBMM tarafından millî marş olarak kabul edildiği dönemde de İspanyol basınında Türkler ile ilgili haberler yoğun bir şekilde devam etmekteydi. İlgili basın arşivlerinde doğrudan İstiklal Marşı'nın kabulüne dair bir haber tespit edilememiştir. İlgili dönemde Türkiye ile ilgili haberlerin o sıralarda müttefiklerle Türkler arasında devam eden ve İstiklal Marşı'nın kabul edildiği gün sona eren Londra Konferansı'na yoğunlaştığı görülmektedir. Bu

- 1 Bu bölüm, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda 2019 yılında tarafımdan tamamlanan İspanyol Basınında Türk Millî Mücadelesi (1918-1923) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Muzaffer Arkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 23, Sayı 3-4, Ankara, 1968, s. 239-256; Tufan Turan, "Çatışmadan Ateşkes Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)", *History Studies*, c. 4, sayı. 3, 2012, s. 193-217.
- 3 Martin Walker, *Basının Gücü*, çev. Gülden Şen, Ad Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 12.

nedenle bildirinin konusu da İspanyol basınında Türkiye ile ilgili haberlerin yoğunlaştığı Londra Konferansı olarak belirlenmiştir. Konferansın bütüncül olarak ele alınabilmesi için konferansla ilgili haberlerin İspanyol gazetelerine yansıdığı 26 Ocak- 19 Mart 1921 tarihleri arasında yaşanan gelişmelerle İspanyol basınının konferansla ilgili görüş ve yorumları incelenmiştir.

Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921)

10 Ocak 1921 tarihinde Ankara Millet Meclisi'nin Batı Orduları Kumandanı İsmet Bey'in İnönü mevkiinde Yunan ordularını mağlup etmeyi başarması⁴, müttefik devletlerde bir endişe yaratmıştır. İnönü Zaferi'nin ardından müttefikler, Paris Konferansı'nda alınan karar çerçevesinde, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da Türkiye ile barış antlaşması şartlarının yeniden düzenlenmesi amacıyla bir konferans toplanmasına karar vermişlerdir⁵. Konferansa, Ankara ve İstanbul hükûmetlerinin birlikte davet edilmesi kararı üzerine, 26 Ocak 1921'de iki hükûmetten de temsilciler göndermesi istenmiştir⁶. İstanbul hükûmeti de Mustafa Kemal Paşa da iki hükûmet arasındaki sorunlara rağmen bu davete olumlu cevap vermiş ve Yunan ordularının yaşadığı mağlubiyet nedeniyle, Yunan hükûmeti de konferansa katılacağını bildirmiş-tir⁷. Bu çerçevede, müttefik, Yunan ve Türk temsilcilerin katılımı ile 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansı toplanmıştır⁸. Türk tarafını kendisine daha yakın gören ve destekleyen İspanyol basını, Paris Konferansı'nın dağılmasından itibaren Londra Konferansı ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler aktarmıştır.

4 Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış*, III/5, Kış 2009, s. 145.

5 Konferansla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XI/33, Kasım 1995, s. 565-612; Adnan Sofuoğlu, Seyfi Yıldırım, "1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa'nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi", *Belleten*, LXXIX/284, 2015, s. 351-384; Nürten Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/4, Temmuz 2012, s. 107-127.

6 Sofuoğlu-Yıldırım, "1921 Londra Konferansı'nda Türk Diplomasisi", s.361-362.

7 Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", s. 109.

8 Ali Türkgeldi bu tarihi 23 Şubat olarak vermektedir ancak bu tarih konferansın açılış tarihi değil genel oturumların başladığı tarihtir. Bkz. Türkgeldi, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s.137.

Konferansın Hazırlık Safhası

Konferansla ilgili İspanyol basınında yer alan ilk haber 26 Ocak 1921 tarihli'dir. Demokrat eğilimli *El Heraldo de Madrid*, siyasetten bağımsız *La Correspondencia de España*, siyasetten bağımsız *La Accion* ve muhafazakar görüşlü *La Epoca* gazetelerinde eş zamanlı olarak yayınlanan 26 Ocak tarihli ilk haberde, Paris Konferansı'nın ardından, 16 Ocak'ta dördüncü kez başbakanlığa getirilen Fransa Başbakanı Aristide Pierre Henri Briand'ın gazetecilere verdiği demece ve bu demece dair yorumlara yer verilmiştir:

“Alınan sonuçtan memnunum. Şimdi, Sevr Antlaşması'nın esaslarını müzakere etmek amacıyla, Londra'ya İstanbul ve Ankara hükümetlerinin ve aynı zamanda Yunan Hükümetinin temsilcilerini davet edeceğiz. Görüldüğü üzere, Türk temsilcilerinin ve Yunan tarafının da katılacağı konferansın ilanı, müttefik hükümetlerin temsilcilerinin, henüz tasdik edilmemiş olan antlaşmanın dışındaki yollarla da Doğu'da barışın sağlanması gerektiğinde hemfikir olduklarına işaret etmektedir. Bu karar, Sevr Antlaşması'nın müzakere edilemediğini söyleyen İngiliz Hükümetinin çok kısa bir süre önce ifade etmiş olduğu görüşle karşılaştırıldığında, izlenen yolun ne olduğu açıkça görülecektir. Anadolu'nun Kemalist idarenin altında durumunun iyileşmesinin ve Yunanistan'ın Sevr Antlaşması'nın kendilerine verdiği ağır görevi Anadolu'da yerine getirmelerini engelleyen kötü durumunun, Lloyd George'a (yani onun politikalarına) nüfuz edip edemeyeceğini bilmek istiyoruz.”

Haberde, Fransız hükümetinin, gerek Yunan Kralı I. Konstantin'in geri dönüşü ve gerekse Türk-Yunan Savaşı'nın Türkler lehine gelişme göstermesi üzerine, Türkiye ile barış antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep ettiği, Ankara hükümetinin temsilcilerinin Londra'daki bu Konferansa çağrılmasının ise İzzet Paşa ile kurulacak temaslara ve İstanbul hükümetinin aracılığıyla olacağı ifade edilmiştir⁹.

9 El Heraldo de Madrid, 26 Enero 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 26 Enero 1921, s. 2; La Accion, 26 Enero 1921, s. 2; La Epoca, 26 Enero 1921, s. 1

Briand, Londra'daki konferansın izleyeceği yolu da şu şekilde aktarmıştı:

“Paris Konferansı, Şark meselenin çözümlenmesi amacıyla Yunan ve Türk delegelerinin de davet edileceği, Şubat’ın ikinci on beş günlük diliminde ve muhtemelen 21’inde, Londra’da müttefik delegelerin de olacağı bir konferansın toplanması kararı aldı. Bu kararın, Yunan ve İstanbul Hükümetlerine bildirilmesi için yarın onlara bir telgraf gönderileceğim. İstanbul Hükümetinin, Londra’ya sadece İstanbul’dan bir heyet gönderilmesine dair, Ankara’daki Kemalist Hükümetle temasa geçme inisiyatifi olacaktır. Konferans, bu kararı almadan önce, Yunan meselesini ele almıştır. Delegeler, Londra’da Aralık’ta toplanmış olan son Konferansta alınan karara uygun olarak, “statüko”nun devam etmesinde hemfikirdir. Sonuç olarak, Atina’daki müttefik büyükelçileri, Kral Konstantin ile görüşmelerini Yunan hükûmeti aracılığıyla sürdürmemeye devam edecekler. Ayrıca müttefiklerin mali yardımları askıda kalacaktır. Yunanistan ve Türkiye’nin davet edileceği bir konferansın toplanması teklifi Lord Curzon’dan geldi. Bunu hemen biz de kabul ettik”¹⁰.

İngiliz hükûmetinin izleyeceği yol hâlen netleşmemiş olmasına rağmen, yeni konferans fikrinin Lord Curzon’dan gelmiş olması, İngiltere’nin politika değişikliğine gideceğinin de bir göstergesi olmuştur.

Konferansın toplanması ile ilgili 27 Ocak tarihli haberde, müttefik devletlerin Türkiye’nin paylaşılmasını içeren Sevr Antlaşması’nı gözden geçirdikleri belirtilmiştir. Habere göre, antlaşma, Osmanlı meclisi tarafından tasdik edilmemişti ve Türk halkı da Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yabancı müdahalesine karşı silahlı direnişe devam ediyordu. Uzun zamandır süren ve giderek ciddileşen Türk-Yunan savaşı, müttefikleri de etkilemiş ve Türk direnişçileriyle uzlaşmanın gerekliliği anlaşılmıştı. Kral Konstantin, İngiltere ve Fransa’nın itirazına rağmen, yeniden Yunanistan tahtına çıktığından beri, Doğu’da mutlak bir sükûnetin olabilmesi için Sevr Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesi düşünülmekteydi. Yunan ordusunun Anadolu’da yaşadığı

¹⁰ El Heraldo de Madrid, 26 Enero 1921, s. 3; La Correspondencia de España, 26 Enero 1921, s. 2; La Accion, 26 Enero 1921, s. 2; La Epoca, 26 Enero 1921, s. 1; El Globo, 28 Enero 1921, s. 1.

son mağlubiyetler, müttefikleri Türk meselesine yeni bir çözüm getirilmesi konusunda harekete geçirmişti. İngilizler, Kuzey Irak'ta savaşmaktan, Fransızlar ise Suriye sınırında Türk direnişçilerle giriştikleri ciddi çatışmalardan artık yorulmuşlardı. İtalya, zaten Anadolu'dan çekilmişti. Yunan tarafı ise düşmanla karşı karşıya gelemiyordu ve İzmir'de bile güç bela durabileceklerdi.

Buna karşılık, Kemalist birlikler Anadolu'nun mutlak hâkimi oluyorlardı. Osmanlı hazinesinin en büyük gelir kaynağı, direnişçilerin hâkim olduğu zengin topraklardan toplanan vergilerdi. Bu vergiler toplanamadığı için de hazinenin durumu oldukça ciddiydi. Borçların faizleri bile ödenememekteydi. Fransız ve İngiliz alacaklılar, son aylarda yaklaşık yüz milyon Frank parayı toplamaktan vazgeçmişlerdi. Hatta kısmen yabancı mülkiyetinde olan ve kısmen de borçlara teminat olarak gösterilen demiryolları bile çalışmamaktaydı. Ayrıca, Kemalist direnişçilerin Bolşeviklerle iş birliği yapacaklarına dair endişe de vardı. Bu durum, İran, Hindistan ve Mısır'da meydana gelebilecek karışıklıklardan dolayı, özellikle de İngiltere için açık bir tehlike ve tehdit oluşturmaktaydı. Batı Avrupa, Doğu'da ne pahasına olursa olsun, sükûnet istemeye başlamıştı. Türkiye'deki durum, umutsuz olmasa da oldukça ciddiydi. Bu nedenle, Türkler için ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve bütün sorunlara çözüm getirecek yeni bir anlaşma yapılmasına ihtiyaç vardı. Görünen köy kılavuz istemezdi ve bu durum yeni bir yol haritasının kaçınılmaz olduğunu müttefiklere göstermekteydi. Farklı ırk ve dinlerin olduğu Osmanlı topraklarında manevi bir birliğin muhafaza edilmesi gerçekten güçtü. Bu farklılıkları kabullenerek ve milletlerin önceliğini teminat altına alınarak, Türkiye'deki maddi birliği bir şekilde korumak gerekiyordu. Ancak müttefiklerin sadece kendileri için değil aynı zamanda Ermeniler gibi küçük milletler ve Batı medeniyetin manevi menfaatleri için de yeni teminatlar (toprak, koruma ve tavizler) aramaları gerekcekti. Yeni konferansta Sevr Antlaşması'ndakinden daha büyük bir başarı elde edilmesi umulmaktaydı¹¹.

İspanyol basınında Türkiye'nin Londra Konferansı'na katılma kararına ilişkin ilk haber 28 Ocak tarihliidir. Habere göre, Türk hükûmeti, İstanbul'daki İngiliz temsilcisine, Doğu sorununu ele almak için şubat ayında Londra'da

11 La Correspondencia de España, 27 Enero 1921, s. 2.

toplanacak olan konferansa delege göndermeye hazır olduğunu bildirmişti. Haberde, Yunanistan hükûmetinin de konferansa temsilci göndereceği belirtilmiştir¹². Ertesi günkü bir haberde, konferans kararı ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, Kemal Paşa eğer yapabilirse İstanbul'a gidebilirdi. *Tıpkı bütün cesur Türkler gibi bu cesur Türk* de müttefiklerle görüşmek amacıyla, gurur verici zaferlerinin de desteğiyle, Sevr Antlaşması'nın feshedilmesini talep edebilirdi. Bu, müttefikler açısından istenmeyen bir durumdu. Nitekim Yunanistan'ın zayıflığı, Osmanlı Devleti'nin dirayetli olduğu anlamına gelmiyordu. Güneydoğu Avrupa'nın muhafazası "Hasta Adam"a emanet edilemezdi. Venizelos'un sürülmesi ve Kemal Paşa'nın başarıları üzerine yapılabilecek en doğru şey barış antlaşmasının revize edilmesi idi¹³. İspanyol basını, müttefikler açısından en doğru tercihin antlaşmada bir revizyon olduğunu düşünüyor ve konferansa olumlu bakıyordu.

Bununla birlikte, Ankara'dan gelen haberlere göre de Türkler antlaşmaya sıcak bakacaklardı. 2 Şubat tarihli habere göre, Kemalist hükûmet bazı ekonomik ve mali sıkıntılar yaşamaktaydı ve bu nedenle de bir an önce anlaşmaya varmak isteyecekti.. Türkiye Hariciye Vekili de kısa süre önce mecliste yaptığı konuşmada, Ankara'nın Türkiye'de barışın yeniden tesisini istediğini ve müttefiklerle müzakerelere girişmeye hazır olduğunu söylemişti. Haberde, kısa süre içerisinde bir anlaşmaya varılmasının beklendiği de ifade edilmekteydi¹⁴. İstanbul hükûmetinin Londra Konferansı'ndan taleplerinin ne olacağına ilişkin de haberler İspanyol basınında yer almaktaydı. Buna göre hükûmet, antlaşmayla Yunanistan'a İzmir konusunda verilen bütün hakların iptalini, milletler ilkesi çerçevesinde Trakya'nın özerkliğinin sağlanmasını, antlaşma ile Ermenistan'a verilen topraklarda Türk hâkimiyetinin sağlanmasını, antlaşmanın Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına zarar veren ekonomik maddelerinin değiştirilmesini ve Türkiye'ye, savunması için yeterli miktarda askerî güç bırakan askerî hükümlerin kaldırılmasını isteyecekti¹⁵. Hükûmet, Yunanistan ve Ermenistan'a bırakılacak topraklarla ilgili maddelerle ekonomik ve askerî hükümlerde değişiklikler talep edecekti.

12 El Sol, 28 Enero 1921, s. 7.

13 La Correspondencia de España, 29 Enero 1921, s. 1.

14 La Correspondencia de España, 2 Febrero 1921, s. 1; Anuario de Ferrocarriles Españoles. 1921.

15 El Siglo Futuro, 4 Febrero 1921, s. 3; El Sol, 4 Febrero 1921, s. 7; La Epoca, 5 Febrero 1921, s. 2.

Ankara hükûmeti ise Türkiye adına konuşabilecek yetkiye sahip tek merciinin kendisi olduğunu beyan ederek, Londra Konferansı'nda Türkiye'nin taleplerini sunacak bir Temsil Heyeti tayin etmeye karar vermişti. Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul hükûmeti arasında da uzlaşmaya varılmaya çalışılıyordu. Kemal Paşa'nın İstanbul'la uzlaşabilmek için tek talebi, Ankara hükûmetinin, Osmanlı Sultanı tarafından tek Türk hükûmeti olarak tanınmasıydı. Sultan, İstanbul'da kalmaya devam edecekti ve hükûmetin merkezi geçici olarak Ankara'da kalacaktı. İstanbul'daki hükûmetin faaliyetlerini durdurması gerekiyordu. Onun yerine, Ankara hükûmetinin tasvip edeceği bir meclis olacaktı. Bu meclis, Sultana, hanedana ve çalışanlarına aylıklarının ödenmesini de taahhüt edecekti¹⁶. Ankara hükûmeti, konferans öncesindeki bu talepleriyle, Türk milletinin tek temsilcisi olduğunu göstererek istiyordu.

Bununla birlikte, Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara hükûmetinin öne sürdüğü taleplerin abartılı bulunduğunu, bu taleplerin Saltanat ve Hilafet haklarıyla ve anayasanın ilkeleriyle bağdaşmadığını ve bu nedenlerden ötürü, Babıali tarafından kabul edilemeyeceğini dile getiren bir telgraf çekmişti. Telgraf şöyle devam etmekteydi: *“Londra Konferansı'yla ilgili olarak, Ankara Hükûmeti, bu konferansa, Osmanlı padişahının tavassutuyla davet edilmiştir ve sadece tek bir Temsil Heyeti, konferansa katılabilir (yani iki hükûmetin temsil heyetleri değil). Ankara Hükûmeti, İstanbul'un talimatlarına uymayı reddedecek olursa, Babıali tek başına hareket etmek zorunda kalacak ve millî tarih ve şuurun geleceğine dair mesuliyet Ankara Hükûmeti'nin idarecileri üzerine kalacaktır”*. Kemal Paşa, bu telgrafa olumsuz bir cevap vermişti. Yine de Londra Konferansı'nın, Türkiye'nin haklarını ortaklaşa savunmaları ve Yunan tarafının iddialarına cevap verebilmeleri açısından iki Türk Temsil Heyetini birleştireceği düşünülmekteydi¹⁷. İstanbul ve Ankara hükûmetleri, ülkeyi kimin temsil edeceği konusunda henüz uzlaşmamışlardı. Muhtemelen iki hükûmet de konferansa kendi temsil heyetini gönderecekti.

Müttefikler ise Türkiye'de İstanbul hükûmetinden başka bir hükûmet tanımamaktaydı. Yine de, Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu sorununun önemli

16 El Imparcial, 8 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 8 Febrero 1921, s. 3; El Globo, 10 Febrero 1921, s. 1.

17 El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

bir rol oynaması ve konferansın kabul edeceği kararların Türkiye'nin tamamına ulaşması istendiği için bütün siyasi çevreler kendisinin konferansa katılması yönünde görüş bildirmekteydi. Bu nedenle, Kemal Paşa'nın konferansa kendi Temsil Heyetini göndermeye karar vermesi, siyasi çevrelerde büyük bir memnuniyet yaratmıştı¹⁸. Kemal Paşa, Müttefik Yüksek Konseyi'ne de bir nota göndermişti. Notada, kayıtsız şartsız Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi talep ediliyordu. Konsey, içerik olarak notayı makul olarak değerlendirmişti. Kont Sforza ve Briand, bazı noktalarda Türk tezine destek veriyordu¹⁹. Müttefikler, Türkiye'nin temsilcisi olarak İstanbul hükûmetini görüyor olmalarına rağmen Anadolu'daki milliyetçi hareketin konferansa katılmaması durumunda, konferans kararlarının da Sevr Antlaşması gibi havada kalacağını düşünerek, Ankara hükûmetinin de katılımını destekliyorlardı.

İstanbul hükûmetinin Londra Konferansı'na göndereceği Temsil Heyeti'ne o sıralarda Roma'da bulunan Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Ankara hükûmetinin göndereceği Temsil Heyeti'ne ise İzzet Paşa başkanlık edecekti. İzzet Paşa'nın yanında eski Hariciye Nazırı, Yusuf Kemal Bey ile Ankara hükûmetinin temsilcisi olacaktı. Habere göre, son zamanlarda, Ankara hükûmetinin, artık Sultan'ın yetkisini tanımayacağına dair söylentiler çıkmıştı. İstanbul hükûmetinin tayin ettiği temsil heyetinin Londra'ya gidişi bunu doğrulamaktaydı. Diğer taraftan, söylentilere göre Sultan, Ankara hükûmetinin resmi taleplerini alır almaz, bu talepleri bir manifesto ile kamuoyuyla paylaşacaktı. Ankara hükûmeti Hariciye Vekili, Paris, Londra ve Roma hükûmetlerine, Londra Konferansı'na katılmaları için yaptıkları daveti kabul ettiklerini ve kısa süre içerisinde Türk halkı adına konuşabilecek tek merci olan Ankara Millet Meclisi tarafından tayin edilecek temsil heyetinin bir araya geleceğini bildirmişti²⁰. Aynı tarihte yayımlanan diğer bir habere göre ise İstanbul hükûmetinin konferansa göndereceği Temsil Heyeti'nin başkanlığını Tevfik Paşa'nın yapacağı ve heyette aralarında Türkiye'nin Romanya'daki eski temsilcisi General Osman Paşa'nın da yer aldığı yaklaşık

18 El Imparcial, 8 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 8 Febrero 1921, s. 3; El Globo, 10 Febrero 1921, s. 1.

19 El Imparcial, 9 Febrero 1921, s. 2; La Correspondencia militar, 8 Febrero 1921, s. 3.

20 El Globo, 12 Febrero 1921, s. 2.

on iki kişinin daha bulunduğu bildirilmiştir²¹. 13 Şubat tarihli habere göre, İstanbul ve Ankara hükûmetleri arasındaki ilişkiler, Mustafa Kemal Paşa'nın, Türkiye adına ayrı olarak hareket etme kararından sonra tamamen kopmuştu²². İki hükûmet de kendilerini Türk milletinin temsilcisi olarak görüyordu ve bu nedenle de konferansa ayrı temsil heyetleri göndereceklerdi. Bu ise müttefiklerin işine gelecek bir durumdu. İki taraf arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak istedikleri sonuçlara ulaşabileceklerdi.

Bu sırada yaşanan önemli bir gelişme de, Ankara'dan gelen habere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın, Londra Konferansı boyunca bütün cephelelerdeki askerî harekâtların durdurulmasını emretmesiydi²³. Kemal Paşa, kendi talepleri doğrultusunda bir barış antlaşması imzalanmasını ve artık savaşa son verilmesini istiyordu.

İstanbul hükûmetinin temsilcileri 17 Şubat'ta Paris'e ulaşmışlardı. Ankara hükûmetinin Temsilcileri ise 16 Şubat'ta Brindisi'ye ulaşmışlardı. Ankara hükûmetinin Temsil Heyeti Bekir Bey'in başkanlığındaydı ve Cemil Bey, Sezai, Vehbi ve Sırrı Beyler ile teknik danışmanlardan oluşmaktaydı. Türkler, etnik ve dinî azınlıkların mutlak serbestliğine saygı göstermeyi taahhüt edeceklerdi. Temsil Heyeti, Sevr Antlaşması'ndaki mali, bahrî ve askerî meselelerle ilgili olarak aşırılığın azaltılmasını ve Türkiye'nin yeniden dirilmesi için müttefiklerin mali yardımını talep edecekti²⁴. Londra'ya hareket eden Türk Temsil Heyeti, barış antlaşmasında Türkiye'nin iç idaresini ilgilendiren maddelerin değişmesini de konferanstan isteyecekti. Heyet, Türkiye'nin hükümlerlik hakları ile mali ve ekonomik bağımsızlığını savunacaktı²⁵. 17 Şubat gecesi, konferansa katılacak Türk ve Yunan heyetleri, Londra'daki Victoria istasyonuna ulaşmışlardı²⁶.

21 El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

22 El Sol, 13 Febrero 1921, s. 7.

23 El Siglo Futuro, 12 Febrero 1921, s.1; El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

24 El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 18 Febrero 1921, s. 1.

25 El Globo, 17 Febrero 1921, s. 3.

26 La Epoca, 18 Febrero 1921, s. 3.

Konferansın Açılışı ve Türk Talepleri

Konferansın açılışı ile ilgili 20 Şubat tarihli habere göre, Londra Konferansı, 21 Şubat Pazartesi günü başlayacaktı. İlk olarak konferansa katılacak İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcileri Dışişleri Bakanlığı'nda bir araya gelerek, ilk oturumda takip edilecek planı belirleyeceklerdi. Ertesi gün ise, St. James Sarayı'nda genel bir oturum gerçekleşmesi bekleniyordu. Konferansta, Türk ve Yunan temsilcileri, Müttefik Devletlerin temsilcileri karşısında fikirlerini beyan etmek üzere hazır bulunacaklardı²⁷. *La Epoca* gazetesinde yayımlanan 21 Şubat tarihli haberde, Londra Konferansına katılacak olan Temsil Heyetleri şöyle aktarılmaktadır:

“Fransa: Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Briand, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot, Fransa'nın Londra'daki elçisi St. Aulaire Kontu ve Cammener; İngiltere: Meclis Başkanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Sir Crowe; İtalya: Dışişleri Bakanı Kont Sforza, İtalya'nın Londra elçisi De Martino ve Maliye Bakanı Meda; Türkiye: Resmî hükümet adına, Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Türkiye'nin Roma'daki temsilcisi Osman Niyazi Paşa ve Türkiye'nin Londra'daki temsilcisi Reşid Paşa; Ankara hükûmeti adına, Bekir Sami Bey ve Cemil Bey²⁸.”

Konferansın ilk genel oturumu 23 Şubat'ta gerçekleştirilmiştir. Bu oturum öncesinde, İstanbul ve Ankara heyetleri bir araya gelerek, Müttefik Yüksek Konseyi'nin karşısında Türkiye'yi temsil edecek tek bir Temsil Heyeti oluşturmaya karar vermişlerdi. Sultan'ın temsil heyeti, sekreteri vasıtasıyla, kendilerinin Ankara'nın politikasını takip edeceğini ve Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini talep edeceğini beyan etmiştir. Tevfik Paşa, İstanbul ve Ankara hükümetleri arasındaki ihtilafların iç meselelerle ilgili olduğunu açıklayacaktı. Konferansın o günkü oturumu yaklaşık bir saat sürmüştür. Oturuma başkanlık eden Lloyd George, sözü, İstanbul heyeti başkanı Tevfik Paşa'ya vermiştir. Tevfik Paşa da Türkiye adına kısa bir

27 El Imparcial, 20 Febrero 1921, s. 2.

28 La Epoca, 21 Febrero 1921, s. 1.

konuşma yapmıştır. Onun ardından General Osman Paşa, Tevfik Paşa'nın konuşmasını belge ve bilgilerle destekleyen bir konuşma yapmıştır. Ardından, İstanbul heyeti, sözü Ankara heyetine bırakmıştır. Ankara heyeti başkanı Bekir Sami Bey, Türk millî tezini savunan uzun konuşmasında, kendi heyetinin, Türk milletini temsil eden tek ve gerçek merci olduğunu söylemiş olsa da konferansın, İstanbul heyetinin açıklamalarını dinlenmesine itiraz etmemiştir. Bekir Sami Bey, Doğu barışının, eşitlik ilkesine dayalı olmadığı takdirde mümkün olamayacağını belirtmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devam etmesini, bölünmez bütünlüğünün onaylanmasını ve bu bütünlüğün dışında sayılabilecek Arapların yaşadığı toprakların sınırlarının ise milletlerin kendi geleceklerini tayin etme ilkesine göre çizilmesini talep etmiştir. Ayrıca boğazların özgürlüğüne kavuşmasını da istemiştir. Bekir Sami Bey'in konuşması, sorunları genel bir bakış açısıyla değerlendirmekle birlikte, çok ılımlı bir şekilde ve düzgün ifadelerle yapılmıştı. Kendisi şunun üzerinde de durmuştu: *"Ankara Hükûmeti Temsil Heyeti, Müttefik devletlere barış şartları sunmayacak, ancak Konferansın sağduyu ve ihtiyatına mutlak itimat edecektir"*. Bu beyanname, Bekir Sami Bey'in yaptığı konuşma gibi olumlu bir izlenim oluşturmuştur²⁹. Hem İstanbul hem de Ankara hükûmeti verdikleri ılımlı mesajlarla Londra Konferansı'nda müttefiklerin kendilerine karşı sert tutumlar izlemesini engellemeye ve barış isteklerinde samimî olduklarını göstermeye çalışmışlardı.

Nitekim 24 Şubat tarihli bir habere göre, Türk heyetlerinin konferansta yaptığı beyanlar, Fransız ve İtalyan basınında olumlu bir hava oluşturmuştu. İngiliz basınında ise Bekir Sami Bey'in konuşması, Doğu sorununun çözüme kavuşturulması için bir teşebbüs olarak nitelenmiştir. Bununla birlikte, Türk temsilcileri, ilk oturumda elle tutulur teklifler sunmamışlardı. Kont Sforza, oturumun ardından, Bekir Sami Bey ile uzun bir toplantı yapmıştı. Türk temsilcileri, 24 Şubat'taki oturumda, müttefiklere taleplerini sunacaklardı ve sonraki oturumlarda da müttefiklerin tezi ele alınacaktı³⁰.

29 El Sol, 24 Febrero 1921, s. 1; El Siglo Futuro, 24 Febrero 1921, s. 2; La Voz, 24 Febrero 1921, s. 1; La Correspondencia Militar, 24 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 26 Febrero 1921, s. 3.

30 La Accion, 24 Febrero 1921, s. 3; El Siglo Futuro, 24 Febrero 1921, s. 3.

23 Şubat tarihli oturumun ardından, basın mensupları her iki Türk heyetine sorular yöneltilmişlerdi. Türk heyetleri, konferansın kendilerini karşılamasından duydukları memnuniyeti bildirmişlerdi. İstanbul Temsil Heyeti Başkanı Tevfik Paşa, hemen konakladığı otele dönmüştü. Her iki heyet de konferansta konuşmalarını yapmıştı. Ancak Lloyd George'un Sevr Antlaşması'na dair fikirlerini belirtmeleri istendiğinde, Tevfik Paşa ve Bekir Sami Bey, ayrı ayrı yaptıkları konuşmalarda kırk sekiz saatten önce düşüncelerini belirtmelerinin mümkün olmadığı cevabını vermişlerdi. Lloyd George'un ısrarı karşısında 24 Şubat'ta konferansa dönmeye karar vermişlerdi. 23 Şubat'ta öğlen yemeğinden hemen sonra, iki Türk Temsil Heyeti, konferansa beyan edilecek Türk tekliflerini değerlendirmek üzere Bekir Sami Bey'in odasında bir araya gelmişlerdi. Görüşmeler oldukça gizli yapılmış ve bütün öğleden sonra ve muhtemelen gece boyunca sürmüştü. Bekir Sami Bey, görüşmelerin sonucuna dair sorulan soru üzerine, üstesinden gelinemez sıkıntılar olmadığını ve Türkiye'nin ege-men güç olarak haritadan silinmemesi hâlinde her teklifi reddetmeyecekleri cevabını vermişti. Türk tarafının taleplerinin başta Sevr Antlaşması'nın Trakya, İzmir, boğazlardaki tarafsız bölge ile askerî, ekonomik ve mali konulardaki maddelerine yönelik olması bekleniyordu. İzmir limanının Türkiye'ye iade edilmesi konusunda da ısrarcı olunacaktı³¹. İki Türk heyeti, konferansta Türk tarafının elinin güçlenmesi için ortak hareket etme kararı almışlar ve bu çerçevede de taleplerini dile getirmeden önce bir araya gelerek ortak noktada buluşmaya çalışmışlardı.

Konferans Müzakereleri

Konferansın 24 Şubat 1921 tarihli oturumunda, Türk ve Yunan heyetleri, konferanstan beklentilerini aktarmışlar ve böylece Doğu sorunu ile ilgili müzakereler başlamıştır. Öncelikle Türk tarafı barışla ilgili taleplerini konferansa bildirmiştir. Oturumun resmî bildirisine göre, Tevfik Paşa'nın yokluğunda, Reşid Bey, Türk temsil heyetlerinin hemfikir olduklarını ve Türkiye'nin taleplerini Bekir Sami Bey'in izah edeceğini beyan etmiştir. Habere göre, Türk tarafının talepleri şöyleydi:

31 El Imparcial, 24 Febrero 1921; La Accion, 24 Febrero 1921, s. 1.

“Avrupa’da 1913 yılı sınırlarına geri dönülecek. Anadolu’da ilgili tarafların belirleyeceği bir hat üzerinde sınırlar nizami bir şekilde tespit edilecek ve bu sınırlar, Arap çoğunluğun yaşadığı toprakları da içine alacak. Doğu’da Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, Ankara ile Erivan arasında imzalanan antlaşmada çizilen hat olarak belirlenecek. Yunan birlikleri, İzmir bölgesindeki Türk topraklarını tahliye edecek. Bu topraklar, mutlak bir şekilde Türklerin hâkimiyetine iade edilecek. Türkiye, Boğazlardan geçişin İstanbul’un güvenliğini sıkıntıya sokmayacak şekilde serbest olmasını kabul edecek ancak Boğazlar Türk hâkimiyetine iade edilecek. Boğazlar askersizleştirilecek, Boğazlar meselesiyle meşgul olacak milletlerarası bir komisyon tayin edilecek ve bu komisyonda Türkiye’nin de temsilcisi olacak. Etnik azınlıkların himayesi ve modern ilkelere dayalı adli reform programı hazırlamak üzere yabancı ve Türklerden oluşan bir hukuk Komisyonu oluşturulacak. Türkiye’ye, iç düzenini sağlamaya ve sahilleri ve sınırları savunabilmeye yeterli deniz ve kara birlikleri tahsis edilecek. Bütün Osmanlı topraklarında yabancı makamların da yardımıyla jandarma birlikleri yeniden teşkil edilecek.”³²

Bunların yanı sıra Türkiye, barış antlaşması imzalanır imzalanmaz, yabancı birliklerin İstanbul’dan çekileceğine itimat etmekteydi. Mali ve iktisadi hükümler konusunda ise Türkiye, mutlak mali ve iktisadi bağımsızlık ve karşılıklı olarak zararların ve tamiratın hesaplanmasını talep etmekteydi. Türk Temsil Heyeti, Türklerin Trakya ve İzmir’deki nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğuna dair rakam ve istatistiki verileri sunan bir açıklama da yapmıştı.

Yunan Temsil Heyeti ise İzmir ve Doğu Trakya topraklarındaki nüfusu oluşturan unsurlara dair Türk temsilcilerinin sabah saatlerinde sundukları istatistiki verilerle ilgili öğleden sonraki oturumda bilgi vermiştir. Kalogeropoulos, bu meselenin, barış Konferansından önce Venizelos tarafından derinlemesine ele alındığını hatırlatmış ve yeniden gündeme getirileceğini düşünmemiş

32 La Voz, 25 Febrero 1921, s. 2; El Imparcial, 25 Febrero 1921, s. 2; La Epoca, 25 Febrero 1921, s. 3; La Correspondencia Militar, 25 Febrero 1921, s. 1; La Accion, 25 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 28 Febrero 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 1.

olduklarını ifade etmiştir. Konuşmasında, her halükarda, sunulması gereken her veriyi sağlamaya hazır olduklarını belirtmiş ve diğer Yunan temsilcisi de çeşitli Türk ve Yunan istatistiklerini okumuştur. Yunan heyeti, bu istatistikler çerçevesinde sözü edilen bölgelerdeki Yunan unsurunun Türkler üzerinde çoğunluk olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Ayrıca, Doğu'da barışın yeniden tesis edilmesi için hemen nihai bir çözüme varılması gerektiğini vurgulamıştır. Oturum, ertesi gün Türk ve Yunan temsilcilerinin bir kez daha bilgi vermeleri kararıyla sona ermiştir³³. İki taraf da İzmir ve Doğu Trakya'da kendi vatan-daşlarının çoğunluk nüfusu oluşturduğunu iddia etmişler ve bununla ilgili istatistikî veriler ortaya koymuşlardı.

Konferansın 25 Şubat tarihli oturumunda, Sadrazam Tevfik Paşa, müttefik devletlerin, Türkiye'nin hayatta kalmasını istediklerini ve bu durumda Türkiye'ye yaşaması için şartlar sunmaları gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Sevr Antlaşması, Yunanistan için Türkiye'nin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Ancak artık bunun o kadar kolay olmadığı görülmüş ve Yunan tarafı da beklenen başarıyı sağlayamamıştı. Fransa ve İngiltere, Kilikya ve Mezopotamya meselesiyle başa çıkamıyorlardı. Öyleyse, bu problemi ortadan kaldırmak, yani Türkiye'nin hayatta kalması için imparatorluktan koparılan ve Türklerin yaşadığı bölge ve vilayetlerin hepsinin yeniden bir araya getirilmesi ve dâhili ve harici her hususta Türk egemenlik haklarına saygı duyulması gerekmekteydi.

26 Şubat tarihli habere göre, Mustafa Kemal Paşa, imparatorluğun Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı vilayetlerin dışında kaybettiği toprakların farkındaydı. Ancak bu toprakların hiçbir şekilde terk edilmemesini istiyordu. Kars, Ardahan ve Batum vilayetlerini, Doğu Trakya ve hinterlandıyla birlikte İzmir bölgesini talep ediyordu. O'na göre, Ermeni bölgeler ise kendi kaderlerini belirleyebilirlerdi. Boğazlarda ticarî geçişin serbestliği saklı kalmak şartıyla, Osmanlı Sultanı İstanbul'da kalmalıydı. Kaybedilen vilayetlerdeki Türk azınlıkların himayesi Türkiye'ye verilmeli ve Türklerin tam ve mutlak olarak bağımsızlığı sağlanmalıydı. Kapitülasyonlar ise mutlaka kaldırılmalıydı.

33 La Voz, 25 Febrero 1921, s. 2; El Imparcial, 25 Febrero 1921, s. 2; La Epoca, 25 Febrero 1921, s. 3; La Correspondencia Militar, 25 Febrero 1921, s. 1; La Accion, 25 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 28 Febrero 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 1.

Oturumda, Yunan Heyeti ise hem Sevr Antlaşması'nın değişiklik yapılmadan devam etmesi, hem de statükoyu değiştirebilecek herhangi yeni bir şey yapılmaması gerektiğini savunuyordu. Müttefik devletler nezdinde, Venizelos'un düşmesi, Yunan hükûmetinin tarafsızlara geçmesi ve Kral Konstantin'in yeniden idareyi ele alması hoş karşılanmamıştı. Venizelos'un düşmesinin kökenleri iç politikada gizliydi. Eğer bir şekilde milletlerarası bir sorundan kaynaklansa müttefikler müdahale edebilirlerdi. Venizelos Yunanistan'ı, Fransa ve İngiltere'ye yaslanmak gibi bir bağımlılığa sahipti. Hükûmeti ele geçiren Yunan tarafsızlar ise Alman hayranıydı. Yeniden tahta çıkan Kral Konstantin ise müttefikler lehine beyanlarda bulunmaktaydı. Yunan heyet, Yunanistan'ın işgal ettiği toprakları tahliye etmesinin o toprakları anarşiye teslim etmek anlamına geleceğini ve Boğazlardaki durumu da tehlikeye sokacağını savunuyordu. Bu nedenle de Sevr Antlaşması dokunulmaz olarak kalmalıydı.

25 Şubat tarihli oturumda, Bulgaristan ile ilgili meseleler de görüşülmüştür. 1913'te Ege denizine çıkış sağlamış olan Bulgaristan, Neulley ve Sevr Antlaşmaları ile bu imkândan mahrum kalmıştı. Habere göre, Sevr Antlaşması'nın Doğu Trakya'ya atfı yapan 27. maddesinde Bulgaristan'ın Türkiye'yle olan Ege Denizi sınırı kesilmiş ve hatta Bulgaristan bu denizinden yaklaşık otuz kilometre uzaklaşmıştı. Dedeağaç yoluyla geçiş serbest olmuştu, ancak Yunan ve Bulgar taraflarının birbirlerine husumetleri nedeniyle, bu sorun, içinden çıkılmaz bir hâle dönüşebildi. Üstelik Bulgaristan, Marmara Denizi ve Gelibolu yarımadası dışında, Bulgarların, bütün Doğu Trakya'da Türk ve Yunan unsurlar üzerinde çoğunluğa sahip olduğunu vurgulamaktaydı. Coğrafi, etnik ve ekonomik temelli bu görüşlere cevap verirken, Bulgaristan, nüfusun büyük çoğunluğunu Bulgar unsurların oluşturduğu toprakların, Ege Denizi'ne bir çıkışla birlikte kendilerine teslim edilmesini, Trakya'nın geri kalanında otonom bir devlet oluşturulmasını, bu devletin, ya büyük bir güç olarak Fransa'nın veya İsviçre ve İsveç gibi küçük bir devletin himayesine verilmesini ve İstanbul ve Boğazlarda Türkiye'nin egemenlik hakkına saygı duyulması ve bu yerlerde tarafsız bir rejimin kurulmasını talep ediyordu.

Oturumda Ermenilerin talepleri de dikkate alınmıştır. Sevr Antlaşması'nın 88. maddesinde Ermenistan, bağımsız ve hür bir devlet olarak tanınmıştı. Bu nedenle, Ermeniler de barış antlaşmasının yürürlükte kalmasını istiyorlardı.

Ermenilere göre, Türklerin, Ermenilerin azınlıkta olduklarını söylemeleri geçerli bir argüman değildi. Nitekim eğer azınlık olsalar da bunun nedeni büyük katliamlar sonucunda nüfuslarının azaltılmasıydı. Ermenistan, Kafkaslardaki kısmının Bolşevikleşmesi ve Bolşevizm odağını genişletmesi dışında, Ermenilerin sınırlarının belirlenmesi konusunda hiçbir kolaylık sağlamayacaktı³⁴. Doğu sorununda öncelikli çözülmesi gereken konularla doğrudan ilgili 4 devletin görüşleri alınırken müzakereler sürüyor ve bazı kararlar da alınıyordu.

25 Şubat'ta Ankara ve İstanbul hükümetlerinin temsilcilerinin katıldığı oturum öğleden önce saat 11'de toplanmıştı. Kısa süren oturumun ardından müttefikler, İzmir ve Doğu Trakya halkı meselesini, milletlerarası bir inceleme komisyonuna bırakmaya karar vermişlerdi. Türkiye ve Yunanistan, ne olursa olsun, bu inceleme ve hakem komisyonunun kararını ve Sevr Antlaşması'nın diğer hükümlerini kabul edeceklerdi. Ayrıca bu iki devlet, sözü edilen inceleme komisyonunun faaliyetleri sırasında veya barışın imzalanmasına kadar geçecek süre içinde, aralarındaki husumeti sona erdirmeyi, esirlerin karşılıklı olarak mübadele edilmesini ve Türk ve Rum etnik azınlıklar için karşılıklı güvenceler vermeyi taahhüt edeceklerdi.

Bekir Sami Bey, bu tekliflerin, Türkiye'nin yaptığı taleplerin kabulü gibi telakki edildiğini söyleyerek, konferansa teşekkürlerini sunmuştur. Türk temsilcileri çekildikten sonra, Yunan temsil heyetine de bu kararlar sunulmuştur. Yunan heyetinin başkanı Kalogeropoulos, Türklerin yaptığı teklifleri öğrendikten sonra, üzerinde anlaşılan inceleme komisyonunun, Yunan birliklerinin Trakya ve İzmir'den çekilmesini uygun bulmamasını talep etmiş ve müttefiklerle Yunan heyet başkanı bu konuda anlaşmışlardı. Kalogeropoulos, Yüksek Konsey'e, hükûmetine danışmadan önce bu tekliflere bir cevap veremeyeceğini, hükûmetinin cevabını alır almaz kendilerine bildireceğini ifade etmiştir. Londra Konferansı'na iki Türk Temsil Heyetinin katılmış olması, konferansın, Türkiye tarafından yapılan talepleri göz önünde bulunduracağına dair genel bir beklenti oluşturmuştur. Bunun için görevlendirilmiş olan Ekümenik Patrik, Yunan tarafının taleplerini konferansta sunmak amacıyla Londra'ya doğru yola çıkmıştır.

34 La Epoca, 26 Febrero 1921, s.

Öğleden sonra saat beşteki oturumda, Türk heyetiyle müttefikler arasında ekonomik konularla ilgili müzakereler yapılmıştır. Müzakereler sırasında, İstanbul heyeti delegeleri, Ankara hükûmeti ile istişare yapmadan, Sevr Antlaşmasının hükümlerinden herhangi birini kabul etmek konusunda yetkilerinin olduğunu beyan etmişlerdir. Lloyd George, Türk heyetine, konferansın, Yunanistan ile Türkiye arasında bekleyen meseleleri adil bir şekilde çözüme kavuşturmak istediğine dair güvenceler vermiştir. Konferansın 26 Şubat tarihli oturumunda, Ermenistan ile Kürdistan'a dair sorunların görüşülmesine karar verilmiştir³⁵.

Londra Konferansı'nın 26 Şubat günü sabah oturumunda Ermeni ve Kürt meseleleri ele alınmıştır. Ermeni Temsilci Bogos Nubar Paşa, Kilikya Ermenileri için güvenceler istemiş ve bir başka Ermeni temsilci de Türklerle Ermeni hükûmeti arasında imzalanan antlaşmanın hükümlerini protesto etmiştir. Zira bu antlaşma ile iki Ermeni vilayeti, Türklerin hâkimiyetinde kalmıştı. Bekir Sami Bey, Türkiye adına, Kürdistan'la ilgili olarak, Ankara'daki meclisin bütün Kürt vilayetlerine özerklik verecek bir kanunu oylamış olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca Kürtlerin, mecliste geniş bir temsil hakkına sahip olduklarını da vurgulamıştır. Sözlerini Türkiye'de Ermenistan'a verilecek toprak olmadığını, dolayısıyla Türk topraklarında büyük Ermenistan diye bir devlet kurulamayacağını söyleyerek bitirmiştir. Lord Curzon'un kendisine, müttefiklerin Ermenistan'a devlet kurması için vermiş olduğu sözü hazırlatması üzerine, Bekir Sami Bey kısaca şöyle cevap vermiştir: *"Türkiye, Ermenistan'la barış ve iyi bir uyum içinde yaşamaktan başka bir şey istememektedir"*³⁶.

Ermeni temsilciler ise Büyük Ermenistan olarak tarif ettikleri ve Diyarbakir ve Kilikya'nın da dâhil olduğu Ermeni sınırının, Wilson ilkelerine göre belirlenmiş hâlini talep etmekteydiler. Müttefiklerin Kürdistan'la ilgili görüşü ise, büyük ihtimalle bölgenin Türkiye'ye dâhil edilmesi yönündeydi. Nitekim bu bölgede Türk nüfusu yüksekti ve bölge için bir özerkliğin talep edilmesi nafil olacaktı. Londra'da Türkiye'nin menfaatlerini savunan Osmanlı temsil-

35 La Accion, 26 Febrero 1921, s. 2; El Imparcial, 26 Febrero 1921, s. 1; La Voz, 26 Febrero 1921, s. 2; El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 2; La Epoca, 26 Febrero 1921, s. 2; El Sol, 26 Febrero 1921, s. 7.

36 El Imparcial, 27 Febrero 1921, s. 1; El Siglo Futuro, 28 Febrero 1921, s. 1; La Epoca, 28 Febrero 1921, s. 1; El Globo, 2-3-1921, s. 1.

cilerinin Kürt asıllı olmaları da aslında Türk-Kürt diye bir sorun olmadığını göstermekteydi. Toplantıda mali-ekonomik meseleleri konusunda Türk temsilciler, çeşitli hususların müzakere edildiği farklı komisyonlarda etkili bir şekilde temsil edilmek istediklerini bildirmişlerdi³⁷. Lord Curzon'un açıklamasına göre, müttefikler, verdikleri söz gereğince Ermenistan için kazanımlar elde etmeye çalışacaktı. Ancak Kürt sorunu ile ilgili olarak müttefikler tarafından herhangi bir adım atılması ise beklenmiyordu.

5 Mart tarihli habere göre, Lloyd George, Briand ve Kont Sforza, Türk ve Yunan heyetlerinin talep ve düşüncelerini dinledikten sonra, Trakya ve İzmir'de yapılan anketlerin Yunanistan'ın aleyhine sonuçlar içermesi ve Ankara hükûmetinin Sevr Antlaşması'nın ekonomik hükümlerine yeşil ışık yakması nedeniyle fikirlerini değiştirmeye başlamışlardı. Türk heyetinin ılımlı tutumunu devam ettirmesi olumlu bir izlenim bırakmıştı. Yunan heyetinin ise Doğu barışının, kendi çıkarlarına hizmet etmeden yeniden tesisini sağlayacak bir uzlaşmayı kabul etmesi beklenmemektedir. Büyük ihtimalle müttefikler, Yunan heyetinin olmadığı oturumlarda İzmir ve Trakya meselelerini görüşmek için yeniden bir araya geleceklerdi. Yüksek Konsey, muhtemelen cevabını vermeden önce Türk ve Yunan heyetlerini yeniden dinleyecekti. Anlaşıldığına göre, taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamazsa, konferans, Yunanistan'ı Türkiye karşısında terk edebilirdi. Ayrıca müttefikler, Yunanistan'a mali yardımı kesecekler ve Türkiye ile olan düşmanlıklarını sonlandıracaklardı. Yüksek Konsey toplantısının ardından müttefikler, 4 Mart'ta Türk ve Yunan temsil heyetlerini davet etmişlerdi. Bu heyetlerin masanın ucunda herhangi bir söz söylemedikleri gözlemlenmekteydi³⁸. İspanyol basınına göre Türk-Yunan sorunu ile ilgili müttefikler artık Türk tarafının taleplerine sıcak bakmaya başlamışlardı ve muhtemelen bu talepleri kabul edeceklerdi.

Londra Konferansı'nın, 4 Mart tarihli oturumu, Türk ve Yunan temsil heyetlerinin 24 Şubat tarihli müttefik teklifine cevaplarının dinlenmesi için toplanmıştı. Kalogeropoulos, Yunanistan Millet Meclisinin müttefiklerin teklifini geri çevirdiğini söylemiştir. Yunan hükûmeti, sözü edilen teklifin kabul edi-

37 El Sol, 27 Febrero 1921, s. 1.

38 La Correspondencia Militar, 5 Marzo 1921, s. 1.

lecek olmasının, Yunan tarafının uğruna çok fazla fedakârlık yaptığı ve müttefiklerin Sevr Antlaşması'yla bahşetmiş olduğu kazanımların terk edilmesi anlamına geleceğini düşünmekteydi. Yunan temsilci, Yunanistan'ın barış istediğini ve kendisinin Konferansın Doğu'daki sükûneti sağlayacak herhangi bir teklifi, hükûmetine iletmeye hazır olduğunu söyleyerek sözlerini bitirmiştir. Sonrasında, Türk heyeti, Ankara hükûmetinin Londra Konferansı'nın kararını kabul ettiğini ancak incelemenin müttefiklerin gözetimi altında yapılmasını istediğini bildirmiştir. Nitekim Yunan tarafı, Müslümanları Yunanistan lehine beyanatta bulunmaları için zorlayabilirdi. Türk heyeti, Ankara hükûmetinin, Sevr Antlaşması'nın hükümlerini de bu antlaşma ile Türkiye'nin hür ve bağımsız bir devlet olması sağlandığı takdirde kabul edeceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir. Türk tarafı, Ermenistan ve Türkistan arasındaki ihtilafların çözümü konusunda, Yüksek Konsey'in adil tavrına güvenmekteydi. Konferans, Türk ve müttefik esirlerinin mübadelesi sorununu bir sonraki oturumda ele almaya karar vermiştir³⁹. Müttefiklerin, 24 Şubat'ta yaptıkları teklife göre, İzmir ve Trakya'daki durumu incelemek üzere bir komisyon kurulacaktı. Türk tarafı bu teklifi kabul etmiş olsa da Yunan tarafı gerçeklerin gün yüzüne çıkacağını görerek bu teklife olumsuz cevap vermişlerdir.

Konferansın 9 Mart tarihli oturumunda, Doğu sorunu değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili haberde, müttefiklerin kısa süre içerisinde İstanbul'u Türklerin hâkimiyetine bırakan bir çözümü düşündükleri, boğazların kontrolünün de yeniden Türkiye'ye ait olmasının sağlanacağı, İzmir'de özerk bir yönetim kurulabileceği ifade edilmiştir. Habere göre, Londra Konferansı, Türk ve Yunan heyetlerini son kez dinledikten sonra, 10 Mart'ta nihai kararını verecekti⁴⁰. Konferansın Türk tarafı lehine bir çözüm arayışına girdiği süreçte, Yunan tarafı ise barışı zora sokacak eylemler planlamaktaydı.

Nitekim Atina'dan gelen bir telgrafta, Anadolu'daki Yunan birlikleri komutanı Papoulas, Londra'ya hareketi öncesinde Yunan Savaş Bakanı'na, müttefiklere Trakya ve İzmir'in tahliye edilmesi teklifinin geri çevrildiğini ve Kemalistler takviye almadan, Yunan ordularının saldırıya geçmesine karar

39 La Epoca, 5 Marzo 1921, s. 3.

40 El Siglo Futuro. 10 Marzo 1921, s. 3; El Sol, 11 Marzo 1921, s. 5; El Siglo Futuro, 10 Marzo 1921, s. 3; La Epoca, 11 Marzo 1921, s. 2.

verildiğini bildirmesini istemiştir. Alınan bu haber üzerine 11 Mart sabahı, müttefikler, Türk ve Yunan taraflarını uzlaştırmak için birçok toplantı yapmışlardı. Lloyd George, Yunan delegeleri ile görüşürken, Briand ve Kont Sforza ise Türk tarafıyla bir araya gelmişlerdi. Görünüşe göre, amaç, şu temellerde bir anlaşmaya varılmasına yönelikti: *İstanbul'un tahliyesi, Boğazların denetiminin milletlerarası hâle getirilmesi, Gelibolu'nun Yunan denetiminde kalması; İzmir'in hâkimiyetinin belirli ölçüde Yunanistan'da olması ve karşılığında Türklerin şehrin limanına serbestçe girebilmesi*. Habere göre, İzmir, her yönden güçlülere neden olmaya devam etmekteydi. Türkiye, İzmir'e ilk oturumlarda öne sürülen inceleme komisyonunun gönderilmesini istiyordu. Kilikya bölgesiyle ilgili Fransız-Türk müzakereleri de olumlu gitmekteydi⁴¹. Yunan tarafındaki savaş hazırlığı, müttefiklerin uzlaşma sağlamak için Yunanistan lehine adımlar atmasını da sağlamıştır. Ancak Türk tarafının İzmir'in Yunan işgalinde kalmasını kabul etmeyeceği de açıktı.

Londra Konferansı, müzakerelerini 11 Mart 1921'de sonlandırmıştır. 12 Mart tarihli habere göre son oturumda, ertesi gün sabah on birde, iki ülkenin temsil heyetlerine, Lloyd George'un Türk-Yunan anlaşmazlığına dair tasarısı resmî olarak iletilecekti. 12 Mart'taki oturumun ardından, temsil heyetlerinin biri Atina'ya, diğeri İstanbul'a ve öteki Ankara'ya hareket edecekler ve hükûmetlerinin cevabını müttefiklere bir ay veya altı hafta içerisinde ileteceklerdi. İngiltere'deki diplomatik çevreler, teklif edilen tasarının her iki tarafça kabul edileceği beklentisi içerisindeydi. Yunan tarafı, menfaatlerini savunan tek müttefik devlet olan İngiltere'nin taleplerini kabul etmemesi durumunda, Türk-Yunan sorununu çözme sorumluluğu Yunanlılara kalacaktı. Türkler açısından ise kendilerine tanınan imtiyazların cömertçe oluşu düşünülmekteydi ve bu imtiyazlara Ankara ve İstanbul hükûmetlerinin ikna olması beklenmekteydi. Bu sırada, M. Briand ve Türk heyeti, Kilikya'nın süratle tahliyesi, esirlerin kurtarılması ve düşmanlıkların derhal durdurulmasına ilişkin bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardı. Türkiye, bu kazanıma karşılık olarak topraklarında yaşayanların ve onların mallarının güvenliğini sağlamayı ve azınlıkları korumayı taahhüt edecekti⁴².

41 El Sol, 11 Marzo 1921, s. 5; La Voz, 11 Marzo 1921, s. 1.

42 El Siglo Futuro, 12 Marzo 1921, s. 2; El Globo, 15 Marzo 1921, s. 2.

Müttefikler, Saint James sarayında, Sevr Antlaşması'nda yapmayı uygun gördükleri değişikliklere dair metni, Türk ve Yunan taraflarına 12 Mart'ta sunmuşlardır. Yunan tarafı, bu teklifleri hükûmetlerine ileteceklerini bildirmiştir. İki Türk heyeti, Türkiye'nin İzmir ve Trakya'da bir teftiş komisyonunun tayin edilmesini her zaman kabul ettiğini, ancak Yunan tarafının buna itiraz ettiğini hatırlatmıştır. Lloyd George, İzmir ve Trakya için öngörülen ilk çözümler dışında karşı tekliflerin bir bütün oluşturduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine de Osmanlı delegeleri kendi hükûmetlerinden talimatlar bekleyeceklerini ifade etmişlerdir⁴³. 18 Mart tarihli habere göre, Türkiye, müttefiklerin teklif ettiği çözüm önerilerini kabul etmişti⁴⁴. Aslında, Londra Konferansı'nda Yunan temsilcilerinin özellikle son günlerdeki tutumu, bir barış imzalanabileceği fikrini ortadan kaldırmıştı. Zaten Yunan orduları kumandanının ifadesine göre Yunanlılar, yeni bir taarruzun hazırlığı içerisindeydiler. Bu çerçevede Londra Konferansı da sonuç alamayan konferanslar serisine katılmıştır.

43 La Epoca, 14 Marzo 1921, s. 4.

44 La Epoca, 18 Marzo 1921, s. 3; El Sol, 19 Marzo 1921, s. 5.

Sonuç

İspanyol basını, Londra Konferansı ve Sevr Antlaşması'nın revizyonu konusunda yapılan müzakereleri aktarmasının yanı sıra gerek konferansın toplanma haberi sonrasında ve gerekse müzakereler boyunca yaptıkları yorumlarda Türkiye'nin çıkarlarını destekledikleri anlaşılmaktadır. Henüz Londra Konferansı toplanmadan önce yapılan yorumlarda, Yunanlıların Mustafa Kemal Paşa ve Türk orduları karşısında başarılı olamayacakları öngörülmekteydi. Türkiye ile uzlaşmanın tek yolu şartları oldukça ağır olan ve TBMM tarafından onaylanmayan Sevr Antlaşması'nda Türk talepleri doğrultusunda düzenlemeler yapılmasıydı. Bu çerçevede, İspanyol basını konferansın toplanmasını olumlu karşılamaktaydı.

Londra Konferansı, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmaya başlaması üzerine müttefik devletlerin Sevr Antlaşması'ndan geri adım atmaya başladıkları önemli bir konferanstır. Konferans müzakerelerinde Türk tarafını barışa ikna edebilmek için müttefiklerin büyük tavizlerde bulundukları görülmektedir. Konferansta müzakere edilen konular ile bu konulara dair Türk-Yunan talepleri İspanyol gazetelerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. İspanyol basını, Türk heyetinin uyumlu ve ılımlı tavrına karşılık Yunan heyetinin uzlaşmaz tavırlar takınmasının müttefik devlet temsilcilerinin Türkiye lehine dönmesiyle sonuçlandığını ve Türk talepleri doğrultusunda kararlar alındığını vurgulamaktadır. Londra Konferansı ile ilgili İspanyol haberleri incelendiğinde, büyük ölçüde konuyla ilgili bilgi aktarımı yapıldığı ve çok fazla yorum yapılmadığı görülmektedir.

Kaynakça

Anuario de Ferrocarriles Españoles. 1921.

Anıkan, Muzaffar, “XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 23, Sayı 3-4, Ankara, 1968, s. 239-256.

Çetin, Nurtan, “Londra Konferansı’nda Ahmet Tevfik Paşa”, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, II/4, Temmuz 2012, s. 107-127.

El Globo, 10 Febrero 1921, s. 1.

El Globo, 12 Febrero 1921, s. 2.

El Globo, 15 Marzo 1921, s. 2.

El Globo, 17 Febrero 1921, s. 3.

El Globo, 2 Marzo 1921, s. 1.

El Globo, 26 Febrero 1921, s. 3.

El Globo, 28 Enero 1921, s. 1.

El Globo, 28 Febrero 1921, s. 2.

El Heraldo de Madrid, 17 Febrero 1921, s. 1.

El Heraldo de Madrid, 26 Enero 1921, s. 3.

El Imparcial, 20 Febrero 1921, s. 2.

El Imparcial, 24 Febrero 1921.

El Imparcial, 25 Febrero 1921, s. 2.

El Imparcial, 26 Febrero 1921, s. 1.

El Imparcial, 27 Febrero 1921, s. 1.

El Imparcial, 8 Febrero 1921, s. 1.

El Imparcial, 9 Febrero 1921, s. 2.

El Siglo Futuro, 10 Marzo 1921, s. 3.

El Siglo Futuro, 12 Marzo 1921, s. 2.

El Siglo Futuro, 24 Febrero 1921, s. 3.

El Siglo Futuro, 26 Febrero 1921, s. 1.

El Siglo Futuro, 28 Febrero 1921, s. 1.

El Siglo Futuro, 4 Febrero 1921, s. 3.

El Siglo Futuro. 10 Marzo 1921, s. 3.

El Sol, 11 Marzo 1921, s. 5.

El Sol, 12 Febrero 1917, s. 7.

El Sol, 13 Febrero 1921, s. 7.

El Sol, 19 Marzo 1921, s. 5.

El Sol, 24 Febrero 1921, s. 1.

El Sol, 26 Febrero 1921, s. 7.

El Sol, 27 Febrero 1921, s. 1.

El Sol, 28 Enero 1921, s. 7.

El Sol, 4 Febrero 1921, s. 7.

- Kara, Bülent, “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, Gazi Akademik Bakış, III/5, Kış 2009, s. 143-170.
- La Accion, 24 Febrero 1921, s. 1, 3.
- La Accion, 25 Febrero 1921, s. 1.
- La Accion, 26 Enero 1921, s. 2.
- La Accion, 26 Febrero 1921, s. 2.
- La Correspondencia de España, 2 Febrero 1921, s. 1.
- La Correspondencia de España, 26 Enero 1921, s. 2.
- La Correspondencia de España, 27 Enero 1921, s. 2.
- La Correspondencia de España, 29 Enero 1921, s. 1.
- La Correspondencia Militar, 24 Febrero 1921, s. 1.
- La Correspondencia militar, 25 Febrero 1921, s. 1.
- La Correspondencia Militar, 5 Marzo 1921, s. 1.
- La Correspondencia militar, 8 Febrero 1921, s. 3.
- La Epoca, 11 Marzo 1921, s. 2.
- La Epoca, 14 Marzo 1921, s. 4.
- La Epoca, 18 Febrero 1921, s. 1.
- La Epoca, 18 Marzo 1921, s. 3.
- La Epoca, 21 Febrero 1921, s. 1.
- La Epoca, 25 Febrero 1921, s. 3.
- La Epoca, 26 Enero 1921, s. 1.
- La Epoca, 26 Febrero 1921, s. 1.
- La Epoca, 28 Febrero 1921, s. 1.
- La Epoca, 5 Febrero 1921, s. 2.
- La Epoca, 5 Marzo 1921, s. 3.
- La Epoca, 8 Febrero 1921, s. 3.
- La Voz, 11 Marzo 1921, s. 1.
- La Voz, 24 Febrero 1921, s. 1.
- La Voz, 25 Febrero 1921, s. 2.
- La Voz, 26 Febrero 1921, s. 2.
- Öztoprak, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XI/33, Kasım 1995, s. 565-612.
- Sofuoğlu, Adnan, Seyfi Yıldırım, “1921 Londra Konferansı’nda Türk Diplomasisi: Sadrazam A. Tevfik Paşa’nın Sözü Türkiye Büyük Millet Meclisi Temsilcilerine Bırakması Meselesi”, Belleten, LXXIX/284, 2015, s.351-382.
- Turan, Tufan, “Çatışmadan Ateşkese Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)”, History Studies, c. 4, sayı. 3, 2012, s. 193-217.
- Türkeldi, Ali, *Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim tarihî Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948.
- Walker, Martin, *Basının Gücü*, çev. Güliden Şen, Ad Kitapçılık, İstanbul, 1999.

أثر المسافة الزمنية في تأويل النص التراثي الوطني نشيد الاستقلال — محمد عاكف إرسوي¹

The Effect Of Time Distance On The Interpretation Of The National Heritage Text In National Anthem Of Mehmet Akif Ersoy

Prof. Nada Maraachli
Lebanese University,
Beirut/Lebanon
E-mail: nada.merashly66@gmail.com

¹ نبذة عن حياته وأعماله:

محمد عاكف إرسوي (1872 – 1926م)؛ ولد في إسطنبول. حفظ القرآن الكريم في جامع الفاتح. درس الطب البيطري. في الرشدية والمدرسة الملكية تلقى دروسه في اللغتين الفارسية والعربية فأتقنهما، وافته المنية في إسطنبول في العام 1926، إثر اشتداد المرض عليه.

• حياته العلمية:

- ترأس تحرير مجلة "الصراط المستقيم" الأسبوعية و"سبيل الرشاد" – كان يدعو المسلمين إلى النهضة والتقدم من خلال شعره ويدعو إلى الأخذ بنصيب من العلوم الغربية مما هو صالح ولا يتناقض والمفاهيم الإسلامية ونبذ ما هو طالح ويتنافى معها.
- عمل معلماً في الجزيرة العربية، عُيّن رئيساً للكتاب في "دار الحكمة الإسلامية".
- انتخب نائباً في البرلمان عن منطقة بوردر سنة 1920.
- نشرت أولى أشعاره في "المجلة المدرسية" ونشرت قصائده في الجريدة المصورة وثروة الفنون.

• نتاجه الأدبي:

- خطاب إلى القرآن قصيدة نشرت بتاريخ 15 – 3 – 1895.
- التشيد الوطني
- الصفحات ديوان شعر
- المرأة المسلمة ترجمة فريد وجدي
- العودة إلى الإسلام (سعيد حلمي باشا). (الجدع، 2000، ص 1060 – 1061).

خطبه إلى الجمهور:

- في المدينة المنورة 1915، قال: "من صحاري نجد إلى المدينة المنورة".
- بدأ بكتابة شعره على شكله ككتيبات أسماها "صفحات" بين العام (1911 – 1924). (العزب، لا. ص. 31).
- عُيّن أثناء وجوده في بيروت رئيساً لكتاب دار الحكمة، وتحت إدارته أصدرت أعدادها من 45-58 غزل عنها عام 1920م.
- ذهب عاكف إلى باني أسير عام 1920، صعد مسجد زاغوس باشا في 23 يناير 1920، وخطب في الشعب التركي عقب صلاة الجمعة، وحثّ الشعب التركي مخاطباً إياه ببيائها المسلم، وقرأ قصائده الوطنية.
- في قسطنطينية في خطبته عام 1920 خطب في الشعب في مسجد "نصر الله" موضحاً الأسباب الحقيقية لحرب الاستقلال والوضع السياسي العالمي، متحدثاً عن المخاطر التي تهدد الدولة العثمانية والعالم الإسلامي. (العزب، ص 41).
- له فضل ترجمة القرآن إلى التركية. (ص 42).
- اشتهر عاكف بأشعاره السياسية الدينية التي نشرها في الصراط المستقيم، حتى ألقب بشاعر الإسلام في الأوساط الأدبية. إن قوة عاكف الأدبية، وسعة اطلاعه على الأمور الشعرية خولتاه كي يترشح سكرتيراً لدار الحكمة الإسلامية الملحقة بالمشيخة الإسلامية في العام 1917م. وبعد هزيمة تركيا في الحرب العالمية الأولى، قامت ثورة عسكرية في الأناضول، وتشكلت على إثرها حكومة الثورة في أنقرة في العام 1922م، ولم تعترف بوجود الحكومة القائمة بأمر السلطان الخليفة بالاستانة. التحق عاكف بحكومة الثورة، وألف نشيد الاستقلال، ثم انتخب نائباً في البرلمان. ولكن، بعد ذلك حدث انقلاب اجتماعي كان في جله مقتبساً من الغرب، تضمن قانون لبس البرنيطة بدلاً من الطربوش، فما كان من عاكف إلا أن هاجر إلى مصر حوالي 1924م، فعمل فيها مدرساً للغة التركية وأدبها في كلية الآداب بجامعة القاهرة، ثم عاد إلى إسطنبول بعد أن تأخرت صحته، ووافته المنية هناك في العام 1936م. (الطلال، ص 9).

Abstract

Freedom is not an emblem for rebellion against ruling regimes; It is a human right that exists by instinct, and an ideal, universal concept whose realization, according to Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), is linked to rejection of fear and its consolidation as a principle for generations through timeless writing. The importance of the Turkish national anthem lays in its creator (Ersoy); the homeland poet and the stimulator of patriotism in its successive times.

The novelty of this research is determined by the concept of distance and the reinterpretation of the cultural orientation of the heritage texts; The chosen reason of this topic is epistemological, It seeks to discover how the interpretation of the traditional and contemporary texts transcends the distance that separates them. In the layers of this research is a major issue that represents (fear), which was the reason people lost their homelands and dignity. The problematic presents the concept of temporal distance in the heritage text, and assumes that (distance) is the criterion that determines the level of interpretation of texts when they transcend their ages, and that interpretation is what reveals their renewed worlds; The aim of the study is to discover the symbols in the text and their interpretation; Between the literal meaning and the hidden meaning, there are many types of connotations that lead to understanding the text and discovering the psychology of its author. I chose the descriptive method of Paul Ricoeur (1913 - 2015), for its ability to break the distance between two cultural eras, while reconstructing the author's experience.

The interpretation in this study does not seek to know Ersoy's intention, but to possess the meaning of the Turkish national anthem, in order to be able to determine the relationship of the text with its author after its interpretation, and to discover the impact of the temporal equation of meaning on the strength of the continuity of the scene of independence.

Keywords: *The interpretation, Fear, Distance, Literal meaning, National anthem*

مقدمة البحث:

تتجلى أهمية هذا البحث في مؤلفه (محمد عاكف إرسوي Ersoy)¹ (1873-1936)، شاعر الوطن²، ومحرك الوطنية في القصائد الوجدانية، خاصةً "نشيد الاستقلال" الذي ما زال يحث على إحياء الحركة الوطنية في أزمنتها المتعاقبة. في قصيدته حوادث هامة أشاد فيها بمفاخر الشعب التركي وانتصاراته، وضمنها أساليب تحفيزية تدعو إلى استعادة المجد القديم. في طيات هذا البحث قضية كبرى تمثل (الخوف) الذي كان سبباً في تخاذل الكثير من الشعوب، وخسارتهم لأوطانهم وممتلكاتهم وكراماتهم. ولطالما عانت الأزمنة القديمة من مخاوف كبرى كانت تتملكها، ومنها: غضب الطبيعة، والوهن البشري، والعدوان.

وعن سبب جلاء الدراسة في هذا الاختيار دون غيره، يبدو نص "نشيد الاستقلال" دعوة إلى المستقبل موجّهة إلى الأمة الإسلامية بنيد التقليد، والكفت عن مشابهة الغير بأقوالهم وأفعالهم وأساليبهم في الحياة، وهو تقليد يُكرهه التشديد على فاعليه.

إنّ الإنسان بفطرته يتوق دائماً إلى تحقيق الأمن، ولا يستقيم ذلك إلا بتبديد الوهن والخوف؛ وأمام هذه الحقيقة للذات الإنسانية يطلق إرسوي صرخته المدوية عبر التاريخ: (لا تخافوا!!!). ونحن، إذ نتساءل كيف انتقلت هذه الصرخة في خلل هذا التباعد اللغوي، والاجتماعي، والسيكولوجي لقرن من الزمان؟ تطالعنا إشكالية هذه الدراسة التي تطرح قضية تأويل النصوص التراثية، وآليات فهم الابتعاد الزمني في النص التراثي، إذا ما قرئ على فترات زمنية متلاحقة، باعدت بين النص وبين القراء والحاضن الثقافي، أي بين التعبير المدرج في النصوص والجمهور الأصلي الذي يحده الخطاب المنطوق؛ وتفترض أنّ (المسافة) التي تحل بين لغة تراثية وأخرى عصرية، هي وجود داخل النص نفسه، أي يمكن استعادة التأويل للنص التراثي ضمن شروط تغيير شروط النص الأصلية، وتفتح المعنى على عوامل دائمة التجدد، مع المحافظة الصميمية على عوامل التاريخ (حسن، 1932 ص 46)، فيمكن لكل شخص من قراءة الخطاب المكتوب بإزالة السياق عن ظروفه الاجتماعية والتاريخية للإنتاج، ومن تهيين نفسه لسلسلة غير متناهية من القراءات المتعددة.

إنّ مفهوم المسافة يمكن القارئ من اكتشاف التركيب المزدوج للنص التراثي، القائم على كيفية مخصوصة في طريقة إنشائه وتبليغه؛ لذلك، فإنّ المؤول يبحث عن التقنيات التي أنتجت هذه المضامين المؤلفة للمعرفة داخل النص التراثي.

ليس هدف تأويل نص نشيد الاستقلال هو فهم أنطولوجية إرسوي، بل الإفساح في المجال لفهم أعمق للذات، خاصةً وأنّ الكلام الأدبي الذي بين أيدينا يزيد من قدرة أيّ باحث على الاكتشاف وتحويل الواقع الإنساني، بالحرر من جاذبية النصوص المقروءة في الوطن العربي والإسلامي بشكل خاص؛ فمؤول النص يُضفي ذاته على المقروء، مؤلداً علاقة تُسفر عن مركب نصي جديد، ولذلك تتفاوت قراءات نص "نشيد الاستقلال" باختلاف القراء؛ إذ يتّصف النص المكتوب بالثبات، وتتغير صورته ومعانيه ودلالاته بفعل عملية القراءة المرتبطة بأسلوب القارئ وخصوصيته. فالمؤول يهيئ النص كي يكون قابلاً لتعددية التفسير، بالاستعانة بعلوم

¹ "يُعدّ محمد عاكف من المثاليين الذين نشؤوا في المجال الاجتماعي والسياسي لأدب التركي، في فترة التنظيمات، ومنهم: شيناسي، ونامق كمال، وضياء باشا، وتوفيق فكرت، ومحمد أمين" (Akyuz، 2015، ص 130).

² الوطن: "جمع أوطان، مكان إقامة الإنسان ومقره، ولّد فيه أم لم يولد." الوطني: "المنسوب إلى الوطن" (...) "الذي يحبّ وطنه ويخلص له الودّ والفضيحة." الوطنية: "إخلاص الحب والفضيحة للوطن." (جبران مسعود، 1992، ص 867).

اللغة والنقد المعرفي؛ وهو الأمر الذي يضع حدًا للقرارات المتوارثة؛ "في الوطن العربي نحتاج إلى علاقة نفسية جديدة مع المعرفة" (ص 7).

إن اكتشاف المعاني الخفية والكامنة في النص، وتأويلها اعتمادًا على تضافر الرموز، يبين الفرق بين المعنى الحرفي والمعنى المخبوء، ويبلور ألوانًا من الدلالات المتعددة التي تؤدي إلى فهم النص والكشف عن سيكولوجية المؤلف؛ لذلك، فقد احتاج الهدف في تحقيقه اختياري المنهج التأويلي¹ عند بول ريكور (1913 – 2015)، لقدرته على كسر التباعد بين العصر الثقافي الذي تم به العمل الأدبي، وبين العصر الذي يتم فيه تأويله؛ فمن أجل امتلاك المعنى لا بد من تجاوز المسافة التي تفصل بين النص التراثي والنص المعاصر؛ وبهذا يصبح كل تأويل فهمًا للذات عبر فهم الآخر. ولتقليص التباعد بين مؤول النص (القارئ)، والذات المنتجة للنص (إرسوي)، يعمل المؤول على دمج المعنى في الفهم الحاضر، كي يُعادل بينه وبين كل غريب في النص؛ فالقراءة نشاط يولد المعاني ويكشف الصور التي يتضمنها النص التراثي، والمؤول يقرأ ليعيد إنتاج المقروء، وبذلك فهو يشكل بعدًا آخر للقراءة، لا يُماثل المقروء تمامًا، ولا يحاكي القارئ، بل هو تركيب كيفي خاص؛ فالمؤول لعالم النص "يُدخل في منظوره فعلًا ما يراه ذا قيمة اكتشافية لا يمكن نكرانها" (حسن، ص 6)، لقدرته على محاصرة التشرذم الواقع في وعي الإنسان المعاصر، والإنسان عند ريكور "عليه باستمرار أن يُنصت لما قد قيل وقد وقع في هذا العالم" (Ricouer، 2016، ص 24).

مميزات نشيد الاستقلال:

يتميز نشيد الاستقلال بقدرته على حمل أطر منهجية ومعرفية تعين على الاسترجاع النقدي والتحليلي لما سبق من موروثات روحية تنفي عنه الإسقاطات الأسطورية والخرافية. يذكر حوادث هزت العالم، وأثرت في نفوس الأتراك والعرب، مثل معركة (جناق قلعة)². فالدفاع عن الوطن وتحقيق أهداف الأمة الإسلامية، هو المبرر لكل أشكال التطور، النفسية، والجسدية، والاجتماعية، والثقافية، والعسكرية؛ فالجيش المدافع عن الوطن "ليس بندقية أو دبابة أو منظومة صواريخ، وإنما هو رجاله من ضباط وجنود، الذين يقومون باستعمال وإدامة وتشغيل هذه المعدات والأسلحة" (التبّاع، 1986، ص 13). لا يمكن الدفاع عن الوطن بالشعر، أو بكتابة النصوص، وإنما باستنباط المعنى منها، من خلال التعرف إلى منهجيتها؛ وقد نعت نزار قباني الشاعر الحقيقي بالفدائي، إذ يعاين القول بالتجربة؛ ففي "هل يكفي الشعر" يقول:

الفدائي وحده يكتب الشعر وكل الذي كتبنا هراء

إنه الكاتب الحقيقي للعصر ونحن الحجاب والأجراء

عندما تبدأ البنادق بالعزف تموت القصائد العصماء (قباني، لاس، ص 391).

¹ في التراث الفكري العربي، فإن مصطلح التأويل يُستخدم عند قدامى المفسرين، ومنهم السيوطي (911هـ)، وسبويه (161هـ)، وغيرهم...؛ فمصطلح التأويل عندهم هو الأمل للتعبير عن درجة عالية من العمق في مواجهة النصوص والظواهر، إذ يبدأ وجوده دائمًا في سياق الفكر الديني، واستنباط أحكام الشرع، ولعلّ التفسير بالزاي أهم نموذج عن التأويلية في الفكر الإسلامي.

² جناق قلعة çanakkale: معركة كبرى دافع فيها الأتراك عن إسطنبول، وسطروا فيها ملحمة من ملاحم التاريخ، لما أظهره من بطولات وتغاني في سبيل الدفاع عن الأرض ضد الحلفاء (Uslu, Ahmet، 2014، ص 5).

المنهج التأويلي:

"التأويلية، (Hérmeneutique) هي نشاط فكريّ يتوخّى تفسير النصوص وإنتاج فهمها، وتمييز المعنى الظاهري من المعنى الباطني، إنطلاقاً من اعتبار المؤلف مصدرًا للمعنى؛ ولكن مع تطوّر العلوم الاجتماعية والإنسانية، تحوّلت التأويلية إلى منهج لقراءة الأدب، واختلفت منطلقاتها، ولاسيما بعد تأثرها بالسميائية ومفاهيمها، ثمّ تدخلها مع نظرية "القراءة والتلقّي" التي جاءت بها مدرسة كونستانز الألمانية في القرن العشرين التي وضعت القارئ في مكانة تتيح له المشاركة في إنتاج المعنى" (مجموعة من أساتذة الجامعة اللبنانية، 2020، ص 24).

• آليات المنهج وأهم أعلامه:

- فريدريك شلايرماخر (Friedrich Schleiermacher) (1768 – 1834)، بنى تأويليته على أساس أنّ النصّ عبارة عن وسيط لغويّ بين فكر المؤلف وفكر القارئ، وعمل على رصد العلاقة الجدلية التي تحكمها، وحدّد في النصّ جانبين: جانباً موضوعياً يُشير إلى اللغة، وهو المشترك الذي يجعل عملية الفهم ممكنة؛ وجانباً ذاتياً يُشير إلى فكر المؤلف، وكلا الجانبين يُشيران إلى تجربة المؤلف التي يسعى القارئ إلى إعادة بنائها" (مجموعة من أساتذة الجامعة اللبنانية، ص 25). وفق شلايرماخر، التأويل يطرح رؤية جديدة لعلاقة النصّ والعمل الفكريّ بذاتية مؤلفه، "وكذا بتحويل اهتمامنا من البحث عن المقصود (المقاصد) والذوات المتخفية في النصّ، نحو المعنى، والمرجع، أو العالم الذي يفتحنا عليه النصّ" (حسن، ص 33).
- بول ريكور (Paul Ricouer) (1913 – 2015)، ردّد الاعتبار إلى الذاتية البشرية، إزاء صراع التأويلات الحاصل بين الواقع والتاريخ. حاول أن يفصل بين التأويلات ونقد الإيديولوجيات؛ وكان يسأل: "كيف يجد المرء نفسه، بعد أن يؤوّل نصّه؟" (ص 26). حاول ريكور أن يفصل بين التأويلات ونقد الإيديولوجيا، فربط التأويلية بالعلوم الأخرى، مثل: الفلسفة، والبلاغة، والسردية، والشعرية؛ فلم يُعدّ النبوية عدوّاً للتأويلية، بل قابل بينها وبين النبوية، باعتبارها علماً لعالم مغلق من العلامات، والتأويلية كمقاربة تأويلية تفسيرية للمرجع اللغويّ في علاقته بالعالم" (مجموعة من أساتذة الجامعة اللبنانية، ص 26).

• آلية تعدّد المعنى:

يستمدّ العمل التأويلي مشروعيته من تعدّد دلالات الكلمة الواحدة ¹Polysémie، إذا ما استعملت خارج مرجعها الأول، هذا الاستعمال يسهم في ترحيلها إلى أنساق معرفية جديدة. في التأويل تمتلك الكلمات شيئاً أكثر من مجرد اسم يُشير إليه المؤلف، ويعبّر عن وجوده في العالم، أو يبيّن أشكال استخدامه وحضوره. فكما يرى (حمد) أنّ "معمولية العالم الحديث نابعة من أسبقية الواقع على الوعي والتجربة على التأمّل، والاستقراء على الاستدلال، والتحليل على التركيب" (2004، ص 67-68)

• آلية التّاني Distanciation²:

¹ Polysémie تعدّد دلالي: "خاصية لدال ما بأن يمثّل أكثر من ملول، على أن يُنظر إلى الملولات بأن لها سمات مشتركة". (مونان، 2012، ص 140).
² Distanciation التّاني: يؤكد ريكور أنّ النصّ ليس مجرد نقش لبعض الكلام، وأنّ إدراك كتابة الخطاب ينطوي على سلسلة من الخصائص التي تفصل النصّ بشكل فعال عن شروط الخطاب المنطوق؛ فيُغلّف هذه الخصائص بفكرة رئيسية لـ "التّباع"، لها أربعة أشكال:

هو التّباع بين الذات والموضوع، من خلال اتّخاذ مسافة نقدية من الموضوع المدروس والموقف الأنطولوجي في الانتماء، فيتجاوزهما معاً بتوثيق العلاقة بينهما. يُستخدم مفهوم المسافة داخل النّصوص مقياساً نقدياً لتحديد مستوى تأويل النّصوص عند تخطّيها لزمّن كتابتها؛ فالتّأويل هو ما يكشف عن المعاني المتجدّدة في النّص، بافترض أن القارئ سيحاول إعادة بناء تجربة المؤلّف، من خلال الكشف عن العلاقة الجدلية بين فكرين: فكر القارئ، وفكر المؤلّف؛ هذه الجدلية تؤدي إلى إنشاء لغة علمية موضوعية، تبلور الضبابية من خلال ابتعاده عن الذاتية وتقريبها من الموضوعية.

مبادئ التّأويلية:

أ – النّص المكتوب:

أهمّ مبدأ في التّأويلية الكشف عن معاني جديدة للنّصوص، وتحتاج إلى:
- أن يكون النّص منتهياً، أي مكتوباً وغير مقول، وتعبير آخر في حالة اعتناق من الحالة الشفاهية، أي يكون هناك انقطاع بين اللغة والعالم، بدون أي حوار بين المؤلّف والمتلقّي يفرض فهماً محدّداً للنّص. فالنّص عند ريكور هو أي خطاب تنبّه الكتابة.

ب- القصد:

في التّأويل يُعامل النّص على أنّه فضاء مستقلّ، لا صلة للمؤلّف به. فالتّأويلية لا تعتدّ بقصد المؤلّف كما تفعل التّداولية، ولكن :

- تنطلق من واقع اللغة ومن تركيبها الداخلي للنّص، حيث يجب إمعان الفكر والتحليل في العلائق داخل النّص لاستنتاج معاني جديدة، لا يمكن حتّى للمؤلّف أن يعرفها عن نصّه؛ وبهذا تتجدّد النّصوص وتتخذ معالم تتفق مع العصر ضمن عقلية جديدة، لا بالعصرنة، ولكن بالاكتشاف والوعي المفهومي التاريخي المغاير. فالفكر هو الذي يشكل "العمليات الذهنية التي يؤديها الإنسان والتي تمكّنه من نمذجة العالم الذي يعيش فيه؛ فيستطيع أن يعيش فيه بفعالية أكبر" (حاجم، 2016، ص 215).

القراءة التّأويلية عند طه عبد الرحمن تهتمّ بالوسائل التي أنتجت النّص، إذ إنّ كلّ قراءة تراثية ترجّح المضامين على الوسائل التي أنتجتها يمكن أن تُخلّ بحقيقة التلازم بين طرفي النص لامحالة؛ "إنّ التّقويم الذي يغلب عليه الانشغال بمضامين النّص التراثي، ولا يُنظر ألبتّة في الوسائل اللغوية والمنطقية التي أنشئت ويُنعت بها هذه المضامين يقع في نظرة تجزئية إلى التّراث" (ص. 23).

ج- السلطة:

هي ناحية عملية تطبيقية، وفيها:

- تصبح سلطة الأنا متذبذبة، لاعتماد المؤلّف على الفعل الكلامي Act speech، وإلهامه قصد الكاتب الأساسي؛ فيقع بين الذات والموضوع، أي بين المفكر والفكر، بهدف الوصول إلى عوالم من المعاني

الأول: تجاوز حدث القول بمعنى ما يُقال، إذ إنّ المعنى أصبح مبنياً في الكتابة، مثل النّقش، وأنّه يمكن استخراج السمات التّأسيسية لفعل الكلام كتابياً، عن طريق وسائل نحوية وصرفية مختلفة.

الثاني: يتعلّق بالعلاقة بين التّعبير المدرج والمتحدّث الأصلي؛ إذ تتداخل نية موضوع الحديث مع معنى ما يُقال في الخطاب المنطوق، ولا توجد مثل هذه المصادفة في حالة الكتابة؛ فالمعنى النّصّي ينحصر فيما يُشير إليه النّص، ويبتعد عن المعنى النّفسّي الذي يتطابق مع ما يقصده المؤلّف، وهذا ما لا تفعله التّأويلية.

الثالث: هو تباعد بين التّعبير المدرج في النّصوص، والجمهور الأصلي الذي يحثّه الخطاب المنطوق؛ حيث يتحدّد المستمعون من خلال العلاقة الحوارية،؛ بينما يخضع الخطاب المكتوب كلّ شخص يمكنه القراءة، وإن كان غير معروف؛ "وهكذا فإنّ النص "يزيل السياق" عن ظروفه الاجتماعية، والتاريخية للإنتاج، ويفتح نفسه لسلسلة غير محدودة من القراءات" (Ricouer، 2016، ص 24).

المتجددة للنص. وتكون سلطة القارئ منضبطة بالنص المقروء، فلا يمكن للقارئ أن يؤول النص بمزاجية، فينطقه بما لم ينطق به. فالمؤول، وفقاً لريكور، له الحق أن يسلب السلطة من الذات المتكلمة (الأنثى)، شريطة أن يتمتع بالكفاية اللغوية، أي بمعارف اللغة الأساسية نحو: العلوم الصوتية، والنحوية، والصرفية، والبلاغية، والأسلوبية، وعلوم الخطاب؛ كي يتمكن من صياغة المعاني الجديدة، وتأويلها. **منهج تأويل نشيد الاستقلال:**

لا يسعى التأويل في هذه الدراسة إلى معرفة قصدية المؤلف، أو تحديد السياق التاريخي المشترك بينه وبين قومه، أو قرأته، ولكن إلى امتلاك معنى النص نفسه. إن امتلاك المعنى يُمكن من طرح السؤال التأويلي المركزي حول علاقة النص بمؤلفه محمد عاكف إرسوي، وحول العالم الذي يفتحه النشيد الوطني التركي على القارئ؛ فعملية استكشاف النشيد نفسه، باعتبار زمانه ومكانه، وبالنظر إلى لغتين إحداهما تراثية والثانية معاصرة، يشكل استعادة لتأويل المنحى الثقافي لنشيد الاستقلال¹. هذا الإجراء يتعلق بمفهوم (المسافة)، وهي عبارة عن مسافة داخلية تقطن النص وتلاصق لغته وزمنه. وقد أشار إقبال² إلى أهمية الاستكشاف وتعلقه بالحقائق الكونية، فوصفها بمرحلة الدين العقلي التي يحل فيها علم النفس محل الميتافيزيقا، من خلال اتصال الإنسان المباشر بالحقبة القصوى؛ "ومن هنا يصبح الذين تمثلوا شخصياً للحياة والقدرة، ويكتسب الفرد شخصية حرة، لا بالتحلل من قيود الشريعة، ولكن بالكشف عن أصلها البعيد في أعماق وعيه هو." (إقبال، 2011، ص 303 - 304).

نشيد الاستقلال مليء بالأطروحات الثقافية الرمزية عن العالم الإسلامي، والتي تحتل على تغييرات جذرية في الأطر الاجتماعية للمعرفة من خلال استثمار القصص الدينية. لذلك، فإن مفهوم الثنائي هو فعل إيجابي أمكن من فهم نشيد الاستقلال من خلال تقابل البنى اللغوية التي خلفت الأثر، نحو: (الإسلام/ الكفر - الوطنية/ التغريب - الشجاعة/ الخوف)؛ إن هذا الأمر أسهم في تشكيل منهج معرفي للحقيقة، وقد تجلّى نشيد الاستقلال وسيطاً لفهم الذات في مواجهة العالم، باتخاذ مسافة نقدية يسرت إعادة تملكه وتشكيله، وبالاستماع إلى الحد الأقصى من الأصوات الصامتة المنبعثة منه، وبتقديم صور للإله المعبود من دون مبالغة أو قصور في الوقت عينه، وتقريب معنى الألوهية للإنسان، وفرصة التقارب بينهما.

هواجس النص المنشود:

نشيد الاستقلال ليس كلاماً مدحياً، أو فخرياً نُصِبَ على راية مكتوب عليها كلمة (وطن)؛ بل هو رسالة! يكتبها المرسل على شكل خطاب، ويرسلها إلى المستقبل؛ وتُعد الرسالة من أهم الوظائف اللغوية عند ياكوبسون³، وهي من الفنون النثرية في الأدب العربي، وقد بدأت من العصر الجاهلي؛ وتمتاز بأن لها هدفاً، وكان يُسمى (الغرض)؛ وما يهّم الدراسة ليس الغرض، ولكن المعنى من هذا الغرض؛ ومن هنا تبدو أهمية البنى اللغوية لنشيد الاستقلال، التي وجّهت النص إلى تحديد الفضيلة الكبرى للوطن؛ على عكس النصوص التقليدية التي

¹ بعد إعلان التنظيمات، بدأ عهد النهضة في تركيا سنة 1255هـ، وباقرار الدستور بمرسوم السلطان عبد المجيد. انعكس عصر التنظيمات على الأدب التركي مخلفاً آثاراً شعرية ونثرية، وأسما شعراء لامعين، من أمثال: ناصق كمال، وضياء باشا، وعبد الحق حميد تارهان، ورجائي زاده أكرم، والمعلم ناجي، وتوفيق فكرت، ومحمد عاكف إرسوي. وتُعد النماذج الشعرية والنثرية لهؤلاء الأدباء والشعراء من أهم المواد التي يتم تدريسها في الآن في الجامعات التركية.

² محمد إقبال (1877 - 1938): ولد في مدينة سيالكوت في الهند، نال إجازة الآداب سنة 1897، والماجستير سنة 1899. درس اللغات العربية، والفارسية، والإنكليزية، وزار عدداً كبيراً من البلدان في أوروبا. كان له دور بارز في قيام دولة باكستان. من مؤلفاته بالفارسية: "أسرار خودي" أي "أسرار الذات"، و"رسالة المشرق". (الياس، 2014، ص 248-249).

³ اقترح رومان ياكوبسون سنة 1929 وظائف أساسية، يفترض كل منها اتجاهاً داخل الرسالة اللفظية: المرسل، والمرسل إليه، والرسالة، والمحتوى، والقناة، والزمن (Tribus، 2017، ص 4).

يزدحم فيها الوصف، كوصف طبيعة الوطن، وشجره، وبحاره، وسمائه؛ فليس هذا ما يعطي المعنى للوطن في نشيد الاستقلال؛ ولكن، "عالمية الإنسان المسلم الحر"¹.

في نشيد الاستقلال هواجس متعدّدة تسيطر على الأفكار الموجودة فيه، تتمثل:

- **أولاً:** بهيمنة الحضارة الغربية؛ فالمسلم ذو عالم خاص، وكلّ ما هو خارج هذا العالم معادٍ له، وبعيدٌ عن تقاليده. ومعظم الحضارة والفنون الآتية من هذا العالم هي شرٌّ لا خير.
- **ثانياً:** باعتبار القرآن هو المصدر الصّالح للمعرفة عن الكون؛ فالقرآن من هذه الحيثية هو كما يصفه حمد: "الوعي المعادل موضوعاً للوجود الكونيّ وحركته" (حمد، 2004، ص 33).
- **ثالثاً:** بإمكانية استعادة المسلم لقرآنه في عصر تسود فيه المتغيّرات النوعية؛ ويصعب فيها سحب الآيات الإلهية والنصّ القرآنيّ على الأفكار العالمية والعلمانية.

هذه الإشكالية يصفها حمد بعالمية اليوم التي: "تتداخل فيها تجارب كلّ الشعوب، وليس لمعظمها أدنى علاقة بتاريخ العرب، أو الإسلام، أو المسلمين؛ ولا باللغة العربية التي أنزل بها القرآن، فكيف يعمّم الخاصّ على العام ويصبح محوراً له؟" (ص 33).

لقد كانت الثورة التي قامت على المجتمع التركيّ، وانقلاب الحرف من أشدّ هواجس عاكف التي جعلت مؤلفاته في خطر مستقبليّ؛ حيث استمرّت أشعاره لأكثر من ربع قرن تنشر في المجلات والدواوين إلى أن أدرك أنّ ديوانه لن يُقرأ كما في السابق، لحلول الحروف اللاتينية في تركيا محلّ الحروف العربية التركية؛ فإنّ مسألة التأويل أفلقتة منذ تحوّل الحرف، ودخول الأفكار الغربية، والانقلاب على عادات المجتمع؛ يقول مخاطباً مؤلفاته:

تعيش بعدي وتذكرني بالخير،

هكذا كنت أقول كلما نظرت إليك يا كتابي المسكين (إرسوي، الطلال، ص 26).²

يتحدّد الموضوع هنا بالكتاب، أو يمكن مجاوزة الكتاب إلى الكتابة؛ فالإقرار بالعيش (تعيش بعدي) والدوام والاستمرار هو للكتابة؛ كما يتحدّد الذكر بالقارئ والمؤلّ، إذ إنّ القراءة هي النشاط الذهني لاستنباط المكتوب، وتختلف باختلاف الحاضن الثقافيّ. فإن كانت اللاتينية هي ما سيُعاصر هذا المكتوب، فحكمه الدرس والامحاء؛ وإن كانت العربية فهو العيش والذكر والتّخيل.

في نصّ "الشرق" تعبيريّ عن هواجسه حول أوضاع المسلمين؛ وفيه قصّة تشبه معاناة إرسوي مع الاستعمار الفكريّ والثّقافيّ الغربيّ لتركيا؛ يقول:

لقد غشّ أبصارنا كابوس الغرب الدامي وحال دون النّظر،

فمنذ قرون شلّ عقل المسلم وساعده.

يسألونني: "إنك طففت بالشرق فماذا رأيت فيه؟"

¹ تشهد مواضيع شعره في (صفحات) بأنّه "كان ينظر إلى الوطن الإسلاميّ على اختلاف أممه نظرة وطن واحد، ويؤلف أشعاره بوجد دينيّ بحيث تبلغ عواطفه في بعض القصائد أشدها، وهو يظنّ يترنّم بالمثل العليا الإسلامية ويقدمها إلى الوطن الإسلاميّ" (إرسوي، الطلال، ص 18).

² ألف محمد عاكف إرسوي (الطلال) أثناء إقامته بمصر، وهو الجزء الأخير من ديوانه المسمّى (صفحات)؛ وكان يدرس فيها اللغة التركية وآدابها. (إرسوي، الطلال، ص 4).

رأيتُ بلادًا خربة، وأسرَ منكوبة، وأمماً بلا رأس
وجسوراً متهدمة، وقنواتٍ معطلة، وطرقاً من غير سابلة
ووجوهاً مجمدة، وجباهاً لا تتدى بعرق، وسواعدَ عاطلة
وظهوراً مقوسة، ورقاباً نحيلة، ودماءً منطفئة الحمية
وضروباً من نفي، وأسر، وجبروت، وذل
ورياء، وعلل، وأمراضٍ وبينه.. (إرسوي، الظلال، ص 34).

لا تحتاج هذه القصيدة إلى كثير من الاكتشافات اللفظية لتأويلها؛ إذ يمكن استنباط المعنى من عنوانها الذي يرمي إلى "الشرق"، ويُعنى به قاطنو الشرق خاصة "مسلمو الشرق". إلا أن التأويل يكشف أن الكلام ليس موجّهاً إلى الشرق على الحقيقة؛ بل إلى الأتراك أنفسهم. فالنص يُحيل من خلال (نا) المتكلمين إلى الجماعة، والتي في الوقت عينه تُحيل إلى المسلم، والمسلم عند عاكف أمة؛ لذلك، فإن الخطاب موجّه إلى كل المسلمين، ومن بينهم المسلم التركي الذي سار على نهج الشرق في تقليده للغرب. كلمة (أمة) "تعني كل الإنسانية بمجموع تاريخها، ومشروعها. والأمة المسلمة تحمل هذه العالمية، لأن كل واحد من أعضائها يكون متحدًا مع جميع الآخرين (من فوق كل الاختلاف في العرق، أو الصّنع، أو الماضي التاريخي) بنفس عقيدة توحيد الله السامية المنزهة" (غارودي، 1985، ص. 82).

ويجلى المستوى الدينامي للنص ببعده الأسلوبية، وقدرته على إنتاج الدلالات المتتابعة من خلال جهازه الوصفي المنسجم مع نقطة الالتقاء الإشعاعي للمعنى؛ ويمكن اكتشاف الكلمة المشعة بالعودة إلى السمة البارزة في النص للوعت، والتتابع النسقي للتأنيث، والوظيفة التحوّية لواء العطف. ومن خلال إعادة تشكيل الأثر، لا بدّ من تجاوز جمالية التلقّي، والعمل على تحويل المفاهيم لتأسيس لغة جديدة شكلاً ومضموناً؛ فمن بين معاني الدّل والخراب، والأسر والحرمان، والفوضى والأمراض، والزّياء والجبروت، تبدأ "الكلمة المعنى" بالظهور، ولكن متخفية بلفظ (المسلم)، إلا أنه سرعان ما يكتشف القارئ أن هذا المسلم (مشلول العقل والسّاعد لقرون طويلة من الزمن)؛ هذا المشاهد بعيداً إلى الأذهان صورة الصّتم الصّامت أبداً؛ فكثيراً ما يُذكر الإنسان في نصوص إرسوي، إلا أن المعنى المخبوء يُظهر إنساناً صنماً (الإنسان الحقيقي - المسلم) و الصّتم (الإنسان المقلّد للغرب). هذه الصّورة تضع القارئ على نقيص معرفي، إذ تبين أن الصّتم لا يعرق! وتؤكد إنسانية الإنسان بالكذّ والعرق في سعيه للمطالبة بالحق، وبهذا تُنفى عنه الصّتمية والاتباع.

• مفهوم الإله:

من خلال تأويل الأطروحات الثقافيّة الرمزيّة عن العالم الإسلامي الذي طرحه إرسوي في نشيد الاستقلال، يمكن ملاحظة التغيرات الجذريّة التي أحدثها في الأطر الاجتماعيّة للمعرفة من خلال استثمار القصص الدينيّة:

دع وجودي فليكن قطعة واحدة من السّجود مع السّكون! (إرسوي، الظلال، ص 22).

إنّ اتّخاذ مسافة نقدية من موضوع الإسلام في تحليل النّشيد، يُخرج إلى العلن حقيقة أن إرسوي لا يدعو إلى الإسلام إنطلاقاً من موقفه الأنطولوجي الانتمائي، ولكن إنطلاقاً من حاجة العالم إلى الإسلام؛ فمفهوم الإله في

شعره يحيل موقع الله تعالى إلى القمة في المنظومة الدنيوية الإسلامية، ويُطرح بؤهم القومية. ومن خلال الوظيفة اللغوية وأدواتها، فضح نشيد الاستقلال هذا الوهم، وحصر دلالاته في وجود اسم دون مسمى؛ فالاسم في اللغة هو علامة على شيء (الدال)، والمعنى هو المسمى (المدلول)، وبافتقار المداليل تحل الأوهام وتضل البراهين العقلية. وعليه، فإن القومية في نص عاكف فاقدة للمعنى، ومفهوم الإله هو المسيطر. يقول إقبال:

"البرهان العقلي هو الذي يستخدمه الفيلسوف في التفسير النقدي، والبرهان العملي هو الذي يحكم على هذه الحقيقة بالتنازع." (إقبال، ص 39).

ويُتضح مفهوم الإله في قصيدته "التوكل"، يقول:

بعد العزم {فإذا عزم فتوكل على الله} [آل عمران، الآية: 159].

وإذا أردت أن يُشرق النور في الأفق

فاوقد على الماضي حتى يضيء ويحترق كله

إنه من الحماسة إحياء الأفكار البالية (إرسوي، الظلال، ص 49)¹

النور هو العلم المتمثل بالقرآن، عند إقبال "الهدف الرئيسي للقرآن هو أن يوقظ في نفس الإنسان شعوراً أسمى بما بينه وبين الخالق وبين الكون من علاقات (علائق) متشابهة." (إقبال، ص 36-37)، والماضي هو الجهل المتمثل بالوثن؛ أما الأفكار البالية، فالتأويل يرى صدوراً عن "الحماسة" وليس عن الماضي؛ فالحمق صفة مناقضة للفتنة والدكاء، وليس من الدكاء حرق الماضي من غير اعتبار أو حكمة، فلا بد من الإضاءة على الماضي والإفادة من الأخطاء، ومن ثم التوكل على الله؛ فلا ينفع التوكل مع جهالة الماضي، إذ إن التوكل مع الجهل حماسة وإحياء للأخطاء ذاتها، وتكرار للظروف نفسها.

تأويل النص وتقنيات التواصل في نشيد الاستقلال:

تعريف النشيد: "نشيد: نشدُ الصائِلَة، إذا ناديت وسألت عنها. وأنشدتها: عَرَفَها. النَّاشِدُ: الطالب. وقيل للطالب ناشد لرفع صوته بالطلب. والنشيد: رفع الصوت." (ابن منظور، 255/14).

محمد عاكف إرسوي أنشأ قصيدة لتكون منسجمة ضمن مفهوم واحد هو "الحرية". وقد شبه الحرية بفتاة ترتدي ثوباً أبيض، فهي كالجنة لأنها حرة، يقول:

"Hürriyet"

Beyaz entarisiyle kar gibi kız,

Sanki cennet'ten inne zade-i hur, (Ersoy, Safahat, S.71)

¹ يتحدث صبري عن منهجه في ترجمة "الظلال"، فقد كان يجرد الأشعار عن ثوب الألفاظ التركية، ثم يخلع عليها الرداء العربي، مع مراعاة اللون والمعنى عينه، ومقتضيات الصياغة في اللغة العربية. (ص 5).

إنَّ مهمّة نشيد الاستقلال هي إيقاظ المسلم من نير الاستعباد وإرشاده إلى الحرّيّة، إلّا أنّ الحرّيّة لن تتحقّق حتّى تتوحّد الشعوب الإسلاميّة؛ فالشعوب في تاريخها لم تشهد إنتلاقاً وتوحّداً وتنظيماً مثل الذي شهدته تحت راية الإسلام وتعاليمه. فالإسلام حرّر النفس الإنسانيّة من الخوف على الحياة، وصار المسلمون في بقاع الأرض لهم وطن واحد هو الإسلام، ولهم نشيد واحد قائم على التّوحيد والإيمان.

الإسلام حرّر الإنسان من الصّنميّة والعبوديّة، وأرسى مفاهيم إنسانيّة عالميّة، نحو: العدل، والرّحمة، والمواخاة، والصّدق. تلك المعاني الكونيّة والعالميّة ضمّنها في كلمات داخل النّشيد، وجعل لها نقطة التّقاء على عقيدة واحدة ثابتة ترسخ الاستمراريّة وتكسر الخوف والتّباعد بين أبناء الأُمّة الواحدة كلّما تردّدت كلماته.

يقول في "من خسران":

ما كان هو، أي أن أقف هكذا معقول اللسان

بل كان هو، أي أن أصرخ كي أوقظ الإسلام (إرسوي، الظلال، ص 31)

يتعلّق الاسترجاع بوساطة التّحليل النّقدّي بمفاهيم النّصّ عن الوحدة؛ فالبحث يدور حول المحدّدات المنهجية التي تتضمنها هذه المسائل في النّشيد، ومن خلالها يبرز المنهج المعرفي ويتّضح، ثمّ تقنّ قواعده ليصبحها الباحثون في إعادة قراءة نصّ النّشيد.

إنّ التأسيس لقراءة متكاملة لنصّ "من خسران" يعتمد على تقنيّات التّداخل المعرفي، باستخدام التّفكير المختلف والنّظر إلى النّصّ بصورة كليّة، واستبعاد الصّور ذات العناصر الجزئيّة؛ فبين "الإسلام"، و"التّفكير الإسلامي" يحلّ صوت الصّراخ بغية إيقاظ الفكر المقيّد واللسان المعقول. وعلى طرف التّضاد صورة تنجلي عن الوقوف (الصنم)، والبقظة (التي تندى معها الجباه).

التّحوّل الكونيّ الجديد للرؤية المفاهيميّة للإسلام²

بالنّظر إلى نصّ نشيد الاستقلال، سأعمل على اكتشاف الفعل الذي يعمل على إعادة موقعيّة الوطن إلى نقطة الارتكاز في الحياة الاجتماعيّة لتركيّا؛ بدءاً بإعادة توزيع العناصر التّكوينيّة، والقيميّة، والتّقانيّة الموجودة في

¹ "فإنّ الإسلام بلغى الفوارق الجنسيّة والقوميّة بين متّبعيه، كما قال تعالى: {وَأَنْ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً} [المؤمنون: 52] وهذا الأمر لا يشكّك فيه إلّا مسلم تربى على غير الإسلام، فصنعوا منه حرباً على دينه وعلى أمتّه. (العقاني، لا. س. ج 1، ص 43).

² كان عاكف ينظر إلى وطن إسلامي، يتكلّم أهله العربيّة والتركّيّة، ويظلمه العلم العثمانيّ مرفرفاً، ويملا أصداءه صوت القرآن الذي عبّر عنه بعد ذلك في قصيدته (صوت الحق). كان يسعى إلى وضع الأدب التركيّ، على نمط التّجديد الذي بدأ في عهد التّنظيمات، مع المحافظة على ماضيه. وبعد أدب عهد التّستور، بدأت مرحلة أدبيّة جديدة، كان لعاكف منها موقفاً خاصاً؛ فقد استطاع لومير صاحب مجلة بارناس في باريس أن يجمع فئة من الشّبان حول جريته، فعرفوا باسم (بارناسيان) نسبة إلى هذه المجلة؛ وفي إسطنبول جمع أحمد إحسان بك فريقاً من الشّبان حول مجلّته المسماة "ثروت فنون"، وصاروا يعرفون باسم أسرة ثروة فنون. والجدير ذكره، أنّ عاكف كان من أسرة ثروة فنون، وقد كان يدعو إلى التّجديد، وليس للتّخلّي عن الماضي؛ وهذا هو الخطأ الذي وقع فيه أسرة ثروة فنون، بانفصالهم عن الماضي بشكل كامل، واتّهموا بأنّهم أثّروا بالغرب إلى الأدب التركيّ-الإسلامي، فأراد أن يعيد هذا الأدب بأسره إلى ساحة تلك الثّقافة والإحساسات المشتركة للأمم الإسلاميّة؛ أمّا أدباء عهد التّستور، حافظوا على التّوازن بين الثّقافة والمدنيّة (إرسوي، الظلال، ص 12-15).

النَّص. هناك ثلاث نقاطٍ مركزيّة تُعدّ من أهمّ التحوّلات المفاهيميّة، والمصطلحات المتشكّلة التي أنتجها نشيد الاستقلال:

- مركزيّة الخالق.
- مركزيّة الوطن.
- ومركزيّة الإنسان التّركي الحرّ المسلم.

إنّ الرّؤية الكونيّة لمركزيّة الأمة الإسلاميّة الموحّدة، هي رؤية عالميّة في نشيد الاستقلال تتضادّ مع مفهوم الاستعباد، إذ يتعدّر الجمع بين نقيضين، أي بين الإسلام الذي يشكّل عنصراً قيماً، وثقافياً عالمياً بالنسبة للإنسان، وبين الاستعباد الذي يردّ الإنسان إلى غياهب الجهالة والذلّ؛ فما لم يقله عاكف في التّشديد يمكن تأويله في نصّ هذا البيت:

يقول في "لا بدّ أن تتدى الجباه":

إنّ الحياة حقّ لك بدون شكّ فاصدع بحقّك

فالقبة صماء لا تسمع إلّا صوتاً واحداً فقط، "طلب الحقّ!" (إرسوي، الظلال، ص 36).

إنّ الحديث عن الحقّ والجهر به هو ما تلج به هذه القصيدة؛ إلّا أنّ التّأويل يأبى إلّا استخراج المعنى، والمعنى موجود في النصّ، لا يفصلني عنه سوى مسافة. في هذا النصّ حقيقة وجوديّة كبرى لا يمكن تجاهلها، وهي "الإنسان"؛ وشريعة نافذة لا يمكن الاستغناء عنها، وهي "القرآن". فالقبة ليست صماء على الحقيقة، ولكنّها شاهدة ومرتفعة، فلا يهزّها إلّا صوت الحقّ، لأنّه يخرج مجهوراً ومستقيماً. ويمكن استعادة تصوّر هذه الفكرة على شكل قناة مجوّفة وممتدّة بشكل حصريّ بين الحقّ والقبة، فيتمدّد الصوت من خلالها، ويحدث التّواصل.

إنّ الحقّ الذي يتحدّث عنه إرسوي، هو لإنسان حقيقيّ، أي يتمنّع بمشاعر حقيقيّة وأحاسيس بشريّة؛ فالعنوان "لا بدّ أن تتدى الجباه" يُظهر مكوّناً من مكوّنات الإنسان، وهو التعرّق. فالعرق إفرازٌ جسديّ، يظهر على الجبهة بشكل حبيبات مائيّة سائلة. هذه الصّورة تضع القارئ على نقيض معرفيٍّ، إذ تبيّن أنّ الصنم لا يعرق! وبالتالي تؤكد إنسانيّة الإنسان بالكّد والعرق، وتنفي عنه الصنميّة؛ فلا يمكن تشبيه الإنسان بالصنم الصامت أبداً في سعيه للمطالبة بالحقّ.

في نشيد الاستقلال تحدّ ومحاجة، يقول:

"أيّ مجنونٍ سيضعني في قيود! أنا أتحدّى الفكرة ذاتها!"

في النصّ تحدّ للغزو الغربيّ، يتبعها محاجة وطلب من الغزاة أن يتجرّؤوا على اعتقاله أو كبت حرّيته؛ هذا التّحدّي يعود إلى طبيعة السياق الجديد للكلمات التي أوجدت تحدّيًا لمجرّد الفكرة، وليس للفعل؛ وقد أثر هذا التّحدّي في إنشاء بني لغويّة تتباين مع القيد عبر إدماجها في بني لغويّة فوقيّة وهازنة، أسهمت في تقوية الوعي اللغوي والدّهني لمعنى الحرّيّة.

هذا هو التحول المفاهيمي الجديد الذي ضمنه نشيد الاستقلال الرؤية الكونية للإسلام ضد مؤيدي الغرب والاستعمار؛ وقد تمت محاجتهم بالغة التي حازت على رهانات التحدّي في المعنى، وعلاقته بالألفاظ، وما صدر عن تلك العلاقة من إعادة تشكيل الأثر.

وفي تحديّ للغرب، يقول في "لا يأس"، مستشهداً بالآية: {ومن يقنط من رحمة ربه إلا الضالون} [سورة الحجر، الآية: 56].

ما كان لفجر الحق الأزلي أن يمحى أيها الظالم

فبعد قليل ترى ما أظلم أيام غدك (إرسوي، الضلال، ص46)

في "لا يأس" استخدام للمنهج القرآني في سوق التحدّي بين نفي الحدث وتنبؤ المستقبل. كان إرسوي يداوم على حمل كتاب معه أينما ذهب، وحين سُئل عن اسم الكتاب الذي يلازمه، قال: "هذا تفسير الجاللين أحمله دائماً معي، وأوظب على قراءته، وقد قرأته حتى الآن ثماني عشرة مرة، وها أنا ذا أنهى قراءته للمرة التاسعة عشرة" (العزب، ص 42).

يمكن إجراء قراءة معاصرة لمفهوم اليأس في هذا النصّ التراثي، ليقع التأويل بين نزعتين، الأولى تحاول الاكتفاء بالمضامين النصّية، والثانية تقوم على التجزئ الذي يربط أسباب اليأس فيها بالحاضر والمستقبل؛ ف(لا) هنا مقيدة بإيمان الفرد وحسن ظنه بربه. هذه المرتبة لا ينالها إلا المهتدون؛ ولكن هل دُكرت الهداية في النصّ؟ بل دُكر الضلال، والضلال نقض الهداية؛ فمضمون النصّ يرتبط بوسائل وأدوات لغوية، وأسلوبية ومنها: (لا) النافية لجنس اليأس؛ فإن كان الله عزّ وجلّ - قد جعل القنوط ضللاً، فالمعنى المستتبّط هو أنّ: كلّ قانط ضالّ وكلّ ضالّ في النار؛ فكان الأولى نفي جنس اليأس والابتعاد عن الضلال المؤدي إلى النار.

نشيد الاستقلال: التوظيف الأسلوبي

من خلال الاستعانة بوظائف الأسلوب في النصّ، سيتمّ التركيز على البنى التي تتحمّل متغيّرات دلالية متعدّدة، بهدف استخراج معنى جديد. يقول محمد عاكف إرسوي في نشيد الاستقلال:

(1)

Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak

(2)

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal!

(3)

*Bastığın yerleri "toprak" diyerek geçme, tanı,
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.*

(4)

*Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal.*

1 - لا تخف !Korkma!

لن أقرأ هذا الخطاب كي أفهم ما يقول عاكف، ولكن كي أكتشف ما لم يتنبّه إلى قوله، أي ما لم تنتطقه شفاهه، لإطلاق الأفكار خارج إطار الاحتمالات المفروضة في فضاء مفتوح إلى ما لانهاية.

الخوف هو ظاهرة سلوكيّة دائمة في ساحات المعارك. ولكنّها تبدو ظاهرة حتميّة في النّص، وتأكيد حصولها يحتمّ عليها أن تكون في سبيل أسباب جليّة وراقية؛ "إنّ الدوافع التي تثير الخوف كثيرة، ومنها الخوف من الموت أثناء المعركة، كما أنّ حبّ الذات من العوامل الأخرى التي تثير الخوف في المعركة" (الدّبّاغ، 1986 ص 83). فاستخدام عاكف لفعل الخوف، لا يقصد به الخوف نفسه، بل ما يتولّد عنه من تغيير في قواعد الحياة ومبادئها؛ إذ تصبح أفعال المرء نابعة عن ردّات الفعل، وليس الفعل. كما أنّ الإنسان إذا ما عاشه الخوف، فقدّ فرصته في الحياة، والتقدّم، والتطوّر، وخسر مستقبله؛ فإذا به "يسقط في دورة الخوف التي تتوالد فيها الأفعال الناشئة عن الخوف إلى ما لا نهاية." (دعوش، 2021، ص 61). إذًا، نحن أمام معنيين: اعتبار الخوف ظاهرة سلوكيّة في المعركة، أو ظاهرة حتميّة في النّص. إلّا أنّ المعنى في التّشديد يسير نحو حتميّة الخوف والتي دفعت البعض إلى الذّهاب نحو التّغريب، خوفًا من الجهل.

إنّ المعنى الحرفي لجملة التّهي "لا تخف" هو: "لا تكون جبانًا"؛ أمّا الافتراض المسبق فيحدّد الفئة المستهدفة بالخطاب بالجنود في المعركة، إذ يميل المعنى الظاهر في التّشديد إلى هذا الافتراض، بينما يمكن استنباط المعنى المخبوء لیسفر عن فئة أخرى مستبعدة، وهي تمثّل بعض الفئات الاجتماعيّة التي انقلبت على مجتمعتها، وأثرت الالتحاق بالغرب.

• الوظيفة الأسلوبية لبنية النّحو:

على هيئة الخطاب الواعظ، يعمل التّشديد على استثمار (لا) النّاهية؛ فلا النّاهية تطلب الكفّ عن عملٍ ما، "ويتمّ بإدخال (لا) النّاهية على الفعل المضارع، فتجزّمه" (الرّاجحي، 2010، ص 343).

وظيفتها: 1 - حصر الأمر بين ذاتين. إذا لم يتحقّق الخوف فهي الشّجاعة.

2 - تقوية الأمر بالنّفي الجازم. لا تخف، لن تهزم.

إختصاصاتها: تختصّ بالمضارع المسند إلى المخاطب وإلى الغائب (ص 343).

إن استخدام (لا) يُشيع أفعال التّهي في النّص، ولكن التّهي عن ماذا؟ عن الخوف! إذ يشكل فعل الخوف أكبر هواجس عاكف؛ لذلك، لم تُر كلمة الخوف في نصّ من نصوصه إلّا ويسبقها نفي.

الخوف في نشيد الاستقلال ليس كلمة، بل معنى من معاني الإسلام الكبرى؛ فبالثّغلب عليه انتصار، وبالرضوخ لأوامره خزي وعار. والموت في التّشديد له معنى الفرض والوجوب؛ فلأن يكون للموت معنى، خيرٌ من الموت بغيّة.

وبالنظر إلى العلاقة الإنشائيّة، فتمّة فئة معنيّة بالخطاب، وليست بالضرورة فئة الجنود؛ فالخطاب يعمّ كلّ الأتراك المسلمين، وهو بذلك يشكّل نداءً مطلقاً إلى كلّ أفراد المجتمع، وإلى كلّ إنسان مهما كان اختصاصه، مفاده: أيّها الطّبيب لا تخف. أيّها المحامي لا تخف. أيّها المعلم لا تخف. أيّها القاضي لا تخف؛ فاستتار الفاعل وجوباً أدى إلى اتّساع رقعة التّأويل بالنّسبة إلى الفئة المستهدفة بالخطاب.

• الوظيفة الأسلوبية لبنية الصوت:

(لا) هي من الأصوات القابلة للاستمرار والامتداد، بالنظر إلى انطلاقها بسهولة ولين من مخرجها الممتد إلى الهواء دون أية عوائق¹. فصوت اللام هو المعنى بالإطلاق والمدّ، والألف عملها مطّ الصوت بلين وجهر؛ فعند دراسة هذا الصوت النّاهي عن فعل أمر معيّن، يُنظر إلى الفعل المطلوب الاحتراز عن فعله؛ فإن كان النّهي باتّجاه منع فعل للخير، فإنّ الجملة تأتي سلبية في معناها وصوتها؛ أمّا إن كان الفعل المنهيّ عنه جاء باتّجاه منع فعل سوء، فإنّ الجملة تأتي إيجابية في معناها وصوتها. وقد عبّرت اللام في نصوص عاكف عن قوّة في الصوت، وقوّة في طلب الكفّ الجازم عن الفعل الذي يسبّب الإحباط والقلق لفاعليه؛ فتوجيه الخطاب للواحد، والمعنى المستنبط للجماعة، نحو: "لا تخف"، "لا تعبس"، "لا تياس"، "لا تحزن"، وغيرها كثير.

2 - لا تعبس (Çatma):

كثرت التّفسيرات عن العيب بأنّه اليأس والحزن، ومنهم من يؤلّف بينه وبين القنوط! إلّا أنّ معنى العيب في نشيد الاستقلال يؤوِّله ما بعده من بنى لغويّة متألّفة، نحو الخجل. وبهدف اكتشاف نماذج متطوّرة للعبوس والخجل، يُنظر إلى شرح مادّة (ع ب س) و(خ ج ل):

- عيس: يعيس عيساً وعيس: قطّب ما بين عينيه. ويومّ عيوس: شديد. وعيس الرجل: اتّسخ. العبّاس الأسد الذي تهرب منه الأسد، وبه سمّي الرّجل عبّاساً (ابن منظور، 16-15/10).
- الخجل: الكسل والتّواني عن طلب الرّزق، قال: وهو مأخوذ من الإنسان الخجل يبقى ساكناً لا يتحرّك ولا يتكلّم. ومنه قيل للإنسان: قد خجل إذا بقي كذلك [...] قال أبو حنيفة: ثوب خجل يُعتَقَل لابسَه فيتلَبّدُ فيه" (ابن منظور، 24-23/5).

إنّ التّأويل يحفر عميقاً لاستنباط أسباب الخجل! فكيف يمكن للمؤوّل الوصول إلى العنصر اللغويّ الذي جسّد الخجل؟ إذا اكتشفنا أسباب الخجل يمكننا حينها الحصول على معنى؛ لأنّ مجرد فهم النّصّ لا يعطي المعنى الجديد، بل استخدام مفهوم المسافة بين الذات والموضوع.

الخجل صفة إنسانيّة، وهو في بنيته العميقة سكون، والسكون ينتج عن انكماش الحركة، إمّا لسبب داخليّ أو خارجيّ؛ فالساكن صامت، لا يصدر عنه صوت ولا حركة (23/5). الخجل والعبوس أدباً معاً إلى اكتشاف نموذج متطوّر للعبوس؛ إذ إنّ تقطيع الجبين دليل على الاستياء، لا على الحزن واليأس، وعلامة ذلك وصف الخجل بالسكوت. فالاستياء مع الصّمت لهو أشدّ من الكلام والحزن؛ هو كقول الشّاعر إبراهيم طوقان²:

صامتٌ لو تكلماً لفظ النار والدم
قل لمن عاب صمته خلّق الحزم أبكما
وأخو الحزم لم تزل يده تسبق القما

¹ تُنعت هذه الألف باللينّة، وهي تتبع ما قبلها من ناحية التّخفيف والتّريق. فاللام مرّقة؛ لذلك، فإنّ صوت الألف جاء مرّقاً موافقاً للام. (مرعشي، 2011، ص 152).

² إبراهيم طوقان (1905-1941): شاعر فلسطينيّ، من أعلام الشّعر العربيّ الحديث، اشتهر بشاعر الوطنيّة، وحارس الأرض، من أجمل أشعاره قصيدة (موطني)، والتي أصبحت النّشيد القوميّ الفلسطينيّ.

وليس بالضرورة أن يكون حصول الاستيلاء سببه الجيش الغازي الأجنبي؛ فقد تبدو هذه النكبة من أشدّ النكبات على صاحبها في النّصّ، وأمام هذه الكارثة المهولة لن تظهر ردة الفعل على احتلال وطن مثل تركيا من خلال التّعبير عن الاستيلاء فقط؛ لذلك، يعمل التّأويل على إنطاق النّص بما لم يقله صاحبه، وهو أنّ العيوس سببه الاستيلاء من المجتمع الخانع والخاضع لرغبات الغرب؛ والاستيلاء فعل سيؤدّي حتمًا إلى الغضب؛ أمّا الحزن فمن معالمه البكاء واليأس، وهي معالم ضعف ووهن لم أجد لها أثرًا في نشيد الاستقلال.

3 - الأرض/ التّربة¹ (Toprak):

يقوم نشيد الاستقلال على ضوابط الاستخدام اللغوي في القرآن، لتحديد العائد المعرفي في معنى المفردات بطريقة السّنيّة معاصرة تختلف عن الاستخدام الكلامي الشائع في اللسان العربي القديم؛ وسأطبق ذلك الفرق بين (الأرض)² التي تعني المكان الذي يوطأ بالقدم، و(التّربة) المكان الذي يطؤه الإنسان بقدمه أو ينضوي تحته. فالأرض يابسة، والتّربة طريّة قابلة لامتصاص الأجساد التي عليها، وقابلة للتفاعل مع عناصر الطّبيعة، إذ تشكل عنصرًا مهمًا من عناصرها. الأرض للبشر جميعًا، وعليها يحدث الاحتكاك العضويّ والحسيّ. أمّا التّراب، فهو تفاعل ماديّ عقليّ ووجدانيّ، يتفاعل الإنسان مع مكوناته، ويتطلّب حالة من الاستعداد ليتعرّف إلى مكوناته.

Bastığın yerleri “toprak” diyerek geçme, tanı,
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.

لا تنظر إلى التّربة التي تطأها على أنّها مجرد أرض - تعرّف إليها!

التّراب هو العنصر الماديّ المسؤول عن ديناميّة الأرض؛ النّصّ يخاطب القارئ، يقول: تعرّف إلى الأرض، فهي لم تعد أرضًا، بل تربة يطؤها الإنسان الجاهل فيحسبها أرضًا، وما هي بأرض، بل مقبرة.

تعرّف إلى أرض الوطن، ليس من خلال وصف زهوره، وحدائقه، وأشجاره، وسمانه، وبرّه، وبحره؛ ولكن من خلال تربته، وهذا الطلب الغريب يرنو إلى تحصيل المعرفة، ليس بالنّظر إلى الكتب، ولكن إلى ما تحت موضع قدميك، إلى التّربة المحشوّة بالأجساد.

يذكر النّصّ آلاف الشّهداء بلا تعيين بالأرقام، إلّا أنّ هذه الألاف تتخطّى حجمها الطّبيعيّ مقارنةً مع ما سيُسفر عنه مجرّد الضغط على الأرض، فالشّهداء سوف ينفجرون!

وهنا يقف التّأويل مندهشًا من قوّة المشهد، ويقف عاجزًا أمام القدرة على استعادة التّصوير! فأيّ غاز ستسوّل له نفسه أن يدوس أرضًا مليئةً بالأجساد؟ فالأرض التي أصبحت تربة من كثرة الحفر، صارت كالزّمال

¹ Toprak : تراب (ج) أثربة، ثوبة (ج) ثرب، ثرى – Arazi: أرض (ج) أراض، عفار (ج) عفارات – Tarla: حقل (ج) حقول (Emrullah, Ibrahim, 2015, ص 1092).

² Yer: مكان (ج) أماكن، أمكنة. Toprak – Mahal, mekan. أرض – Arazi, arsa: قطعة لأرض (Emrullah, Ibrahim, 2015, ص 1182).

المتحرّكة لمن يطؤها، إذ تنفجر مخرجةً الأجساد الرّابضة في جوفها، لتضمّ إستعارة ومعنىً جديداً لمفهوم "عالمية الشّهداء".

4 - الحرّية حقّ (Hürriyet hakkıdır):

يقول إرسوي:

لقد كنت حرّاً منذ البداية وسأظلّ كذلك إلى الأبد

في التّأويل نحفر الدّلالة، يقول: لقد كنتُ حرّاً منذ البداية! آيةً بداية، بداية الحرب؟ بداية كتابة الشّعر؟ بداية المرحلة الجامعيّة؟ بداية العالم؟ فما بين التّخمين والتّكهن، تحدث فجوة بين النّصّ والقارئ، وهنا لا بدّ من تقريب المسافة بينهما بسرعة فائقة، كي لا يفقد النّصّ معناه الذي يناضل من أجله. فالحرّية ليست مجرد شعار للثّمرد على النّظم الحاكم، بل هي حقّ إنسانيّ، موجود بالفطرة في الإنسان، وله الحقّ في اكتسابه عند كسره أو فقده؛ لذلك، فهو يعقّب قائلاً:

فالحرّية هي حقّ أمّتي التي تعبّد الله!

للحرّية في الفكر الإسلاميّ أرقى المفاهيم "هي القدرة على عمل كلّ شيء دون الإضرار بالغير" (الصلّابي، 2012، ص 18). الحرّية مفهوم مثاليّ في نشيد الاستقلال، يرتبط تحقّقه بعدم الخوف؛ فلا يكتفب النّصّ بالجهر به، بل يُطرح مبدأً من مبادئ الشّريعة، وفكرة يتمّ استيعابها وترسيخ مفهومها عبر الأجيال في كتابة لا تحدّها الأزمان، ولا تقطعها المسافات.

إنّ مفهوم الحرّية يبدو ضئيلاً أمام معناها المتضمّن في النّشيد؛ فالمعنى الحقيقيّ للحرّية يمكن استنباطه من معنى أكبر قائم على وحدة الشعوب الإسلاميّة، هي معاني كبرى تمثّل الائتلاف، والتنظيم، والتّوحيد.

الشّخصيّة الحرّة والشّخصيّة الصّنم:

هناك شخصيّة مسيطرة على كلّ الشّخصيّات الأخرى المذكورة في النّصّ، تمتاز بالحرّية والعدل والشّجاعة؛ وفي المقابل هناك شخصيّة صنم، تابعة ومقلّدة؛ فلا يُشبهن الإنسان الصّنم الجامد، إذ لا يداهم شعور بفرح، ولا إحساس بحزن.

يقول في "النّفس العزيزة":

لا يعبد البشر سوى صنم نفسه

فلا أصدقه ولو سيّح الله وقدسه طول الدّهر

وقد هلكت أنا في سبيل هذا الصّنم الملعون

فلم أسمع من جوفيّ الفاسد سوى "عاشت النّفس العزيزة!" (إرسوي، الظّلال، ص 108)
تأويل الخطاب الصّوفي:

إنَّ كلَّ تأويليّة هي فهم للذات ضمناً وظاهراً، عن طريق المرور عبر فهم الآخر. وهذا يعني أنّه يمكن للمؤوّل أن يقف على حقيقة ذاته أثناء قراءته للأخر. التجربة الصوفيّة الدنيّة هي التجربة الحقّة لا تقلّ عن التجربة الإنسانيّة، ولأنّها تستهدف القلب مباشرة، فهي أكثر صدقاً وتأثيراً. (إقبال، ص 39).

يقول في "أين أنت؟":

أين أنت تنزّهت عن المكان أيّها المعبود الذي لا تدركه الأبصار
إنّي أجوب الأتفس والآفاق منذ الأزل..
إنّ قطرات الضّوء تلك التي انتثرت في قبّتك وجمدت
ليست إلّا آثار دموعي التي تبحث عنك في كلّ مكان (إرسوي، الظلال، ص 109)

تلاحظ القوّة التّخييليّة الموجودة في النّص الصّوفيّ، والمتضمّنة لعقائد المسلمين حول ذات الإله؛ كما يمكن ملاحظة ابتداعه لفلسفة خاصّة بالبكاء؛ ويظهر تأثّره بفلسفة الشّاعر عبد الحقّ حميد تارهان¹ للاحية الرّثاء؛ فكان فيلسوفاً قلّده برثائه لفاطمة زوجته في (مقبر)، يقول:

أيّها النّور الذي مضى ليلحق بأصله، أنت من يتمثّل لي بكلّ سبيل
(إرسوي، الظلال، ص 518)

وعلى أسلوب جلال الدّين الرّوميّ، يقول في (الليل) و(السجدة):

إنّ العالم كله ثمل بشراب التّوحيد الذي أسقيته أنت!
أنا وحدي مجذوبك الذي لم يثمل والميدان الآن لي!
ربّاه! أنا قطرة تائهة منك، ألا تكفيني خسارتي؟

ربّاه! أشفق على هذا الوجد الطّريح الفاقد الوعي (إرسوي، الظلال، ص 22)

معاني العشق الإلهي:

يكتب الشّاعر في الجزء الأخير من ديوانه، المسمّى (الظلال) أشعاراً جيّاشة؛ يكتب عن ليلى الإسلام معشوقته:

كلا! للشّرق – لذلك المجنون البائس المنكر ذاته –

ليلى واحدة ما هي إلّا مستقبل الإسلام

ولا يعرف سواها وقد تفانى في حبّها

¹ عبد الحقّ حميد تارهان Abdülhak Hamit Tarhan (1852 – 1937) من أبناء الجيل الثّاني للأدب الثّركي في عصر التّنظيمات، ومن مؤسّسي الثّغر الجديد. تميّزت مسرحياته بأنّها قد كتبت لثّراء، واشتهرت أعماله الشعريّة ببنيتها اللّغويّة وأسلوبها الفريد. صاحب مشروع حضاريّ امتدّ من فترة التّنظيمات إلى عهد الجمهوريّة (Ahmet Hamdi Tapınar، 1988، ص 501).

وقد يستغرق اليوم في ذكرها وقد يغرق غداً في ذكرها (إرسوي، الظلال، ص 18)

إلى أن يقول:

فما الشفق إلا بساط طريقك وما الفجر إلا مصباحك

وما هلاله إلا خيمتك التي شيدت في قلب السموات

وما الأذان إلا نشيدك تننّ به الأرجاء رهبةً وخشوعاً (ص 19)

"الشفق" و"الهلال" و"الأذان" ثلاث عناصر لغوية دالة تجسّد الشعريّة في نصوص عاكف إرسوي، خاصة في نشيد الاستقلال؛ تتكرّر فتشكّل "موضوعاتية" الشاعر، وتتقدّم وتتأخّر فتؤلف "أسلوبية" نصوصه.

ولإلقاء نظرة أخيرة على تلك العناصر المعجميّة، لا بدّ من الولوج إلى وحداتها الوظيفيّة لإظهار الترابط المعنوي بينها:

- الشفق: في الأصل (الخوف). والشفق: "الحمرة من غروب الشمس إلى وقت العشاء الأخيرة" (ابن منظور، 104/8).
- الهلال: "السحاب إذا أمطر بشدة" (83/16).
- الأذان: "الأذان والأذنين والتأذين: النداء إلى الصلاة، وهو الإعلام بها وبوقتها (79/1).

لاستخراج الوحدة المعنويّة الجامعة بين (الشفق والهلال)، يمكن اعتبار أنّ العلامة الدالة والجامعة بينهما هي اللون، (الحمرة في الشفق)، و(البياض في السحاب). فالبياض والحمرة رمزان دالّان إلى الرّاية الحمراء في نشيد الاستقلال؛ وما الأذان إلا نشيد الاستقلال المرافق لحركتها.

الخاتمة:

ليس هدف هذا العمل ذكر التاريخ السياسي والثقافي والعسكري لتركيا، وإنّما دراسة هذا النص أدبيّاً للكشف عن الأسس الدينيّة والتراكم الذي يقوم عليه. وقد تبين للباحثة أنّ النصّ الشعريّ عند إرسوي يسير في بعض مواقفه إلى مواجهة الأتراك الذين عزموا على مقاومة التاريخ، وعزفوا عن مشاركة الروح الوطنيّة؛ وهذا ما بدا واضحاً في معاني النصوص المنطوقة (النصيّة)، والمعاني الذهنيّة (السيكولوجيّة)؛ فقد يميّز كلّ منهما بوجهة نظر مختلفة عن الآخر؛ وأثناء تملّك النصّ، لاحظت أنّ صورة العالم الإسلاميّ التي أرساها عاكف في نصّه، لم تعد موجودة، وأنّ المناظرة التي كانت قائمة بين العرب والغرب، إنتقلت إلى داخل الفكر الإسلاميّ نفسه!

في نشيد الاستقلال، احتاج العمل التّأويليّ أثناء تطوّره إلى تحقيق مراحل ثلاث من المعالجة النصيّة. أوّلاً، من خلال فهم كلمات النّشيد استطعت أن أضع النصّ في سياقه التاريخي، والثقافي، والفكري، لأستبعد ذلك في المرحلة اللاحقة من التّأويل إلى السياق الثقافيّ والفكريّ الزّاهن. ومن خلال التفسير، الذي يُعدّ مرحلة متقدّمة

على الفهم، استطعت تسويغ الآراء المطروحة في النصّ، بالاعتماد على شبكة العلائق الدّاخلية. وفي المرحلة الثالثة، بدأت باستعادة تصوّر النصّ؛ وتعدّ هذه المرحلة من أدقّ المراحل في العمل التّأويلي، إذ تمّ استبعاد عاكف مؤلف النصّ، لأحلّ مكانه؛ وكانت البداية بالبحث عن المعاني المخبوءة، أو المستورة لاكتشافها؛ ومن تلك المعاني ما ووريّ من قبل المؤلّف. وبعد اكتشاف المعاني بدأت مرحلة جديدة، وفيها تمّ تمثيل المعاني الجديدة المنبثقة عن عمليّتي الفهم والتّفسير، لتتخذ صورة نهائية لها.

إنّ الصّور التّأويلية الجديدة المنبثقة عن هذه الدّراسة، وخاصّة قضية الخوف وملازمته للنفس الإنسانيّة، قادرة على التّواصل عبر أجيال من المؤلّين. وخاصّة أنّنا أمام متغيّر نوعي أثر على مناهج الفكر، وخصائصها المعرفيّة الحديثة الّتي أصبحت خاضعة في عمليّة إنتاجها للقياس العلميّ.

وكما أنّ للتّأويليّة إيجابيّاتها، فإنّ لها مزالق لا بدّ من ذكرها؛ ولا أدعي أنّي التزمت بالمنهج بشكل تامّ، فهذا الأمر لا يقدر على فعله كبار المفكرين، إلّا أنّني توخّيت الحذر في الحديث عن موضوع المسافة؛ فجاءت التحليلات لتتوافق مع قناعاتي بجدوى التّأويليّة وانفتاحها على كافّة المناهج؛ كما جاءت النّتائج مغايرة للمنحى التّقليديّ، وفي الوقت عينه، متوافقة مع روح النصّ والمعنى المراد منه. ومن أهمّ الانتقادات الّتي وُجّهت لهذه النّظريّة أنّها تنزع السّلطة عن المؤلّف، وتبتعد بالتحليل عن الهويّة الأصليّة؛ وأنّ تعدّد المعاني قد يودّي إلى ضعف الاستنتاجات الجديدة. وأنا أجد أنّ التّأويليّة تساعد في إبراز الجهود الفكرية المستنبطة لمعاني النّصوص، وتيسّر عمليّة ربط المعاني بين مختلف العوامل الثّقافيّة، والتّاريخيّة، والنّصّيّة. ويبقى السّؤال: هل يمكن أن يرضى إرسوي عن المعاني الجديدة الّتي تمّ الكشف عنها في قصائده عامّة، وفي نشيد الاستقلال خاصّة؟ هذه الإجابة أدعها بين يدي القارئ، والباحثين في التّأويليّة الّذين يجدون فيها فرصة للخروج من معضلة المنهج حين يتعلّق الأمر بالمقاربات الدّاخلية للنّصّ.

مصادر البحث ومراجعته:

- المراجع العربية:

- إرسوي، محمد عاكف (1933). **الظلال**. تر: إبراهيم صبري. مصر. (ج.7).
- إقبال، محمد (2011). **تحديد الفكر الديني في الإسلام** (ط.1). تر: محمد يوسف عدس، الشيماء الدمرداش العقالي. بيروت: دار الكتاب اللبناني.
- إلياس، سليم (2014). **الموسوعة الكبرى لإعلام ومشاهير العالم** (ط.1). شعراء. بيروت: مركز الشرق الأوسط الثقافي. (ج.1).
- الجدع أحمد (2000). **معجم الأدباء الإسلاميين المعاصرين** (ط.1). عمان: دار الضياء.
- حاج حمد، أبو القاسم، محمد (2004). **جدلية الغيب والإنسان والطبيعة، العالمية الإسلامية الثانية** (ط.1). بيروت: دار الهادي للطباعة والنشر والتوزيع.
- حسن، ابن حسن (1932). **النظرية التأويلية عند ريكور** (ط.1). مراكش: دار تينمل للطباعة والنشر.
- الخويلدي، زهير (2020). **المنهج التأويلي والفلسفة الهرمينوطيقية بين غادامير وريكور**، المقال نشر في 18 شباط 2020. <https://annabaa.org/arabic/authorsarticles/22249> شبكة النبا المعلوماتية، تمت المراجعة في 3- أيلول 2021 الساعة 4:40 PM
- الدباغ، فخري. مهدي، عبد الفتاح، قيس (1986). **علم النفس العسكري** (ط.1). بغداد: مطبعة جامعة بغداد.
- الزاجحي، عبده (2010). **التطبيق النحوي** (ط.2). بيروت: دار النهضة العربية.
- شاعر الإسلام محمد عاكف إرسوي (لا.س.). **مختارات من ديوانه الشعري "صفحات"**. تر: عبد الله أحمد إبراهيم العزب. مرا: عبد الرزاق أحمد. يوسف دمرداش. الصياغة الشعرية: سليمان أحمد شيخ سليمان.
- الصلاحي، علي محمد (2012). **الحرّيات في القرآن الكريم** (ط.1). بيروت: دار المعرفة.
- عبد الرحمن، طه (لا.س.). **تجديد المنهج في تقويم التراث** (ط.2). الدار البيضاء: المركز الثقافي العربي.
- عثمان، حسن (1964). **منهج البحث التاريخي** (ط.8). القاهرة: دار المعارف.
- العقائي، ابن حسين، سيد (لا.س.). **زهر البساتين من مواقف العلماء والزبائين**. القاهرة. (ج.1).
- علوش، سعيد (1985). **معجم المصطلحات الأدبية المعاصرة** (ط.1). بيروت: دار الكتاب اللبناني.
- غارودي، روجيه (1985). **وعد الإسلام** (ط.2). ترجمة: ذوقان قرقوط. القاهرة: مكتبة مدبولي.
- قبناني، نزار (لا.س.). **الأعمال السياسية الكاملة**. منشورات نزار قبناني. (ج.3).
- مجموعة من أساتذة الجامعة اللبنانية (2020). **دليل مناهج البحث العلمي** (ط.1). لبنان: كلية الآداب والعلوم الإنسانية.
- مسعود، جبران (1992). **معجم الرائد** (ط.7). بيروت: دار العلم للملايين.
- المصري، حسين مجيب (لا.س.). **تاريخ الأدب التركي، القاهرة: مطبعة الفكر.**

مونان، جورج (2012). **معجم اللسانيات**(ط1). تر: جمال الحضري. لبنان: مجد. المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع.

النّدي، أبو الحسن علي الحسني (1960). **روائع إقبال**(ط1). دمشق، دار الفكر.
وهبة، مجدي. المهندس، كامل (لا.س.). **معجم المصطلحات العربية في اللغة والأدب** (لا.ط.). لبنان: مكتبة لبنان.

هوّاري، مرعشلي، ندى (2011). **التّرتيل في آيات التّنزيل**(ط1). بيروت: دار البشائر الإسلامية.

المراجع الأجنبية:

- Emrullah İşler, İbrahim Özay: Türkçe Arapça Kapsamlı Sözlük, Ankara: FECR, Baskı 2015.
- Cetin, Nur Allah (2014). Türkoloji Dergisi. Ankara Üniversitesi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. 25-92.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/2309/24067.pdf>
- Emrullah İşler, İbrahim Özy: Türkçe Arapça Kapsamlı Sözlük, Ankara: FECR, Baskı 2015.
- Ersoy, Akif, Mehmed (2014). Safahat. Bağcılar belediyesi. 1. Baskı. İstanbul.
- Ricouer, Paul (2016). Hermeneutics and The Human Sciences. Essays on Language, Action and Interpretation. Translated by: Jean B. Thompson. Cambridge University Press. Classics edition. U.K.
- Ricoeur, Paul (1986). Du Texte à l'action, Essais d'Hermeneutique 2, Éditions du Seuil, Paris.
- Tibus, Angela (2017). The Communicative Functions of Languages: An Exploration of Roman Jakobson's Theory in TESOL. Submitted in partial fulfillment of the requirements, for the Master of Arts in TESOL degree.
- Tapınar, Hamdi, Ahmet (1988). 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi. Çağlayan Kitabevi. Yedinci baskı. İstanbul.
- Uslu, Ahmet (2014). Çanakkale 1915. Seddülbahir 1915 Özel Müzesi Yayınlar. 5. Baskı.

Manas Destanı ile Türk İstiklal Marşı Arasında Fikrî Benzerlikler

The Epic “Manas” and National Anthem of Turkey (Ideological Similarities)

Dr. Kaliya Kulaliyeva

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Bişkek/Kırgızistan

E-posta: kaliya.kulaliyeva@manas.edu.kg

Abstract

The epic “Manas” is the anthem of Kyrgyz people of the period of ‘military democracy’. “Manas” is a spiritual wealth that conveys great national idea which was expressed in modern Kyrgyz and other Turkic anthems. In this article ideological and literary similarities shared in the epic “Manas” and the national anthem of Turkey and Northern Cyprus written by Mehmet Akif have been investigated. The epic “Manas” is of great importance because it encourages people and troops to live independent and free life; it heartens to protect the motherland inherited from ancestors, people and the flag; it motivates to preserve justice presented by Almighty, to fight against enemies and defend honour; it cheers people up to get together, achieve unity and calls humanity to live in peace. Therefore the anthem is considered to be the best sample of songs written about motherland and all the ideas mentioned above have been expressed in the national anthem of Turkey and Northern Cyprus. The article is aimed at studying the peculiarities of notions and ideas on independence, freedom, justice, motherland, people, flag, belief, conscience, honour, ancestors and next generation, heritage and safe step forward expressed artistically in the epic and the anthem. Ideological similarities are identified and proved with lines of the texts. As there are a lot of varieties of the epic “Manas”, versions by manaschy-improvisers

from the territory Naryn have been used to conduct the research. Versions by the representatives of Tyan-Shan (Naryn) manaschy-improviser' school S. Orozbekov and (Isykkul) manaschy-improviser' school S. Karalaev and compositional-thematic index of the epic “Manas” on the versions of these improvisers have been taken for analysis. While conducting the research such methods as analysis, synthesis, qualitative and quantitative analysis, contextual analysis have been used.

Keywords: *The Epic “Manas”, National Anthem, Sovereignty, Independence, Motherland, Flag.*

Giriş

Manas Destanı'nda sadece Kırgızların değil tüm Türk halklarının hatta destanda düşman olarak ismi geçen halkların bile siyaseti, sosyal hayatı, ekonomisi, dinî ve kültürleri farklı boyutlarda yansıtılır. Manas Destanı hakkında birçok ülkede bilimsel araştırmaların yapılmasına rağmen söz konusu destanın dünya kültüründeki yeri ve önemi henüz net belirlenmemiştir. Bu çalışmamızda Kırgızların Manas Destanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nın fikir ve konularındaki bazı benzerlikleri ele alacağız. Daha net açıklamak gerekirse özgürlük ve bağımsızlık, atalardan kalan mirasın korunması, milleti ve vatanı korumak, devletin simgesi ve göstergesi olan bayrağın önemi ve Allah'ın emrettiği adalet uğuruna mücadele etmek için yapılan çağrı, barış ve huzur içinde birlikte yaşamak gibi konuların yansıtılması üzerinde durulacak. Manas Destanı'nın farklı senelerde yayımlanmış olan metinleri ve Mehmet Akif Ersoy tarafından yazılmış olan Türkiye Cumhuriyeti İstiklal Marşı'nın metni araştırmamızın temel malzemesini oluşturur. İstiklal Marşı'nın metni Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından 2003 yılında Ankara'da yayımlanmış olan "İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy" adlı kitaptan alınmıştır. Araştırma esnasında Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin yayımladığı "Manas Destanı'nın Tematik Dizini I" kitabından aldığımız materyaller çalışmamıza kolaylık sağlamıştır. Farklı edebî türleri temsil eden bu iki eserin biri Manas Destanı, folklor alanının araştırma konusunu teşkil etmişken Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı bir edebî eserdir. Fakat söz konusu eserlerin farklı edebî türleri temsil etmeleri onların karşılaştırılarak incelenmesine engel değildir. Dolayısıyla eserlerin konu ve fikir bakımından karşılaştırılmalı analizi yapılırken karşılaştırmalı analiz, sentez, nicel ve nitel analiz, bağlamsal analiz yöntemleri kullanılmış olup Manas Destanı ile İstiklal Marşı'nın konu ve sanatsal paralellikleri üzerinde durulur ve benzerlikleri ile ortak yönleri ele alınır.

Manas Destanı gibi büyük bir kültürel mirası sadece derin bir tarihe sahip olup büyük tarihî olayları yaşayan halk yaratabilir. Kırgızların asırlarca devam eden tarihini içeren Manas Destanı'nın âdeta bir ansiklopedi niteliğinde olduğu, farklı zamanlarda farklı bilim insanları tarafından vurgulanmıştır. 1995'te gerçekleştirilen "*Manas Destanı'nın 1000. Yıl Dönümü*"nün kutlanması, destan

üzerinde araştırma yapan ve farklı alanlarda çalışan bilim adamlarının önüne yeni hedef ve görevleri koymuş, destanın önemini tüm halka duyurmak için önemli bir rol oynamıştır. Tüm edebî eserlerde toplumun tarihi kültürü, halkın sosyal hayatı, felsefesi, gelecekle ilgili düşünce ve hayalleri yansıtılır. Bunların tümünü içeren Manas Destanı'nın âdeta bir ansiklopedi olma özelliği, onun diğer halkların edebî eserleri ile karşılaştırılarak araştırılmasına yol açar. Bu defa Manas Destanı'nda yansıtılan fikir ve konular, kardeş Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nda ele alınan konularla karşılaştırılacaktır.

1. Manas Destanı

Manas Destanı'nın konusu, edebî ve sanatsal özelliği ile ilgili bilimsel araştırmaları içeren yayınlar, XIX yüzyılın ikinci yarısında başlamış olup günümüze kadar devam etmektedir. Sözlü olarak anlatılan Manas Destanı'nın bazı bölümlerinin kâğıda aktarılmasında, başka dillere çevrilerek araştırılmasında ve yayımlanmasında V. Radloff, Ç. Valihanov, İ. Abdrahmanov, B. Yunusaliyev, E. Polivanov, M. Avezov, S. Musayev, E. Abdıldayev, R. Kıdırbayeva gibi bilim adamları büyük emek sarf etmişlerdir. Destanla ilgili araştırmaları içerip “Киргизский героический эпос «Манас»” (Kırgızların Kahrahanlık Detsanı Manas) adıyla 1961'de Moskova'da yayımlanan kitap, destanın geniş ve derin araştırmayı gerektiren bir eser olduğunu binlerce okuyucuya ispatlamıştır. Bu kitapta yer alan bilimsel makaleler, Manas Destanı'nın bilimsel nitelikte araştırılması için büyük bir katkı sağlamışlardır. Ayrıca V. Jirmunski, M. Avezov, A. Petrosyan, S. Bogdanova gibi bilim adamlarının görüşleri çok önem kazanmıştır.

Manas Destanı'nın ortaya çıkmasıyla ilgili üç farklı görüş söz konusudur. Onların birincisine göre Manas Destanı Orhun-Yenisey döneminde, ikincisine göre Altay döneminde, üçüncüsüne göre de tahminen Çungarlar döneminde yani XV-XVIII yüzyıllarda yaşanan olaylardan dolayı ortaya çıkmıştır. (Manas 1958: 10) Tarihte Kırgızların Orta Asya'da yaşayan en eski halklardan olduğu bilinmektedir. Kırgızların tarihte kat ettiği uzun, zor ve inişli çıkışlı yollar, diğer tarihi kaynaklarda gösterildiği gibi Manas Destanı'ndan da görülmektedir.

Manas Destanı'nın tarihî kaynak olabileceğini öne süren bilim adamı A. N. Bernştam'ın "*Manas Destanı'nın içeriğinin oluşmasında tarih önemli rol oynamıştır*" (Bernştam 1968: 153) ifadesinin de gerçek payı büyüktür. V. Bartold, S. Abramzon ve L. Gumilev'un çalışmalarında da destanın tarihî özelliği ile ilgili geniş bilgiler verilmiştir. Söz konusu araştırmacılar, yukarıda bahsedildiği gibi destanın olay örgüsünde Kırgızların tarihte yaşadıkları önemli olayların yansıtıldığının altını çizerek destanın ortaya çıkış tarihini tespit etmeye çalışmışlardır. Kırgızistan Bilimler Akademisi Profesörü B. Yunusaliyev de bu konuda kendi görüşünü "*Destan tarih değildir, fakat Manas Destanı'nın Kırgız halkının tarihiyle yakından ilişkili olduğunu inkâr edemeyiz*" (Manas 1958: 6) diyerek ifade etmiştir. Manas Destanı üzerinde araştırma yapan ünlü bilim adamı Prof. Dr. Aynek Caynakova ise destanla ilgili görüşünü aşağıdaki gibi ifade eder: "*Destanda devlet ve devletçilik fikrinin yer aldığını görürüz. Bağımsızlık için mücadele konusu hem kahramanların kişiliği hem de çeşitli olay örgüsü aracılığıyla ifade edilir. Destanın en büyük özelliği de onun konusunun, içerdiği fikrin halk için çok değerli, ölümsüz ve ebedî güncel olmasıdır. Destanda öne sürülen millî ana fikir, birilerine baş eğmeden eşitlik ve refah içinde yaşamak, birlik ve beraberlik içinde vatani, milleti düşmanlardan koruyarak ebedî yaşamaktır. Bu fikir destanın değerini gösterir. Her ne kadar farklı varyantlarda söylene de destanın temel amacı, vatan ve milletin bağımsızlığı için ayakta duran, vatan bayrağını kutsal sayarak koruyan evlatlarının şöhretini gururla yaymaktır*" (Caynakova 2017: 12) Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı da aynı fikri içerir. Manas Destanı, büyük savaşlarda kahraman oğullarını kaybeden Kırgızların akıllarında ebedî kalan faciası hakkında söylenen bir destandır. Manas Destanı'nın temel konusu, Kırgızların bağımsızlık, özgür hayat için verdikleri mücadeledir. Destanda devlet ve devletçilikle ilgili konuların işlendiğini görmek mümkündür. Bağımsızlık, özgürlük uğruna mücadele etmek için çağrı, baş kahramanın karakteri ve farklı olaylar aracılığıyla ifade edilmiştir. Aynı anda devletçiliğin nişanesi olan halk, toprak, bayrak, asker kavramlarının sanatsal bir biçimde ele alınması, Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nın da temel konusunu ve içeriğini oluşturmaktadır.

2. Mehmet Akif Ersoy ve Onun Yazdığı İstiklal Marşı

Devletçilikten bahsedildiğinde öncelikle onun temel nişanesini teşkil eden simgeler söz konusudur. Devletçiliğin temel simgelerinden biri, onun millî marşıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nı yazan Mehmet Akif Ersoy hakkında da zamanında: *"İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Türk edebiyatında bir ahlak ve fazilet timsali, bir dinî iman sanatkârı ve bir millî heyecan şairi sıfatıyla ebedileşmiştir..."* (Banarlı 1983 B: 1151) diye en doğru bir şekilde anlatılmıştır. Şair bu eseriyle kendisini ebedileştirmiştir. Bu eserin yazılmasına neden olan etkenlerle ilgili soruya aynı eserden aşağıdaki gibi cevap bulabiliriz: *"Kuvvetli bir dinî terbiye gören, İstanbulun Fatih semti gibi, o zamanın en millî ve muhafazakâr bir semtinde, temiz bir Türk-Osmanlı ailesinin çocuğu olarak yetişen Âkif'in, bu ilk muhitinden aldığı sağlam terbiye, şairin mektep hayatıyla bütünlenerek, ona bütün hayatınca yurdunun, müslümanlığın ve insanlığın iyiliği için çalışan bir büyük insan siması vardı."* (Banarlı 1983 B: 1152)

İstiklal Marşı'nın şairi Mehmet Akif Ersoy, 20 Aralık 1873'te İstanbul'da dünyaya geldi. 1987 yılında Akif 4 yaşındayken Fatih'te Emir Buhari Mahalle Mektebine başlamıştır. O daha küçük yaştayken babası ona Arapça öğretmeye başlamış, 1882 yılında ilköğretimini tamamlayarak Fatih Merkez Rüşdiyesine başlamış bu arada Fatih Camii'nde Esad Dede'nin İran edebiyatı derslerine de katılıyordu. 1888'te babası vefat etmiş, 1889 yılında da evlerinin yanmasından dolayı yazarın ailesi çok büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Bundan dolayı okuluna devam edemeyip sivil veteriner okulu olan Baytar Mektebine geçmiştir. Onun şiire olan ilgisi bu okulda ortaya çıkmış ve eğitiminin son iki yılında şiirlerini yazmaya başlamıştır. O dönemlerde yazdığı bir şiirinde başarılarından geçirdikleri ağır günleri ve çok zorluk çeken annesi hakkında anlatır (Düzdağ 1996: 8). Veteriner Okulundan 1893 yılında mezun oldu. 28 Aralık 1893'te 'Hazine-i Fünûn' mecmuasında yedi beyitlik bir gazeli yayımlandı. Bu gazel, Akif'in hâlen, bilinen ilk matbu eseridir. 14 Mart 1895 tarihli mektep mecmuasında 'Kuran'a Hitap' başlıklı şiiri yayımlandı. 1 Eylül 1898'de evlendi. Şair 1936'da vefat etmiştir.

Mehmet Akif'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Onların arasında M. Ertuğrul Düzdağ'ın çalışmasında ünlü şairin öz-

geçmiş, doğduğundan vefatına kadarki hayatı detaylı bir şekilde anlatılır. Söz konusu çalışmada İstiklal Marşı'nın yazılması ile ilgili ilginç bilgileri de almak mümkündür. Çalışmada verilen bilgilere göre millî marşı yazmak için yarışma düzenlenip ilk ödülü kazanana 500 lira ödül belirlenir. Yarışmaya 700'den fazla eser katılır. Fakat onlardan hiçbirisi beğeni kazanmamıştır. Sonuçta Mehmet Akif'e teklifte bulunurlar. Fakat Mehmet Akif para karşılığı şiir yazmayacağını söyler ve kazandığı takdirde bile düzenleyenler tarafından ödül verilmeyeceği sözü alınca İstiklal Marşı'nı yazar. İstiklal Marşı 1 Mart 1921'de Türkiye'nin Büyük Millet Meclisinde okunur, 12 Mart'ta ise resmî olarak kabul edilir (Düzdağ 1996: 107). Şairin hayatı ve eserleri üzerine araştırma yapan ve onun eserlerini derleyip yayımlayan Muzaffer Uyguner, Mehmet Akif'in edebiyata karşı tutumunu aşağıdaki gibi değerlendirir: *“Mehmet Akif, edebiyatı bir süs olarak kabul etmez. Ona göre, edebiyat, toplumsal sorunları öz olarak alan, insanlara doğru ve iyi yolu göstermeye yarayan bir sanattır. Akif bu nedenle, yaşadığı bazı olaylarla öyküler düzenlediği gibi tarihten aldığı öykülerle de bu görüşüne uygun şiirler yazmıştır. Amacı, halkı aydınlatmak, doğru ile iyiyi anlatmak olduğundan, şiirlerinde çok yalın bir dil, kolayca anlaşılan bir öyküleme tekniği kullanmıştır”* (Uyguner 1993: 23). Edebiyat insan hayatında sadece bir güzellik veya süs değildir, insanlara doğru yolu gösteren bir ustalık ve yetenek olduğunun altını çizen büyük şair, eğitim alanında da çok çalışmıştır. Eserlerini yazarken de topluma anlaşılır bir dil kullanmaya çalıştığını İstiklal Marşı metninden de görmek mümkündür. Mehmet Akif Ersoy yazdığı İstiklal Marşı hakkında şöyle anlatır: *“Binbir fecayi karşısında bunalan ruhların ıstıraplar içinde hâlâs dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılmaz. Onu kimse yazamaz. Onu ben de yazamam. Onu yazmak için o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur. Allah bir daha bu millete bir İstiklal Marşı yazdırmasın!”* (Çetin, 2003: 7) Şair halkına, vatanına olan sevgisini böylece anlatır. Bu sözlerde ve bu sözlerin sahibinin yazdığı İstiklal Marşı'nda da adeta Manas Destanı'nda olduğu gibi büyük bir tarihin, yani milletin hem büyük faciasının, hem de geleceğe doğru ışık açan gurur verici şanlı tarihinin bulunduğunu görüyoruz.

3. Manas Destanı ile İstiklal Marşı'nın Fikir Ortaklığı

Aşağıda verilen açıklama Manas Destanı'nın asırlarca yüklediği görevini tam anlamıyla ifade etmektedir. “*Destanlar, milletlerin, büyük işler yapmak için kendilerine güven duymalarında; türlü sosyal ve tarihi sebeplerle uzaklaştıkları millî benliklerine dönmelerinde; yeniden büyük millet olmak, hürriyet ve İstiklallerini korumak için davranıp kalkınmalarında da vazife görmüştür*” (Banarlı 1983: 5) İstiklal Marşı da aynı görevi üstlendiğinden onu Manas Destanı'yla karşılaştırarak kardeş Türk halklarının ortak değerleri üzerinde duracağız.

Genel olarak millî marşın açıklaması üzerinde duracak olursak aşağıdaki gibi açıklamaları görmek mümkündür: “... *ülkeler için manevi anlamı büyük olan, içeriğinde vatanseverlik, özgürlük ve kutsal değerlerin bulunduğu coşkulu marş türü.*” (<https://www.uludagsozluk.com/k/milli-mar%C5%9F/>);

“*Millî marş, Ulusal marş adıyla bilinen, özlü dizleriyle bir ulusun, bağımsızlığını ve gücünü, yurt ve bayrak sevgisini, özgürlük, bağımsızlık ve çağdaşlık tutkusunu, yurtseverlik duygusunu yansıtan halk tarafından benimsenmiş ve kabul görmüş, bestelenmiş hâliyle genellikle ülkeler arası etkinliklerde seslendirilen sözlü marştır*” (<https://www.nedir.com/milli-mar%C5%9F/>);

“*Resmî vatanseverlik sembolüdür*” (www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s.17/tepebasili.pdf) (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28689>).

Manas Destanı ile İstiklal Marşı'nda ana fikrin vatan, millet, inanç ve ölüm konuları aracılığıyla ifade edildiğini görmek mümkündür. Ayrıca eserlerde bağımsızlığın simgesi olan bayrak kavramı önemli yer kapsamaktadır. Aşağıdaki tablolarda eserlerdeki ortak ana fikirler ve onları yansıtmak için işlenen konular metinlerden alınan örnekler eşliğinde verilmiştir. Manas Destanı'ndan örnekler Kırgızistan'ın Narın bölgesinin temsilcisi olan manasçı S. Orozbekov (SO) ve Isıkgöl ekolü temsilcisi olan S.Karalaeyev'in varyantları esas alınmıştır. Ayrıca İstiklal Marşı'nın metni ise Mehmet Çetin'in “İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy” adlı kitabından alınmıştır (Çetin 2003: 78-79).

Aşağıdaki tablolarda birinci sütunda İstiklal Marşı'ndan, ikinci sütunda da Manas Destanı'ndan örnekler verilmiştir.

1. Vatan, Millet, Bağımsızlık

Manas Destanı'nda da İstiklal Marşı'nda da özgürlük ve bağımsızlık için mücadele etmek, düşmanlara karşı savaşmak için çağrı yer alır.

İstiklal Marşı	Manas Destanı
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak. Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet bu celâl! Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım. Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım. Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın. Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın. Bastığın yerleri 'toprak!' diyerek geçme, tanı: Düşün altında binlerce kefensiz yatanı. Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı: Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı. Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? Şuheda fışkıracak toprağı sıksan, şuheda! Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda, Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda. Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal... Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin İstiklal! Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım. Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım.	Atalar toprağından Ayrılan birçok Türklerim Atamızdan kalan Türkistan'a Sığarak girmişler Çok sayıda Kıtaylar Babama miras kalan toprakmış Naamıt deryası sınırmış Emanet olan canımı vereceğim Tüm alaş Türkler için Allah güç verirse Savaştan kaçmam Babamdan kalan mülk için Toynaklarım ezilse de Savaşta atımın döktüğü ter hakkına Canımı kurban ederim Birleşmiş Alaş halkım için Ölüme de giderim Babamdan kalan toprak için. (SO., IV: 252) Manas'ın sözü Canım kurban halkım için Tüm Naaman toprağı için (SO., III: 51) Manas'ın Alooke'ye cevabı Canını kurtarmak için yalvardın Halini görüyorum Sizin yeriniz Beyjin(Pekin) Çok kalabalık Kıtalık halksınız Kıtaylara Manas katılmadı (Fakat) Türkistan'a yerleşmeyi Ey Kıtaylar siz nasıl düşünürsünüz? Atalarımızın yaşadıkları yer Fark ettiysen cevabımız bu. (SO., IV: 465)

Bayrak milletin özgürlük ve bağımsızlığının simgesidir. İstiklal Marşı'nda bayrak temel edebî unsur olarak tasvir edilir. Vatan üzerinde dalgalanmakta olan bayrak bağımsızlığın ifadesidir. Özgür bir milletin ve bir devletin mutlaka bayrağı olmalıdır. Bu fikir bahsettiğimiz eserlerin ana fikridir. İstiklal Marşı'nda vatan, millet gibi kavramlar “kahraman” epiteti yani sıfatıyla verilir. Aynı anda İstiklal Marşı'nda “milletimi küçük düşürme, milletimi özgürlük içinde yaşat” gibi dileklerle örtüşen fikirler yer almaktadır.

Manas Destanı'nda Kırgız ve Türk kavimlerinin özgürlüğü için savaşa gidilir, halk sele benzetilir ve onun büyük bir güce sahip olduğu anlatılır. Destanda Kırgızların düşmanlara karşı sel gibi yürüdüğünü ve yendiğini anlatan satırlarla karşılaşırız.

Yayına hazır hâldeki Dizinden (4. Kitap, 15-26. Sayfalar) örnek verelim:

Vatan Görevi : SO – [1995, III: 52, 53, 54, 205; 1997, IV: 244, 252, 289; 2006, V: 144, 282; VI: 330; 2014, VI-VII: 205]

Vatandan Kovulmak, Vatansızlık, Gurbette Yaşamak: SO – [1995, I: 206, 209, 210, 211, 212, 271, 287, 389; III: 66; 2006, V: 43; VI: 215, 357, 422; 2014, VI-VII: 186, 369, 408]

Burada Türkistan gibi yerin yok

Tüm Alaş gibi halkın yok

Yaramazlık yapamazsın

Kalmuklarla aynı hâlde

Atışacak hâlin yok. (I: 206)

Vatani Kurtarmak: SO – [1995, III: 205, 252, 272-278, 278-280, 280-298, 378, 379, 380, 548; 1997, IV: 15-26, 253, 255, 264-331; 2006, V: 17- 283, 354-410, 413-483, 543-556; 2006, VI: 235, 505; 2014, VIII-IX: 24]

Manas isimli bir bela,

Soyu kara Kırgızlardan.

Çok az oldu gelesi

Altay ile Yıldız'dan

Türkistan'ı azat edip,

Çok sayıda Kitayları

Hiçbirini bırakmadan

Uzaklara sürmüş. (VI: 505)

2. Bayrak

İstiklal Marşı	Manas Destanı
Korkma! sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak; Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak. O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak; O benimdir, o benim milletimindir ancak.	Bayrak dibinde durmuşlar Bayrağımız sağlam duruyor diye Bayrağa güvenerek savaştılar Kafirler ile Müslümanlar. Çarpıştılar çok insan Cesur kahramanların Tüm vücudu kan oldu Gece gibi karanlık çöktü Tüm dünya harap oldu. (SO., IV: 154)

İstiklal Marşı'nda bayrak kelimesinin epiteti olarak *al* kelimesi, metafor olarak da *ocak*, *yıldız* kelimeleri kullanılır. Şair “o bayrağın sahibi benim” diyerek vermek istediği fikri vurgular. Onun “*O benimdir, o benim milletimindir ancak*” ifadesi her vatandaş kendisini güçlü bir milletin parçası olarak hissetmeye teşvik ediyor.

Destanda ise bayrak birliğin, gücün, devletin simgesi olarak anlatılır. Hazırlanan ve basıma verilen “Manas Destanı'nın Tematik Dizininde” bayrak “Yurt, Vatan” başlığının “Devletçiliğin Simgeleri” adlı alt başlığı altında (4.kitapta) işlenmiştir.

Örneğin S. Orozbekov'un varyantında *bayrak* kelimesi kitabın aşağıda belirttiğimiz sayfalarında yer almıştır. Dizinde ayrıca bu kelimenin kullanım sıklığı da verilmiştir. Örnek: SO varyantı, VIII-IX kitabının 256. sayfasında (3) kez geçer. 256(3)

Bayrak Kaldırmak:

SO – [1995, I: 158, 376; II: 120, 122, 133, 147, 172, 199, 272, 276, 279, 296, 315, 330, 343, 345; III: 61, 62, 64, 74, 111, 118, 124, 125, 130, 131, 159, 160, 174, 177, 186, 191, 207, 211, 224, 238, 244, 251, 258, 271, 273; 1997, IV: 107, 108, 137, 154, 178, 180, 181, 192, 197, 198, 228(2), 235, 239, 247, 250, 263, 264, 266, 274, 282, 283, 325(2), 326; 2006, V: 128, 135, 147, 167, 174, 317, 391, 395, 424, 491, 522, 523; 2006, VI: 219, 238, 245, 379, 390, 506, 531; 2014, VI-VII: 7, 11, 17, 39, 77, 82, 83, 101, 169, 179, 182, 188, 204, 216, 217, 228, 244, 269, 304, 305, 307, 308, 341, 401, 420, 461; VIII-IX: 48, 57, 63, 67, 77, 83, 87(3), 93, 100, 145, 180, 181, 182, 196, 216, 219, 226(5), 229, 239, 255, 256(3), 259, 270, 277, 284, 307, 446, 509, 532, 564, 588, 616, 617, 618, 643, 647, 653, 675]

3. İnanç

İstiklal Marşı	Manas Destanı
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin İstiklal! Garbın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar, Benim iman dolu göğüsüm gibi serhaddim var. Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, 'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar? Doğacaktır sana va'dettiği günler hakk'ın... Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın. Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli: Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli. Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli, Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli. O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım, Her cerihamdan, ilahi, boşanıp kanlı yaşım, Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden naşım; O zaman yükselerek arsa değer belki başım.	...Senin bir kalbin varsa, Hak dinini öğrenin dedi. Hak İslam dinine Zorlanmadan gel oğlum!'” dedi. (I:184) Hatırlarsan akla gelir Hayali önüne çıkmaz Kendisi karşına çıkmaz Doksan dokuz adı var Bin yüz bir zatı var (SO., V: 26) Allah dediğin O'dur Onun dediğini yap – dedi. Onun emrinde hata yoktur, Ona kötü diyen yok olur. (SO., I: 277) Burut'tan doğacak o Manas Müslümanlık dininde Doğruyu söylüyorum Beyjin'e düşman içinde. (SK., 47)

Askerleri ve halkı kahraman yapan, işgalci düşmanlarla savaşmaya ünleyen büyük bir güç, inançtır. İnancı tam olanlar değerlerini korumaya yeltenirler. Onlar güçlüdür ve adalet için mücadele ederler. Destanda din konusu araştırılması gereken en büyük konulardandır. Bu konu “Manas Destanı’nın Tematik Dizinini I” çalışmasının, 5.kitabındaki 366-449. sayfalarda yer almaktadır. Aşağıda buna uygun bir örnek şöyledir:

3. Allah’ın İsimleri ve Sıfatları (iç bölüm)

Alda: Aldaa-Allah’ın ilk adı (Kuranda Alla, Allah), İslam dininde kainatı yaratan ve yöneten, insanların hayatını alnına yazıp, tüm dünyayı kendine itaat ettiren yüce ve sınırsız bir güç olarak anlatılır.

SO – [1995, I: 88, 89, 102, 103, 109, 115, 112, 124, 169, 183, 185, 213, 215, 249, 259, 268, 273, 277, 282, 288, 308, 316, 324, 330(2), 331(2), 332, 33, 336, 356, 366, 373, 378; II: 42, 45, 57, 72, 83, 87(2), 89, 91, 116, 121, 127, 126, 139(2), 152, 155, 156, 158, 166(2), 167(2), 174(2), 184, 185, 188, 189, 191, 192, 193, 196, 199, 203, 205, 222(2), 230, 245, 247(2), 255, 256, 258, 268, 271, 280, 282, 283, 297, 301, 302, 304(2), 309, 312(4), 325, 326, 333, 335(2), 346, 347, 354, 356, 362, 375; III: 10(3), 11, 12, 17, 20, 28, 29, 31, 36, 38, 40(2), 41(2), 42, 43, 45, 46, 50, 51, 53(2), 54(2), 57, 63, 70, 82, 85, 88, 89, 90, 94, 141, 160, 161, 167, 189, 190, 191(3), 193, 199(2), 200(2), 202, 203, 204, 205, 207, 222, 224(2), 234, 238, 240, 257, 266, 268, 269, 279, 287(2), 288(3), 290(2) ; 1997, IV: 18, 19, 23, 24, 29(2), 35, 40, 44(2), 61, 62, 65, 69, 72, 73(2), 76, 92, 94, 95, 103, 104, 122, 132, 147, 149, 152(2), 153, 154, 164, 165(2), 168(2), 169(2), 170, 171(2), 172(2), 173, 176, 179, 192(2), 201, 203(2), 214, 219, 220, 221, 222, 241, 243(2), 244(2), 245(2), 246, 248, 252(2), 253, 254, 274, 276, 283(2), 286, 288, 313, 327(2); 2006, V: 26, 27, 28, 31(3), 34(4), 35, 36, 39, 40, 77, 84, 87, 93, 100(2), 101, 115, 124, 127, 128, 129(3), 131, 144(2), 160, 161, 166, 199, 202, 204, 206, 207, 211, 212, 216, 217, 218, 222, 223(3), 251(2), 259, 261(3), 262, 263(2), 264, 265, 268, 270, 272, 274(2), 275(2), 276, 277, 297, 298(2), 310,

314(2), 316, 317(2), 319, 320, 321, 341, 352, 353, 358, 359(2), 360, 361, 364(2), 365, 367, 372, 373, 382, 385, 396, 397, 407, 412(3), 417, 423, 425, 428, 433(2), 434(2), 438, 445, 446, 456, 467, 469, 471(3), 472, 474, 475, 480, 493, 494(2), 501, 502, 503, 506, 516, 519(2), 521; 2006, VI: 14, 15, 18(3), 19, 23(2), 25, 36, 50(2), 64, 69, 75, 85, 86, 87, 99, 111, 112, 113, 114, 115(2), 117, 118(3), 119(3), 121, 122, 123(3), 124, 126, 130, 132, 133(2), 137(4), 138, 139, 140, 141(2), 142(2), 144(2), 145(2), 149, 150, 154, 158(2), 159(2), 161, 162(2), 165, 166, 167(2), 174(4), 175, 183, 188(2), 189, 193, 198(2), 199(2), 200(2), 202, 203, 206, 207, 211, 212(2), 214(2), 215, 216, 222, 226(2), 227(2), 228(2), 229, 231(2), 232(2), 236(2), 237, 238, 239, 240(3), 241(4), 243, 244, 245(2), 248, 251(2), 255, 263, 265, 275, 277, 280, 283(4), 303, 305, 307(2), 312, 317, 321, 323, 330(2), 342, 358(3), 376, 379, 385, 392(3), 394, 397, 398, 400, 401, 403, 404, 409(2), 410, 412, 414(2), 416, 417, 420, 423, 424, 425, 426(4), 427, 431, 445, 446, 448, 464, 468, 474, 480, 486(2), 487(3), 496, 500, 516, 519, 520, 532, 543, 549, 550, 556, 558, 560, 564, 566, 568(2), 579, 580, 587, 591, 594, 601, 602, 603, 609, 612, 619; 2014, VI-VII: 5, 6, 9(3), 10, 16(2), 20(3), 21, 22(2), 25, 31, 34(2), 35, 44, 55, 56, 80, 91(3), 94(3), 95(2), 96, 97, 105, 109, 115, 116, 117, 118, 133, 138, 140, 147(3), 150, 152, 157, 160, 165, 171, 173, 179, 180(2), 182, 184, 189, 190, 192, 199(2), 200, 206, 211, 219, 220, 221, 222(4), 225, 226(2), 227(3), 229(3), 231, 271, 274, 277, 282, 294(2), 299, 311, 319, 322(2), 329, 333, 334(2), 335, 336(3), 337(2), 350, 352(2), 354(4), 355(2), 356, 357, 358, 359, 361, 362, 367, 371, 373, 379, 383, 384, 403, 410(2), 412, 413, 417, 418(2), 419, 420, 421(2), 423, 424(2), 428, 429, 432, 434, 444, 445(2), 448, 449, 462, 463; VIII-IX: 17, 25, 26, 28, 31, 35, 42, 50, 53, 66, 69(2), 120, 132, 135, 138, 164, 172, 175, 181, 186, 187(3), 188, 199, 201, 215, 223, 238, 239, 243, 258, 268, 269(4), 272, 273, 274(5), 278(2), 280, 281, 324, 337, 345(2), 351, 354, 355, 357, 361, 362, 375, 383, 390, 401, 405, 407, 408, 441, 444, 452, 454, 461, 463, 468, 488, 490, 491, 492(2), 494, 495, 499(3), 500(3), 501, 503(2), 509, 511, 520, 529(3), 537, 542(3), 544, 546, 564(2), 583, 585, 586, 589, 591, 594, 595, 596(2), 600, 619, 623, 624(2), 638, 641, 642, 645, 647, 652(2), 656(2), 661, 667, 671, 673, 677, 681, 693]

Bunun dışında Kuday (Huday, Hüda), Ak (Hak) isimleri ayrıca araştırılıp, Kutkaruuçu (Kurtarıcı), Baykooçu (Denetleyici), Tagdırdı anıktooçu (Kaderin müellifi) v.b. özellikleri ayrı ayrı gösterilmiştir.

4. Ölüm

İstiklal Marşı	Manas Destanı
Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilal! Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal... Bastığın yerleri 'toprak!' diyerek geçme, tanı: Düşün altında binlerce kefensiz yatanı. Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda, Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda. O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım, Her cerihamdan, ilahi, boşanıp kanlı yaşım, Fışkırır ruh-i mücerred gibi yerden naşım; O zaman yükselerek arsa değer belki başım.	Kahraman Manas Koşoy amcası geldiğin- de gözlerini bir kere açar ve sonra hemen dünyaya gözlerini kapatır. Akşam namazında Ahirete yol almış Kıyamete yüz verip Kahraman Manas göç etti Kırgızın cesur Manas'ı Kıyamet göçtü sonunda Kırgızlar değil sadece Herkesin gitti aklı Oğullar kaldı ağlayıp Malları kaldı yayılıp İhtiyarı genci de Ağladı kaldı hepsi de (SO., VIII-IX: 628) Çubak'ın Almanbet'e cevabı: Ecel gelirse görürüz, Bu nankörün elinden ölürüz. İkimiz öldükten sonra Ne olursa, olsun. Yılmadan ölen kahramanlar diye Sana şöhret kalsın, Arkadaşı Çubakmış diye Bir sevabı da bana kalsın! (SO., VIII-IX: 383)

Savaş çok ağır bir savaş olur ve bu savaşta Almanbet, Çubak ve Sırgak gibi kahramanlar şehit olur. Vatanın özgürlüğü ve bağımsızlığı için savaşa giden kahramanlar özgürlük uğruna hayatlarını verirler. Halk onların kahramanlığını unutmaz ve onların şöhretini yayar, Allah da bundan razı olur. Bu fikrin de her iki eserde paralelliğini görmek mümkündür. Destanda ölüm, vatan uğruna hayatını verme konusu da ayrıca detaylı araştırmayı gerektiren konudur. Şimdilik sadece Dizin'den örnek vermekle sınırlanmak zorundayız. Bu konu “Manas Destanı'nın Tematik Dizin I” çalışmanın 6.kitabında yer almıştır. (496-513).

Şehit olmak: Manas Destanı'nda İslam dinî için savaşta hayatını kaybedenler için “şeyit boldu” (şehit oldu) ifadesi kullanılır. Müslümanların inancına göre şehit olanlar, başkaları gibi kabirde ve kıyamette sorguya çekilmeden doğrudan cennete giderler. Dolayısıyla şehit olanların cesedi yıkanmadan defnedilebilir. Şehit olma konusu ve şehit olanlar hakkında aşağıdaki sayfalarda anlatılır.

SO – [1995, I: 172; II: 166, 256; III: 41, 42, 61, 76, 144, 171, 180, 243, 293; 1997, IV: 111, 190, 201, 202, 242, 243, 244, 249, 293, 313; 2006, V: 310, 434, 444, 445, 503, 511; VI: 165, 237, 533; 2014, VI-VII: 212, 300; 2014, VIII-IX: 164, 585, 587, 596, 615, 619, 643, 654]

Savaş için canına kıy

Çabucak cevabını ver.

Bu dünyada şehit olursan

Allah'ın huzurunda

Yaptıklarını anlatırken zorlanmazsın. (SO. III: 41)

İstiklal Marşı'nda da vatan ve İslam'a iman için bütün şühedaya hitap edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen fikir, konu ve kavramların hepsi İstiklal Marşı'nın son beş mısrasında görülür. Bundan dolayı bu mısralar ayrı bir tabloda ele alınmıştır.

İstiklal Marşı	Manas Destanı
Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl! Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl. Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl: Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet; Hakkıdır, Hak'ka tapan, milletimin İstiklal!	Ölmeden yaşarsan eğer Hangi muradıma ererim? Kırk aile Kırgız halkım için Canımı kurban ederim. Zulüm yapan Çinlilerle İyice savaşırım. Kapişan şu Kalmuktan Bu sene özgürlüğümü kazanırım. Eyvah. Amca üzülme Mızrak alır savaşırım, Alnıma yazdıysa ölürüm. (SK., 2017: 133) Ala doğanı kuş yapan, Halkı toplayıp ulus yapan, Doğan yakalayıp kuş yapan, Serserileri toplayıp millet yapan Koşoy Amcan büyük bir kahramandır. (SK., 2017: 171) Dağılan halkımın Tamamını toplanırım Ayrılan akrabalarımın Hayattakilerini bulurum. Ölümü göze alırım, Çok uzaklara giden akrabalarımın Hepsini bir araya toplanırım. (SK., 2017: 359) Eğer hepimiz ölürsek Bir çukurda yatalım. Eğer hayatta kalırsak, Bir tepede olalım. (SO., I: 215)

İstiklal Marşı'nda 1. mısrasında bayrak, 2. mısrasında ölüm, inanç, 3. mısrasında bağımsızlık, 4. mısrasında bağımsızlık, bayrak, iman, 5. mısrasında inanç, vatan, millet ve bağımsızlık fikrini yansıtan ateşli, heyecan verici sözler yer almaktadır. Şairin bu etkili sözleri bugün 100. yıl dönümü nedeniyle kutlanmaktadır.

Manas Destanı'nda da aynı fikir, farklı olaylar, kahraman karakterleri, millî örf-adet ve oyunları anlatırken yansıtılır. İşte böyle bir içeriğe sahip olmasından dolayı Manas Destanı birçok tartışmaların konusu olup, zor dönemleri yaşamıştır. Destanın geleceğinin nasıl olacağını kimse bilemez. Günümüzde bize yüklenen önemli görevlerimiz vardır: O görevler; ata mirasımızı doğru algılamak ve anlamak atalarımızın nasihatlerini bayrak gibi taşımak, bağımsız devletimizin geleceği için çalışanlara destek olmaktır.

Sonuç

İstiklal Marşı ile Manas Destanı'nın ana fikirlerindeki benzerlikler yukarıda örnek olarak gösterilen metinlerde vatan, millet, bağımsızlık, özgürlük ve devletin simgesi olan bayrak, inanç ve vatan uğrunda hayatını adama ve ölüm/şehitlik gibi temalar aracılığıyla yansıtıldığını görürüz. Devasa bir destan ile 10 kıtadan oluşan bir şiirin karşılaştırılarak incelenmesi konusunda tereddüde düşenler de olabilir. Fakat İstiklal Marşı'nda Türk milletinin bağımsızlık için verdiği mücadelenin, destanlara ve binlerce şiirlere dönüşmüş hem üzüntü verici hem de şanlı yüce tarihinin bulunduğu, kabul edilmesi gereken bir gerçektir. İşte bu gerçek, bir asır boyunca Mehmet Akif Ersoy'un İstiklal Marşı'nda yankılanarak Türk halkının kahramanlığı ile inancını, sınırsız vatanseverliğini dünyaya duyurmaktadır. Manas Destanı ise zamanında Kırgızlar için bir güç kaynağı olarak adeta bağımsızlık ve adalet anlayışını yansıtan marş işlevi görmüştür. Bugünkü Kırgız millî marşında da Manas Destanı'nda anlatılan (vatan, millet, özgürlük) konularının yansıtılması halkın büyük takdirini kazanmıştır. Sonuç olarak Manas Destanı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ve KKTC'nin millî marşı olarak kabul edilen İstiklal Marşı'nda vatan, millet, devletin bağımsızlığı için mücadele ve bu mücadelede şehit olan askerlerin kahramanlığı, Allah'ın huzurundaki görev, iman ve namus, bayrağa (vatan, millet, devlet ve bağımsızlığın simgesi) olan sevgi gibi konularda fikir, düşünce paralelliği tespit edilmiştir. Bundan sonra da bu alanda geniş çapta araştırmalar yapılmalıdır. Biz bu çalışmamızda Manas Destanı'ndaki yukarıda bahsedilen konuların anlatıldığı sadece bazı bölümlerine ait olan örneklerle değinebildik. İstiklal Marşı'nda yansıtılan ve Manas Destanı'nda bulunan tüm konuların karşılaştırılarak incelenmesi sonucunda ilginç tespitlerin ortaya çıkacağından ve bunun da gelecekte ele alınacağından eminiz.

Kısaltmalar

SO – Sagımbay Orozbekov

SK – Sayakbay Karalayev

Kaynaklar

- BANARLI, Nihad Sami (1983) Resimli TÜRK Edebiyatı tarihî II. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- ÇETİN, Mehmet (2003) İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy. T.C. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- DÜZDAĞ, M.Ertuğrul (1996) Mehmet Akif Ersoy. T.C. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- Mehmet Akif Ersoy. Yaşamı, Sanatı, Yapıtları. (1991) Derleyen: Muzaffer Uyguner. Bilgi Yayınevi. İstanbul.
- БЕРНШТАМ., А.Н. (1968) Эпоха возникновения киргизского эпоса «Манас» // «Манас»-героический эпос киргизского народа. Фрунзе: Илим.Киргизский героический эпос «Манас» (1961) Москва: Изд. АН СССР.
- МАНАС. Бириктирилген вариант. (1958).: 1-к.,Ф.: Кыргызмамбас.
- МАНАС: С. Каралаевдин варианты б-ча (2017) Түз.: А. Жайнакова, А. Акматалиев; Сөздүктү даярдаган А. Мамытов. Сүрөттөрү Т. Герцендики. – Б.: «Турар», – 1008 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (1995) 1-кит. С. Орозбаковдун варианты боюнча. КР УИАнын Адабият жана искусство институту. – Б.: Кыргызстан, – 568 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (1995) 2-кит. С. Орозбаковдун варианты боюнча. КР УИАнын Адабият жана искусство институту. – Б.: Кыргызстан, – 800 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (1995) 3-кит. С. Орозбаковдун варианты боюнча. КР УИАнын Адабият жана искусство институту. – Б.: Кыргызстан, – 672 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (1997) С. Орозбаковдун айтуусу боюнча IV том. – Б.: Шам, – 612 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (2006) 5-кит. С. Орозбаковдун варианты боюнча / КР УИАнын Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору. – Б.: Шам, – 756 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу (2006) 6-китеп: С. Орозбаковдун варианты б-ча. Кыргыз Республикасынын улуттук илимдер академиясынын Манастаануу ж-а көркөм маданияттын улуттук борбору. – Б.: «Шам», – 768 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу. (2014) 6-китептин уландысы жана 7-кит.: С. Орозбаковдун улунун айтуусу боюнча академиялык бас. / Даярдаган С. Мусаев. – Б.: Турар, – 792 б.
- МАНАС: Кыргыз элинин баатырдык эпосу. (2014) 8- жана 9-кит.: С. Орозбаковдун улунун айтуусу боюнча академиялык бас. / Түзгөн жана даярдаган С. Мусаев. – Б.: Турар, – 800 б.

E-Kaynaklar

Avrupa Birliği Ülkelerinin Ulusal Marşlarının Sosyo-Kültürel ve Müzikâl Açından İncelenmesi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28689> Erişim Tarihi; 28.08.2021

Özerk ve Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşlarında Türklük Tasavvuru

The Conception of Turkicness in the National Anthems of Autonomous and Independent Turkic Republics

Doç. Dr. Güven Arıklı

Kıbrıs İlim Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
Girne/Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
E-posta: guvenarikli@csu.edu.tr

Dr. (Aday) Saffet Alp Yılmaz

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi,
Bakü/Azerbaycan
E-posta: saffetalp@gmail.com

Abstract

In the national anthems, which were written during the Autonomous and Independent Turkic Republics' struggles to be independent or semi-independent at different times, Turkic consciousness took place in different ways and meanings. The aim of the research is to analyze the national anthems in the Turkic Republics within the framework of the concept of Turkicness and to reveal how the images of Turkicness are conceived. The research will be conducted in accordance with the qualitative case study design. Qualitative content analysis method will be applied in the study. The scope of the study consists of the national anthems of 6 independent states and 13 autonomous Turkic Republics. The study consists of two parts. In the first part of the study, the conceptual framework of Turkicness will be discussed and its images will be determined by making a literature review. In the second part, national anthems will be examined in detail within the framework of the determined images.

Keywords: *National Anthem, Turkic Republics, Turkic Consciousness.*

Giriş

Millî semboller bir ülkenin birlikte yaşamasına ve ortak bir gelecek inşa etmesine vesile olan unsurlardır. Bir milletin bağımsızlığının en önemli sembolü, bayrak ve millî marştır. Bu sembollerden birisi olan millî marşlar; birlik ve beraberliği sağlayan en temel öğelerin başında gelmektedir. Millî marşlar toplumların tarihî süreç içerisinde tecrübe ettikleri; savaşlar, kahramanlıklar, yenilgiler, büyük olaylar, elde edilen kazanımlar ile beraberinde getirdikleri umut ve beklentilerin sonunda ortaya çıkan unsurlardır. Millî bir mefkûre etrafında ortaya çıkan marşlar, toplumda oluşturulmak istenen değerlerin bütünü sürekli diri tutmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde konuyla ilgili değerlendirme yapan Kocaman (1939) şunları söylemiştir:

“Tarihte, yürütücü, ileri götürücü kudretleriyle milletlere hız ve istikamet veren, büyük başarılar için ilham kaynağı olan bayrak, sancak, millî marş bugün de yeryüzünde önemi ve değeri gittikçe artan koruyucu, kurtarıcı birer yurt sembolü olarak belirmektedir.”/.../ “Türk millî marşı Türk'ün yüksek şerefini terennüm eden İstiklal Marşıdır. Millî marş ulus için yarının ifadesidir. Dün ve bugün ulusa hedef olmak zamanını geçirmişlerdir” /.../ “Ulus millî marşı her söyleyişte kendisini bugünle yarın arasında, kurulmuş bir altın köprü üstünde hisseder (Kocaman, 1939: 4-15; Alıntıl原因 Tepebaşı, 2005: 386).”

Marşlar genellikle dönemin bir takım özellikleri, önemli ideolojik, sosyo-politik değişiklikleri, bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi, seferberliğin ve yurtseverliğin yükselişi gibi millî duyguları arttırmayı hedeflemektedir.

TDK'nin Güncel Türkçe Sözlüğü'nde millî marş ifadesi, “*Ülkelerin bağımsızlık simgelerinden olan, resmî makamlarca onaylanmış, çeşitli etkinliklerde seslendirilen marş*” olarak verilmiştir.¹

Özerk ve Bağımsız Türk cumhuriyetlerindeki millî marş metinlerinin her biri, birer edebî nitelik taşımaktadır. Marşlar, Türk halkları arasında uzun süren ortak devlet geleneği ve tarih içerisinde süzülüp gelen ortak değerlerin üzerine şekillenmiştir.

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

Millî marş kavramı, Türkiye Türkçesinde *İstiklal Marşı*, Azerbaycan Türkçesinde *Dövlət Himni*, Özbek Türkçesinde *Dävlät Mädhiesi* veya *Güneşli Hür Ülkem*, Türkmen Türkçesinde *Döwlet Gimni* veya *Sedası*, Kazak Türkçesinde *Memleketтік Gimni*, Kırgız Türkçesinde *Uluttuk Gimn* (Musaoğlu & Kirişçioglu, 2018:2) Gagauz Türkçesinde *Gagauz millî Gimnası*, Karakalpakistan Türkçesinde *Mámleketlik Gimni*, Tatar Türkçesinde *Tatarstan Cömhüriyäte Däwlat Gimni*, Başkurt Türkçesinde *Başqortostan Respublikahınıñ Däwlat Gimni*, Altay Türkçesinde *Altay Respublikanıñ Gimni*, Hakas Türkçesinde *Hakasya Respublikanıñ Gimni*, Tuva Türkçesinde *Men Tiva Men*, Kırım Tatar Türkçesinde *Ant etkenmen*, Doğu Türkistan Millî Kurtuluş Marşı, Çuvaş Türkçesinde *Çovaş Respublikin Patşaloh Gimnö* ve Saha Türkçesinde *Sakha Öröspүүбүлүкөтүн Örögөйүн Iriata* olarak geçmektedir.

1. Literatür Taraması

1.1. Millî Marşlar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Millî marşlar üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Musaoğlu & Kirişçioglu, 2018; Kapağan & Kundakçı & Bacaklı & Çaymaz, 2018; Şerifova, S. 2021; Akgün, 2017; Duymaz 2014). Millî marşlarla ilgili doğrudan yapılmış çalışmaların içinde Musaoğlu ve Kirişçioglu (2018), Bağımsız Türk cumhuriyetlerindeki millî marşların yazılış tarihleri ve süreç içerisindeki durumlarına yer vermiştir. Duymaz (2018), İstiklal Marşı üzerine yaptığı çalışmada marşta yer alan kelimeler, kelimelerin anlamları, terimler, ait oldukları bağlamları içinde ele alarak açıklamalara, yorumlamalara ve çözümlemelere yer vermiştir. Akgün (2017), İstiklal Marşı'mızın yazarı ve Millî Mücadele dönemi kahramanı olan Mehmet Akif Ersoy'un Türklük dünyasına etkisini ayrıntılı olarak işlemiştir. Akış (2011) ise, Mehmet Akif Ersoy'un sosyal hayatına ve düşünce dünyasını Türklük çerçevesinde değerlendirmektedir.

Genellikle millî marşlar üzerine yapılan araştırmalarda millî marşların tarihî süreçleri ve yazarları üzerine değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Fakat millî marşlarda yer alan Türklük muhayyilesi üzerine araştırmalar azdır. Duymaz (2018), İstiklal Marşı'nı ayrıntılı olarak değerlendirerek incelemiştir.

ve Türk kültür dairesi üzerinden izahlara yer vermiştir. Diğer Türk devletlerindeki millî marşlarda böyle bir değerlendirmeyi görmek mümkün değildir. Ayrıca literatürde tüm Türk cumhuriyetlerindeki millî marşları kapsayarak Türk kültür dairesi üzerinden değerlendiren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden çalışmamız, bağımsız ve yarı bağımsız Türk cumhuriyetlerindeki millî marşlarda yer alan Türklük imgelerine değinerek alandaki eksikliği kapatması açısından litaretüre katkıda bulunacaktır.

1.2. Türklük Kavramı Üzerine

At ve demir üzerine kurulan bozkır medeniyetinin temsilcileri olan Türklerin tarih sahnesine çıkışı ile ilgili verilerin birçoğu Bizans, Fars ve Çin kaynaklarına dayanmaktadır. Türk adı ise M.S. 6. yüzyılın ortasında Kök Türkler tarafından kurulmuş olan devlet (552-744) ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Durmuş, 2017: 39). Türk adı ile ilgili ilk bilimsel izah Macar Türkolog H. Vambery tarafından yapılarak “Türk” sözcüğünün, Türkçede “türemek” eyleminden çıktığını, “türe”, “töre” sözcüğüyle bağlantılı olduğunu ve “yaratılmış, yaratık” anlamlarına geldiğini belirtmiştir (Alıntılayan Durmuş, 2017: 40-41).

Türklerin uzun süre bozkırda yaşamaları bozkır medeniyetini oluşturmalarına sebep olmuştur. Bozkır, Türklerin karakteristik özelliklerine etki etmiştir.

“Bozkırda çobanlık sayesinde gelişen sevk-idare kabiliyetini ve emretme-itaat alışkanlıkları hayvan sürülerinden insan kütlelerine intikal ettirmek suretiyle beşeriyet tarihinde çok etkili bir dinamizm elde etmişlerdir (Kafesoğlu, 2011: 215).”

Aynı zamanda bozkır kültüründe yaşayan toplumların, düşmanın nereden nasıl geleceklerini bilemediklerinden sürekli teyakkuzda bulunmaları gerek-mekteydi, bu da zorlu bozkır coğrafyasında yaşayan toplumların savaşçı olmalarına sebep olmuştur (Bayrak, 2021: 60). Türklerin en belirgin özelliklerinden biri kuvvetli bir teşkilatçılık kabiliyetine sahip olmalarıdır. Yaşadıkları hayat da onları hürriyete, istiklale alıştırdığı için hiçbir zaman devletsiz olmamışlardır. Gerçekten en az dört bin yıllık tarihlerinde devletsiz kaldıkları yani istiklallerini tamamiyle kaybettikleri hiçbir zaman olmamıştır (Güngör, 1995: 54).

Bozkır kültürünün üzerinde gelişen eski dinî inançları, atalar kültü, tabiat kuvvetlerine inanma ve Gök Tanrı inancı gibi unsurları barındırır (Uçar, 2020: 25). Türk boyları, geçmişte de olduğu gibi geniş coğrafyaya yayılmış olmaları, farklı din ve inançların etkisi altına girmelerine karşın eski inançlarla birlikte yaşatma yolunu seçmiştir (Yılmaz, 2021: 180).

2. Millî Marşların Türklük Kavramı Üzerinden Analizi

2.1. Türkiye Cumhuriyeti İstiklal Marşı

Türkiye Cumhuriyeti'nde İstiklal Marşı'nın sözleri 20 Şubat 1921'de Mehmet Akif Ersoy tarafından kaleme alınmıştır. 12 Mart 1921 tarihinde Birinci TBMM tarafından kabul edilmiştir. Başlangıçta söz konusu metne çeşitli beste denemeleri olsa da Osman Zeki Üngör tarafından bestelenmiştir.²

Mehmet Akif Ersoy, Millî Mücadele döneminde hem İstiklal Marşı'yla hem de şiirleriyle Türk dünyası edebiyatını ekilemiştir (Akgün, 2017: 2411). İstiklal Marşı'nda eski Türk kültürünün birçok izini görmek mümkündür. Bu izlerden biri, İstiklal Marşı'nın ilk dördlüğünün ikinci mısrasında yer alan *ocak* imgesinde açıkça görülmektedir. *Ocak* ve *ocak kültürü*, bir sembol olarak ailenin, soyun devamı gibi anlamlara gelirken Türk toplumunda aile ve aile kurumunun en temel kutsal değerlerden biri olması, ocak kültürünün mahiyetini daha bir önemli kılmaktadır. *Ocak*, hem eve hem de aileye işaret etmektedir. *Ocak* sözcüğü, eski metinlerde ve daha sonraları “soy ve sülale” anlamında da kullanılmaya devam etmektedir (İnan 1987: 638). Millî marşta geçen “yüzen al sancak/dalgalanan bayrak”, ifadesi *tüten ocağa* benzetilmiştir. *Ocağın tütmesi*, Türk milletinin var olmaya devam edeceğine, *bayrağın dalgalanması* ise bu varlığın aynı zamanda sonsuza kadar bağımsız olacağına işaret etmektedir (Duyamaz, 2014: 8).

(...)

“Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.”³

(...)

2 https://mehmetcikio.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/707729/dosyalar/2015_03/12124725_stiklalar.pdf (Erişim Tarihi: 28.08.2021)

3 https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (Erişim Tarihi: 08.27.2021).

Akif, büyük bir millet oluşturma düşüncesi ile bağımsız yaşama gibi fikirleri İstiklal Marşı'nın mısralarında hissedilmektedir. Özellikle İstiklal Marşı'nın üçüncü dördlüğünde ve sekizinci dördlüğün son iki mısrasında yer alan *ezel* ve *ebed* ifadeleri geçmişten geleceğe özgür yaşama konusu ön plana çıkmaktadır.

“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner, aşarım;

Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.”⁴

(...)

“Bu ezanlar – ki şehadetleri dinin temeli

Ebedî, yurdumun üstünde benim inlemeli.”⁵

Son dördlüğün ikinci mısrasında istiklalin ve bağımsızlığın Türk milletinin hakkı olduğunun bir bakıma sebeplerini açıklamaktadır (Duymaz, 2014: 33).

(...)

“Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet;

Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin İstiklal!”⁶

İstiklal Marşı'nın altıncı dördlüğünde vatan ve toprağın kutsallığını ortaya koymaktadır. Eski Türklerde vatan toprağının kutsallığı Hunlardan beri var olduğu bilinmektedir.⁷ Eski Türk runik harfli metinlerde yer alan *yer-sub*⁸ ve

4 https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (Erişim Tarihi: 08.27.2021).

5 https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (Erişim Tarihi: 08.27.2021).

6 https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (Erişim Tarihi: 08.27.2021).

7 “Han Hanedanlığı'nın Tarih Kitabı olan Han Shu'nun Xiongnu (Hun) Bölümü'nde Modu Şanyü'nün komşuluk ilişkisi ve ülkenin toprağına karşı olan tutumu anlatılmıştır.”/.../ “Hunların toprakları ile arada kalmış 1000 li'den fazla (500 km kadar) terk edilmiş bir bölge idi; çevresinde otağlar bulunuyordu. Doğu Hu'lar Modu'ya bir elçi göndererek şöyle dedi: Hunlar ile bizim otağlarımızın bulunduğu yerin dışındaki bu terkedilmiş yere, Hunlar girmesin, burayı biz istiyoruz. Modu beylerine danıştığında beylerinden bazıları -bu yerde kimse yok, versek de olur vermesek de- diyince Modu sinirlenerek: -Toprak, ülkenin toprağıdır, nasıl verilir!- dedi ve [Verilebilir] diye söyleyen herkesi kılıçtan geçirdi. **Modu** atına atladı, savaş emrine uymayan ülkedeki herkesi kılıçtan geçirdi ve akabinde Doğu Hu'ya saldırdı. Doğu Hu Modu'yu hafife aldıkları için hazırlık yapmamışlardı. **Modu** askerlerini toplayarak Doğu Hu'ya saldırdı ve yok etti; halkını ele geçirdi; mallarını ve ürünlerini yağmaladı.” <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/hunlarda-komsuluk-ve-vatan-topragi/> (Erişim Tarihi: 08.27.2021).

8 Eski Türk Harfli metinlerde ve mitolojide sık sık geçen *yer sub* sözcüğünün “kutsal yer ve su ruhları, kutsal vatan toprağı (Şirin, 2016: 386), ülke ve toprak parçası” (Gömeç, 1999: 82) şeklinde anlamlara

*İduk Ötüken*⁹ gibi ifadeler de toprağın kutsallığını vurgulamaktadır. Eski Türk hükümdarları hâkimiyeti, doğrudan doğruya Tanrı tarafından Kağanlara verildiği ve yeryüzünün hâkimi kıldığı görülmektedir. Türklerin İslam'ı kabul etmeleri ile birlikte vatan ve toprak sevgisi dinî bir hüviyet kazanmıştır.

“Bastiğın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız vatani.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır atanı;
Verme, dünyâları alsan da, bu cennet vatani.”

2.2. Azerbaycan Millî Marşı

Azerbaycan millî marşı, 27 Mart 1992 tarihinde kabul edilen Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devrinde 1919 yılında güftesini şair Ahmed Cevad yazmış, Üzeyir Hacıbeyli ise bestelemiştir.¹⁰ Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde kabul edilen marş 70 yıl aradan sonra tekrar bağımsızlığın sembolü olmuştur.

Azerbaycan millî marşında *Vatan* ve *Kahraman* evlatlarına seslenilmektedir. Vatan sevgisi ve bağımsız yaşama duygusu ön plana çıkmaktadır.

“Azərbaycan! Azərbaycan! Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni! Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız! Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!” (...) “Minlərlə can qurban oldu, Sinən hər bə meydan oldu! Hüququndan keçən əsgər, Hər bə bir qəhrəman oldu!”	“Azerbaycan! Azerbaycan! Ey, kahraman evladın şanlı vatani! Senin için can vermeye hepimiz hazırız! Senin için kan dökmeye hepimiz kâdiriz!” (...) “Binlerce can kurban oldu, Sinen harbe meydan oldu! Kendini feda eden asker, Her biri kahraman oldu!”

geldiği bilinmektedir.

9 Kök Türk Kağanlığının başkenti olan Ötüken kutsal sayılmakta ve *İduk Ötüken* “Kutsal Vatan Ötüken” kutsallık atfedilmemiştir (Aydemir, 2010: 197).

10 https://www.azerbaijans.com/content_975_az.html (Erişim Tarihi: 27.08.2021)

2.3. Türkmenistan

2.4. Millî Marşı

Türkmenistan millî marşı, 1997 yılında Türkmen besteci Veli Mukhatov tarafından yazılmıştır, sözleri ise Türkmenistan'ın ilk cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov'a aittir. Marş resmî olarak 27 Eylül 1996 tarihinde kabul edilmiştir.¹¹

Marşın ilk dördlüğü'nün birinci mısrasında erkana¹² yurdum “özgür yurdum” ifadesi bağımsızlığa olan tutkuya yer vermektedir. Tarafsız ülke statüsü-ne sahip olan Türkmenistan, tarafsızlığını millî marşa işlemiştir.

<i>“Janym gurban sana, erkana ýurdum Mert bardyr könülde. Bitarap, Garaşsyz topragyn nurdur Baýdagyn belentdir dünýan önünde.”</i>	<i>“Canım kurban sana, özgür yurdum, Mert atalarının ruhu vardır gönülde, Tarafsız, bağımsız toprağın nurdur, Bayrağın yüksektir dünya önünde.”</i>

Marşta yer alan “*Gardaşdyr tireler*” ifadesi Türkmenistan'ın içinde yaşayan Türkmen boyları arasında birlik ve beraberliğin sonsuza kadar huzur içinde yaşaması temenni edilmiştir.

<i>“Gardaşdyr tireler¹³, amandyr iller Owal-ahyr birdir bizin ganymyz. Harasatlar almaz, syndyrmaz siller Nesiller döş gerip gorar şanymyz.”</i>	<i>“Kardeşdir boylar, sağdır eller, Evvel ve ahir birdir bizim kanımız. Kasırgalar almaz, yıkmaz seller, Nesiller göğüs gerip, korur şanımız.”</i>

11 https://tekstovoi.ru/text/99099897_54992692p956519403_text_pesni_gosudarstvennyj_gimn_nezavisimogo_nejtralnogo_turkmenistana.html (Erişim Tarihi: 27.08.2021)

12 Eski Türk Runik harfli metinlerde *erkin* kelimesi siyasî terim olarak geçerken (Yılmaz, 2018: 272), Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü'nde “bağımsız, köle olmayan, özgür ve özbaşlılık” anlamlarında geçmektedir. (TDDS, 2016: 358).

13 Türkmen Dilinin Düşündirişli Sözlüğü'nde *tire* kelimesi “Urug, tayfa ve boylar” olarak verilmiştir (TDDS, 2016: 370). Bununla birlikte *tire* kelimesi İran'da yaşayan Kaşkay Türkleri arasında sosyal tabakalaşma terimi olarakta kullanılmaktadır (Erenoğlu, 2011: 128).

2.5. Kazakistan Millî Marşı

Kazakistan millî marşının temelini halk arasında vatansever şair olarak bilinen Jumeken Nejmedenov’a ait olup Kazakistan Elbaşı Nursultan Nazarbayev ise eklemeler yapmıştır, bestesi ise Şemşi Kaldayakovtiki’ye aittir (Musaoglu, M. & Kirişcioğlu, F. 2018: 4). Millî marşın ilk kıtasında “*Алтын күн* ‘altın güneş’, *Алтын дән даласы* ‘altın başak bozkır’ ve *Ерлік* ‘yiğitlik’ gibi ifadelerde bozkır medeniyetinin etkisi görülmektedir. Türklerde güneş ve ay insanın ölümlü olmasına karşılık ebedî olarak görülmüştür. Kendine ait olan güçleri ve enerjinin Tanrı tarafından verildiği düşünülmüştür (Kıyak, 2010: 134). Bundan dolayı gök cisimlerine kutsallık atfedildiği için Güneş kültü oluşmuştur.¹⁴

“<i>Алтын күн аспаны,</i> <i>Алтын дән даласы,</i> <i>Ерліктің дастаны,</i> <i>Еліме қарашы!</i> <i>Ежелден ер деген,</i> <i>Даңқымыз шықты зой,</i> <i>Намысын бермеген,</i> <i>Қазағым мықты зой!”</i>	<i>Altın güneş seması,</i> <i>Altın başak bozkırı,</i> <i>Yiğitliğin destanı</i> <i>Ülkeme baksana!</i> <i>Ezelden er diye,</i> <i>Şanımız çıkmıştır,</i> <i>Boyun eğmeyen,</i> <i>Kazağım güçlüdür.</i>

Millî marşın son kıtasında devletin bağımsızlığı ve ebedî olması için temenni edilmektedir. Ebedî ifadesi *Māñgi* kelimesiyle kullanılmaktadır.

14 “Türklerle göre; Güneş ile Ay bazen kötü ruhlarla mücadele ederler, eğer bu mücadeleyi kaybederlerse Güneş ve Ay tutulması meydana gelir. O yüzden de Altay Türkleri bu tutulmalarda bağırarak, davul, teneke çalarak kötü ruhları kovmaya çalışırlardı. Sahâlära göre, Güneş ve Ay iki kardeştir, her ikisi de üstün özelliklere sahiptirler. Ancak Türkler Güneş ve Ay’ı hiçbir zaman Tanrı olarak kabul etmemiş ve tapmamışlardır. Onlara göre, doğada üstün varlıklardır ve güçlerinden dolayı bazen korku duymakla beraber büyük bir saygı beslemişlerdir (Bolat, 2019: 611)”. Altay Türkleri’nde Güneş tutulmasına benzer olay Afyonkarahisar’ın ilçesi Emirdağ’da da gözlenmiştir. Güneş tutulması sırasında davul ve tenekelere tokmaklar vurarak gürültü çıkartılmaktadır. Bununla Güneşin tutulmadan hızlıca kurtulacağına inanılmaktadır (K.K.1).

<i>“Ўрпаққа жол ашқан, Кең байтақ жерім бар. Бірлігі жарасқан, Тәуелсіз елім бар. Қарсы алған уақытты, Мәңгілік досындай. Біздің ел бақытты, Біздің ел осындай!”</i>	<i>Nesillere yol açan, Çok geniş ülkem var, Birliği sağlam, Bağımsız devletim var. Karşılaman zamanı Ebedi dostu gibi, Bizim ülkemiz mutlu, Bizim ülkemiz işte bu.</i>

2.6. Özbekistan Millî Marşı

Özbekistan millî marşı, 10 Aralık 1992 tarihinde Özbekistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin XI oturumunda kabul edilmiştir. Millî marşın sözleri Özbekistan Halk Şairi Abdulla Oripov tarafından yazılmış olup Mutal Burhanov tarafından bestelenmiştir.¹⁵

<i>“Serquyosh hur o‘lkam, elga baxt najot Sen o‘zing do‘stlarga yoldosh mehribon! Yashnagay to abad ilmu fan ijod Shuhrating porlasin toki bor jahon!”</i>	<i>“Güneşli, hür ülkem, halka baht, kurtuluş, Sen kendin dostlara yoldaş, şefkatli! Yaşasın ebediyen bilim ve fen, sanat, Şöhretin parlasın var oldukça cihan!”</i>

Kazakistan millî marşında olduğu gibi Özbekistan millî marşında da güneş motifi yer almaktadır.

<i>“Oltin bu vodiylar jon O‘zbekiston, Ajdoslar mardona ruhi senga yor! Ulug‘ xalq qudrati jo‘sh urgan zamon, Olamni mahliyo aylagan diyor!”¹⁶</i>	<i>“Altın bu vadiler, can Özbekistan, Ataların kahraman ruhu sana yâr! Ulu halk kudreti coştığı zaman Âlemi büyüleyen diyar!”</i>

¹⁵ <https://tfi.uz/uz-Latn/page/anthem> (Erişim Tarihi: 29.08.2021)

¹⁶ <https://tfi.uz/uz-Latn/page/anthem> (Erişim Tarihi: 29.08.2021)

Marşın ikinci kıtasında yer alan “*ataların kahraman ruhu*” ifadesi atalar kültürüne¹⁷ işaret etmektedir.

<i>“Bag’ri keng o’zbekning o’chmas iymoni, Erkin, yosh avlodlar senga zo’r qanot! Istiqlol mash’ali, tinchlik posboni, Haqsevar, ona yurt, mangu bo’l obod!”¹⁸</i>	<i>“Göğsü geniş Özbek’in sönmez imanı, Özgür, genç evlatlar sana güçlü kanat! İstiklâl meşalesi, barış koruyucusu, Haksever, ana yurt, ebediyen ol abat!”</i>

2.7. Kırgızistan Millî Marşı

Kırgızistan millî marşı, 18.12.1992 tarihinde kabul edilmiştir. Güftesini Kırgızistan’ın ünlü ozanı Jailil Sadıkov ile Şabdanalı Kuluyev yazmış olup bes-tesi Kalıy Moldobasano’a ve Nasır Davlesov’a aittir. Millî marşta yer alan *Ala Dağlar* ve *atalar* ifadesi dağ kültürüne ve atalar kültürüne işaret etmektedir.

<i>“Ак мөңгүлүү аска зоолор, талаалар, Элибиздин жаны менен барабар. Сансыз кылым Ала-Тоосун мекендеп, Сактап келди биздин ата-бабалар”</i>	<i>“Ak karlı yalçın kayalar, dağlar Yurdumuzun canı ile birdir Sayısız yüzyıllar Ala Dağ’ı mekân edinip Korudular bizim atalarımız”</i>

2.8. Gagauz Millî Marşı

Gagauz millî marşı, 1995 yılında Mina Kosa tarafından yazılmış olup Mihail Kolsa tarafından bestelenmiştir. 1999 yılında Gagavuzya Halk Meclisi tarafından resmî olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Hristiyan Türklerden olan Gagauz Türkleri farklı dine mensup olsalarda İslam terminolojisini kullanmaktadırlar. Vatani koruması için Allah’a şükranlarını sunmaktadırlar. Eski Türklerde ve

17 Eski Türklerde ve günümüz ailenin ölmüş fertlerine karşı saygı ve korkudan kaynaklı inanmalardan doğan atalar kültü Türk mitolojisinde büyük önem arz etmektedir (57).

18 <https://tfi.uz/uz-Latn/page/anthem> (Erişim Tarihi: 29.08.2021)

19 http://anasozu.com/wp-content/uploads/2014/11/13-14_2015.pdf (Erişim Tarihi: 31.08.2021).

günümüz Türk dünyasının çoğu yerinde yer kelimesi ülke ve vatan anlamında kullanılmaktadır. Bunun en iyi örneklerinden birisi de Gagauz yeridir.

<i>“Ne zorluk seni kırdı, Ne zaman dolaştırdı. Allahım, koru topraa: Gagauz Yeri, Bucaa”</i>	<i>“Ne zorluk seni kırdı, Ne zaman dolaştırdı. Allahım, koru toprağı: Gagauz Yeri, Buçağı!”</i>

2.9. Karakalpakistan Millî Marşı

Karakalpakistan Cumhuriyeti’nin millî marşı 24 Aralık 1993 tarihinde İbrayım Yusupov tarafından yazılmış ve Najimaddin Muxammeddinov tarafından bestelenmiştir.

Marşın ilk mısrasında bayterek ‘kayın²⁰ ağacı’ yer almaktadır. Türklerde kayın ağacının da kutsal ağaçlar arasında önemli bir yerinin olduğu bilinmektedir. Kayın ağacı, günümüzde şaman inancına mensup Türkler arasında hâlâ kutsallığını sürdürürken, farklı dinlere geçen Türklerde ise dinî bir huviyet kazanarak varlığını sürdürmektedir. Marşta *quyashlı elsen* ‘güneşli ülkesin’ ifadesi diğer Güneş kültürünün izlerine işaret etmektedir.

<i>“Jayxun jağasında ósken bayterek, Tübi bir, shaqası mın bolar demek. Sen sonday sayalı, quyashlı elsen, Tınıshlıq hám ıǵbal sendegi tilek.”</i>	<i>“Jayhun sahili boyunca uzun bir kayın büüyür Kökü bir, dalları bin olur demek. Sen öyle gölgeli, güneşli ülkesin. Barış ve gelecek sendeki dilek.”</i>

2.10. Tataristan Millî Marşı

Tataristan millî marşı, 21 Şubat 2013 tarihinde Tataristan Parlamentosu tarafından oy birliğiyle onaylanmıştır. Marşın son metni, 1970’lerde yazdığı

20 Eski Türk mitolojisinde kayın ağacından türeme motifi yer almaktadır. Oğuz Kağan Destanı, Uygur Destanı ve Sibirya’daki Türk efsanelerinde yayın olarak görülmektedir. Ayrıca Altay Şamanları arasında kayın ağacının yardımıyla kâinatın merkezine ve Tanrıya iletişim kurdukları düşüncesi yaygındır (Işık, 2004: 97).

tarihten bilindiği üzere Ramazan Baytimerov'un "Tugan Yağım" "Öz Vatanım" şiirine dayanmaktadır. Rüstem Yakın tarafından millî marş bestelenmiştir. Millî marşın ilk iki kıtası Tatar Türkçesinde, ardından iki kıtası da Rusça söylenmektedir.²¹

<i>“Мәңге яшә, гәзиз Ватаныбыз, Халкым тели изге теләкләр! Гомерлеккә якын туган булып Яши бездә төрле милләтләр Күп гасырлар кичкән чал тарихлы Данлы илем, үзең бер дастан! Синдә генә безнең язмышыбыз, Республикам минем, Татарстан!”</i>	<i>Sonsuz yaşa, aziz vatanımız Halkım sana diliyor en saf dilekleri Ömür boyu akraba olarak Yaşıyor bizde türlü milletler Çok asırlar geçmiş eski tarihe sahip Şanlı ülkem, kendin bir destansın! Sende bizim kaderimiz sadece Cumhuriyetim benim, Tataristan</i>

2.11. Başkurdistan Millî Marşı

Başkurdistan millî marşı, 12 Ekim 1993'te kabul edilen ve resmî olarak 18 Eylül 2008'de kabul edilmiştir. Marş Başkurt Türkçesinde ve Rusça sözleri vardır. Sözleri Ravil Bikbayev ve Rashit Shakurov tarafından yazılmış olup Farit Idriso tarafından bestelenmiştir.²² Marşın ilk kıtasında yer alan *al tanı* 'tan yeri' ifadesi İstiklal Marşı'nda da geçmektedir.

<i>“Башкортостан, һин һөйөклә гәзиз ер, Халкыбыздың изге Ватаны. Сал Уралдан калка бар тарафка Тыуған илдең тыныс ал таңы.”</i>	<i>“Bashkurdistan, sen sevgili aziz yer, Halkımızın mukaddes vatani Eski Ural'dan yükseliyor bütün etrafa Öz ülkemizin huzurlu al tanı.”</i>

21 https://edu.tatar.ru/zainsk/dou_enzhe/page1288519.htm (Erişim Tarihi: 30.08.2021)

22 <https://www.bashinform.ru/news/170511-tekst-gosudarstvennogo-gimna-respubliki-bashkortostan/> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).

2.12. Kırım Tatar Millî Marşı

Kırım Tatar millî marşı, ilk Kırım Tatar Muhtar Cumhuriyeti'nin başkanı Numan Çelebi Cihan tarafından kaleme alınmıştır. 9 Aralık 1917'de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda millî marş olarak okunmuş ve kabul edilmiştir (Gafarova, 2019: 223-227).

Millî marşın üç kıtasında da sürekli geçen *Ant Etken* 'ant içme' geleneği eski Türklerden günümüze kadar gelmektedir. Ant içme geleneği Altay kavimlerinde görülmektedir.

“Türk kültür çevresinde kan kardeşliğine dayalı antta kişilerin gençlik çağına girerken ya da genç yaşta ant içtikleri görülmektedir. Bireylerin kan kardeş oldukları kişi sayısı az olduğundan, her ferdin iki, üç kan kardeşi bulunduğundan kan kardeş olma sürecinin genç yaşta tamamlanmış olabileceği dikkati çekmektedir. Kan kardeş olma geleneği Türk kültür çevresinde hâlâ çocuklar arasında devam etmektedir. Bu gelenek konar-göçerler arasında da yetişkinlerin bileklerini biraz kesmek ve karşılıklı birbirine değdirmek suretiyle kanlarını karıştırmaları kan kardeşliği geleneğinin sade bir biçimi olarak günümüze kadar ulaşmış durumdadır (Durmuş, 2009: 106)”

*“Ant etkenmen, söz bergenmen millet için ölmege
Bilip, körüp, milletimniñ köz yaşını silmege.
Bilmey körmey, biñ yaşasam, qurultaylı han
bolsam,
Kene bir kun mezarcılar kelir meni kömmege.”*

*“Ant etmişim, söz vermişim millet için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin gözyaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı
han olsam,
Gene bir gün mezarcılar gelir beni gömmeye.”*

2.13. Altay Cumhuriyeti Millî Marşı

Altay Cumhuriyeti'nin millî marşı, 11 Eylül 2001 tarihinde Arzhan Adarov tarafından yazılmış olup V. Peshnyak tarafından bestelenmiştir. Marşın ilk üç mısrası Altay Türkçesinde söylenirken, son iki mısrası Rusça olarak söy-

lenmektedir. ²³ Marşın ilk dördlüğünün birinci dizesinde Kök Tengri ifadesi Kök Türk yazıtlarında ve Altay Türkçesinde “gök, sema, gökyüzü, gökyüzünün alabildiği renkler ve “yaratıcı” anlamlarında kullanılmıştır. ²⁴

<i>“Кök тенгери, жылдыстар, Улу, жайым Кан-Алтай. Үч-сүмер, ыйык тайгалар Агару, жебрен Алтай.”</i>	<i>“Mavi gök, yıldızlarladır, Ulu, yazım Han-Altay. Üç-tepe, ılık Taygalar Yukarı, kutsal Altay.”</i>

Marşta yer alan Han Altay²⁵, Töre²⁶ ve Ateş²⁷ ifadelerinde eski Türk inancının izleri açıkça gözükmemektedir. Türkler, eskiden beri ateşe saygı göstermekte, kutsal ve temizleyici bir güç olduğuna inanmaktadır. Altay ve Saha Türkleri, ateşteki bu kutsal ve temizleyici güç ya da ruha “ot izi” adını vermektedirler (Artun, 16).

<i>“Үч толықту Кан-Алтай Жынкыс эдер жаңы жок. Үргүлжи күйген одыбыс Өчүп калар учуры жок.”</i>	<i>“Üç tepe Han Altay’da Töremiz yok edilmedikçe Ateşimiz sonsuza dek yanar Tutuşup kalır nedeni yok.”</i>

Türkler için *ana* ve *vatan* kavramları birbirleriyle bağdaştırılmıştır. Çünkü vatan, anne kadar kutsal bir varlık olarak görülmektedir ve bu anlayış bütün Türk halkları arasında yaygın bir şekilde görülmektedir.

²³ <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/629824> (Erişim Tarihi: 31.08.2021).

²⁴ Türklerin gökyüzünü ve katmanlarını ifade etmek üzere kullandıkları sözcükler veya söz dizgeleri arasında yer alan *kö:k* ve *teñri* ile *kö:k teñri* ifadeleri, hem aynı çevreye ait metinlerde hem de farklı kültürel çevrelerde anlamsal çeşitlilik görülmektedir (Ağca, 2015:204).

²⁵ Altay Türkleri ve Eski Türkler dağların Tanrı makamı olduğuna da inanmaktadırlar. Altay dağları, Altay ve Güney Sibiry Türkleri için Altay en kutlu dağ sayılmaktadır (Gömeç, 2013: 14).

²⁶ Eski Türklerde töre kelimesi “kanun ve yasa” anlamında kullanılırken Türkistan lehçelerinde töreyi uygulayan kişi töreyi uygulayan kişi anlamındadır (Yılmaz, 2018: 278).

²⁷ Güneş, Ay ve gökten geldiğine inanılan ateş de kutsaldır. Batı Göktürkler ateşe büyük saygı gösterirler ve ateşin temizleyici gücüne inanılır. Kırgızlar, “Ateş en temiz şeydir. Ateşe düşen her şey temiz olur” derler. Altaylılarda ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşe oynamak kesinlikle yasaktır (Artun, 16). Ateş ile ilgili inanışlar Anadolu’da hâlâ devam etmektedir (K.K.1).

<i>“Алтай – өскөн кабайыс,²⁸ Алтай – мөңкү кудайыс. Элен чактарга корула, Россияла бис жажына”</i>	<i>Altay- Bizim anayurdumuz, Altay- Bizim kutsalımız. Çağlar boyu bizi koru, Biz Rusya’yla iyiye doğru</i>

2.14. Hakasya Cumhuriyeti Millî Marşı

Hakasya Cumhuriyeti’nin millî marşı, 11 Şubat 2015 tarihinde Vladislav Torosov tarafından yazılmış olup Alman Tanbayev tarafından ise bestelenmiştir. Millî marşın nakarat bölümünde yer alan *Cer Suu* ifadesi “vatan” anlamında geçmektedir.

<i>“Хакасия! Саааа хайханчам, Көрін тайиа-таилар, чазыларың Чир-суум тынызына көөрөпче чүреем Күс маааа кирче төреен чирим.”</i>	<i>“Hakasya sana hayranım, Dağlara, taygalara ve tarlalara bakakalıyorum. Cennetteki vatanımı seviyorum. Ana vatanıma güç veren”</i>

Dillerin söz varlıkları içerisinde yer alan “hayvanlar”, birçok yönden insanın yardımcısı, tamamlayıcısı durumundadır. Hayvanlar, göçebe yaşamın da etkisiyle Türk toplumunda oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Türkler, tarih boyunca, hayvanların etinden sütünden beslenme ihtiyacını gidermiş, ulaşımda hayvanlardan yararlanmış, giyim-kuşamda hayvanların derilerini kullanmış, kutsal gördükleri hayvanları inanç dünyalarına taşımış, zaman kavramını belirlemede hayvan adlarından yararlanmışır (Bayrak 2020: 397). Bu doğrultuda Hakas millî marşında yer alan “at” ifadesi de Eski Türkçedeki anlayışı devam ettirir niteliktedir (Bayrak 2020: 398).

28 Kubbe Altı Lugatı’nda Ana Yurt / Ana Vatan “1.Bir milletin ecdadının yerleşmiş, yaşamış veya bir devlet kurmuş olduğu ilk toprak parçası, ana yurt: “*Türklerin ana vatanı Orta Asya’dır.*” “2. Uzun zaman çizgisi boyunca çeşitli coğrafyalarda yaşamış bir milletin bir devlet olarak üzerinde yaşamakta olduğu toprak parçası” olarak geçmektedir (<http://www.lugatim.com/s/anavatan>: Erişim Tarihi: 08.31.2021)

“Саарлар, тулгорлар син нүдирчезиң. Ас таарыпчазың, аттарға пайзың, Анып чир пайын, чоллар салчазың, Алып оолларның маха күйінең.”²⁹	“Fabrikalar inşa ediyorsun, barajlar yapıyorsun. Tahılları saç, atları çiftleştir Açık göğüsler, kârlı yollar Kendi oğullarının kutsal elleri”

2.15. Tuva Cumhuriyeti Millî Marşı

Tuva millî marşı, 11 Ağustos 2011 tarihinde Tuva Cumhuriyeti Hükûmet Başkanı Sh. Kara-ool tarafından onaylanmıştır.³⁰

“Мен – тыва мен Мөңге харлыг дагның оглу мен. Мен – тыва мен, Мөңгүн суглуг чурттуң төлү мен”	“Ben, Tıvayım, Bengü karlık (karlı Gümüş) dağının oğluyum, Ben, Tıvayım, Bengü sulak (sulak Gümüş) yurdunun dölüyüm (kızıyım)”

Tuva Türkçesinde *Мөңге* ‘mönge’ sözcüğü “bengi ve ebedi” anlamlarına gelmektedir (Arıkoğlu & Kuular: 2003: 78). Ercilasun (2016: 9), Kök Türk anıtlarını diktirenlerin bu yazılı taşlara “ebedî, ölümsüz taş” anlamında “bengü taş” adını verdiğini söylemektedir.

“Eski Türk inançına ve Sibirya mitolojisine göre dağlar ‘yerin, gökle birleştiği’ bazı kutsal bölgeler ve dağlar vardı. Dağ ve daha eski çağlarda orman, hayat ile ölümün birleştiği, sonsuzluğun tahakkuk ettiği yer olmuştur. Gökle yerin birleştiği nokta olması dolayısıyla ‘dağ’ dünyanın merkezidir ve büyük bir ihtimalle dünyanın en yüksek yeridir. Bu nedenle kutsal bölgeler, kutsal yerler, tapınaklar, saraylar, kutsal şehirler dağlarla özdeşleştirilmiştir ve merkezdirler (Aydemir, 2010: 201).”

29 <https://web.archive.org/web/20160304190304/http://gazeta19.ru/news/26007> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

30 <https://rtyva.ru/region/gimn/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

2.16. Doğu Türkistan Millî Marşı

1933'te Mehmet Ali Tevfik tarafından yazılmış olan ۋىشرام شۇلۇترۇق “Kuruluş Marşı” Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi tarafından kullanılmış olup işgal sonrası Doğu Türkistan Sürgün Hükûmeti tarafından hâlen kullanılmaya devam etmektedir.³¹ Marşın son kıtasında Atilla, Cengiz ve Timur gibi büyük Türk liderlerine atıfta bulunmaktadır. Türkistan'da kurulmuş olan Türk han-ları genellikle hükûmanlıkları ve hanlıklarının temelini Cengiz Han'a dayan-dırmaktadırlar.

ناتىللا، چىڭگىز، تۆمۈر دۇنيانى تىترەتكەن ئىدى جان بېرىپ شان ئالغىمىز، بىز ھەم ئۇلار ئىمۇلادىز چىقتى جان، ھەم ئاقتى قان، دۈشمەندىن بولدى ئىل-ئامان ياشىسۇن، ھېچ ئۆلمەسۇن، پارلايسۇن ئىستىقبالىمىز	“Atilla, Cengiz, Timur dünyayı titretmişti, Kan verip şan alan biz onların ahvadayız. Can verdik, aktı kanımız, aldık düşmandan intikam Yaşasın, hiç sönmesin parlasın istikbalimiz.”

2.17. Çuvaşistan Cumhuriyeti Millî Marşı

Çuvaş millî marşı, marşın sözleri Ilya Semenovitch Tuktaş'a ve bestesi Ger-man Stepanovich Lebedev'e dayanmaktadır. Marşın temeli 1940'lı yılların or-talarında yazılan “Tavan Çërşiv” “Öz Vatan” şarkısına uzanmaktadır.³² Marşın ilk bölümünde yer alan baharın gelişi ve doğanın uyanması işlenmektedir. Çu-vaş Türkleri için baharın gelişi yeni umutların habercisi olarak görülmektedir. Türk halkları için bahar her zaman dirilişin habercisi olarak görülmektedir.³³

“Сурхи тәнче вăраннă чух: Хаваслă кун шăраннă чух, Чун савăнатъ: чĕре сикет, Çĕршиывăм çинчен юрлас килет”	“Baharın gelişiyle dünyanın uyanığında Mutlu güne yol aldığımızda Ruhun sevinir, kalbin sevinçle atar Vatanımı şarkıda söylemek geliyor içimden ³⁴ ”

31 <https://east-turkistan.net/national-anthem/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).

32 <https://hymnus.ru/gimn-chuvashii/> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).

33 Nevruz Bayramı veya Bahar Bayramı, “baharın başladığı zaman”dır. Türkler için bu takvim değişikliğini “toprağın uyanığı gün” ile özdeşleştirmişler; “varoluş ve diriliş günü” şeklinde algılamışlardır (Şengül, 2018: 61).

34 Çuvaş Türkçesinden Aktarma Nadina CAVADOVA (31.08. 2021).

Çuvaş millî marşının üçüncü dördlüğünde yer alan *atarlar* ve *analar* ifadesi atalar kültü motifi işlenmektedir. Çuvaş halkı için ata-analar her zaman hürmetin ve saygının sembolü olmuştur. Ata ve anadan dua alma kültürü yaygın olarak görülmektedir.

“Тăвансемне пĕрлешнĕ чух, Чăваш тĕнчи çĕкленнĕ чух, Чун савăнатъ: чĕре сикет, Татах та хастар пулас килет.”	Oğlanlar ve kızlar eğlenirken Atalar-analar akıl verirken Ruhun sevinir, kalbin sevinçle atar Daha da fazla yaşamak geliyor içinden³⁵

2.18. Saha Cumhuriyeti Millî Marşı

Saha millî marşı, Savva TARASOV ve Mihail TİMOFEYEV tarafından yazılmış olup Kirill GERASİMOV tarafından bestelenmiştir. Millî marş resmî olarak 15 Temmuz 2004'te kabul edilmiştir. Sibiryâ, dünyanın en uzun nehirlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar arasında ise Saha Yeri'nin can damarı olan Ölüöne nehri yer almaktadır. Saha Türkleri için Ölüöne özgürlüğün sembolleri arasındadır.

“Үллэр үөстээх Өлүөнэ Эбэ Өлбөт-мэнэ угуттуур уулаах. Элбэх омукка эрчим эбэр, Или-эйэни олохтуур уохтаах.”	“Ölüöne özgürce akıyor Senin geniş sınırlarına canlı su ile. Uyum ve güç taşır. Tüm halkların barışını sağlar.”

35 Çuvaş Türkçesinden Aktarma Nadina CAVADOVA (31.08. 2021).

Sonuç

Sonuç olarak, Türk cumhuriyetlerinde geçmişten günümüze sahip oldukları devlet geleneği, etkisinde kaldığı siyasi rejimler, bağımsızlık düzeyi, coğrafya gibi faktörlerin Türklük tasavvurunun yansımaları büyük oranda etkilemiştir. Bağımsız ve yarı bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında geçmişten günümüze kesintisiz olarak devlet geleneğini devam ettiren Türkiye Türklüğüdür. Fakat çoğu Türk devleti uzun süre Sovyet rejimi etkisi altında yaşamıştır. Sovyet rejimi, Türk halklarına yönelik uyguladığı “*böl, parçala, dengele ve yönet*” siyaseti üzerinden yeni kimlik anlayışları ortaya çıkarmıştır. Sovyetler Birliği’nin diktesiyle yazılan/yazdırılan marşlar, rejimin ideolojisini yansıtan ve millî olmaktan uzak olduğu açıkça görülmektedir. Bugünkü bağımsız Türk cumhuriyetlerinde ise millî marşlar, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin çöküşünden sonraki dönemde ya yeniden yazılmış ya da düzenlenmiştir. Bağımsızlığını elde eden Türk cumhuriyetlerinin millî marşlarında Türk kültür öğeleri sıklıkla karşımıza çıkmıştır. Rusya Federasyonuna bağlı olan özerk cumhuriyetlerde görüldüğü üzere ya iki dilli ya da Rus hegemonyasının etkisi hissedilmektedir. Buna karşın kültürel öğelerin yoğunluğu Türklük tasavvuru açısından önemi açıkça gözükmemektedir. Diğer taraftan Çin işgali altında olan Doğu Türkistan’da millî marş belirlenmiş olsa da işgal sonrası rafa kaldırılmış, günümüzde sürgün hükümeti tarafından kullanılmaya devam etmektedir. Millî marşlar yeni oluşturulan kimlikler üzerinden işlendiği için bu cumhuriyetlerde Türklük tasavvurunun farkı yansımıştır. Millî marşlarda bağımsızlık, birlik, sonsuza kadar yaşama gibi ortak işlenen konulara ek olarak eski Türk kültürünün eskisinde oluşan atalar kültü, güneş kültü, ateş kültü, su kültü, dağ kültü gibi kültürlerin izleri devam etmektedir.

Yazılı Kaynakça

- Akgün, A. (2017). **Mehmet Akif Ersoy’un Türk Dünyası Şairlerindeki Tesir Alanına Bir Bakış**, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(4), 2389-2413.
- Akış, İ. (2011). **Mehmet Akif Ersoy ve Türklük**, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 193(35-46).
- Arıkoğlu, E. & Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aydemir, A. (2010). “Ötüken ve Ötüken Adı Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 187 (197-222).
- Bayrak, S. (2020). Kırım Tatar Türkçesinde Eski Türkçe ile Ortaklaşan Hayvan Adları Üzerine. *Türkiyat Mecmuası*, 30 / 2 (Aralık 2020): 395-409.
- Bayrak, S. (2021). Köktürkçede Siyasi Bir Terim Olarak *tüzül*- Fiili. *Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2021 / 1: 59-67.
- Bolat, B. (2019). Eski Türklerde Güneş Algısı ve Atatürk’ün Güneş Olarak Sembolize Edilmesi, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5/3 (609-623).
- Durmuş, İ. (2017). **Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı**, *Akademik Bakış*, Cilt. 10, S.10 (37-47).
- Durmuş, İ. (2009). Türk Kültür Çevresinde Ant, *Milli Folklor*, 84 (97-106).
- Duymaz, R. (2014). “İstiklal Marşı’mıza Yakından Bakış”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7) s. 1-40.
- Ercilasun, B. A. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, G. (2008). Türk Kimdir? Türk Nedir? (Haz. İbrahim Metin), İstanbul: Töre-Devlet Yayınları No.1
- Erenoğlu, D. (2011). **Kaşkay Türklerinde Sosyal Tabakalaşma**, *Turkish Studies*, 6/4 (123-137).
- Gafarova, R. (2019). **Numan Çelebi Cihanın “Ant Etkenmen” Kırım Tatar millî Marşı’nın Tarihi, Anlam İncelemesi**, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (42) 223-234.
- Gömeç, S. (1999). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gömeç, Y. S. (2013) Türk Kültüründe Dağ ve Altaylar, Altay-Türki Aleminin Altın Besigi, Öskemen.
- Güngör, E. (1995). *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Işık, R. (2004). **Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler**, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9:2(89-106).
- Kafesoğlu, İ. (2011). Türk millî Kültürü (33. Baskı), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ağca F. (2015). **Eski Türkçe Kö:K Teğri ve Kö:K Kalk İkillemeleri Üzerine**. *Türkbilgi*. 30(201-221).
- Kapağan, E., Kundakçı, M., Bacaklı, Y. Çaymaz, G. (2018). **Bağımsız Türk Cumhuriyetleri Marşlarında Öne Çıkan Temalar**, *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*.
- Kıyak, A. (2010). **İslamiyetten Önce Türklerde Güneş ve Ay İle İlgili İnanışlar**, *KARADENİZ - BLACK SEA – ÇEPHOE MOPE*.
- Musaoğlu, M. - Kirişcioğlu, F. (2018) **Türk Cumhuriyetlerinin Millî Marşları: Açıklamalar, Metinler, Aktarmalar ve Tercüme**, s: 1-18.
- Şerifova, S. (2021). “Azərbaycan Ədəbiyyatında Marş Janrının İnkişaf Özəllikləri”, *Birey ve Toplum Sosial Bilimler Dergisi*, Sayı: 1. 51-71.
- Şengül, A. (2008). **Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları**, *Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu’da Nevruz Kutlamaları*, 26 (61-73).

- Şirin, H. (2016). Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi. Ankara: TDK yayınları.
- TDDS → Türkmen Diliniň Düşündirişli Sözlügi (2016). I & II Cilt, Aşgabat: Türkmenistanyň Ylymlar Akademýasy.
- Tepebaşılı, F. (2005). **Kullanımlık Metin Türü Olarak Ulusal Marş Kavramı ve İşlevleri**, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 17 (383-393).
- Yeşildal, Y. Ü. (2018). Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme İnanç ve Gelenekleri Üzerindeki Tesiri, *milli Folklor*, 30/119 (48-59).
- Yılmaz, S. & Halylova, A. (2021). Türkmenistan Hâlâç Şehri Geçiş Dönemi Ritüelleri, Peler, G. Y. & Bozok, E. (Yrd. Ed. Yılmaz, S.) (2021). Türklük Bilimine Genç Bakışlar, İstanbul: Hiper Yayın.
- Yılmaz, S. (2018). **Eski Türk Runik Harfli Metinlerdeki Askerî ve Siyasi Terimler ile Unvan Niteleyici Özbek Türkçesindeki İzleri**, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 260-269.

Sözlü Kaynaklar

K.K. 1: Şerife YILMAZ Doğum Tarihi: 1950, Derleme Tarihi: 31.08.2021, Derleme Yeri: Afyonkarahisar / Emirdağ.

Ağ Kaynakları

- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- https://mehmetcikio.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/19/707729/dosyalar/2015_03/12124725_stiklamar.pdf (Erişim Tarihi: 28.08.2021).
- https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/istiklalmarsi_metin.pdf (Erişim Tarihi: 08.27.2021).
- <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/hunlarda-konsuluk-ve-vatan-topragi/> (Erişim Tarihi: 08.27.2021).
- https://www.azerbaijans.com/content_975_az.html (Erişim Tarihi: 27.08.2021).
- https://tekstovoi.ru/text/99099897_54992692p956519403_text_pesni_gosudarstvennyj_gimn_nezavisimogo_nejtralnogo_turkmenistana.html (Erişim Tarihi: 27.08.2021).
- <https://tfi.uz/uz-Latn/page/anthem> (Erişim Tarihi: 29.08.2021).
- http://anasozu.com/wp-content/uploads/2014/11/13-14_2015.pdf (Erişim Tarihi: 31.08.2021).
- https://edu.tatar.ru/zainsk/dou_enzhe/page1288519.htm (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- <https://www.bashinform.ru/news/170511-tekst-gosudarstvennogo-gimna-respubliki-bashkortostan/> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/629824> (Erişim Tarihi: 31.08.2021).
- <http://www.lugatim.com/s/anavatan> (Erişim tarihi : 08.31.2021).
- <https://web.archive.org/web/20160304190304/http://gazeta19.ru/news/26007> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- <https://rtyva.ru/region/gimn/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- <https://east-turkistan.net/national-anthem/> (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- <https://hymnus.ru/gimn-chuvashii/> (Erişim Tarihi: 30.08.2021).
- Artun, E. “Türklerde İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri-Öğretiler-Dinler” <http://docplayer.biz.tr/1243560-Turklerde-islamiyet-öncesi-inancisistemleri-ogretiler-dinler.html> (Erişim Tarihi: 04.09.2021).

Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Macaristan- Türkiye İlişkileri ve İki Devletin Millî Marşlarının Karşılaştırılması

Relations Between Hungary and Turkey in the Era of Mustafa Kemal Atatürk and Comparison of the National Anthems of the Two States

Prof. Dr. Éva Csáki

Peter Pazmany Catholic University, Oriental Studies

Budapest/Hungary

E-Posta: cskvjdt@gmail.com

Abstract

National consciousness is reflected in anthems let them belong to any of the nations and consequently we have to handle them with just respect. Hungarian national anthem had been written in a stormy period of our history a century earlier than the Turkish one, yet the latter was also written in total historical disorder. There has always been valiant poets National anthems keep alive the self assurance since they reflect the values one can be justly proud of. Generations stick to traditions that help to survive even in indescribable circumstances. There are poetic values ordinary people admire but unable to compose. Both Turkey and Hungary can be proud of their poets of national anthems, for they were able to inspire the people filling them with enthusiasm for freedom. We are grateful to our forefathers killed in the war for freedom, under our national flags. There are two main types of anthems in Europe: one that applauds the ruler (like the one in Great Britain), while the other is the one backing the crowds of people (like that in France). National values are kept alive by the people like in the case of Hungarians and Turks.

Keywords: *National struggle, Hungarian and Turkish National Anthem, Hungarian and Turkish Relations.*

Giriş

Her milletin değerlerine sahip çıkması bir onur meselesi, bir içten gelen vazife olmalıdır. Geleneklerinin korunması, eski yaşantı ve inançların bütün noktaları ile yenilenmesi değil, aksine bir milletin yüzyıllar içinde yok olmasını engelleyen değerlerinin korunması anlamına gelmelidir. Nesiller arasında bir iş birliği yapılması ve özellikle de kültürün küçük değişimlerle güçlendirilerek sürdürülmesi sayesinde bir milletin devamı mümkündür. Geçen yüzyıllar, arkamızda değil de aslında içimizde, beynimizde, yaşantımızdadır. Evrensel denilen değerler, gelenekler vb de aslında yerellerden ortaya çıkmaktadır. Bir bireyin önce kendini, kendi ailesini, milletini anlaması gerekir ki dünyayı anlayabilsin. Savaş alanına çıkan askerlerin kulağından beynine ve ruhuna ulaşan millî marş birçok defa kan dökülmesine tanık olmuştur. Fakat aynı zamanda da yok oldu, bitmek üzere denilen bir milletin de şahlanıp ayağa kalkışına tanık olmuştur. Millî şuur ve kimliği hatırlatan millî marşlar, tarih boyunca bir öğreti ve hatırlatma unsuru olmaya devam etmiştir. Sadece bu öğretiyi anlayabilen ve geçmişini hatırlayan bir millet güçlü olmaya devam edebilmiştir.

Avrupa'da millî marşlarının iki tipi olup¹: birincisi İngiliz'lerde olduğu gibi hanedanları yaşatan millî marşlar, ikincisi ise halk tipi yani Fransız Marseillaise gibi olan millî marşlarıdır. İkincisinin en belirgin özelliği umut ve hatıralarının bir demetinin sunulmasıdır. Millî kahramanların tarihî olaylarda ve geleneklerde yaşatılan ortak değerlerinin tanımını sağlayan destektir aynı zamanda millî marşlar. Millî marşların şairleri genelde hep millî hareketlerin öncülerinden ve destekçilerinden. Zaten edebiyatsız gelecek dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Amacım yapısal ve içerik bakımından Türk ve Macar millî marşının mukayesesi. Aşağı yukarı bir asır fark ile yazılmış bu iki şiir hangi ortam ve olaylarda yazılmışsa birbirine çok benzemektedir. Her iki şair de halkına moral vererek onu desteklemek, bayrağını yüceltmek amacıyla şiirini yazmış.

Modern çağımızda en azından XIXuncu asrın ikinci yarısından beri milletleri millet yapan sembollerin yanında edebiyat eserleri de söz konusudur. Millî marşlarından konuşurken İtilaf Devletlerince birinci dünya savaşından sonra

1 Kiss Gy. Cs.(2011: 41) millî marşların modern uluslarının oluşumundaki rolünden konuşuyor.

1919-1922 Türklere karşı gelmesinde M. A. Ersoy'un yazdığı şiir bir ikrar değerindedir. Balkanlar'dan göç etmiş mütevazı bir aileden gelen bu şair tüm topluma *Korkma!* sözüyle hitap edip yüce vatan uğruna bir çağrıda bulunmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nda Yunan, Ermeni, Batı, çok cepheli mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa millî gücünü zafere ulaştırdı.

Bu arada Türklerin millî mücadelesinin destekçisi bu önderin sözleriyle başarıya olan inancının ifadesidir. Ersoy Türk ordusuna, özverili, ülkesi için can vermeye hazır askerine güvenen şair bir kahin gibi tüm kalbiyle gelecekle ilgili Türk ulusunun bağımsızlığına inandı.

Orta Avrupada ise, dünyanın Macarlara ait bölgesinde tarih hep trajik idi, küçük milletler büyüklerle savaştıklarından yenilgiye uğramışlardır. Ulusal kimlik buralarda adeta tehdit edilmiş anlamına gelmiştir. Bunun için bizim millî marşımız ulu Tanrıya bir yalvarış yakarıştır. Şairin hevesli isteği tarih boyunca Macar milleti ne kadar çok çekmiş, artık bu sona ersin, bundan böyle neşe, ve bolluk gelsin.

Uluslaşmaya neler mi gerek? Bir ulusu ulus yapan birçok şey var, yalnız en önemli kriterleri bunlardır

- menşein ortak olduğu düşüncesi
- aynı dilin kullanması (Humboldt'un sözüyle: "aslında gerçek vatan dildir")
- geleneklerin paylaşması
- aynı dinin paylaşması.

Kıyası: millet kültürel ortaklıktır, dil sayesinde onun aracılığıyla kültür nesilden nesile aktarılır.

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan sonra sona ermiştir, onun harabeleri üzerine çağdaş Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. İhtiyacı duyulan İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy şiirini 1921'de bitirmiştir. Türkiye'de herhangi bir tören olsa, millî marşla başlamakta, ve dinleyici hep saygıyla ayağa kalkar buna birçok defa tanık oldum.

Az bilinen bir gerçektir: Macar millî marşı bir ilahi, bir methiye oluyor. Onu neredeyse iki yüzyıl önce, 1823'te yazarı şair Ferenc Kölcsey bu sözleriyle başlıyor:

*Tanrı, Macarları kutsa!
Neşe ile, bollukla,
Onları himayene al
Düşmanla savaştıklarında!
Bahtsızlık yırtarsa,
Keyifli yeni yıl getir onlara,
Hem geçmiş hem geleceği için de
Fazlasıyla çekmişlerdi...*

Tanrıya yalvarıp Macarların tarihî dönemlerini sıralayıp tekrar aynı düşünce ile bir asır sonra Mehmet Akif Ersoy'un da uyguladığı yöntemiyle çerçeveye alıp millî marşımızı tamamlar.

1945'ten sonra sosyalist dönemde Sovyetler Birliği'nin başkenti olan Moskova'dan Sovyet hanımıyla yeni dönmüş Macar başbakanı olan Rákosi tüm inanan dindarlardan kurtulmak istedi.

Başkent Budapeşte'den en küçük köylere kadar kiliselerin önünde askerler nöbet tutmuş. Ayınlara gidenlerin adından nöbetçiler liste yazmışlardı, ertesi gün ise listedeki herkes işinden olmuş.

Tanrı kelimesi ile başlayan bu Macar millî marşımızı 1956'daki devrimimizden sonra Rákosi de ısrarla değiştirmek istedi. Yalnız Macar Akademisi'ndeki şair (Gy. Illyés) ve bestecimiz (Z. Kodály) gerek yok deyince bu isteğinden sonradan vazgeçmişti.

Sovyet politikasının tercihleri uluslararası proletarya olup, aydınlara yasak koymuşlar. Tahsilli insanların çocuğuna engel çıkartıp, birçoğuna imkân ne eğitimde, ne de hayatta pek kalmamış.

Sovyet döneminde Macar okullarında *vatan* kelimesi ve millî beraberlik, ulusal kimlik yasaklanmış gibi, "sürgüne gönderip" kullanmadılar.² Birçok nesil gerçek memleketin, ulusun, milliyetin anlamından yoksun büyümüş.³ İyi ki

2 Dönemin en önemli şairlerinden Gy. Illyés ulus ve millet konusundaki kitabında bunu anlatmıştır, yalnız Magvető Kitabevinden *Zihniyet ve kaba kuvvet* adlı kitabı çıkar çıkmaz, ona yasak koymuşlar. Birbuçuk sene sonra München'de aynı kitabı çıkartmışlar (Csoóri 2021: 153-155).

3 "Bu kitabında Illyés ne Macaristan'da ne de bu mıntıkada kırk yıldan beri konuşulamayan konuları ele aldı. Millet, milliyet, dağılma, sürgün, tarihî travmanın ne olduğundan konuştu."

birçok aile buna karşı gelip çocuklarına evde Macar olmanın ne anlama geldiğini anlatıp öğretmişti.

Hâlâ bizi bu millî marşımız ayağa kaldırıyor, her durumda, her zaman.

Türkiye Cumhuriyeti'nin neredeyse yüzyıl sonra yazılmış yeni millî marşı da bağımsız bir ülkeyi yücelten sözlerinden ibarettir. Türkiye Cumhuriyeti-ne ilk girdiğim günden beri (Mayıs 1975) ulusal birliğin var olması ne kadar önemli olduğunu anlayıp hayran kaldım. Türk tarihine baksak hep cesur, batır, mert adamlardan öğreniriz. En erken döneminden Alp Er Tonga'dan başlayarak, Türk edebiyatında yüce delikanlılar sıralanır.

Şair kişi olarak Mehmet Akif Ersoy'un simgelediği Türk bayrağına seslenip birçok yöntemle, örneğin Macar millî marşında da gördüğümüz coşturan, hareketlendiren sözleriyle, devrik cümlelerle konunun önemini vurgulamaktadır.

*“Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.”*

Dilci olarak dikkatimi çok çeken şeyler buldum.

Şiirin ikinci sırasındaki *ocak* kelimesi hemen ortak bir kültürün ifadesidir. Macarlar bugünkü vatanına yerleşmeden asırlar boyunca çeşitli Türk boy ve kavimlerle ortak bir göçebe hayat sürdürmüşlerdi. Onun izlerine rastlamak her şeyden önce dilimizde mümkündür.

Ocak nedir? Her evin merkezi olup, hem Türk hem Macarlar için ailenin ısınmak ve doymak için toplandığı yerdir. Ocağı sönmüş birisi artık bir hiçtir. Düşmanlarımız hep ocağı söndürmek amacıyla yola ayak basmıştır.

Eski Batı Türklerin boy ve guruplarından eski Macarlar birçok şey öğrenip ortak bir kültür oluşturmaya başlamışlardır. Kafkaslar'daki Türklerin Nart Destanı eski bir mirasıdır. Karaçay-Balkarca metnini inceleyerek ilginç detaylara rastladım.

Nart Destanın bir kahramanı olan demirci Debet'in ondokuz oğlu sadece aynı bir adamın ondokuz kızıyla evlenmeye ant içermişlerdi. Çocuklar büyüyünce Debet'in en büyük oğlu olan Alawgan liderliğiyle öyle bir ocak bulmaya

yola koyulmuşlardı (Hajieva 1994: 162). İşin ilginç tarafı, Macar halk hikayelerinde de böyle bir düşünceye rastladık⁴.

Evlenmeden önce doğru ve uygun bir ocak Macarların da aradıkları noktadır. Hatta hatta Türklerden öğrendikleri yöntemin adına *ház+tűz+nézés*⁵ ‘evin ocağına bakma’ kelimesini koymuşlar. Sağdıç yoksa dünürücü o amaçla kız evine gönderilir. Oradaki satılık kızın bulunduğu ocak düzenli ve uygun mudur?

Göçebe hayat sürdüren halklar tabiata, doğal şeylere, aile ve hayvanlarına çok önem vermişlerdi, cinsiyet bakımından da sadece er ve dişi vardı, üçüncüsü yoktu.

Doğal olarak bunlar sadece Türk ve Macar geleneklerinin yüzyıllar önce ortak değer idi anlamına gelmiyor, tüm Türk Dünyasındaki yakınlıklarının ifadesidir.

Ve yine de Ersoy’un yazdığı Türk millî marşında kendi cennet vatanının uğruna fedaya hazır olarak:

*“Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.”*

Daha sonra ise:

“Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.”

20’nci asır çok fazla zorluk getiren dönem idi. Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra Avrupa hastalanıp zayıflamış, halkının morali hep bozuk. Macaristan, topraklarının üçte ikisinden ve nüfusunun yarısından fazlasını kaybetmiş.

Fazlasıyla karamsar bu dönemde Macar - Türk ilişkilerinin tam bir altın dönemi oldu. Mustafa Kemal’in duyduğu sempati yeni doğmuş Türkiye Cumhuriyeti’nin resmen dış politikasına yerleştirilmiş. Tam bir dostluk havası esti ve hâlâ esmektedir.

4 Azerbaycan masallarından *Muhtar’ın hikayesi*-nde de aynen buna tanık oluruz (Csáki 2021: 571).

5 Macar geleneklerindeki Türklerinkiyile benzer birçok adete özellikle evlenme konusunda birçoğuna rastladık (Csáki 2020: 109), (Ortutay Gy. (ed.) 1960: 240)

19'uncu asrın Macar Türkoloğu Á. Vámbéry Budapeşte Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde dünyada eşi benzeri bulunmayan bir Türkoloji araştırma merkezini kurmuştu. Avrupa'da bir ilk olarak üniversitede Türkoloji bölümü açılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti başkentinde Türk Dil Kurumu Vámbéry'nin ölümünün 100. yılında bir anma toplantı düzenledi. Orada Budapeşte Türkolojisinin başkanı olan G. Dávid⁶ sunumuna böyle başladı:

“Dünyanın ilk bu türden öğretim ve araştırma merkezinin meydana getirilmesi dışında Vámbéry, hiçbir şey yapmamış olsaydı dâhi yine de adını Macar bilim tarihi, sayfalarına altın harflerle yazmış olurdu...”

Á. Vámbéry'nin *Etnik ve Folklorik Bakımdan: Türk Irkı* adlı kitabından etkilenip Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle yeni kurulmakta olan Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesine bir de Hungaroloji Bölümü kurulmuştur.

XXI'inci asrın 10'uncu yılında kurulmuş Uluslararası Türk Akademisi de tam kapasiteli uluslararası teşkilat statüsü kazanıp, 2018'de Macaristan da üyesi olmuştur.

Türk Dünyasındaki öğrencilere Stipendium Hungaricum adlı Macar bursuna başvuranların sayısı 4938 olmuştur. Demek imkân da var, ilgi de.

Hem Türk hem Macar gençlerine, yaşlılarına millî marşı büyük önem taşımaktadır. Sadece olimpiyatta yoksa millî takımların futbol sahasına çıktıkları gün değil. Bir ulusun onuru, tarihî olayların haysiyeti, halkın çaba harcadığı emeğiyle kazandığı itibarı var içinde. Millî değerlerimizi simgeleyen bu mirasa sahip çıkmak her zaman görevimizdir.

Şimdiye kadar da bundan böyle de ısrarla Macar ve Türk kültürünün benzerliklerinin peşindeyim. Önce ya da sonra bayrak yarışında birisi peşime düşse ve konuyu sonuç vererek yücelere ulaştırırsa ne mutlu bize ve kültürümüze!

6 TDK Yayınları 1208: s. 13.

Kaynakça

- Csáki, É. (2012): Türkçenin Macar Elçileri. In: Turan, F. [et al] (eds): Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bildirileri. 5-6 Kasım İstanbul. (TDK Yayınları 1172) Ankara: TDK. pp. 87-93.
- Csáki, É. (2017): Macar ve Türk Kültüründeki Benzerliklere Dair. In: Ölmez, M. – Çulha, T. – Özçetin, K. (eds): Divanu Lugati't – Türk'ten Senglah'a Türkçe. Doğumunun 60. Yılında Mustafa Kaçalin Armağanı. İstanbul: Kesit Yay. pp. 345-351.
- Csáki, É. (2017a): Vámbéry'nin Türk Dünyası ve Türk Halkları İzlenimleri. In: Ölümünün 100. Yılında Ármın Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri. 6-7 Eylül 2013 (Türk Dil Kurumu Yay. 1208) Ankara: TDK. pp. 31-36.
- Csáki, É. (2017b): Macar ve Türk Halk Edebiyatındaki Benzer Motifler Hakkında. In: 8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. 2. Türk Halk Edebiyatı. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. 3520) Ankara. pp. 121-130.
- Csáki, É. (2018): Türk Tasavvuf Geleneğinde Bektaşilik: Macar, Türk Alevi ve Bektaşi Geleneğindeki Benzerliklere Dair. Bektashi Tradition in Turkish Islam Mysticism: On the Similarities in Hungarian and Turkish Alevi and Bektashi Tradition. In: Kurtoğlu, O. – Çamkara Erginer, A. (eds): IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu. 1-2. c. (18-20 Ekim 2018, Ankara) I. c. pp. 213-8.
- Csáki, É. (2019): Ahmet Yesevi'nin Hikmetlerine İcra Merkezli Bir İnceleme (Eski ve Yeni Metinler) In: 13-14 Aralık İzmir. Uluslararası Alevi Ritüelleri Sempozyumu. p. 28.
- Csáki É. (2019a): Török és magyar párhuzamok folklórszövegekben. In: Sipos J.: Keleti hatások és motívumok a magyar művészetben. Konferencia 2017 nov. 27-8. Budapest. (A Magyar Művészeti Akadémia konferenciájuzetei) Bp.: MMA. pp. 39-52.
- Csáki, É. (2019b): Osmanlı kültürünün Macar kültürüne etkilerinden. In: III. International Congress New Tendencies in Ottoman Researches. Ottomans and the Balkans. 05-07 September 2019 Belgrade. pp. 29-30.
- Csáki, É. (2020): Evlilikle İlgili Terimler Örneğinde Macar ve Türk Folkloründeki Benzerlikler. In: Namal, Y. (ed.): Türk - Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl. Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı. (Kitabevi 762) İstanbul: Kitabevi. 109-116.
- Csáki, É. (2021): Essays on Early Hungarian – Turkic Contacts. Ankara: Grafiker.
- Csáki É. – Sipos Á. (2021a): Hetvenhét törökségi népmese. Válogatta, fordította, jegyzetekkel ellátta: ~. Budapest: Hagyományok Háza.
- Csáki É. (2021b): Törökségi hagyományok a magyar népmesékben. In: Csáki É. – Sipos Á. Hetvenhét törökségi népmese. pp. 563-592.
- Csoóri S. (2021): Nincs jövő irodalom nélkül 2. Írói irodalomtörténet. [Budapest] Erdélyi Szalon - IAT Kiadó.
- Dávid, G. (2017): Osmanlı Tarih Yazarlarının İlk Macarca Çevirmenleri: János Repiczky, Ármın Vámbéry ve József Thúry. In: Ölümünün 100. Yılında Ármın Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri. Ankara, 6-7 Eylül 2013 (TDK Yayınları 1208) Ankara 13-26.
- Hajieva, T. M. (ed.) (1994): Nartla. Malqar - Qaraçay Nart Epos. Moskva: Vostochnaja Literatura.
- Kerekesházy J. (2000): Az igazi Kemál. Egy köztársaság születése. Budapest: Terebess.
- Kiss Gy. Cs. (2011): Hol vagy, hazám? Kelet-Közép Európa himnuszai. Egy nemzet jelképtörténetéhez. Budapest: Nap K.
- Ortutay Gy. (ed.): Magyar népmesék. Budapest: Szépirodalmi K.
- Tekin, T. (1989): XI. Yüzyıl Türk Şiiri. Divanu Lugati't-Türk'teki Manzum Parçalar. (Türk Dil Kurumu Yayınları 541) Ankara.
- Vargyas L. (1999): Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Budapest: Püski.

Türk Şairi Mehmet Akif Ersoy'un Eserlerinin Özbekçe Çevirisinde Milli Değerlerin Yansıması ve Önemi

The Reflection of National Color in Translations of Turkish Poet Mehmet Akif Ersoy's Poems into the Uzbek Language

Doç. Dr. Şahine İbrahimova
Taşkent Devlet Üniversitesi,
Taşkent / Özbekistan
E-posta: shibrahimova@mail.ru

Abstract

Mehmet Akif Ersoy's poem "İstiklal Marşı" has a special place in raising the material and spiritual basis of Uzbek national literature. The "İstiklal Marşı" was written in 1921, at the most critical time of the Turkish independence struggle, and later on, it continued to serve as a divine mission that united the Turkish people on the basis of the ideal of being a nation with its independence during the founding phase of the Turkish Republic. In 1921, when the İstiklal Marşı was accepted, the War of Independence still continues and Turkey is under enemy occupation at every point. In such a period, the army and the people need morale and motivation. With this thought, writing a national anthem, that would enthuse the soldiers at the front, raise their morale and strengthen their spiritual feelings came to the fore.

Even a cash prize competition was organized for this. Mehmet Akif wrote his poem titled "To Our Hero Army" in 10 stanzas on the condition of not taking the money and it was accepted as the "İstiklal Marşı" in the Turkish Grand National Assembly on February 20, 1921. The independence of Turkey has set an example for many captive nations and peoples in the world, and it has led to an increase in integration

and cooperation in knowledge by following the path of independent development in many Turkish-speaking countries. The Republic of Uzbekistan also started a serious struggle against Soviet colonialism in the 90s. At that time, the rulers of the period, did everything possible to escalate the conflict among the Uzbek people to keep the Soviet Union afloat. A sad example of this are the incidents in Fergana and Osh. Once again, this showed, how important it is for a country to have its independence.

Following the declaration of independence, its recognition and support by many countries, foremost Turkey, helped to strengthen Uzbekistan and increase its prestige in international relations. In this period, “İstiklal Marşı” of Mehmet Akif Ersoy, one of the great Turkish literature writers of 20th century, was translated into Uzbek-Turkish and started to be published in newspapers. Furthermore, the first three parts of Mehmet Akif Ersoy’s “Safahat” were translated into Uzbek by the Uzbek poet Miraziz Azam under the title “Sayfalar” (the first book), the effect of Mehmet Akif Ersoy’s works on Abdurauf Fitrat’s works is written in the preface of the book and both Turkish and Uzbek writers have begun to be produced about some similar aspects of the works of Uzbek writers.

The fact that the maternal lineage of the great poet is based on Bukhara, one of the major cities of Uzbekistan, is another point that increases the interest in the poet. Examining the Uzbek translations of Mehmet Akif Ersoy’s works, reflecting the national features in the translations, similarities in form and meaning in the poet’s poems, poetic structure, language and stylistic features are among the most up-to-date subjects of literary science. In the related study, even though they are thousands of kilometers away from each other, it will be tried to reveal that as a result of the fact that the Uzbek and Turkish people come from a common history and culture, they continue to preserve their cultural ties through written literary works. Based on the assumption that Mehmet Akif’s works influenced not only Turkish literature, but also all Turkish countries literature, the works of Uzbek writers “Discussion” and “Statement of an Indian Traveler” by Fitrat and “Boz Diyarlara” by Çolpon will be reminded. As possible findings, it is thought that it will be concluded that Mehmet Akif Ersoy is an important tool in this influence, and it is also assumed that it will be possible to determine the ways of strengthening cultural ties based on centuries with political and economic ties. It is thought, that this study will contribute directly to a comprehensive analysis of Turkish literature as well as the literary and cultural life of the early 20th century and it is assumed, based on the fact that each country has many unique national values, it will be concluded that national values should always be protected. It is assumed that among these national values, one of the greatest national values of every nation will be reached, such as the “İstiklal Marşı” of the Republic of Turkey and the “Serkuyoş” anthem of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, İstiklal Marşı, Serkuyoş anthem, Uzbekistan, Soviet regime.

Giriş

Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştuktan sonra dünyanın çeşitli ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurması ve kurulmuş iyi ilişkileri geliştirmesi dönemin gerektirdiği koşullardan en önemlisi olmuştur. İlişkilerin daha da kuvvetlendirilmesinde Özbek halkını diğer halkların yaşam tarzı, tarihi, kültürü ve sanatıyla, başka halkları da Özbek halkının yaşam tarzı, tarihi, kültürü ve sanatıyla tanıştırmakla milletler arasındaki dostluk bağları ve iş birliğinin kuvvetlendirilmesi ve millî edebiyatların daha da zenginleştirilmesinde edebî çeviri büyük önem arz etmektedir.

Çeviri alanında diller ve çeviriler bahsinde Türkçe konuşan halkların bilim ve külür alışverişi, edebiyatların birbirini çeviri sayesinde zenginleştirilmesi ve bunun bilimsel araştırılması çok önemlidir. Bu bağlamda Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonraki yıllarda edebî çeviri ve bu alandaki çalışmalarda ciddi sonuçlar elde edilmiştir. Kardeş halkların edebiyatları, özellikle, Türkçeden Özbekçeye, Özbekçeden de Türkçeye yapılan çeviri çalışmaları kardeş edebiyatların etken alanına dönüşmüştür. Özbek yazarlarından Abdullah Kadiri, Adil Yakubov, Pirimkul Kadirov, Hüdayberdi Tohtabayev gibi ünlü Özbek yazarlarının eserleri kısa zamanda Türkçeye tercüme edilerek, yayımlanmış ve bu eserler Türk okurları tarafından olumlu karşılanmıştır¹.

Edebî çeviri sayesinde bir halk diğer halkın millî özelliklerini daha da derin anlar, o halkın dürüstlük, iyilik ve adalet hakkındaki idealleri diğer halkların kalbinden yer alır ve netice itibarıyla bu gayeler insanlığı harekete getiren güce dönüşür. Belli bir millî ortamda meydana gelen sorunlar ve özellikleri yansıtan millî edebî eser işte bu tarafla beynelmilel, beşeri özellikler taşır.

Bu konuda ünlü bilim adamı Gaybullah Selamov şöyle yazmıştır: “Edebî eserler tercümesinin en önemli özelliği, insanın gerçekten nefis bir şeyden zevk almasını sağlamakla birlikte, onun estetik duygusunun kuvvetlenmesine,

1 Kadiri A. Ötgen günler. – İstanbul: ART yayınları, 1993. – 403 s., Yakupoğlu A. Uluğbeyin hazinesi. – İstanbul : Art yayınları, 1993. S. – 365., Yakupoğlu A. Köhne dünya. – İstanbul : Art yayınları, 1993. – 362 s., Kadirov P. Son Timurlu. – İstanbul: Selenge yayınları, 2004. – C 1. – 512 s., Kadirov P. Yıldızlı geceler. – İstanbul: Ötügen yayınları, 1994. – 475 s., Tohtabayev H. Sarı devin ölümü. – İstanbul: Minik Serçe yayınları, 2003. – C 1. – 311 s.

zevkinin oluşmasına ve nefis şeylerle ilgili gerçek düşüncelerin dağılmasına hizmet eder”².

Özbek millî edebiyatının maddi ve manevi temellerinin yükseltilmesinde bununla birlikte gerçek düşüncelerin dağılmasında Mehmet Akif Ersoy’un “İstiklal Marşı” şiirinin özel bir yeri vardır. “İstiklal Marşı” 1921 yılında Türk istiklal mücadelesinin en kritik zamanında yazılmış olup, daha sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında Türk halkını istiklaline sahip bir millet olma ideali temelinde birleştiren bir ilahi görev görmeye devam etmiştir. İstiklal Marşı’nın kabul edildiği 1921’de İstiklal Savaşı hâlâ devam etmekte olup, Türkiye her noktasında düşman işgali altındadır. Öyle bir dönemde ordunun ve halkın morale ve motivasyona ihtiyacı vardır. İşte bu düşünceyle cephedeki askerleri coşturacak, onların morallerini yükseltip manevi duyguları güçlendirecek bir millî marşın yazılması gündeme gelmiştir. Hatta bunun için para ödüllü bir yarışma düzenlenmiştir. Mehmet Akif, parayı almamak koşuluyla 10 kıtalık “Kahraman Ordumuza” başlıklı şiirini yazmış ve TBMM’de 20 Şubat 1921’de İstiklal Marşı olarak kabul edilmiştir. Türkiye’nin istiklaline kavuşmuş olması dünyadaki birçok esir millet ve halka örnek oluşturmuş olup, Türkçe konuşan birçok ülkede bağımsız kalkınma yolunu takip ederek, bilimde entegrasyonun ve iş birliğinin artmasına yol açmıştır. Özbekistan Cumhuriyeti de 90’lı yıllarda Sovyet sömürgeciliğine karşı ciddi bir mücadele başlatmıştır. O zaman, Sovyetler Birliğini ayakta tutmaya çalışan dönemin yöneticileri, Özbek halkı arasında çatışmayı tırmandırmak için mümkün olan her şeyi yapmıştır. Bunun acı bir örneği Fergana ve Oş’taki olaylardır. Bu da bir ülkenin istiklaline sahip olmasının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Bağımsızlık ilanını müteakiben başta Türkiye olmak üzere birçok ülke tarafından kısa sürede tanınması ve desteklenmesi, Özbekistan’ın güçlenmesine ve uluslararası ilişkiler içinde saygınlığının artmasında yardımcı olmuştur. Bağımsızlık sayesinde Özbekistan, farklı milletlerin tarihini ve edebiyatını incelemek için büyük bilimsel çaba sarf etmiştir. Özellikle bu dönemde 20. yüzyıl Türk edebiyatının büyük yazarlarından Mehmet Akif Ersoy’un hayatı ve edebî

2 Salomov G. Adabiyan’anavabadiiytarjima. – T.: Fan, 1980. – s. 11.

kişiliği hakkında birçok çalışmalar yapılmış, İstiklal Marşı Özbek Türkçesine çevrilmiş ve gazetede basılmıştı. Örneğin, 1991 yıl 1 Kasım “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” gazetesinde Tahir Kahhar tarafından “Türkiye ve (Hür) Türkler diyarı” başlıklı makale ilan edilmiş³. Söz konusu çalışmada Tahir Kahhar ünlü şairin özgeçmişi, hayatı ve İstiklal Marşı’nın yazılması ile ilgili olan bilgileri anlatır. Makale sonunda ise İstiklal Marşı’nın Özbek Türkçesindeki çevirisi yayımlanmıştır. Tahir Kahhar İstiklal Marşı’nın yazılması ile ilgili olan bilgileri anlatırken aynı anda Özbekistan hakkında da söz eder. Cümleden, Özbekistan Cumhuriyeti bağımsızlığına kadar Türkiye hakkında yazmak ve “Türk” sözü-nü kullanmak yasaklanmış olduğunu, binlerce evlatlarımız Türkperest, Pantürkist, Türkiye ajanı, Basmaçı diye adlandırılıp hapis edildiğini, biz de kardeşlerimizden uzaklaştırıldığımızı, Turkistan adının unutulduğunu vurgular. İstiklal Marşı’nın Özbekistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra hemen Tahir Kahhar tarafından tercüme edilip yayımlanması büyük önem arz etmektedir.

Hemen bu makale ardından 1992 yılı 4 Aralıkta Özbek şairi Miraziz Azam tarafından “Zaman Özbekistan” gazetesinde “Mehmet Akif’in hayatı ve ijadi” başlıklı makale ilan ediliyor⁴. İşbu makalede şair İstiklal Marşı, şairin hayat ve ijad yolu, millî mücadele yolundaki çabaları hakkında fikir yürütmektedir. Bununla beraber şair okurlara “İstiklal Marşı” hem de “Safahat” eserinden alınan örnekleri Özbek Türkçesinde sunuyor. Daha sonra Mehmet Akif Ersoy’un “Safahat” eserinin ilk üç bölümü yine aynı şair – Miraziz Azam tarafından “Sayfalar” (ilk kitap) başlığı altında Özbekçeye çevrilmiş ve kitabın ön sözünde Mehmet Akif Ersoy eserlerinin Abdurauf Fitrat eserlerine etkisi hem de Türk ve Özbek yazarları eserlerinin bazı benzer tarafları hakkında söz yürütülmüş-tür⁵. İlgili çalışmada birbirlerinden binlerce km uzakta olsalar da, Özbek ve Türk halkının ortak bir tarih ve kültürden geliyor olmalarının bir sonucu olarak yazılı edebî eserler vasıtası ile aradaki kültürel bağları korumaya devam ettikleri görülmektedir. Miraziz Azam Mehmet Akif’in eserlerinin sadece Türk edebiyatını değil, tüm Türk devletleri edebiyatını da etkilemiş olduğu var

3 Tahir Kahhar. Türkiye ve Türkler diyarı. “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” gazetesi. –T.: 1991 yıl, 1 Kasım.– s. 4.

4 Miraziz Azam. Mehmet Akif’in hayatı ve ijadi. “Zaman Özbekistan” gazetesi. –T.: 1992 yıl, 4 Aralık. – s.7.

5 Miraziz Azam. Mehmet Akif. Alişer Nevai adındaki Özbekistan Milliy kütüphanesi yayınları. –T.: 2012 yıl.

sayımından hareketle Özbek yazarların Fıtrat'ın "Tartışma" ve "Hintli Bir Yolcunun Bildirisi", Çolpon'un "Boz Diyarlara" adlı eserleri hatırlamak yeterlidir diyor. Büyük şairin anne soyunun Özbekistan'ın büyük şehirlerinden Buhara'ya dayanmakta oluşu da şaire yönelik ilgiyi artıran bir diğer husustur.

2021 yılında ise Miraziz Azam tarafından "Safahat"ın tüm bölümlerini içeren 524 sayfadan oluşan Özbekçe tercüme kitabı yayınlandı⁶. Tercüman şiirin edebî seviyesini yükseltmek için ikinci baskıda "İstiklal Marşı" şiirindeki bazı detayları, ifadeleri tekrar ele alır ve tercümenin orijinale daha da yakın olmasını sağlar. Kitabın ilavesinde ise şair Mehmet Akif Ersoy'un Özbek cedit yazarı Abdurauf Fitre'te etkisi hakkında kendi düşüncelerini paylaşıyor. Muhtemel bulgular olarak Mehmet Akif Ersoy'un bu etkilenmede önemli bir vasita olduğu sonucuna ulaşılabacağı düşünülmekte olup, ayrıca yüzyıllara dayalı kültürel bağların, siyasi ve ekonomik bağlarla güçlendirilmesi yollarının da tespitinin mümkün olacağı varsayılmaktadır.

Görüldüğü gibi Mehmet Akif Ersoy eserlerinin Özbekçeye çevirilerek yayımlanmasında Özbek tercümanları Tahir Kahhar ve Miraziz Azam'ın hizmetleri büyüktür. Dolayısıyla Mehmet Akif Ersoy eserlerinin Özbekçe tercümelerinin çeviri bilimi açısından incelenmesi, tercümelerde millî özelliklerin aksettirilmesi, tercümanın başarıları ve eksikliklerinin tahlil edilmesi Edebiyat biliminin en güncel sorunlarından. Özellikle, Mehmet Akif Ersoy eserlerinin Özbekçe tercümelerinde millîliğin aksetmesi meselesinin çeviri biliminin tecrübelerine dayanarak teorik ve bilimsel açıdan araştırılması bugünün en güncel konularındandır. Makalemizde ünlü Türk şairi Mehmet Akif Ersoy'un "İstiklal Marşı" şiirinin Tahir Kahhar ve Miraziz Azam tarafından Özbekçeye tercüme edilmiş metin nüshâları seçilmiştir. Karşılaştırmalı tahlilde örnek olarak birinci ve ikinci kıt'a esas alınmaktadır.

İstiklal Marşı'nda ana fikrin vatan, millet, inanç, özgürlük konuları aracılığıyla ifade edildiğini görmek mümkündür. İstiklal Marşı'nın birinci dördlüğü "Korkma" nidasıyla başlar:

6 Miraziz Azam, Mehmet Akif.Safahat. Azon kitapları yayınları. –T.: 2021 yıl.

1. Kıt'a

*Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.*

Aşağıda İstiklal Marşı'nda şairin kullandığı benzetmeler Özbek tercümanları Tahir Kahhar ve Miraziz Azam tarafından nasıl çevirdiğine göz atsak:

Tahir Kahhar tercümesi:

*Qorqma! So'nmas bu shafaq – bayrog'imiz, ol, xilpiroq,
So'nmagay yurtimda to yongay ekan eng so'ng o'choq!*

Miraziz Azam tercümesi:

*Qorqma! So'nmas shafaqda hilpiragan ol bayroq
So'nmas yurtim ustida yuksalغان so'nggi o'choq.*

Türk milleti o zaman işgal altındadır ve istiklalini kaybetme korkusu içindedir. “Korkma” nidasıyla şair Türk milletine “Endişen yersiz” mesajı verir. İki tercüman da bu nidayı “Korkma” şeklinde Özbekçeye çevirirken şekil ve anlam birliği bakımından orijinalde yazarın kastettiği anlamı tam kapsamış durumdadır.

Türkçe – “Bu şafaklarda yüzen al sancak hiçbir zaman sönmez, biraz sonra şafak sökecek ve karanlık son bulacaktır. Türk Bayrağı yanan bir alev gibi alacakaranlığı aydınlatmaya devam edecektir” ifadesinde Türk Bayrağı'nın yanan bir aleve benzetildiğini ve bu alevin sönmeyeceğini anlayabiliriz”. Bu ifadeyi Tahir Kahhar “So'nmas bu shafaq – bayrog'imiz, ol, xilpiroq”, yani “bu al bayrağımız sönmez, her zaman dalgalanacak” şeklinde, Miraziz Azam ise Özbekçedeki “So'nmas shafaqda hilpiragan ol bayroq” – “Sönmez şafakta dalgalanan kırmızı (al)bayrak” şeklinde tercüme etmiş olması çok uygun görülmektedir. Çünkü orijinal metindeki şafak, güneş battıktan sonraki alaca karanlık zamanı anlatır. Dolayısıyla, tercümanların kullanılmış ifadeleri Türkçedeki anlamı yansıtmıştır.

Şiirin ikinci dizisindeki “sönmez alev” derken her bir Türk ailesinin evinde yanan ocak kastedilmektedir. Ocak ateşin yandığı yerdir, sonradan ev anlamını kazanmıştır. Ocakta ateşin yanıyor olması canlılığa işarettir. Yurdun üstünde tüten en son ocak kaldıkça, bu bayrağın alevi bu şafaklarda dalgalanacaktır, Türk milleti istiklalini kaybetmeyecektir. Tercüman Tahir Kahhar bu diziyi “So’nmagay yurtimda to yongay ekan eng so’ng o’choq! ” diye tercüme etmiştir. Özbekçe “*o’chog’i yonmoq*” Türkçedeki “*ocağı tütmek*” deyimine eşdeğerdir. Tercümanın Özbekçede kullanılan işbu ifadesi yazarın kastettiği tesvire daha yakın olmasını sağlamıştır. Bu ifade Özbekçede de aynı cümlede yer almaktadır ve ailede en son ocak kaldıkça, bu bayrağın alevi bu şafaklarda dalgalanacak, yaşamını sürdürebilecek anlamını taşımaktadır.

Şimdi işbu parçanın Miraziz Azam tarafından verilen birinci baskıdaki metnine dikkat edelim. Tercüman bu mısrayı: “So’nmas yurtim ustida yuksalgan so’nggi o’choq”, yani “Vatanımın üstünde yükselen en son ocak sönmez” – diye çevirir. Türkçe şiirdeki bu mısranın tercümesinde anlam eksikliği bulunduğu görülür. Çünkü ocak yükselmez, alev yükselir. Eğer Özbekçede söz konusu alev çıkılacağına işare olsaydı yada *tüten* sözü anlamını veren “*yanmak*” sözü kullanılsaydı bu tercüme uygun kabul edilebilirdi. Ama tercüman şiirin ikinci baskısında bazı ifadeleri tekrar ele alır ve ilk tercümede yaptığı bazı yanlışları düzeltmiştir. Örneğin ilk tercümedeki “So’nmas yurtim ustida yuksalgan so’nggi o’choq” dizisini “So’nmasdan yurtim uzra tutayotgan eng so’ng o’choq” – diye işbu dizideki “*yükselmek*” fiilini Özbekçede “*tutamoq*” fiiliyle değiştiriyor. Böyle tarzda şiir tercümesinin orijinale daha yakın olmasını sağlıyor. Çünkü “*tutamoq*” fiili Özbekçede – *yanmak, alevlenip yanmak, du-manlı yanmak* anlamında kullanılır.⁷

Sıradaki dizilere göz atalım. **Türkçede:**

*O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.*

7 Ozbek tilining izohli lug’ati. C.4. – T.: OzME, 2006. – s.206s.

Birinci mısradaki yıldız, Türk milletinin geleceği anlamındadır. Türk milletinin geleceği, bayrağında bulunan yıldız gibi hep parlak ve şanslı olacaktır anlamını vermekte. Bu dizilerin Özbekçe çevirisinde Türkçe ifade tercümanlar tarafından gayet güzel şekilde çevrilmiştir. İki tercümanın başarısını şu şekilde değerlendirebiliriz:

Tahir Kahhar tercümesi:

*U mening hur millatimning yuldizi, porlar bu choq.
U meningdir, millatimga u faqat ochgay quchoq!*

Miraziz Azam tercümesi:

*U mening millatimning yulduzidir yarqiroq,
U meningdir, elimning tug'idir, faqat shundoq.*

Tahir Kahhar işbu mısranı: “Parlayan yıldız benim milletimin ve o yıldız sadece benim milletime kucak açar”, Miraziz Azam ise: “O benim milletimin parlak yıldızı ve o benimdir, milletimin bayrağıdır diye çevirir. İşbu mısranın ikinci baskısında tercüman Miraziz Azam:

*U mening millatimning yulduzidir, porlayajoq,
U meniki, u millatimning mulki bo'lib qolajoq!*

diye orijinaldaki ifadelerin: “O benim milletimin parlayacak yıldızıdır ve her zaman milletimin mülkü olarak kalacak” diye bu mısraların mükemmel tercüme edilmesini sağlar.

2. Kıt'a. İstiklal Marşı'nda manzara eser kahramanlarının duygu ve düşünceleri, huy ve davranışlarıyla doğrudan ilgilidir. Zira, manzara kahramanın belli bir zaman ve şartlarda yaşadığı psikolojik durumdan yola çıkılarak çizilir. Şunu da belirtmek gerekir ki, manzara dönemin ruhu ve özelliğini yansıtmının da önemli vasıtasıdır. Manzara tasvirinin tercümede orijinalde olduğu gibi aksettirmeden kaçınıldığı takdirde tercümanın önemli şartlarından biri yerine

getirilmemiş olur. Sonuçta, tercüme sanatsal değerini belli bir ölçüde kaybedebilir. Mehmet Akif Ersoy şiirde birtakım benzetmeler, sıfatlar kullanır. Örneğin, İstiklal Marşı'nın 2. kıtasındaki şu parçada edebî benzetme betimlenmiştir:

*Çatma, kurban olayım, çehrene ey nazlı hilal!
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet, bu celal?*

Birinci dizede Türk bayrağı kişileştirilmiştir. Elbette şair burada benzetme ve kişileştirme gibi sanatları kullanarak şiiri süsleme yoluna gitmiştir. Yani bayrak bir insana benzetilmiştir. Hem de hilal kaşlı, güzel, nazlı bir sevgiliye. Şair hilale, yani Türk bayrağına hitap ediyor. Edebiyatımızda sevgilinin kaş hilale benzetilir. Bayrak nazlı bir sevgili gibi kabul ediliyor. Çehre, yüz demektir. Bayrak sevgilinin yüzüdür, hilal ise kaş. Bayrak, bütün bir milletin sevgilisidir. Şair ümitsiz ve endişeli bulduğu Türk milletine bu yolla kurban olayım diye yalvarmakta, onlara ümit vermektedir.

İkinci dizede şair, ırkının kahraman olduğunu belirterek milletiyle ve milliyetiyle övünüyor. Vatanın timsali olan sevgiliye (hilale) gülmesi için yalvarır. Bayrağın kahraman ırkımıza gülmesi demek, istiklalin kaybedilmemesi demektir. Bayrak gülmediği, yani istiklal tehlikede olduğu için şiddet ve celal vardır. Türk milleti kahramandır. Türk ırkı kahramandır. Böyle bir ırka yüzünü asamazsın, gülmelisin. Şimdi bu parçanın Özbekçe tercümesini orijinalle karşılaştıralım.

Tahir Kahhar tercümesi:

*Ketma, qurboning bo'lay, ko'rsat yuzing, nozlik hilol!
Kahramon irqimga bir kul... ne bu shiddat, bu jalol?*

Birinci dizenin Tahir Kahhar tarafından yapılmış çevirisinde Türkçedeki **Çatma** sözü Özbekçede **Ketma** sözü ile çevirilmiştir. Türkçedeki **kaşlarını çatmak** deyimi – kızgın, öfkeli ve sinirli olduğunu, kaşlarını birbirine yaklaştırarak göstermeye çalışmak anlamındadır. Özbekçedeki bu sözün yerine kullanılan **ketma** sözü – Türkçedeki **gıtme** anlamındadır. Türkçedeki kaşlarını çatmak deyimi için Özbekçede öfkeli ve sinirli olduğunu, kaşlarını birbirine yaklaştırarak

göstermeye çalışmak anlamında *chimirmoq*, *koş chimirmoq*, *kovogini uymoq*, *xomraymoq*, *qoş kovoğini solmoq*, *peşanasini tiriştirmoq*, *yuzini bujmaytirmoq* ifadeleri mevcuttur. Orijinalindeki birinci tercümanın kullandığı *ketma* sözcüğü kastedildiği anlamda kullanılması pek doğru değildir.

Ama işbu tercüman şiirin ikinci dizisinde Türkçeyle aynı anlam taşıyan mukabil ifadeler kullanmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki, her taraftan birbirine uygun (eşdeğer) olan Özbekçe ve Türkçe mukabiller de çoktur ve bu gayet doğaldır. Çünkü iki dil de aynı dil ailesine ait olup, cümlelerin gramer yapısı ve kelime dağılımı birbirine benzemektedir. Aynı bu iki dize şair Miraziz Azam tarafından nasıl çevirildiğine göz atsak:

*Yozil, qurboning bo'lay, ochil, ey nozli hilol,
Olqishla halqimizni, ne bu shiddat, bu jalol!*

Tercüman Türkçedeki *Çatma* sözüne Özbekçe karşılıklı *Yozil* ifadesini kullanır. Bu durumu gayet olumlu kabul etmek gerekir. Türkçe *Çatma* sözü'nün Özbekçe karşılığı «*Chimirmoq*» kelimesi olsa da, tercüman eserin millî özelliğine zarar vermemek için «*Yozil*» ifadesini kullanmış ve manzaranın gayet güzel betimlenmesini sağlamıştır. Tercümanın kullandığı ifade hem vezin ölçüsünün korunması, hem bu ifadenin doğru verilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, tercüman «*Yozil*» diye tarif ederek yanılmamıştır. *Yozil* ifadesi Özbekçede *neşesi yerine gelmek*, *keyfi gelmek*, *moralı yerine gelmek*, *kaygıyı gidermek* anlamlarını taşır⁸. Türkçedeki *Çatma* sözü için Özbekçe karşılıklı tam mukabili olan *Yozil* ifadesiyle tercüme edilmesi uygun gözükmemektedir. Şunu belirtmek لازمki şiirin ikinci baskısında da bu cümle yerine gayet güzel ifade kullanılmıştır. Türkçedeki *Çatma* sözüne Özbekçede «*O'girma*» sözü kullanılmıştır. Yani mısra içinde bu ifade – «chehrangni o'girma» – «yüzünü çevirme» anlamını taşımaktadır.

*O'girma, qurbon bo'layin, chehrangni, ey nozli hilol,
Qahramon irqimga bir kul...Ne bu shiddat, bu jalol!*

8 Ozbek tilining izohli lug'ati. C.2. – T.: OzME, 2006. – s.26s.

Şiirin 2. ve 3. dizilerine göz atsak:

*Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helal;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin İstiklal.*

Şiirde Türk milleti bağımsızlığını sürdürmek ve bağımsızlığının sembolü olan bayrağını tüm dünyada güçlü bir biçimde dalgalandırmak için asırlar boyu savaşlarda kanını dökmüş. Bunun bedeli ancak aynı biçimde can verilerek ödenir. Bu uğurda can vermeye hazır olanlara eninde sonunda isteklerine kavuşacaklarını; çünkü Allah'ın onlarla beraber olduğunu söylüyor. Tahir Kahhar tarafından yapılmış tercümede:

*Bo'lmagay ketsang, to'kilgan qonimiz sen-chun halol;
Millatimning Tangri bergan haqqi – istiqlol, kamol!*

Yani “Bo'lmagay ketsang, to'kilgan qonimiz sen-chun halol” yani canını bağımsızlık uğruna, özgürlük uğruna verenler sonunda bu milletin ümitsizliğe kapıldığını görürlerse haklarını helal edemeyecekler, milletimin Hak tarafından verilen hakkı istiklaldır diye asıl metni korumuştur. Miraziz Azam da bu diziyi:

*Qayg'urma hech, to'kilgan qonimiz erur halol,
Haqqa sig'ingan halqning haqqi erur istiqlol!*

Hiç endişelenme, dökülen kanımız helaldir, Hakk'a tapan bu millet istiklali hak etmiştir diye güzel çevirilmesini sağlamış.

Sonuç

Her bir ülkede birçok millî değer bulunmaktadır. Bu millî değerler önemli olmakla birlikte kesinlikle vazgeçilmezdir. Bu yüzden millî değerlere her zaman için sahip çıkılmaktadır. Her bir milletin en büyük millî değeri bu millî marşıdır.

İnsan belli bir milletin temsilcisi olarak kendine özgü ruhi ve manevi özelliğe sahiptir. Zira, öncü millî gayelerin propaganda edilmesi, halklar arasında kültür değerleri alışverişi, bir halk millî tefekkürünün başkasının millî tefekkürüyle tanıştırma vasıtası olan edebî çeviriye bütün dünyada, özellikle, Özbekistanda da büyük önem verilmekte olduğu ve bunun belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmekte olduğu ortadadır.

Mehmet Akif Ersoy şiirlerinin, ayrıca İstiklal Marşı'nın Özbekçe tercümeleri tahlili orijinaldeki millî özelliklerin tercümede korunması, millîliğin yeniden aksettirilmesi çeviri meselelerinin en önemli sorunlarından biri olduğunu göstermektedir. İstiklal Marşı'nın Özbekçe tercümesinde tercümanlar ana dilindeki edebî araç ve gereçleri (vasıtalar) kullanmakla ulaşılmış, Özbek okuruna anlatmada, söz konusu görünüşü kişiselleştirmeye ya da betimlenmekte olan karakterin özelliklerini açıklamaya araç olan detayları dikkat dışı bırakmamıştır.

Özbekçe tercümesinin orijinal metinle karşılaştırılarak tahlil edilmesi Özbek tercümanlarının şiiri ne kadar başarılı tercüme ettiğini vurgulamak için temel oluşturur. Örneğin, her iki tercümanın şiirdeki cümleleri oluşturan kelime ve kelime gruplarını kelime kelimesine değil, anlamca uygun mukabillerini seçerek çevirmeye çalıştığını dikkate almak gerekir. Tercüman şairin dili ve üslubunu, millî dilin umümedebî normları, kuralları ve yazarın dünya görüşünü ifade eden özel üslubunu farkedebilmiştir.

Mehmet Akif Ersoy kelime kadrosunda sıklığı en fazla kelimelerden ikisi olan “milliyet” ve “İslam” aynı zamanda şairin eserlerindeki ruhu da şekillendiren iki önemli değerdir. Akif'e tesir eden ve onun tesir alanındaki coğrafyalar arasında Türk Dünyasının ve dolayısıyla Müslüman Türk topluluklarının yer alması, şairin şiirine büyük oranda yansıyan söz konusu değerler ile ilgilidir. Dolayısıyla, orijinal esere özgü olan millî özelliklerinin tercümede korunması pratik çevirinin önemli meselelerinden biri olarak meydana gelir.

Kaynaklar

1. Mehmet Akif Ersoy. Safahat. – İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi yayınları vakfı, 1988.
2. Miraziz Azam. Mehmet Akif’in hayatı ve ijadi. “Zaman Özbekistan” gazetesi. –T.: 1992 yıl, 4 Aralık.
3. Miraziz Azam. Mehmet Akif.Alişer Nevai adındaki Özbekistan Milliy kütüphanesi yayınları. –T.: 2012 yıl.
4. Miraziz Azam. Mehmet Akif.Safahat. Azon kitapları yayınları. –T.: 2021 y.
5. O’zbek tilining izohli lug’ati. C.2. – T.: OzME, 2006.
6. Kadiri A. Ötgen günler. – İstanbul: ART yayınları, 1993.
7. Yakupoğlu A. Uluğbeyin hazinesi. – İstanbul : Art yayınları, 1993.
8. Yakupoğlu A. Köhne dünya. – İstanbul : Art yayınları, 1993.
9. Kadirov P. Son Timurlu. – İstanbul: Selenge yayınları, 2004.
10. Kadirov P. Yıldızlı geceler. – İstanbul: Ötüken yayınları, 1994.
11. Tohtabayev H. Sarı devin ölümü. – İstanbul: Minik Serçe yayınları, 2003.
12. Salomov G. Adabiy an’ana va badiiy tarjima. – T.: Fan, 1980.
13. Tahir Kahhar. Türkiye ve Türkler diyarı. “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” gazetesi. –T.: 1991 yıl, 1 Kasım.

E-kaynaklar

<https://www.edebi.net/index.php/yazar-sair-biyografileri/476-miraziz-azam>
<https://kitobxon.com/oz/yozuvchi/mehmed-okif-ersoy>
<http://library.ziynet.uz/uzc/book/111316>
https://www.siiir.gen.tr/siir/m/mehmet_akif_ersoy/mehmet_akif_ersoy.htm
<https://www.antoloji.com/mehmet-akif-ersoy/>
https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Âkif_Ersoy

İLAVE

ISTIQLOL MARSHI

Tahir Kahhar tercümesi

*Qoʻrqma! Soʻnmas bu shafaq – bayrogʻimiz, ol, xilpiroq,
Soʻnmayay yurtimda to yongay ekan eng soʻng oʻchoq!
U mening hur millatimning yuldizi, porlar bu choq.
U meningdir, millatimga u faqat ochgay quchoq!*

*Ketma, qurboning boʻlay, koʻrsat yuzing, nozlik hilol!
Kahramon irqimga bir kul... ne bu shiddat, bu jalol?
Boʻlmagay ketsang, toʻkilgan qonimiz sen-chun halol;
Millatimning Tangri bergan haqqi – istiqlol, kamol!*

*Hur yashab keldim azaldan, hur yasharman, bosh omon.
Qaysi telba menga zanjir urajakmish? Shoshaman!
Koʻkargan selday ayovsiz, yolda ne bor – oshaman!
Yirtaman togʻlarni, kengliklarga sigʻmay toshaman!*

*Gʻarbning ufqi, sarhadi boʻlmish polat zirhli devor;
Turkning iymonga toʻliq koksi misol sarhaddi bor.
Sen ulugʻsan! Qoʻrqma! Ovrupa degan tul jonivor
Bunday iymonni tugʻolgaymu, topolgaymu qaror?*

*Ey elim! Yurtimga olchoqlarni qoʻyma! Boʻl chaqin!
Ayla qalqon gavgani! Qotsin hayot_siz bu oqin!
Sen uchun ham Haq yorugʻ kunlar berur albat tagʻin,
Ertadirbalki u kunlar... balkiundan-da yaqin!*

*Bosganing yerlarni “tuproq” deb oʻtib ketma, tani!
Bunda ming, lak-lak kafansizlar yotur, kutgay sani...
Sen shahidning oʻgʻlisan, injitma arvoh otani:
Berma dunyoga buyurtni, bil, u – jannat vatani!*

*Kim bu jannatday vatan yo'linda bo'lmaydir fido?!
Har siqim tuproq – shahidlar qoni, qilgaydir nido!
JonuJononni, butun borimni olsin-da Xudo,
Olam ichra bu vatandin etmasin hech vaqt judo!*

*Tangri, sendan istagim, shu, xoh tirikman, xoh o'lik:
Tegmasin bu ma'badim ko'ksiga nomahram qo'li!
Bu azonlar – bu shahodat, dinu iymonning yo'li,
Yurtim osmoni abad bo'lgay azonlarga to'liq!*

*Sajda etgum bu vatanda – bor ekan eng so'ng toshim,
Har yaramdan potrab-u potrab chiqar qonlig' yoshim;
Yurtda hurlik bo'lmas erkan, qalqadir go'rdan loshim –
Yuksalib, bilki o'shal onlar tegar Arshga boshim!*

*To'lqin ur sen ham shafaqlarday, kuley, shonlik hilol!
Bo'lsin ortiq millatimning to'kkani qoni halol!
Bunda mangu sen uchun, turklar uchun yo'qdir zavol!
Hurriyat bayrog'i qo'lda, hilpirat, ey, hur shamol!
Millatimning Tangri bergan haqqi – istiqlol, kamol!*

ISTIQLOL MARSHI

Miraziz Azam tercümesi

*Qo'rqma! So'nmas shafaqda hilpiragan ol bayroq
So'nmas yurtim ustida yuksalgan so'nggi o'choq.
U mening millatimning yulduzidir yarqiroq,
U meningdir, elimning tug'idir, faqat shundoq.*

*Yozil, qurboning bo'lay, ochil, ey nozli hilol,
Olqishla halqimizni, ne bu shiddat, bu jalol!
Qayg'urma hech, to'kilgan qonimiz erur halol,
Haqqa sig'ingan halqning haqqi erur istiqlol!*

ISTIQLOL MARSHI

Miraziz Azam tercümesi (ikinci baskı)

Qo'rqma, So'nmas shafaqlarda suzayotgan qizil sanjoq;
So'nmasdan yurtim uzra tutayotgan eng so'ng o'choq.
U mening millatimning yulduzidir, porlayajoq;
U meniki, u millatimning mulki bo'lib qolajoq!

O'girma, qurbon bo'layin, chehrangni, ey nozli hilol,
Qahramon irqimga bir kul...Ne bu shiddat, bu jalol?
Senga bo'lmas to'kilgan qonlarimiz so'ngra halol;
Haq deganning, millatimning haqqi erur istiqbol.

Men azaldan beridir hur yashadim, hur yasharman.
Qaysi telba, kishanlaydi meni? Hayron shosharman!
Selday bandim uzib, guvlab, to'siqlardan osharman;
Yirtgum tog'lar, kengliklarga hech sig'mayman, tosharman.

O'rab olsa agar g'arbning ofoqini zirhli devor,
Mening imon to'la ko'ksim kabi metin chegaram bor.
Buyuksan, qo'rqma! Bunday kuchni yengolmay zinhor
"Madaniyat!" deganing bir tishi qolgan jonivor!

Vatandosh! Yurtimga olchoqlarni yo'latma lokin;
Qalqon et gavdangni, darhol to'htasin bu orsiz oqin.
Tug'ilajak senga va'da qilingan kunlari Haqning,
Kim bilar, balki erta... Balki ertadan ham yaqin.

Bosganing yerlarni "tuproq!" deb o'tib ketma, tani!
O'yla uning ostida minglab kafansiz yotganni.
Sen shahid o'g'lisan, injitma, uyatdir, otangni;
Dunyolarni olsang ham, berma bu jannat vatanni.

*Kim bu jannat vatan uchun jonini aylamas fido?
Pishqirajak tuproqni siqsang ne-ne shahid – shuhado!
Mayli jonim, jononim, butun borim olsun Xudo,
Etmasin yolg'iz vatandan meni bu dunyoda judo.*

*Ruhimning sendan, iloho, shu tilagan amali:
Tegmasin ma'badimning ko'ksiga yotlar qo'li;
Bu azonlarki shahodatlari dinning tamali –
Abadiy yurtimning ustida manim yangramali.
O'shanda vajd ila ming sajda etar – bor-sa-toshim;
Har jarihamdan, iloho, bo'shanib qonli yoshim,
Pishqirar ruh-u mujarrad kabi yerdan loшим!
O'shanda o'sa-o'sa Arshga tegar, balki, boshim.*

*Chayqal, sen ham shafaqlar kabi, ey shonli hilol!
To'kilgan qonlarimiz bo'lsin endi bari halol.
Senga hech vaqt o'lim bo'lmas, bo'lar yorug' istiqbol:
Hur yashagan bayrog'imning haqqi erur hurriyat,
Haq deganning, millatimning haqqi erur istiqlol.*

Kosova Arnavutça Bibliyografyasında Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy in the Kosovo Albanian Bibliography

Dr. Agron Islami

Institut of History "Ali Hadri", Osmanlı tarihî Bölümü,

Piriştine/Kosova

E-posta: agron.islami@gmail.com

Abstract

The life, nature and works of Mehmet Akif Ersoy, who had visited his father's homeland and described in his poems the sufferings of Albanian people during the World War First, were never recorded by Albanian bibliography until the 1970s. Moreover, only seven works published during 1973-1999 elaborated this famous personality of the lands ruled by Ottomans. Hasan Kaleshi was the first researcher that elaborated the nature and works of Mehmet Akif Ersoy in the Albanian language in Kosovo. This article aims to show how Mehmet Akif Ersoy was presented in the bibliography of Kosovo- the homeland of his father. Furthermore, the purpose of this short article is to provide general information to Bachelor, Master, PhD and other researchers about the works concerning Mehmet Akif Ersoy in the Albanian language.

Keywords: *Mehmet Akif Ersoy, Kosova, Albanian bibliography, Poet.*

Giriş

Baba Yurdu olan İpek'i bizzat ziyaret eden ve Balkan Harbi sonuçlarından yaralı çıkan Arnavut halkını mısralarında anlatan Mehmet Akif'in hayatı, düşünceleri, eserleri ve İslam ümmeti için verdiği mücadele Arnavut bibliyografyasında 1970'li yıllara kadar hiçbir iz rastlanılmamaktadır. 1973-1999 yılları arasında yalnız yedi araştırma ve incelemenin yapıldığı görülmektedir.

Mehmet Akif Ersoy'un şahsiyeti ve eserleri hakkında ilk Arnavutça yazısını kaleme alan Hasan Kaleshi (Kaleşi) olmuştur.

Çalışmanın amacı, Mehmet Akif Ersoy'un Kosova Arnavutça Bibliyografyasını, Baba Yurdu olan Kosova'da Arnavutça Bibliyografyasında günümüze kadar yapılmış çalışmalarına genel bir değerlendirme yapmak ve bu şekilde bundan sonra akademik yüksek lisans, doktora tez çalışması veya genel akademik çalışmalarında konuyu ele almak isteyen araştırmacılara bir genel bilgi sunmaktır.

Çalışmanın muhtemel bulgular, Mehmet Akif Ersoy hakkında Arnavutça'da yapılan çalışmalar ortaya konulacaktır.

XX. yüzyılın ortalarında (60 yıllarında) oryantal bilgileriyle öne çıkmış olan Hasan Kaleshi (1922-1976)¹ Yugoslavya'daki ve bu konuda (oryantal) bilimsel ve yayın aktivitelerinin en kilit araştırmacısı olup Kosova kökenli olan Osmanlı şairlerine ilk defa 1973'te Sırpça-Arnavutça *Kosova, Dün ve Bugün* Ansiklopedisinde 7 sayfalık "Oryantal dillerindeki Kosovalı Yazarları" maddesinde yer vermiştir. Sırp ve Arnavut araştırmacıları ilk defa Mehmet Akif'in İpekli bir babanın evladı olduğunu ve mısralarında "*Bunu benden duyunuz, benki evet Arnavudum*" Arnavut kimliğini gizlemeyen bir şair'in Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklal Marşı'nı yazdığını da Hasan Kaleshi'nin bu çalışmasından öğrenmişlerdir.² Bundan 3 sene sonra H. Kaleshi, 2. Albanoloji Kongresinde de "Oryantal Edebiyatında Arnavutların Rolü" başlığı altında 66 sayfalık bildiriminde ilk araştırmasının devamı olarak çok daha detaylı ve eleştirisel bir tutumla Priştinelî Mesih'inden başlayarak Mehmet Akif Ersoy'u de içerdği şekilde Osmanlı döneminin bütün Arnavut bürokrat ve şairlerini tanıtmıştır. İlk

1 Hasan Kaleshi hakkında bk. Mustafa Isen, "*Hasan Kaleshi*", *DIA XXIV* (İstanbul:2001), s. 258.

2 Hasan Kaleshi, *Kosova, Dikur e Sot*, Beograd 1973, s. 381-388.

çalışmasında olduğu gibi, burada da Mehmet Akif'in biyografisini ve Arnavut kökenli olduğuna dair mısralarını belirterek:

*“Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
sönmeden yurdumun üstünde tüten en son olacak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak.
“Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş Sel gibiyim; bendimi çiğner, aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım”*

İstiklal Marşı'nın mısralarını da Arnavutça bibliyografyasına kazandırmıştı.³

Hasan Kaleshi'nin Albanologlar Kongresi'nde Osmanlı döneminde yaşamış olan Arnavut bürokrat ve edebiyat gibi şahsiyetlerin hakir görüldüğü ve kendisinden başka ilgilenmediğini çizildiği gibi 1984 yılına kadar Mehmet Akif Ersoy'dan söz edildiği hiçbir yayında görülmemektedir. 1 Ekim 1984 tarihli Arnavutça *Bujku* gazetesinde Kosova'nın en önemli Osmanlı tarihçilerinden ve Mehmet Akif Ersoy'un hemşerisi olan Prof. Dr. Skender Rizaj “Akif Mehmeti-Poeti më i madh i letërsisë Turke” (Akif Mehmeti - Türk Edebiyatının en büyük şairi) adlı yazısında “*ben Arnavudum, başka bir şey diyemem*” mısralarını aktararak okuyucuya Akif'in İpekli bir babanın evladı olduğu gibi Kosova ve Arnavutluk için hislerini şiirle dile getirdiğini vurgulamıştı.⁴ Bundan, 2 sene sonra, 20 Eylül 1986 tarihli Kosova Arnavutlarının en çok okunan gazetesinde Mehmet Akif'in 50. Ölüm Yıl Dönümünde Hasan Kaleshi'nin kurmuş olduğu Oryantalistik bölümü mezunlarından ve Kosova'nın önemli Türkologlarından Abdullah Hamiti “Mehmet Akif Ersoy- Herkesin sevdiği şair” başlığı altında 2 sayfalık yazısında hayatı ve eserleri hakkındaki bilgilerini aktardıktan sonra “Küfe” şiirinden:

3 Hasan Kaleshi, “Roli i Shqiptarëve në Letërsinë Orientale”, *Seminari i Kulturës Shqiptare për të Huaj*, Universiteti i Prishtinës- Fakulteti Filozofik, Prishtinë 1976, s. 161-163.

4 Skender Rizaj, “Akif Mehmeti- Poeti më i madh i letërsisë Turke”, *Bujku*, 1 tetor 1986.

“Beş on gün olduki, mu’tâda inkıyâd ile ben
Sabahleyin çıkıvermiştim evden erkenden.
Bizim mahalle de İstanbul’un kenârı demek;
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!
Adım başında derin bir buhayre dalgalanır....
“Ne istedin küfeden yavrum?
Ağzı yok, dilli yok, Baban sekiz sene kullandı ...
Hem de der ki: Çok Uğurlu bir küfedir, kalmadım hemen yüksüz.
Baban gidince de kaldı âdetâ öksüz!
Onunla besleyeceksin ananla kardeşini.
Bebek misin daha öğrenmedin mi sen işini?”

mısralarını Mehmet Akif şiirlerindeki sosyal hayatını konu alan şiir mısraları Arnavutça olarak bahsedilen gazetede yer vermişti.

Prof. Dr. Skender Rizaj, 1992’de yeniden *Bujku* Gazetesinde “Akif Mehmeti- Türk Edebiyatının en büyük şairi” yazısını genişleterek Hakkın Seslerindeki 28 Rebiülevvel 1331/6 Mart 1913 tarihli Balkan Harbinden çıkan sonuçları ve Arnavutluk ve Kosova’yı konu alan:

“Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,
Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!
Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...
Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş!
....Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın olacak mıydı fedâ hırsına üç kalta-
banın?
Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...
Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedi!
Ne olurdun bunu kalkıp da göreydin acaba?
«Meşhed»in beynine Haç saplanacak mıydı baba!

şiirinin tamamını Arnavutça tercümesini de ekleyerek yeni bir bilimsel makale ile Mehmet Akif’i Arnavutça bibliyografyasına kazandırmış oldu.⁵

5 Skender Rizaj, “Akif Mehmeti – Poeti më i madh i Letërsisë Turke”, *Bashkimi i Paqësor*, V. 1, nr. 2-3, Prishtinë 1992; ayrıca bk. Skender Rizaj, “Lufta Shekullore e Shqiptarëve për Pavarësi-Luftë e Papërfunduar”, *Shqiptarët – Popull i Ndarë/ The Albanians – A Divided Nation*, Pejë 1996, s. 270-273.

Kosova'nın son savaşıdan (1999) sonra Mehmet Akif Ersoy şahsiyet ve eserleri araştırmalarında ağırlık verildiğini görülmektedir. 2003'te Shyqri Nimani, Osmanlı İmparatorluğunda Arnavud Mimarları kitabında İskender Rizay'dan Hakkın Sesleri Şiirini ve Akif'in Arnavut olup olmadığına tartışmasına dair :”Zola ne kadar İtalyansa,/Heredia ne kadar İspanyolsa,/Niçe ne kadar Lehistanlıyse,/Kamus mütercimi Asım ne kadar Arapsa, Kamus sahibi Şemsettin Sami ne kadar Arnavutsa, Akif de o kadar Arnavuttu” mısralarını Türkçe ve Arnavutça vererek Akifin milletini ortaya koymuş ve Türk halkına hizmet ettiğini de ifade ederek İstiklal Marşı'nın Notalarını kitabında vermiştir.⁶

Milliyetçilik yaklaşım ve değerlendirmeleri dışında 2006-2007 yıllarında Priştine Üniversitesi Şarkiyat Bölümünde Prof. Dr. Abdullah Hamiti danışmanlığında Agron Islami (04.07.2006), *Motivi Fetar në Poezitë e Mehmet Akifit/ Mehmet Akif Şiirlerinde dinî motifler* ve Mead Osmani (03. 05. 2007) *Motivi Social në Poezitë e Mehmet Akifit/ Mehmet Akif Şiirlerinde Sosyal motifler* başlıklı iki lisans bitirme tezleri hazırlanarak Safahattan dinî ve sosyal hayatını konu alan onlarca mısralar Arnavutçaya kazandırıldı⁷. 2006 senenin sonunda Üsküp'te Logos-A Yayınevinin **Safahâtın** Arnavutça olarak yayınlanmasında Arnavutluk coğrafyasındaki üretilen bibliyografyası için asıl kaynak Safahat'ın kendisi olmuştur.

Bibliyografya listesinde görüleceği üzere 1999'dan sonraki dönem Kosova İslam Birliği yayını olan *Dituria İslame* ve *Edukata İslame* dergilerinde Mehmet Akif üzerinde yazılar önemli bir yer tutmakta. Bunlardan, İslam Birliğinin dönemin sekreteri Qemajl Morina, 2009'da “Mehmet Akif- Kahirenin Errisâle dergi sayfalarında”, 7 sayfalık makalesiyle Akif'in Kahire yıllarını ve 1937 senesinde *Errisale* haftalık dergisinde Dr. Abdül Vehhab Azzam tarafından yayınlanan Akifin şiirlerinden bahsetmiştir. Ayrıca Mehmet Akif'in Kahire'deyken ister Mısırlı Arnavutlarla ve Azher Üniversitesinde eğitim alan Kosovalı Hasan Efendi Nahi ile gö-

6 Shyqri Nimani, *Artistit Shqiptar në Perandorinë Osmane*, Prishtinë 2003, s. 95-99.

7 Agron Islami, *Motivi Fetar në Poezitë e Mehmet Akifit*, (Lisans Bitirme Tezi) Universiteti i Prishtinës Fakulteti i Filologjisë, Dega Orientalistik, Prishtinë 2006; Mead Osmani, *Motivi Social në Poezitë e Mehmet Akifit*, (Lisans Bitirme Tezi) Universiteti i Prishtinës Fakulteti i Filologjisë, Dega Orientalistik, Prishtinë 2007.

rüştüğü ve hemşerisine *Errisale* dergisinden birkaç sayıyı hediye ettiğini belirtir.⁸

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak denilebilir ki: Baba Yurdu olmasına rağmen Mehmet Akif Ersoy gibi büyük bir şairin Kosova'nın son savaşı (1999 yılı)na kadar pek tanınmamıştır. Kosova halkı tarafından bu tarihten itibaren tanınmaya başlandığı görülüyor. Bu doğrultuda Akif kendi şiirlerinde Müslüman Arnavut halkın maruz kaldığı katliamları ifade ederken:

*Odun kıyar gibi binlercesîne doğranıyor!
Ne reng-i muzlime girmiş o yemyeşil Kosova!
Şimâle doğru bütün Pirzerin, İpek, Yakova,
Fezâ-yı mahşere dönmüş gıriv-i mâtemden...
Hem öyle arsa-i mahşer ki: Yok şefâat eden!
Ne bir yaşında ki ma'sûm için beşikte hayat;
Ne seksenindeki mazlûm için eşikte necat;
O, baltalarla kesiktir; bu, süngülerle delik...
Öbek öbek duruyor pıhtı pıhtı kanla kemik”.*

Priştine, İpek, Prizren gibi şehirlerin isimlerini de eserine dâhil edildiği gibi bugünlerde Kosova'nın önemli şehirlerinde Mehmet Akif Ersoy isimli sokaklar hayli çoktur.⁹

8 Qemajl Morina, “Mehmet Akif Ersoji në faqet e revistes Errrisale të Kajros”, *Edukata Islame*, nr. 89, BIK, Prishtinë, 2009, s. 5-12.

9 Nuridin Ahmeti, “Personaliteti i Mehmet Akif Ersojit në Kosovë”, *Eset E Sempozyumit Ndërkombëtar: Mehmet Akif Ersoj Në Vendlindje/Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy-* Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Tiran 11-12 Mars 2004, Ankara 2016, s. 108.

Sonuç

Kosova, Arnavutça bibliyografyasında Priştineli Mesihî, Dukaginzâde Yahya Bey, İpekli Mehmet Akif Ersoy’u gibi isimleri bilinen ve bilinmeyen pek çok kıymetli şairlerin varlığı Hasan Kaleşi ve Abdullah Hamiti çalışmaları sayesinde bilinmekte olup yeni nesil araştırmacılar tarafından araştırılmaktadır.

Hasan Kaleşi’nin çalışmalarında satır aralarından anlaşıldığı üzere Osmanlı dönemindeki İslam-Osmanlı medeniyetine katkı sağlayan şair veya bürokratlarının Arnavutça bibliyografyasında yeteri kadar yer almadıkları gibi hor görülmüştür. Bundan dolayı uzmanlık alanlarında en çok tanınan ve önemli çalışmalara sahip olan Hasan Kaleshi gibi ancak XX. yüzyılın 70’lerinde Kosova kökenli olan bürokrat ve kültür şahsiyetlerini kısa da olsa layıkıyla tanıtabilmişlerdir.

1999 yılından sonra yapılan çalışmalar Mehmet Akif’in eserleri daha çok Arnavut milliyetçiliği üzerinde değerlendirilip dinî ve sosyal perspektif yok denecek kadar ele alınmıştır.

1999’dan sonra Mehmet Akif Ersoy hakkında Arnavutça yayınlar artış göstermişse de hâlen Kosova Devlet okul kitaplarında yer verilmediği gibi Arnavutluk ve Kosova’da yayınlanan Ansiklopedilerinde yer verilmemiştir.

Diğer bir konu ise Mehmet Akif’in Sebilürreşad yazıları Arnavutçaya çevrilmemesi de Akif’in tam anlamıyla tanınmadığını göstermektedir. Bundan dolayı, Kosovadan Türkiyede edebiyat okuyan öğrencilerine Mehmet Akif’i araştırmak veya bitirme, Yüksek Lisans ve Doktora tezi olarak çalıştırmak Mehmet Akif’i Baba Yurdunda anlam kazandırır.

Kaynakça

- Ahmeti, Nuridin, “Personaliteti i Mehmet Akif Ersojit ne Kosovë”, *Eset E Sempozyumit Ndërkombëtar: Mehmet Akif Ersoj Në Vendlindje/Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy- Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Tiranë 11-12 Mars 2004, (Ankara: Bir-Sen Yayınları, 2016) , 104-112.
- Islami, Agron, *Motivi Fetar në Poezitë e Mehmet Akifit*, (Lisans Bitirme Tezi) Universiteti i Prishtinës Fakulteti i Filologjisë, Dega Orientalistik, Prishtinë 2006.
-, “Mehmet Akif Ersoji- Shqiptari që shkroi Himnin e Turqisë”, *Paqja* (10/2007): 26-31.
- Hamiti, Abdullah, “Mehmet Akif Ersoj-poet i dashur nga të gjithë”, Rilindja, (1986):14-15.
-, “Perceptimi dhe interpretimi i Islamit sipas poetit turk Mehmet Akif Ersoj”, *Trashëgimia Orientale – Islame në Ballkan* (Bildirler Kitabı) (Prishtinë: 2015), 25-44.
- Hoxha, Skënder R. , “Mehmet Akif Ersoj (të dhëna për jetën dhe aktivitetin letrar)”, *Edukata Islame*, nr, 107 (2014):263-268.
- Kaleshi, Hasan, *Kosova, Dikur e Sot*, (Beograd: Borba, 1973), 381-388.
-, “Roli i shqiptarëve në letërsinë orientale”, *Seminari i Kulturës Shqiptare për të Huaj*”, nr. 2, UP-FF, (1976):151-217.
- Krasniqi, Milazim, “Safahat” si sintezë e botëvështrimit të Mehmet Akifit”, *Historia dhe kultura e Ballkanit*, SU-UP Prishtinë, (2009): 925-928.
-, “Safahat si sintezë e botëvështrimit të Mehmet Akifit”, *Eset E Sempozyumit Ndërkombëtar: Mehmet Akif Ersoj Në Vendlindje/Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy- Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Tiranë 11-12 Mars 2004, (Ankara 2016): 159-164.
- Matoshi, Hysen, “Shqiptarët në “Fletët” e Mehmet Akif Ersojt”, *Historia dhe kultura e Ballkanit*, SU-UP, Prishtinë, (2009): 845-851.
-, “Antidespotizmi në Poezitë e Mehmet Akifit”, *Shenja* nr. 1, Shkup, (Maj 2011):73-75.
-, “Veçorit e poezisë së Mehmet Akif Ersojit”, *Eset e Sempozyumit Ndërkombëtar: Mehmet Akif Ersoj Në Vendlindje/Atayurdunda Mehmet Akif Ersoy- Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Tiranë 11-12 Mars 2004, (Ankara: Bir-Sen Yayınları, 2016), 288-293
- Mehmet Akif Ersoj, *Fletët*, (Përktheu Mithat Hoxha), Logos-A, Shkup, 2006.
- Morina, Qemajl, “Mehmet Akif Ersoji në faqet e revistes, Errrisale të Kajros”, *Edukata Islame*, nr. 89, BIK, (2009):5-14.
- Nimani, Shyqri, “Akif Mehmet Pejani-kryepoeti i Turqisë moderne”, *Dituria Islame*, nr. 100, BIK, (1998): 46-48.
-, *Arnaut-artistët shqiptarë në Perandorinë Osmane*, Libri shkollor, Prishtinë, 2003.
- Osmani, Mead, *Motivi Social në Poezitë e Mehmet Akifit*, (Lisans Bitirme Tezi) Universiteti i Prishtinës Fakulteti i Filologjisë, Dega Orientalistik, Prishtinë 2007.
- Polsi, Mehdi, “Fletët” që “flasim” shqip”, *Gazeta Lajm*, Prishtinë, 27 dhjetor 2008.
- Rizaj, Skender, “Akif Mehmeti – Poeti më i madh i Letërsisë Turke”, *Bashkimi i Paqësor*, V. 1, nr. 2-3, (1992): 22-46.
-, “Lufta Shekullore e Shqiptarëve për Pavarësi-Luftë e Papërfunduar”, *Shqiptarët – Popull i Ndarë/ The Albanians – A Divided Nation*, (Pejë: 1996), 270-273.
- Rrahimi, Shemsi, “Mehmet Akif Ersoj”, *Dituria Islame*, (150/2003): 86-88.

İstiklal Marşı ve Afrika Millî Marşlarına Genel Bir Bakış

An Overview of İstiklal Marşı and the African National Anthem

Prof. Dr. Zeki Taştan

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Van/Türkiye

E-posta: zekitastan@yyu.edu.tr

Abstract

İstiklal Marşı has different features from many other world anthems, especially in terms of the writing conditions, the integrity of the poem and the ideas it defends. The national anthem of many countries was adopted in the time period when states existed or were established. However, İstiklal Marşı was written in a very difficult and difficult process when the Ottoman Empire was disintegrated and a nation was in danger of extinction. The Grand National Assembly, which was established in this process when the capital of Istanbul was occupied and Anatolia was in danger from all over, greeted the İstiklal Marşı written by Mehmet Akif Ersoy with great enthusiasm. The anthem, which was sung by Hamdullah Suphi, was applauded by the assembly and adopted it as a guide to struggle. On this occasion, İstiklal Marşı gave great excitement to the Turkish nation on the way to becoming a new state, reinforced the love of independence and strengthened their determination to struggle. Another feature of İstiklal Marşı is the integrity of the poem and the values it defends. When we look at these values, it will be understood that it is richer and more lyrical than many other world anthems. In particular, the meaning that attributes to concepts such as religion, homeland, nation, independence, freedom and struggle is even richer than most national anthems. Of course, the way to prove this claim is possible by comparing İstiklal Marşı with the

national anthems of other countries. In this paper, we wanted to compare the National Anthem with the anthems of some countries in Africa. As a result of this study, the values defended among many African countries that have been colonized by Western imperialism for many years and adopted their national anthems after gaining their independence and among the Turks who accepted their national anthem while fighting for independence and did not bow to imperialism, will be revealed more clearly as a result of this study.

Keywords: *TBMM, National Anthem, İstiklal Marşı, Mehmet Akif Ersoy, Africa.*

Giriş

19. yüzyılda büyük toprak kayıpları ve ciddi bir çözülme süreci yaşayan Osmanlı Devleti, 20. yüzyıla geldiğinde de birçok cephede süregelen isyanlar, bağımsızlık talepleri ve savaşlarla karşı karşıya kalır. Türk-Yunan Savaşı (1897), II. Meşrutiyet'in İlanı (1908), 31 Mart Vakası (1909), Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912) savaşları, Babıâli Baskını (1913), Birinci Dünya Savaşı (1914), devleti ciddi bir yıkılışa ve hezimete doğru sürükler. Âdeta yok olma tehlikesiyle kalan Türkler, bu büyük tehlike karşısında topyekûn bir mücadele ile hayatta kalmaya çalışırlar. Payitaht başta olmak üzere dört bir tarafın işgal altında olduğu ülkede Mustafa Kemal'in önderliğinde Millî Mücadele hareketi başlar. Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi, bu hareketin birlikteliğini ve meşruiyetini sağlar. Ülkenin dört bir tarafından gelen vekiller, vatanın kurtulması ve selameti için tek bir yürekle ve tam bir vecd hâlinde çalışmaya başlarlar. Ancak bu tablonun tamamlanması ve halkta heyecan uyandırması için millî bir marş gereği de ortaya çıkar. Ordudan gelen talep üzerine bir yarışma açılır ve oldukça büyük bir rağbetle karşılanır. Yarışmaya 724 başvuru yapılması bağımsızlık mücadelesi veren bir ülke için oldukça büyük bir taleptir. Bu rağbet, Anadolu'nun dört bir tarafında büyük bir bağımsızlık mücadelesi veren Türk milletinin İstiklal Marşı'na verdiği değeri ve önemi de göstermektedir. Bu büyük talep arasında yarışmaya yedi şiir kalır. Dönemin Maarif Nazırı Hamdullah Suphi, Meclis'te yaptığı bir konuşmada; "Anadolu mücadelesi uzun müddetlerden beri devam ediyor, bunu ifade etmek, bunun ruhunu söyletmek üzere yazılmış olan bu şiirler ne kadar evvel bir karara iktiran ederse şüphesiz ki daha fazla müstefit oluruz." (TBMM, Zabıt Ceridesi, 1954; 85-90) diyerek bir an önce millî marşımızın tespit edilmesini istemesi ve bunun Millî Mücadele için önemine vurgu yapması oldukça dikkat çekicidir. Yarışmaya kalan yedi şiir de Türk millî marşı olmaya layık görülmez ve gözler Mehmet Akif Ersoy'a çevrilir. Nihayetinde büyük şairin yazdığı şiir, 17 Şubat 1921'de *Sebilü-Reşat*'ın ilk sayfasında "Kahraman Ordumuza" ithafıyla can bulur.

1 ve 12 Mart 1921'deki Meclis oturumlarında; istiklal marşlarıyla ilgili yapılan görüşmelerde; eserlerin Maarif Vekâleti veya edebî bir heyet tarafından yeniden değerlendirilmesi, seçimin Meclis'in işi olmadığı, yeni

bir marşın yazılması gerektiği gibi bazı itirazlar dile getirilmişse de nihayetinde Kastamonu, Ankara, Bursa, Bitlis ve Isparta milletvekillerinin, güftesi Mehmet Akif Ersoy'a ait olan İstiklal Marşı'nın Türk millî marşı olarak kabul edilmesine dair teklifleri, Karesi Mebusu Hasan Basri'nin takrirıyla birleştirilerek oylanmış ve "ekseriyet-i azime ile" kabul edilmişti. Ancak İstiklal Marşı'nın o gün yarattığı heyecan bununla da bitmedi. Kırşehir mebusu Müfit Efendi, İstiklal Marşı'nın Hamdullah Suphi tarafından tekrar okunmasını; Konya Mebusu Refik B., "ayakta okunmasını" teklif etmiş; BMM Başkanı Doktor Adnan Bey de; artık resmî marşımız olduğu için ayakta okunması gerektiğini ilan etmiş ve Hamdullah Suphi'nin yeniden okuduğu marşı; "aza-yı kiram kaimen sürekli alkışları arasında" dinlemişlerdir. O gün, Kastamonu Mebusu Dr. Adnan'ın deyişiyle İstiklal Marşı'nın 1 Mart'ta okunduğu zaman Meclis'te uyandırdığı "büyük vecd hâli", her iki oturumda da milletvekillerinin yaşadığı coşku, millî bir marşa ne kadar çok ihtiyaç duyulduğunu, Hamdullah Suphi'nin acele etmesindeki haklılığını gösterdiği gibi söz konusu tablonun orduda ve halkta yaratacağı etkiyi de işaret ediyordu. Nitekim İstiklal Marşı, *ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım* inancıyla tarihin hiçbir döneminde esareti kabul etmeyen, en küçük bir toprak parçası kalsa bile mücadeleden çekinmeyen Türk milletinin bağımsızlığa duyduğu inancının ortak bir yemini hükmüne geçiyordu. O gün Meclis'te dile getirilen eleştiriler, daha sonraları farklı mahfillerde ve farklı itirazlarla zaman zaman devam etmiş ve marşın değiştirilmesi yönünde bazı teşebbüsler olmuşsa da 1982 Anayasası ile İstiklal Marşı, Millî Mücadelenin ve bağımsızlığın hatırası olarak sonsuza kadar tescillenmiştir.

Bu tarihî kabulün üzerinden bir asır geçti. Bu yüzyıllık süreç, hem İstiklal Marşı'nın daha iyi anlaşılmasını hem de o dönemin daha iyi tahlil edilmesini sağladı. İstiklal Marşı'na karşı yürütülen talihsiz itirazların ne kadar beyhude ve anlamsız olduğu ortaya çıktı. İstiklal Marşı geçen bu yüzyıllık süreçte düşüncesi ve görüşü ne kadar zıt olursa olsun herkesin gönlünde taht kurdu. Nitekim TBMM'de grubu bulunan partilerin ortak imzasıyla 2021'in İstiklal Marşı Yılı olarak ilan edilmesi, onun millî bir mutabakat metnine dönüştüğünün de tesciliydi. Kısaca İstiklal Marşı aradan geçen 100 yılda daha da büyümüş, banisi Mehmet Akif Ersoy'la birlikte Millî Mücadeleye ve bağımsızlık ruhuna çok büyük katkılar sağladığı daha iyi anlaşılmıştır. (Taştan, 2021, 10-11)

Burada dikkat çekici başka bir ifade daha vardır: O da millî mutabakat metnine “İstiklal Marşı” denilmesidir. Çünkü birçok millî marş, bağımsız devletler tarafından kabul edilmiştir. Oysa İstiklal Marşı, dört bir tarafı işgal altında olan bir ülkenin bağımsızlık mücadelesini yürüttüğü bir dönemde ortaya çıkmıştır. Hamdullah Suphi de Meclis’te yaptığı konuşmada “istiklal” kavramına bu anlamda vurgu yapmıştır. İstiklal Marşı’nın tarihsel farklılığı sadece bununla da sınırlı değildir. Bilhassa muhteva açısından da birçok ülkenin marşından farklılıklar göstermektedir. Prof. Dr. Birol Emil ve Zeki Taştan’ın editörlüklerinde hazırlanan *100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı* adlı çalışmada bu özellik çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Asya, Avrupa, Amerika ve Afrika kıtalarından Osmanlı Devleti / Türkiye ile tarihsel bağlantıları olan ülkelerin marşlarıyla İstiklal Marşı’nın karşılaştırıldığı bu çalışma bu anlamda önemli bir kaynaktır. Daha önce bu konuda bazı çalışmalar yapılmıştır ancak bunların sayısı çok azdır. Burada da görüleceği üzere Afrika ülkelerinin marşlarıyla İstiklal Marşı mukayeseleri de özgün çalışmalardır. Bu çalışmada da İstiklal Marşı ile bazı Afrika ülkelerinin marşları genel hatlarıyla mukayese edilmeye çalışılacaktır.

1. Türkiye-Afrika İlişkilerine Genel Bir Bakış¹

Afrika ülkelerinin tarihine baktığımız zaman maden kaynakları, stratejik konumları nedeniyle emperyalist devletler tarafından özellikle 18. yüzyıldan itibaren sömürülmeye başlandıkları ve onların ayak basmasından itibaren bu coğrafyada kan ve gözyaşlarının hiçbir zaman eksik olmadığı görülecektir. Oysa Türklerin de bu coğrafyaya ayak bastıkları ve adil bir yönetim tarzıyla asırlarca bu topraklara huzur ve sükûnet götürdükleri bir gerçektir. Bu ilk temasın 1517 yılında I. Selim’in Mısır’ı fethetmesiyle başladığını görürüz. (Kavas, 2003, 515).

Mısır’dan sonra Cezayir’i (Çetin, 1996, 383) ardından 1551’de Trablusgarp ve 1573’te ise Tunus’u fetheden Osmanlı (Özkan, 2011, 289) böylece Akdeniz’de üstünlük mücadelesini kazanır. Bu durum Akdeniz ve çevresinde Müslümanlara üstünlük sağlarken, aynı zamanda onları Portekiz ve İspan-

¹ İktibas için bk. Zeki Taştan, “Türkiye ile Cibuti, Kenya ve Eritre Millî Marşları” *100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2021.

yol işgallerinden korumuştur (Özbaran, 1977, 65). Kanuni Sultan Süleyman zamanında kurulan ilişkiler Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. (Özkan, 2011, 295).

Türklerin Afrika'da oluşturdukları düzen, genel itibarıyla Osmanlı devlet düzeninin karakteristik özelliğine sahip olmuştur. Osmanlı Devleti idaresinde Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletleri Garp Ocakları olarak tanımlanmıştır (Pakalın, 1993, 646). Osmanlı yönetimine geçen Afrika toprakları özerk eyalet durumunda olmuştur, ancak valiyi ve üst düzey idarecileri Osmanlı Devleti atamış veya tasdik etmiştir (Toprak, 2012, 236). Afrika topraklarının yönetimi idari ve vergi noktasında Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinden farklılık arz etmiştir. Coğrafya olarak merkeze uzak bulunmaları, ahalisinin bir bölümünün göçebe olması veya aşiretlerden teşekkül etmesi, mezhepsel farklılıklar ve Hristiyan devletlerle savaş durumu bunda önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti tarafından atanan beylerbeyi tarafından idare edilen Afrika topraklarında tımar sistemi uygulanmamıştır. Osmanlı Devleti fetihlerden sonra belli sayıda yeniçeriyi muhafız kuvvetler olarak görevlendirmiştir. Bununla beraber kıyıların emniyeti ve muhtemel deniz savaşları için denizci leventlerden oluşan ve "reis taifesi" denilen kişilerin kumandasında güçlü donanmalar kurulmuştur (Çetin, 1996, 384). Kuzey Afrika'daki bu eyaletler başlangıçta merkezî idareye tamamen bağlıyken sonradan idare mekanizmasının bozulmasıyla bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Yerel güç hâline gelen gruplar Akdeniz'de korsanlığa başlayarak ticaret gemilerinden haraç toplamışlardır. Dolayısıyla Garp ocaklarında askerî ve yönetim işleri tamamen korsanlık faaliyetlerine göre düzenlenmeye başlamıştır (Toprak, 2012, 236).

Avrupalı büyük devletler XVIII. yüzyılda Akdeniz ve çevresi için mücadelelere başlamışlardır. Osmanlı Devleti adına buralarda idareci olan Paşa, Ağa, Dayı ve Bey gibi yöneticiler Afrika topraklarını batılı devletlerin emperyalizmine karşı korumuşlardır (Özkan, 2011, 295). Ancak XIX. yüzyıldan itibaren ekonomik ve siyasi gelişmeler Afrika ülkelerinin geçim kaynağı olan korsanlık faaliyetlerine zarar vermiştir. 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi ve neticesinde alınan kararlarla korsanlık faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu dönemde Avrupalı devletler ve İngiltere Akdeniz'e donan-

ma göndererek Garp Ocaklarına büyük zararlar vermişlerdir. Sömürgeciliğe başlayan büyük devletler Afrika topraklarının çoğunu işgal etmeye başlamışlardır. Özellikle 1870'ten sonra İtalya ve Almanya sömürü amacıyla Afrika ülkelerine yönelmişlerdir. Bunun sonucunda zamanla tüm Afrika toprakları Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin çıkarları için savaş bahanesi olmuştur. Avrupalı devletlerin sömürge yarışında Osmanlı Devleti çaresiz durumda kalmış ve Garp Ocaklarını koruyamamıştır. Bu yüzyılda Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda alınan hezimetler, devlet içerisinde yaşanan isyanlar, yapılmaya çalışılan ıslahat faaliyetleri ve bunların sonuçsuz kalması, ayrıca dışardan oluşan baskılardan ötürü güçsüz durumda olan Osmanlı Devleti Afrika topraklarını koruyamamıştır. Buradaki Osmanlı varlığı ve bölgedeki devletlerin Osmanlıya bağlılığı XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti 1912 yılında imzaladığı Uşi Antlaşmasıyla Afrika topraklarını kaybettiğini kabullenmek zorunda kalmıştır (Toprak, 2012, 236).

2. Türkiye ve Afrika Millî Marşları²

2.1. Botsvana Cumhuriyeti

Afrika sömürgecilik tarihinin en önemli aktörleri arasında İngilizler gelmektedir. Genelde ülkedeki iç karışıklıkları bahane göstererek yaptıkları müdahalelerin arka planında ekonomik nedenlerin yattığı artık bilinen bir gerçektir. Botsvana da bu sömürgelerden biridir. Denize kıyısı olmayan ve yaklaşık 2,5 milyona sahip Botsvana'yı, Boerlere³ karşı korumak adına

2 Ülkeler alfabetik olarak sıralanmıştır.

3 “İngiliz-Boer Savaşı Güney Afrika tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu ülkeye ilk gelen Hollanda asıllı Boerler yıllar içinde kendi kolonilerini kurmuşlardır. Lakin İngilizlerin koloni çağında tüm dünyada kurmaya başladığı üstünlük sonucu Güney Afrika da işgale uğrayan bölgelerden birisi olmuştur. Boerler kurdukları medeniyetlerini korumak adına tüm güçleri ile gayret etmiştir. İngilizler ise ülkenin önemli altın kaynaklarının Boerlilere bırakılmayacak kadar önemli olduğunu düşünmüşler. Avrupalıların birbirleri ile olan mücadeleleri Güney Afrika’da yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Güney Afrika’yı farklı kılan altın olmuştur. Muhtemelen altının çıkmadığı bir tarım ülkesi İngilizler tarafından tam önemsenmeyecek iken altının bulunması ile binlerce insanın hayatı yıkıma uğramıştır. Boer Savaşı sonucu binlerce sivil ölecekleri toplama kamplarında tutulurken İngilizlere karşı kahramanca mücadele veren Boer savaş esirleri ise ülkelerinden çok uzak yerlerde tutsak edilmişlerdir.” (Bk. Günarslan, 2020, 6)

1885'te himayesi altına alan İngiltere, zengin maden yataklarından dolayı uzun yıllar burayı sömürmekten geri durmaz. 1966'da bağımsızlığına kavuşan Botsvana'nın Türkiye ile ilişkileri 1981'den itibaren başlar. Ülkede resmî dil, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Tswana (Setswana)'lıların konuştuğu dil omasına rağmen İngilizcenin de resmî dil olarak devam etmesi (<http://www.mfa.gov.tr/botsvana-kunyesi.tr.mfa>), kültürel sömürgecilik anlamında dikkat çekicidir.

Bağımsızlık sonrası kabul edilen Botsvana millî marşı, kısa bir metindir (<https://www.wikiwand.com/tr/Fatshe leno la rona>). Metinde Botsvanalıların bir an önce harekete geçmeleri, aktif olmaları ve ülkeyi geliştirmek adına çokça çalışmaları talep edilir. Prof. Dr. Mehmet Çelik, Botsvana ve İstiklal Marşı mukayesesinde şu sonuca ulaşır:

“Botsvana ulusal marşı, İstiklal Marşı'ndaki ruh ve coşku zenginliğine sahip değildir. Marşın öncelediği husus ülkenin kendilerine Tanrı'dan ve atalarından kalan bir miras olduğu ve bunu korumak için de hep beraber coşkuyla ve yürekten çalışmaları gerekliliğidir. Bölgede yaşanan iç karışıklıklardan dolayı Tanrı'dan barış ve huzur talep edilir. Kadın ve erkeklerle birlikte yapılacak bu mücadelede “bayrak, vatan, din, istiklal, hürriyet, toprak” gibi değerlere yer verilmez. İstiklal Marşı'ndaki geçmiş ve gelecek kompozisyonu yoktur. Botsvana millî marşında perspektif geleceğe yöneliktir.” (Çelik, 2021, 570)

2.2. Burundi Cumhuriyeti

Denize kıyısı olmayan diğer bir ülke de Burundi Cumhuriyeti'dir. Buradaki sömürgecilik tarihinde de Batılı devletler yer almaktadır. Önce Almanya sonra da Belçika'nın sömürgesi olan ülkede, yaklaşık 12 milyona yakın nüfus olup resmî dilleri Kurundi ve Fransızcadır. 1962'de bağımsızlığına kavuşan ülkede nüfusun büyük çoğunluğu Hristiyan'dır.

Burundi'nin Ankara Büyükelçiliği Haziran 2014'te, Türkiye'nin Burundi'deki Büyükelçiliği ise 2018 yılının Aralık ayında açılmıştır (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-siyasi-iliskileri.tr.mfa>). Bir komisyon tarafından hazırlanan Burundi millî marşı bağımsızlığın ilan edildiği yıl kabul edilmiştir (Köşker,

2014, s. 39). Metinde bağımsızlığın önemine vurgu yapılarak bunun kahramanlıkla elde edildiği, artık ülkenin milletlerarası arenada yer alması gerektiği vurgulanır. Bu ülke iyilikle, onuruyla, cesaretiyle bağımsızlığı elde etmiş, ölümler ve yokluklarla karşı karşıya kalsa da yeri geldiğinde ayağa kalkmasını ve cesurca savaşmasını bilmiştir. Bu cesareti sayesinde özgür toplumların arasına katılmayı hak ettiği ve bundan sonra onların övgüsüne layık olmaya çalışması gerektiği vurgulanır. Ülkenin merkeze alındığı ve şairin toplum adına bu harika ülkeye seslendiği şiirde özgürlüğün yeniden elde edilmesinin önemine vurgu yapılır. Bu ülke atalarından kalan mirastır ve tüm toplum ona her şeyiyle varlıklarını adar. Şiirde kendisini yönetmeye layık görülmeyen Burundi halkının bunun aksini gösterdiği ve cesaretine onurlarını da ekledikleri ifade edilir. Tanrı'nın hediyesi olan ülkede birlik ve beraberliğe ve bayrağın bundaki gücüne de temas edilir. Cesaret, özgürlük, bayrak, mutluluk, refah, huzur gibi temennilerin yer aldığı Burundi millî marşı, “bu açıdan İstiklal Marşı'ndaki bazı kavramlarla yakınlaşır. Ancak burada bağımsızlık elde edildikten sonraki ruh hâliyle kaleme alınan bir millî marş vardır oysa İstiklal Marşı kurtuluşa giden yolun aydınlatıcı bir bayrağıdır. Burundi, kurtuluşa erdikten sonra ulusların övgüsüne layık olmak ve dünya nezdinde yerini almak gibi bir talebi olmasına rağmen İstiklal Marşı, “tek dişi kalmış canavar”a karşı bir mücadeleyi önceler.” (Çelik, 2021, 572)

2.3. Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti'nin Burundi ve Botsvana ile resmî ilişkileri yakın bir dönemde başlar. Oysa Cezayir, 16. yüzyılın ortalarından itibaren Türk hâkimiyetine geçen bir ülkedir. 1550 yılında başlayan bu beraberlik, ilerleyen zamanlarda Fransızlar tarafından bozulmuştur. Osmanlı Devleti'yle barış ve huzuru yaşayan Cezayir, Fransa'nın sömürgesine geçtiği 1830'dan itibaren baskı, zulüm, kargaşa ve gözyaşından kurtulamamıştır. Fransızlar sadece ekonomik ve askerî anlamda ülkeyi sömürmemiş, halka dilini de dayatarak kültürel emperyalizmin de en acı reçetesini uygulamıştır. Sömürgeciliğe karşı millî bir direniş başlatan Cezayirli, her başkaldırıda bir kıyıma maruz kalmış, ancak 1954 yılında başlayan Cezayir Ulusal Bağımsızlık Savaşı, 5 Temmuz 1962'de zaferle neticelenmiştir. Ülkenin millî marşı da bu tarihten sonra kabul edi-

lir. “Kasemen” yani “Yemin” başlığını taşıyan marş, Cezayir Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın öncü isimlerinden Moufdi Zakaria tarafından kaleme alınmış olup Mısır asıllı Mohamed Fawzi tarafından bestelenmiştir (Köşker, 2014: 40).

Kasemen, Cezayirlilerin bağımsızlık mücadelesini her ne pahasına olursa olsun mutlaka kazanacaklarına dair bir yemindir. Bu yemin, Cezayir’in hür bir şekilde yaşaması adına verilmiştir. Ve millet olarak da Fransızlar hedef alınır. Ülke, bağımsızlığına kavuştuğu an, Fransa’nın hükmü sona erecektir. Ulusal Kurtuluş Cephesi üzerine de edilen yeminde şehitlerden bir zafer takı inşa edileceği ve ruhların ölümsüzlüğe yükseleceğine inanılır. Yedi bent ve beşer mısradan oluşan metnin sonlarında ise “Cezayir’in yaşaması için söz vermişiz. / Şahit olun, şahit olun, şahit olun!” nakaratları yer alır.

Kasemen ile İstiklal Marşı’nı karşılaştırdığımızda ise her iki metinde de bağımsızlık yolunda verilen mücadelenin izlerini görmek mümkündür. Ancak İstiklal Marşı, millî mücadele esnasında, Kasemen ise bağımsızlık sonrasında kabul edilmiştir. Fakat Mehmet Akif Ersoy gibi Cezayir’in vatan şairi olan Moufdi Zakaria’nın 1955 yılında Serkadji Hapishanesindeyken marşın sözlerini duvarlara kanıyla yazdığı da ifade edilmektedir (Akt. Korkmaz, 2021, 575). Ayrıca her iki marş da emperyalizme ve sömürgecilğe karşı kaleme alınmış, millî mücadele esnasında millete şevk ve heyecan vermiş, tüm dünya tarafından yalnız bırakılan her iki ülkenin hakları da bu büyük mücadeleden zaferle çıkmayı başarmışlardır. Bu ortak değerler dışında dünyanın en güçlü millî duyguları içeren marşları arasında sayılmasına rağmen (Akt. Korkmaz, 2021, 575) İstiklal Marşı’nın içerik ve “Hak, adalet, hürriyet, şahadet, vatan, millet, bayrak, ordu, iman, mücadele” gibi pek çok kavrama yüklenen anlamıyla daha zengin olduğunu da vurgulamak gerekir.

2.4. Cibuti Cumhuriyeti

Cibuti Cumhuriyeti, Kızıldeniz’e kıyısı bulunan küçük bir Afrika ülkesidir. Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olup Şafii mezhebindedir. Müslüman olmayanlar, Avrupalılar ile geleneksel dinlere mensup bazı küçük Afar topluluklarıdır (Dursun, 1993: 521). Süveyş Kanalı’nın uluslararası deniz trafiğine açılması ve Avrupa devletlerinin Afrika ve Asya ülkeleri-

ni ekonomik, siyasi, askeri ve dinî maksatlarla hegemonyaları altına alma ve sömürge hâline getirme yarışına girmeleriyle birlikte Cubuti'nin tarihi de değişmeye başlamış (Dursun, 1993: 523) uzun yıllar sömürülmekten kurtulamamıştır. Fransa başta olmak üzere sömürgeci ülkelerle girilen mücadele neticesinde ülke 1977'de Cibuti Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Cibuti Cumhuriyeti'nde esas itibarıyla Fransa'nın ekonomik ve askerî denetimi devam etmiştir. Türkiye-Cibuti arasındaki diplomatik ilişkiler 1977 yılında kurulmuş, Cibuti'nin Ankara Büyükelçiliği 2012'de, Türkiye'nin Cibuti Büyükelçiliği ise 2013'te faaliyete geçmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cibuti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Bestecisi Abdi Robleh (d.1945), söz yazarı Aden Elmi (d.1950) olan Cibuti ulusal marşı, bağımsızlığın kazanıldığı 1977 yılında kabul edilmiştir (Köşker, 2014: 41). Kısa bir metin olan marşta, bayrağın önemi ve mücadele azmi öne çıkartılır. “Kudret ile ayağa kalkın çünkü bayrağımızı dalgalandırdık” diye halkı yeni bir mücadeleye, bayrağa saygıya çağırarak başlayan marşta ana tema bayraktır. Yeryüzünün sonsuzluğunu ifade eden yeşili, gökyüzünün mavisi, barışın sembolü olan beyazı ve ortada kandan kırmızı yıldızıyla muhteşem bir manzara olan bu bayrak, Cibuti halkını ayağa kaldıran, onu mücadeleye çağırان bir gurur kaynağıdır. İstiklal Marşı'nın bayrağa verdiği önemi ve millî mücadele direnişini hatırlatan bu marşta başka da bir yakınlık yoktur. Ayrıca İstiklal Marşı'nda bayrağa ve mücadeleye yüklenen anlam, oldukça derin ve anlamlıdır. Fakat Cibuti millî marşında bayrağa bu derece önem verilmesi, diğer Afrika ülkelerinin marşlarında pek görülmeyen bir ayrıcalıktır (Taştan, 2021, 586).

2.5. Eritre Devleti

1993'te yapılan bir halk oylaması sonucunda Etiyopya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Eritre, Sudan ve Cibuti'den başka Kızıldeniz'e sınırı olan, gelişime açık bir ülkedir. 1941'de İngilizlerin sömürgesi olan Eritre'nin eğitim dili Arapça ve İngilizce olmuştur. Kültürel bakımdan Etiyopya'dan ziyade Arap ülkeleriyle ortak niteliklere sahip olan Eritre'de Arapça en çok konuşulan dillerin başında gelmektedir. Karmaşık bir gelişme gösteren Eritre'nin tarihi bir yandan Etiyopya ve Sudan'ın, öte yandan da Güney Arabistan'ın tari-

hine bağlıdır (Dursun, 1995: 302-303). Türkiye, 1993 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Eritre'yi tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Asmara Büyükelçiliğimiz 1 Kasım 2013 tarihinde açılmıştır. (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-eritre-siyasi-iliskileri.tr.mfa>)

Bestecileri İsaac Abraham Meharezghi (d.1944) ile Aron Tekle Tesfatsion (d.1963), söz yazarı ise Solomon Tsehay Beraki'ye (d.1956) ait olan Eritre millî marşı, (Tigrinyaca, *Eritra, Eritra, Eritra*), mücadeleye, kahramanlığa ve özgürlük anlayışına vurgu yaparak başlar:

Eritre, Eritre, Eritre

Amansız düşman yenilgiye uğratıldı

Elde edilen özgürlük kaybedilen hayatların telafisi oldu.

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Ertra,_Ertra,_Ertra)

“Etiyopya ile süren mücadeleye vurgu yaparak başlayan marş, tüm halkın hep birlikte ülkeyi kalkındırmak, güzelleştirmek için büyük bir sorumluluğa sahip olduğunu, ezilenlerin gururu olan Eritre'nin tüm dünya tarafından tanınmayı hak ettiğini, bu potansiyelin onda var olduğunu söyleyerek devam eder. Bu açıdan bakıldığında İstiklal Marşı'nda bağımsızlığa giden bir süreçten; Eritre millî marşında savaşıarak elde edilen bir özgürlükten bahsedilmektedir. Bu mücadele birçok hayat kaybedilmesine rağmen elde edilen özgürlük bunun mükâfatı olarak değerlendirilir. Marşın devamında hakikatin en sonunda kazandığı ve Eritrelilerin de bunu hak ettikleri vurgulanır. Bundan sonra sıra ülkenin kalkındırılması ve güzelleştirilmesi uğruna Eritrelilerin el ele vererek çalışmalarına ve göreve davet edilir. Tabiatıyla bu durum İstiklal Marşı'mızda yoktur. Çünkü bizim kalkındırma ve ülkeyi güzelleştirmeden önce bağımsızlığı muhafaza etme ve büyük bir mücadeleyi kazanma gibi daha büyük sorumluluklarımız bulunmaktadır.” (Taştan, 2021, 590)

2.6. Fas Krallığı

Osmanlı Devleti ile Fas arasındaki siyasi ilişkiler Cezayir'in Osmanlı Devletine katılmasıyla başlar ve uzun yıllar boyunca devam eder. Ancak Fas da Cezayir gibi jeopolitik konumu nedeniyle Batılı ülkelerin iştahını kabartan, İngiltere, Almanya ve İspanya'nın baskıları yanında uzun yıllar Fransızlar

tarafından sömürülen bir ülkedir. 20. Yüzyılın başında ise ülke ikiye bölünerek Fransızlar ve İspanyollar tarafından sömürülmeye devam edilmiş, yarım asra yaklaşan bu himaye sonrasında Fas ancak 1956'da bağımsızlığına kavuşabilmiştir (Bk. Yeşilmen, 2018). Bu açıdan Fas'la Cezayir'in bağımsızlık tarihlerinin yakın olduklarını fakat Fas'ın Fransa'nın mandacılığını uzun süre kabul etmesiyle ayrıştıklarını söyleyebiliriz. Bizde de bir zamanlar mandacılık fikri konuşulmuş ancak tarihin hiçbir döneminde bağımsızlıktan ödün vermeyen Türkler, yok olma tehlikesine karşın millî mücadeleden asla vazgeçmemişlerdir. Türkiye ve Fas arasındaki diplomatik ilişkiler de bağımsızlığı kazanmasını takiben 17 Nisan 1956 yılında iki ülke hükûmetleri tarafından aynı gün yapılan ortak açıklamayla tesis edilmiştir (https://www.mfa.gov.tr/turkiye-fas_siyasi-iliskileri.tr).

Fas'ın millî marşı "Hymne Chérifien", bağımsızlık kazanıldıktan 14 yıl sonra kaleme alınır. Ancak marş, Fransa himayesi altında bestelenmiştir. Metinde de belki de bu nedenle sömürgeciliğe veya emperyalist devletlere karşı herhangi bir vurgu yapılmamıştır. Oysa Bahtiyar Aslan'ın da vurguladığı üzere; "İstiklal Marşı'nda Batı ve dolayısıyla emperyalizm şiddetle eleştirilmiş hatta lanetlenmiştir." (Aslan, 2021, 596) Yine Aslan'a göre bestenin önceden oluşması şiiri yönlendirmiş, ancak aklında vatanın selameti ve bağımsızlığından başka bir düşüncesi olmayan Mehmet Akif ise sadece şiire odaklanarak bir şaheser yaratmıştır. Bunun dışında İstiklal Marşı'yla mukayese edilmeyecek bir zayıflıkta olan Hymne Chérifien'de de vatana vurgu yapılmış, vatanın güzellikleri övülmüş; vatan; "Özgürlüğün kökleri, Işıkların doğduğu yer" olarak tarif edilmiş, vatan, evlatları tarafından korunması ve yüceltilmesi gereken bir yer olarak açıklanmıştır.

2.7. Güney Afrika Cumhuriyeti

Afrika'nın en zengin maden yataklarına ve büyük bir ekonomisine sahip olan bu ülkede doğal olarak sömürü ve adaletsizlik hiçbir zaman bitmemiştir. 15. Yüzyılda Avrupalılar tarafından keşfedilmesiyle başlayan bu sömürü düzeni asırlarca devam etmiştir. Halkın büyük çoğunluğu zenci olmasına rağmen gerek zenginlikte gerekse de yönetimde söz sahibi olan beyazlar, baskı ve zulümde Batılıları aratmaktan geri durmamışlardır. 17. Yüzyılda Hollanda ve

daha sonra İngiltere'nin de sömürüsü altına giren ülkede 19. yüzyılın sonlarına doğru zengin maden kaynaklarının keşfedilmesi kargaşayı ve kaosu daha da büyütür. Bazı Avrupalı devletler zengin elmas ve altın madenleri için de kendi aralarında savaşsalar da en büyük zulmü yine Güney Afrikalılar görür. “Ülkedeki beyaz sınıf 1931’de İngiltere’nin kolonisi olmaktan kurtularak bağımsızlığını kazanır. Ancak bu bağımsızlık ülkenin gerçek sahibi olan siyahların hayatını daha da zorlaştıracaktır. Çünkü 1948’de ülkenin resmî devlet politikası olarak “apartheid” yani beyaz ırkın üstünlüğünü kabul eden ve bu ırka çok önemli haklar tanıyan ayrımcılık rejimi kabul edilecek ve bu rejim 1994 yılına kadar devam edecektir. 1994 yılında apartheid rejimi⁴ sona erer ve hayatının yaklaşık otuz yılını hapisshanede geçiren siyahi lider Nelson Mandela devlet başkanı seçilir (Mumcu, 2021, 600).

27 Şubat 1993 tarihinde Ankara’da Güney Afrika Cumhuriyeti (GAC) Büyükelçiliği, 22 Mart 1994 tarihinde ise Pretorya Büyükelçiliğimiz açılmıştır. Cape Town Başkonsolosluğumuz Eylül 2020’de faaliyete geçmiştir (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

“Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 1994 yılında çıkarılan bir kanunla iki millî marş kabul edilmiştir. Bunlardan biri, sözleri 1897’de misyoner okullarında öğretmenlik yapan Enoch Mankayi Sontonga tarafından yazılan ve daha çok bir ilahiyi andıran marştır. Bu marş uzun yıllar kiliselerde okunur ve daha sonraları apartheid rejimine muhalif gösterilerde, konserlerde millî marş hâline gelir. Diğer marş ise sözleri 1918’de Cornalius Jacob Langenhoven tarafından yazılan bir şiirin 1921’de bestelenmesiyle meydana gelmiştir. Apartheid rejimi süresince bu şiir millî marş olarak daha fazla kullanılmış, 1997’de ise bu iki marş birleştirilerek tek bir millî marş olarak bugün okunan şekli kabul edilmiştir.” (Mumcu, 2021, 601)

4 Apartheid Rejimi: “Afrika’nın güneyinde bulunan Güney Afrika Cumhuriyeti ile bu devlete bağlı Güneybatı Afrika’da (Namıbya) 1948-1994 yılları arasında resmî devlet politikası olarak iktidarda bulunan Ulusal Parti hükûmeti tarafından uygulanan ve bu doğrultuda yasalar çıkartarak ırksal ayrımcılığı savunan sistemdir. Bu süreç Avrupa kökenli beyazlar tarafından, *baasskap* adı da verilen ve beyaz ırkın diğer ırklardan üstün olduğunu savunan bir ideoloji ile yürütülmüştür.” (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Apartheid>, Erişim Tarihi: 21.12.2021)

“Tanrım Afrika’yı Korum” başlıklı marş, dört dörtlükten meydana gelmektedir. Marş ülke içerisinde en çok konuşulan beş dilin her birinin kullanıldığı dörtlüklerden oluşmaktadır. İlk dörtlükteki ilk iki satır Xhosaca, son iki satır ise Zuluca dilindedir. Marşın ikinci dörtlüğü Sothoca, üçüncü dörtlüğü Afrikanca ve dördüncü dörtlük ise İngilizce dilindedir. Bu bakımdan Güney Afrika millî marşının dünya marşları içinde yegâne olduğunu söylemek gerekir. Metnin içeriği de yıllardır yaşanan savaşlar, kargaşa, zulümlerden bıkmış bir halkın Tanrı’ya teslimiyetini, yakarışını ve kurtuluşu ona havale etmesini ifade eder. Tanrı’dan Afrika’yı, toplumu koruması, savaşları ve anlaşmazlıkları tamamen bitirmesi niyaz edilir. Ülkenin ve coğrafyanın güzelliğine de vurgu yapılan marşta ayrıca birlik ve beraberliğe ve özellikle özgürlük için mücadeleye ve çalışmanın gerekliliğine vurgu yapılır.

Güney Afrika millî marşı, bu hâliyle İstiklal Marşı’yla içerik yönünden az çok benzer. Mehmet Akif Ersoy da şüphesiz kurtuluşun yegâne anahtarını Allah’ın inayetinde ve büyüklüğünde arar. Ancak o bir taraftan, “Ruhumun senden, ilahi, şudur ancak emeli: Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.” derken diğer taraftan orduya, millete, vatana, bayrağa, mücadeleye, şehitlere, bağımsızlığa da apayrı yer verir. Oysa Güney Afrika millî marşında asırlardır baskı ve zulüm içinde yaşayan halkın yaşadıklarına, tarihine, bağımsızlık ve başkaldırıya pek değinilmez.

2.8. Kenya Cumhuriyeti

Kenya Cumhuriyeti, Etiyopya, Somali, Sudan, Uganda ve Tanzanya ile komşu olan ve Hint Okyanusu’yla kıyısı olan bir Afrika ülkesidir. Başkenti Nairobi olan ülkenin nüfusu 2019 tahminlerine göre 50 milyona yakındır. Ülkede resmî dil olarak İngilizce ile Swahili dili kullanılmaktadır. Diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi Kenya’nın bağımsızlık sürecinde de sömürgecilerin büyük bir sorun teşkil ettiğini görürüz. 1885’te Almanlarla başlayan kolonileşme süreci, 20. yüzyılın sonuna doğru Britanya Krallığı tarafından devam etmiştir. Sömürgecilere karşı zaman zaman yapılan başkaldırıları şiddetle bastırılmış, II. Dünya Savaşı’ndan sonra güçlenen muhalefetle birlikte Kenya, Aralık 1963’te Birleşik Krallıktan bağımsızlığını ilan ederek egemen

bir devlet olmuştur. Türkiye'nin Kenya ile ilişkileri bu tarihten itibaren gelişen bir seyir izlemiş, Nairobi Büyükelçiliği'miz 1968'de faaliyete geçmiş; Kenya'da 2012 yılında Ankara'da Büyükelçiliği açmıştır (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kenya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>).

Ee Mungu Nguvu Yetu (Tüm Yaratılışın Tanrısı) başlıklı Kenya millî marşı, 1963'ten beri kullanılmaya başlanmıştır. Kenya'da yaşayan Pokomolulara ait olan bu şarkı, annelerin çocuklarına söyledikleri geleneksel bir ezgidir. Kenya marşı, hükümet tarafından görevlendirilen Kenya Müzik Danışmanı Graham Hyslop'un başkanlık ettiği beş üyeli bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Şarkı sözlerinin yazılmasında, bir bütün olarak insanların en derin inançlarını ve en yüksek özlemlerini ifade etmesi, ulusun yaşamında tartışılmaz birleştirici bir faktör olmasına büyük özen gösterilmesi talep edilmiştir (<https://web.archive.org/web/20110303055109/http://www.statehousekenya.go.ke/anthem.htm>). Bu doğrultuda marşın henüz ilk bölümünde adaletin en büyük kalkan olduğuna, birlik ve beraberliğin, barış ve özgürlüğün önemine vurgu yapılmış, bütün canlıların Tanrısından ülkeyi ve halkı koruması niyaz edilmiştir:

Bütün canlıların Ey Tanrısı

Bu bizim toprağımız ve milletimizi koru.

Adalet bizim için kalkan ve koruma olsun

Biz birlik içinde yaşayalım

Barış ve Özgürlük

Sınırlarımız içinde geçerli olsun.

Savaşlardan bunalan ve günümüzde bile hâlâ iç savaşların ve karışıklıkların yaşandığı bu bölgelerde, Tanrı'dan adalet, barış, özgürlük istemek kadar doğal bir yakarış olmasa gerektir. Tabii tüm bunlar istenirken adalet temennisi de önemlidir. Çünkü bu iç karışıklıklar ve iç savaşların hüküm sürdüğü, gücü eline alan ve masum insanlara zulmeden kişi veya grupların olduğu yerlerde halkın en büyük dileği "adalet"i arzulamak olmalıdır. Bu nedenle sömürülerden zaten bunalmış bir halkın bir de kaos ve karmaşa içinde yaşaması beklenemez. Adalet temennisi de güçlü ve sağlam bir devlete işaret

ettiği için marşta özellikle vurgulanmıştır. Hakkı aramak hususunda İstiklal Marşı'nda geçen; “Hakkıdır Hakk’a tapan milletimin istiklal” mısrasındaki adalet arayışıyla da bağlantı kurulabilir. İstiklal Marşı'ndaki hak arama da Kenyalıların adalet istemeleri de bir yönüyle batılı devletlere karşı önemli bir taleptir. İstiklal Marşı'nda “tek dişi kalmış canavar” a ve ülkeyi parçalamaya arzusuyla yanıp tutuşan yedi düvele karşı bir hak arama; batılı devletler tarafından sömürülen Kenya halkı için de adalet talebi söz konusudur. Ancak marşın ikinci bölümünde Kenyalılardan bu defa ülkeleri için seferber olmaları ve çokça çalışmaları istenir ki bu tavır İstiklal Marşı'mızda olmadığı gibi genellikle Afrika marşlarında karşımıza çıkan bir tavidir. Son parçada da bu talep daha da genişleyerek dünyaya karşı birleşmek ve hep beraber ulusu ve ülkeyi büyütmek ve ilerletmek gayesi üzerinde yoğunlaşır. Bu yönüyle *Ee Mungu Nguvu Yetu*, İstiklal Marşı'mızla mukayese edilmeyecek farklı konulara yönelmiştir (Taştan, 2021, 588).

2.9. Libya Devleti

Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'yle ilişkisi de 16. yüzyıla kadar uzanır. Türkler tarafından 1551'de fethedilen Libya (Özkan, 2011, 289), Osmanlı Devleti'nin himayesinde uzun yıllar huzur ve sükûnetini korur. Ancak Afrika'nın en geniş topraklarına sahip ve stratejik önemi haiz olması Avrupalı devletlerin iştahını her zaman kabartmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemi de fırsat bilen İtalya, 1912'de Libya'yı işgal etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı ile bölge arasındaki bağlar tamamen kesilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yenilgiye uğrayan İtalya, Libya'dan çekilmek zorunda kalmış ancak bu defa onun yerini diğer sömürgeci devletler Fransızlar ve İngilizler almıştır. 1951'de bağımsızlığını kazanan Libya, Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanınmış ve ilk Türk Büyükelçisi Celal Karasapan 4 Eylül 1953 tarihinde Libya'daki görevine başlamıştır (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

“Libya'nın 1951'de bağımsızlığını kazanmasından sonra ulusal marş olarak sözleri El Beşir El Arabî'ye, bestesi ise Muhammed Abdul Vahab'a ait olan “Libya, Libya, Libya” ya da bilinen adı ile “Ey Ülkem / Memleketim”

anlamına gelen “Ya Bilâdî” 1955 yılında kabul edilmiştir. Fakat 1969’da Kad-dafi’nin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte Kral İdris döneminin tüm izlerini ortadan kaldırmak arzusu ile hem bayrak hem de ulusal marş değiştirilmiş, Birleşik Libya Krallığı adı da yukarıda zikredildiği şekilde olmuştur. Ülkenin rejim değişikliğine gitmesiyle birlikte Muammer Kaddafi, pan-arap bir ideo-loji benimsemiş ve bağımsızlık-vatanseverlik gibi kavramlara güçlü bir vurgu yapmasına rağmen eski marşı kaldırmıştır. Onun yerine -Mısır’la bütünleş-mek arzusu ile- Mısır’ın askerî marşı olan, güftesi Mahmud El-Şerif’e, bestesi ise Abdalla Şems El-din’e ait “Allah u Ekber”i millî marş olarak yürürlüğe koymuştur. 2011 yılında Libya’daki iç savaşta Muammer Kaddafi öldürülmüş, Ulusal Geçiş Konseyi, Libya Krallığı bayrağının yeniden kabulünün yanı sıra 1951-1969 yılları arasında yürürlükte olan “Ya Bilâdî”yi yeniden ulusal marş ilan etmiştir.” (Macit, 2021, 611)

“Ya Bilâdî”de ana tema vatan sevgisidir. Libya’nın yüceltildiği ve benim-sendiği marşta; onun atalardan bir miras kaldığı, mutlaka korunması gerekti-ği, tüm duaların ona yönelik olduğu, bu vatani kurtaran halkın ona her daim feda olacağı vurgulanır. “Bireyin kendi varlığını ülkenin varlığına feda etti-ğinin söylendiği dizeler bu yönüyle *Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda* önermesini hatırlatır. Ayrıca Libya halkının her bir ferdinin, ülkelerinin hayatta kalması için kendi düşüşlerini (ölümelerini) hiçe saydığı şeklindeki söylemin İstiklal Marşı’nda yer alan *Canı, cânânı bütün varımı alsın da Hüdâ / Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ* düsturundan hiçbir farkı yoktur. Her iki ülkenin -aynı inanç zaviyesinden hayata bakıyor olmalarının etkisiyle olsa gerek- vatan telakkisi, ona kutsiyet atfederek kendi varlıklarından üstün tutmalarının Libya ulusal marşı ile İstiklal Marşı’nın arka planında yer alan inanç ortaklığı ve duygu birliği ile izahı mümkündür.” (Macit, 2021) Ayrıca marş, aynen İstiklal Marşı’nda olduğu gibi özgürlüklerine olan düşkünlüğe de vurgu yapar. “Öte yandan İstiklal Marşı’nın maddi-manevi değerler bütünü oluşu; kararlılık, azim, erdem ve cesaretin sembolü; milletin mazisinden ve ruhundan süzülen tarihî bir muhasebe ve vaat edilen istikbal; vatanseverlik ve özgüven duyusunun timsali; müşterek maneviyatın tecessüm etmiş hali; zalimlere ve zulme karşı duruş, haykırış ve sarsılmaz irade beyanı ve nihayet istiklalin meşalesi, istikbalin teminatı olmak gibi kapsayıcı nitelikleri Libya ulu-sal marşları için söylemek pek olası değildir.” (Macit, 2021, 614)

2.10. Mısır Arap Cumhuriyeti

Mısır, Osmanlı Devleti için Afrika'yla temaslarımızın başladığı ilk ülkedir. Yavuz Sultan Selim'in 1517 Mısır Seferi ile başlayan fetih, Barbaros Hayrettin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmesiyle Kuzey Afrika'ya kadar genişler. Kuzey Afrika, Mısır ve Kızıldeniz liman kentlerinde tesis edilen Osmanlı hâkimiyeti ilerleyen dönemlerde kıtanın yeni bölgelerine doğru yayılır (Kavas, 2003, 515). Ancak gerek Osmanlı Devleti'nin zayıflaması gerekse modern Mısır'ın kurucusu olarak kabul edilen Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlık yanlısı girişimleri, İsmail Paşa'nın elde ettiği muhtariyet ve Avrupalı ülkelerin baskısıyla Mısır'la merkezin bağı tamamen kesilir (Özer, 2007). İngiltere'nin 1882'de işgaliyle başlayan süreç Mısır'da kargaşanın ve kaosun da fitilini ateşler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin himayesini resmen kabul eden Mısır'da, bazı bağımsızlık girişimleri olsa da İngiltere 1946'ya kadar bu topraklardan çekilmemiştir. Bu tarihten sonra da kargaşaların, darbelerin, siyasi çalkantıların eksik olmadığı Mısır'da millî marşlar da birkaç kez değiştirilmiştir. Bugün yürürlükte olan Mısır millî marşı, 1979'da kabul edilmiştir. 1979'da Camp David Zirvesinin ardından Mısır ve İsrail arasındaki 31 yıllık savaş durumuna son vermek amacıyla İsrail ile imzalanan barış anlaşması nedeniyle “daha barışçıl” sözler içerdiği için millî marş olarak kabul edilmiştir. Marşta yabancı devlet erkânına Mısır ziyaretleri sırasında barış mesajı vermek ve Mısır halkının vatanseverliğine dikkat çekmek hedeflenmiştir. Ancak marş, İngilizlerin “Mısırlılar kendi ülkelerini yönetemez” iddiasını “iftira” olarak niteleyerek Müslümanların Osmanlı Devleti'nin etrafında toplanmaları gerektiğini savunan “Mustafa Kâmil Paşa'nın 22 Ekim 1907'de İskenderiye'de yaptığı konuşmada sarf ettiği *Vatanım ey benim vatanım, sen aşkımsın, kalbim senin*

... *Hayatım ve varlığım sanadır, kanım, aklım ile dilim sana, canım ve kalbim sanadır, Ey Mısır hayat sensin... Ve hayat sadece seninledir ey Mısır* cümlelerinden hareketle kaleme alınmıştır (Uğurlu, 2021, 621). Sözleri Muhammed Yunus el-Kadı'ya ait olan marş, Sayed Darwish tarafından bestelenmiştir (Köşker, 2014, 26).

Biladi, Biladi, Biladi'de ana tema vatan sevgisidir. Türkçeye “Vatanım, Vatanım, Vatanım” veya “Memleketim, Memleketim, Memleketim” olarak çevrilmiştir. Şiirde Mısır, tüm dünya ülkelerinin üstünde yüceltilir. Şairin tek

muhatap olarak aldığı Mısır, tüm vatanların anasıdır ve tüm insanlığı kut-
sayan Nil Nehri gibi oldukça değerlidir. Millet, barışta da savaşta da vatanın
bekçisi ve canlarını onun uğruna verecekleri asil bir millettir. Bu asil mil-
let, düşmanla iş birliği yapıp vatana asla ihanet etmez. Bütün duyguların Mısır
üzerine yoğunlaştığı ve Mısır'ın ana bir mihver seçildiği marşta, ülkenin
özgür olarak kalması talep edilir. Şair marşın sonunda amacının düşmanı
yenmek olduğunu ifade eder bunun için de en büyük yardımcı boyun
eğdikleri Allah'tır (Bk. https://tr.wikipedia.org/wiki/Biladi,_Biladi,_Biladi).
Ancak halk adına konuşan ve Mısır'ı ana temaya yerleştiren şiirde vatan duy-
gusunun coğrafik ve tarihsel özellikleriyle öne çıkartıldığını, vatan uğruna
yapılan bir mücadelenin vurgulanmadığını, bu yönüyle Biladi, Biladi, Bi-
ladi'nin İstiklal Marşı'ndaki vatan temasıyla bazı açılardan farklı olduğunu
belirtmek gerekir. Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu'nun da belirttiği gibi “metnin
özünü oluşturan vatan sevgisi, Mısırlılara ait tam bağımsız, hür, müstakil
bir devlet kurma kararlılığını yansıtan bir vatan sevgisinden ziyade toprağa/
coğrafyaya/mekâna bağlı gelişen bir sevgidir. Şiir boyunca şair etnik kökene
ve kültürel kimliğe temas etmeden bütün vatandaşlar adına vatana seslenir;
farklı cümlelerle mekân olarak vatana bağlılığını ifade eder. Bağımsız yaşama
arzusu, düşmanla mücadele, İslamiyet'ten güç alma, vatan için can verme
şiirdeki yan temleridir.” Ancak burada “bir milletin varlığının ve bağımsızlı-
ğının temsilcisi olan bayraktan söz edilmemiştir. Milletin değil ülkenin sem-
bolüne yer verilmiş, toprağı bereketlendirmesi hasebiyle Nil nehri Mısır'ın
bir sembolü olarak metne yerleştirilmiştir. Toprağın nehir suyuyla değil şe-
hit kanıyla vatan kılındığı akla dâhi gelmemiştir. Emperyalizme direnme ve
başkaldırı ifadeleri yer almamaktadır. Düşmanla mücadele söz konusu olsa
da düşmanın kimliği ve düşmana karşı neden ve nasıl mücadele edileceği ile
ilgili bir açıklama, ümit-cesaret telkini, kahramanlık ruhu, adalet, dürüstlük
vurgusu bulunmamaktadır.” (Uğurlu, 2021, 622)

2.11. Sudan Cumhuriyeti

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda başlattığı Afrika fethinde, Mısır'la birlik-
te bazı bölgeleri hâkimiyeti altına aldığı Sudan, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet
Ali Paşa döneminde Osmanlı hâkimiyetine geçmiş (Yılmaz, 2018), ancak

burası da İngilizlerin bölgedeki işgalinden etkilenmekten kurtulamamışlardır. 20. Yüzyılın başında İngilizler tarafından işgal edilen Sudan, zaman zaman başkaldırı hareketine rağmen ancak 1 Ocak 1956'da bağımsızlığına kavuşmuştur. Sudan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye, 1 Ocak 1957'de Hartum Büyükelçiliğini açmış, Sudan'ın Ankara Büyükelçiliği ise ancak 14 Eylül 2009'da açılmıştır (<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Sudan millî marşı Nahnu Cund Allah Cund el-Vatan, bağımsızlığın akabinde kabul edilmiştir. On bir mısradan oluşan marşın güftesi Ahmad Muhammad Salih'e bestesi de Ahmad Murdschan'a aittir (Köşker, 2014, 34). Biz Allah'ın ve Vatanın Askerleriyiz şeklinde tercüme edilen marşta, ana tema millî ve dinî bir duruş ve mücadele ruhudur. Bu açıdan İstiklal Marşı'na yaklaşıp. Bilhassa Allah'ın ve vatanın askerleri olmak, kutsiyeti itibarıyla İstiklal Marşı'nın da önemle üzerinde durduğu konular arasındadır. Kendini Allah'a ve vatana adanmak, bütünüyle şehadet mertebesine ulaşmak adına verilen en kutsal mücadeledir. Bu topraklar bizimdir ve onun için bedel ne olursa olsun ödemeye hazırız ve ölüme meydan okuruz diyen Sudan halkı, *Kim bu Cennet vatan uğruna olmaz ki feda* mısrasında anlamını bulan koşulsuz ve saf sevgiyle bütünleşir. Burada sözü edilen toprak, uğruna can verilecek kutsal bir vatan parçasıdır. Arzulanan da vatan ve din uğrunda canını feda etmek ve şehadet mertebesine ulaşmaktır.

Sudan'ın uzun yaşaması ve milletlerarasında yerini almasının talep edildiği marşta, bayrağın kutsiyetine de temas edilir. Prof. Dr. Nurullah Ulutaş, Sudan ve Türk millî marşlarını mukayese ettiği bir yazıda iki metin arasındaki ruh benzerliğini iki ülke halkının verdikleri kurtuluş mücadeleleriyle de irtibatlandırarak şu sonuca ulaşır:

“...her iki marşta da bağımsızlıkları için büyük bedeller ödemiş bir milletin özgürlük çılgınlığını görebiliyoruz. Her iki millet de tarih boyunca Emperyalist devletlerin kirli emellerine maruz kalmış ve bu uğurda onurlu bir duruş sergileyerek çok sayıda şehit vermiştir. Türk milleti ve Sudan halkı, İslam ve vatan sevgilerini millî marşlarına yansıtarak tarih boyunca hiçbir gücün kendilerini yok edemeyeceğini tüm dünyaya sergilemektedir. Kendilerini “Cündullah”, yani “Allah'ın Askeri” olarak tanımlayan Sudan halkı,

dünyadaki egemen güçlerin tüm kirli oyunlarına ve ekonomik ambargolarına, siyasi entrikalarına rağmen özgür ve Müslüman bir halk olarak gelecekte güçlü bir siyasi yapı oluşturma çabalarını göstermektedir.” (Ulutaş, 2021, 645)

2.12. Tunus Cumhuriyeti

Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyılda hâkimiyeti altına aldığı ülkelerden biri de Tunus’tur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde fethedilen Tunus (1569), bu bölgeye hâkim olmak isteyen İspanyollar tarafından kısa bir süreliğine el değiştirirse de 1573’te tekrar Türk hâkimiyetine geçer (Maksudoğlu, 1986, 140). Osmanlı Devleti’nin zayıfladığı dönemlerde sömürü anlayışından hiçbir zaman vazgeçmeyen ve fırsat kollayan Fransa, Tunus’la yakından ilgilenmeye başlar. Bazı sınır olaylarını bahane eden 1881’de Tunus’u işgal eder. Uzun yıllar acı çeken Tunus halkı ancak 1856’da bağımsızlığına kavuşur. Ancak birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi Tunus’ta da iç karışıklıklar hiçbir zaman bitmez. Nitekim bu karışıklıklar ve yönetsel değişiklikler neticesinde bağımsızlıktan sonra kabul edilen Tunus millî marşı da zaman zaman değişikliğe uğramış, Bağımsızlık sonrasında Beylik Marşı, 1958’de yapılan bir değişiklikte El Khallidi, 1987’deki rejim değişikliği sonrasında da Humatu’l-Hima millî marş olarak kabul edilmiştir.

Vatanın Savunucuları olarak çevrilen Tunus millî marşı, daha başlangıçta vatanın önemine ve mücadeleye önem verir. Halk adına konuşan şair, damarlarda coşan kanla birlikte bütün erkekler ve kadınlardan vatan ve toprak uğruna ölmeleri gerektiğini ifade eder. Halkın uyanık kalması ve dirayetli olmasını önemseyen marşta, çizilen atmosfer de buna uygundur. Göklerin gürlmesi, şimşeklerin çakması mücadelede azmi ve coşkuyu besleyen unsurlardır. Diğer birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi burada da Tunus’un atalardan miras kaldığına vurgu yapılır. Vatan sevgisi ve coşkusu yanında öne çıkartılan diğer bir kutsal değer de bayraktır. Bayrak, Tunus halkı için uğruna can verilecek ve gurur duyulacak bir değerdir. Vatanı savunmak için bütün mücadelelerin yapılması gerektiğini savunan marşta barışın da önemine vurgu yapılmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devletinin 16. yüzyılda hükmetmeye başladığı Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Sudan gibi Afrika ülkeleriyle ilişkiler uzun yıllar devam etmiş ancak gerek merkezî devletin zayıflaması gerek bu kıtadaki yer altı kaynaklarının ve zenginliklerinin keşfedilmesi gerekse de stratejik konumları nedeniyle kıta Avrupalı büyük devletler tarafından işgal edilmeye ve sömürülmeye başlanmış ve emperyalist güçlerin bu coğrafyada yarattıkları kaos, kargaşa ve zulmün izleri birçok açıdan hâlâ silinememiştir. İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, Belçika gibi *medenî* devletlerin istilalarıyla birlikte başlayan bu uzun süreç, gözyaşı, zulüm, çile ve işkenceyle devam etmiştir. Bu vesileyle bu topraklarda emperyalizme karşı yürütülen mücadele gibi millî marşların da her bir dizesi ve sözü de değerli ve kutsaldır. Bizim bu çalışmamızda yaptığımız mukayese de yine emperyalizme karşı mücadele eden Türk Millî Marşının diğer ülkelerle üstünlüğünü göstermek değil muhteva, anlayış ve ruh açısından aralarındaki benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Üstelik çevirilerin de yeterli olamayacağı düşünüldüğünde kesin bir sonuca ulaşmak da zordur. Ancak geneli itibarıyla mukayeselere baktığımızda bazı neticelere ulaşmak mümkün gözükmektedir.

Millî marşlarını mukayese ettiğimiz on iki Afrika ülkesinde tüm marşların bağımsızlık sonrasında kabul edildiği görülür. Fas'ın millî marşı "Hymne Chérifien", bağımsızlık kazanıldıktan 14 yıl sonra kaleme alınır. Ancak marş, Fransa himayesi altında bestelenmiştir. Oysa İstiklal Marşı bağımsızlık mücadelesi sürerken kabul edilir. Ayrıca Kenya, Burundi ve Botsvana'da ana diller dışında resmî diller Fransızca ve İngilizcedir.

Libya, Mısır, Tunus gibi bazı ülkelerin marşları, ülkede yaşanan kaos, yönetimsel karışıklıklar ve diğer nedenlerle değişikliğe uğramıştır. İstiklal Marşı'nda da bazı talepler olmasına rağmen o ilk ve saf, berrak hâliyle günümüze kadar gelmiştir. Cezayir millî marşı diğer ülkelerden farklı olarak Fransa'yı hedefe koyan ender metinlerdendir. Hatta daha sonraları bu karşıtlığın metinden kaldırılması talep edilmişse de bu kabul görmemiştir.

Botsvana, Burundi, Güney Afrika ve Mısır gibi ülkelerin millî marşlarında ülkeler merkeze alınmış, onlara hitap edilerek önemlerine ve güzelliklerine

değiniilmiş, Botsvana, Burundi, Libya, Tunus gibi ülkelerin de atalardan miras kaldıklarına vurgu yapılmıştır. Mısır, Libya, Tunus ve Fas gibi ülkelerin marşlarında da vatan sevgisi öne çıkmıştır. Güney Afrika, Kenya millî marşında da Tanrı'dan yardım dilenmiş kurtuluş onda aranmıştır. Karışıklıkların ve kaosun hiçbir zaman bitmediği Afrika coğrafyasında Botsvana, Güney Afrika, Kenya, Tunus gibi ülkelerin millî marşlarında da belki de bu nedenle barış ve huzur; Kenya ve Güney Afrika'da birlik, beraberlik ve adalet talepleri dile getirilmiştir.

Afrika millî marşlarının bir kısmında da perspektif geleceğe yöneliktir. Bir an önce ülkelerin kalkınması ve ilerlemeleri talep edilir. Bunun için de insanların çokça çalışmaları, ülkeleri kalkındırmaları için gece gündüz mücadele etmeleri gerekir. Botsvana, Eritre, Güney Afrika, Kenya, Mısır millî marşlarında bunu görmek mümkündür. Burundi, Eritre ve Sudan millî marşlarında da uluslararası arenada tanınma arzusuna da vurgu yapılır. Bu taleplerin İstiklal Marşı'nda olmadığını belirtmeliyiz. Çünkü İstiklal Marşı öncelikle vatani kurtarmak ve bir an önce bağımsızlığı elde etmeyi hedefler.

Afrika millî marşlarında uzun süren sömürgecilik ve esaretten dolayı Burundi, Botsvana, Cezayir, Eritre, Güney Afrika, Kenya, Libya, Mısır gibi pek çok ülkenin marşlarında bağımsızlık ve özgürlük talepleri dile getirilmiştir. Bu talepler dile getirilirken Burundi, Cezayir Eritre, Sudan, Mısır, Tunus'un millî marşlarında halkın cesaretine ve kahramanlığına da temas edilir. Ancak bu kompozisyonun da İstiklal Marşı'nda olduğu gibi kapsayıcı ve derinlikli olmadığını söylemek gerekir.

Bayrak sevgisinin ana tema olarak alındığı tek ülke Cubuti Cumhuriyeti'dir. Diğer ülkelerin marşlarında bayrağa bu derece önem verilmemiştir ancak bu hâliyle bile Cubuti millî marşındaki bayrak sevgisinin İstiklal Marşı'nda olduğu gibi bütüncül ve kapsayıcı bir anlam içermediğini belirtmek gerekir.

Tüm bu marşları içinde İstiklal Marşı'ndaki muhtevayı kapsayan herhangi bir marşla karşılaşılmamıştır. Burundi, Libya ve Cezayir gibi bazı marşlar yakın olsa da İstiklal Marşı'nda muhtevanın ve "Hak, adalet, hürriyet, şehadet, vatan, millet, bayrak, ordu, iman, mücadele" gibi pek çok kavrama yüklenen anlamın daha zengin olduğunu da tekrarlamak gerekir.

Kaynakça

- Aslan, Bahtiyar; (2021), “*Türkiye ile Fas Millî Marşları*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Balık, Macit; (2021), “*Krallıktan Cumhuriyet’e Libya’nın Ulusal Marş(lar)ı ve İstiklal Marşı*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Mehmet; (2021), “*Türkiye ile Botsvana ve Burundi Millî Marşları*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Çetin, Atilla; (1996), “*Garp Ocakları*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, 382-386.
- Dursun, Davut; “*Cibuti*”, TDVİA, C VII, 1993, s. 523; Dursun, Davut, “*Eritre*”, TDVİA, C. XI, 1995, s. 302-303.
- Günarslan, Hüseyin; (2020), “*Güney Afrika’da İngiliz-Boer Savaşı ve ST. Helena Adası’ndaki Boer Esir Kampları*”, Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 7, S. 20, S. 6-26.
- Kavas, Ahmet; (2003), “*Türkiye’de Osmanlı Afrika Araştırmaları*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, 513-528.
- Korkmaz, Ferhat; (2021), “*Sömürgecilere Karşı Direnişin Melodisi: Cezayir Millî Marşı: Kasemen*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Köşker, Merve; (2014), *Ulusal Marşların Söz ve Müzik Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Maksudoğlu, Doç. Dr. Mehmet; (1986), “*Tunus’un Osmanlı Devleti’nden Ayrılması*”, MÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 4, S. 140.
- Mumcu, Yasemin; (2021), “*Türkiye ile Güney Afrika Millî Marşları*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Özbaran, Salih; (1977), “*Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu: On altıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri*”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 31, 39-45.
- Özer, Sevda Özkaya; (2007), *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839-1882)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elâzığ, 369 s.
- Özkan, Selim Hilmi; (2011), “*XVIII. Yüzyılın Başlarında Kuzey Afrika*”, TİKA (T.C. Başbakanlık Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), Avrasya Etütleri, Sayı: 40, 2011/2, 287-300.
- Pakalın, Mehmet Zeki; (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Taştan, Zeki; (2021), “*Türkiye ile Cibuti, Kenya ve Eritre Millî Marşları*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Seydi Vakkas; (2012), “*Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika Toprakları: Garp Ocakları*”, Türkiyat Mecmuası, Cilt 22 / Bahar, 2012, 223-237.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1954.
- Uğurlu, Alev Sınar; (2021), *Mısır Toprağının Sesi: Biladi, Biladi Biladi*, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Ulutaş, Nurullah; (2021), “*Türkiye ile Sudan Millî Marşları*”, 100 Ülke 100 Marş İstiklal Marşı, Kesit Yayınları, İstanbul.

Yeşilmen, Gökhan; “Osmanlı Devleti’nin Fas Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Medeniyet ve Toplum /Güz 2018*, Cilt 2, Sayı 2.

Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan; *Türklerin Sudan’daki Hâkimiyet ve İdaresi*, Türk Dünyası Araştırmaları, Mart - Nisan 2018, Cilt: 118, Sayı: 233, Sayfa: 147-180.

İnternet Kaynakları

“Apartheid”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Apartheid>, Erişim Tarihi: 21.12.2021.

“Botsvana”, <http://www.mfa.gov.tr/botsvana-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.09.2021. “Cibuti Cumhuriyeti”, <http://www.mfa.gov.tr/cibuti-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04.09.2021.

“Eritre Devleti”, <http://www.mfa.gov.tr/eritre-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.09.2021 “Erta, Erta, Erta”, https://tr.wikipedia.org/wiki/Ertra,_Ertra,_Ertra, Erişim Tarihi: 03.09.2021.

“Fatshe Leno La Rona”, https://www.wikiwand.com/tr/Fatshe_Leno_la_rona, Erişim Tarihi: 02.09.2021.

“Kenya Ulusal Marşı”, https://web.archive.org/web/20110303055109/http://www.statehousekenya.go.ke/ant_hem.htm, Erişim Tarihi: 27.08.2021.

“Türkiye-Burundi Siyasi İlişkileri” <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-burundi-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 01.09.2021.

“Türkiye-Cibuti Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cibuti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 26.08.2021.

“Türkiye-Eritre Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-eritre-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 20.08.2021.

“Türkiye-Fas Siyasi İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-fas-siyasi-iliskileri.tr>, 01.09.2021.

“Türkiye-Kenya Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kenya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 20.02.2021.

“Türkiye-Libya İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 02.09.2021.

<http://www.mfa.gov.tr/kenya-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi, 20.02.2021. https://tr.wikipedia.org/wiki/Biladi,_Biladi,_Biladi.

Türkiye - Güney Afrika Siyasi İlişkileri, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-guney-afrika-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 01.09.2021.

Türkiye-Sudan Siyasi İlişkileri, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sudan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 28.08.2021.

النشيد الوطني بين تركيا والمغرب – السياق-النص

Context-Text Comparison of Moroccan and Turkish National Anthems

Assoc. Prof. Souad Meskine

Abdelmalek Essaâdi University,

Tetouan/Morocco

E-mail: souad.meskine@gmail.com

Abstract

A hymn or chant is a short poem or rhythmic piece based on a light rhythm, based on collective recitation, and targeting a specific purpose. This literary genre is divided into three discourse styles: the school anthem, the religious anthem, and the national anthem. This research paper aims to focus on the third style by comparing the Turkish independence anthem with the Moroccan national anthem, in order to answer some of the problems, including:

What are the contexts and references that contributed to the production of the Turkish and Moroccan anthems?

What determines the distinctive rhetorical characteristics of each national anthem?

Does the chant rhetorical identity contribute to defining the national or national identity of each country? In order to answer these questions, we will rely on the approach of the main axes, which are as follows:

- 1- The production context of the Turkish and Moroccan anthems;
- 2- The national anthem between Turkey and Morocco: characteristics and manifestations;
- 3- The national anthem of the two countries and the establishment of values;

4- The national anthem and identity. In our approach to the manifestations of the two anthems (Turkish and Moroccan) we will rely on the eloquence of the discourse and the related concepts derived from structural and stylistics. Depending on the receiving context.

This research paper will also seek to reconsider the national anthem as an intangible heritage that defines the identity of people and countries, and as an artistic value that establishes national determination and establishes educational and human values, with a call to work on preparing an anthology and bibliography of national anthems within each country by creating specializations within academic laboratories and university institutions To be able to preserve, collect, transcribe and study them as texts that carry cultural, national and political thought.

Keywords: *Patterns of anthem, National anthem, Anthem of independence, Text, Context, Sender.*

تقديم.

يعد النشيد أو الأنشودة قصيدة قصيرة أو مقطوعة نظمها تقوم على إيقاع خفيف، وتعتمد على إلقاء جماعي، وتستهدف غرضاً محدداً. وينقسم هذا النوع الأدبي إلى ثلاثة أنماط خطابية:

النشيد المدرسي: لون تعبيري تعليمي، يهدف إلى تهذيب المتعلم، وتعليمه اللغة العربية أداء وإيقاعاً، ويسهم في تحسيسه بكونه عنصراً فعالاً في الإنتاج باشتراكه مع أقرانه في الإلقاء، مما يحسه بالانتماء إلى الجماعة الصفية، والشعور بالدفع النفسي، كما يبعده عن الانطواء والوحدة، ويمثل نشاطاً حيويًا يدخل البهجة والحيوية على العمل التربوي؛

النشيد الديني: نمط تعبيري طقسي، مخصص للمديح النبوي، والابتهالات، يتخذ من الإيقاع وسيلة للإلقاء، ويهدف إلى حشد روح جماعية داخل حلقة روحانية احتفالية، لذلك يعمل الخطاب الديني المنغم على "بلورة شعور جمعي موحد لدى الحشود المختلفة بطريقة فاعلة وسرية"؛

النشيد الوطني: مقطوعة شعرية ارتبطت بأحداث المقاومة فكانت منبثقة عنها أو مترامنة لها، وشكلت وثيقة تاريخية تدعو إلى استنهاض الهمم، وحشد العزائم لمواجهة المستعمر من أجل استعادة الحرية، واسترجاع الكرامة الوطنية، كما يعد النشيد الوطني "ركناً أساسياً مهماً من أركان أي دولة رسمية معترف بها من قبل دول العالم الأخرى، إذ كان ولا يزال له الدور الكبير باعتباره أحد رموز الدولة في مختلف مرافق الحياة العسكرية والمدنية، سواء كان ذلك في أيام الحرب أو السلم أو عند استقبال الرؤساء والملوك والأمراء للدول الصديقة فضلاً عن مشاركات الدولة وبيان وجودها في مختلف المحافل والأعياد والمناسبات الوطنية والقومية"².

تروم هذه الورقة البحثية التركيز على النمط الثالث من خلال المقارنة بين نشيد الاستقلال التركي والنشيد الوطني المغربي، من أجل الإجابة عن بعض الإشكاليات، منها:

- ماهي السياقات والمرجعيات التي أسهمت في إنتاجية النشيدين التركي والمغربي؟
- فيم تحدد الخصائص الخطابية المميزة لكل نشيد وطني؟
- هل تسهم الهوية الخطابية الأنشودية في تحديد الهوية القومية أو الوطنية لكل بلد؟

I. النشيد التركي والنشيد المغربي: السياق

يعد السياق مبحثاً هاماً في علم الدلالة إذ يسهم بشكل أساسي في دراسة المعنى، ويقصد به "مجموعة الظروف التي تصاحب ظهور الملفوظ، وبهذا المعنى لا يغدو السياق مكوناً من العلامات فحسب، ولكنه يشمل مختلف العناصر التي تسهم في فعل التلفظ (أي المحيط الفيزيائي، الظروف التاريخية والاجتماعية،

¹ مطر ناجي عباس: النشيد الديني بين نشوة المقدس وشهوة المندس، دراسة ثقافية، مجلة كلية التربية، جامعة واسط، العدد: 41، ج: 2، تشرين الثاني، 2020، ص: 175.

² الجزراوي مهيمن إبراهيم، النشيد الوطني العراقي، دراسة نظرية تحليلية، مجلة كلية التربية الأساسية، العراق، العدد: 74، ص: 438.

معارف وتقنيات المشاركين في عملية التخاطب³. انطلاقا من هذا التحديد، نميز بين نوعين من السياق في إنتاج النشيد الوطني:

أ. السياق العام: نقصد به أن كل بلد أو أمة تدون نشيدا وطنيا يمثل هويتها وطموحاتها للتوق إلى الاستقلال والحرية بعد المرور بأيام عصيبة بسبب الحروب والأطماع الاستعمارية، أو بسبب الثورات والانقلابات الداخلية، أو بسبب الاحتفال بذكرى وطنية معينة. بهذا يصبح النشيد الوطني تعبيراً عن هموم شعب بأكمله يسعى إلى نشدان كل القيم الروحية والجمالية والإنسانية التي تمكنه من إثبات ذاته، والدفاع عن حرمانه، والعمل على إصلاح مجتمعي يرنو بوطنه نحو مستقبل أفضل؛

ب. السياق الخاص: نقصد به أنه يبقى لكل نشيد وطني ظروفه الخاصة التي أسهمت في إنتاجه، ظروف تنبع من داخل المرجع السياسي أو التاريخي أو الوطني. وبالنظر إلى النشيد التركي والمغربي فإننا نجد تبايناً في مستوى السياق الخاص الذي أنتج كل منهما:

(1) سياق إنتاج النشيد التركي:

✓ **السياق الخارجي العام:** يأتي إنتاج نشيد الاستقلال التركي في سياق مسابقة حكومية أعلنت عنها وزارة التعليم القومي بناء على طلب رئاسة الأركان الحربية، ورصدت لها خمسمائة ليرة مكافأة للنشيد الذي يفوز بالمركز الأول وخمسمائة أخرى لتلحينه.

✓ **السياق الخارجي الخاص:** ارتبط اسم محمد عاكف أرسوي في ذهنية المواطن التركي باسم الوطن، واسم نشيد الاستقلال الذي صاغ كلماته، إذ كانت مشاركته في المسابقة تعبيراً منه عن غيرته الشديدة على الوطن والأمة الإسلامية، لذلك اشترط أن تخصص المكافأة لـ " **جمعية دار المساعي تابعة للهِلال الأحمر التركي**"⁴، إيماناً منه أن الوطن لا يباع ولا يشتري، وأن كل مواطن تركي عليه بذل النفس من أجل سؤدد وطنه.

(2) سياق إنتاج النشيد المغربي:

إذا نتج النشيد الوطني التركي عن سياقات تاريخية ارتبطت بهزيمة الدولة العثمانية في الحرب العالمية الأولى عام 1918، واحتلال الأناضول والشرق الأوسط من قبل الدول الحلفاء، مما دفع الشعب التركي إلى تنظيم قوة ضد الاحتلال الغربي، ثوجت بتأسيس مجلس الأمة التركي الكبير بقيادة مصطفى كمال أتاتورك، وذلك في الثالث والعشرين من أبريل 1920، وبعدها اعتماد النشيد الوطني الذي ألفه محمد عاكف نشيد استقلال تركي سنة 1921، فإن النشيد الوطني المغربي الذي ألفه علي الصقلي الحسيني لم يرتبط بسياق تاريخي أو استقلالي، أخذاً بعين الاعتبار أن المغرب لم يحصل على استقلاله بشكل كلي كما هو حال تركيا، وإنما استقلت أوطانه بشكل تدريجي. لذلك فقبل النشيد الوطني كانت أناشيد وطنية تنظم في مناسبات مواكبة لاستقلال كل جزء من أجزاء المملكة المغربية، وتمثل لذلك على سبيل التمثيل لا الحصر: نشيد "أمة المغرب" الذي جاء في مطلع: "إيه أمة المغرب ... إيه دولة المغرب".

منذ الاستقلال عن الحماية سنة 1956. كان النشيد الوطني المغربي عبارة عن لحن موسيقي ألفه ليو مورغان (Léo Morgan) رئيس فرقة الموسيقى العسكرية بالحرس الملكي، ولم يتضمن كلمات حينها إلى غاية سنة 1970، وسمي حينها بالنشيد الشريف. في حين ارتبط سياق تأليف كلمات النشيد بتأهل المنتخب الوطني المغربي لكرة القدم لكأس العالم بالمكسيك، الأمر الذي جعل الملك الحسن الثاني (رحمة الله عليه)

³ غاري بريوز ماري نوال، **المصطلحات المفتاح في اللسانيات**، ترجمة: الشيباني فهد عبد القادر، 2007، ص: 35.

⁴ أحمد إبراهيم العزب عبد الله، **شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي ومختارات من ديوانه الشعري صفحات**، مراجعة: أحمد يوسف دمرداس عبد الرزاق، دار بروج، 2017، ص: 43.

أن يأمر بضرورة تأليف كلمات النشيد من لدن علي الصقلي مع الحفاظ على اللحن نفسه، مراعاة لهذا المحفل العالمي من جهة، وتحسيسا للاعبين المغاربة بدورهم الوطني في إعلاء راية المغرب في مثل هذه المناسبات، فسمي حينها بالنشيد الوطني عوض النشيد الشريف.

على الرغم من اختلاف سياقات النشيد بين التركي والمغربي، تبقى لهما الوظائف نفسها:

- استنهاض الهمم؛
- تأجيج روح الوطنية؛
- العمل على إثبات الذات؛
- توثيق الصلة بين النضال السياسي والنضال الثقافي.

II. النشيدان التركي والمغربي: الخصائص والسمات

لقد اعتمدنا في دراستنا للنشيد بين التركي والمغربي على السياق الخارجي بكونه مستوى تحليلي يركز على المؤثرات التي أسهمت في إنتاجهما، لذلك سنركز في دراستنا للخصائص والسمات على السياق الداخلي الذي يراعي العلاقات بين الملفوظات داخل الخطاب النشيدي، بحيث لا ينظر إليها بكونها وحدات لفظية منعزلة وإنما تقوم على وشائج تلحم بين الكلمات بدافع السببية أو المنطقية أو التتابعية تفيد في استخلاص المعنى واستخراج الدلالة.

1. استراتيجية الخطاب في نشيد الاستقلال التركي:

يفيد مصطلح الاستراتيجية "مجموعة من عمليات المعالجة، الموجهة إلى هدف والجارية عن وعي عند إنتاج الخطاب، وتقوم على سلسلة من عمليات الاختيار واتخاذ القرار، وتوضع من خلالها خطوات العمل ووسائل تحقيق أهداف ما"⁵. لذلك تتشكل الاستراتيجية الخطابية من مجموعة الأعمال اللغوية القائمة على منطق خطابي ما، وقوة قولية كامنة في التعبير اللفظي، وهدف حجاجي مضمّر أو صريح. من ثم نتساءل: ماهي استراتيجية الخطاب التي اعتمدها الشاعر محمد عاكف أرسوي أثناء نظم نشيد الاستقلال؟ وهل حقق المقاصد المرجوة من ذلك؟

بالنظر إلى الوحدات العشرة التي يتشكل منها نشيد الاستقلال، فيمكننا توزيعها بحسب التيمات وطبيعة طرفي التخاطب (المتكلم والمتلقي) إلى خمسة مقاطع أساسية:

- **المقطع الأول:** يتضمن الوحدة الأولى والثانية، ويظهر عبارة عن بشارة **بالاستقلال** إذ يتوجه الشاعر بالخطاب إلى الشعب التركي بدعوة منه إلى الأمل، وإلى سطوع شرارة الاستقلال عبر أيقونة رمزية تشمل العلم وما يعنيه من علو وشموخ وسؤدد؛
- **المقطع الثاني:** يشمل الوحدة الثالثة والرابعة، ويتضمن **دعوة الشاعر الشعب** بضرورة التشبث بالحرية والبذل والعطاء من أجل حماية الوطن، والدفاع عنه من أجل نيل هاته الحرية التي عرف بها الشعب التركي منذ أزل الأزمنة التاريخية، ففوة الشعب وإيمانه بقضيته الوطنية ستدفعه إلى كسر الحدود، وهزم العدو؛

⁵ فوكو ميشيل، *حريات المعرفة*، ترجمة: فؤت سالم، المركز الثقافي العربي، بيروت، ط1، 1987، ص:60.

- **المقطع الثالث:** يتضمن الوحدة الخامسة والسادسة والسابعة، يعتمد الشاعر في هذا المقطع إلى **استنهاض همم الجيش**، وبث روح الفداء في وجدانه وفكره، والعمل على حثه بضرورة التضحية بالغالي والنفيس من أجل الوطن الذي لا يعتبر مجرد تراب تطأه الأقدام بل هو جزء من هوية الشعب التركي، وجزء من تاريخ الشهداء الذين فدوه بروحهم وأجسامهم، فلا يجب تركه لمطامع الغرب التي تحاول طمس كينونته، وغزوه بالحضارة الغربية الوحشية؛
- **المقطع الرابع:** يتشكل من الوجدتين الثامنة والتاسعة، ويحتوي المقطع على خطاب طلبي يتضمن **الدعاء** بكونه وسيلة بلاغية تهدف إلى التضرع إلى الله في أمر مرتبط بالوحدة الإسلامية، ولصيق بالمقدس الديني، ويتمثل هذا الدعاء في أن تظل المساجد مفتوحة، وصوت الأذان مدوي في نفوس الأعداء يذكرهم بأن هذه الأرض أرض الله، وأرض الإسلام؛ فضلا عما يتضمنه الدعاء من دعوة إلى تقبل الله أرواح الشهداء طاهرة، دليلا على التضحية والرضا بما حققه المجاهد (أشاعرا كان أم جيشا أم شعبا) من أعمال لن تشكل إلا جسرا يصله بالعرش الجليل؛
- **المقطع الخامس:** يتضمن الوحدة العاشرة التي تؤكد بحماس على **أحقية الشعب التركي في الاستقلال** باعتباره شعبا لا يقبل المذلة، ولا يرضى بضمحلل دولته، بل يسعى دائما إلى الحفاظ عليها بلدا حرا أبيا كما عهده الأجداد والأسلاف.

يتأسس النشيد الوطني على بناء دائري يبدأ ببشارة الاستقلال وينتهي بتأكيد هذه البشارة إيمانا من الشاعر بأن حرية واستقلال الشعب التركي هما معطى تاريخي، عرفته الدولة العثمانية منذ الأزل، ولن يتغير هذا المعطى مع مرور الزمن أو تغير الحداث. ويعود مرد هذه القناعة إلى قوة إيمان محمد عاكف أرسوي والشعب التركي بأن الشهادة في سبيل الوطن فرض ديني مقدس، وبأن الثقة بالنفس تعد جزءا لا يتجزأ من الروح الوطنية التي يجب أن يتصف بها كل مواطن تركي. كما يولد هذا الإيمان الاستماتة من أجل النصر، والكفاح من أجل الوطن.

لقد توسل محمد عاكف أرسوي لإثبات هذه المعاني وتثبيتها في الذهن والروح على أدوات حاجبية تشكل أساس بناء نشيد الاستقلال، فاختار حججا مناسبة للسباق الداخلي الذي أنتج خطابه، وكذا طريقة بناؤها داخل النص، وتجليها فيه، لأن النص الحجاجي يخضع لاستراتيجية تتشكل من تفاعل عدة مكونات داخلية، منها الاستدلال، والآليات، والمفاهيم. **فما هي استراتيجية الخطاب الحجاجي التي اعتمدها محمد عاكف في نشيده؟**

1-1 الاستراتيجية التوجيهية:

يشكل المتلقي محور العملية الحجاجية لذلك افتتح الشاعر نشيده بعبارة **"لا تحزن"** التي تأتي في صيغة النهي الذي يفيد الكف عن فعل الشيء، عبارة قضوية ودعوية تثبت قوة خطاب الشاعر بكونه خبيرا بحديثات الجهاد من جهة، وتؤكد إيمانه بالقدرة الإلهية المعجزة من جهة أخرى، نظرا للحمولة الدينية التي تكتسبها عبارة **"لا تحزن"**.

تعتمد الاستراتيجية التوجيهية إذن إلى توجيه المتلقي نحو مقاصد معينة أو فعل مستقبلي يفرضه سياق التخاطب، فإلى جانب صيغة النهي تحضر صيغ خطابية أخرى تفيد: الأمر، والنصح، والتحذير، والوعد، والوعيد، والدعاء، والرفض، والاستفهام، والتعجب... صيغ تسعى إلى تحقيق مطالب القضية التي يدعو إليها الشاعر المتجسدة في الحق في الاستقلال، والهادفة إلى التأثير في النفوس من أجل استنهاض الهمم، ولزوم التضحية بالمال والنفيس لتحرير البلاد وطرده المحتل.

تسهم الاستراتيجية التوجيهية التي اختارها محمد عاكف بمختلف صيغها في "إثارة المستمع واستمالاته نحو الأطروحات المراد تركيتها، أو زيادة التركيز، وليس استنباط النتائج من بعض المقدمات، فإنها لا تدور في فراغ بل تقتضي تماس فكري الخطيب والمستمع، ... إذ بدون هذا ينعدم التأثير"⁶.

2-1-منطلقات الحجاج:

يشكل الخطاب الحجاجي بنية نصية تقوم على القضية التي يريد الكاتب الدفاع عنها بمختلف الوسائل والأدوات، سواء أكانت روابط لغوية أم خلفيات فكرية ونظرية. وإذا كانت استراتيجية الخطاب في نشيد الاستقلال قد ارتكزت على البعد القضوي، وهيمنة الجمل الطلبية التي تحقق الإقناع والاستمالة فإن المنطلقات الحجاجية سترتكز على العناصر الآتية:

أ- براعة التقديم:

لم يعتمد محمد عاكف على المقدمات الشعرية التي دأب شعراء الإحياء على افتتاح قصائدهم بها، بل دخل مباشرة في الموضوع دون تمهيد أو تبطيء لأن الغرض يقضي إبداء الحماسة، والثورة على الوضع القائم، خاصة أن المجاهد التركي مر بأوقات عصيبة كان يبدو فيها الانتصار شبه مستحيل، فكان من الضروري أن يأتي الخطاب بدوره ثوريا يززع كيان المعمر الغاشم.

ب- الوقائع:

ترتبط الوقائع بضمانات واقعية تمثل ما هو مشترك بين ذهنيات الشعب التركي، وقائع لا تخضع للدحض أو التشكيك، وتستند القصيدة على واقعين:

- واقع كانن/معانين: يرتبط بالمد الغربي واكتساحه لمناطق من تركيا بغية نشر حضارته الدخيلة على الكيان الإسلامي؛
- واقع مأمول/مفترض: يتجسد في الإيمان بالنصر، وبذل الجهود من أجل توحيد الصفوف نصره لقضية واحدة ووحيدة: الحق في الاستقلال.

ت- الحقائق:

يدعم الشاعر الوقائع بحقائق لتقوية المنطلقات الحجاجية، حقائق تختلف مرجعياتها ومصادرها، ولنا أن نبين بعضا منها حضر في الخطاب النشيدي:

* **الحقائق الدينية:** استند الشاعر على المرجع الديني بوصفه حمولة معرفية لها القدرة على التأثير في النفوس، فجاءت أبيات النشيد حافلة بالمقدس بدءا من عبارة: "لا تحزن" التي أتت اختزالا للآية الكريمة: "لا تحزن إن الله معنا"، عبارة تؤدي معنيين: **المعنى الأول:** يرتبط بشد العزائم وتثبيت الإرادة وتجديدها، **والثاني:** يرتبط بالقوة الإيمانية بوصفها طاقة إيجابية تحفز على الجهاد.

إلى جانب هذه الحقيقة تحضر حقائق أخرى، منها تركية الشهادة لكونها شعبة من شعب الإيمان، توصل صاحبها إلى لقاء رب العرش العظيم مع العليين من الصديقين والصحابه، وجعل الثقة بالنفس ضربا من ضروب الإيمان بالاستقلال الذي يولد لدى الشعب الاستماتة من أجل النضال والنصر.

⁶ Chaïm Perelman : *L'empire Rhétorique : rhétorique et agrémentation*, Paris, Vrin, 1977, p : 23. 5

- * **الحقائق التاريخية:** يحيل النشيد إلى مرحلة تاريخية عصبية عرفت فيها الدولة العثمانية التي عُدت الدولة الوحيدة التي حافظت على استقلالها لأمد طويل إلى أن تحولت الأوضاع التي بعثت في النفس مخاوف كثيرة جراء تواصل تقدم القوات اليونانية على بعض جبهات تركيا، الأمر الذي لم يبرح برحيل الغزاة مما دعا بالشاعر إلى استنكار هذا الوضع، بنظمه لأبيات ثورية تهز الكيان الداخلي والخارجي معا.
- * **الحقائق الرمزية:** استعان الشاعر بالتلميح عبر توظيف بعض الرموز التي تجعل من خطابه حمالا بعدين:

- **بعد وطني محلي:** يرتبط بذكره للراية الحمراء وهي ترفرف عاليا دلالة على شموخ البلد، واستماتته أمام العدو الحضاري الغربي، واستخدامه لمعجم يكشف عن انتمائه للوطن، ويعبر عن هويته التركية، ويظهر هذا المعجم في الألفاظ الآتية: الراية الحمراء، الهلال، بلادتي، أرضي، وطني، شعبي، استقلال، تراب ...
- **بعد قومي إسلامي:** يظهر في تلفظ الشاعر على لسان حال الأمة الإسلامية، خشية منه على الإسلام من مد الحصار الغربية. وتبرز هذه القومية نصيا عبر معجم لغوي يشمل: أرض، أمتي، الحق، الإيمان، الشهيد، الجنة، إلهي، المعابد، الشهادة، عماد ديني، العرش...

يتبين من توظيف محمد عاكف للحقائق الرمزية ببعديها أنه كان "يعتبر حرب الاستقلال التي كان يدعها بكل كيانه وروحه بداية كفاح ينفذ أولا الدولة العثمانية، ثم العالم الإسلامي، ثم جميع الشعوب الشرقية من الأسر المادي والمعنوي"⁷.

أسهمت بلاغة الحجاج في إثبات قضية الشاعر التركي محمد عاكف (الحق في الاستقلال)، وتوسل فيها بآليات تنوزع بين: المنطقات الحجاجية، والحقائق والوقائع التي تشكل في مجملها استراتيجية خطابية محكمة البناء، وعملية نصية يسعى من خلالها المتكلم "إلى تغيير نظام المعتقدات والتصورات لدى مخاطبه بواسطة الوسائل اللغوية"⁸.

2- بلاغة الشعور وبلاغة الشعر في النشيد الوطني المغربي:

غالبا ما يخاطب الشعر الوجدان والعاطفة قبل الفكر، لما يتسم به من صور مجازية وإيحائية تسمو بمخيلة المتلقي إلى معاني ودلالات تتجانس مع إيقاعات موسيقية تلائم الألفاظ مع المعاني. ويدخل النشيد الوطني في السياق نفسه، إذ نظمته علي الصقلي على إيقاع موسيقي يبدو قطعة موسيقية مكثفة تتجانس أجزاؤها لتشكل وحدة مركزية تبنى على "هوى الوطنية" بوصفه إحساسا وشعورا تتفاعل فيه الذات مع موضوعها (الوطن) في مختلف الأحوال التي يعرفها، وفي تباين تقلباته: من حرب وسلم، أو من ألم وفرح.

تدعونا الوحدة المركزية التي تتجسد في "هوى الوطنية" إلى البحث في تجلياته خطابيا، وفي كيفية تمظهره لفظيا وفعليا. فكيف يتجلى إذن "هوى الوطنية" في النشيد الوطني المغربي؟

1-2 تخطيب "هوى الوطنية" في النشيد الوطني:

يشكل الهوى شعورا ينزع إلى الفعل السلوكي الذي قد يتسم بالإيجاب أم السلب، لذلك ظل تابعا للذات ولحالات انفعالاتها النفسية والشعورية. الأمر الذي دعا علماء النفس إلى تعريفه بأنه "دافع يحرك

⁷ أحمد إبراهيم العزب عبد الله، شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي ومختارات من ديوانه الشعري صفحات، مراجعة: أحمد يوسف دمراس عبد الرزاق، دار بروج، 2017، ص: 41.

⁸ Platin Christian, *essai sur l'agrémentation : introduction linguistique à l'étude de la parole argumentative*, ed. kim, Paris, 1990, p : 191.

صاحبه، وعاطفة لأنه انفعال طويل الأمد، وهيجان لأن تأثيره عنيف وشديد، وهو أكثر من ذلك ظاهرة نفسية كلية تبدل من عالم الشخصية بأكملها"⁹. ولنا أن نبرزه داخل النشيد الوطني من خلال ملمحين هما: التماثل المعجمي والتخطيط الدلالي.

أ- التماثل المعجمي:

تعرف الوطنية بالفخر القومي الذي ينتج عن انتماء الفرد إلى وطن يحس تجاهه بالتعلق العاطفي، والولاء والانتساب له جغرافيا ووجدانيا وفيزيقيا، " والشخص الوطني هو شخص يحب بلده، ويدعم سلطتها، ويصون مصالحها"¹⁰. كما يعد " ظاهرة نفسية اجتماعية مركبة، قوامها حب الوطن أرضا وأهلا، والسعي إلى خدمة مصالحه. أو بعبارة أخرى: ظاهرة نفسية وفردية وجماعية تدور على التعلق بالجماعة الوطنية وأرضها ومصلحتها وتراثها والاندماج في مصيرها"¹¹.

يتكى "هوى الوطنية" إذن على مقومات أخلاقية ووجدانية تسعف على تحقيقه وجوديا وسلوكيا بوساطة معجم لفظي يتعلق بالتضامن، والوحدة، والوفاء، والسعي إلى العلاء، والفداء، والحرية. عكس هوى آخر منبؤذ تمثله الخيانة بوصفها نقبض الوطنية، لأنها تبني على الصراع بين الذات والموضوع (الوطن) بسبب تقسح العلاقة بينهما أو تلاشيا، أو بسبب ما قد يتخللها من شوائب تنفي تلك المقومات الأخلاقية والوجدانية التي تقوم عليها المواطنة، فيخلق ما يمكن تسميته بممكن "الأزمة الاستهوانية"¹². من ثمة، تؤكد ملفوظات النشيد الوطني على القيم الإنسانية والكونية التي لها أن تشكل التملك الاجتماعي للخطاب النشيدي، بحيث يتوارثه جيل بعد جيل، ويردده الكبير والصغير تعبيرا عن الوحدة الوطنية والسيادة الترابية.

ب- التخطيط الدلالي:

ترتبط العواطف والانفعالات والأحاسيس بشكل أساس بالذات التي تعبر عن أحوالها بوساطة ملفوظات عينية أو مضمرة، يمكن استجلاؤها من خلال الخطاب. ولنا أن نبين "هوى الوطنية" في النشيد الوطني انطلاقا من توزيع وحداته الدلالية، ومعرفة أنماط الأهواء التي تندرج ضمن النواة الكلية: "هوى الوطنية".

- **المقطع الأول:** يبدأ من "منبت الأحرار" إلى "دمت منتداه وحماه" ويمثل "هوى الفخر"، إذ يخاطب الشاعر المغرب بوصفه منبت الرجال الأحرار والمواطنين الأبرار، ويكونه النجم المشرق بأنوار بطولات أبنائه الأبرار ضد المستعمر، فالمغرب فضاء المجد والشرف؛
- **المقطع الثاني:** يبدأ من "عشت في الأوطان" إلى "بالروح بالجسد"، ويجسد "هوى الحب" الذي يبرز من خلال الحرص على أن يظل المغرب قويا شامخا، ورمزا للعلاء بين الأوطان والبلدان، ومتربعا في قلوب المواطنين الأقداد يرددونه بجوارحهم الروحية، ويعبرون عن وفائهم وفدائهم له بالمكونات الجسدية؛
- **المقطع الثالث:** يبدأ من "هب فتاك" إلى "نور ونار"، ويعكس هذا المقطع "هوى الوفاء" الذي يتخذ من الوعد ملفوظا تعبيريا عن هذا الإحساس، إذ يعد الشاعر على لسان الشعب بتلبية

⁹ شكشك أنس، علم النفس العام، القوى النفسية والمعرفية، والقوى النفسية المحركة للسلوك، دار النهج، سوريا، ط1، 2008، ص: 80.

¹⁰ الوطنية/ <https://ar.wikipedia.org/wiki/الوطنية>

¹¹ المواطنة/ <https://ar.wikipedia.org/wiki/المواطنة>

¹² لقد اعتمدنا في دراسة هوى الوطنية على اجتهادات غريمان في دراسته لسميائية الفعل، انظر:

- غريمان الجيرداس وفوتيتني جاك، سيميائيات الأهواء، من حالات الأشياء إلى حالات النفس، ترجمة: بنكراد سعيد، دار الكتاب الجديد المتحدة، ط1، 2010.

النداء وبفداء الوطن، كلما دعا الأمر إلى ذلك، وبالإستجابة إلى النداء قولا وفعلًا، لأن ما يعتمل بالدواخل الوجدانية نور وصفاء للوطن، ونار وحرب على كل عدو غاشم يريد مس شبر من أراضي هذا الوطن الغالي؛

- **المقطع الرابع:** يبدأ من "إخوتي هيا" إلى "الله الوطن الملك"، يهيمن في هذا المقطع "هوى الحماسة" الذي يتطلب توحيد الصفوف من أجل علا وسؤدد الوطن، كي تشهد الدنيا والعالم أنه لا يوجد فوق هذه الأرض الطاهرة برجالها، والعظيمة بملوكها الأشراف إلا شعب واحد يحيا بشعار: الله، الوطن، الملك.

يبني "هوى الوطنية" في النشيد الوطني على مبدأ تدرج الهوى من القول (الفخر) إلى الفعل (الحماسة) مرورًا بالشعور (الحب والوفاء). مما يبرز قوة ذكاء الشاعر في اقتناص ملفوظات تنسجم مع المعاني الوطنية، والتمثلات الذهنية للهوية المغربية، وفي جعل النشيد شعورًا "ترفعه الأمة أمانتي جساما ثم تنزله وحيا وإلهاما"¹³.

2-2 بلاغة الشعر في النشيد الوطني المغربي:

تعد الصورة الشعرية ركنًا أساسيًا في بلاغة الشعر العربي لأنها تكشف عن رؤى ومواقف الشاعر، كما تجعلنا ندرك أبعاد التجربة الشعرية التي خاض غمارها. لهذا تمثل الصورة الشعرية "عنصر العناصر في الشعر، والمحك الأول الذي تعرف به جودة الشاعر، وعمقه، وأصالته"¹⁴.

يسهم الاشتغال بالصورة الشعرية لدى الشاعر في تجاوز المعاني الصريحة والظاهرة، ليعبر عن الحقائق الباطنية من خلال التوصل بالتعبير البيانية، والتراكيب البلاغية مستخدمًا إمكانيات استجلاء الشحنات اللغوية في الدلالة والتركيب والبناء.

لقد نسج الشاعر علي الصقلي الحسيني نشيده اعتمادًا على سمات بلاغية نجملها في:

أ- الاستعارة:

تنقل الاستعارة الفكرة من المعنى الحسي إلى المعنى التجريدي لأن الشاعر يعمل على مقاربة الواقع بما يدل عليه من ملفوظات استعانة بالصور الإيحائية "ليعبر عن حالات غامضة لا يستطيع بلوغها مباشرة أو من أجل أن تنقل الدلالة الحقة لما يجده الشاعر"¹⁵.

وتبدو لنا صور الاستعارة في النشيد الوطني المغربي من خلال استخدام الشاعر لـ "اسم المكان" مصدرًا دالًا على المتحدث عنه (المغرب)، الذي يغيب ذكره في القصيدة لفظًا، لكنه يرد في ذهن والمخيلة والاحساس صورة، لذلك استعاض الشاعر عن ذكر المغرب بصفات دالة عليه، من قبيل: منبت، مشرق، منتدى، نظرًا لما يتصف به هذا الموطن من قيم إيجابية دالة، تشمل الآتي:

- * إنتاج أجيال من الأحرار المناضلين والمدافعين عن حوزة الوطن؛
- * جعل المغرب موطن نور يضيء عتمة الجهل والفقر، وينهي كل صلاته مع الاستلاب والقهر والاحتلال؛

¹³ الراجعي مصطفى صائق، النشيد المصري الوطني، المكتبة الأهلية، مصر، ط: 1، 1920، ص: 25.

¹⁴ درويش أحمد، في النقد التحليلي للقصيدة المعاصرة، دار الشروق، القاهرة، ط: 1، 1991، ص: 127.

¹⁵ ناصف مصطفى، الصورة الأدبية، دار الأندلس، بيروت، ط: 2، 1981، ص: 217.

* تحول المغرب إلى مجلس وفضاء للعلا والسودد، لا تطمس قيمه، ولا تضمحل عزائمه.

ب- الرمز:

يشكل الرمز وسيلة تعبيرية إيحائية يهدف الشاعر من خلالها إلى خلق معاني جديدة تتجاوز المعنى المباشر والصريح. وبالنظر إلى الرموز التي استخدمها الشاعر علي الصقلي فتبدو متعددة، نجملها في:

- جنان رمز القلب والفؤاد؛
- نور رمز الحب والتضحية؛
- نار رمز العداء والحرب؛
- الله رمز الدين الإسلامي الحنيف، ورمز الشريعة المالكية التي اتخذها المغرب مذهبا يجنح إلى الوسطية والاعتدال؛
- الوطن رمز المغرب، وشعار يذكر المغربي بدوره في خدمة وطنه، والدفاع عنه، والمساهمة في وحدته وازدهاره؛
- الملك رمز وحدة الوطن، ورمز قائد البلاد الذي يسهر على شؤونها سياسيا واقتصاديا واجتماعيا وعسكريا.

تهدف الصورة الشعرية عبر ملمحيها الاستعارة والرمز إلى تحقيق غايات بنائية، تتحدد في:

- **الوحدة العضوية:** تمكن الصورة الشعرية النشيد الوطني من أن يمثل فضاء كاملا ومستقلا بنفسه، تتكامل عناصره وتتداخل في وحدة كلية واحدة، لا يمكن اقتطاع أي جزء منها، إلا اختل المعنى. من ثمة، تنتظم وحدات النشيد وفق نظام الوحدة العضوية ليلخلق نواة مركزية بورتها "هوى الوطنية"؛
- **التكثيف:** يتميز النشيد الوطني بالقصر والإيجاز بسبب تداخل الصور الشعرية، واحترام الوحدة العضوية، فالقول قليل والمقول كثير، الشيء الذي يجعل النشيد يحفل بالدلالات العميقة التي تسمو بالنفس نحو الحب والإخلاص والفداء للوطن.
- **الغموض:** يدخل النشيد في السهل الممتنع لأن عباراته تبدو بسيطة، إلا أن الوصول إلى معانيها يحتاج إلى عمق وتأمل، مما يجعل الغموض لا يعني الإيغال المطلق، وإنما هو دخول في متاهات المعاني عبر إعمال العقل والفكر.

ولعل حرص الشاعر على مبدأ الكثافة في نظم النشيد، ليعد تأكيدا على قدرة الصورة الشعرية على أداء وظيفتها في تكثيف اللغة لأن "إذا كانت الشعرية تكثيفا للغة فإن الصورة الشعرية تكثيف للشعرية"¹⁶، واستطاع أن يعبر الشاعر علي الصقلي عن هذا التوافق بين الشعرية والكثافة ببراعة متقنة.

بعد تحليلنا للنشيدين التركي والمغربي لنا أن نحدد معالم تشكيلهما، وخصائص بنائهما في الجدول الآتي:

الخصائص	النشيد التركي	النشيد المغربي
الهوية	الراية الحمراء، الهلال	الله، الوطن، الملك
المحتوى	الوحدة، الشهادة، الاستقلال	الحب، الوفاء، الفخر
	(الحماسة)	(الشعور)

¹⁶ كوهن جون، اللغة العليا: النظرية الشعرية. ترجمة: أحمد درويش، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة، 1995، ص:145.

الصياغة	المنطلقات، الحقائق، الوقائع	بلاغة الشُّعور، بلاغة الشعر
السياق	(الحجاج) الغزو الأوربي للدولة العثمانية (السياق التاريخي)	(هوى الوطنية) تأهل الفريق الوطني المغربي لكرة القدم لكأس العالم بالمكسيك (سياق رياضي)
الحجم	الطول	القصر

III. مقاصد النشيدين التركي والمغربي:

على الرغم من تباين النشيدين التركي والمغربي (ترسيمة الجدول أعلاه) إلا أنهما يتحدان في تحقيق بعض المقاصد، منها:

- النشيد الوطني وثيقة تاريخية ذات طابع حيوي تحريضي وحماسي؛
- النشيد الوطني أداة فاعلة في تزويد المتلقي بالمعرفة، وحفظ التاريخ في الذاكرة الجمعية؛
- النشيد الوطني وسيلة لاستمالة الجماهير بمختلف فئاتها العمرية، ووضعياتها الاجتماعية بوساطة ما يتضمنه من رسائل وقيم تسعى إلى توحيد رؤى الشعب نحو غرس روح الوطنية في الأفعدة والأذهان؛
- النشيد الوطني خطاب يقوم على إيقاع موسيقي يلائم الألفاظ مع المعنى حتى أنه يسمع على أنه قطعة موسيقية تتجانس أجراسها بغاية التأثير في النفوس، ويظل ذكر الوطن يتردد على السنة الأجيال جيلا بعد جيل.

IV. التوصيات:

بدعونا البحث في تحليل الخطاب النشيدي، إلى استخلاص مجموعة من التوصيات التي ندعو الجهات المسؤولة إلى الحرص على العمل بها، من أجل النهوض بالأوطان، وتفعيل قيم المواطنة في نفوس الأجيال القادمة، ومن جملة تلك التوصيات، نخلص إلى ضرورة:

- إعادة الاعتبار إلى النشيد الوطني بوصفه إرثا لاماديا يحدد هوية الشعوب والأقطار، وبكونه قيمة فنية ترسخ الوازع الوطني وتثبت القيم التربوية والإنسانية؛
- إضافة مادة الموسيقى والنشيد إلى المناهج الدراسية في مراحل الابتدائي والإعدادي والثانوي بهدف تنمية ملكة الإبداع والجمال لدى الناشئة، وتهذيب الذوق الفني، والدراية بأعلام النشيد الذي في الغالب ينسى ناظمه؛
- خلق مسابقات في الصفوف المدرسية في الجامعات والمعاهد العليا لإنتاج الأنشيد الوطنية بنفس جديد، يتلاءم وتطلعات الأجيال الناشئة، ويستجيب لحاجياتها في زمن الثورة الرقمية، وبذلك نضمن لهذا النوع الشعري الاستمرارية عبر تراكم مدوناته، وبزوغ أعلام جديدة تمثله؛
- إضافة محور علمي في المنهاج الدراسي الجامعي الخاص بالدراسات العربية، محور يتعلق بمدارس الشعر العربي، وأنماطه التعبيرية التي يشكل النشيد نمطا منها مثل الموشح والأرجوزة...
- العمل على إعداد أنطولوجيا وببليوغرافيا الأنشيد الوطنية داخل كل بلد، عبر خلق تخصصات داخل المختبرات الأكاديمية، والمؤسسات الجامعية للتمكن من الحفاظ عليها، وجمعها وتدوينها ودراستها، باعتبارها نصوصا تحمل أفكارا ثقافيا ووطنيا وسياسيا.

ببليوغرافيا

I. المصادر:

- أرسوي محمد عاكف، **النشيد الوطني التركي**، موقع رئاسة الجمهورية التركية،
<https://www.tccb.gov.tr/ar/independencemarch> ؛
 الصقلي الحسيني علي، **النشيد الوطني المغربي**، موقع المملكة المغربية،
<https://www.maroc.ma/ar/content/النشيد-الوطني-المغربي>؛

II. المراجع:

1. باللغة العربية:

- أحمد إبراهيم العزب عبد الله، شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي ومختارات من ديوانه الشعري
 صفحات: مراجعة: أحمد يوسف دمرداس عبد الرزاق، دار بروج، 2017.
 الجزراوي مهيمن إبراهيم، **النشيد الوطني العراقي**، دراسة نظرية تحليلية، مجلة كلية التربية الأساسية،
 العراق، العدد: 74.
 درويش أحمد، **في النقد التحليلي للقصيدة المعاصرة**، دار الشروق، القاهرة، ط: 1، 1991.
 الراعي مصطفى صادق، **النشيد المصري الوطني**، المكتبة الأهلية، مصر، ط: 1، 1920.
 شكشك أنس، **علم النفس العام**، القوى النفسية والمعرفية، والقوى النفسية المحركة للسلوك، دار النهج،
 سوريا، ط: 1، 2008.
 غاري بربوز ماري نوال، **المصطلحات المفاتيح في اللسانيات**، ترجمة: الشيباني فهد عبد القادر،
 2007.
 غريماس ألجيرداس وفوننتيني جاك، **سيمانيات الأهواء**، من حالات الأشياء إلى حالات النفس، ترجمة
 : بنكراد سعيد، دار الكتاب الجديد المتحدة، طرابلس، ط: 1، 2010.
 فوكو ميشيل، **حفريات المعرفة**، ترجمة: يفوت سالم، المركز الثقافي العربي، بيروت، ط: 1، 1987.
 كوهن جون، **اللغة العليا: النظرية الشعرية**، ترجمة: أحمد درويش، المجلس الأعلى للثقافة، القاهرة،
 1995.
 مطر ناجي عباس: **النشيد الديني بين نشوة المقدس وشهوة المندس**، دراسة ثقافية، مجلة كلية التربية،
 جامعة واسط، العدد: 41، ج: 2، تشرين الثاني، 2020.
 ناصف مصطفى، **الصورة الأدبية**، دار الأندلس، بيروت، ط: 2، 1981.

2. باللغة الفرنسية:

Perelmen Chaïm : *L'empire Rhétorique : rhétorique et agrémentation*, Paris, Vrin, 1977.

Platin Christian, *essai sur l'agrémentation : introduction linguistique à l'étude de la parole argumentative*, ed. kim, Paris, 1990.

3. الموسوعات :

<https://ar.wikipedia.org/wiki/الوطنية>

<https://ar.wikipedia.org/wiki/المواطنة>

دراسة في محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي إلى العربية

İstiklal Marşı'nın Arapça Çevirileri Üzerine

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Helalşah

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi,

Arapça Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi,

İstanbul/Türkiye

E-mail: ihelalsah@29mayis.edu.tr

Özet

Bu araştırmamızda Türk İstiklal Marşı'nın Arapçaya tercümesi alanında en önemli üç tercüme girişimini ele aldık. Tercüme girişimlerini değerlendirmeden önce edebî tercümenin önemli özelliklerini, zorluklarını ve tercümanın bu tür tercümelere başlamadan önce sahip olması gereken vasıfları inceledik. Bizi İstiklal Marşı'nın tercüme girişimlerini incelemeye sevk eden şey, gerek dil açısından, gerekse de şiir vezinleri açısından bu girişimlerde bulunan tercüme zayıflığıdır. Bu zayıflık, çeviriye konu metnin milyonlarca insanın söylediği millî marş olmasına rağmen, çeviri girişimlerinin bireysel girişimler olup herhangi bir uzman tarafın değerlendirmesine tabi olmamasından kaynaklandığı kanaatindeyiz. Değerlendirme sürecinin açık ve ayrıntılı olması için İstiklal Marşı'nın dörtte birinden fazlasını oluşturan Arapça kökenli kelimelerin anlamlarına yer verdik ve bu bağlamda "eş değerler" olgusuna dikkat çekerek marşı tercüme etmeye kalkışan tercümanların Arapça kökenli kelimelerin Türkçeye geçtikten sonra taşıdığı yeni anlamlarının tam olarak ne olduğunu bilmesini hedefledik. Bundan sonra İstiklal Marşı'nın yazıldığı dönemin tarihi ve siyasi şartları ile marşı yazan Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadelede oynadığı aktif rolleri anlatarak Ersoy'un aslında sadece bir şair değil aynı zamanda bir siyasetçi, diplomat ve Millî Mücadelenin bir kahramanı olduğunun altını çizdik. Böyle bir giriş yaptıktan sonra millî İstiklal Marşı'nın en önemli üç Arapça tercüme girişimini inceleyerek güçlü ve zayıf yanlarını açıklamaya çalıştık. Bu üç girişimin sadece birisinin aruz vezinlerine göre yazıldığını diğer iki girişimin şekil bakımından her ne kadar şiire benzese de aslında hiç bir aruz veznine göre

yazılmadığını ortaya koyduktan sonra şiir olarak yazılan tercüme girişiminde bulunan aruz vezinleri açısından yanlış olan yerleri tespit edip bunlara alternatif doğru tercüme önerilerimizi yazdık. Bu çalışmanın sonucunda Türk İstiklal Marşı'nın tercümesi olarak gerçekleşen bu üç tercüme girişiminin hiç birisinin bu kadar önemli bir metnin tercümesi olacak düzeyde olmadığını ve yeni bir tercümenin yapılması için bir projenin başlatılmasının gerektiği yönündeki kanaatimizi paylaştık. Böyle bir projenin ilk adımını atmak adına Arap dünyasında bulunan bazı Arap şairlere marşın ilk kıtasının anlamlarını anlattık ve kendilerinden bu kıtanın bir şiir tercümesinin yapılmasını rica ederek iki güzel tercüme örneğini elde etmiş olduk ve bu bildirimizin yeni ve önemli bir projenin başlangıç noktası olmasını umduk.

Anahtar Kelimeler: *Türk İstiklal Marşı'nın Tercümesi, Şiir Tercümesi, Edebî Metinlerin Tercümesi, Mehmet Akif Ersoy.*

مدخل الدراسة

يواجه المترجم تحدياتٍ من نوع خاص عندما يهّم بترجمة نصٍّ من أعمال الأدب، إذ ليس التحدي الأبرز في هذا النوع من الترجمة هو العثور على كلمات ومصطلحات في لغة الهدف تقابل تلك المستخدمة في لغة المصدر، بل تكمن صعوبة ترجمة النصوص الأدبية في صناعة ترجمةٍ تُحدث لدى المتلقي بلغة الهدف نفس الأثر الانفعالي الذي يتركه النص الأصلي في نفوس المتلقين بلغة المصدر. وإن نصيب العمل الآلي الذي يقوم به المترجم في ترجمته لنصوص إعلامية أو تقنية والمتمثل في استبدال كلمات بكلمات مع إجراء تعديلاتٍ أسلوبية بين اللغتين في إطار من الدقة والأمانة المتناهية وذلك بالاستعانة بالمعاجم والمراجع العلمية، إن نصيب هذا العمل في عملية الترجمة الأدبية محدود، بل إن أثره في كثير من الأحيان على هذا النوع من الترجمة غير محمود، وذلك أنَّ النصوص الأدبية نصوصٌ تخاطبُ المشاعر والأحاسيس، وتسعى إلى خلق أثرٍ انفعاليٍّ لدى المُتلقي هو غاية النصِّ الأصليِّ وهدفه الأسمى، وهو الذي إذا أحسن المترجم نقله إلى لغة الهدف كانت ترجمته حسنة وناجحة حتى ولو تصرّف في أدوات الكلمات والتعبيرات من أجل خلق أثرٍ لدى المتلقي بلغة الهدف يشبه الأثر الذي ينبري لدى المتلقي بلغة المصدر، وهنا يبرز مفهوم الترجمة الحرة في مقابل مفهوم الترجمة الحرفية وهما مفهومان في غاية الأهمية في سياق الترجمة الأدبية.

إنَّ مهمة الترجمة الأدبية تقتضي أن يكون المترجم واقفاً على دقائق لغة المصدر وثقافة أهلها، ممتلكاً لخاصية لغة الهدف ضليعا في فهم دلالات تعابيرها ومآلاتها، مستعداً لقدر كبير من المرونة في عملية الترجمة تحرره من قيود الكلمات لتطلق له العنان في سماء المعاني والدلالات. كما أنَّ الترجمة الإبداعية للنصوص الأدبية تقتضي أن يكون المترجم مُبدعاً بنفسه، فإن كان النصّ نصاً أدبياً نثرياً كان على المترجم أن يكون قادراً على إنتاج نصوص أدبية نثرية أصيلة في لغة الهدف، وإن كان النص نصاً أدبياً شعرياً كان على المترجم أن يكون قادراً على نظم الشعر بلغة الهدف، فإن لم تتوفر في المترجم هذه الصفات فإن ترجمة النصوص الأدبية الإبداعية ستحوّل النص الأصلي إلى سطورٍ سميكة، وعباراتٍ عاجزة عن نقل المشاعر من ناحية وضعيفة في التعبير عن الأفكار من ناحية أخرى. من هنا يمكننا أن نفهم توجه قامات أدبية مبدعة إلى الترجمة الأدبية لنتج لنا أشعار محمد إقبال باللغة العربية على يد الشاعر المبدع الصاوي شعلان، وكتاب "وقائع الأفلاك في حوادث يتلماك" على يد رفاعة الطهطاوي وهي ترجمة لقصة الأب فانلون الفرنسي "مغامرات يتلماك"، ولنتج لنا "البؤساء" على يد حافظ إبراهيم وهي رواية هوجو المشهورة، وكذلك نرى ما أنتجه المنفلوطي في ترجمته لقصة "بول وفيرحيني" من تأليف الأب سان بيير وقد سماها "الفضيلة" في ترجمتها العربية، وطه حسين في ترجمته لقصة "زادغ" من تأليف فولتير، وغير ذلك كثير.

وهنا لا بد من الإشارة إلى أننا لا نقصد بالترجمة الأدبية ترجمة أي نصٍّ كُتِبَ بأسلوب أدبي بغض النظر عن محتواه والمقصود من تأليفه، ولكننا نقصد بالترجمة الأدبية ترجمة الأدب بأنواعه من قصائد ومسرحيات شعرية وملاحم وروايات وقصص وحكايات ومقامات ورسائل وحكم وأمثال وخطب وما إلى ذلك من ضروب الأعمال الفنية الأدبية. وقد لفتنا الانتباه إلى هذا الفرق لأنَّ هناك الكثير من الكتب العلمية والتاريخية اكتسبت نصوصها بجزءاً أدبية، وتوسّحت عباراتها بطبائع فنية، مع أن الهدف من صياغتها هو نقل طائفة من المعلومات هي لب النص وأساسه، وليس الأسلوب الأدبي فيها سوى زينة أضفيت على النص لتدفع عن قارئه الملل، أو لتعبر عن قدرة الكاتب على استنطاق الأدب حتى في النصوص العلمية والمواضيع المعرفية، ولا شك أنَّ سمات الترجمة وتحدياتها في النوع الأول تختلف كثيراً عنها في النوع الثاني، فالهدف في الأول هو نقل المعلومات وهو في الثاني تجلية الجماليات وإحداث التأثير.

ولأنّ الترجمة الأدبية تصبّ اهتمامها على إبراز الجمال للعيون وإحداث التأثير في النفوس فهي أكثر تحرراً من منطق لغة المصدر وأقلّ إخلاصاً لها، ولذلك فقد برزَ مفهوم "الخيانة" المحمودة في الترجمة، بل وكتبت في الثناء عليها الكتب، مثل كتاب "مديح الخيانة" لبسام حجار²، ويُقصدُ بالخيانة هنا تغليب جانب المعاني على جانب المباني، وتضحية المترجم - عند الضرورة - بالكلمات والمفاهيم والصور الجزئية الموجودة في النص الأصليّ لأنها لا تخدمه في بلوغه إلى الصورة الكلّية، ولأنها في لغة الهدف لا تصلحُ ألواناً لرسم ذات اللوحة التي رسمها الكاتب في لغة المصدر. ولذلك فإن الخيانة هنا ليست صفة سلبية تقابلُ الأمانة الأخلاقية، "وإنّ مفهوم الأمانة والخيانة في الترجمة الإبداعية لا يصلحان ليكونا قسطاساً في سياق تقييم الترجمة، بل إن مقبولة الترجمة وعدم مقبوليتها لدى المتلقي هما القسطاس الأهمّ والميزانُ الأدقّ"³.

والحقيقة أنّه وإن كانت ترجمة النص الإبداعيّ ترجمة ذات تحديات خاصة، ومتطلّباتٍ عزيزة، فإن التاريخ حافلٌ بترجماتٍ إبداعية موفّقة، وما ترجمة رباعيات الخيام وقصائد الشاعر محمد إقبال إلى العربية سوى أمثلة نجحت في كثير من نماذجها في نقل التأثير من اللغة المنقولة إلى اللغة المنقول إليها. ونضرب هنا مثالا على النماذج الناجحة في ترجمة الشعر، ترجمة الشيخ الصاوي شعلان لقصيدة "الشكوى" وقصيدة "جواب الشكوى" من ديوان "صلصلة الجرس" للشاعر الكبير محمد إقبال، وقد بلغت ترجمة شعلان من الجمال ما جعل أم كلثوم تغني جزءاً مختاراً منهما في أغنيتهما حديث الروح، و"حديث الروح" هو التركيب الذي استهلّت بها قصيدة جواب الشكوى، إذ استهلّها المترجم المبدع على النحو التالي:

حديثُ الرُّوح للأرواح يسري	وتدركه القلوبُ بلا عناء
هتفتُ به فطار بلا جناح	وشقَّ أنيئته صدرَ الفضاء
ومعدنه ترايُّ ولكن	جَرَّت في لفظه لغةُ السماء
لقد فاضتْ دموعُ العشق مني	حديثاً كان غلويّ النداء
فحلَّق في ربا الأفلاكِ حتى	أهاجَ العالمُ الأعلى بكاني
تحوّرتْ النجومُ وقلن صوتٌ	بُقرِب العرش موصول الدعاء

وأودّ هنا أن أنقل كذلك مستهلَّ قصيدة الشكوى من ترجمة الصاوي شعلان، حتى يتجلى ذلك المستوى الذي يمكن للمترجم أن يصل إليه في ترجمته للشعر والأدب:

شكواي أم نجواي في هذا الدجي	ونجوم ليلي حُسدي أم عؤدي
أُمسيتُ في الماضي أعيشُ كأنما	قطعَ الزمانُ طريقَ أمسي من غدي
والطيرُ صادحة على أفنانها	تُبكي الرُبيّ بأنينها المتجدد
قد طالَ تسهيدي وطالَ نشيذها	ومدامعي كالطَّل في الغُصن النّدي
فإلى متى صمتي كاني زهرة	خرساء لم تُرزق براعة مُنشد

² Haccar, Bessam; *Medihü'l-Hiyane*. El-Merkezü's-Sekafiyü'l-Arabi, 1997.

³ حسين خمري، اللغة الأخرى بين الترجمة والأدب، ص 200.

وإنّه وإن كانت الترجمة الأدبية تواجه المترجم بتحديات كبيرة وصعوبات كثيرة فإن ترجمة الأعمال الأدبية الشعرية تضيق إلى هذه التحديات تحدياً آخر يتمثل في ضرورة التزام المترجم بالأوزان العروضية أثناء ترجمته، وفي ضرورة إضفاء الخصائص الشعرية على عمله ليُنتج شعراً يحسبه المتلقي قد نُظم ابتداءً بلغته، وإن على المترجم للشعر أن "يعيد استكتاب التجربة الشعرية فيتقمص ذات الشاعر الأول ليعيش التجربة التي عاشها، ثم يعيد إخراجها من جديد في لغته. إنها الحقيقة التي تجعل من مترجم الشعر شاعراً بالضرورة."⁴

في هذه الورقة البحثية وبعد هذا التمهيد سنتناول محاولات ترجمة شعرٍ تركيّ له أهمية خاصة جداً لدى الشعب التركيّ، فهو الشعر الذي حظي باختياره نشيداً وطنياً يغنيه أفراد الشعب في مناسباتهم ويردونه في احتفالاتهم، ويحمل في نفوسهم قدسية الوطن، وشعور الانتماء إليه. ولا شك أن أهمية آية مادة لغوية ستعكس على قيمة كل محاولة لنقلها وترجمتها وشرحها والتعامل معها، الأمر الذي يضيف على عملنا هذا قيمة إضافية، نرجو أن نكون في إعطائها حقها.

النشيد الوطني التركي (نشيد الاستقلال الوطني)

ذكرنا في التمهيد أعلاه أنّ على مترجم الشعر أن يعيش التجربة التي دفعت الشاعر إلى كتابة شعره، ولذلك فإن علينا أن نتناول باختصار الظروف والملابسات التي كتب فيها محمد عاكف أرسوي النشيد الوطني التركي، وأن نتعرف على دوره في هذه الأحداث وموقفه منها، الأمر الذي سيُجَلّي لنا الحالة النفسية التي كان عليها أرسوي، وسيجعلنا أكثر فهماً لما كتبه، وأقدر بالتالي على ترجمته أو تقييم محاولات ترجمته. ومن أجل ذلك علينا أن ننقل عبر الزمان إلى الحرب العالمية الأولى التي اندلعت سنة 1914 بين مجموعتين من الدول، إحداهما مجموعة الحلفاء وأهم أفرادها فرنسا وإنجلترا وروسيا، والأخرى هي دول المحور وأهمّ الدول فيها هي ألمانيا والنمسا والمجر والدولة العثمانية. في سياق هذه الحرب طلبت ألمانيا سنة 1915 من الدولة العثمانية أن ترسل إليها هيئة رسمية بهدف نشر الوعي بين الأسرى المسلمين الذين وقعوا أثناء الحرب في يد ألمانيا ممن كانوا يقاتلون في صفّ إنجلترا وفرنسا وروسيا، وبهدف إقناعهم بأن ألمانيا لم تكن في حربٍ ضد الدولة العثمانية وضد خليفة المسلمين فيها، بل كانت في ذات الصفّ مع الدولة العثمانية، واستجابة لهذه الدعوة أرسل حزب الاتحاد والترقي الحاكم حينئذ هيئة من مؤسسة "التشكيلات المخصوصة" (أي مؤسسة المخابرات الوطنية) التابعة إلى "نظارة الحربية" (أي وزارة الدفاع) في ذلك الحين وقد كان على رأس هذه الهيئة شاعرنا محمد عاكف أرسوي. وبعد ذلك أرسلت مؤسسة "التشكيلات المخصوصة" أرسوي إلى شبه الجزيرة العربية لكي يلتقي بأمير نجد ابن رشيد لكيلا يفعل ما فعله الشريف حسين من اتفاق مع الإنجليز ضد الدولة العثمانية، وهكذا يكون أرسوي قد لعب دوراً فاعلاً في الحرب العالمية الأولى. وتجدر الإشارة هنا إلى أن أرسوي قد تم اختياره ليكون عضواً في مؤسسة دار الحكمة الإسلامية والتي أسست في نهايات الحرب العالمية الأولى تحت مظلة مشيخة الإسلام في ذلك الحين. وبالرغم من توقيع اتفاقية وقف إطلاق النار في 30 أكتوبر 1918 بين دول المحور ودول الحلفاء إلا أن دول الحلفاء بدأت تحتل بعض المناطق التابعة للدولة العثمانية. وعلى أعقاب احتلال اليونان لمدينة أزمير في 15 مايو 1919 تم إنشاء ما يعرف بحركة "القومى الملية" بقيادة مصطفى كمال باشا لتكون حركة للمقاومة الوطنية في الأناضول وقد بدأ محمد عاكف أرسوي يمارس فعاليات مقاومته على نحو يتوافق مع أهداف وسياسات هذه الحركة، فأخذ يدعو الناس من فوق منابر مساجد مدينة

⁴ Munis, Habib; *El-vahidü 'l-Mute' addid en-Nassü 'l-Edebi Beyne 'l-Terceme ve 'l-Tarib*. El-Garb Yayinevi 2005. S. 9.

بالوكسير إلى المقاومة ضد الدول المحتلة وجعل يلقي المواعظ والخطابات لتشجيع أبناء شعبه على الوقوف في وجه المحتل. وعندما احتلت إنجلترا مدينة إسطنبول في 16 مارس 1920 قرر عاكف أن يلتحق بحركة "القوى المليّة" وتوجّه بهذا الهدف إلى مدينة أنقرة وقد انتخب ليكون نائبا في مجلس الأمة التركي عن مدينة بيكا أولا ثم عن مدينة بُرُدر. وتجدر الإشارة هنا إلى أن عاكف أرصوي حمل معه إلى الأناضول مجلته سبيل الرشاد وقد استمر نشر أعدادها في أنقرة وقسطنطين وقيصري طوال فترة الكفاح الوطني. ثم عاد أرصوي إلى مدينة إسطنبول على أعقاب الانتصارات التي تحققت في الأناضول إلا أنّ هناك مناطق ما زالت محتلة لا سيما في غرب الأناضول. في هذه الظروف الصعبة والتحديات الجسام كتب أحد رموز هذه المرحلة شعره الذي وقع عليه الاختيار ليكون نشيدا وطنيا تركيا.⁵

قصة النشيد الوطني التركي

نشرت جريدة "حاكمية مليّة" بتاريخ 25 أكتوبر 1920 خبراً ينصّ على أن "وكالة أمور المعارف" (أي وزارة التعليم الوطني) قد أعلنت عن مسابقة لكتابة وتلحين نشيد وطني يعبر عن كفاح الشعب التركي في وجه أعدائه في الداخل والخارج ويثبّت بطولاته التي سطرها لنيل استقلاله. وينص الإعلان على أنّ المشاركة التي تحظى بالفوز سينال صاحبها خمسمئة ليرة على كلمات النشيد كما سيحظى من يقع الاختيار على تلحينه بالنشيد بخمسمئة ليرة أخرى. وقد أرسلت إلى الشعراء رسائل بهذا الخبر، ووصل تجميع إلى المدارس تعلن الحكومة فيه عن هذه المسابقة، وقد حُدّد تاريخ 23 ديسمبر 1920 آخر تاريخ لتسليم المشاركات، فانهال على لجنة المسابقة ما يزيد على سبعمئة مشاركة قبل موعد النهاية المضروب، ولم يكن من بين هذه المشاركات شيء من نتاج الشاعر المناضل المعروف محمد عاكف أرصوي إذ يبدو أن مسابقة تطلب كتابة نشيد وطني مقابل دراهم من النقود لم تستهوه ولم تُرَق له أو تُرَق إليه. أدرك "وكيل المعارف" (أي وزير التعليم الوطني) آنذاك السيد حمد الله صبحي أنّ شيئا من هذه المشاركات لا يرقى ليكون نشيدا وطنيا لهذا الشعب وللأجيال القادمة من بعده، وأدرك كذلك أن الشاعر المعروف والمناضل الباسل محمد عاكف أرصوي لم يُدَلّ بذلوه ولم يُلقَ بسهمه وأنه تمتنع لسبب ما، فقرر أن يرسل إليه رسالة بتاريخ 5 فبراير 1921 يستكتبه فيها نشيدا يكون عنواناً للتضحية والفداء الذي سطر الشعب التركي أروع قصصه في جهاده ضد الغزاة، وقد ورد في الرسالة ما يلي:

سيدي العزيز الغالي والمحترم،

إن هناك تدابير كثيرة لتجاوز الأسباب التي حالت دون مشاركتكم بالمسابقة. ولم تعد في دينا حيلة لبلوغ غايتنا سوى أن نرجو من الأستاذ الكبير محمد عاكف أرصوي أن يكتب النشيد الوطني. وإننا سنفعل ما يلزم لمعالجة قلقكم النابع عن أصالتكم وتُلكم. نرجو منكم ألا تحرموا البلد من شعركم الذي يحمل في طياته معاني الإلهام والحماس. واسمحوا لي يا سيدي أن أعبر لكم مجددا عن بالغ محبتي واحترامي.⁶

⁵ Çetin, "İstiklal Marşı'mızı Anlamak", S. 31-32.

⁶ Yaşar Çağbayır, Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009, S. 333.

على أثر هذه الرسالة الكريمة من ناحية، ونتيجة للجهود التي بذلها السيد حسن بصري جانطاوي النائب عن مدينة بالوكسير في سبيل إقناع محمد عاكف أرصوي ليكتب النشيد الوطني، قرر الأخير أن يطرز شعراً تتغنى به الأجيال بما قدمه أسلافها من تضحيات، وسطروه من بطولات.

يتجلى لنا مما سبق أن الشاعر محمد عاكف أرصوي كان مشاركاً بنفسه في الكفاح الوطني ضد المحتل، فاعلا نشيطة في توجيه الشعب التركي إلى الجهاد والتضحية، وأنه ما كان يبحث عن الشهرة ولا عن المال، إذ لو كان كذلك لسارع إلى المشاركة في مسابقة ستخلد ذكره، وتدر عليه المال والمتاع. وإنه لمن الضروري أن يستحضر كل من ينبري ليقدم أي محاولة لترجمة شعر أرصوي من الضروري أن يستحضر طبيعته الأصيلة هذه، وأن يسكبها في قالب ترجمته بطريقة تتناسب مع ما يتحلى به من إبداع.

العربية في النشيد الوطني التركي

يتكون النشيد الوطني التركي من عشرة مقاطع تحتوي على 256 كلمة، سبعون كلمة منها مقترضة من اللغة العربية، أي إن أكثر من ربع النشيد الوطني التركي مسطر بكلمات عربية، والحقيقة أن توفر الكلمات العربية بهذه النسبة في نص ما لا يشكل بالضرورة عاملاً سهلاً لعملية الترجمة، بل على العكس تماماً، كثيراً ما تكون هذه الكلمات من قبيل النظائر المخادعة، أي من الكلمات التي تتشابه في لفظها وتختلف في معناها، وأحياناً يكون هذا الاختلاف دقيقاً جداً لا يترأى سوى لصاحب عين ناذرة بصيرة ألقى إلى الشعر السمع وهو شهيد، فالنظائر المخادعة إذن قد توقع من يحاول ترجمة النشيد في منزلق خفيّ خطير، إذ سيحاول أن يعبر عن معنى لم يقصده الشاعر ولم يُرده، لذلك وإدراكاً لخطورة هذه المنزلاقات المحتملة في ترجمة النشيد سوف ندرج قائمة هنا بمعاني الكلمات العربية الواردة في النشيد الوطني التركي، وسنشرح معناها الذي ينقدح في ذهن المثقفي التركي الذي لا يعرف العربية، معتمدين في ذلك على ترجمة ما ورد في معجم مجمع اللغة التركية إلى العربية، وقد ارتأينا أن نكتفي بشرح المعاني وألا نذكر الكلمات العربية المقابلة لها، لنترك هذه المهمة للمترجم الشاعر لينتقي من الكلمات ما يناسب وزنه العروضي وذوقه الشعري:

الرقم	المقطع	الكلمة	المعنى بالعربية اعتماداً على معنى الكلمة في معجم مجمع اللغة التركية ⁷
1	1	Şafak شفق	النور الذي يظهر قبل شروق الشمس بقليل.
2	1	Millet مِلَّة	أمة أو مجموعة من الناس يعيشون في الغالب في منطقة واحدة ويشترون في اللغة والتاريخ والشاعر والقيم العليا والعادات والتقاليد.
3	1	Millet مِلَّة	أمة أو مجموعة من الناس يعيشون في الغالب في منطقة واحدة ويشترون في اللغة والتاريخ والشاعر والقيم العليا والعادات والتقاليد.

⁷ Türk Dil Kurumu.

ما يُقَدَّمُ فداءً لقيمة من القيم العليا، أو الشخص الذي يكون فداءً لشيء ما.	Kurban قُرْبَان	2	4
هو شكل القوس الذي يظهر عليه القمر في أيام الشهر الأولي، هو القمر جديد المولد.	Hilâl هِلَال	2	5
مجموعة من الناس الذين يتمتعون من الناحية الوراثية بخصائص طبيعية وفسولوجية مشتركة.	Irk عِرْق	2	6
قسوة.	Şiddet شِدَّة	2	7
غضب، احتداد.	Celal جَلَال	2	8
ما لا يخالف قواعد الدين، وما لا يكون ممنوعاً من الناحية الدينية، وهو ضد الحرام.	Helâl حَلَال	2	9
أمرٌ أو منفعة يوجبها العدل والقانون أو يختصان بها شخصاً أو طرفاً ما.	Hak حَقّ	2	10
الله.	Hak حَقّ	2	11
أمة أو مجموعة من الناس يعيشون في الغالب في منطقة واحدة ويشتركون في اللغة والتاريخ والمشاعر والقيم العليا، والعادات والتقاليد.	Millet مِلَّة	2	12
استقلال.	İstiklâl اِسْتِقْلَال	2	13
وقتٌ لا يُعلم له مُبتدأ، ما لا شيء قبله من الأوقات.	Ezel أَزَل	3	14
حُرٌّ/حُرَّةٌ.	Hür حُرّ	3	15
حُرٌّ/حُرَّةٌ.	Hür حُرّ	3	16
الغرب.	Garp غَرْب	4	17

18	4	Âfâk أَفَاق	أَفَاق.
19	4	Îmân إِيمَان	مُعْتَقَد، إِيْمَان.
20	4	Had حَدٌّ	حَدٌّ.
21	4	Îmân إِيمَان	مُعْتَقَد، إِيْمَان.
22	4	Medeniyet مَدَنِيَّة	حَضَارَة.
23	5	Hayâ حَيَاء	حَيَاء.
24	5	Va'd وَعْد	وَعْد.
25	5	Hak حَقٌّ	الله.
26	6	Kefen كَفَن	كَفَن.
27	6	Şehîd شَهِيد	شَهِيد.
28	6	Dünyâ دُنْيَا	الدُّنْيَا.
29	6	Cennet جَنَّة	جَمِيل جَدَا، مَا يَمْنَحُ الْإِنْسَانُ السَّعَادَة.
30	6	Vatan وَطَن	الوَطَن.
31	7	Cennet جَنَّة	جَمِيل جَدَا، مَا يَمْنَحُ الْإِنْسَانُ السَّعَادَة.

32	7	Vatan وَطَن	الوطن.
33	7	Fedâ فِدَاء	التخلي عن ذي قيمة أو عن متاعٍ من أجل هدف ما.
34	7	Şühedâ شُهِدَاء	شهداء.
35	7	Şühedâ شُهِدَاء	شهداء.
36	7	Vatan وَطَن	الوطن.
37	7	Dünyâ دُنْيَا	الدنيا.
38	8	Rûh رُوح	الروح.
39	8	Îlâhî إِلَٰهِي	إلهي، ربي.
40	8	Emel أَمَل	رغبةٌ مُتعلِّقٌ تحقّقها بالزمان المستقبل.
41	8	Ma'bed مَعْبَد	مَعْبَد.
42	8	Mahrem مَحْرَم	من لا يجوز النكاح به/بها بسبب القرابة.
43	8	Ezan أَذَان	النداء الذي يرّده المؤذن بصوت مرتفع بهدف الإعلام بدخول وقت الصلاة في الإسلام.
44	8	Şehâdet شَهَادَة	تأدية الشهادة (الشهادتان في الأذان)
45	8	Dîn دِين	الدين.

46	8	Ebedî أَبَدِيّ	ما لا نهاية له، الخالد.
47	9	Zaman زَمَان	وقت.
48	9	Vecd وَجْد	انفعالٌ شعوريّ ناشئ عن المحبّة، هُيام، نشوة الحبّ.
49	9	Secde سَجْدَة	هي الهيئة التي توضع فيها الجبهة وراحتا اليدين والركبتان وأصابع القدمين على الأرض وتكون هذه الهيئة عادة أثناء أداء الصلاة.
50	9	Cerîha جَرِيحَة	جُرْح
51	9	İlâhî إِلَهِي	إلهي، ربّي.
52	9	Rûh رُوح	الروح.
53	9	Mücerred مُجَرَّد	مُجَرَّد، غير ملموس.
54	9	Na'ş نَعَش	جسم إنسان ميت، جَنَّة.
55	9	Zaman زَمَان	وَقْتُ.
56	9	Arş عَرْش	الطبقة العليا من السماوات حسب الاعتقاد الإسلامي.
57	10	Şafak شَفَق	النور الذي يظهر قبل شروق الشمس بقليل.
58	10	Şan شَان	شُهْرَة.
59	10	Hilâl	هو شكل القوس الذي يظهر عليه القمر في أيام الشهر الأولى، هو القمر

جديد المولد.	هلال		
ما لا يخالف قواعد الدين، وما لا يكون ممنوعاً من الناحية الدينية، وهو ضد الحرام.	Helâl حَلَال	10	60
إلى الأبد، إلى ما لا نهاية.	Ebediyen أَبَدِيًّا	10	61
مجموعة من الناس الذين يتمتعون من الناحية الوراثية بخصائص طبيعية وفسولوجية مشتركة.	Irk عِرْق	10	62
الانهيار، السقوط.	İzmihlal اضْمِحْلَال	10	63
أمرٌ أو منفعة يوجبها العدل والقانون أو يختصّان بها شخصاً أو طرفاً ما.	Hak حَقّ	10	64
حُرٌّ/حُرَّةٌ	Hür حُرّ	10	65
الحُرِّيَّة	Hürriyet حُرِّيَّة	10	66
أمرٌ أو منفعة يوجبها العدل والقانون أو يختصّان بها شخصاً أو طرفاً ما.	Hak حَقّ	10	67
الله.	Hak حَقّ	10	68
أمة أو مجموعة من الناس يعيشون في الغالب في منطقة واحدة ويشتركون في اللغة والتاريخ والمشاعر والقيم العليا، والعادات والتقاليد.	Millet مِلَّة	10	69
الاستقلال.	İstiklal اِسْتِقْلَال	10	70

محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي

الباحث في محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي إلى العربية يجد محاولات متعددة هنا وهناك، بعضها أدرج في هامش ترجمة مقطع فيديو يعزف النشيد الوطني، وبعضها الآخر متداول في مواقع التواصل أو في المنتديات الإلكترونية، ولعله من الممكن حصر المحاولات الجادة لترجمة النشيد الوطني في ثلاث محاولات هي:

1. ترجمة الأستاذ منذر أبو هوش، وقد نشرت في موقع الجمعية الدولية لترجمي العربية في عام 2006⁸.
2. ترجمة الأستاذ يعقوب جايماز أوغلو، وهي منشورة في الصفحة العربية من موقع رئاسة الجمهورية التركية⁹.
3. ترجمة الدكتور جمال مختار، وقد نُشرت في العدد الثالث الصادر عام 1985 من مجلة كلية الإلهيات - جامعة مرمره¹⁰.

ويمكننا إبراءُ نصوص هذه الترجمات الثلاث أولاً ثم سنسعى بعد ذلك إلى تقييم كلّ منها على حدة من الناحية العروضية ومن جوانب أخرى متعلقة بكفاءة الترجمة.

أولاً: ترجمة الأستاذ منذر أبو هوش:

لا تخف لن تطفأ الرايات في كبد السماء
ولسوف تبقى شعلة حمراء من غير انطفاء
إنها كوكب شعبي سوف يبقى في العلاء
وهي ملكي ملك شعبي لا جدال أو مرأى
لا تقطب حاجبا أرجوك يا أحلى هلال
نحن أبطال تبسم فلم القسوة؟ ما هذا الجلال؟
ابتسم دعنا نرى أحرام ما بذلنا من دماء أم حلال؟
الحق تعبد أمتي والحق حق أمتي أن تستقل لا جدال

قد عشت حراً منذ كان الكون حراً لا أزال
عجبا لمعتوه يصدق أن تقيدني سلاسل أو حبال
أنا مثل سيل هادر دفع السدود إلى نهايات الزوال
دوما أفيض فأملأ الأرجاء أقترح الجبال

⁸ <https://www.atinternational.org/forums/showthread.php?t=152> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

⁹ <https://www.tcgb.gov.tr/ar/independencemarch/> (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

¹⁰ Muhtar, "Neşidul İstiklal", S. 14-18.

قد سلحوا سور الحديد يحيط بالغرب الجحود
ويفيض بالإيمان صدري فهو من خير الحدود
لن يخنقوا الإيمان دعهم ليس ترهبنا الرعود
هذي "الحضارة" بعبع متكسر الأسنان صنو للجمود

يا صديقي! لا تجعل الأشرار يقتربون واحذر!
ولتجعل الأجساد درعا واجعل العدوان يقهر
فستشرق الأيام وعد الله وعد لا يؤخر
فمن يدري يكون غدا؟ أم يا ترى سيكون أبكر؟

فتمهل حين تمضي وتأمل، هل ظننت الأرض رملا؟
تحتها ألف شهيد وشهيد نائم والأرض حبلى
لا تؤذهم يا ابن الشهيد كفاك منقصة وذلا
لا تمنح الوطن الجميل ولو منحوك هذا الكون سهلا

هذه الأوطان جنة أليس تفديها الدماء؟
لو لمست الأرض لمسا لاستفاضت شهداء
لا أبالي لو فقدت الروح والأموال لا أخشى الفناء
كل ما أخشى ابتعاد عن بلادي أو فراق أو جفاء

ثانياً: ترجمة الأستاذ يعقوب جايماز أو غلو:

لا تحزن، لن تَحْمَدَ الرابضة الحمراء في شفق السماء
قبل أن تَحْمَدَ في آخر دارٍ على أرضٍ وطني شعلته الضياء
إنها كوكبٌ سيظل ساطعاً فهي لأمتي الغراء
إنها لي ولشعبي دون انقضاء

هألنا المدلل، أرجوك لا تقطب حاجب الجمال
ابتسم لعرقي البطل! ما هذه الهيبة وذاك الجلال؟
وإلا لن تصبح دماؤنا الزكية لك حلال
من حق أمتي التي تعبد الحق الاستقلال

كنت حراً منذ الأزل وأحيا حراً
أيُّ أرعنٍ يقيدني بالسلاسل ما أعجبه أمراً!
إنني كالسيل الهائج أكرس السدود وأندفع فوراً
أحطم الجبال أملأ الأرجاء أنتفض فيضاً

لو أحاط الجدار المدرع أفاق الغرب
فإن حدود بلادي في صدري كالإيمان الصلب
لا تخف فأنت الأعز وليست لخنق الإيمان بالغالب
تلك الحضارة التي ما هي إلا وحشٌ وحيثُ الناب

يا صاحبي، إياك أن تجعل الوطنَ عرضةً للأنبياء

كن سداً منيعاً أمام الغزو السافر كالأقوياء

فستشرق تلك الأيام التي وعدّها الله للعظماء

ومن يدر لعلّ غداً أو قبله ينتشر الضياء

لا تحسبَنَّ ما تحت رجليك تراباً وأيقنْ

واحتسبْ لآلافِ الراقيدين من دون كفنْ

أنت ابنُ الشهيد لا تؤذِ الأجدادَ واركنْ

لا تفرطْ بجنتك ولو أعطوك الكونَ بلا ثمنْ

من منا لهذا الوطن الجنة لا يقدمُ نفسا؟

تفيضُ الأرضُ بالشهداء لو لمستها لمسا!

بروحي وحيي وملكي لله طيبُ نفسا

إلا الوطنَ لا أستطيعُ دونه العيش أنسا

تتضرعُ نفسي لك يا إلهي بالدعاء

لصون المعابد من الأيدي الملوخة للأعداء

ليبقى الأذانُ بالشهادة صادحاً في العلاء

فهو عمادُ ديني يتخلدُ في وطني بالجلاء

ويسجدُ لك شاهدُ قبيري وإن يك حينئذٍ بالوجد

بدموع داميةٍ يا إلهي من كلِّ جرحٍ للفؤاد

فيقفزُ نعشي من الأرض كالروح المجرد

وتسمو هامتي لذرا العرش بامتداد

رَفَرْتُ كَالشَّفَقِ الْأَحْمَرِ يَا أَمَجَدَ هَلَالٍ
لَتَكُنْ دِمَاؤُنَا كُلُّهَا لَكَ حَلَالٌ
لَنْ يَصِيبَكَ وَلَا عِرْقِي الْأَضْمَحَلَالُ
وَالْحَرِيَّةُ مِنْ حَقِّ رَابِتِي الْحَرَّةِ لَا جِدَالُ
وَمَنْ حَقِّ أُمَّتِي الَّتِي تَعْبُدُ الْحَقَّ الْأَسْتِقْلَالَ

ثالثاً: ترجمة الدكتور جمال مختار:

لا تخف لن يخدم اللواء القاني الخفاق في هذه الأشفاق
ما لم تخدم النار المتقدة في آخر موقد في وطني وتخفت به الأرماق
ذلك كوكب أُمَّتِي سوف يمضي لامعا
ذلك لي إنه لأُمَّتِي لها ولوحدها في الأفاق

أَيُّ هَالَالِي ذَا الدَّلَالِ فَدَتَكَ نَفْسِي لَا تُقْطَبْ حَاجِيَتِكَ
مَا هَذَا الْجَبْرُوتِ فَيْكَ وَالْجَلَالِ؟ أَلْقَ لِقَوْمِي الْأُمَجَادَ بِسَمَةِ
وإلا فلن تكون دِمَاؤُنَا الْمَهْرَاقَةَ حَلَا إِلَيْكَ مِنْ شَفَتِيكَ
فَالْأَسْتِقْلَالَ مِنْ حَقِّ أُمَّتِي الْعَابِدَةِ الْإِلَهَ الْحَقِّ الْكَرِيمِ

إِنِّي عَشْتُ دُومًا وَسَاحِيَا حُرًّا كَرِيمًا
عَجَبًا بِالطَّائِشِ إِنْ رَامَ قَيْدِي بِالْأَغْلَالِ كَظِيمًا
إِنِّي سِيلَ عَرَمِ أَهْدَمِ السُّدُودِ وَأَجْتَاحِ الْحُدُودِ
أَخْرَقَ الْجِبَالَ وَالْأَوْطَادَ لَا يَسْعَنِي الْبَحْرُ الْمَدِيدِ

إن يكن الغرب محاطةً آفاقه بأسوار مدرعة من فولاذ
فإن لي حمى قلبي الزاخر بالإيمان إنه نعم الملاذ
لا تجزعن أتقضي على هذا الإيمان حضارة عاوية
تضارغ غولا تساقطت أسنانها غير واحدة خاوية؟

حذار أخي أن تسمح للأنذال بوطء هذا الأديم
اجعل صدرك عائقاً وأوقف العدوان الأثيم
سيبزعن فجر يوم مشرق بثر به الرحمن الرحيم
غدا وربما قبل غد ومن بذلك عليم؟

خفف الوطء على هذي الأرض وتحرّ عن كُنْهها المكين
لا تنسينّ آلافاً بين طيّاتها بلا أكفان دفين
إنك شبلٌ شهيد حرامٌ أن تؤلم أولاء الجدود
ولا تتخلّ عن ذا الوطن الفردوس، وإن منحت الدنيا أو ما يزيد

من ذا الذي لا يفندي بهذا الوطن السعيد؟
وطنٌ إن عصرت تربته تدفقت منها آلاف شهيد
سبحانك ربي هاك روعي ومهجة قلبي وكل ما ملكت يدي
حسبي ألا تحرمني من الوطن إن ذا هو مطلبي الوحيد

إلهي، إليك تضرّعت روعي تبتغي الأمل الفريد
ألا تدنس صدر معبدي يدُ أجنبيّ مرید
وأن يتعالى على أرض وطني الرشيد
هديرُ الأذان، شهادته أساسُ الإيمان المجيد

فيخزّ شاهد قبري - إن وجد - بخشوع آلاف السجود

وستسيل الدماء ربي من جروحي العديد

وبتعالى نعشي من الأرض كما تتطلق الروح الجريد

عند ذلك سيعلو رأسي فخرا وقد يلتقي بالعرش المديد

دُم لنا هلالنا الأبيّ خفاقا مثلما يخفق الشفقُ على هذا الأديم

فلتكن دماؤنا المُهرقة كلّها لك حلا وأنت بها سليم

وستبقى مرفرفا دوما في الأعالي ولن يقضى على قومي العريق الصميم

فالحريّة من حق رايتي التي عاشت حرّة أبيّة

والاستقلال من حق أمّتي العابدة الإله الحق الكريم

ملحوظات حول محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي

أولاً: ملحوظات حول محاولة الأستاذ منذر أبو هوش:

إن ترجمة الأستاذ منذر أبو هوش للنشيد الوطني التركي هي - في تقديرنا - الترجمة الأعلى في سُلّم معايير الترجمة الأدبية من بين محاولات الترجمة الثلاث، ويمكننا ذكر بعض الملحوظات المتعلقة بهذه المحاولة على النحو التالي:

1. تتميز ترجمة الأستاذ منذر أبو هوش بكونها الترجمة الوحيدة من بين هذه المحاولات الثلاث التي

التمت بالأوزان العروضية، فهي الترجمة الوحيدة التي ترجمت الشعرَ شعراً وليس نثراً، ولا شك أن

هذه ميزة مهمة تحسب للأستاذ أبو هوش، مع أنّ المترجم راح في ترجمته بين تفعيلتي بحري الكامل

"مُتفاعِلن" والرمَل "فاعِلاتُن"، ولم ينكسر وزنه عليهما سوى في بعض المواضع نذكر منها:

a. في البيت الأول يقول المترجم أبو هوش "لا تَخَفْ لن تُطْفَأَ الرّاياتُ في كِبِدِ السّماء" وقد انكسر

وزنُ بحر الرّمَل في كلمة "كِبِد" وكان من الممكن أن يستخدم كلمة "هَذي" بدلا من كلمة "كِبِد"

للمحافظة على التفعيلة الثالثة من البيت "فاعِلاتُن" وهكذا يكون البيت الذي نقرّحه على النحو

التالي "لا تَخَفْ لن تُطْفَأَ الرّاياتُ في هَذي السّماء" ليكون بذلك وزن البيت على

(فاعِلاتُن/فاعِلاتُن/فاعِلاتُن/فاعِلاتُن).

b. وقد حاد المترجم أبو هوش عن بحر الرمل إلى بحر الكامل في التفعيلة الأولى من البيت الثاني

عندما قال: "ولسوف تبقى شعلة حمراء من غير انطفاء" فقد بدأ بتفعيلة "مُتفاعِلن" وكان عليه

- أن يبدأ بتفعيلة "فاعلاتن"، ونقترح هنا أن نعدل البيت على النحو التالي: "بل ستبقى شعلة حمراء من غير انطفاء" ليكون البيت بذلك على وزن (فاعلاتن/فاعلاتن/فاعلاتن).
- c. وفي البيت الرابع من المقطع الثاني يقول المترجم: "الحق تعبد أمتي، والحق حق أمتي أن تستقل لا جدال!" وهذا لا يستقيم على وزن الكامل، وكان من الممكن أن يقول مثلاً: "الحق تعبد أمتي من حقها أن تستقل بلا جدال" ليكون البيت بذلك على وزن (مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ).
- d. في البيت الأول من المقطع الخامس يقول المترجم: "يا صديقي! لا تجعل الأشرار يقتربون واحذروا!" وهو بذلك بدأ بيتاً من أبيات بحر الكامل وتفعيلته "متفاعِلن" بتفعيلة بحر الرمل وتفعيلته "فاعلاتن"، وكان من الممكن أن يقول مثلاً: "يا صاح لا، لا تجعل الأشرار يقتربون واحذروا!" ليحافظ على وزن بحر الكامل ويكون وزن البيت على (مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ).
- e. وفي البيت الأخير من المقطع الخامس يقول المترجم الأستاذ أبو هوش: "فمن يدري يكون غدا؟ أم يا ترى سيكون أبكر؟" وهو بذلك قد كسر وزن بحر الكامل في مطلع البيت فقد بدأ بتفعيلة "مُفَاعِلُنْ" وكان يجدر به أن يبدأ بتفعيلة بحر الكامل "مُتَفَاعِلُنْ"، ولذلك كان من الممكن له أن يقول: "فَلَعْلَهُ يأتي غداً وَلَعْلَهُ سيجيء أبكر" ليحافظ على وزن بحر الكامل ويكون وزن البيت على (مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ).
- f. وفي السطر الأخير من المقطع السادس يقول المترجم: "لا تمنح الوطن الجميل ولو منحوك هذا الكون سهلاً"، وهذا البيت مكسور وكان بإمكانه أن يقول مثلاً: "لا لا تبع وطن الجود ولو بمال الكون كلاً"، ليستقيم الوزن على بحر الكامل ويكون وزن البيت على (مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ/مُتَفَاعِلُنْ).
2. يؤخذ على ترجمة الأستاذ المترجم منذر أبو هوش أنها لم تستوعب المقاطع العشرة من النشيد الوطني إذ توقفت عند نهاية المقطع السابع وتركت ثلاثة مقاطع بلا ترجمة. أو لربما لم تنشر ترجمته للمقاطع الثلاثة الأخيرة الأمر الذي جعلنا نرى الترجمة ناقصة.
3. كانت هناك بعض الأفكار الناقصة في الترجمة، ويمكن أن نذكر منها أن المترجم في المقطع الأول لم يعبر عن أن دوام خفقان الراية في السماء مرتبط بدوام وجودنا، واكتفى بالتعبير عن استمرارية علو الراية وارتفاعها وبقائها بقوله "سوف تبقى شعلة حمراء من غير انطفاء" بيد أن الشاعر رسم صورة شعرية يؤكد فيها ارتباط علو الراية بحياة آخر فرد في المجتمع، وذلك عندما عبر عن ذلك بقوله إن شعلة الراية لن تُخمد ما دام هناك دخانٌ يتصاعد من مواقفنا، أي ما دام هناك طعام يهوى على مواقفنا في إشارة إلى استمرارية الحياة في آخر فردٍ من أفراد المجتمع.
4. وقع المترجم في البيت الثاني من المقطع الثاني في منزلق النظائر المخادعة، إذ ترجم كلمة Celal على أنها "جلال" العربية لتطابقهما في اللفظ، والحقيقة أننا وكما ذكرنا أعلاه في قائمة الكلمات العربية الواردة في النشيد الوطني التركي أن من معاني كلمة Celal التركية الغضب والاحتداد، كما ورد في معجم مجمع اللغة التركية، وليس هذا معنى كلمة "جلال" العربية، إذ تعني في اللغة العربية عظم

القدر¹¹. وقد كان المعنى الذي يريد أرسوي أن يُعَبَّر عنه هو أن شكل الهلال يوحي بأنّه عابس، وذلك بسبب انحناء كل طرف من أطرافه باتجاه الآخر وانغلاقهما في وجه الناظر إليهما، فشَبَّهه الشاعر بالعزير العابس المُمْتَنِع ودعاه إلى أن يبتسم في وجه الشعب الذي يحبه ويفتديه، وأن يكفّ عن العبوس وعن الاحتداد والغضب، ولم يكن المقام مقام وصفه بالعظمة وعلو القدر حتى ولو كانت كلمة Celal تحتل هذا المعنى كذلك في التركية، ودليل ذلك ما ورد في البيت الذي يليه والذي يخاطب فيه الهلال قائلا "إن لم تبتسم لنا فإننا لن نسامحك فيما أرقناه من أهلك من دماء" وهو عتاب حبيبٍ لحبيب، وخطاب قريبٍ لقريب، لا ينبغي أن تتغصه كلمات التبجيل والتوقير والإجلال.

5. يُحَسَّبُ للمترجم الأستاذ منذر أبو هوش أن لديه روح شاعر، قد استطاع أن يصوغ أبياتاً مؤثرة وجميلة، والجمال والتأثير هما غاية الشعر، فعندما تقرأ المقطع الثالث مثلاً تشعر بذائقة المترجم الشعرية وسليقته العربية، ومما يميز هذا المقطع أيضاً، ويجعله أكثر جمالا أن المترجم التزم فيه ببحر الكامل ولم يبرحه إلى بحر الرمل كما فعل في مقاطع أخرى راح فيها بين البحرين، وقد قال المترجم في المقطع الثالث:

قد عشتُ حُرّاً منذُ كانَ الكونُ، حُرّاً لا أزال،

عجباً لمعنوه يُصدّق أن تُقَيِّدني سلاسلُ أو جبال،

أنا مثلُ سيلٍ هادرٍ دفعَ السُدودَ إلى نهاياتِ الرّوال،

دوماً أفيضُ فأملأُ الأرجاء أقتحمُ الجبال.

ثانياً: ملحوظات حول محاولة الأستاذ يعقوب جايماز أوغلو:

يمكننا أن ندرج ملحوظاتنا المتعلقة بمحاولة الأستاذ يعقوب جايماز أوغلو لترجمة النشيد الوطني التركي في النقاط التالية:

1. من الواضح أن المترجم كان على وعي كبير بمراد الشاعر، وأنّه قد فهم ما كتبه الشاعر وأدرك ما وراء الكلمات والعبارات، ولا شك أن كون المترجم تركيا قد لعب دوراً في رفع مستوى الفهم لكلمات النشيد الوطني التركي سواء على مستوى اللغة أو على مستوى الثقافة.
2. اجتهد المترجم عندما عبّر عن أول عبارة في النشيد الوطني وهي Korkma والتي تعني "لا تخف" عندما عبّر عنها بعبارة "لا تحزن"، ونعتقد أنه فعل هذا متأثراً بمن¹² يفسر بدء النشيد بهذه الطريقة بأن فيها إشارة إلى قول نبيّنا عليه الصلاة والسلام لصاحبه أبي بكر الصديق رضي الله عنه في غار ثور "لا تحزن إنّ الله معنا"، والحقيقة أننا نرى أن هذا التصرف في الترجمة يتجاوز صلاحيات المترجم، إذ لم يذكر الشاعر بنفسه أنّ ما دفعه إلى استخدام هذه البداية للنشيد هو حادثة غار ثور. وإذا نظرنا إلى السياق التاريخي وإلى سياق الأبيات الشعرية وجدنا أن ترجمة بداية النشيد كما هي "لا

¹¹ el-Mucem 'ül-Vasit. C. 1, S. 131.

¹² Safi; "İstiklal Marşı'nın Yazılış Amacına Uygun Olarak Açıklaması", S. 5.

تُخَفَّ "أولى من إعمال الاجتهاد، فالمقام مقام مقاومة وحرب، وكَرٍ وفَرٍ، وكان المحتل ما يزال يحتلّ جزءاً من غرب البلاد، وما تزال المقاومة على أشدها، وسياق الأبيات الشعرية سياق دفع للناس إلى ساحات الوغى، وتشجيع لهم على مقارعة العدو، فكان من المناسب أن ينهاتهم عن الخوف، ويشحنهم بالشجاعة، ولذلك نرى أن بدء النشيد بعبارة "لا تخف" أولى وأحلى.

3. لم يلتزم المترجم بأوزان العروض، ولم يترجم الشعر شعراً بل كانت ترجمته نثراً مُزَيَّناً بقوافي مسجوعة، كانت تُلجئُه أحياناً إلى اختيار كلماتٍ لا تتناسب دائماً مع ما سبقها من كلمات. ومن أمثلة ذلك:

a. قوله "أنت ابن الشهيد لا تؤذ الأجداد واركُنْ" فقد استخدم كلمة "واركن" للمحافظة على القافية

مع عدم مناسبتها للسياق وعدم تعبيرها عن شيء ورد في النصّ المترجم.

b. قوله: "فهو عمادٌ ديني يتخذُ في وطني بالجلاء" فقد استخدم كلمة "بالجلاء" للمحافظة على القافية بالرغم من غرابيتها على النصّ، وإن كان يقصد من هذه الكلمة معنى: "بوضوح" فقد كان ينبغي أن يقول "بجلاء" مجردة من "أل" التعريف، ولكّنها محاولة من المترجم لمحاكاة ما ورد من قافية في الأبيات السابقة (العلاء/الأعداء/الدعاء) حتى ولو كان هذا على حساب المعنى والتناسق بين الكلمة والسياق.

4. وقع المترجم في منزلق النظائر المخادعة عندما عبّر عن كلمة şafak التركية بكلمة "شفق" العربية لتطابقهما في اللفظ، والحقيقة أن الشفق (şafak) في التركية هو النور الذي يظهر قبل شروق الشمس بقليل كما ورد في معجم مجمع اللغة التركية¹³ وكما بيّناه في قائمة الكلمات العربية الواردة في النشيد الوطني التركي، أما الشفق في العربية فهو حُمرة تظهر في الأفق حيث تغرب الشمس، وتستمر من الغروب إلى قبيل العشاء تقريباً¹⁴، ولذلك فإنه لا يصلح التعبير عن كلمة şafak التركية بكلمة "شفق" العربية، وذلك لأن في الأولى معنى ميلاد النور وانبعاث الضياء، وهو الذي قصده الشاعر فالمقام مقام تبشير للشعب الذي كان في كفاح وطني ضد المحتل، وهو مقام رفع للهمم، وشجّل للعزائم، وتبشير باقتراب الفرج، لذلك كان من المناسب أن يُقال إن الراية وهي رمز الاستقلال تخفق في أنوار ميلاد الشمس، وتمام الضياء. أما كلمة شفق العربية فهي تصلح للحديث عن غروب الشمس وأزوف رحيلها، واقتراب هبوط الليل، وإطالة القمر، وكذلك وردت هذه الكلمة في آيات الذكر الحكيم، قال الله تعالى في سورة الانشقاق: "فَلَا أَقْبِمُ بِالشَّفَقِ (16) وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ (17) وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ". ويقول الشاعر خليل مطران في "قصيدة المساء" واصفاً وقت الغروب مستخدماً كلمة "شفق" في سياقها العربي:

وَالدَّمْعُ مِنْ جَفْنِي يَسِيلُ مُشْعَشَعاً بِسَنَى الشُّعَاعِ الْغَارِبِ الْمُرْتَانِي

وَالشَّمْسُ فِي شَفَقٍ يَسِيلُ نُصَارُهُ فَوْقَ الْعَقِيبِ عَلَى ذُرَى سَوْدَاءِ

مَرَّتْ خِلَالَ عَمَامَتَيْنِ تَحْدَرُ وَتَقَطَّرُتْ كَالدَّمْعَةِ الْحَمْرَاءِ

فَكَأَنَّ آخِرَ دَمْعَةٍ لِلْكَوْنِ قَدْ مُزِجَتْ بِآخِرِ أَدْمُعِي لِإِرْتَانِي

وَكَاثْنِي أَنَسْتُ يَوْمِي زَانِلاً فَرَأَيْتُ فِي الْمِرْآةِ كَيْفَ مَسَائِي

¹³ Türk Dil Kurumu.

¹⁴ el-Mucem 'ül-Vasit. C. 1, S. 487.

5. وقع المترجم في البيت الثاني من المقطع الثاني في منزلق النظائر المخادعة، إذ ترجم كلمة Celal على أنها "جلال" العربية لظابقهما في اللفظ، والحقيقة أننا ذكرنا أعلاه في قائمة الكلمات العربية الواردة في النشيد الوطني التركي أن من معاني كلمة Celal التركية الغضب والاحتداد، كما ورد في معجم مجمع اللغة التركية، وليس هذا معنى كلمة "جلال" العربية، إذ تعني في اللغة العربية عظم القدر¹⁵. وقد كان المعنى الذي يريد أرصوي أن يُعبر عنه هو أن شكل الهلال يوحي بأنّه عابس، وذلك بسبب انحناء كل طرف من أطرافه باتجاه الآخر وانغلاقهما في وجه الناظر إليهما، فشبهه الشاعر بالعزير العابس المُتمنّع ودعا إلى أن يبتسم في وجه الشعب الذي يحبه ويفتديه، وأن يكفّ عن العيوس وعن الاحتداد والغضب، ولم يكن المقام مقام وصفه بالعظمة وعلوّ القدر حتى ولو كانت كلمة Celal تحتمل هذا المعنى كذلك في التركية، ودليل ذلك ما ورد في البيت الذي يليه والذي يخاطب فيه الهلال قائلا "إن لم تبتسم لنا فإننا لن نسامحك فيما أرقناه من دماء" وهو عتاب حبيبٍ لحبيب، وخطاب قريب لقرّيب، لا ينبغي أن تتغصه كلمات التبجيل والتوقير والإجلال.
6. في البيت الأخير من المقطع الرابع يقول المترجم: "تلك الحضارة التي ما هي إلا وحشٌ وحيدٌ الناب"، والحقيقة أن المقصود غير مفهوم من هذه الجملة العربية، فهل وصفت الوحش بكونه وحيد الناب جاء للتحذير من شكله المُرعب، أو إنّ المعنى هو أنّ مِلّة الأعداء واحدة تكالبت على أمتنا، أم ما هو المقصود بالضبط؟ إذا رجعنا إلى النص الأصلي وجدنا أن الشاعر يقول فيه: "إن هذه التي يسمونها حضارة ما هي إلا وحش لم يبق له سوى سنّ واحدة"، وقد شرح الأستاذ إحسان صافي هذا البيت بقوله: "إنهم (أي الأعداء) وحش ولكن لم يبق له سوى سنّ واحدة، لن يستطيعوا أن يضررونا بشيء، فكما أنّ الوحش الذي تساقطت أسنانه أي تقدّم به العمر كثيرا، وضعف ووهن، كما أنّ وحشا كهذا لا يستطيع أن ينقض على عنق فريسته، ولا أن يصطادها، فإن أعداءنا كذلك لن يستطيعوا أن يلحقوا الضرر باستقلالنا وإنقاذنا لوطننا"¹⁶، نقول: إن ما عبّر عنه المترجم لا يفهم المتلقي هذا المعنى الذي أراد الشاعر التعبير عنه، بل يضعه أمام احتمالات تأويل عديدة تُثني عن محاولة الفهم وتدعوه إلى تجاوز البيت إلى الذي يليه دون رسم صورة واضحة في الذهن عما أراده الشاعر.

ثالثا: ملحوظات حول محاولة الدكتور جمال مختار:

لا بدّ في بادئ الأمر أن نقدر جهد الدكتور جمال مختار لأنه - فيما نعلم - صاحب أول محاولة جادة لترجمة النشيد الوطني التركي، فقد نُشرت هذه الترجمة في العدد 3 من مجلة كلية الإلهيات في جامعة مرمرة سنة 1985، ويمكننا ذكر الملحوظات التالية فيما يتعلق بهذه المحاولة وذلك من خلال النقاط التالية:

1. من الناحية العروضية، لم يلتزم المترجم ببحر من بحور الشعر، ولم تكن ترجمته للنشيد شعرا بل كانت نثرا مُنسقا على نحو يُشبه الشعر، إلا أنه حرص على تضمين ترجمته شيئا من السجع كما في قوله في نهايات سطره النثرية (كرىما/كظيما)، (فولاذ/ملاذ)، (عاوية/خاوية)، (المكين/دفين) وغير ذلك.

¹⁵ el-Mucem 'ül-Vasit. C. 1, S. 131.

¹⁶ Safi; "İstiklal Marşı'nın Yazılış Amacına Uygun Olarak Açıklaması", S. 15.

2. وقع في مشكلة الترجمة الحرفية التي لا يسهل فهمها في لغة الهدف، ومن أمثلة ذلك ما يلي:
- a. قوله في المقطع الأول: "ما لم تخدم النار المتقدة في آخر موقف في وطني" فقد كانت ترجمته هنا حرفية، وذلك أنَّ الشاعر عاكف أرصوي ذكر في شعره أن الراية لُنْ تَنكَّس وأن شعلتها لن تُخدم ما دام هناك في الوطن دارٌ يُطهى فيها الطعام ويتصاعد الدخان من مواقدِها، وهو يقصد بذلك، ما دام فينا إنسانٌ على قيد الحياة، أو ما دام فينا قلبٌ ينبض.
- b. قوله في المقطع الخامس: "اجعل صدرك عائقاً وأوقف العدوان الأثيم"، ولو قال: "تصدى صدرك للعدوان" لكان منطقة عربياً أكثر.
3. استخدم بعض المتلازمات اللفظية الغربية على المنطق العربي ومن أمثلة ذلك:
- a. استخدامه في المقطع الأول تعبير "تخفت الأرقام" وهو استخدام غير مألوف في اللغة العربية¹⁷.
- b. في المقطع الثاني استخدم تعبير "ألق بسمّة" وهذا تعبير لا يستخدمه العرب في العادة¹⁸، والحقيقة أن الاستخدام المألوف هو قولنا "تَبَسَّمَ" أو "جُدْ بِبِسْمَةٍ" مثلاً.
- c. استخدامه في المقطع التاسع كلمة "الجريد" صفةً لكلمة الروح إذ قال: "الروح الجريد"، فوصف الجريد لا يتصل بالروح عادة¹⁹، وإذا اتصل كان عليه أن يأتي على صيغة المؤنث ليطابق الموصوف، إلا أن المترجم فضّل - فيما يبدو لنا - أن يصف المؤنث بالذكر لكي يحافظ على سجع سطره.
- d. استخدامه في المقطع التاسع كلمة "المديد" صفةً للعرش، ويبدو أن المترجم استخدم هذه الكلمة للحفاظ على سجع سطور المقطع، وليته استخدم كلمة "المجيد" مثلاً فهي تحافظ على قافيته من ناحية وهي صفة وُصِفَ بها العرش في القرآن الكريم في سورة البروج "ذو العرش المجيد (15)".
- e. وصفه القوم بكلمة "صميم" في المقطع العاشر إذ قال: "ولن يُقضى على قومي العريق الصّميم" وهذه الصفة غريبة على هذا الموصوف، ولا يستخدمها العرب في متلازمتهم اللفظية²⁰.
- f. في المقطع السادس وصف "الكنه" بكلمة "مكن" فقال الكنه المكين، والحقيقة أن العرب لم تألف اقتران هذه الصفة بذلك الموصوف²¹.
4. وقع المترجم في البيت الثاني من المقطع الثاني في منزلق النظائر المخادعة، إذ ترجم كلمة Celal على أنها "جلال" العربية لتطابقهما في اللفظ، والحقيقة أننا وكما ذكرنا أعلاه في قائمة الكلمات العربية الواردة في النشيد الوطني التركي أن من معاني كلمة Celal التركية الغضب والاحتداد، كما ورد في

¹⁷ عند البحث عن تعبير "تخفت الأرقام" في محرك كوكل لا تخرج نتيجة واحدة (تاريخ البحث: 10 أيلول 2021)
¹⁸ عند البحث عن تعبير "ألق بسمّة" في محرك كوكل هكذا بين هلالين " " لا تخرج سوى 17 نتيجة، معظمها وقت فعلاً مضارعا مجزوماً من لُقي يُلقى، وليس منها سوى اثنتين وقعت فعل أمر من فعل ألقى يُلقى، ولا شك أن ورود هذا التعبير مرتين فقط في المحرك يعني عدم استخدامه لدى العرب. (تاريخ البحث: 10 أيلول 2021)

¹⁹ عند البحث عن تعبير "الروح الجريد" في محرك كوكل لا تخرج نتيجة واحدة تشبهها في الاستخدام (تاريخ البحث: 10 أيلول 2021)
²⁰ عند البحث عن تعبير "قوم صميم" في محرك كوكل لا تخرج نتيجة واحدة تشبه في استخدامها السياق الذي جاء به المترجم (تاريخ البحث: 10 أيلول 2021)

²¹ عند البحث عن تعبير "الكنه المكين" في محرك كوكل لا تخرج سوى نتيجة واحدة وردت في سياق ترجمة لنص أجنبي (تاريخ البحث: 10 أيلول 2021)

معجم مجمع اللغة التركية، وليس هذا معنى كلمة "جلال" العربية، إذ تعني في اللغة العربية عِظَم القدر²². وقد كان المعنى الذي يريد أرسوي أن يُعَبِّر عنه هو أن شكل الهلال يوحي بأنّه عابس، وذلك بسبب انحناء كل طرف من أطرافه باتجاه الآخر وانغلاقهما في وجه الناظر إليهما، فشَبَّه الشاعر بالعزیز العابس المَتمَنِّع ودعاه إلى أن يبتسم في وجه الشعب الذي يحبه ويفنديه، وأن يكفّ عن العبوس وعن الاحتداد والغضب، ولم يكن المقام مقام وصفه بالعظمة وعلو القدر حتى ولو كانت كلمة Celal تحتل هذا المعنى كذلك في التركية، ودليل ذلك ما ورد في البيت الذي يليه والذي يخاطب فيه الهلال قائلا "إن لم تبتسم لنا فإننا لن نسامحك فيما أرقناه من أجلك من دماء" وهو عتاب حبيب لحبيب، وخطاب قريب لقريب، لا ينبغي أن تنغصه كلمات التبجيل والتوقير والإجلال. كما إن المترجم في تقديرنا في هذا المقام لم يُوقِّق باستخدامه كلمة "الجبروت" وقد كان يسهو أن يستخدم كلمة "القسوة" مثلاً.

مشروع ترجمة النشيد الوطني إلى العربية

بعد التمهيد الذي عرضناه في بداية هذه الورقة، وبعد إبداننا رأينا فيما يتعلق بمحاولات ترجمة النشيد الوطني التركي، وتوصلنا إلى نتيجة أن أيًا من هذه المحاولات لا يرقى على سَلَم الجودة ليلبغ مستوى يليق بنشيد اختاره الشعب التركي ليكون نشيدا وطنيا لهم، وعنوانا لاستقلالهم وكفاحهم، بعد هذا كله يتبادرُ إلى أذهاننا سؤالٌ وجيه: لماذا لا تقوم الجهات الرسمية التركية باستكتاب شعراء عرب مبدعين ضمن مشروع قد يكون على شكل مسابقة، أو في صورة مؤتمر دولي، أو برنامج تلفزيوني على قناة TRT الناطقة بالعربية، أو بأي طريقة مناسبة أخرى، خاصة وأن هناك حبًا كبيرًا لدى الشعوب العربية لأشعائهم الأتراك، سيدفع شعراءهم للتنافس في كتابة شعر يليق بالنشيد الوطني التركي. وفي هذا السياق بدأنا بمبادرة أثناء كتابتنا هذه الورقة البحثية إذ تواصلنا مع مجموعة من الشعراء العرب، وشرحنا لهم مضمون المقطع الأول من مقاطع النشيد الوطني التركي، ورجوناهم أن يترجموه إلى العربية لأضمين هذه الورقة ما وصلني من محاولات الشعرية حتى الآن، لعلها تكون مُنطَلَقًا إلى مشروع كبير ينتج عنه نشيد وطني تركي مصوغٌ بلغة عربية مؤثرة وجزلة. والآن سنورد أدناه هذه المحاولات مزينة بأسماء أصحابها:

أولاً: محاولة الشاعر الأردني الدكتور أيمن العتوم

أرسل إلينا الشاعر والأديب الأردني الدكتور أيمن العتوم ترجمة للمقطعين الأول والثاني وقد نظم الترجمة على بحر الرَّمَل فقال:

كُنْ شجاعاً؛ رايتي تَخْفُقُ حَمَراءُ الإِبَاءِ
شُعْلَةُ الإيمان، قُلْ لي: كَيْفَ يَغْرُوها اِنْطِفاء؟!
إنّها كَوَكْبُنا السَّاطِعُ في عَالِي السَّمَاءِ
وَسَبَقِي رَمَزَنَا الخالدِ مَصْبُوعُ الدِّمَاءِ

²² el-Mucem 'ül-Yasit. C. 1, S. 131.

يا هلا لا جنت بالسَّعدِ فَمَنْ أَبْكَاكَ عَيْنَا؟!
نَحْنُ شَعْبُ بَطْلٍ، فَاضْحَكْ... فَإِنَّا إِن مَضَيْنَا
سَوْفَ نَرُوي بِدِمَانَا ثُرْبَكَ الْغَالِي عَلَيْنَا
وَنَرَى اسْتِقْلَالَنَا وَعَدًّا وَإِنَّا قَدْ وَفَيْنَا

ثانيا: محاولة الشاعر السوري المنبجي محمد الإبراهيم

أرسل إلينا الشاعر والأديب السوري الأستاذ محمد الإبراهيم نموذجين اثنين لترجمة المقطع الأول وقد نظمهما
على بحر الكامل فقال:
النموذج الأول:

لن تنطفي راياتنا الحمراء نَسُدْ	يخ في السماء فلا تخف، كُنْ واثقا
لن تنطفي مادام آخر مَوْقِدِ	في موطني بالنار يشدو خافقا
هي لي ستلمع دائما ولأمتي	نجما يُنير دجى الليالي باسقا
هي لي أنا ولأمتي لا غيرنا	ستظل ما عشنا شعاعا بارقا

النموذج الثاني:

لن تنطفي راياتنا الحمراء، تخفق في السماء فلا تخف
مادام آخر مَوْقِدِ في موطني بالحب يلهب والشَّعْفُ.
هي لي ستلمع دائما، ولأمتي نجما يطل على الشَّرْفُ.
هي لي أنا ولأمتي لا غيرنا رمز البطولة والشَّرْفُ.

الخلاصة

يَبَيِّنُ لنا ممَّا سبق أن المحاولات التي سعى أصحابها فيها إلى ترجمة النشيد الوطني التركي إلى العربية هي محاولات محدودة ومشاريع شخصية يُقدَّرُ جهدُ أصحابها ويشكر، إلا أنَّ أيًّا منها - في رأينا - لا يرقى ليكون ترجمة لنشيدٍ له من الأهمية والقدر ما للنشيد الوطني التركي. وقد كانت أبرز محاولات ترجمة النشيد الوطني التركي هي محاولة الأستاذ منذر أبو هوش، ومحاولة الأستاذ يعقوب جايماز أوغلو ومحاولة الدكتور جمال مختار، وقد تميزت محاولة "أبو هوش" بالتزامها بالأوزان العروضية، وإن كان المترجم قد راوح بين تفعيلتي بحري الكامل والرمل في ترجمته ولم يلتزم ببحر عروضي واحد، وقد ذكرنا في الدراسة نماذج على ذلك وقدمنا بدائل تجعل هذه المحاولة أكثر التزاما بالأصول العروضية في كتابة الشعر، كما أنَّ من المآخذ التي تحسب على هذه المحاولة أنها لم تترجم المقاطع العشرة للنشيد وانتهت مع نهاية المقطع السابع منه. ومن ناحية أخرى فإن المترجم وقع في منزلق النظائر المخادعة في بعض مواضع شعره كما هو الحال في ترجمة لكلمة "جلال" التركية بكلمة "جلال" العربية. أما محاولة "جايماز أوغلو" فقد تميزت باستيعاب المترجم لمقاصد الشاعر وبفهمه للبعد الثقافي والتاريخي الباعث على كتابة النشيد، ولعل كون الشاعر تركيا في الأصل قد ساعده

في تحقق هذا الاستيعاب وذلك الفهم، إلا أن جايماز أو غلو لم يترجم الشعر شعرا، فقد كانت ترجمته نثرا مزجيا بنهايات مسجوعة، مصفوفة سطوره على نحو يشبه الشعر، وليس بشعر، فهو لا يستقيم على وزن عروضي، بل إن حرص المترجم على استخدام السجع جعله يستخدم كلمات لا تنتمي إلى السياق، ولا يوجد لها مسوغ في النص المترجم. ومن ناحية أخرى فإن جايماز أو غلو قد وقع في منزلق النظائر المخادعة إذ اعتبر أن "الشفق" في التركية هو "الشفق" في العربية، وكذلك الحال فيما يتعلق بكلمة "جلال". نضيف إلى ذلك أن المترجم نقل بعض الصور الشعرية من التركية إلى العربية كما هي، دون البحث عن شبيه لها في لغة الهدف، فكانت النتيجة أن استخدم صورا لا يمكن للعربي أن يفهمها كما وقع في قوله "تلك الحضارة التي ما هي إلا وحشٌ وحيدٌ الناب"، على سبيل المثال لا الحصر. وأخيرا وفيما يتعلق بترجمة الدكتور جمال مختار فهي ترجمة تميزت بكونها الأولى زمانيا، ولكنها ومع ذلك كانت ترجمة نثرية للشعر، لا تستقيم على وزن عروضي، وكان المترجم يُنهي سطوره فيها بنهايات مسجوعة متكلفة في كثير من الأحيان، لا تتناسب مع السياق ولا تعكس ما ورد في النص المترجم، كما أن ترجمة الدكتور مختار يشوبها في كثير من المواضع عيوب الترجمة الحرفية، التي تُنتج جملا مخلصة للنص الأصلي، ولكنها غير مفهومة ولا مفيدة، وقد فاجأنا المترجم بملاحظات لفظية غير مألوفة عند العرب في محاولته لتزيين جملته ورفع مستواها الأدبي. وأخيرا فإن الدكتور مختار لم يسلم مما وقع فيه المترجمان الأخران إذ وقع في منزلق النظائر المخادعة كما هو الحال في ترجمة لكلمة "جلال". وبالتالي فإن جل هذه الترجمات كان نثرًا مُجَرَّدًا من عامل الإيقاع الشعري الذي يلعب دورا كبيرا في إسكاب النص القدرة على التأثير وتحريك المشاعر، كما أن محاولات الترجمة النثرية كانت تحاول أن تنتهي سطورها بقوافي مسجوعة أَلجأتها في كثير من الحالات إلى استخدام كلمات بعيدة عن روح النص وعن سياقه. وقد تراوحت محاولات الترجمة بين الترجمة الحرة الإبداعية والترجمة الحرفية الريبية، فكان النتاج في كثير من الأحوال سطورا ليست قادرة على الإخبار والإعلام ولا على التأثير والإمتاع. وحتى يكون ما مارسناه في هذه المقالة نقداً ببناءً فإننا قدّمنا بدائل شعرية لمواطن الخلل العروضي فيما تُرجم شعرا، ثم خطونا خطوة أخرى في ذات الطريق إذ استكنا مجموعة من الشعراء المبدعين شعرا يترجم المقطع الأول من النشيد الوطني التركي، لكي نقدّم نماذج مضيئة قد تغري المسؤولين في تركيا إلى عقد مسابقة بين الشعراء العرب للحصول على أفضل ترجمة شعرية للنشيد الوطني التركي، ثم اعتماده رسميا من قبل الجهات الرسمية التركية. والحقيقة أن النشيد الوطني التركي يعني العالم العربي من أكثر من جهة، فهو من ناحية يحوي من الكلمات العربية ما يشكل أكثر من ربع كلمات النشيد، وقد أدرجنا هذه الكلمات في قائمة خاصة في هذه الدراسة وبيّنا معانيها حسب معجم مجمع اللغة التركية، وهو من ناحية أخرى شعرٌ لشاعر كان معروفا بقربه من العرب وقد عبّر عن هذا في أشعاره، والنشيد الوطني التركي يحوي قيما دينية ووطنية يشترك فيها جُلّ أبناء الشعوب العربية مع أشقائهم أبناء الشعب التركي. ومن أجل كل ذلك كان من الجدير بنا أن نلفت الانتباه إلى ضرورة الاهتمام بمحاولات الترجمة لهذا النشيد وضرورة بناء آلية نقدٍ وتطوير لها حتى تنتج لنا في نهاية الأمر ما يليق بشعر يحمل وصف "نشيد الاستقلال الوطني".

Kaynakça

- Arabic Translators International, <https://www.atinternational.org/forums/showthread.php?t=152>, (Erişim Tarihi: 10.09.2021)
- Berman, Antoine; *et-Terceme ve 'l-Harf ev Mekamü 'l-Bu 'd, trc. İzzü 'd-Din el-Hattabi, el-Munazzamatü 'l-Arabîyyetü li 'l-Terceme*, 1. Baskı, Beyrut, 2010.
- Çağbayır, Yaşar; *Bayrak Mücadelemiz ve İstiklal Marşı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2009.
- Çetin, Nurullah; *İstiklal Marşı'mızı Anlamak*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 21, 2 (2014) 25-92.
- el-Mucem 'ül-Vasit. Mektebet 'üş-Şürük ed-Devliyye*, 2004.
- Haccar, Bessam; *Medihü 'l-Hiyane*. El-Merkezü's-Sekafîyyü'l-Arabi, 1997.
- Hamri, Hüseyin; *el-Lügatü 'l-Uhra Beyne 'l-Tercemeti ve 'l-Edeb*.
- Muhtar, Cemal; *"Neşidul İstiklal"*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1985, Sy. 3, S.14-18.
- Munis, Habib; *El-vahidü 'l-Mute'addid en-Nassü 'l-Edebi Beyne 'l-Terceme ve 'l-Tarib*. El-Garb Yayınevi, 2005.
- Safi, İhsan; *İstiklal Marşı'nın Yazılış Amacına Uygun Olarak Açıklaması*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi TÜRKDED-2, Haziran 2021, 1-34.
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.09.2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/ar/independencemarch/>, (Erişim Tarihi: 10.09.2021)

التطبيقات التربوية المستخلصة من فكر محمد عاكف أرسوي

Educational Applications Extracted From The Thought of Mehmet Akif Ersoy

Doç. Dr. Mahmud Kaddum

Bartın University, Faculty of Literature

Bartın/Turkiye

E-mail: mkaddum@bartin.edu.tr

Abstract

The current research aims to identify the educational applications inspired by the thought of Muhammad Akef Ersoy, and in order to achieve the goal, it was necessary to answer the basic question of the research, which is:

What are the educational applications of Muhammad Akif Ersoy?

The research found seven educational applications that resulted from the thought of the late Muhammad Akef Ersoy, which are:

- The first application: love of the Qur'an and its sciences
- The second application: attachment to the prophet hadith and its transmission,
- The third application: knowledge of the correct belief and its defense.
- The fourth application: learning Arabic language and culture:
- The fifth application: the advocacy activity,
- The sixth application: the proud personality,
- The seventh application: the good example.

Keywords: Educational Applications, Literature By Muhammad Akef Ersoy, Role Model, The Poetry "Safahat".

مقدمة:

إن مفكراً إسلامياً كبيراً مثل محمد عاكف أرصوي، وآثاره الفكرية الكبرى في الأمة الإسلامية عامة والتركية خاصة، وما عايشه من حياة المجاهدين بالفكر والقلم، وحكمة رب العالمين في خلقه في ذلك التوقيت العجيب من عمر الأمة، لجدير بالبحث والنظر في آثاره الحياتية لاستخراج تطبيقاتها التربوية التي يمكن أن تفيد الأجيال الحالية والقادمة من أبناء الأمة المتعطشة إلى هدي تربوي دعوي معتدل.

إن تناول التطبيقات التربوية المُستنبطة من فكر محمد عاكف بوصفه داعية ومصلحاً اجتماعياً وشاعراً وأديباً، كرس حياته لخدمة الإسلام والمسلمين، في فترة تعد من أحلك فترات التاريخ الإسلامي من أبرز ما يجب التوقف عنده عند دراسة هذا الشاعر.

لذلك يهدف البحث الحالي إلى الوقوف على التطبيقات التربوية المستوحاة من فكر محمد عاكف أرصوي، عبر الإجابة عن التساؤل الأساسي للبحث:

-ما التطبيقات التربوية عند محمد عاكف أرصوي؟

وقد توصل البحث إلى سبعة من التطبيقات التربوية التي تمخض عنها فكر الراحل محمد عاكف أرصوي وهي:

-التطبيق الأول: حب القرآن وعلومه.

التطبيق الثاني: التعلق بالحديث الشريف وتبليغه.

التطبيق الثالث: العلم بالعقيدة الصحيحة والدفاع عنها.

التطبيق الرابع: تعلم العربية لغة وثقافة.

التطبيق الخامس: النشاط الدعوي.

التطبيق السادس: الشخصية الأبية.

التطبيق السابع: القدوة الحسنة.

مشكلة البحث:

تتمثل مشكلة البحث في حاجة الأمة الماسة إلى تطبيقات تربوية نوعية قيمية إسلامية، وإلى قدوة تربوية دعوية يمكن استخلاصها من شخصية مؤثرة مثل عاكف.

وعليه يمكن إبراز مشكلة البحث الحالي في السؤال الآتي:

■ ما التطبيقات التربوية المستخلصة من فكر محمد عاكف أرصوي؟

أهداف البحث:

- وضع قائمة بأهم التطبيقات التربوية المستوحاة من حياة شاعر الإسلام محمد عاكف أرصوي.
- الكشف عن الأبعاد التي لم يتم تناولها في سيرة محمد عاكف ومسيرته وأعماله الأدبية.
- غرس بعض الجوانب التربوية لدى الشباب المسلم لاستنهاض هممهم وتوجيهها التوجيه الصحيح.

أهمية البحث: تكمن أهمية البحث الحالي في:

- الحاجة الملحة للرجوع إلى الأصول الإسلامية في الكتابات التربوية المعاصرة للظفر بمآثر عظماء الأمة والنهل منهم.
- لمحمد عاكف أرصوي آثار تربوية نفيسة، ومن الواجب الاستفادة منها.
- التوصل إلى قائمة بأهم التطبيقات التربوية المستوحاة من حياة شاعر الإسلام محمد عاكف أرصوي.

منهج البحث:

استخدم الباحث المنهج الوصفي لتحديد أهم التطبيقات التربوية عند عاكف.

حدود البحث:

يقتصر البحث على أهم التطبيقات التربوية المستوحاة من فكر محمد عاكف أرصوي فقط، ولا يتعداه إلى غيره من التطبيقات.

مصطلحات البحث:

-التطبيقات التربوية

-التطبيق في اللغة: قال الكوفي: "التطبيق: وضع الشيء على الشيء وجعله مطابقاً له، بحيث يصدق عليه"⁽¹⁾.

-التطبيقات في الاصطلاح: هي عبارة عن "مجموعة من المفاهيم والحقائق والمعارف والمبادئ والاتجاهات التي ينبغي على المتعلمين تطبيقها تطبيقاً عملياً، ووعياً ومعايشتها بطريقة تنمي قدراتهم على الأداء العملي بشكل جيد، وتساعدهم على تكوين السلوكيات والعادات والاتجاهات الحسنة، وتعمل على تنمية ميولهم وإشباع حاجاتهم بشكل إيجابي لتحقيق الشخصية المتكاملة للإنسان الصالح في ضوء التصور الإسلامي"⁽²⁾.

(¹) الكوفي، أيوب بن موسى الحسيني. كتاب الكليات. تحقيق: عدنان درويش ومحمد المصري. مؤسسة الرسالة. بيروت. ص105.

(²) أبو جلاله صبحي، أصول التربية بين الأصالة والمعاصرة. الكويت: مكتبة الفلاح. 2001م، ص19

-التطبيقات التربوية: عرفت التربية عند المسلمين بأنها: "رعاية نمو الإنسان في جوانبه الجسمية والعقلية والروحية والوجدانية والدينية والاجتماعية، وتوجيهها نحو الصلاح والوصول بها إلى الكمال"⁽³⁾. من خلال التعريفات اللغوية والاصطلاحية للتربية فإن الباحث يعني بالتطبيقات التربوية: الاستفادة العملية التي يمكن أن تمارس في الميدان التربوي، وذلك إما عن طريق الاستفادة من النص، أو الموقف، أو بالاستنباط منه؛ بهدف إنماء شخصية الفرد بصورة متوازنة ومتكاملة، لتشمل جميع جوانب الشخصية جسدياً واجتماعياً وجمالياً وروحياً وأخلاقياً وعقلياً ووجدانياً⁽⁴⁾.

ولكي تحقق التربية أهدافها ينبغي أن تعمل على تكوين الفرد النموذجي العارف المسؤول متخذة من القيم الدينية سبيلها إلى تحقيق الصحة الجسمية والعقلية والروحية للفرد، وتحقيق السلام والاطمئنان للمجتمع، وهذا هو ما يطلق عليه الأهداف العامة للتربية، التي يمكن بلورتها في جوانب متعددة منها: الاهتمام بالنشء جسمياً وعقلياً وروحياً، والربط بين التربية والعقيدة الإسلامية، والمزج بين الإعداد الديني والديني، إلى جانب مساهمة الجانب النظري في المعرفة للجانب العلمي في السلوك⁽⁵⁾.

إجراءات البحث: تتمثل إجراءات البحث في الآتي:

- الاطلاع على الأدبيات والبحوث العلمية المرتبطة بموضوع البحث.
- دراسة أعمال محمد عاكف أرصوي وخصوصاً ديوانه "صفحات" للتوصل إلى أهم التطبيقات التربوية في فكره.
- عرض النتائج وتحليلها والإجابة عن سؤال البحث.

الإطار النظري والدراسات السابقة:

1--محمد عاكف أرصوي: السيرة والمسيرة⁽⁶⁾:

وُلد محمد عاكف أرصوي Mehmet Âkif Ersoy عام 1290 هـ / 1873 م في حي "سري كوزل Sarıgül" في منطقة الفاتح في إسطنبول القديمة، ووالده محمد طاهر أفندي بن نور الدين آغا من أصل ألباني، ووالدته "أمينة شريفة هانم" أصلها من بخارى، وتوفي الشاعر في 27 ديسمبر 1936 م في مبنى "عمارة مصر" في منطقة "بي أوغلو Beyoğlu" في إسطنبول، وهو كاتب، وشاعر، وبيطري، وحافظ، وواعظ، ومترجم، ومدرس، ومؤلف "نشيد الاستقلال- النشيد الوطني التركي".

⁽³⁾ العربي الغساني، التربية في الإسلام، أهدافها، تعدد وسائلها، الرباط، المغرب، ص22.

⁽⁴⁾ رجائي عطية، على هامش المؤتمر العالمي للأزهر: في مواجهة المفاهيم المغلوطة، جريدة الأهرام، العدد 932، 24 من ذي القعدة، 16 من أغسطس 2017م.

⁽⁵⁾ إيمان محمد مبروك قطب، الإنسان والتربية من وجهة نظر ابن القيم: تطبيقات تربوية، مجلة جامعة المدينة العالمية، ع13، 2015، ص585.

⁽⁶⁾ ينظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، 1984 م، ص4-36. عبد الله العزب، شاعر الإسلام محمد عاكف أرصوي ومختارات من ديوانه الشعري "صفحات"، القاهرة: بروج للكتب، ط1، 2017، ص15-85، الظلال من "صفحات" للشاعر التركي الكبير محمد عاكف، نقله إلى العربية: إبراهيم صبري، الإسكندرية: كلية الآداب، جامعة الإسكندرية، دط، دت، ص7-26. رميساء بوزيك كانجي، أدم محمد علي حموية، نقد الواقع الإسلامي في شعر محمد عاكف أرصوي "في منبر الشليمانية" أنموذجاً- مجلة الرسالة، كلية معارف الوحي الإسلامي والعلوم الإنسانية، الجامعة الإسلامية العالمية. كوالامبور، المجلد 4، العدد 4، 2020، ص228-230.

أكمل محمد عاكف أرسوي دراسته الابتدائية والمتوسطة في منطقة الفاتح، وتعلم العربية على والده في أثناء ذلك، وكان متميزاً على أقرانه في اللغات التركية والعربية والفارسية والفرنسية، وبعد أن أتم دراسته الإعدادية؛ ألحقه والده بمدرسة "الإدارة الملكية"، وفي أثناء دراسته فيها؛ توفي والده، فترك أرسوي دراسته هناك، ودفعته رغبته في أن يكون صاحب عمل؛ إلى الالتحاق بمدرسة "الزراعة والبيطرة"، وهناك اهتم بالرياضات من مثل السباحة والفروسية والمصارعة، وفي العامين الأخيرين من دراسته أثر الشعر.

بدأ عمله مفتشاً عام 1895 م في وزارة الزراعة في إسطنبول، مما هباً له التجول في مناطق مختلفة من أراضي الدولة العثمانية وأوروبا، من مثل: الأناضول، والشام، والجزيرة العربية، ومصر، وألمانيا، وغيرها، وفي أثناء تجواله اقترب من القرويين، واطلع على مشاكل الشعب ومآسيه وما بثوه من شكوى، فانعكس ذلك كله على أشعاره التي صوّرت هذا البؤس في لوحات فنية واقعية.

وبدأ اسمه يصعد بقوة في الساحتين الأدبية والأكاديمية، لا سيّما بعد انضمامه في 1908 إلى جامعة إسطنبول أستاذاً للأدب العثماني، ومشاركته في إصدار مجلة "الصرط المستقيم"، التي نشر فيها معظم قصائد ديوانه الأول "صفحات" الصادر عام 1911.

كتب محمد عاكف أرسوي العديد من المقالات السياسية والأدبية في مجلته "الصرط المستقيم"، التي تغير اسمها فيما بعد إلى "سبيل الرشاد"، دافع خلالها عن حقوق شعبه وأمتة الإسلامية في العيش بحرية وكرامة وسلام، خاصة أنه لم يكن أمام مسلمي الأناضول بعد أن رأوا حجم مصيبة الاعتداء على حرمة أراضيهم غير العودة مجدداً لحمل السلاح والعمل لصد الحملات الصليبية الجديدة التي قادتها الدول الغربية، والتي سعت لاحتلال الأناضول، كما انتقد القومية التي شاعت في تركيا في ذلك الوقت، قائلاً: "يا جماعة المسلمين، أنتم لستم بعرب، ولا ترك، ولا بلقانيين، ولا أكراد، ولا قوقازيين، ولا شركس، أنتم فقط أفراد في أمة واحدة هي الأمة الإسلامية، وكلما حافظتم على إسلامكم فلن تفقدوا قومياتكم".

ترك محمد عاكف أرسوي الكثير من المؤلفات الشعرية والنثرية في الأدب التركي الحديث، وقد ترجم عدداً كبيراً منها، حيث قدّم للمكتبة الإنسانية الكثير من الترجمات المهمة باللغات العربية والتركية والفارسية والفرنسية، كما دَوّن العشرات من المقالات السياسية والأدبية في مجلات "الصرط المستقيم، سبيل الرشاد"، وأنجز دواوينه في سبعة أجزاء تحمل اسم "صفحات"، ولكل جزء عنوان خاص إلا الجزء الأول، الذي وضع عليه العنوان العام للكتاب:

الديوان الأول: حمل العنوان العام "صفحات"، وأصدره عام 1911.

الديوان الثاني: صدر عام 1912، بعنوان "في منبر السليمانية"، يصف فيه جامع السلطان سليمان القانوني، ويتحدث على لسان واعظ سائح.

الديوان الثالث: صدر عام 1913، وحمل عنوان "أصوات الحق"، وهو منظومات في معاني آيات من القرآن الكريم والأحاديث النبوية.

الديوان الرابع: صدر عام 1914، بعنوان "في منبر الفاتح"، ويبدع فيه منظومة في نحو 800 بيت من الشعر لوصف مسجد الفاتح.

الديوان الخامس: صدر عام 1917، بعنوان "خواطر"، ويشمل موضوعات مختلفة يرصد فيها مشاهداته خلال زيارته لألمانيا ومصر.

الديوان السادس: صدر عام 1919، بعنوان "عاصم"، وينظم فيه قصة طويلة في نحو 1200 بيت، بطلها شاب من الذين جاهدوا في الحرب الكبرى.

الديوان السابع: ويحمل عنوان "الظلال"، ألفه خلال إقامته في مصر، ونشره قبل وفاته بعامين، ويحتوي على أعماله خلال الفترة من عام 1919 حتى عام 1933.

لم يتحدث محمد عاكف عن نفسه طوال حياته، ولم يفكر فيها، وما ذلك إلا لأنه وهب نفسه لخدمة الإسلام والمسلمين، ومن ثم جاء أدبه درة ناصعة في سماء عالمنا الإسلامي، كما كان كفاحه شاهداً على إيمانه العميق دينه وأمه... حتى عندما حلت المصائب بالشعوب الإسلامية بعد الحرب العالمية الأولى، وتحقق لأعداء الأمة ما كانوا يحلمون به من الإطاحة بالخلافة وتقسيم البلدان الإسلامية فيما بينهم، والعمل على إحلال ثقافتهم ونظمهم الاجتماعية وغيرها، ليصرفوا المسلمين عن دينهم، كان محمد عاكف ينشد قصائده المؤثرة، التي جاءت طوفاناً على أعداء الأمة، فقد أثبت عاكف وجوده في الحركة الإسلامية التركية وسعى لإيقاظ روح الجهاد في المسلمين، فكان خطيب الثورة التركية وداعيتها الأول، ولكل هذا أحبه الشعب التركي وظهر هذا العشق عندما أُسِّس المجلس الوطني في أنقرة سنة 1920م؛ حيث تنافست المناطق الانتخابية على ترشيحه عنها، وانتهى الأمر بأن انتخبه أهالي مدينة "بوردر" (جنوبي غربي تركيا) لتمثيلهم في "المجلس الوطني الكبير" (7).

ظهرت فكرة كتابة النشيد الوطني بعد مرور نحو عام على تأسيس البرلمان يوم 23 أبريل/نيسان 1920، وإعلان الشعب التركي السيادة على الأرض التي أصبحت تعرف باسم تركيا. وبعدما حظيت الفكرة بالدعم، نظمت وزارة التعليم مسابقة لاختيار النشيد الوطني، وقدمت جائزة قدرها 500 ليرة تركية للفائز، وطلبت

الوزارة من المشاركين كتابة نشيد وطني للتعبير عن روح حرب الاستقلال التي بدأت يوم 19 مايو/أيار 1919، وتكللت بانتصار كبير يوم 9 سبتمبر/أيلول 1922، وتوجت بإعلان الجمهورية التركية يوم 29 أكتوبر/تشرين الأول 1923.

ورغم تقديم أكثر من 700 قصيدة للمسابقة، لم تجد الوزارة أيًا منها كفيلة بالتعبير عن مشاعر الأمة، حتى إن محمد عاكف لم يتقدم للمسابقة ذات الأبعاد المادية، لأنه يرى في كتابة نشيد الاستقلال واجباً وطنياً، وليس مكاسب مادية. فطلب وزير التعليم حينها حمد الله صبحي تانري أوفر "Hamdullah Suphi Tanrıöver" من عاكف الذي كان نائباً في البرلمان كتابة قصيدة لتكون نشيداً وطنياً (8).

(7) يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، 1984 م، ص 12.

(8) يُنظر: عبد الله العزب: شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي، ص 42-43.

نظم محمد عاكف نشيد الاستقلال في فترة من أحلك فترات الأمة التركية، حيث كان اليأس والاضطراب يخيمان على الجو العام التركي، فأعاد شاعرنا للأمة التركية عزيمتها، وأحيا أملها، وجدد نشاطها، بكتابة نشيد الاستقلال. وقد أقر "المجلس الوطني الكبير" في شهر مارس/آذار 1921 قصيدة محمد عاكف لتكون "نشيد الاستقلال".

وكان عاكف يقول دائماً: "إن هذا النشيد ليس لي، إنه ملك لهذه الأمة"، إضافة إلى أنه كان يدعو الله قائلاً: "رب لا تكتب على هذا الشعب كتابه نشيد وطني مرة ثانية".

تنقل عاكف بين تركيا العثمانية والجمهورية والبلقان وسورية ولبنان والجزيرة العربية، بالإضافة إلى مصر التي عاش فيها أكثر من 10 سنوات كونت مداده العربي وجعلته يبصر المشهد في تركيا من بعد فازداد تبصراً، وحين شعر بالمرض يشتد عليه في صيف 1936، قرر العودة إلى إسطنبول حيث توفي هناك يوم 27 ديسمبر/كانون الأول 1936.

كان عاكف يتميز بأخلاق حميدة وسلوك شخصي غاية في الطهر والعفة والشفافية. وشهد له أصدقاؤه وزملاؤه في العمل، بل كل معارفه من مؤيديه ومعارضيه بذلك، وامتدحوا سلوكه، واتفقوا على أنه صاحب أخلاق سامية ورجولة كاملة، وليس به أي ضعف نفسي بشري كالخوف والرياء والكذب. ويذكرون أنه طوال عمره الذي امتد قرابة 63 عاماً لم يصدر منه عيب أو قام بعمل مبتذل أو خسيس.

ولعل استقامته وأدبه وعفته كانت أسباباً في جذّة طبعه، خاصة مع أصدقائه ومحبيه، فكان من عادته أن يغضب من المقربين إليه إذا أخطأ أحد منهم معه، وكانت له في الوقت ذاته روح شفافة ومتسامحة ومحبوبة أيضاً. ومن ذلك ما قاله أحد أصدقائه المقربين: إنه كان كالبركان الثائر في ثورة غضبه، وكان حاد الطبع والمزاج، يغضب بسرعة، خاصة إذا كان محدثه يكذب عليه أو يناق أو يداهن، أو يجامل أكثر من اللازم. وكان العلماء والأدباء في عمر الشاعر في حيرة من أمره وفي دهشة تامة من شهرته، رغم بعده عن المناصب الوزارية، والسير في ركاب رجال الدولة، إن شخصيته وشدته في الحق وقوة أخلاقه وثباته على مبادئه جعلت معاصريه يتحدثون عنه، ويتقربون إليه، وهو الرجل الفقير⁽⁹⁾. وهذا ما جعله من أكبر الشخصيات المؤثرة في الحياة الفكرية التي يحتاجها واقع المسلمين ليتقربوا من آثاره التربوية ومواعظه الدعوية وتوازناته النفسية⁽¹⁰⁾.

كما أسهم محمد عاكف في المعارك الضارية التي أقامها الغرب لتقويض الخلافة الإسلامية، وتفتيت الأمة الإسلامية، من خلال اقتسام الدولة العثمانية التي كانت تعد آخر حصون الإسلام المنيع. فانبهرى للدفاع عن أمته الإسلامية، مكافئاً بالشعر تارة وكتابة المقالات الدينية والاجتماعية والأدبية تارات أخرى، ولم يقف عند حد الجهاد قولاً، وإنما شارك أيضاً بحمل السلاح في المعارك الحربية، تلك التي يعلو صوت المدفع فيها فوق كل صوت، في أثناء "حرب البلقان" و"معركة جناق قلعة" و"حرب الاستقلال".

(9) أشرف أبيب، محمد عاكف، المجلد الأول، 390.

(10) أحمد الصغير المرابي، (2002). أرواح خالدة في الأدب التركي، الشاعر محمد عاكف أرسوي نموذجاً، إسطنبول، تركيا. الطبعة الأولى، ص 44.

وكان محمد عاكف يكتب مقالاته بأسلوب سلس رصين، وكانت لغته غير معقدة يفهمها الأتراك جميعًا بسهولة ويسر في كل بلد وموطن يسكنه الأتراك. ومع كل هذه البساطة في الأسلوب، كانت تظهر في بعض مقالاته ثورة عارمة نتيجة روحه الشعاعية وشعوره الجياش وحساسيته الزائدة بالنسبة لوطنه وأمتة، فكان لكلماته تأثير عميق في الروح الإسلامية، وذلك لأن تكوينه الشخصي جعله لا يكتب الشعر لتسلية الجمهور، ولكن لشعور عميق بالأم الأمة الإسلامية وآمالها، لذا كان مفعول قصائده يبدأ بمجرد الانتهاء من سماعها، وهذا قمة التأثير النفسي والتربوي لأعماله في نفوس الناس، إضافة إلى أنه دليل على إخلاصه وصدقه فيما يكتب أو ينطق (11). وبهذا أصبح عاكف واحدًا من أكثر الشخصيات شهرة في الأدب التركي في جميع أنحاء العالم الإسلامي في أوائل القرن العشرين.

كان عاكف ضد انتشار القومية والوطنية المحلية في العالم الإسلامي الذي يعده كتلة واحدة، وأن قوته واستعادة مجده تنبع من تكاتف أبنائه ووحدتهم أولاً، ومن تعلم العلوم الحديثة ثانيًا. هكذا كان مبدأ محمد عاكف في النهوض بالعالم الإسلامي، وكان يرى ذلك أمرًا واجبًا، وأن مبادئ الإسلام وأخلاقياته هي دستور المسلم، وأن كتاب الله العزيز مرشده، والرسول الكريم معلمه، والصحابة والتابعين هم الصفوة الممتازة الذين نشروا الإسلام بقوة إيمانهم وصدق عزائمهم. فالقرآن الكريم أعظم منهج تربوي عرفته البشرية، وقد طبقت أمة كانت تعاني من الفرقة والضعف والجهل والتخلف؛ فأصبحت أرقى الأمم وأعلمها وأقواها، كيف لا وقد نزل القرآن الكريم لهداية الإنسان وتعليمه وتنظيم حياته. ومن الناحية المقابلة كان عاكف يؤكد أن سبب انحطاط المسلمين يكمن في بُعد الناس عن دينهم وتركهم كتاب الله العزيز وسنة رسوله الكريم، وذهاب المعنويات الإسلامية، وتفرقهم شيعًا وأحزابًا وانغماسهم في المعاصي والآثام وارتكاب الفواحش والمنكرات (12).

والحقيقة أن محمد عاكف قاد خطابًا وطنيًا إسلاميًا واعيًا ومعاصرًا ومنضبطًا وأصيلًا يستطيع أن يصنع الفارق التربوي، ويساعد عليه ويدفعه لإخراج الأمة من هذا التيه والدوران الذي تدور فيه حول مشكلاتها بلا حلول ناجعة، إلى الوعي الذي تحقق به غاية وجودها من استخلاف ربها، وهذا ما كان يسيطر على فكره (13).

(11) أحمد الصغير المراغي، (2008). الخطاب الشعري في السبعينيات، دراسة في آليات تحليل الخطاب، كتابات نقدية، دارنشرالعلم والإيمان، الطبعة الأولى، القاهرة، ص 6.

(12) يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، ص 41-44.

(13) محمود عباسي، ماذا تعرف عن شاعر الاستقلال والإسلام والحرية محمد عاكف أرسوي. القاهرة، 2019م، ص 34.

2-الدراسات السابقة مرتبة وفق تاريخ صدورها:

- عبد السّلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، مكتبة الطّالِب الجامعيّ، مكّة المكرمة، 1984م.

- أحمد صبحي فرحات، البواعث الكامنة في شعر الشّاعر الوطني محمّد عاكف أرصوي، كليّة اللّغة العربيّة، جامعة الإمام محمد بن سعود الإسلاميّة، بحوث ندوة الأدب الإسلامي، السّعوديّة، ج2، 1992م.

- غريب جمعة، مجاهد حمل السّلاح وناهض بالكلمة: محمّد عاكف أرصوي، الأدب الإسلامي، السّعوديّة، مج 6، ع 21، 1999م.

- علاء فاروق، الشّاعر محمّد عاكف: حين يوظّف الشّعير لخدمة قضايا الأمّة، مجلّة الوعي الإسلامي، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلاميّة، الكويت، س 48، ع 546، 2001م.

- عبد الله أحمد إبراهيم، أدب الرّحلة في صفحات الشّاعر التّركيّ محمّد عاكف، مجلّة كليّة الاداب، جامعة المنصورة، مصر، العدد 39، 2006م.

- محمّد حامد سالم، الطّواهر الأسلوبية في نشيد الاستقلال للشاعر التّركي محمّد عاكف أرصوي، مجلّة الدّراسات الشّرقية، جمعيّة خريجي أقسام اللّغات بالجامعات المصريّة، مصر، ع 39، 2007م.

- عبد الباسط عبدالرازق بدر، محمّد عاكف شاعر القضية الإسلاميّة المشتركة، الأدب الإسلامي، السّعوديّة، مج 23، ع 92، 2016م.

- عبد الله العزب، شاعر الإسلام محمد عاكف أرصوي ومختارات من ديوانه الشعري "صفحات"، القاهرة: بروج للكتب، ط1، 2017.

- نتائج البحث:

توصل البحث إلى مجموعة من النتائج يمكن عرضها للإجابة عن السؤال الأول للبحث الذي نصّه:

ما التطبيقات التربوية المستخلصة من فكر محمد عاكف أرصوي؟

خلص الباحث من خلال المنهج الاستقرائي لما كتب عن شخصية وتاريخ وأعمال الشاعر محمد عاكف أرصوي وخصوصاً ديوانه "صفحات" إلى التطبيقات التربوية الآتية:

التطبيق الأول: حب القرآن وعلومه:

إنّ أول تطبيق تربوي هو حبّ القرآن وعلومه، فمن لم يربّه القرآن تخبّط بين نيه الإنسان وكيد الشيطان، بالقرآن يتعلم الإنسان توحيد ربه، ويأنس بكلامه، ويسري أثره في قلبه وجوارحه، وينشأ نشأة صالحة مستقيمة على حب الخير. قال ابن خلدون: "تعليم الولدان للقرآن شعار من شعائر الدين أخذ به أهالي الملة، ودرجوا عليه من جميع أمصارهم، لما يسبق إلى القلوب من رسوخ الإيمان وعقائده، بسبب آيات القرآن،

ومتون الأحاديث، وصار القرآن أصل التعليم الذي بني عليه ما يحصل بعد من الملكات، وسبب ذلك أنّ التعليم في الصّغر أشدّ رسوخاً وهو أصل لما بعده لأنّ السّابق الأوّل للقلوب كالأساس للملكات" (14).

ولأنّ ذهن الصغير أصفى من ذهن الكبير لقلّة الهموم والمشاعل، لذلك فإنّ اغتنام فرصة العمر في الصّغر يعدّ عاملاً مهيناً في ثبات القرآن في الذهن، ومن يلقّن القرآن وهو صغير يختلط القرآن بدمه ولحمه، وذلك لأنّه تلقاه في المرحلة الأولى من العمر، التي يكون العقل فيها في طور النمو والتكامل، فالقرآن عندئذ يتزامن ثباته في القلب مع نمو هذا الجسد والعقل معاً، فعند ذلك يكون قد اختلط بلحمه ودمه (15).

كان محمد عاكف محباً للقرآن، فحفظه في صغره واشتهر بتفسير آياته، وهذا تطبيق مهم يجب الأخذ به ونشره بين أبناء الأمة تصديقاً لقول النبي صلى الله عليه وسلم "إِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّتِي وَلَنْ يَنْفَرَقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضُ" (16).

وكانت قصيدة "مخاطبة القرآن" أول قصيدة يكتبها عاكف وينشرها في حياته، وكأنّ هذا العنوان رحمة صعدت من روحه الفتية إلى السماء ثم أمطرت به نفحات وإشراقات إيمانية وأدبية، يقول في قصيدته "مخاطبة القرآن":

Ey nüsha-i cânü ehl-i dinin!
Ey nâsîh-ı şanı münkirînin!
Ey meş'al-i hikmet-i ilahî!
Ey mecma-ı feyz-i bî-tenâhî!
Takdîr-i meziyetinde efkâr
Heyhât eder mi kudret izhâr?
Sen cilvegâh-ı cemâl-i Haksın,
Âyine-i Hak desem ehaksın.
Tenzîl-i celîl-i kibriyâsın,
Burhân-ı celâlet-i Hudâsın.
Feyz aldı cihân senin yüzünden,
Bir bârika-i kemâlsin sen,

(14) مقمّة ابن خلدون، عبد الرحمن بن خلدون المغربي الحضرمي، (ت808هـ)، تحقيق عبد الواحد وافي، دار نهضة مصر، 1967، ص387.

(15) إيمان محمد مبروك قطب، تطبيقات تربوية من القرآن الكريم وأثرها في تربية وبناء الشخصية المسلمة، مجلة جامعة المدينة العالمية، ع15، 2016، ص518.

(16) نص رواية الحاكم من حديث أبي هريرة رضي الله عنه.

*Bir bârika kim bekâya mazhar,
Her lemâsı tâ zaman-ı mahşer,
Bir şu'le-i intifâ masunsun.
Her ân bu şerefle rû numûnsun.
Ettin bizi feyz-i Hak'tan âgâh,
Ey nûr-i mübîn tebârekallah!
Mahlûk değil kelim-ı Haksın,
Âli-i sunûf-i mâ-hâlâksın.*

وبشير محمد عاكف كثيرًا في ديوانه "صفحات" إلى آيات القرآن وينسج أفكاره حول هذه الآيات. ليناقش قضايا تتعلق بالجوانب الاجتماعية والمجتمعات الإسلامية، ومن ذلك قوله (17):

*"İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksat aranmaz mı bu âyetlerde?
Lafzı muhkem yalınız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!"*

ويرى عاكف أن نُظم الحياة لا بد أن تكون مستوحاة من القرآن الكريم، يقول (18):

*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı*

ونلاحظ أن عاكف في الكتاب الثالث من ديوانه "صفحات" يعنون قصائده بآيات قرآنية، مثل: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [آل عمران: 26]، ﴿فَلَيْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا﴾ [النمل: 52]، ﴿يَا بَنِي آدَمُ اقْنِصُوا مِنْ

(17) يُنظر: محمد عاكف أرسوي، ديوان "صفحات"، Bağırcılar Belediyesi Kültür Yayınları، ط1، 2014، الكتاب السادس، ص 348.

(18) يُنظر: محمد عاكف أرسوي، ديوان "صفحات"، Bağırcılar Belediyesi Kültür Yayınları، ط1، 2014، الكتاب الأول، ص 14-18.

عنوان القصيدة "Tevhîd yâhud Feryâd"

يُوسِفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ [يوسف: 87]، «أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْأَسُفُهَاءُ مِنَّا» [الأعراف: 155]، «قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» [الزمر: 9].

- التطبيق الثاني: التعلق بالحديث الشريف وتبليغه:

كان عاكف على جانب كبير من الثقافة الحديثية الشريفة، دأب على استخدامها في خطبه وإرشاداته، كما تضمنت قصائده مضامين حديثية، وترجم الأحاديث النبوية الشريفة إلى اللغة التركية، فكان هذا تطبيقاً تربوياً عظيماً، حرص فيه على فهم الحديث النبوي وفهمه وتطبيقه وتبليغه بلغة قومه (19)، فآتمر بأمر النبي صلى الله عليه وسلم "بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً" (20).

*Hadisi vaz' ediyorken sevâb uman bile var!
Sevâbı var mı imiş, bir zaman gelir, anlar!
Cihânı titretiyorken nidâ-yı «Men kezebe...»
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisan-ı pâk-i Nebîden yalanlar uyduruyor;
Sıkılmadan da «sevâb işledim» deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevab ümîd ediyör ha! Deyin ki nâmerde:
«Sevabı sen göreceksin huzûr-i Mahşerde!
Tepende gezdirecek ra'd-ı intikamını Hak
Ki yıldırımları beyninde kaynayıp duracak»*

ومن الأمثلة على ذلك استلهم الشاعر القصيدة الرابعة من الكتاب الخامس في ديوانه صفحات (21). من قول رسول الله صلى الله عليه وسلم: "الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْإِنِّبَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا"، وقوله صلى الله عليه وسلم: "لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ"، وهكذا قوله صلى الله عليه وسلم: "مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ، وَتَرَاحُمِهِمْ، وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عَضْوٌ نَدَّاعَى

(19) أحمد عمر هاشم، الدعوة والدعاة، القاهرة، مجلة الأزهر، شوال، 1430هـ، سبتمبر 2010م، ص544.

(20) صحيح البخاري، لأبي عبد الله بن إسماعيل بن إبراهيم البخاري (ت256هـ)، ترقيم وترتيب: محمد فؤاد عبد الباقي، تقديم: أحمد محمد شاكر، دار ابن الهيثم - القاهرة، ط1: 1425هـ - 2004م، الرقم: 3461.

(21) يُنظر: محمد عاكف أرسوي، ديوان "صفحات"، إعداد Ertuğrul Düzdağ، M. Ertuğrul Düzdağ Yayınları، M. Ertuğrul Düzdağ، ط1، 2014، الكتاب الخامس، ص 247-248. عنوان القصيدة الرابعة: "من لم يهتم بأمور المسلمين فليس منهم". "Kim müslümanların derdini kendi derdine mâl etmezse onlardan değildir"

ويعترف محمد عاكف في تلك القصيدة بالحسرة والمرارة على أوضاع المسلمين وأحوالهم، وأن الإسلام في خطر حقيقي حيث لا يوجد مسلمون حقيقيون. ويردد الشاعر أنه بالرغم من المفاز القديمة والأمجاد العظيمة والبطولات النادرة التي كانت من السيف الصالح، إلا أن حاضر المسلمين بعيد كل البعد عن الرجولة والتدين، وكأننا لسنا من نسل أولئك المسلمين الأوائل أو أن دماينا ليست دماءهم. ثم يتحدث بعد ذلك عن أمل يراود الجميع، وهو وحدة تجمع شمل المسلمين وتضم صفوفهم، وتوحد قواهم، وأن ما نحن فيه من ضعف وفرقة وضياع وتشتت إنما هو من أفعالنا.

*Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yanda.
Niçin, nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhûl;
Biz ihtiyarımızın sûretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknah;
Senin vazîfen ita'at ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin, şekle girmesiyle kader;
Bütün evâmiri Şer'in olur bir anda heder!
Neden ya, Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i,
Bu bahsi men'ediyor mü'minine, boş yere mi?*

يقول:

*Kaç hakîki müslüman gördümse, hep makberdedir;
Müslümanlık, bilmem amma, gâlibâ göklerde dir!
İstemem, dursun o pâyansız mefâhir bir yana...
Gösterin ecdâda az çok benzeyen bir kan bana!
İsterim sizlerde görmek ırkınızdan yâdigâr,
Çok değil, ancak, necîb evlâda lâyük tek şîâr,
Varsa şâyed, söyleyin, bir parçacık insâfınız:
Böyle kansız mıydı -hâşâ- kahraman eslâfınız?
Böyle düşmüş müydü herkes ayrılık sevdâsına?
Benzeyip şîrâsesiz bir mushafın eczâsına,
Hiç görülmüş müydü olsun kayd-ı vahdet târumâr?
Böyle olmuş muydu millet can evinden rahnedâr?
Böyle açlıktan boğazlar mıydı kardeş kardeşi?
Böyle âdet miydi bî-pervâ, yemek insan leşi?*

كما يتوقف في القصيدة السادسة من الكتاب الخامس عند "حسن الخلق"⁽²²⁾، وحسبنا أن نجعل من الرسول الكريم صلى الله عليه وسلم قدوة لنا، وأن تكون أفعالنا على نهجه القويم وفعله السديد، يقول عاكف:

*Biz ki yarmıştık şu'ünün en büyük ummânını;
Çiğnemiştik yükselen emvâc-ı bî-pâyânını;
Biz ki evdvârın, kurunun, hâdisâtın rağmına,
Hâkim olmuştuk bütün bir âlemin eyyâmına;
Şimdi tek bir dalganın pââmâl-i izmihlâliyiz!
Şimdi sâhillerde mahkûmiyyetin timsâliyiz!
Böyle bir sadmeyle altüst olsun en müdhiş gemi...
Dehşetin te'sîri hâlâ sarsıyor endişemi!
Öyle salgındır felâket, öyle ânîdir ölüm:
Hem görür göz; hem aceb rü'yâ mıdır, der, gördüğüm?
Nerde rü'yâ! Gördüğün aynıyle vâki'dir senin.
Gayr-i vâki' noktalar: Ancak o mühlik sadmenin,
Bir dışardan, bir kaza, bir nâgehânî olması;
Bir de -en yanlış kanâat- âsûmânî olması.
Dâhilidir sadme... Hâriçten değil... Aslâ değil!
Sonra, olmaz ez-kazâ dünyâda bir şey, böyle bil!
Nâgehânî lâfzının ma'nası yoktur, herzedir:
En beyinsizler bu istikbali zîrâ kestirir.
Gökten inmez bir de hiçbir şey... Bütün yerden taşar;
Kendi ahlâkiyle bir millet ölü, yâhud yaşar.*

⁽²²⁾ يُنظر: محمد عاكف أرسوي، ديوان "صفحات"، الكتاب الخامس، ص 251-252. عنوان القصيدة السادسة: "الإسلام حسن الخلق ومنه".

"Müslümanlık huyun güzelliğinden ibârettir

وتعد قصيدته "من فيافي نجد إلى المدينة" (23)، من أعظم المنظومات التي نظمها محمد عاكف، بل من القصائد الخالدة التي يعتز بها الأدب الإسلامي قاطبة. وعلق الأديب التركي سليمان نظيف بك على منظومة "من فيافي نجد إلى المدينة" بقوله: "إنني أعترف بكل فخر وتواضع أن اللغات التي أجيدها سواء الشرقية منها أو الغربية، وما بها من أدب رفيع سواء على شكل ترجمة أو تأليف... فإنني لم أستعذب أجمل من هذا الشعر الخالي من العيب والخلل، إن هذا النظم لا يتم إلا من شاعر قدير مثل محمد عاكف". يقول عاكف:

*Nâr-ı beyzâ mı nedir, öğle zamanında güneş?
Tepesinden döküyor beynine âfâkın ateş!
Yıldırım yağmuru şeklinde inen huzmesine,
Siper olmuş yanıyor çöldeki çıplak sîne.
Sanâtin sırrını ressâm-ı ezelden okuyan;
Rûh-i ma'sûmu bütün hilkati kendinde duyan;
Şimdi yerlerde şafak, şimdi bulutlarda bahar;
Şimdi tûfân-ı ziyâ, şimdi köpük, şimdi buhar;
Şimdi, mahmûr-i tefekkür, uzanan enginler;
Şimdi yalçın kayalar, şimdi oyulmuş inler;
Şimdi dalgın dereler, şimdi zilâl ummânı;
Şimdi bir vâha çizen; şimdi bütün elvânı
Toplayıp mâvi elekten geçirirken, üryan
Kumların üstüne bin türlü bedâyi' dokuyan
O güzel sîne, o çöl, şimdi ne korkunç oluyor:
Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor!
Ne zemîninde sezersin ne fezâsında hayat;
Âh bir reng-i hayât olsa da görsem... Heyhat!
Benzi külden de uçuk... Nerde o masmâvi semâ?
Yine bîçârenin üstünde o müzmin hummâ!
Yorulup titremeden, sanki, dalarken mahmûm,
Gizli nevbet gibi nerdense çıkıp şimdi semûm,*

(23) يُنظر: محمد عاكف أرسوي، ديوان "صفحات"، الكتاب الخامس ص 281-287. عنوان القصيدة: "من فيافي نجد إلى المدينة". " Necid

"Çöllerinden Medine'ye

Deşiyor bağrını cevvin, eşiyor, aktarıyor;
O zaman işte muhitâtı alevler tarıyor;
Bir avuç gölgeyi minnetle veren kuytuların,
Yalıyor, parçalıyor göğsünü binlerce fırın!
Ne soluk var ne de ses... Bâdiyenin hâli harab!
Çağlıyor sâde ufuklardaki âvâre serab;
Bir de çan seslerinin dalgalanan tekrârı.

-التطبيق الثالث: العلم بالعقيدة الصحيحة والدفاع عنها:

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,
Bağlamak lâzım iken, anlamadım anlıyamam,
Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?
Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?
Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,
Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir,
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...
Son siyasetse bu, hiç böyle siyaset yürümez.
Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan,
Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan,
Siz bu davada iken yoksa, iyâzen billah,
Ecnebler olacak sâhib-i mülkün nâgâh.

اشتغل عاكف كثيراً بالدفاع عن العقيدة الصحيحة، وتميز من علماء عصره بالدفاع عن الإيمان السليم وقطع شأواً بعيداً في هذا الطريق، حتى لُقِّب بشاعر الإسلام، واهتدى على يده العديد من المنحرفين، فله دره من تطبيق! (24).

(24) مسعود صبري، تجديد الخطاب الفقهي، القاهرة، مجلة المسلم المعاصر، ذو الحجة 1432هـ، مارس 2012، العدد 143، ص254.

ومن الملاحظ أن حفظة القرآن الكريم أكثر الناس تميّزاً في سلوكهم وأخلاقهم، كيف لا يكونون كذلك وهم ينهلون تلك الآداب والأخلاق من كتاب الله تعالى، وسرعان ما تظهر تلك الأخلاق على تصرفاتهم، فالقرآن مجمع الفضائل، ومبعث الإيمان والهدى والرشاد، وبذلك حصل لحملة القرآن العلم الباعث على الامتثال لأوامر الله تعالى، وبمنظرة فاحصة للقدرة العلمية لأهل القرآن يظهر جلياً تفوّقهم العلمي في عدد من العلوم المختلفة، وهذا ما وجدناه عند عاكف.

*Ya taassub Ya taassub! O kadar maskaraca
Bir yol almış ki, bakarsın, (başı) misvaklı hoca,
Mütehassısken edepsizliğin eşkalinde
En ufak şeyden olur dinî hemen rencide!
Milletin hayrı için her ne düşünsen bid'at
Şer'i tağyir ile terzil ise -haşa- sünnet
Artık Allah'tan utanmaz, hele Peygamberden
Hiç, sıkılmaz görünen böyle beyinsizlerden
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!*

-التطبيق الرابع: تعلّم العربية لغة وثقافة:

شغف عاكف باللغة العربية وآدابها، وكان ذا قدرة فائقة في رواية الشعر العربي، حتى إن كبار الأدباء المعاصرين له كانوا يتعجبون من قدرته على فهم دقائق اللغة العربية وأسرارها وإجادتها إجابة تامة، وما تم ذلك إلا لأن طلب العلم والرغبة في تلقيه كانا ممزوجين بإرادته القوية وعزيمته الصادقة. ولذلك حفظ القرآن العظيم وهو صغير، وكان من عادته أن يلزم داره طوال شهر رمضان لتلاوة القرآن ودراسة النصوص العربية، وكان من عادته أيضاً أن يمعن نظره ويركز حواسه في كل جملة يقرأها، ويحللها تحليلًا دقيقًا، ثم يبيدي رأيه في النص بعد ذلك. وعلى هذا النحو من الدراسة الواعية اكتسب محمد عاكف ثقافة إسلامية عالية كثيراً من اللغات الإسلامية، واستوعب علوم الدين الحنيف⁽²⁵⁾.

اطلع عاكف على العديد من مصادر التراث العربي والإسلامي بغرض الفهم الصحيح لنصوص الكتاب والسنة، وكان محباً للعرب متعاوناً معهم حتى لُقّب بـ"صديق العرب"، ودرّس الأدب التركي للطلاب العرب بجامعة القاهرة، كما تجوّل في عدد من الدول العربية، ودعا عاكف إلى تعلّم اللغة العربية وتعليمها في المدارس، يقول:

(25) يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، ص 51.

Arapçayı ele alalım: okullarımızın bir kısmında emsile, maksud, bina, avamil, izhar gibi kitaplar; bir kısmındaysa son dönem alimleri tarafından doğrudan doğruya Türkçe yazılmış eserler okutuluyor. Bir Türk çocuğuna Arapça yazılmış kitaptan kurallar öğretmek bizim memlekete mahsus garipliklerendir ki asırlardan beri alışmış olduğumuz için gözümüzü ilişmiyor!

وكان عاكف يحتاط كثيرًا في ترجمة معاني القرآن العظيم، وكثيرًا ما كان يقضي الساعات، بل الأيام في الحصول على كلمة تركية تناسب اللفظ العربي، وكان من عادته إعادة صياغة ما كتبه باللغة التركية، فيصح ويغير ويبدل الكثير من الكلمات بحثًا عن ألفاظ أكثر دقةً واستيعابًا، وأخيرًا أتم الترجمة المطلوبة إبان إقامته في مصر. وعندما مرض في آخر أيامه، وأحسّ بدنوّ أجله، عزم على الرحيل إلى تركيا، وأودع تلك الترجمة القيمة أمانة عند أحد أصدقائه (26).

-التطبيق الخامس: النشاط الدعوي:

نشط عاكف في مجال الدعوة الإسلامية، وساعدته فصاحته اللغوية ومحفوظاته الدينية التي وظفها في مواعظه وخطبه وقصائده بالمساجد والمحافل، وله العديد من الأعمال الدعوية مثل الاتحاد يحيي والتفرقة تميت، وكتاب المواعظ الدينية (27).

وكان داعيًا إلى حب الله المتين زاهدًا ورعًا ناصرًا لأهل السنة، وكان من العلماء العاملين السائرين على نهج النبي صلى الله عليه وسلم، كما كان كثير الوقار، لطيف المزاج، كثير الحياء وهي من صفات الداعية، وهذا تطبيق تربوي مهم يجب تربية المسلمين عليه فكل مسلم داعية وكل الناس مدعوون.

كان عاكف في حياته يعامل كلًا من الحاكم والرجل العادي بكل صدق وإخلاص. وقد انعكس ذلك على أدبه، وظهر جليًا في نتاجه الشعري والنثري المتميز بالقوة والصدق والفن الرفيع، وبالعدوبة والسلاسة أيضًا. وكانت أحاسيسه ومشاعره تنعكس عليها طبيعته، وتلك مزية كبيرة انفرد بها دون سواه من الأدباء والشعراء الأتراك. كانت آثاره الأدبية مرتبة ومنسقة للغاية وسهلة القراءة؛ كان شعره مثل نثره قويا محكمًا مليًا بالأحاسيس والانفعالات، وكأنه قطعة موسيقية ذات صفات وأحوال متعددة. وكان يختار الموضوع الحيوي الذي يهم كل مواطن، فينظمه شعرا، فيخرج وكأنه بركان ثائر من واقع الحياة، حتى كأنك تشعر بمشاركته ومعايشته معه. وكان هو نفسه في أثناء كتابة وقراءة منظوماته يتصبّب عرقًا من شدة الانفعال، لذلك جاء تأثير أشعاره عميقًا في نفسية السامع والقارئ، لا يقل عن تأثير الشاعر نفسه. وفي هذا المجال قدّر أدباء الترك الدور الذي قدمه عاكف للأدب التركي ببلاغته وسحر بيانه وأوصله إلى درجات الكمال؛ ورغم كل

(26) يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، ص39-40.

(27) محمود يوسف الشيخ، اتجاهات الخطاب الديني المعاصر في مصر، بحث مقدم للجنة العلمية الدائمة لترقية الأساتذة بكلية التربية بالقاهرة، جامعة الأزهر. 2010م، ص214.

ذلك فإننا لا نرى في أشعاره أي إشارة إلى حياته⁽²⁸⁾.

“Kuzum, ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?

Ayıp: Dilencilik, işlerken el, yürürken ayak”

التطبيق السادس: الشخصية الأبية:

رغم شهرته الطاغية وقدره العالي عند العديد من الأمراء والحكام والسلاطين، إلا أنه كان أبيّ النفس عزيز القدر عفيف اللسان، فلم يقبل عطاياهم ولم يطرق أبوابهم، ولم يحضر حفلاتهم⁽²⁹⁾.

قال في حقه ذات يوم الأمير عباس حليم، أحد الأمراء من أسرة محمد علي باشا التي حكمت مصر في العصر الحديث، وأحد الوزراء العثمانيين، وأقرب الناس إلى قلب الشاعر ما يأتي: "يستطيع محمد عاكف أن يجد في كل يوم عباس حليم، أما أنا فلا أستطيع أن أجد عاكفًا مَهْمًا بحثت في أقطار المعمورة". ومع ذلك كان من حسن خلقه بَرُّه بأقرانه وأصحابه، وبأهله من تطبيق تربوي رائع يحتاجه كل ذي شأن وكل ذي هدف سام في الحياة⁽³⁰⁾.

ومن صفاته الإسلامية الحميدة أنه كان صادقًا مخلصًا لوطنه وأمته، وكان يعزو الوضع المتدهور والخطر الذي وصلت إليه الشعوب الإسلامية إلى نتيجة أخطاء بعض الهيئات الدينية التي تدّعي أنها تسير النهج الإسلامي الصحيح، وكان يعتقد أن التواكل هو وسيلة الضعفاء، حيث كان مفهوم التواكل قد انحدر عند الناس إلى درجة ألا يعمل وينتظر الرزق أو يعتمد الإنسان على غيره من البشر. لذلك كان هدف شاعرنا أن يستفيد المسلمون من علوم الغرب ليوажوها متطلبات الحياة، ويقفوا أمام أعدائهم مسلحين بالأسلحة المتطورة، ثم كان ينظر إلى الشعب الياباني نظرة إعجاب وإكبار لسلوكه السليم ووحدته المتماسكة، ويشيد بنشاطه وفعاليته، ويرى في أفراد الصدق في العمل والإخلاص للوطن، وهي من الأسس الثابتة في الإسلام والمذكورة في القرآن الكريم ونادى بها الرسول الكريم صلى الله عليه وسلم، ويتمنى أن تحذو الشعوب الإسلامية حذو الشعب الياباني في عمله وإخلاصه وحب لوطنه. ولهذا كان ينظر إلى الشعب الياباني نظرة إعجاب⁽³¹⁾.

“Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkıyâdından,

Silinmiş emr-i bi'l-ma'rûfun artık ismi yâdından.

Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzüzlük ki her yerde...

Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl;

Yalan râic , hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl”

⁽²⁸⁾ يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، ص55-56.

⁽²⁹⁾ محمد الشحات الجندي، التجديد في المقاصد، مؤتمر (مقاصد الشرعية) القاهرة، المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية، 2010م، ج1، ص80.

⁽³⁰⁾ عبد العليم محمد عبد العليم، تجديد الخطاب الديني والثقافة العلمية للدعاة، القاهرة، دار المعارف، 2010م، ص59.

⁽³¹⁾ يُنظر: عبد السلام عبد العزيز فهمي، شاعر الإسلام محمد عاكف، ص62.

- التطبيق السابع: القدوة الحسنة:

ولعل أفضل معيار للوقوف على ذلك هو موافقة القول العمل، فمن وافقت أفعاله أقواله كان منسجماً مع نفسه ولاقت تعاليمه خير قبول لدى جمهوره، ولذلك من واجب المصلح أن يبدأ بصلاح نفسه، فإن أعين الناس إليه ناظرة؛ فما استحسنه فهو عندهم الحسن، وما استقبجه فهو عندهم القبيح، ولقد كان عاكف قدوة حسنة في أقواله وأفعاله⁽³²⁾.

ومن الأمثلة على القدوة الحسنة تواضعه؛ فقد كان محمد عاكف يعيش عيشة متواضعة قانعة، تلك الحياة التي تحياها الطبقة الوسطى أو دونها، وكان الشاعر سعيداً بحياته الشخصية تلك، حتى إنه عندما استقر في مصر استأجر منزلاً متواضعاً، وصفه مدحت جمال قونتاي قائلاً: "كان محمد عاكف يقطن في ضاحية حلوان جنوب القاهرة في منزل استأجره لهذا الغرض. وكانت غرفة واحدة في هذا المنزل هي كل ما يحتاج إليه الشاعر، إنها غرفة نومه ومكان عمله واستقبال ضيوفه، أما أثاثها فكان سريرًا حديدياً ومنضدة للكتابة وكرسيين، وسجادة مهداة إليه"⁽³³⁾.

ومن الأمثلة على ذلك أيضاً صدقه في مواعيده، فقد كان محمد عاكف رجلاً صادقاً أميناً، لم يطأطئ رأسه طوال حياته لأي شخص أو لأية حادثة. وكانت تلك الشخصية الثابتة القوية تنعكس على تصرفاته اليومية، فكان يواجه المسائل برزانة وتعقل؛ كان وفياً لعهوده، صادقاً مع أصدقائه، فاحترمه الجميع بمن في ذلك أعداؤه من رجال السياسة والحكم والأدب، حيث وثقوا به لأنهم يعرفون صدقه، ويصدقون قوله، ويلمسون وفاءه بوعوده، يحكي مدحت جمال أنه دعا محمد عاكف إلى منزله، وصادف ذلك هطول الثلوج في ذلك اليوم بشكل كبير. ولم تكن هناك وسيلة من وسائل المواصلات يمكنها السير في أثناء تساقط الثلوج وبهذه الدرجة، ومع ذلك صمم محمد عاكف على تلبية دعوة صديقه طبقاً للوعد القائم بينهما، فتوجه سيراً على قدميه مسافة تزيد على خمسة عشر كيلو متراً، ليصل منزل مدحت جمال، وعندما وصل المنزل كان الثلج يعلو رأسه ويستقر فوق أذنيه وحاجبيه، فقال محمد عاكف لصديقه: "إن يمنعني الثلج وحده من عدم الوصول... إنما الموت وحده ما يمكن أن يمنعني، إن ما قلته لا بد أن أنفذه بعون الله"⁽³⁴⁾.

11. توصيات البحث:

في ختام هذا البحث يوصي الباحث بالتوصيات الآتية:

- 1- تحليل أعمال رواد الفكر الإسلامي قديماً وحديثاً واستنباط تطبيقاتها الملزمة لعصرنا وهويتنا.
- 2- العمل على اعتماد أعمال المفكر الإسلامي محمد عاكف في مقررات مدارس وجامعات العالم الإسلامي.
- 3- اعتماد جائزة دولية باسم الشاعر محمد عاكف أرصوي تهدف لتعزيز القيم التربوية والأخلاقية والإبداعية.

⁽³²⁾ عثمان عبد الرحيم القميحي، معايير الجودة في المنظومة الدعوية قراءة نقدية في معايير جودة الداعية، القاهرة، المجموعة العربية للتدريب والنشر. 2015م، ص20.

⁽³³⁾ مدحت جمال قونتاي، محمد عاكف، ص144.

⁽³⁴⁾ مدحت جمال قونتاي، محمد عاكف، ص37.

المراجع

القرآن الكريم.

أحمد الصغير المراغي (2002). أرواح خالدة في الأدب التركي، الشاعر محمد عاكف أرسوي نموذجاً، إسطنبول، تركيا. الطبعة الأولى.

أحمد الصغير المراغي (2008). الخطاب الشعري في السبعينيات، دراسة في آليات تحليل الخطاب، كتابات نقدية، دار نشر العلم والإيمان، الطبعة الأولى، القاهرة.

إيمان محمد مبروك قطب، (2015م). الإنسان والتربية من وجهة نظر ابن القيم: تطبيقات تربوية، مجلة جامعة المدينة العالمية، ع13.

إيمان محمد مبروك قطب، (2016م). تطبيقات تربوية من القرآن الكريم وأثرها في تربية وبناء الشخصية المسلمة، مجلة جامعة المدينة العالمية، ع15.

أيوب بن موسى الحسيني الكفوي. (1419هـ) كتاب الكليات. تحقيق: عدنان درويش ومحمد المصري. مؤسسة الرسالة. بيروت.

رجائي عطية: (2017). على هامش المؤتمر العالمي للأزهر: في مواجهة المفاهيم المغلوطة، جريدة الأهرام، العدد 932، 24 من ذي القعدة، 16 من أغسطس 2017م.

رميساء بوزبك كانجي، أدهم محمد علي حموية (2020)، نَفْذُ الواقع الإسلاميّ في شِعْر محمّد عاكف أرسوي "في منبر السُّليمانيّة" أنموذجاً- مجلة الرسالة، كلية معارف الوحي الإسلامي والعلوم الإنسانية، الجامعة الإسلامية العالمية. كوالامبور، المجلد 4، العدد 4، 2020.

صبحي حمدان محمد أبو جلاله. (2001م) أصول التربية بين الأصالة والمعاصرة. الكويت: مكتبة الفلاح.

عبد الرحمن بن خلدون المغربي الحضرمي، مقدمة ابن خلدون، تحقيق عبد الواحد وافي، دار نهضة مصر، 1967.

عبد السلام عبد العزيز فهمي، (1984م). شاعر الإسلام محمد عاكف، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة.

عثمان عبد الرحيم القميحي، (2015). معايير الجودة في المنظومة الدعوية قراءة نقدية في معايير جودة الداعية، القاهرة، المجموعة العربية للتدريب والنشر.

العربي الغساسبي، (د.ت). التربية في الإسلام، أهدافها، تعدد وسائلها، الرباط، المغرب.

عبد الله العزب، (2017). شاعر الإسلام محمد عاكف أرسوي ومختارات من ديوانه الشعري "صفحات"، القاهرة: بروج للكتب، ط1.

- الظلال من "صفحات" للشاعر التركي الكبير محمد عاكف، نقله إلى العربية: إبراهيم صبري، الإسكندرية: كلية الآداب، جامعة الإسكندرية، دط، دت.
- محمد الشحات الجندي (2010م). التجديد في المقاصد، مؤتمر (مقاصد الشرعية) ج1. القاهرة، المجلس الأعلى للشؤون الإسلامية.
- محمد عاكف أرسوي، (2014). ديوان "صفحات"، إعداد M. Ertuğrul Düzdağ، Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları، ط1.
- محمود عباسي (2019م). ماذا تعرف عن شاعر الاستقلال والإسلام والحرية محمد عاكف أرسوي. القاهرة.
- مسعود صبري (2012م). تجديد الخطاب الفقهي، القاهرة، مجلة المسلم المعاصر، ذو الحجة 1432هـ، مارس 2012، العدد 143.

Uyanık, M. (2007). *Bireysel Ahlak*. M. Görmez (Gnl. Koord.), *İslam'a Giriş - Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar* (3. Baskı). (S. 230-231). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, A. (2006). *Mehmet Akif Ersoy'un Tanrı Anlayışında Allah'ın İsim ve Sıfatları*. Yedi İklim Dergisi, (S. 33-36). İstanbul: Yedi İklim Yayıncılık.

سيمائية الانتماء والولاء في النشيد الوطنيّ التّر
كيّ وتأثيره الخارجى

**The Semiotics of Affiliation and Loyalty in The
Turkish National Anthem And Its Impact**

Prof. Dr. Riad Othman
Lebanese University,
Beirut, Lebanon
E-mail: riadosman@hotmail.com

Abstract

Subject: Linguistic and stylistic features of the national anthem / the independence anthem
General introduction For each country, the national anthem constitutes a general consensus among citizens of all sects, through national upbringing and strengthening the spirit of national affiliation/belonging. Therefore, the formulation of each anthem varied according to the circumstances of each country and society, based on the principles of independence, stability and continuity, and based on a sincere sense of the creator of a particular country.

The righteousness of the country is based on the goodness of the citizen, especially the creative, loyal, guiding person with an educational sense and the ability to influence, which calls for analyzing his discourse and the poetic narration in it. Research's object Clarifying the features of the general stylistics and linguistic specificity of the national poet Mehmet Akif Arsoy, through the analysis of the discourse, where the power of the lyrics of the anthem is an indication to the writer's style and content, which is reflected in: the sincerity of affiliation and the greatness of the culture he possesses, his distinguished style of conveying the leading motivating idea, Through the technicality

of the text and the aiming towards immortality. This is achieved through the religious intertextuality and the recall of heritage and its preservation by encouraging and raising morals, and analyzing of the received symbols related to all the facts of the homeland, religion, governance, people, place of birth, and the land of ancestors and descendants. The purpose Exploring the importance of the Turkish National Anthem Lyrics written by the late Mehmet Akif Ersoy and their impact, by highlighting the linguistic and stylistic features of the Turkish independence anthem.

The problematic The study comes in order to know to what extent the late Mehmet Akif Ersoy succeeded in formulating the national anthem of Greater Turkey after its independence with a national emotional and influential power based on the sincerity of loyalty and participation, in an honest, intense and eloquent language? What are the linguistic challenges affecting the permanence of the lyrics of the anthem? Study's points and hypotheses Accordingly, the research will proceed - God willing - according to the following points: ·The impact of the national sense on the children of the Turkish nation in alienation (the literature of nostalgia in the anthem) ·The impact of the national feeling from outside the nation in the great old Turkey (the desire to belong to the country and the desire for citizenship) ·The impact of the national sense of non-nationals compared to the Lebanese anthem, the love of affiliation and its bonuses. ·The impact of the author's personality on the lyrics ·The semiotics of affiliation and the sincerity of feelings ·The semiotics of belonging, the choice of images, illustrations, and the poetic narration ·The semiotics of religious intertextuality ·The specificity of the development dimension ·The semiotics of the unity in the cohesion of the anthem and the diversity of thoughts with comprehensiveness and knowledge. The Method Perhaps a careful reading of the translated Turkish national anthem calls for drawing attention to the dismantling of the structural structure, by invoking the elements of pragmatic semiotics, and to show the expressive connotations surrounding the meaning and the shadow of the meaning, in a manner befitting the position of the national sense and religious affiliation of the anthem, and the importance of the citizen.

The Proposals ·Promoting the national anthem in the hearts of citizens and residents ·Conducting international competitions that promote the concept of Turkish national belonging through the Turkish national anthem, and all the works of the late poet Mehmet Akif Ersoy, from inside and outside the Turkish country, for Turks and non-Turks. Holding the national anthem conference annually on all Turkish lands and all its provinces, and ending it in a final conference in the capital, Ankara. ·Composing and singing the national anthem in several musical ladders, styles

Keywords: *The national anthem, The affiliation, The loyalty, The semiotics, Nation, Mehmet Akif Ersoy.*

مقدمة عامة

النشيد الوطني شكلٌ من أشكال الأدب، وفنٌ خاصٌ يمثل هوية كل دولة فهو بمنزلة بصمة اليد بإيقاعه العسكري غالباً، وخصوصية ال دي إن أي (الخلايا الجزعية) بدلالاته التوجيهية، إذ يمثل مجموعة من خصوصية القيم الوطنية المغروسة في ذهن أبناء الوطن، أو ما يجب أن تنغرس فيه، فهو توجيه ذو فائدة تهدف إلى غرس المواطنة السليمة حيث تشكل إجماع المواطنين واجتماعهم حوله.

وهو بمنزلة دستور شعبي تنطلي حوله المواقف وتلتف الرؤى والتطلعات في الوطن السليم ولا سيما إذا كان يُشيع حبّ الانتماء وحسن الولاء، فما بالك إذا كان صادق المشاعر نابعا من قلب شاعر يحبّ وطنه وفق مبادئ الدين واللغة وحبّ الأرض وموضع الميلاد؛ وما بالك إذا كان من المبدع المرحوم محمد عاكف أرسوي⁽¹⁾.

يأتي ذلك من خلال تعزيز السياسة والملك اللذين هما - كما ذكر ابن خلدون - : "كفالةً للخلق"، وخلافةً لله في العباد لتنفيذ أحكامه فيهم بالخير ومراعاة المصالح⁽²⁾ (ابن خلدون: المقدمة: 2001، ص 172).

يشكل النشيد الوطني، لكل دولة، إذاً، إجماعاً عاماً لدى المواطنين، بجميع أطيافهم، من خلال التنشئة الوطنية وتعزيز روح الانتماء الوطني، ويترك أثراً بارزاً لدى الناشئة من خلال الإحاطة به من خلال احتضان المؤسسات الوطنية والتربوية من أجل التدريب على المواطنة الصحيحة؛ لذلك تنوّعت صياغة كل نشيد لكل بلد من البلدان، انطلاقاً من ظروف كل دولة ومجتمع، استناداً إلى معطيات الاستقلال والاستقرار والاستمرار، إذ يقوم على حبّ صادق لدى مبدع بعينه. فصلاخ الوطن يقوم على صلاح المواطن، ولا سيما المبدع المخلص المرشد ذو الحسّ التربوي والقدرة على التأثير ما يستدعي تحليل خطابه وتفكيك شعرية السرد فيه، وفي هذا مسوّغ لتحليل نشيد الاستقلال.

موضوع الدراسة

يأتي ذلك في تبيان ملامح الأسلوبية العامة والخصوصية اللغوية عند الشاعر القومي محمد عاكف أرسوي، وذلك من خلال تحليل الخطاب، حيث تكون سلطة كلمات النشيد مدخلاً لأسلوب الكاتب والمضمون الذي يتجلّى في: صدق الانتماء وعظيم الثقافة التي يمتلكها، أسلوبه المتميّز في إيصال الفكرة المحفّزة الرائدة، من خلال فنية النصّ والدفع به نحو الخلود، بطرّق باب السيميائية اللغوية، لكي تمهّد جيّداً لحسن الولاء.

يتأتّى ذلك عبر التناص الديني واستدعاء التراث، والمحافظة على الموروث بشحن الهمة ورفع المعنويات، وتحليل الرموز الواردة المتعلقة بكلّ معطيات الوطن والأرض والدين والحكم والشعب، وإبراز جمالية النصّ، وتحميل المدلولات اللانصية، واللغوية، وتصوير موضع الميلاد ومسقط الرأس، وأرض الأجداد والأحفاد تصويراً وجدانياً وجغرافياً وتاريخياً على السواء.

1 هو كاتب نشيد الاستقلال التركي، وشاعر إسلامي، ولد محمد عاكف في إسطنبول عام 1873، لأب قديم من قرية في غرب كوسوفو للدراسة، وراح اسمه يصعد بقوة في الساحتين الأدبية والأكاديمية، لا سيما بعد انضمامه في 1908 إلى جامعة إسطنبول استناداً للأدب العثماني، ومشاركته في إصدار مجلة "صراط مستقيم"، التي نشر فيها معظم قصائده ديوانه الأول "صفحات" الصادر عام 1911. وأصبح أرسوي واحداً من أكثر الشخصيات شهرة في الأدب التركي أوائل القرن العشرين، وتناولت قصائده المشكلات الاجتماعية والقضايا الفلسفية والدينية والسياسية والأخلاقية. وجاءت في 7 دواوين شعرية، وبرزت مواهبه الشعرية في غضون الحرب العالمية الأولى، والهيب مشاعر الأتراك بقصائد دعا فيها للوحدة الإسلامية، بينها قصيدة "المراحل" (1911) و"محاضرة في السليمانية" (1912) و"أصوات الحق" (1913) و"محاضرة في الفاتح" (1914) و"منكرات" (1917) و"عاصم" (1924) و"الظلال" (1933) " <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2021/3/29/%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B9%D8%A7%D9%85-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D8%A7%D9%83%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF>

الغرض منها

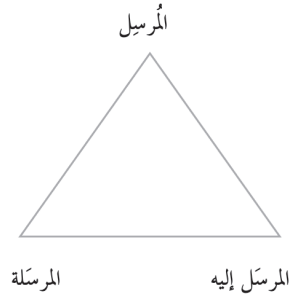
والغرض من الدراسة رصد أهمية كلمات النشيد الوطني الذي وضعه المرحوم الراحل محمد عاكف أرسوي لمعرفة مدى تأثيره، من خلال إبراز الملامح اللغوية والأسلوبية لنشيد الاستقلال التركي. ولشدة حبه له إذ تمتمى داعياً ربه ألا يتغير النشيد أو يتبدل على مدى الأيام (2) أو تتغير أحوال الوطن، بمعنى أن يوم الاستقلال وألا تتعرض بلاده لأي احتلال طارئ، ليسد أي ثغرة أو نقص أمام أي مُنتقدٍ يتذرع بنقص أو ضعف في النشيد.

الإشكالية

إلى أي حد الذي وُفق المرحوم محمد عاكف أرسوي في صياغة النشيد الوطني لتركيبا العظمى بعد استقلالها لكشف مكامن قوة تأثيرية عاطفية وطنية مبنية على صدق الولاء والانتماء، بلغة صادقة مكثفة بليغة؟ وما هي التحديات اللغوية التأثيرية في ديمومة نص النشيد؟ وما هي مقومات استمراره؟

متن الدراسة

ما يثير الانتباه في نشيد الاستقلال أن ابتكاراً تأويلياً آخر جديداً استخدمه كاتبه أرسوي، إذ خرج على مألوف ثلاثية بيرس (3) المتعارفة، التي تجعل الصلة وثيقة بين المرسل والمرسل إليه عبر الرسالة التي ترتبط -عادة- بالمرسل إليه مباشرة، إلا أن رسالة نشيد الاستقلال ارتبطت بالمرسل عيبه، في لفظة إلى أن المرسل يعتبر نفسه المرسل إليه وأنهما واحد، وهذه ما يمكن تفسيره بصدق القوة والمقتدي:

² "رب لا تكتب على هذا الشعب كتابة نشيد وطني مرة ثانية"، تلك هي الأمنية الوحيدة لمحمد عاكف أرسوي شاعر الاستقلال التركي.

<https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2021/3/29/%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B9%D8%A7%D9%85-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D8%A7%D9%83%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF>

³ شارل س. بيرس فيلسوف وعالم رياضيات أميركي ولد عام 1839 م هو أب البراغمية العمالية .

المعادلة كالتالي، وفق ما نسميه الافتراضية الدلالية المسبقة:

- **الفرضية الأولى:** "لا تخف" KORKMA إذا كان الشاعر يخاطب نفسه ذلك يعني أن:
 أ- المرسل الشاعر أرسوي ← المرسل إليه أرسوي المواطن فسيمبائية الدلالة تشير إلى أن الشاعر هو القدوة والمثل الأعلى في الوطنية والمواطنة السليمة
- **الفرضية الثانية:** لا تخف إذا كان الشاعر المرسل والمواطن المرسل إليه
 ب- شاعر ← مواطن مرسل إليه تعزيز حسن الانتماء والولاء
- **الفرضية الثالثة:** إذا كان الشاعر المرسل والوطن المرسل إليه فالمعادلة
 ج- الشاعر ← الوطن، فالدلالة السيمبائية هي النجدة والفداء وصدق الولاء

وفي هذه الحالة فالدعوة إلى عدم الخوف تعني إحراز السعادة؛ لأنَّ السعادة تكمن في نبذ الخوف فلا سعادة مع الخوف، وبذلك يريد أرسوي من وطنه أن يكون جنة في تناصُّ ديني (ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون) (البقرة 262) (فلما جاءهم وقص عليهم القصص قال لا تخف نجوت من القوم الظالمين) (القصص 25).

وتفرض التداولية البحثية انتقال المرسل من الشاعر إلى كل فرد من أفراد الوطن، وهنا يصبح المرسل شعباً ومواطنين ويصبح المرسل إليه وطناً يرمزون إليه بشخص يستحق الاهتمام وهنا يجد المواطن القارئ أعلى مراتب الشعور بالانتماء.

فجعل أرسوي العلاقة بين المرسل، الشاعر الذي يمثل المواطن الصالح، والمرسل إليه الوطن، أما الاختلاف والتغاير فيكمنان في الرسالة التي وجهها إلى المرسل عينه، بدل أن اعتاد عُرِف التحليل التأويلي على أن تكون الرسالة موجهة إلى المرسل إليه، وهذا ضرب من التورية المقنعة التضمينية "البيشخصية"، التي تحمل إشارات الإيعاز وشعارات العزة والاعتزاز بالانتماء والولاء، التي سنأتي على ذكرها مرتبطة بسيمبائيات متعددة حيث "أنا" المُلحصة تُمثِّل "أنا" الجماعة، وتُمثِّل "نحن" التضامن والتضافر. وهذه اللاء تستتبعها لاءات أخرى في معرض نشيد الاستقلال، سنأتي على تحليلها.

لذا تدور محاور الدراسة حول نقاط أساسية في تفكيك عُرَى اللفظ، وتحليل بنية التراكيب للدخول إلى عالم الدلالة، وإلى ما وراء الدلالة لإظهار سيمياء التداولية المبنية على عناصر الحالة الشخصية لدى الشاعر بالحالة الدلالية في سياق النص، فضلاً عن مرامي القصد غير اللغوي المستتبط من إحياءات خاصيتي: القصد والفهم.

وعودنا أرسوي- رحمه الله-، أيضاً، على أنَّ أسلوب الخطاب المباشر للوطن "أنت" خطابُ الكائن الحي الشاخص أمامه يخطر بشحمه ولحمه ينمو ويكبر يفرح ويحزن، ليتجلى الولاء والانتماء على شكل علاقة ودية فيما بينهما، فضلاً عن مجموعة عناصر طيبعية شاحصة أمامه كالهلال، والجبال والسهول ومكونات الوطن. وبهذا فإنَّ التركيز على الرسالة اللغوية بحد ذاتها هو "الوظيفة الشعرية للغة" (فولر، روجر، النقد اللساني، تر. عفاف البطاينة، 2012، ط1، ص168). وبهذا جعل الشاعر أرسوي من نفسه القدوة والمثال، ليبدأ بتطبيق مبادئه الوطنية على نفسه أولاً قبل غيره، ليمثِّل غيره ويمثِّل به الآخرون.

وعليه فإن قارئ هذه الدراسة سيمرّ بمراحل تحليليّة لاكتشاف كُنْه المُدركات المعرفيّة الواعية واللاواعية في طُرُقٍ مقاصِدِ الكلام من خلال:

أولاً: سيمياء الانتماء والولاء في النشيد

تَلَوْنَتْ كلماتُ نشيد الاستقلال بوظائف جماليّةٍ متعدّدة تعبيريّةٍ وندائيّةٍ وأمرّةٍ ناهيّةٍ. "فالوظيفة التعبيريّة أو الانفعاليّة التي تتمحور حول المرسل هي عبارات التعجب" (أورو، سيلفان وآخران: فلسفة اللغة، تر. بسام بركة، 2012، ص 68). وكذلك طغنت عليه الوظيفة الإنشائيّة الندائيّة التي "تُوجّه نحو المرسل إليه عبارات الأمر" (أورو، سيلفان وآخران: فلسفة اللغة، تر. بسام بركة، 2012، ص 68).

فتلويّن الدلالة والمقصد بين الوظائف:

أ- النهي:

" لا تخف" يفيد النهي الولاء بحسن الانتماء والوقوف للمساندة

" لا تقطّب حاجباً" يفيد النهي الولاء بالمساندة

" لا تجعل الأشرار يقترّبون" يشدّ النهي على يديه ناصحاً مؤيداً

"لا تؤذهم يا ابن الشهيد كفاك منقصةً وذلاً" يؤدي النهي الولاء بالنصح والإرشاد

"لا تمنح الوطن الجميل"

ب- الرجاء:

" أرجوك" يبدي الرجاء تحبباً واحتراماً للانتماء والولاء

ت- النداء:

" يا أحلى هلال" يتجلّى النداء التعظيم في الانتماء والتقدير

"يا صديقي" يظهر النهاء لتقريب الانتماء والتودّد

ث- الاستفهام:

"فلم القسوة؟" فالاستفهام الدالّ على النهي يجسّد اللطف الدال على لين الانتماء

"ما هذا الجلال؟ أحرّامٌ ما بذلنا من دماء أم حلال؟" والاستفهام الدالّ على التعظيم والتقدير فالأول يفيد التباهي والتعظيم، والآخر يفيد النفي في الاستفهام الإنكاري أي ليس حراماً ما بذلنا من دماء ، وهنا تصبّ الدلالة في تناصّ ديني .

"عجباً فمن يدري يكون غدا؟" يأتي الاستفهام لاستشراف المستقبل والتخوف من الآتي
بتعزيز قوة الولاء تحسباً في لحظة لم تعد قوة الانتماء مجدية.
"أم يا ترى سيكون أبكر؟"
"هل ظننت الأرض رملاً؟" بدا الانتماء بالتحدي في الاستفهام، والولاء بتحميل الاستفهام
دلالات النهي أي لا تظن الأرض رملاً!!
"ولو منحوك هذا الكون سهلاً أليس تفديها الدماء؟" يأتي الاستفهام في معرض تأكيد
الجواب بالإيجاب والتأكيد: نعم تفديها الدماء، وهذا ما يشعر به قارئ النشيد وسامعه فتتبادر
هذه الإجابة إلى ذهنه ووجدانه.
ج- الأمر:

"واحدز" يأتي الأمر دالاً على شدة الحرص ونبذ المخاوف انطلاقاً من قوتي الانتاء والولاء وصدقهما.
"ولتجعل الأجساد درعاً واجعل العدوان يقهر" جاء الأمر هنا بصيغتين، بلام الأمر الداخلة على
المضارع للأمر بصيغة الغائب أي الأمر غير المباشر ليدل على أن أمر الدفاع بالأجساد بجعلها دروعاً
طبيعي أمام صدقية الانتماء والولاء.

"فتمهل حين تمضي وتأمل" النصح وحسن الدراية لشدة الحرص بدافع الانتماء والولاء مجتمعين

"ابتسم دعنا نر" فالأمر يجسد نتيجة صدق الانتماء والولاء بثبات أمام قوة الابتسامة وعلامات النصر
والاستقلال.

سار التلوين الكلامي في النشيد، إذ، ضمن وظيفة ما وراء اللغة التي تتمحور حول نظام
الرموز. إذ جاءت تلك الوظائف من الحقل المعجمي عينه لا اللفظ نفسه، ومن الحقلين: الدلالي
والسياقي، فما بين الانفعالية والأمرية إلا توهج المعاني الانتمائية الثائرة في دخيلته الداعية إلى الولاء
المطلق لا مطلق الولاء.

من هنا وجب على الدارس التمييز بين المستويات المعجمية والدلالية للفظي الانتماء والولاء،
مع تقديم الأهمية للانتماء الذي يأتي أولاً، ليتقدم على الولاء الذي يأتي ثانياً. فالأول يندرج في مرحلة
الخلق والتأسيس، والثاني في مرحلة الديمومة والاستمرار. فكلاهما يتطلب تضحية وشتان بين
التضحيتين: ففي الأولى تضحية من أجل الإيجاد والثبات وفي الأخرى تضحية من أجل المحافظة
والصون.

ألفاظ الانتماء	ألفاظ الولاء	ألفاظ الانتماء والولاء
كوكب شعبي	سوف تبقى شعلة	لا أبالي لو فقدت الروح والأموال
هي ملكي	نحن أبطال	
ملك شعبي	لن يخنقوا الإيمان	
لا تمنح الوطن الجميل	ولتجعل الأجساد درعا	
هذه الأوطان حنة		

وفي تلك الإحصائية نرى أنّ الشاعر ما جاء الشاعر بلفظة الانتماء صريحة ولا لفظة الولاء صريحة، فما استخدم - في الوقت عينه - أي لفظة مناقضة للانتماء والولاء في نشيده، ولا تضادّ معهما، إنما بسيميائيتهما الواضحتين البارزتين في كلّ مفصل من مفاصل النشيد، حيث حشد التّضاد في ذهنه بكّتم دلالاته ولفظه، وتجلّيه في كثرة الدفاعات، والتحصين المعنوي بمعاني الانتماء وحماسة الكاتب وصدق مشاعره وتعابيره لدرء المخاوف (لا تخف)، فجعل يصوّب على التّضاد أسهمه اللغويّة بالرّد والمنعّة، ويوجه أفكاره على فرضيّته التي أضمرها احتراماً واحتراساً واحتراراً، فجاء افتراض الرّد من الواقع الحاضر ومن الواقع السابق، ثم خوفاً من الواقع الآتي؛ فلذلك عمل وجدانه على نبذ التناقض من حقله المعجمي واللفظي. وخلاصة سيميائية الانتماء أنّه جاء بالمعنى والعمل، في النشيد، لا بالقول واللفظ. وهذا ما بيّنه تحليل غريماس في تحليل البنية.

1.2- تطبيق مريع غريماس (7) على سيميائية الانتماء والولاء

انطلاقاً من المسار التوليديّ للبنية كما يسمّيها غريماس فإنه ينظر إلى إنتاج الدلالة وفق عمليات متلاحقة منها عمليّة مريع السيميائية الذي يمثّل إجماليّ دلالات النص على أنه توليف تقابلي لمجموعة من القيم التقابليّة" (زهرة، شرشار فاطمة: تجليات المنهج السيميائي في النقد الأدبي المعاصر 2017، ص59)، فلولاً المخاوف من التناقض في المستهل "لا تخف" لما حشد مجموعة دلالات الانتماء والولاء - كما سبق-، ولما وضع خطة واضحة في الرد على المتناقضات الحاصلة والمتوقعة والمفترضة.

بيد أنّ عكس الانتماء تخلّ، وحيث لاتخلّ يكون انتماء، وحيث لا انتماء يكون التخلّي، وهذا يجعل الولاء ممكناً أو غير ممكن، فحيث الولاء لا يكون إنكار، وحيث ال لا إنكار يكون ولاء، حسب الترسيمتين التاليتين.

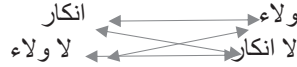
الشكل رقم (1)

⁷ هو الخيرداس جوليان غريماس، ولد عام 1917 في تولا، بروسيا وتوفي في باريس، لسانتي وسيميائي من أصل ليتواني. توفي في باريس عام 1992.

الشكل رقم (2)

لعلّ القراءة التفكيكية البنيوية للسيمانيّة الدلالية تُظهر من خلال الترسيمتين ما يلي:

أولاً: ففي نظرة تصاعدية أو تنازلية في الشكلين (1 و 2)، نجد أن:
الانتماء = لا تخل

و
التخلي = لا انتماء
ومثله:

الولاء = لا انكار

و
الانكار = لا ولاء

ثانياً: ففي نظرة تقاطعية في اتجاهات مختلفة في الشكلين (1 و 2) نجد أن لا حدّ فاصلاً في المواقف:

انتماء ≠ لا انتماء
تخلي ≠ لا تخلي

ولاء ≠ لا ولاء
انكار ≠ لا انكار

وهنا تتقاطع المنفعة الكلامية، وتتضح البراغماتيّة اللغويّة في اقتصاد اللفظ ودقّة الدلالة، لتنجلي دلالات القصد الداخلي وتتضح مرامي الكلام، ومن أجل ثبات فرضيّة الصدق الكلامي واتخاذ القرار، وإعلان الموقف، " فاللغة عبارة عن حلّ وسط بين قطبي التناقض "(عنف اللغة، 208)، وهما سمتان المتناقضتان الضروريّتان للوجود الإنسانيّ لا ثالث بينهما ولا تسمح الظروف الفصل بينهما أو التقاعس والفراغ؛ لذلك جاء خطابه إيعازياً يتطلّب الحدّ الفصل والحلّ السريع بالانتماء والولاء، ولذلك صلحت الألفاظ لتتطابق مع دلالات النشيد.

ثانياً: تحفيز النشيد للمواطنين المقيمين والمغتربين بسيمانيّة السرد

يعتبر الأدب المهجري أو الاغترابي مدخل الشوق إلى الوطن في الغربة أو خارج الوطن، والفرق بين النشيد الوطني في الاغتراب والشعر الاغترابي أن الأول موحد الآخر متنوع، وأن الأول ناشئ مع الفتيان، سار مع الطفولة والتربية والمناسبات الرسمية، وأما الآخر فسار مع الوجد والشوق والتجربة الشخصية، لأنّ الأول يتناسب مع التجربة الوطنيّة الفرديّة والجماعيّة:

" يا صديقي لا تجعل الأشرار يقتربون واحذر

ولتجعل الأجساد درعاً واجعل العدوان يقهر

فستشرق الأيام، وعد الله، وعد لا يؤخر

فمن يدري يكون غداً؟ أم يا ترى سيكون أبكر؟" (نشيد الاستقلال).

ما يجعل كل فرد في توق دائم إلى سماعه أو التغمي به وتحفيظه للأجيال تنقلاً من جيل إلى جيل، ولا سيما إذا كان يحمل بساطة وعفوية وحماسةً واندفاعاً كنشيد الاستقلال الذي أبدعه الشاعر محمد عاكف أرسوي، الهادف إلى تحفيز الحس القومي في أبناء الأمة التركية في الداخل.

وفي الاغتراب إذ يمثل أدب الحنين في النشيد، التلاحم والانسجام مع الوطن. ففي سماعه من الخارج تقريب إلى الداخل، وفي عدم سماعه في الداخل أو رفضه -لا سمح الله- فيمثل ذروة الاغتراب وهنا تكمن المشكلة: "كل ما أخشى ابتعادى عن بلادي أو فراق أو جفاء" (نشيد الاستقلال)، وفي ذلك تناص مع الدعاء المأثور اللهم آمناً في أوطاننا.

ثالثاً: تحفيز النشيد الوطني لغير الأتراك من محبيهم

مما لا شك فيه أن الأثر البارز في قوة تأثير نشيد الاستقلال لسماعه من غير الأتراك يجعل الفرد يشعر بقوة انجذاب وخشوع لغوي وحب الوطن من خلال حب المواطن. والرأي من بعيد يأنس بسماعه ويطرب لمعانيه ويشعر بصدقه.

ولعل أثر ذلك الحس القومي من خارج أبناء الأمة في تركيا العظمى القديمة من غير الأتراك يعزز الرغبة في الانتماء إلى الدولة والرغبة في الجنسية من خلال النص، من خلال أسلوب تربوي مقنع انبثقت من خاصية التناض الديني والثقافة الإسلامية المبتوثة في حنايا النشيد.

رابعاً: إثارة الحس القومي والتحفيز الانتمائي بين النشيديين التركي واللبناني

إنه من الصعوبة بمكان بث أثر الحس القومي في غير أبناء الأمة مقارنةً مع النشيد اللبناني وإظهار حب الانتماء ومحفظاته ببلغة لغوية، وانعطافة دلالية فيها قوة السيميائية بين الولاء والانتماء.

والمشتغل على المقارنة يجد الفرق واضحاً في استهلال النشيديين، بين أن يباشر الشاعر خطابه لوطنه من خلال النشيد، وأن يخاطبه بأسلوب خبري غير مباشر. فالأول يشخصه أمامه كرجل عظيم وسُلطان جليل، والآخر يخاطبه كتراب وأرض وموضع ميلاد، وشئان بين الأسلوب الإنشائي باستخدام النهي " لا تخف" والأسلوب الخبر "كلنا لوطن للعلم" بلسان الجماعة، فالأول يقول نحن نبنيه ونسأله بولاء وانتماء، وفي الثاني ننتمي إليه لأنه موجود كأرض، وتتكاتف معه لكي تتضافر جهود السيف والقلم "سيفنا والقلم في سبيل الكمال" (النشيد الوطني اللبناني).

وبهذا نتشابه الأناشيد في التحفيز وحب الانتماء والولاء. وعلى سبيل اللفظ والشكل فإن المقاربة تشير إلى تشارك ضمني بينهما:

النشيد التركي	النشيد اللبناني	المشترك
الرايات	للعلم	الراية / العلم
سهلاً	سهلنا	صفة المكان
ولسوف تبقى شعلة حمراء من غير انطفاء	ملء عين الزمن	مقاربة زمنية
إنها كوكب شعبي، سوف يبقى في العلاء	منبت للرجال	الرجال تبقى شعلة الوطن والانتماء إليه
ولتجعل الأجساد درعاً واجعل العدوان يقهر	أسد غاب متى ساورتنا المحن	الولاء بالدفاع عن الوطن
هلال/الجالل/حلال/جدال/أزال/حبال/الزوال	الجبال/ للرجال/ الكمال	الروي والنغمة اللام الساكنة
الجود/الحدود/ الرعود/ للجمود	الجدود/ للخلود	النغمة المشتركة الدال الساكنة

فكلّ هذه القواسم المشتركة مثيرات تحفيزية للانتماء وحسن الولاء. تؤدي بوقعها ومدلولاتها النفس الوطني ذي الأبعاد الإيقاعية والعسكرية في الصون والدود والدفاع.

خامساً: أثر شخصية الشاعر في وضع النشيد

بدا أثر شخصية المؤلف في النص كبيراً في تعزيز روح الانتماء، والحرص على الولاء، من خلال رصد خبراته النضالية والثقافية، ففوة الشخصية التي امتاز بها من دون خوف أو وجل جعلته يُسقط عدم مخاوفه على الوطن في خطاب مباشر.

ولكي يكون الأمر حاسماً ابتعد عن صياغة الشعارات البراقة الرئانة، هذا يعني أن يكون للمتکلم قدر من السيطرة على الأشياء والأثر الذي تحدثه لغته الخيال اللغوي الذي يعرفه أحدهم " هو ملكة عقلية يفترض مقداراً من السيطرة لدى المتكلم " (عنف اللغة، ص 228). فضلاً عن أنه ملكة عقلية فإنه ملكة شعرية لأنّ "الوظيفة الشعرية تنقل مبدأ التكافؤ من محور الاختيار إلى محور التأليف" (النقد اللساني، ص 170).

هذا ما يستدعي اللغة الانفعالية التي يكون لها " توجه اجتماعي عندما تهدف إلى إثارة بعض الانفعال لدى المستمع أو تكون بمثابة تقرير انفعالي يتم من دون اكتراث بالمستمع " (بافو، ماري أن: النظريات اللسانية الكبرى، تر. محمد الراضي، 2012، ص 198) المنسجمة مع شخصية الشاعر المندفعة.

من هنا تناوب خطاب الشاعر مع شخصيته والتنويعات اللغوية والتعبيرية انطلاقاً من دلالاتي الانتماء والولاء، لتعبّر أصدق تعبير عما يجول في ذهنه ما ينسجم بصدق مع قوله وفعله، وإلا لما كان تأثيره جذاباً، يستقطب جمهوراً عريضاً، وهذا من أبرز أهداف وضع النشيد الوطني.

ولم يكن خطابه لنفسه منفصلاً عن خطابه لجمهوره وللوطن، فدار في دائرة واحدة أظهرها التحليل -سابقاً- إذ تساوى المرسل مع المرسل إليه، وهي صفة القائد القدوة، والأسوة الحسنة.

سادساً: سيمائية التناصّ الديني

لم تكن شخصية الكاتب بعيدة عن ثقافته، ومعارفه، وما يملك محمد عاكف أرسوي من ثقافة دينية قد انعكست في أدبه ونشيد، وفق ما يتناسب مع معطيات شعبه وبيئته ومجمعه، فكانت الثقافة الإسلامية في تناصّ واضح بحيث استند الشاعر إلى كثير منها؛ "لأن الملك إنما يحصل بالتغلب، وجمع القلوب وتآلفها إنما يكون بمعونة من الله في إقامة دينه" (ابن خلدون: المقدمة ص 188)، وذلك من قبيل الخطاب الديني الجامع، ذي التوحيد ولمّ الشمل، مصداقاً لقول الله تعالى (لو أنفقت ما في الأرض جميعاً ما ألفت بين قلوبهم) (الأنفال 63).

وبهذا يكون قد راعى كثيراً من التطلّعات والأفكار والإيديولوجيات التي "تمثل لعلاقة متخيل الأفراد بالظروف الواقعية لوجودهم" (النظريات اللسانية ص 333)، ولا سيّما إذا كانت تمثّل إذا كان الوجود قائماً على التنوع، المنطلق من قناعة راسخة، بحيث يطلق الشاعر أفكاره ومعتقداته من دون خوف أو خجل، وقناعة راسخة، فلاقت قبولا كبيراً لدى جمهور عريض، انطلاقاً من عموميات مبادئ الدين.

سابعاً: سيمائية البعد الإثني

وكل الألفاظ التي جاء بها النشيد تدعو إلى وحدة الانتماء ونبذ التفرقة "إذا قل التنافس وقل الخلاف وحسن التعاون والتعاقد، واتسع نطاق الكلمة لذلك، فعظمت الدولة" ابن خلدون المقدمة (188)، وهذا يشير إلى مدى اطلاع الشاعر ومدى قناعاته الإثنية الرامية إلى طول عمر الدولة واستقرارها. فالتنمية المتوازنة "متوقفة على مشاركة واسعة من أفراد المجتمع، وهذه المشاركة متوقفة على حجم الرأسمال المعرفي الذي ينمو بمقدار نمو التعليم والتثقيف والتوعية، وهذا العنصر الأخير متوقف على اللغة التي يمكن الولوج بها بسهولة إلى التعليم والحصول على المعارف المشتركة (الودغيري، عبد العلي: لغة الأمة ولغة الأمة 2014، ص 20)، فعجت بها مدلولات النشيد، وهي دعوات تصب في صميم حسن الانتماء وحسن الولاء.

ثامناً: سيمائية الوحدة العضوية في تماسك النشيد وتنوع الأفكار بالشمول والإحاطة

ولعلّ نجاح النشيد، بكل مستوياته، بإد في التماسك الكلي ظاهرياً وباطنيّاً، خارجياً وداخليّاً، ما يجسّد الوحدة العضوية سيميائياً ونغمياً ومعرفياً وطنياً، ما جعله محطّ إجماع، ذي لغة مناسبة شفافة صادقة، بعيدة المرامي في المعاني الانتمائية، والولائية، ما يجعل التركيز عليه يفوق المقدرة التربوية على التنشئة الوطنية. وذلك ظاهر من خلال "تحليل الأنساق اللغوية التي تغطي الفرصة لأن نحل كل نسق غير مرة" (لوسركل، جان جاك: عنف اللغة، 2006، 178).

تاسعاً: التحليل التطبيقي

لعلّ القراءة المتأنية للتشيد الوطني التركي المترجم⁽⁸⁾ إلى العربية تستدعي لفت النظر إلى تفكيك البنية التركيبية، من خلال استدعاء عناصر السيميائية التداولية، وإظهار المدلولات التعبيرية المحيطة بالمعنى وظلّ المعنى، بشكل يليق بمقام الحسن الوطني والانتماء الديني للتشيد، وأهمية المواطن.

يمثل الخطاب المباشر "لا تخف" الوقوف وجهاً لوجه أمام شخصيتين متعادلتي معنيتين بالهم الواحد والشعور الواحد. فعلى الشخصية الواحدة منهما أن تستجيب للأخرى، غير أنّ خطاب المرحوم محمد عاكف أرسوي، يمثل خطاب السند الداعم، فهو خطاب موجه إلى الوطن لا إلى المواطن، وإلى المواطن لا إلى الوطن على انفراد، وكأنه عدة خطابات، أو مجموع رسائل، بدافع الشعور بالانتماء إلى أرض، وإلى وطن، وإلى كيان وشخصية معنوية في استخدام الأسلوب الإنشائي الذي درج البلاغيون على تسميته بالتمني الدالّ مدلولاتٍ كبيرة -سبقت الإشارة إليها- ليعطيه نفحةً من صمود.

وإنّ كان البلاغيون يعرفون البلاغة على أنها: "اللفظة في سياقها" (الهاشمي، أحمد: جواهر البلاغة، ص 45)، فإنّ الخطاب المباشر "لا تخف" في المستهل يختصر بيت القصيد، في درس الانتماء الذي جاء دفاعاً في ذروة العناية والإحاطة، للجم أيّ حصار خارجي أو اضطرابات داخلية للدولة، فتمثّل لفظة "لا تخف" الدعوة إلى التصبّر درء الخوف وإحلال الأمان.

وكانّ رفض الخوف من رفض الحزن، هنا، جاء من رفض أزمة مبيّنة أو قد تكون مبيّنة، وإلا فلماذا نصح وطنه بألاّ يخاف أو يحزن؟ ليس مواساة، ولا شفقة فحسب، بل تشفيّاً من المتربصين، واستناداً إلى الشخصية الصلبة لدى المواطن الصلب الذي جُبِل على حبّ الوطن وتجانّس لحمه ودمه بجبلته ترابه وطينه وأرضه.

ولأنّ عدم الخوف والحزن مزية دينية في تناسّ مع حلالة الإيمان، لأن الله معنا. فالإنشاء الطلبي في "لا تخف" و "لا تحزن" (في الترجمتين) يفيد التمني المستند على تاريخ تليد يمتدّ إلى مستقبل مشرق، ويفيد المساندة وقوة الولاء، فهو كناية عن أنه غير متروك، فالحزن مع المجموعة أخفّ وطأة.

لأنّ "الرأية الحمراء لن تخمد" (تشيد الاستقلال) ولعلّ في اختيار لفظة "لن تخمد" أكثر تناسباً مع اتّقاد الشعلة، بدل اختيار لن تهدأ أو لن تنطفئ، لن تهزم، لن تنكسر...، فالرأية بذاتها وقادة وما ذاك إلا من ثوران رمزية اللون الأحمر وتحفيز الفداء بالدم من أجل الانتماء.

أ- الرمز الوطني وبخيلة الشاعر

- **لن تخمد الشعلة:** تحدّ مستقبليّ حافلٍ بالتحدي والقوة والمنعة التي تتناسب مع نضال داخلي في شخصية الشاعر
- **الرأية الحمراء:** ولم يقل العلم، فالرأية علامة النصر يقولون عن العدو المنهزم، لن ترُفع له رأية وهنا الرأية الحمراء عنوان المنعة، في شفق السماء التي تشير إلى السماء القاربة الموشحة بالغروب والحد الفاصل بين الضوء والظلمة، ولم تكن لفظة "السماء" إلا ذاك الغطاء الفسيح والسقف الكبير الذي يصبح متّسعاً لرفع الرؤوس لا لتكيسها، فلا مكان للإذلال أو انحناء الرؤوس إلا تحت ظلّ تلك الرأية التي موطنها عمق السماء. لماذا لأنّه استند إلى منافذ الأمل

⁸ هناك رأي في الحكم على دراسة النص المترجم من أن يفقد بعض حيويته، وبالتالي وفاء المعنى للنص الأصلي، وقد "لا يجد القارئ في اللغة التي بها يُترجم لفظاً خاصاً، لكن مصيباً ومؤيداً للكلام كما هو"، (الرجحاني، عبد القاهر: أسرار البلاغة، 1999، ص 31)

وإلى هذه الشعلة من الضياء لا إلى تلك الكوة الصغيرة أو ثقب الأمل، فالشعلة من الحقل المعجمي العائد للنصر المؤبد ولفرحة الصمود والحرية، وهذا ما قصدت به صدق الانتماء.

• "لن نخمد" الشعلة فإذا خمدت كل البيوت وبقي دار واحد فالدار قمين ببعث النور مجدداً، والدار بأهله لا جدرانها، وهو كفيل ببث الروح في كل الدور وفي أنحاء الوطن.

غير أن لفظة في "وطني" جاء للتحبيب بياء النسبة وطني ولم يقل الوطن، وهنا تحفيز لكل مواطن هذه الباء التي أسميها بياء الملك، فالوطن ملك لي، وكل فرد من أفراد الوطن يشعر بهذه الملكية التي تشكل له اعتزازه ومدعاة انتمائه وحسن الولاء.

فلن تكون شعلة فحسب؛ لأن أمله كبير وإيمانه كبير، واستطاع أن يغرس هذه الفكرة في نفوس الجميع؛ لأن الأمل أصبح أكبر من أمل، وأكبر قناعة فقد أصبح كوكبا لا يخفى على أحد سيظل ساطعاً.

من هنا خلد النشيد؛ لأنه نشد المستقبل وأنشده، وأضاء الزمن الماضي والحاضر، والآتي والذي سوف سيأتي، لجميع أفراد الأمة. وهنا نجد القفزة التعبيرية بين بياء الملك إلى التعميم سيظل ساطعاً فهي "لأمتي" الغراء، فالالتفات من "باء" الملك إلى الأمة دليل إحساس بالمسؤولية وصدق الولاء، وحسن الانتماء، فكل الذي يملكه المواطن يصبح ملكاً للوطن، وهذا ما أشار إليه الدارسون بصدق المواطنة والمواطنة.

ثم استدرك الشاعر قائلاً "هي لي ولشعبي" وهنا تجسيد العيش المشترك المنفتح على احترام شخصيات الآخرين وذواتهم وأفكارهم، وتتوهم، فكلمة "شعبي" خير دليل على المجتمع بكلّيته وتتوهمه وتم تبعيته وانتمائه.

وهنا عاد الشاعر مُحلّقاً بشعبه بعد أن حلّق بالوطن إلى السماء، تذكّر القمر الذي يزين السماء كما الشعب يزين الوطن، فخاطب الهلال، "هلالنا"، واعتبره ملكاً له ولشعبه من سائر الكون لما يحمله من تناص ديني على المآذن، ورمز التوجه الديني، ورمز الاهتداء، والخاص بالرفق والغنج ومواطن الجمال، هلالنا المدلل؛ لأنه المؤمن مخاطباً شر الوحيد، والوحيد يستحق الدلال، مخاطباً إياه بالقطب حاجبيه بأسلوب إنشائي، أقلّ اندفاعاً من الإنشائي الذي استهل به النشيد: لا تخف، وقراءة ما بين السطور.

من هنا، فإنّ الشاعر أُنْعِمَ بالوطن بنصحه الاستهلالي، والآن عاد إلى مجالسته بملء الحب والتعظيم، "أرجوك"، لأنّ الرجاء يؤخذ من الحر لا من المسلوب ومن القادر على التلبية لا من المقيد أو المهزوم المنكسر، لا تقطب" أسلوب النهي الدال على الرجاء كذلك بخفوت وقع النبرة الأمرة والناحية؛ لأنه في حضرة العظيم والعظيم لا يؤمر.

فالعظيم الذي يملك الهيبة والوقار: هيبة الجمال والحاجب للتقطيب والهيبة يحمل عادة العظماء، غير أن الشاعر أراده للابتسام والإشراق وعلامات الفأل، وهنا لفظة تشخيصية لرجل قوي الشخصية قُصِدَ به الوطن صاحب الهوية.

إذ مهّد السياق لتساؤل كبير يحمل في ظاهرة التحصين بتعزيز الانتماء وفي باطنه التعظيم والتهليل: "ما هذه الهيبة وذاك الجمال؟ لأنّ المهيوب يجب أن يبتسم لأبنائه ليطيعوه. وإلا لن تصبح دماؤنا الزكية لك حلال" فهنا افتداه برخص الدماء في سبيله، وما صفة الزكية الطاهرة إلا من حقّ ذاك الوطن الطاهر.

والله من وراء القصد

مراجع الدراسة

القرآن الكريم

أولاً: كتب

ابن خلدون، عبد الرحمن: مقدمة ابن خلدون، اعتناء ودراسة أحمد الزعبي، دار الأرقم ابن الأرقم للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، تاريخ المقدمة المحقق 2001، ط 1.

ابن منظور، جلال الدين: لسان العرب، دار إحياء التراث، بيروت، لبنان، 1993، ط 3.

أورو، سيلفان وآخرون: فلسفة اللغة، تر. بسام بركة، المنظمة العربية للترجمة، بيروت، 2012، ط 1.

بافو، ماري أن: النظريات اللسانية الكبرى، تر. محمد الراضي، المنظمة العربية للترجمة بيروت، 2012، ط 1

الجرجاني، عبد القاهر: أسرار البلاغة، تحقيق محمد الفاضلي، المكتبة العصرية، بيروت 1999، ط 2.

زهرة، شرشار فاطمة: تجليات المنهج السيميائي في النقد الأدبي المعاصر الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية وزارة التعليم العالي والبحث العلمي جامعة جباللي ليايس -سيدي بلعباس - كلية الآداب والعلوم الإنسانية قسم اللغة العربية وآدابها أطروحة مقدمة لنيل درجة دكتوراه العلوم في النقد الأدبي الحديث والمعاصر (2017)

فاولر، روجر: النقد اللساني، تر. عفاف البطاينة، المنظمة العربية للترجمة بيروت، 2012، ط 1.

لوسركل، جان جاك: عنف اللغة، ترجمة محمد بدوي، طبعة ثانية، 2006، مركز دراسات الوحدة العربية بيروت

الودغيري، عبد العلي: لغة الأمة لغة الأم، دار الكتب العلمية بيروت، 2014 ، ط 1.

ثانياً: الصفحات الإلكترونية

https://mawdoo3.com/%D9%85%D9%81%D9%87%D9%88%D9%85_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%D9%85%D8%A7%D8%A1

<https://www.alittihad.ae/wejhatarticle/105229/-علي%20القحبي%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D8%A7%D9%83%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF>

بين الانتماء والولاء: د. علي القحبي -
<https://www.alittihad.ae/wejhatarticle/105229/-علي%20القحبي%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D8%A7%D9%83%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF>

<https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2021/3/29/%D9%85%D8%A6%D8%A9-%D8%B9%D8%A7%D9%85-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%83%D8%AA%D8%A7%D8%A8%D8%A9-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%B9%D8%A7%D9%83%D9%81-%D9%86%D8%B4%D9%8A%D8%AF>

المحتوى

مقدمة عامة

موضوع الدراسة

الغرض منها

الإشكالية

متن الدراسة

أولاً: سيمياء الانتماء والولاء في النشيد

أ- النهي

ب- الرجاء

ت- النداء

ث- الاستفهام

ج- الأمر

2- المعنى المعجمي للانتماء والولاء

1.3- الحقل المعجمي للانتماء والولاء: مستوى اللفظ، مستوى التركيب

1.4- تطبيق مربع غريماس على سيمبائية الانتماء والولاء

ثانياً: تحفيز النشيد للمواطنين المقيمين والمغتربين بسيمبائية السرد

ثالثاً: تحفيز النشيد الوطني لغير الأتراك من محبيهم

رابعاً: إثارة الحس القومي والتحفيز الانتمائي بين النشيديين التركي واللبناني

خامساً: أثر شخصية الشاعر في وضع النشيد

سادساً: سيمبائية التناص الديني

سابعاً: سيمبائية البعد الإنمائي

ثامناً: سيمبائية الوحدة العضوية في تماسك النشيد وتنوع الأفكار بالشمول والإحاطة

تاسعاً: التحليل التطبيقي

ح- الرمز الوطني ودخيلة الشاعر

خلاصة

مراجع الدراسة

أولاً: كتب

ثانياً: الصفحات الإلكترونية

EGEMENLİK KAYITSIZ ŞARTSIZ MİLLETİNDİR